



**BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**BALIKESİR UNIVERSITY**  
**THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE**

ISSN 1301-5265 Cilt: 19 - Sayı: 36, Aralık 2016

**BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**



**BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**BALIKESİR UNIVERSITY**  
**THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE**

ISSN 1301-5265 Cilt: 19 - Sayı: 36, Aralık 2016

<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi>



**Balıkesir Üniversitesi**  
**Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**

Cilt: 19 - Sayı: 36, Aralık 2016

**Balıkesir University**  
**The Journal of Social Sciences Institute**

Volume: 19 - Number: 36, December 2016

**ISSN: 1301-5265**

**BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ**  
**SOYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**DERGİSİ**

**Aralık 2016 Cilt: 19 Sayı: 36**

**SAHİBİ / Owner**

Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü adına  
Balıkesir Üniversitesi Rektörü  
Prof. Dr. Kerim ÖZDEMİR

**EDİTÖRLER / Editors**

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN  
Yrd. Doç. Dr. Bayram ŞAHİN  
Yrd. Doç. Dr. Alper UZUN

**Yazı İşleri / Editor in Chief**

Yrd. Doç. Dr. Bayram ŞAHİN

**Sekreteryası / Secretary**

İbrahim Halil KAZOĞLU  
Ozan KALAYCIOĞLU

**YAZIŞMA ADRESİ / Correspondence Address**

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü,  
Çağış Yerleşkesi 10145 BALIKESİR  
http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi  
Tel / telephone: 0 266 612 14 00 / 1401  
Belgegeçer / Fax: 0 266 612 13 07  
Elmek / E-mail: sbederji@balikesir.edu.tr

**DANIŞMA KURULU / Advisory Board**

Prof. Dr. Hüseyin AKAY (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Yılmaz ARI (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Orhan BATMAN (Sakarya Üniversitesi)  
Prof. Dr. Tamer BOLAT (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Şenol ÇELİK (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. İsmet ÇETİN (Gazi Üniversitesi)  
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Elif ÇİMEN (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Feryal ÇUBUKÇU (Dokuz Eylül Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi)  
Prof. Dr. Necdet HACIOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Bahattin KAHRAMAN (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Erdoğan KOÇ (Bandırma 17 Eylül Üniversitesi)  
Prof. Dr. Abdullah KÖSE (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mehmet NARLI (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi)  
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ (University of Central Florida)  
Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma 17 Eylül Üniversitesi)  
Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ (Bandırma 17 Eylül Üniversitesi)  
Prof. Dr. E. Murat ÖZGÜR (Ankara Üniversitesi)  
Prof. Dr. Şakir SAKARYA (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Nevin SAYLAN (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Oya Aytemiz SEYMEN (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Abdullah SOYKAN (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Fahri ÇAKI (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI (Balıkesir Üniversitesi)

**BALIKESİR UNIVERSITY**  
**THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**  
**INSTITUTE**

**December 2016 Volume: 19 Issue: 36**

**YAYIN KURULU / Editorial Board**

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Bayram ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Alper UZUN (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ertan ÖRGEN (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Yusuf AYMAN KUY (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Dilek İNAN (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. M. Cem KIRANKABEŞ (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Ahmet KÖÇ (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)

**SOBED KURUMSAL**

Balıkesir Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yılda iki kez yayımlanan  
hakemli bir dergidir.

**DERGİMİZİN TARANDIĞI ULUSLARARASI İNDEKSLER**

**ULAKBİM**

Ebscohost  
Index Copernicus  
Akademik Kaynak İndeksi (ResearchBib)  
Türk Eğitim İndeksi  
Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)  
Akademik Türk Dergileri İndeksi (Akademik Dizin)  
Akademik Araştırmalar İndeksi (Acar Index)



**CORPORATE IDENTITY**

Balıkesir University  
The Journal of Social Sciences Institute is a scientific  
referee journal which is published twice a year.

**ABSTRACTED AND INDEXED IN FOLLOWING INDEXES**

**ULAKBİM**

Ebscohost  
Index Copernicus  
Academic Resource Index (ResearchBib)  
Türk Eğitim İndeksi  
Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)  
Akademik Türk Dergileri İndeksi (Akademik Dizin)  
Akademik Araştırmalar İndeksi (Acar Index)

**BASKI HAZIRLIK: Detay Yayıncılık, Adakale Sokak No: 14/1-5 Kızılay-Ankara 312.434 0949, e-posta: detayyay@gmail.com**

**BASKI/ÇİLT: Bizim Büro Matbaacılık ve Basımevi, 1. Sanayi Caddesi Sedef Sokak No: 6/1 İskitler-Ankara**

Tel: (0312) 229 9928, Sertifika No: 26649

**BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER\***

Prof. Dr. Berrin AKMAN (Hacettepe Üniversitesi)  
Prof. Dr. A. Akın AKSU (Akdeniz Üniversitesi)  
Prof. Dr. Meral AKSU (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)  
Prof. Dr. Gönül BUDAK (Dokuz Eylül Üniversitesi)  
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ali DUYNAMAZ (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ali ERGUR (Galatasaray Üniversitesi)  
Prof. Dr. Feride D. GÖNEL (Yıldız Teknik Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ (Akdeniz Üniversitesi)  
Prof. Dr. G. Nazan GÜNAY (Ege Üniversitesi)  
Prof. Dr. Salih GÜNEY (Aydın Üniversitesi)  
Prof. Dr. Nazmi KOZAK (Anadolu Üniversitesi)  
Prof. Dr. Şermin KÜLAHOĞLU (Uludağ Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mehmet NARLI (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Serap NAZLI (Ankara Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ayla OKTAY (Maltepe Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Şakir SAKARYA (Balıkesir Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ömer Baybars TEK (Yaşar Üniversitesi)  
Prof. Dr. Münevver TURANLI (İstanbul Ticaret Üniversitesi)  
Prof. Dr. Hakkı YAZICI (Afyon Kocatepe Üniversitesi)  
Prof. Dr. B. Kemal YEŞİLBURSA (Uludağ Üniversitesi)  
Prof. Dr. Binnur YEŞİLYAPRAK (Ankara Üniversitesi)  
Doç. Dr. Metin AKTAŞ (Niğde Üniversitesi)  
Doç. Dr. Türkan ARGON (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)  
Doç. Dr. Ayşe CANATAN (Gazi Üniversitesi)  
Doç. Dr. Zeki ÇEVİK (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Zülfü DEMİRTAŞ (Fırat Üniversitesi)  
Doç. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)  
Doç. Dr. Rüya EHTİYAR (Akdeniz Üniversitesi)  
Doç. Dr. Kemal Oğuz ER (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Ahmet KÖÇ (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Özlem KÖROĞLU (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. İbrahim S. MERT (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)  
Doç. Dr. Önder MET (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Vesile OKTAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)  
Doç. Dr. Zariye SEÇER (Necmettin Erbakan Üniversitesi)z

**REFEREES OF THIS ISSUE\***

Doç. Dr. Mete SEZGİN (Selçuk Üniversitesi)  
Doç. Dr. Hasan Hüseyin ŞAHAN (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Kamil UNUR (Mersin Üniversitesi)  
Doç. Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI (Balıkesir Üniversitesi)  
Doç. Dr. Sebahattin YILDIZ (Kafkas Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Nilüfer ALKAN GÜNAY (Uludağ Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Haluk AYDIN (Balıkesir Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Faruk AYLAR (Amasya Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Sinan AYTEKİN (Balıkesir Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Ece BABAN (Okan Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL (Uludağ Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÇANDIR (Celal Bayar Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Yeşim ÇELİK (Akdeniz Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Özden DEMİRKAN (Gazi Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Mine DEMİRTAŞ (Maltepe Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Pınar FEDAKAR (Ege Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Serdar GENÇ (Balıkesir Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Abdulkerim GÜLHAN (Balıkesir Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜLTEKİN (Gaziantep Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Hatice KARAÇANTA (Gazi Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Sebahattin KARAMAN (Balıkesir Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Fatih KOÇ (Kocaeli Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Satı KUMARTAŞLIOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Şadan ÖKMEN (Muğla Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Eda Yaşa ÖZELTÜRKAY (Çağ Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Talip ÖZTÜRK (Ordu Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Hatice SARIALTIN (Sakarya Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Safiye SARICI BULUT (Gazi Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Feyzullah ŞAHİN (Düzce Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Alper UZUN (Balıkesir Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Talha UZUNER (Yalova Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Arman Zafer YALÇIN (Balıkesir Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Hatice YALÇIN (KTO Karatay Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Uysal YENİPİNAR (Mersin Üniversitesi)  
Yrd. Doç. Dr. Özcan ZORLU (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

\* Öncelikle unvan daha sonra alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

## İÇİNDEKİLER

### COĞRAFYA

- Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi Örneğinde Tüketicilerin Demografik Yapıları ve Özellikleri ..... 1**  
Hüseyin İÇAL  
Alpaslan ALİAĞAOĞLU

### DİL VE EDEBİYAT

- Balıkesirli Mehmed Gazâlî'nin "Türk Kadın Şairleri" Başlıklı Yazı Dizisi Üzerine ..... 31**  
İsmail AVCI

- Amaçları Bakımından Balıkesir Deve Oyununda Yer Alan Ölüp Dirilme Motifi ve Kurban Ritüelinin Benzerliği ..... 81**  
Uğur DURMAZ

- Meslek Folkloru Bağlamında Kıyı Ege Kadın Balıkçı Folkloru ..... 95**  
Pınar FEDAKAR  
Nükte Sevim DERDİÇOK

- Adil Erdem Bayazıt'ın Poetikası ..... 107**  
Havvaana KARADENİZ

- Salâh Birsel'in "Bekârlar" ve "Kapı Mandalları İçin Ağraksak Şiir" Adlı Şiirlerinde Hüzün \ Melankoli ..... 131**  
Derya KILIÇKAYA

- Üsküp Milli Kütüphanede Bulunan Bir Mecmua ve Bu Mecmuadan Bir Destan: Kıssa-İ Azrail, Doğan, Cebrail, Göğercin ..... 153**  
Satı KUMARTAŞLIOĞLU

## CONTENTS

### GEOGRAPHY

- The Demographic Structure and Characteristics of Consumers  
in the Sample of Bursa Anatolium Shopping Mall..... 1**  
Hüseyin İÇAL  
Alpaslan ALİAĞAOĞLU

### LANGUAGE AND LITERATURE

- On the Article Series of “Turkish Female Poets” by Mehmed Gazali  
of Balıkesir ..... 31**  
İsmail AVCI

- The Similarity of Resurrection and Sacrifice Rituel in Balıkesir  
Camel Game Regarding Their Purposes ..... 81**  
Uğur DURMAZ

- Fisherwomen’s Folklore by the Aegean Coast in the Context  
of Occupational Folklor ..... 95**  
Pınar FEDAKAR  
Nükte Sevim DERDİÇOK

- The Poetics of Adil Erdem Bayazıt..... 107**  
Havvaana KARADENİZ

- Melancholy in Salâh Birsal’s Poems Named “Bekârlar” and  
“Kapı Mandalları için Ağıraksak Şiir” ..... 131**  
Derya KILIÇKAYA

- A Corpus of The National Library in Skopje and a Narrative Poem  
from This Corpus ..... 153**  
Satı KUMARTAŞLIOĞLU

## İÇİNDEKİLER

### EĞİTİM BİLİMLERİ

**Değerlerin Kazanılmasındaki Etkili Faktörler (Öğrenci Görüşleri)..... 167**

Tekin ÇELİKKAYA

Osman SEYHAN

**Adams'ın Eşitlik Teorisi Bağlamında Müzik Öğretmenlerinin  
İş Tatminini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma ..... 193**

Deniz Beste ÇEVİK KILIÇ

**Ergenlerin Ebeveyn İlişkilerine Yönelik Algıları: Nitel Bir İnceleme ..... 237**

Savaş KARATAŞ

Çare SERTELİN MERCAN

Aylin DÜZEN

**Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ta Yaşayan Okul Öncesi Dönem  
Çocuklarının Oyun Davranışları ..... 259**

Hülya GÜLAY OGELMAN

Fulçağ Gizem ERDENTUĞ

Pembe AYTAÇ

Özlem AKDENİZ

Menekşe GÜNER

Vedia ESE

## CONTENTS

### EDUCATIONAL SCIENCES

**Effective Factors for Gaining The Values (The Students' Opinions)..... 167**

Tekin ÇELİKKAYA

Osman SEYHAN

**A Study of Music Teachers' Job Satisfaction Using Adams' Equity Theory ..... 193**

Deniz Beste ÇEVİK KILIÇ

**Perceptions of Adolescents' Relationships with Parents:  
A Qualitative Research ..... 237**

Savaş KARATAŞ

Çare SERTELİN MERCAN

Aylin DÜZEN

**The Play Behaviours of 5-6 Years Old Children Attending to Early  
Childhood Education Programs in Turkey and Turkish Republic  
of Northern Cyprus (TRNC) ..... 259**

Hülya GÜLAY OGELMAN

Fulçağ Gizem ERDENTUĞ

Pembe AYTAÇ

Özlem AKDENİZ

Menekşe GÜNER

Vedia ESE



## İÇİNDEKİLER

### İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER

**Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Karlılıklarına  
Göre Performanslarının Analizi..... 273**

Ramazan AKBULUT  
Ömer Faruk RENÇBER  
Bünyamin ŞEN

**Bankaların Finansal Başarısızlıklarının İncelenmesinde Makine  
Öğrenme Tekniklerinin Karşılaştırılması..... 291**

Serpil ALTINIRMAK  
Çağlar KARAMAŞA

**Yüksek Öğretim Kurumlarının Yerel Ekonomilere Katkıları:  
Manyas Meslek Yüksek Okulu Örneği..... 305**

Gülnil AYDIN  
Burak DARICI  
Ahmet AYDIN

**Güniçi Fiyat Anomalisi'nin Arch Ailesi Modelleri ile Test Edilmesi;  
Borsa İstanbul 100 ve Kurumsal Yönetim Endeksi Üzerine Bir Uygulama ... 329**

Özkan ŞAHİN

**Çevreci Örgüt Kuramları Kapsamında Örgüt Yaşı ile Örgüt Yapısı  
Arasındaki İlişkinin Boyutları Üzerinde Farklı Değerlendirmeler:  
Yazınsal Bir İnceleme ..... 361**

Murad YÜKSEL  
Oya AYTEMİZ SEYMEN  
Oya İnci BOLAT

## CONTENTS

### ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

**Analysis of Venture Capital Investment Trust Incorporations' Performances According to Profitabilities.....**273

Ramazan AKBULUT  
Ömer Faruk RENÇBER  
Bünyamin ŞEN

**Comparison of Machine Learning Techniques for Analyzing Banks' Financial Distress.....**291

Serpil ALTINIRMAK  
Çağlar KARAMAŞA

**The Contributions of Higher Education Institutions to the Regional Economies: A Case of Manyas Vocational School.....**305

Gülnil AYDIN  
Burak DARICI  
Ahmet AYDIN

**Testing Intra-Day Anomalies by ARCH Family Models; An Application on BIST 100 and BIST Corporate Governance Indexes....**329

Özkan ŞAHİN

**Different Assessment on Dimensions of the Relationship between Organization's Age and Organizational Structure with in Concept of Theories of Environmental Organizations: A Literary Review.....**361

Murad YÜKSEL  
Oya AYTEMİZ SEYMEN  
Oya İnci BOLAT

## İÇİNDEKİLER

### TARİH

- 19. Yüzyıl Ortalarına Doğru Kemer Edremit Esnafı Üzerine  
Bir Değerlendirme ..... 383**  
Serdar GENÇ

### TURİZM

- Hastanelerde Otel Konforunda Oda Tasarımı:  
Beş Yıldızlı Otel Odasını Örnek Edinme..... 401**  
Uğur AKDU  
Sedat BOSTAN  
Serap AKDU
- 2013 Türk Kültür Başkenti Olmasının Ardından Eskişehir ..... 419**  
Meryem AKOĞLAN KOZAK

# CONTENTS

## HISTORY

<b>An Examination on the Guilds of Kemer Edremit Towards the Mid 19th Century .....</b>	<b>383</b>
---	------------

Serdar GENÇ

## TOURISM

<b>Comfortable Patient's Room Design in the Hospitals: Benchmarking to Five Star Hotel Rooms .....</b>	<b>401</b>
--	------------

Uğur AKDU

Sedat BOSTAN

Serap AKDU

<b>2013 After the Turkish Capital of Culture to Be Eskişehir.....</b>	<b>419</b>
---	------------

Meryem AKOĞLAN KOZAK



# BURSA ANATOLIUM ALIŞVERİŞ MERKEZİ ÖRNEĞİNDE TÜKETİCİLERİN DEMOGRAFİK YAPILARI VE ÖZELLİKLERİ

## The Demographic Structure and Characteristics of Consumers in the Sample of Bursa Anatolium Shopping Mall

Gönderim Tarihi: 25.02.2016

Kabul Tarihi: 28.09.2016

Hüseyin İÇAL \*

Alpaslan ALIĞAOĞLU\*\*

**ÖZ:** Bu araştırmanın amacı; Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin demografik yapılarının belirlenmesi, bu demografik özelliklerin tüketicilerin tercihleri ve alışveriş merkezi tutumları üzerine etkilerinin ortaya konması ve Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi örneğinden hareketle Ülkemizdeki alışveriş merkezleri hakkında genellemede bulunulmasıdır. Veriler çalışma sahasında örnekleme dâhil edilen tüketicilere anket uygulanması yöntemiyle elde edilmiştir. Bu çalışma sonucu elde edilen veriler SPSS 13.0 programına aktarılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde nominal ölçek kullanılmış, bu nedenle nonparametrik test yöntemlerinden biri olan Ki-Kare Analizi ile veriler analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda alışveriş merkezlerinin tüketiciler açısından vazgeçilmez, olumlu bir unsur olarak algılandığı görülmüştür. Alışveriş merkezlerinin sadece bir alışveriş mekânı olarak değil, tüketiciler tarafından dinlenme, eğlenme ve sosyalleşme mekânı olarak algılandığı sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Alışveriş Merkezi, Anatolium Alışveriş Merkezi, Bursa, Tüketici Tutumu, Demografi.

**ABSTRACT:** The aim of this research is to determine the demographic structure of Bursa Anatolium Shopping Mall 's consumers; to put forth the effects of these demographic characteristics on the consumers' preferences and attitudes towards the mall and to generalize the sample of Bursa Anatolium Shopping Mall to the other malls in our country. The data has been obtained through a questionnaire applied to the consumers who are included for the sampling in the field of study. The data obtained as a result of this study has been transferred to the program SPSS 13.0. While analyzing the data , the nominal scale

\* Okul Müdürü, Şehit Deniz Piyade Er Tahsin Şahin Ortaokulu, icalhuseyin@hotmail.com

\*\* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Coğrafya Bölümü, alpaslan38ster@gmail.com

has been used, therefore the data has been analyzed by chi-square test which is one of the non-parametric test methods. The result of the analysis has revealed the demographic characteristics of the consumers and the attitudes of them towards the shopping mall mentioned . Various demographic characteristics of the shopping mall consumers have been matched with the attitudes towards the mall. As a result of this study, it has been observed that shopping centers are indispensable for the consumers and they have positive effects. It has been concluded that shopping centers are viewed as not only shopping arcades but also recreation, amusement and socialization places by consumers.

**Keywords:** Shopping Mall , Anatolium Shopping Mall, Bursa, Consumer Attitude, Demography.

## GİRİŞ

Çok eski zamanlardan beri alışveriş insanoğlunun temel ihtiyaçlarından biri olarak kabul edilmiştir. Artan teknoloji ve çağdaş yaşam koşulları tüketim olayını ve dolayısıyla alışveriş etkinliğini daha da önemli kılmaktadır (Akgün, 2010). Günümüzde insanlar yoğun çalışma temposu içinde alışverişe çok zaman ayıramamakta ve toplu alışveriş yaparak gereksinimlerini bir kerede gidermeyi istemektedirler.

Günümüz tüketicileri alışverişini sadece bir ürün satın alma faaliyeti olarak değil, eğlence ve hoş vakit geçirme imkânı sunan sosyal bir faaliyet olarak görmek istemektedirler. Bu istek ve beklentilere cevap verme açısından mağaza, market, eğlence, yeme-içme ve park imkânlarının bir arada sunulduğu yeni tür alışveriş merkezleri son derece önemli avantajlara sahiptirler. Araştırmanın konusu Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin demografik yapıları ile alışveriş merkezine yönelik algılarının belirlenmesidir. Türk tüketicileri tarafından yoğun ilgi gören, kent merkezlerinin vazgeçilmez mekânsal unsurları haline gelen alışveriş merkezlerinin tüketici yapılarının ortaya konması ve alışveriş merkezi tüketicilerinin demografik özelliklerinin belirlenmesi sektör açısından büyük önem taşımaktadır. Araştırmada Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi örneğinden hareketle ülkemizdeki alışveriş merkezi tüketicilerinin demografik özellikleri ve söz konusu demografik özelliklerin alışveriş merkezlerine karşı tutumları üzerindeki etkilerinin belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerine yüz yüze uygulanan anketlerle hedeflenen verilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın amacı, Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin demografik yapılarının belirlenerek, bu demografik özelliklerin tüketicilerin tercihleri ve alışveriş merkezi tutumları üzerine etkilerinin ortaya konması ve

Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi örneğinden hareketle ülkemizdeki tüm alışveriş merkezleri hakkında genelleme de bulunulmasıdır. Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerine ilişkin bilgiler, 2012 yılı Kasım-Aralık aylarında alışveriş merkezinde yüz yüze anket uygulanan tüketicilerden elde edilmiştir. Arslan ve Bakır'ın da belirttiği gibi son yıllarda alışveriş merkezleriyle ilgili yapılan pek çok araştırmada tüketicilerde tatmin yaratan ve onları alışveriş merkezine tekrar gelmeye ve sadık olmaya iten nedenlerin belirlenmesi amaçlanmıştır (Arslan ve Bakır, 2010).

Araştırmanın amacı doğrultusunda çalışmada cevap aranan sorular aşağıda sıralanmıştır.

1. Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin demografik yapıları nasıldır?
2. Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin alışveriş merkezine karşı tutumları nasıldır?
3. Çeşitli demografik özelliklere sahip (cinsiyet, yaş grupları, meslek grupları, öğrenim durumları, medeni hal vb.) tüketiciler açısından Bursa Anatolium Alışveriş Merkezini çekici kılan özellikler nelerdir?
4. Alışveriş merkezlerinin müşteri çekme stratejilerinin belirlenmesinde temel etken olan çeşitli sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik yapıdaki tüketicilerin alışveriş merkezlerinden beklentileri nelerdir?

Araştırmada, Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin demografik yapıları belirlenerek, demografik özelliklerinin alışveriş merkezi tercihleri ve alışveriş merkezi tutumları üzerine etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışma içinde aşağıdaki hipotezlerin test edilmesi düşünülmüştür. Bu hipotezlere bakıldığında;

1. Alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyetleri ile alışveriş merkezinde en sık alışveriş yaptıkları sektörler arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Alışveriş merkezi tüketicilerinin medeni durumları ile alışveriş merkezinde en sık alışveriş yaptıkları sektörler arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Alışveriş merkezi tüketicilerinin öğrenim durumları ile alışveriş merkezinde en sık alışveriş yaptıkları sektörler arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Alışveriş merkezi tüketicilerinin meslek grupları ile alışveriş merkezinde en sık alışveriş yaptıkları sektörler arasında anlamlı bir ilişki vardır.



5. İkamete yakınlık ile alışveriş merkezlerinin tercih edilirliliği arasında doğru orantı vardır. İkamete yakınlık arttıkça, alışveriş merkezinin tercih edilirliliği de artmaktadır.
6. Alışveriş merkezi tüketicilerinin yaş grupları ile alışveriş merkezi tercih sebepleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
7. Alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyetleri ile alışveriş merkezi tercih sebepleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
8. Alışveriş merkezi tüketicilerinin öğrenim durumları ile alışveriş merkezi tercih sebepleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
9. Alışveriş merkezi tüketicilerinin yaş grupları ile alışveriş merkezine sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
10. Alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyetleri ile alışveriş merkezine sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
11. Alışveriş merkezi tüketicilerinin gelir durumları ile alışveriş merkezine sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
12. Alışveriş merkezi tüketicilerinin öğrenim durumları ile alışveriş merkezine sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
13. Alışveriş merkezi tüketicilerinin medeni durumları ile alışveriş merkezine gelme sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
14. Alışveriş merkezi tüketicilerinin öğrenim durumları ile alışveriş merkezine gelme sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
15. Alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyetleri ile alışveriş merkezine gelme sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
16. Alışveriş merkezi tüketicilerinin gelir durumları ile alışveriş merkezine gelme sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

## LİTERATÜR TARAMASI

### Kuramsal Çerçeve

Hiç kuşkusuz ki alışveriş çok eski zamanlardan beri İnsanoğlunun en önemli günlük aktivitelerinden biridir. İnsanlar yıllar boyunca alışveriş etkinliklerinde bulunarak ihtiyaçlarını giderme yoluna gitmişlerdir. Toplumlardaki alışveriş sıklığının ve hacminin artması pek çok kaynakta medeniyetin ölçütleri arasında değerlendirilmiştir.

Sınırlı becerileri ve sınırsız istekleriyle İnsanoğlu yaşamın her döneminde alışveriş yapma ihtiyacı ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle tarım toplumundan modern hayata geçişle birlikte artan şehirleşme sürecinde alışveriş

olgusu, sadece mekanik bir olgu olmaktan çıkıp, sosyal yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Gelişmiş Batı Toplumlarında alışveriş olayı günlük yaşamın tamamlayıcı bir parçası ve şekillendiricisi konumundadır. (Altunışık ve Mert, 2001) Günümüzde hızla yaşanan sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimler insanların alışveriş davranışlarında da köklü bir değişimi beraberinde getirmiştir. Alışveriş aktivitelerinde satıcı konumundaki perakendeciler, alıcı konumundaki tüketicilerin tercihlerini dikkate almak durumunda olduklarından, alışveriş olgusu zaman içinde tüketici tercihlerine bağlı olarak şekillenmektedir (Aydoğan, 2011).

Tarih boyunca alışveriş alanlarının gelişimi sadece ticaretin ekonomik boyutuna bağlı olarak değil, teknolojiye ve alışverişin sosyal hayattaki yerine bağlı olarak da değişim göstermiştir. Bu anlamda günümüz alışveriş merkezlerinin en güzel prototiplerinden birisi de, M.Ö. 2. y.y.'da Roma'da içinde meyveden çiçeklere, canlı balıklardan uzak doğunun ender bulunan ürünlerine kadar birçok malın satıldığı 6 kat ve 150 dükkândan oluşan Trajan Pazarlarıdır. (Özdemir, 1999) Ortaçağ'da Avrupa'da alışveriş alt sınıfa mensup insanların görevi olarak görülmekteydi. Bu nedenle dükkânlar okuma yazma bilmeyenlere yönelik işaret ve simgelerle tanıtılıyordu. 16. yy.da ise cam yapım tekniğine bağlı olarak gösterişli vitrinlere sahip dükkânlar caddelerde boy göstermeye başladı. 'Her gün bir alışveriş günüdür' sloganıyla alışveriş tüm toplumda yaygınlaştırılmaya çalışıldı. (Özden, 2002).

19. yy.'a geldiğinde ortaya çıkmaya başlayan bulvar ve pasaj mağazaları alışveriş merkezlerinin ilk öncülleri olarak kabul edilirler. 1852 yılında Paris'te Bon Marche isimli küçük bir tuhafiyeci dükkânının, sonradan içinde aynı marka adı altında birçok ürünün satıldığı büyük bir mağazaya dönüşerek Avrupa ve Amerika'da yaygınlaşması ile Bon Marche ismi büyük mağazaları tanımlamakta kullanılan genel bir terim haline gelmiştir. (Özdemir, 1999). 19. yy.'ın 2. yarısından itibaren dünyada perakendecilik gelişmeye başlamış, bu dönemde bölümlü mağazalar ortaya çıkmıştır. Genel olarak perakendeciliğin, insanlar arasında değişimin başlamasıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetleri satın almaları ve işletmelerin bu ihtiyaçlara cevap vermeleri perakendeciliğin temelini oluşturmaktadır. (Köksal ve Emirza, 2011).

20. yy.'ın 2. yarısından itibaren şehir mekânlarının değişen sosyal ve ticari aktivitelere dar gelmesinden dolayı çok merkezli kentler oluşmaya başlamıştır. Bu durum, şehir karmaşasının dışında, insanlara sosyalleşme imkânı sağlayacak yeni alışveriş mekânlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kent merkezleri dışına kurulan alışveriş merkezleri mimari mekân ve düzenleme açısından kent içindeki alışveriş merkezlerine benzemektedir. Bunun sonucu tüketiciler

alışveriş merkezlerini yalnız ihtiyaçlarını giderecek bir mekân olarak değil, sosyo-kültürel alışverişe duydukları ihtiyaçlarını da karşılayan mekânlar olmalarından dolayı tercih etmeye başlamışlardır. (Özden, 2002). Yukarıda da bahsedildiği gibi alışveriş olgusundaki bu değişiklikler günümüzde şehir hayatını vazgeçilmez parçası alışveriş merkezlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Modern alışveriş merkezlerinin Dünyadaki ilk örnekleri 1954 ve 1956 yıllarında Detroit ve Minnesota ABD’de yapımı tamamlanan Northland ve Southdale Alışveriş Merkezleridir. (Aydoğan, 2011).

Alışveriş merkezlerinin sayılarının her geçen gün artması söz konusu bu işletmeler arasında kıyasıya müşteri çekme savaşlarının yaşanmasına neden olmaktadır. Bu rekabette bir adım öne geçmek isteyen alışveriş merkezi yönetimleri işletmelerini müşteri tercihlerine göre şekillendirme yoluna gitmektedirler. Alışveriş merkezlerinde müşteri tercihlerinin belirlenmesi çalışmaları bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Ayrıca müşteri tercihlerinin belirlenmesi konusu akademik olarak da pek çok çalışmada ele alınmıştır. Yaptıkları bu çalışmalar sonucu araştırmacılar müşteri tercihlerine göre alışveriş merkezlerinin özelliklerini belirleme yoluna gitmişlerdir. Tüketicilere göre alışveriş merkezlerinin tercih edilme nedenlerini bazı araştırmacılar şu şekilde belirlemiştir:

### İlgili yayınlar

Alışveriş merkezleri günümüz şehir insanının vazgeçilmez mekânları olarak algılandığından, yapılan kaynak taramasında alışveriş merkezleriyle ilgili gerek Dünyada gerekse Türkiye’de çok sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Ancak bu çalışmaların büyük çoğunluğu iktisatçılar tarafından yapılan alışveriş merkezlerinin ekonomik yapısıyla ilgili çalışmalardan, müşteri algıları üzerine yapılan sosyolojik çalışmalardan ve alışveriş merkezlerinin fiziki-mekânsal özellikleriyle ilgili mimar ve şehir planlamacılarının yaptıkları çalışmalardan oluşmaktadır. Alışveriş merkezlerine coğrafi bakış açısının yansıtıldığı çok az sayıda çalışmaya ulaşılabilmektedir. İlgili çalışma ile bu alandaki eksikliğin giderilmesine katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Araştırma konusu ile ilgili yapılan kaynak taraması sonucunda şu bilgilere ulaşılmıştır:

Altunışık ve Mert (2001), alışveriş merkezi tüketicilerinin satın alma davranışları üzerine yaptıkları araştırmada; alışveriş merkezlerinde tüketicilerin istemleri ve gereksinimleri dışında kontrolsüz alışverişe yönlendirildikleri hipotezini sınamışlardır. İzmit Şehrindeki iki farklı alışveriş merkezi tüketicilerine anket uygulayarak, elde ettikleri verileri SPSS programı yardımıyla analiz etmişler, alışveriş merkezi müşterilerinin tüketim davranışlarını belirlemeye çalışmışlardır. Araştırmacılar sonuç olarak, iddia edildiği üzere tüketicilerin

alışveriş merkezi yönetimleri ve büyük firmalar tarafından kontrolsüzce tüketmeye zorlandıklarının söylenemeyeceği kanaatine varmışlardır.

Kelemci (2002), perakendeci markalı ürün satın alma davranışlarında Türk-Alman tüketicilerini karşılaştırdığı çalışmada, öncelikle marka tanımının çerçevesini çizerek, markayı oluşturan etmenleri açıklamıştır. Perakendeciliğin Dünyadaki ve Türkiye'deki tarihsel gelişiminin de özetlendiği çalışmada, Avrupa ülkeleri perakende pazarlarının büyüklükleri de sıralanmıştır. Son olarak çalışmada, Türk-Alman tüketicilerinin perakendeci markalı ürünlere bakış açıları farklı boyutlarıyla karşılaştırılmıştır.

Okumuş ve Bulduk (2003), çalışmalarının amacını; aile ekonomisi bakımından bireylerin alışveriş merkezlerini tercih etme nedenlerini belirlemek ve bu merkezlerdeki alışveriş alışkanlıklarını değerlendirmek olarak belirlemişlerdir. Araştırmacılara göre son yıllarda perakendecilik sektöründe yaşanan kıyasıya rekabet, alışveriş merkezi yönetimlerini geliştirmeleri yakından takip edebilmek ve doğru müşterileri kendilerine çekebilmek için başarılı yönetim ve pazarlama stratejileri geliştirmeye zorlamaktadır. Araştırmacılar çalışma sonucunda, kadınların market seçiminde ulaşım kolaylığını, erkeklerin ise diğer nedenleri (kredi kartı, otopark, çocuk parkı vb.) öncelikli olarak dikkate aldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç ise; tüketicilerin gıda ürünlerini satın alırken en fazla son kullanma tarihlerine, daha sonra da sağlığa uygunluğuna baktıkları yönünde olmuştur.

Ünüsün vd. (2004), tüketicilerin satın alma davranışları açısından marka ve mağazalar üzerine yaptıkları çalışmada marka, mağaza, franchising sistemini inceleyerek tüketicilerin satın alma davranışlarıyla ilişkilendirmişlerdir. Araştırmanın amacı; tüketicilerin satın alma davranışları açısından marka, mağaza ve franchising sistemiyle yönetilen mağaza kavramları arasındaki temel ilişkilerin belirlenmesi ve bu ilişkilerin modellenmesidir. Yapılan analizler sonucu elde edilen bulgulara göre, tüketiciler tarafından marka bilinirliğinin kalite ve güveni ifade ettiği, tüketicilerin mağazaya güvenmelerinde en etkili olan unsurun marka olduğu tespit edilmiştir. Yine tüketicilerin sürekli alışveriş yaptıkları mağazaların ülke geneline yayılmasını istedikleri de çalışma sonucunda elde edilen bulgulardandır.

Kompil (2004), İzmir Şehrinin perakende yapısını Dinamik Mekânsal Etkileşim Modeli kullanarak incelediği çalışmada, perakende sektörünün kent yaşamı üzerindeki etkisinden bahsetmiş, özellikle küreselleşmenin etkisiyle Türk perakende sektöründe meydana gelen değişimleri detaylı bir şekilde incelemiştir.

İbicioğlu (2005), alışveriş merkezi müşterilerinin demografik yapılarını ve tüketici tutumlarını incelemeye yönelik çalışmasında; alışveriş merkezlerinin artan rekabete rağmen karlılıklarını korumalarının müşteri odaklı yapılanmalarına bunun da müşteri yapılarını iyi tanımalarına bağlı olduğunu vurgulamıştır. Tüketicilerin alışveriş merkezlerini tercih etme nedenlerinde etkili olan faktörlerin istatistiksel tekniklerle test edildiği çalışmada, günümüz sosyal ve ekonomik yaşamının değişmez bir parçası olan alışveriş merkezleriyle ilgili tüketici tutumlarının şekillenmesinde etkili olan faktörlerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Saygın (2006), Alışveriş Merkezleri: Türk Kentlerindeki Yeni Tüketim Cennetleri adını verdiği araştırmasında, 1990'lı yıllardan itibaren Ülkemizde büyük bir atılım içine giren alışveriş merkezlerinin Türk tüketicilerinin alışveriş alışkanlıklarını değiştirdiklerini belirtmektedir. Alışveriş merkezlerinin sayılarının her geçen gün artması, toplumumuzun alışveriş merkezlerine karşı olan yoğun ilgisinden kaynaklanmaktadır. Ülkemizin ekonomik canlılığı, nüfus fazlalığı gibi özelliklerinden ötürü yabancı alışveriş merkezi yatırımcılarına cazip gelmekte olduğunu belirten araştırmacı çalışmasının sonunda, gelecekte Ülkemizdeki yabancı alışveriş merkezi yatırımlarının katlanarak artacağı öngörüsünde bulunmuştur.

Gürman (2006), Dünya Perakendeciliğinde Globalleşme Eğilimleri ve Türk Perakendecilik Sektörüne Etkileri isimli çalışmasında, perakendeciliğin tanımını yaparak, küreselleşmenin Dünya ve Türk perakende sektörüne etkilerini irdelemiştir. Çalışmada perakendecilik öncelikle teorik açıdan incelenmiş, küresel aktörlerin yaşadığı süreçler, Türk perakende sektörüne girişleri ve sektörde yarattıkları değişimler, derinlemesine ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda Dünya perakende sektörünün durumundan hareketle gelecekte Türk perakende sektörüne ilişkin tahminlerde bulunulmuştur.

Gavcar ve Didin (2007), tüketicilerin perakendeci markalı ürün tercihlerini etkileyen faktörleri Muğla Şehri özelinde irdeledikleri çalışmalarında, amaç olarak tüketicilerin perakendeci markalı ürünleri tercih nedenlerini ortaya koymayı belirlemişlerdir. Çalışma verileri Muğla Şehir merkezindeki yaşları 21-30 arasında değişen 250 süpermarket müşterisine uygulanan anket sonucunda elde edilmiştir. Verilerin ki-kare testi regresyon ve korelasyon analizlerine tabi tutulması sonucunda tüketicilerde perakendeci markalı ürünlerin diğer ürünlere nazaran daha kaliteli oldukları algılarının yaygın olduğu tespit edilmiştir. Bu ürünlerin satın alınma nedenleri ise ürün kalitesi ve ürünlere uygulanan promosyon olarak belirlenmiştir.

Özdemir ve Yaman (2007), Hedonik Alışverişin Cinsiyete Göre Farklılaşması Üzerine Bir Araştırma adını verdikleri çalışmalarında, hedonik tüketicinin

tanımı yaparak, tüketmekten haz alma davranışı olarak açıklanan hedonizm üzerinde derinlemesine inceleme yapmışlardır. Bu alanda yapılan pek çok araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da amaç, tüketici davranışlarını anlayabilmek olarak belirlenmiştir. Tüketicilerin satın alma davranışlarının güçlü bir biçimde kültürel, sosyal, kişisel ve psikolojik faktörler tarafından etkilendiği vurgusunun yapıldığı çalışmada veriler yüz yüze anket yöntemiyle toplanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre kadın tüketicilerin erkek tüketicilere nazaran alışverişten daha fazla haz aldıkları, hedonik alışverişin kadın müşterilerde erkeklere nazaran daha baskın olduğu ortaya çıkmıştır.

Doğan (2007), müşteri yoğunluğu ile tüketici alışveriş davranışı ilişkisine yönelik çalışmasında, Mağaza Atmosferi kavramı üzerinde uzunca durmuştur. Mağaza atmosferi; müzik, koku, renk, aydınlatma, satış elemanları ve mağaza kalabalığı gibi ayrı alt başlıklarda detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Perakendeciliğin Dünyada ve Ülkemizdeki tarihsel gelişimine geniş yer verilen çalışmada, amaç olarak mağaza kalabalığının tüketici alışveriş davranışını nasıl etkilediğinin ortaya konulması belirlenmiştir. Daha somut bir şekilde ifade edecek olursak, çalışma sonucunda müşterilerin mağazayı kalabalık algıladıkları zamanlarda planladıkları ürünleri satın alma eylemlerinde belirgin bir artış görülmüştür.

Akaydın (2007), perakende mağaza atmosferinin satın alma davranışı üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında, öncelikle perakendeciliğin tanımını yaparak, tarihsel gelişiminden söz etmiştir. Daha sonra mağaza atmosferi kavramını ve mağaza atmosferini oluşturan etmenleri uzunca açıklayan yazar, mağaza atmosferinin satın alma davranışına etkisini ölçmek için Eskişehir Şehrindeki bir alışveriş merkezinin müşterilerini örnek kütle üzerinden incelemiştir. Elde edilen bulgular, mağaza atmosferinin müşterilerin satın alma davranışı üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Kızılaslan ve Kızılaslan (2008), Tokat Şehrinde tüketicilerin satın aldıkları gıda maddeleriyle ilgili bilgi düzeylerini konu alan çalışmalarında, amaç olarak tüketicilerin gıda maddeleri satın alırken dikkat ettikleri hususların belirlenmesi belirtilmiştir. Çalışma sonucunda; Tokat İlindeki tüketicilerin gıda ürünlerini satın alırken, besin değeri, marka, ambalaj, besleyicilik, doyuruculuk, üretim ve son kullanma tarihi, satış yeri hijyeni gibi hususları dikkate aldıkları belirlenmiştir.

Bilge ve Aksoy (2009), Bakkallardan Alışveriş Merkezlerine Yönelen Yeni Satın Alma Paradigması adlı çalışmalarında, günümüz tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen etmenleri ortaya koyarak, derinlemesine irdelemeye çalışmışlardır. Bu etmenleri; diğer tüketiciler, teknoloji, ekonomi, rekabet ve yasalar olarak sıraladıkları çalışmalarında, tüketicilerin bakkallardan yaptık-

ları alışverişin neden alışveriş merkezlerine kaydığını, tüketici davranışlarındaki bu temel değişikliğin hangi etkenlerden kaynaklandığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmada verilerin analiz edilmesi sonucu elde edilen alışveriş merkezlerini bakkallardan çekici kılan etkenler sonuç kısmında sıralanmıştır.

Akgün (2010), Konya Şehrinde modern alışveriş merkezlerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik çalışmasında; tüketici davranışlarının demografik, ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel faktörlerin yanında ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma çalışmalarından da etkilendiğini vurgulamıştır. Çalışmada araştırma soruları olarak; tüketicilerin alışveriş merkezlerini neden tercih ettikleri, satın alma davranışlarının hangi ürün grupları üzerinde yoğunlaştığı ve alışveriş merkezlerinin tüketici davranışlarını ne yönde etkilediği sorulmuştur.

Çilingir vd. (2010), alışveriş merkezi müşterilerinin alışveriş merkezi algılarını belirlemeye yönelik olarak yaptıkları çalışmaları, değer ve memnuniyet değişkenlerinin 'kulaktan kulağa iletişim' üzerindeki etkilerini araştırmaktadırlar. Söz konusu araştırma için İstanbul Şehri pilot şehir olarak alınmıştır. Çoklu regresyon analizinden yararlanarak araştırma hipotezleri de test edilmiştir. Araştırmada 'Hizmet kalitesi, müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkiler', 'Müşterilerin alışveriş ortamından edindiği faydasal değer kulaktan kulağa iletişimi olumlu yönde etkiler' gibi hipotezler yer almıştır.

## YÖNTEM

Araştırma, Durum Çalışması araştırma desenine bağlı kalınarak yapılmıştır. Durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinliğine araştırılmasıdır. Yani bir duruma ilişkin etkenler (ortam, bireyler, olaylar, süreçler vb.) bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ile ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır. Durum çalışması nitel araştırmalarda çok yaygın olarak kullanılan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Durum çalışması araştırma deseninde genel bir probleme özel bir örnek çerçevesinde bakılması mümkün olmaktadır. Örneklem çalışması olarak da bilinen bu desenin çalışmamızda tercih edilmesinin nedeni, Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi örneğinden hareketle tespit edilen bulguların, ülkemiz alışveriş merkezlerinin bütününe genellemesinin amaçlanmasıdır.

Çalışmamızda araştırma sahamız, Bursa Anatolium Alışveriş Merkezidir. Çalışmalarımız burada yürütülmüştür. Çalışma sahamızın bir alışveriş merkezi olması ve ikamete olan yakınlığı her ihtiyaç duyulduğunda araştırma sahasına gidilerek gözlem yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu durum çalışma sahasında uzunca gözlem yapılmasına olanak sağladığı gibi, saha çalışmasının eğlenceli bir süreç halini almasına da ortam hazırlamıştır. Araştırmada ana kütle Bur-

sa Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicileri kabul edilmiş, seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak 518 tüketici örnekleme dâhil edilmiştir.

Çalışmanın temel verisini Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerine uygulanan anketler oluşturmaktadır. Çalışma söz konusu anketlerin aracılığıyla tüketicilerden elde edilen bilgiler çerçevesinde şekillenmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi çalışmamızın temel verisini alışveriş merkezi tüketicilerine yüz yüze uygulanan anketler oluşturmaktadır. Çalışma sahası olarak belirlenmiş olan Bursa Anatolium Alışveriş Merkezinde raslantısal örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen 518 tüketici örnekleme dâhil edilmiştir. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde hafta içi ve hafta sonu alışveriş merkezi ortalama ziyaretçi sayıları yetkililerden alınmış, en çok +- %5 örnekleme hatası teşkil edecek şekilde örnekleme katılacak tüketici sayısı belirlenmiştir (Baş, 2010). Alışveriş merkezleri ile ilgili soru formuna demografi bölümü ile başlanmıştır. Demografi bölümünde cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, medeni durum, çocuk sayısı ve gelir olmak üzere 7 soru bulunmaktadır. İkinci bölüm Alışveriş Merkezi Ziyaret Alışkanlıkları ve Anatolium Alışveriş Merkezi Ziyaret Alışkanlıkları'nı değerlendirmeye yöneliktir. Bu bölümde 14 soru yer almaktadır.

Anketler bizzat araştırmacı ve anket uygulama konusunda bilgi sahibi yardımcıları tarafından tüketicilerle yüz yüze doldurulduğundan geçersiz anket oluşmamış, uygulanan 518 anketin tamamı geçerli kabul edilerek analiz edilmiştir. Yine veri toplama aşamasında yazılı basın ve internet sayfaları taranarak alışveriş merkeziyle ilgili bilgi toplanmıştır. Araştırmacı tarafından fırsat bulunan boş zamanlarda alışveriş merkezine sık sık gidilerek tüketiciler gözlemlenmiştir. Çalışma sahasının bir alışveriş merkezi olması hem alışveriş ve eğlenceye hem de bilimsel gözlem yapılmasına imkân sağlamıştır.

Çalışmanın verileri SPSS 13.0 programına girilerek analize hazır hale getirilmiştir. SPSS'in variable view bölümünde her bir sorunun cevap seçeneklerine ayrı bir kod verilmiş ve data view bölümünde de bu kodlar girilerek data oluşturulmuştur. Değerler (values) kısmında cevap seçenekleri ve kodlar tanımlanmıştır. Anketteki 21 soru da nominal ölçekle ölçülmüştür. Bu nedenle de nonparametrik test yöntemlerinden biri olan Ki-kare Analizi ile veriler analiz edilmiştir.

## BULGULAR VE YORUMLAR

Bursa'nın ilk alışveriş merkezi olan Zafer Plaza 1999 yılında açılmıştır. Bu projede, alışveriş merkezi hacminin büyük bir bölümü yeraltına inşa edilerek şehir merkezinin kent dokusuna en az etkide bulunması hedeflenmiştir. Her ay 1 milyon kişi tarafından ziyaret edilen, kurulduğu günden günümüze 13 yıl-



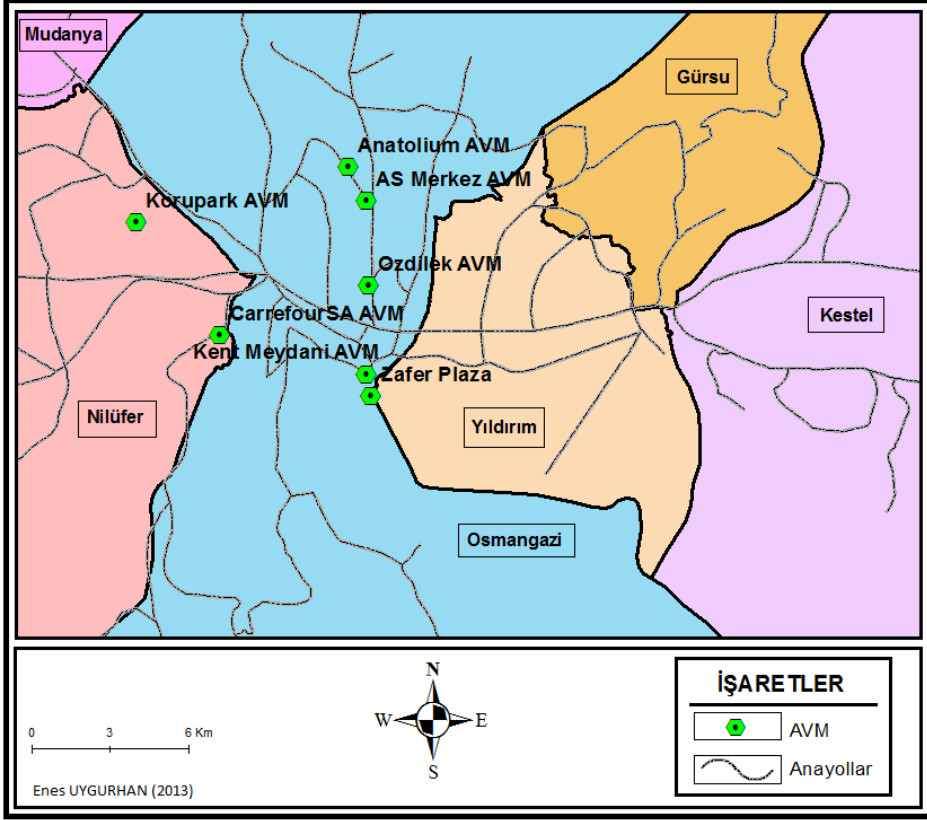
dır popülarlığını hiç kaybetmeyen Zafer Plaza Alışveriş Merkezi 2001 yılında Alışveriş Merkezi Perakendecileri Derneği (AMPD) tarafından “Yılın Alışveriş Merkezi” seçilmiştir.

Bursa'nın ikinci alışveriş merkezi olan As Merkez Outlet 2000 yılında faaliyete geçmiştir. Sönmez Holding iştiraki olarak Bursa-İstanbul karayolu üzerinde kurulan As Merkez Outlet Bursa'da buz pateni pistine sahip ilk alışveriş merkezidir. Söz konusu alışveriş merkezi aynı zamanda Bursa'nın ilk ve tek outleteri olma özelliğini taşımaktadır. Daha sonra Bursa'da Kumluk (Kimlik), Carrefour Alışveriş Merkezi, Korupark Alışveriş Merkezi, Kent Meydanı Alışveriş Merkezi, Nilpark Alışveriş Merkezi kurulmuştur (Tablo 1, Şekil 1). Araştırma sahamız olan Anatolium Alışveriş Merkezi ise, toplam 9 alışveriş merkezi bulunan Bursa'nın en yeni ve en geniş alana kurulu alışveriş merkezi olma özelliğini korumaktadır.

**Tablo 1:** Bursa Şehri Alışveriş Merkezleri ve Kuruluş Yılları

ALIŞVERİŞ MERKEZİ ADI	KURULUŞ YILI
Zafer Plaza	1999
As Merkez	2000
Kumluk (Kimlik)	2000
Carrefour	2001
Magazin	2006
Korupark	2007
Kent Meydanı	2008
Nilpark	2009
Anatolium	2010

Anatolium Alışveriş Merkezi'nin bünyesinde çok farklı markaları barındırması, Bursa'nın çeşitli noktalarından tüketicileri kendine çekebilmesini kolaylaştırmaktadır. Bursa genelinde mevcut 9 alışveriş merkezi bulunurken Ikea, Leroy Merlin gibi küresel ölçekte tanınmış firmaların Bursa'da sadece Anatolium Alışveriş merkezinde bulunmaları, bu firmaların sadık müşterilerinin kentin çeşitli yerlerinden Anatolium Alışveriş Merkezine gelmelerine olanak sağlamaktadır.

**Şekil 1: Bursa Şehri Alışveriş Merkezleri Haritası**

Ayrıca alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyetleri, medeni durumları, öğrenim durumları ve meslek grupları en sık alışveriş yaptıkları sektörlerle eşleştirilerek yapılan Ki-Kare Analizi sonucu % 95,0 güven seviyesinde tüketicilerin cinsiyetleri ve medeni durumlarıyla en sık alışveriş yaptıkları sektörler arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki tespit edilerek, 1. ve 2. hipotezlerin geçerlilikleri doğrulanmıştır (Tablo 2 ve Tablo 3). Tüketicilerin öğrenim durumları ve meslek gruplarıyla en sık alışveriş yaptıkları sektörler arasında anlamlı bir ilişki kurulamadığından 3. ve 4. Hipotezlerin geçerlilikleri doğrulanamamıştır (Tablo 4 ve Tablo 5). Akat vd. (2006) çalışmalarında ise, alışveriş merkezi tüketicilerinin yaşları ve öğrenim durumları ile en fazla alışveriş yaptıkları sektörler arasında ilişki tespit edilemezken, tüketicilerin gelir durumları ile en fazla alışveriş yaptıkları sektörler arasında anlamlı bir ilişki kurulmuştur.

**Tablo 2:** 1. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-Kare	36,313(a)	5	,000
Olasılık Oranı	40,361	5	,000
Doğrusal İlişki	1,386	1	,239
Geçerli N Miktarı/Sayısı	518		

3 hücrede beklenen değer (% 25,0) 5'in üstündedir. En az beklenen değer 1,13'tür.

**Tablo 3:** 2. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-Kare	15,829(a)	5	,007
Olasılık Oranı	16,046	5	,007
Doğrusal İlişki	4,286	1	,038
Geçerli N Miktarı/Sayısı	518		

3 hücrede beklenen değer (% 25,0) 5'in üstündedir. En az beklenen değer 1,36'tür.

**Tablo 4:** 3. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-Kare	20,259(a)	15	,162
Olasılık Oranı	20,065	15	,169
Doğrusal İlişki	,584	1	,445
Geçerli N Miktarı/Sayısı	518		

11 hücrede beklenen değer (% 45,8) 5'in üstündedir. En az beklenen değer 13'tür.

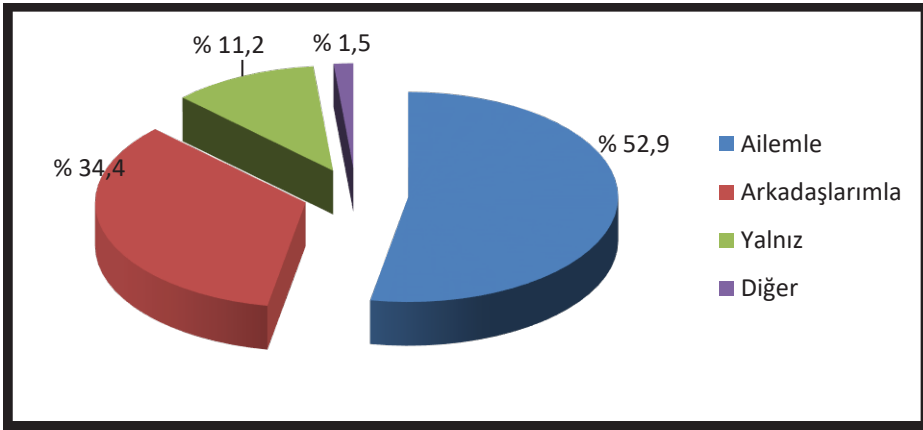
**Tablo 5:** 4. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-Kare	33,906(a)	30	,285
Olasılık Oranı	34,070	30	,278
Doğrusal İlişki	1,372	1	,241
Geçerli N Miktarı/Sayısı	518		

21 hücrede beklenen değer (% 50) 5'in üstündedir. En az beklenen değer 19'tür.

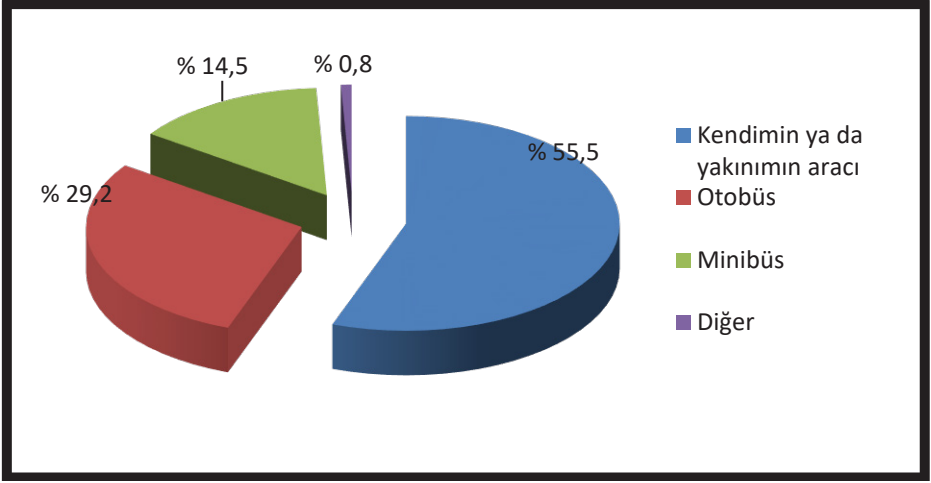
Yine araştırma sahasında yapılan çalışmalar sonucunda Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin genellikle alışveriş merkezi ziyaretlerine aileleriyle gelmeyi tercih ettikleri belirlenmiştir (Şekil 2). Bu durumda alışveriş merkezinin nezih ve ferah atmosferinin etkisiyle birlikte tüm aile bireylerinin iyi vakit geçirebileceği ortamların alışveriş merkezi bünyesinde bulunmasının da etkili olduğu düşünülmektedir. Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin ailelerinden sonra en fazla arkadaşlarıyla alışveriş merkezine gelmeyi tercih ettikleri, yalnız gelmeyi tercih edenlerin ise daha az bir orana sahip oldukları tespit edilmiştir.

**Şekil 2:** Anatolium AVM Müşterilerinin AVM Ziyaretine Gelmeyi Tercih Ettikleri Kişilere Göre Dağılımı

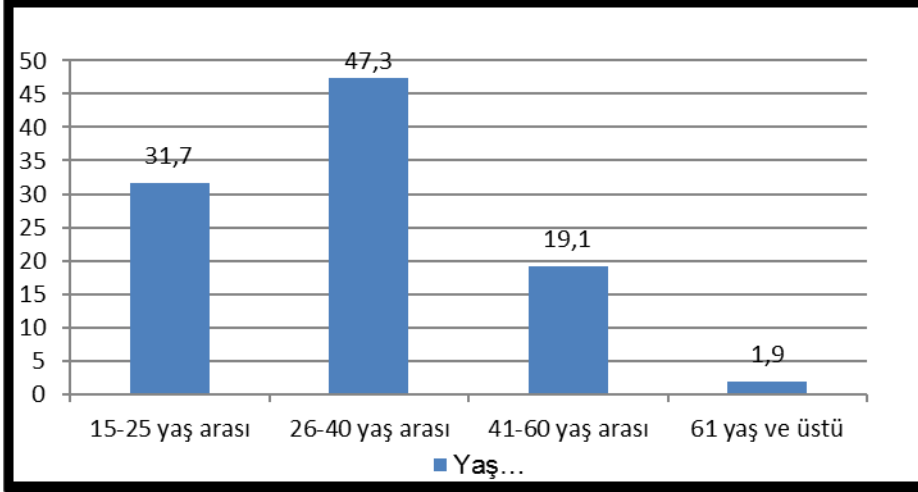


Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin genel özelliklerine ilişkin bir diğer bir husus da büyük çoğunluğunun kendi araçlarıyla alışveriş merkezine gelmeleridir (Şekil 3). Ülkemiz genelinde olduğu gibi Bursa İlinde de ailelerin otomobil sahibi olma oranlarının hızla artması bu sonucu ortaya çıkarmıştır. Yine daha önce de belirtildiği gibi Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin alışveriş merkezine genellikle aileleriyle gelmeyi tercih etmeleri rahatlık ve ekonomi açısından çoğunluğun kendi araçlarıyla gelmelerine neden olmaktadır.

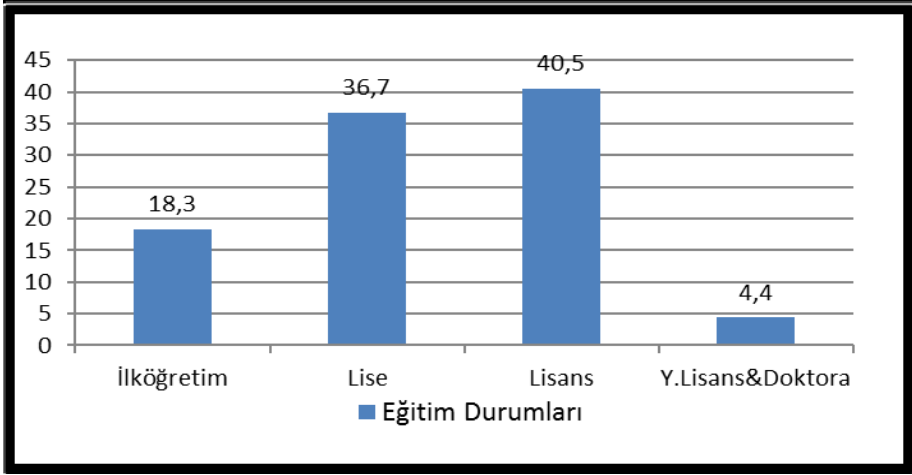
**Şekil 3:** Anatolium AVM Müşterilerinin AVM'ye Ulaşım Şekillerine Göre Dağılımı



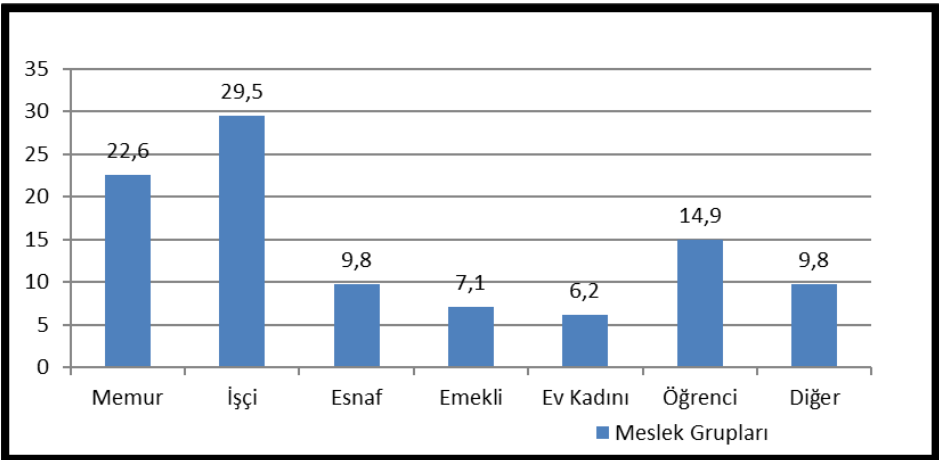
Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, 40 yaş altı tüketicilerin toplam tüketicilerin % 79'unu oluşturduğu görülmektedir (Şekil 4). Genel tüketiciler arasındaki en kalabalık grubu 26-40 yaş grubunun oluşturduğu göze çarpmaktadır. Alışveriş merkezi tüketicilerinin genellikle genç ve orta yaşlı tüketicilerden oluşması, yaşlı tüketicilerin gü-rültü, müzik, kalabalık vb. nedenlerle alışveriş merkezlerinde çok fazla vakit geçirmekten hoşlanmamaları, söz konusu tablonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Anket sonuçlarına göre 61 yaş ve üstü tüketiciler toplam tüketicilerin yalnızca % 1,9'unu oluşturmaktadır. Anatolium Alışveriş Merkezi yönetiminin çalışan genç nüfusa yönelik mağaza yapısına ve sosyal aktivitelere yer vermesi ortaya çıkan sonuç üzerinde etkilidir. Bir örnekle açıklayacak olursak; Anatolium Alışveriş Merkezinde genellikle hafta sonları okul öncesi çocuklara yönelik tiyatro gösterileri, resim etkinlikleri vb. aktiviteler düzenlenmekte, bu durum da okul öncesi yaşta çocuklara sahip 26-40 yaş arası tüketicileri alışveriş merkezine çekmektedir. Arslan ve Bakır (2010) çalışmalarında, alışveriş merkezi tüketicilerinin yüksek ilgilenime sahip olanlarının; kadın, 20-29 yaş aralığında, 1001-3000 TL gelire sahip, lisans mezunu, çocuksuz, öğrenci ve özel sektörde çalışanlardan oluştuğunu belirlemişlerdir.

**Şekil 4:** Anatolium AVM Müşterilerinin Yaş Dilimlerine Göre Dağılımı

Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin eğitim durumlarına bakıldığında ise, yükseköğrenim mezunu olan tüketiciler toplam tüketicilerin % 45'ini oluşturmaktadır (Şekil 5). Bu durum Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi yönetiminin eğitimli tüketicileri kendine çekebilmedeki başarısını ortaya koymuştur. Elit sayılan lisans ve lisansüstü eğitim durumuna sahip tüketicilerin, genel tüketiciler içindeki oranının bu kadar yüksek olması alışveriş merkezinin imajına olumlu katkı yapmaktadır. Yükseköğrenim mezunu tüketici oranının çalışma anket sonuçlarına bu kadar yüksek oranda yansımada söz konusu tüketicilerin akademik bir çalışmada kullanılacak ankete katılma isteklerinin diğer tüketicilere oranla daha yüksek olmasının da göz ardı edilmemesi gerekir.

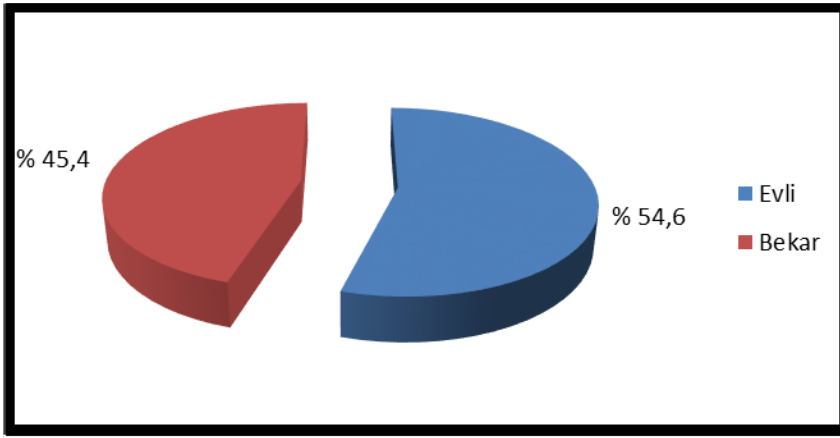
**Şekil 5:** Anatolium AVM Müşterilerinin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin mesleki durumlarına göre dağılımına bakıldığında; en yüksek grubu işçilerin oluşturduğu görülmektedir (Şekil 6). Bursa'nın bir sanayi kenti olması, kentte en yüksek istihdam oranlarının sanayi tesislerine ait olması bu tabloyu açıklamaktadır. Anatolium Alışveriş Merkezinin konumlandığı alana, Demirtaş Organize Sanayi Bölgesinin, Nilüfer Organize Sanayi Bölgesinin ve Gemlik'te bulunan Bursa Serbest Bölgesinin yakın mesafede bulunması ve söz konusu sanayi bölgelerinin çevresinin işçi ikametleri açısından yoğun bölgeler olması, alışveriş merkezine gelen tüketiciler arasında işçilerin en kalabalık kesimi oluşturmasına neden olmuştur.

**Şekil 6:** Anatolium AVM Müşterilerinin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Anatolium Alışveriş Merkezi tüketicilerinin medeni durumlarına bakıldığında evli tüketicilerin alışveriş merkezini daha çok tercih ettikleri göze çarpmaktadır (Şekil 7). Bu durum Anatolium Alışveriş Merkezindeki mağazaların yapısıyla ilgili olduğu gibi, Anatolium Alışveriş Merkezi yönetiminin daha çok aileleri alışveriş merkezine çekmeye yönelik aktivitelere bünyesinde yer vermesiyle de yakından ilgilidir. Tüketicilerin yaş gruplarına göre dağılımı açıklanırken de belirtildiği gibi genellikle bekâr tüketicilerin 15-25 yaş grubundaki genç tüketicilerden oluştuğu düşünülürse, alışveriş merkezinde sinema salonlarının olmayışının mevcut durum üzerinde etkili olduğu söylenilebilir.

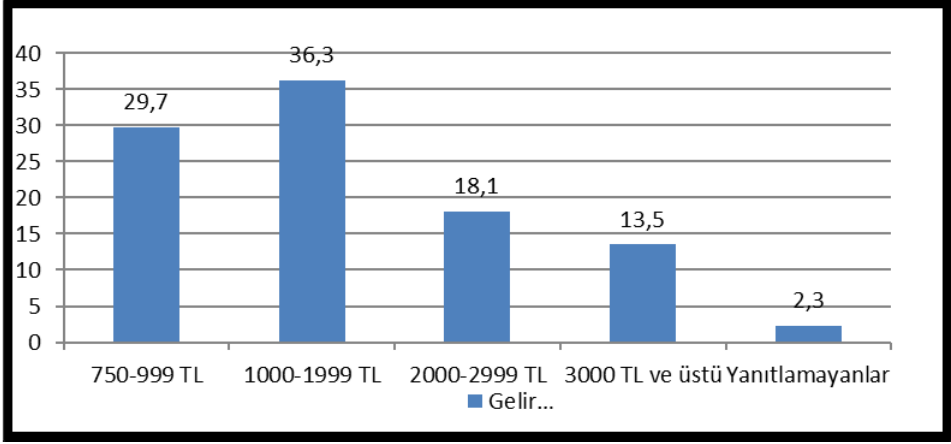
**Şekil 7:** Anatolium AVM Müşterilerinin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı



Alışveriş merkezi tüketicilerinin aylık net gelirleri incelendiğinde; geliri 1000-1999 TL arasında bulunan tüketicilerin en yüksek kesimi oluşturduğu görülmektedir (Şekil 8). Bu durum daha önce tüketicilerin meslek gruplarına göre dağılımları incelenirken belirtildiği gibi, tüketicilerin büyük bir kesiminin işçilerden oluşmasıyla yakından ilgilidir. Aylık geliri 1000 TL'nin altında olan tüketicilerin alışveriş merkezi toplam tüketicilerinin yaklaşık % 30' unu oluşturması söz konusu gelir grubuna hitap eden markaların Anatolium Alışveriş Merkezindeki mevcudiyeti ile ilgilidir. Bu yönüyle Anatolium Alışveriş Merkezi yönetimi hemen her gelir grubuna hitap eden mağazalara bünyesinde yer vererek, tüketici sayısını artırma yoluna gitmiştir. Çalışmada 3000 TL ve üzeri gelir grubuna sahip tüketicilerin oranı ise % 13,5 olarak tespit edilmiştir.



**Şekil 8:** Anatolium AVM Müşterilerinin Aylık Gelir Durumlarına Göre Dağılımı



Anatolium Alışveriş Merkezine en yakın ikametlerdeki tüketicilerin % 83,5 gibi büyük bir oranla en sık Anatolium Alışveriş Merkezini ziyaret ettikleri tespit edilmiştir. Bu sonuç Anatolium Alışveriş Merkezinin çevresinden tüketici çekme noktasındaki başarısı olarak görülebilir. Çünkü ikamet yakınlığı ve alışveriş sıklığı, diğer alışveriş merkezlerinde Anatolium Alışveriş Merkezine oranla oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Bu oran Korupark Alışveriş Merkezinde % 58,8, Kent Meydanı Alışveriş Merkezinde % 56,3, Zafer Plaza Alışveriş Merkezinde % 53,7, Carrefour Alışveriş Merkezinde % 40,4, As Merkez Alışveriş Merkezinde % 16,1 olarak tespit edilmiştir. As Merkez ve Anatolium Alışveriş Merkezlerinin birbirine çok yakın mesafede bulunmaları ve bu çevre tüketicilerinin büyüklük, imaj, ürün çeşitliliği vb. nedenlerle Anatolium Alışveriş Merkezini tercih etmeleri As Merkez Alışveriş Merkezinin çevresinden tüketici çekme oranının düşük kalmasına neden olmuştur.

Çalışmada ikamete yakınlık ile alışveriş merkezi ziyaret sıklıkları eşleştirilerek yapılan Ki-Kare Analizi sonucunda % 95,0 güven seviyesinde ikamete yakınlık ile alışveriş merkezi ziyaret sıklıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya konarak 5. hipotezin geçerliliği doğrulanmıştır (Tablo 6).

**Tablo 6:** 5. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-Kare	644,228(a)	36	,000
Olasılık Oranı	461,988	36	,000
Doğrusal İlişki	105,040	1	,000
Geçerli N Miktarı / Sayısı	518		

22 hücrede beklenen değer (%44,9) 5'in üstündedir. En az beklenen değer 25'tir.

Sonuçta alışveriş merkezi tüketicilerinin yaş grupları ile alışveriş merkezini tercih sebepleri eşleştirilerek yapılan Ki-Kare Analizi sonucu, alışveriş merkezi tüketicilerinin yaş grupları ile alışveriş merkezini tercih sebepleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki kurulamamış, 6. hipotezin geçerliliği doğrulanmamıştır (Tablo 7).

**Tablo 7:** 6. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-Kare	10,320(a)	12	,588
Olasılık Oranı	11,035	12	,526
Doğrusal İlişki	,131	1	,718
Geçerli N Miktarı / Sayısı	518		

6 hücrede beklenen değer (% 30) 5'in üstündedir. En az beklenen değer 35'tir.

Sonuçta alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyet durumları ile alışveriş merkezini tercih sebepleri eşleştirilerek yapılan Ki-Kare Analizi sonucu, tüketicilerin cinsiyetleri ile alışveriş merkezini tercih sebepleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki kurulamamış, 7. hipotezin geçerliliği doğrulanmamıştır (Tablo 8).

**Tablo 8:** 7. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-Kare	2,880(a)	4	,578
Olasılık Oranı	2,922	4	,571
Doğrusal İlişki	,694	1	,405
Geçerli N Miktarı / Sayısı	518		

0 hücrede beklenen değer (%) 5'in üstündedir. En az beklenen değer 6,78'tir.

Sonuçta alışveriş merkezi tüketicilerinin öğrenim durumları ile alışveriş merkezini tercih sebepleri eşleştirilerek yapılan Ki-Kare Analizi sonucu, % 95,0 güven seviyesinde tüketicilerin öğrenim durumları ile alışveriş merkezini tercih

sebepleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki ortaya konarak, 8. hipotezin geçerliliği doğrulanmıştır (Tablo 9).

**Tablo 9:** 8. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-Kare	24,566(a)	12	,017
Olasılık Oranı	24,426	12	,018
LDoğrusal İlişki	,055	1	,814
Geçerli N Miktarı / Sayısı	518		

3 hücrede beklenen değer (% 15) 5'in üstündedir. En az beklenen değer, 80'tir.

Sonuçta alışveriş merkezi tüketicilerinin yaş grupları ile alışveriş merkezine sadakatleri eşleştirilerek yapılan Ki-Kare Analizi sonucunda, tüketicilerin yaş grupları ile alışveriş merkezi sadakatleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki kurulamamış, 9. hipotez geçerliliği doğrulanamamıştır (Tablo 10).

**Tablo 10:** 9. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-Kare	9,578(a)	9	,386
Olasılık Oranı	11,818	9	,224
Doğrusal İlişki	3,101	1	,078
Geçerli N Miktarı / Sayısı	518		

4 hücrede beklenen değer (% 25) 5'in üstündedir. En az beklenen değer 1,04'tür.

Sonuçta alışveriş merkezi tüketicilerin cinsiyetleri ile alışveriş merkezine sadakat durumları eşleştirilerek yapılan Ki-Kare Analizi sonucunda, tüketicilerin cinsiyetleri ile alışveriş merkezine sadakat durumları arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki kurulamamıştır, 10. hipotez geçerliliği doğrulanamamıştır (Tablo 11).

**Tablo 11:** 10. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-Kare	2,129(a)	3	,546
Olasılık Oranı	2,159	3	,540
Doğrusal İlişki	1,750	1	,186
Geçerli N Miktarı / Sayısı	518		

0 hücrede (%0) beklenen değer 5'in üstündedir. En az beklenen değer 20,33'tür.

Sonuçta alışveriş merkezi tüketicilerinin gelir durumları ile alışveriş merkezi sadakatleri eşleştirilerek yapılan Ki-Kare Analizi sonucunda, tüketicilerin gelir durumları ile alışveriş merkezi sadakatleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki kurulamamış, 11. hipotezin geçerliliği doğrulanamamıştır (Tablo 12).

**Tablo 12:** 11. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-kare	15,850(a)	9	,070
Olasılık Oranı	15,749	9	,072
Doğrusal İlişki	,000	1	,999
Geçerli N Miktarı / Sayısı	506		

.0 hücrede beklenen değer (% 0) 5'in üstündedir. En az beklenen değer 7,33'tür.

Sonuçta alışveriş merkezi tüketicilerinin öğrenim durumları ile alışveriş merkezine sadakatleri eşleştirilerek yapılan Ki-Kare Analizi sonucunda, tüketicilerin öğrenim durumları ile alışveriş merkezi sadakatleri arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki kurulamamış, 12. hipotezin geçerliliği doğrulanamamıştır (Tablo 13).

**Tablo 13:** 12. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-kare	8,313(a)	9	,503
Olasılık Oranı	8,433	9	,491
Doğrusal İlişki	1,110	1	,292
Geçerli N Miktarı / Sayısı	518		

2 hücrede beklenen değer (% 12,5) 5'in üstündedir. En az beklenen değer 2,40'tır.

Sonuçta alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyetleri, gelir durumları, medeni durumları ve öğrenim durumları alışveriş merkezine gelme sıklıklarıyla eşleştirilerek yapılan Ki-Kare Analizi sonucu, % 95,0 güven seviyesinde tüketicilerin medeni durumları ve öğrenim durumları ile alışveriş merkezine gelme sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilerek 13. ve 14. Hipotezlerin geçerliliği doğrulanmıştır (Tablo 14 ve Tablo 15 ). Bu sonuçtan farklı olarak İbicioğlu (2005), İzmir Şehrinin farklı alışveriş merkezlerinden 193 tüketici üzerinde yaptığı anket çalışması sonucu tüketicilerin öğrenim düzeyi ile alışveriş sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir. Çalışmamızda Tüketicilerin cinsiyetleri ve gelir durumları ile alışveriş merkezine gelme sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilemediğinden 15. ve 16. hipotezlerin geçerliliği doğrulanamamıştır (Tablo 16 ve Tablo 17).

**Tablo 14:** 13. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-kare	5,974(a)	3	,113
Olasılık Oranı	6,156	3	,104
Doğrusal İlişki	4,809	1	,028
Geçerli N Miktarı / Sayısı	518		

0 hücrede (%0) beklenen değer 5'in üstündedir. En az beklenen değer 7,91'dir.

**Tablo 15:** 14. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-kare	9,127(a)	3	,028
Olasılık Oranı	9,120	3	,028
Doğrusal İlişki	,131	1	,717
Geçerli N Miktarı / Sayısı	518		

0 hücrede (%0) beklenen değer 5'in üstündedir. En az beklenen değer 9,53'tür.

**Tablo 16:** 15. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-kare	8,550(a)	9	,480
Olasılık Oranı	9,050	9	,433
Doğrusal İlişki	1,813	1	,178
Geçerli N Miktarı / Sayısı	506		

2 hücrede (%12,5) beklenen değer 5'in üstündedir. En az beklenen değer 2,91'dir.

**Tablo 17:** 16. Hipotez Ki-Kare Testi Analiz Tablosu

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri (Çift Taraf)
Ki-kare	21,862(a)	9	,009
Olasılık Oranı	22,308	9	,008
Doğrusal İlişki	8,797	1	,003
Geçerli N Miktarı / Sayısı	518		

3 hücrede (%18,8) beklenen değer 5'in üstündedir. En az beklenen değer 0,93'tür.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada 16 hipotez test edilmiştir. Bu hipotezlerden 6'sı doğrulanmış, 10'u doğrulanamamıştır.

Çevresindeki yaşam alanlarının genişliği bir alışveriş merkezi açısından önemli bir avantajdır. Çünkü alışveriş merkezinin mesafenin bozucu etkisi nedeniyle çekim gücünün merkezden çevreye doğru azalması kaçınılmazdır. Bu durum Anatolium Alışveriş Merkezi örneğinde de gözlenmektedir. Tüketicilerin yarıya yakını alışveriş merkezinin konumlandığı Osmangazi İlçesinden gelmektedir. Çalışmada ikamete yakınlık ile alışveriş merkezi ziyaret sıklıkları eşleştirilerek, % 95,0 güven seviyesinde ikamete yakınlık ile alışveriş merkezlerinin tercih edilirliliği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Alışveriş merkezleri yönetimleri, müşteri yelpazelerini genişletebilmek için farklı özelliklere sahip tüketicilere cazip gelebilecek mağaza ve etkinliklere bünyelerinde yer vermeye özen göstermektedirler. Bu tüketici özelliklerinin başında cinsiyet gelmektedir. Çünkü cinsiyet faktörü tüketici davranışları ve talepleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çalışmada tüketicilerin cinsiyetleri ile alışveriş merkezi ziyaret sıklıkları eşleştirilmiş, alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyetleri ile alışveriş merkezine gelme sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Medeni durum da alışveriş merkezinde mağaza tercihlerinden, vakit geçirme süresine ve harcama miktarlarına kadar alışveriş merkeziyle ilgili tüketici tutumlarında etkili olabilmektedir. Yapılan çalışmada bekâr tüketicilerin alışveriş merkezlerine evli tüketicilere oranla daha sık gelmeyi tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu sonuçta alışveriş merkezinin bekâr tüketiciler tarafından eğlenceli vakit geçirme ve sosyalleşme mekânı olarak algılanmasının etkisi muhakkaktır. Çalışmada tüketicilerin medeni durumları ile alışveriş merkezleri ziyaret sıklıkları eşleştirilmiş, % 95,0 güven seviyesinde alışveriş merkezi tüketicilerinin medeni durumları ile alışveriş merkezine gelme sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Alışveriş merkezi yönetimlerinin ve alışveriş merkezindeki işletmelerin en birinci hedefleri satış oranlarını ve dolayısıyla karlılıklarını arttırmaktır. Bu amaçla pek çok alışveriş merkezi yönetimi mağaza bazında ürün satış oranlarını ve karlılıklarını arttırmak için, yüksek gelir grubundaki tüketicileri kendine çekmeye çalışmaktadır. Toplumun genelinde bu gelir grubu tüketicileri daha çok para kazandıkları için daha ve daha sıklıkla alışveriş merkezlerinde para harcayabilirler düşüncesi hâkim olmasına rağmen çalışmada tüketicilerin gelir durumları ile alışveriş merkezi ziyaret sıklıkları eşleştirilmiş, alışveriş

merkezi tüketicilerinin gelir durumları ile alışveriş merkezi ziyaret sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Yine alışveriş merkezi yönetimleri mağaza imajına katkı sağlaması ve daha yüksek gelir seviyesine sahip oldukları düşüncesi ile yüksek eğitilmiş tüketicileri alışveriş merkezlerine çekmeye çalışmaktadırlar. Bu çekim çalışmalarında özellikle kültürel aktiviteler ve bu kesime hitap edecek mağazalara alışveriş merkezi bünyesinde yer verilmesi en çok uygulanan yöntemlerdendir. Anatum Alışveriş Merkezi örneğinde yapılan çalışma sonucunda, tüketicilerin yarıya yakınının yükseköğrenim mezunu olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Anatum Alışveriş Merkezinin söz konusu kesimi alışveriş merkezine çekmedeki başarısı olarak kabul edilebilir. Yine yükseköğrenim mezunu tüketicilerin alışveriş merkezinden daha sık alışveriş yaptıkları tespit edilmiştir. Çalışmada tüketicilerin öğrenim durumları ile alışveriş merkezine gelme sıklıkları eşleştirilmiş, % 95,0 güven seviyesinde tüketicilerin öğrenim durumları ile alışveriş merkezine gelme sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyetlerinin belki de üzerinde en etkili olduğu durum, alışveriş merkezinde en sık alışveriş yaptıkları sektörlerdir. Hiç şüphesiz ki kadın tüketiciler daha çok giyim ve kozmetik sektörlerindeki mağazalardan alışveriş yaparlar iken, erkek tüketiciler ise, gıda, elektronik eşya ve yapı malzemeleri sektöründeki mağazalardan alışveriş yaparlar. Çalışmada, tüketicilerin cinsiyetleri ile alışveriş merkezinde en sık alışveriş yaptıkları sektörler eşleştirilmiş, % 95,0 güven seviyesinde alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyetleri ile alışveriş merkezinden en sık alışveriş yaptıkları sektörler arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Tüketicilerin medeni durumlarının alışveriş merkezlerinde en fazla alışveriş yapılan sektörler üzerindeki etkisi de kaçınılmazdır. Örneğin evli tüketicilerden küçük çocuklu olanlar daha çok çocuklarına yönelik çocuk gereçleri, oyuncak vb. sektörlerdeki mağazalardan alışveriş yapmakta ve genellikle aile bütçesini düşünerek sınırlı miktarda alışveriş yapmaktadırlar. Buna karşılık bekâr tüketiciler ise daha çok giyim ve kozmetik sektöründeki mağazalardan alışveriş yapmaktadırlar. Çalışmada, tüketicilerin medeni durumları ile alışveriş merkezinde en sık alışveriş yaptıkları sektörler eşleştirilmiş, % 95,0 güven seviyesinde alışveriş merkezi tüketicilerinin medeni durumları ile alışveriş merkezinde en sık alışveriş yaptıkları sektörler arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Alışveriş merkezleri yönetimleri açısından yükseköğrenimli tüketicileri çekebilmenin alışveriş merkezi imajına önemli katkı sağlayacağı düşüncesinden daha önce bahsedilmişti. Alışveriş merkezi tüketicilerinin öğrenim durumları

ile alışveriş merkezindeki en sık alışveriş yaptıkları sektörler eşleştirilmiş, alışveriş merkezi tüketicilerinin öğrenim durumları ile alışveriş merkezinde en sık alışveriş yaptıkları sektörler arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Farklı meslek gruplarındaki tüketicilere ulaşabilmek de alışveriş merkezlerinin müşteri yelpazesinin çeşitlenmesi açısından büyük öneme sahiptir. Alışveriş merkezleri yönetimleri özellikle gelir seviyesi yüksek, belirli meslek gruplarını alışveriş merkezlerine çekerek mağazaların karlılık oranlarını arttırmaya çalışmaktadırlar. Yine belli meslek gruplarının alışveriş merkezine çekilmesi alışveriş merkezi imajı açısından da son derece önemlidir. Alışveriş Merkezi tüketicilerinin meslek grupları ile alışveriş merkezinde en sık alışveriş yaptıkları sektörler eşleştirilmiş, alışveriş merkezi tüketicilerinin meslek grupları ile alışveriş merkezinde en sık alışveriş yaptıkları sektörler arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyetleri alışveriş merkezi tercihleri üzerinde etkili olabilmektedir. Bazı alışveriş merkezi yönetimleri bünyelerinde yer alacak mağazaları belirlerken bazen bir cinsiyet grubuna daha fazla hitap edebilecek bir şekillenmeye gidebilmektedirler. Alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyet durumları ile alışveriş merkezi tercih sebepleri eşleştirilmiş, alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyet durumları ile alışveriş merkezi tercih sebepleri arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Alışveriş merkezi tüketicilerinin yaş grupları da alışveriş merkezlerinin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle genç yaş grubundaki tüketicilerin daha kalabalık ve sosyal aktivitelerin fazla olduğu mekânları tercih ederken, orta yaşlı ve yaşlı tüketicilerin daha az kalabalık ve nezih mekânları tercih edecekleri düşüncesi hâkimdir. Çalışmada, alışveriş merkezi tüketicilerinin yaş grupları ile alışveriş merkezi tercih sebepleri eşleştirilmiş, tüketicilerin yaş grupları ile alışveriş merkezi tercih sebepleri arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Alışveriş merkezi tüketicilerinin öğrenim durumlarının alışveriş merkezi tercih sebeplerinde etkili olan bir unsur olduğu düşünülmektedir. Yapılan çalışmada yüksek öğrenim mezunu tüketicilerin alışveriş merkezi tercihlerinde ürün çeşitliliğini ön planda tuttıkları belirlenmiştir. Çalışmada alışveriş merkezi tüketicilerinin öğrenim durumları ile alışveriş merkezi tercih sebepleri eşleştirilmiş, % 95,0 güven seviyesinde tüketicilerin öğrenim durumları ile alışveriş merkezi tercih sebepleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Çalışmada alışveriş merkezi tüketicilerinin cinsiyetleri, yaş grupları, öğrenim durumları ve gelir durumları ile alışveriş merkezine sadakat durumları eşleştirilmiş, tüketicilerin cinsiyet, yaş, öğrenim ve gelir durumları ile alışveriş merkezine yönelik sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.



Günümüz kent yaşamının önemli parçalarından biri haline gelen alışveriş merkezlerinin gelecekte de kente yaşamındaki varlıklarını arttırarak devam ettirecekleri düşünülmektedir. Bu durum pek çok bilim tarafından incelenen alışveriş merkezlerinin temelinde insan ve mekân olan coğrafya tarafından da incelenmesini zorunlu kılmıştır. Alışveriş merkezi tüketicilerinin demografik özelliklerini inceleyerek karşı tutumlarını tek bir ek, alışveriş merkezlerine karşı tutumlarını tek bir alışveriş merkezi örneğinde incelediğimiz çalışmamız birkaç alışveriş merkezi tüketicilerini içine alacak şekilde yeni bir çalışmada ele alınabilir. Bu şekilde ortaya çıkan sonuçların çeşitli alışveriş merkezlerinin mekânsal açıdan şekillendirilmesi üzerine etkisini de ortaya koyabilecektir.

Yine Bursa gibi 9 alışveriş merkezine sahip Türkiye'nin 4. Büyük kentinde alışveriş merkezlerinin kuruluş yeri seçiminin coğrafi perspektiften incelendiği bir çalışma yapılması, gelecekte daha fazla alışveriş merkezine sahip olacak Bursa'da alışveriş merkezleri yatırımcıları tarafından faydalanılacak bir çalışma olacaktır. Yine söz konusu çalışma sadece Bursa ili için değil, farklı illerimiz için de yapılabilir. Çünkü yazında alışveriş merkezlerine yönelik coğrafi perspektiften bakılarak yapılmış çalışma sayısı yok denecek kadar azdır.

Küreselleşmenin kentlerdeki yansımaları olan alışveriş merkezlerinin, alışveriş sektöründeki payını her geçen gün arttırmaları kentlerimizin tarihi dokularını yansıtan çarşılarımızın önemini hızla yitirmesine sebep olmaktadır. Eğer mülki idareler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları tarafından tüketicileri bilinçlendirerek, tarihi çarşılarımızı tekrar canlandıracak önlemler alınmazsa gelecekte küresel devasa güçlerin ve onların uzantılarının sahip oldukları alışveriş merkezleri karşısında tarihi çarşılar gibi kültürel miraslarımızın yok olması kaçınılmaz görülmektedir. Bu konudaki bilinçlendirme çalışmalarının ilgililer tarafından vakit kaybedilmeden hayata geçirilmesinde büyük fayda vardır.

## KAYNAKÇA

- Akat, Ö., Taşkın, Ç. ve Özdemir, A. (2006). Uluslararası Alışveriş Merkezi Tüketicilerinin Satın Alma Davranışı: Bursa İlinde Bir Uygulama. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 13-30.
- Akaydın, H. (2007). *Perakende Mağaza Atmosferinin Müşterilerin Satın Alma Kararı Üzerindeki Rolü: Eskişehir İlindeki Alışveriş Merkezi Müşterileri İle Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Akgün, Ö. V. (2010). Modern Alışveriş Merkezlerinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi ve Konya İlinde Bir Uygulama. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12, 153-163.
- Altunışık, R. Ve Mert, K. (2001). Tüketicilerin Alışveriş Merkezlerindeki Satın Alma Davranışları Üzerine Bir Saha Çalışması: Tüketiciler Kontrolü Yitiriyor Mu? 6. *Ulusal Pazarlama Kongresi 2001*, 145-152.
- Arslan, F. M. ve Bakır, N. O. (2010). Tüketicilerin İlgilenim Düzeylerine Göre Alışveriş Merkezlerini Tercih Etme Nedenleri ve Sadakate Etkisi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 227-259.
- Aydoğan, D. (2011). *Yeni Toplumsal Yaşam Alanları Olarak Alışveriş Merkezleri: Forum Mersin Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Baş, T. (2010). *Anket*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Bilge, F.A., Aksoy, H. (2009). Bakkallardan Alışveriş Merkezlerine Yönelen Yeni Satın Alma Paradigması: Konya Örneği. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 27-43.
- Cengiz, E. ve Özden, B. (2002). Perakendecilikte Büyük Alışveriş Merkezleri ve Tüketicilerin Büyük Alışveriş Merkezleri ile İlgili Tutumlarını Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış, Ekonomi, İşletme ve Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimleri Dergisi*, 2.
- Çilingir, Z., Yıldız, S. ve Kurtuldu, H.S. (2010). Kulaktan Kulağa İletişim: Alışveriş Merkezi Müşterileri Üzerinde Bir Pilot Çalışma. *Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 95-115.
- Doğan, Ş. M. (2007). *Müşteri Yoğunluğu İle Tüketici Alışveriş Davranışı İlişkisine Yönelik Teknoloji Marketinde Bir Pilot Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Gavcar, E. ve Didin, S. (2007). Tüketicilerin Perakendeci Markalı Ürünleri Satın Alma Kararlarını Etkileyen Faktörler: Muğla İl Merkezinde Bir Araştırma. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 21-32.
- Gürman, A. A. (2006). *Dünya Perakendeciliğinde Globalleşme Eğilimleri ve Perakendecilik Sektörüne Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- İbicioğlu, H. (2005). Alışveriş Merkezleri: Demografik Etkenler ve Tüketici Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 43-55.
- Kelemci, G. (2002). *Perakendeci Markasına Karşı Geliştirilen Tutum ve Satın Alma Davranışlarında Türk- Alman Toplumunu Tüketicilerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Gıda Sektöründe Bir Uygulama*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kızılaslan, N. ve Kızılaslan, H. (2008). Tüketicilerin Satın Aldıkları Gıda Maddeleri İle İlgili Bilgi Düzeyleri ve Tutumları: Tokat İli Örneği. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 67-74.
- Kompil, M. (2004). *Modeling Retail Structural Change Of İzmir Using A Dynamic Spatial Interaction Model*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir Teknoloji Enstitüsü, İzmir.
- Köksal, Y. ve Emirza, E. (2011). Kuruluş Yeri Açısından Cadde ve Alışveriş Merkezi Mağazacılığının Karşılaştırılması: Ankara İlinde Bir Araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 75-87.
- Okumuş, B. A. ve Bulduk, S. (2003). Tüketicilerin Süpermarketlerdeki Alışveriş Alışkanlıkları ve Ürün Seçimini Etkileyen Etmenler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(4), 70-83.
- Özdemir, Ş. ve Yaman, F. (2007). Hedonik Alışverişin Cinsiyete Göre Farklaşması Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 81-91.
- Özden, B. (2002). *Perakendecilikte Yükselen Değer Alışveriş Merkezleri ve Tüketici Davranışlarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Saygın, N. Y. (2006). Alışveriş Merkezleri: Türk Kentlerindeki Yeni Tüketim Cennetleri. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi*, 2006/3, Sayı: 37.
- Ünüsan, Ç. Pirtini, S. ve Bilge O. F. (2004). Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Açısından, Marka, Mağaza ve Franchising Sistemi İlişkisinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi*, 6(22), 45-57.

# BALIKESİRLİ MEHMED GAZÂLÎ'NİN “TÜRK KADIN ŞAİRLERİ” BAŞLIKLİ YAZI DİZİSİ ÜZERİNE

On the Article Series of “Turkish Female Poets” by  
Mehmed Gazali of Balıkesir

Gönderim Tarihi: 21.10.2016

Kabul Tarihi: 14.11.2016

İsmail AVCI \*

**ÖZ:** Bu çalışmada Balıkesirli Mehmed Gazâlî tarafından hazırlanmış olan kadın şairlerle ilgili biyografiler konu edilmiştir. İstanbul’da doğan ve daha sonra Balıkesir’e gelip burada öğretmenlik yapan Gazâlî edebî ve kültürel hayatın içinde yer almış bir isimdir. Gazâlî’nin müstakil kitapları yanında çeşitli dergilerde yayımladığı yazıları ve şiirleri vardır. 1928 yılında Balıkesir’de 16 sayı olarak çıkan *Irmak* dergisinde neşrettiği biyografiler Osmanlı döneminde yaşamış 12 şairenin hayatlarını, şairliklerini ve şiirlerinden örnekleri ihtiva etmektedir. Makalede önce Osmanlı devri kadın şairleri hakkında bütün olarak yapılan çalışmalarla ilgili kısaca bilgi verilmiş, ardından söz konusu biyografilerin yazarı Mehmed Gazâlî tanıtılmış ve biyografilerin kaynakları, muhtevası, tezkire geleneği içindeki durumu, müellifin şaireleri değerlendirme konusundaki tutumu gibi konular üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonuna biyografi metinleri eklenmiştir. Makalenin, adı geçen şairelerin daha iyi tanınmasına ve bu şairelerle ilgili yapılacak yeni çalışmalara katkı yapması beklenmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Türk Kadın Şairleri, Balıkesirli Mehmed Gazâlî, *Irmak* Dergisi.

**ABSTRACT:** The subject of this article consists of biographies of female poets compiled by Mehmed Gazali of Balıkesir. Born in Istanbul, and later travelled to Balıkesir to work as a teacher, Gazali had always been involved in literary and cultural life. In addition to individual books, Gazali had also published articles and poems in various journals. Biographies of 12 female poets, who lived during the Ottoman period, published in *Irmak* journal, consisting of 16 issues published in Balıkesir in 1928, consist of biographical information, poetry, and examples from the poems of these female poets. Firstly, brief information on the complete studies conducted on female poets in the Ottoman period were provided in this article,

\* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ismailavci@balikesir.edu.tr

and then Mehmed Gazali, who wrote the aforementioned biographies, was introduced. Afterwards, such subjects as the sources and contents of such biographies, their status within the tradition of collection of biographies, and the author's style in evaluating such female poets were discussed. Finally, the texts of these biographies were included at the end of the study. This article is expected to contribute to a better recognition of the aforementioned female poets and further studies to be conducted on these female poets.

**Keywords:** Turkish Female Poets, Mehmed Gazali of Balıkesir, Irmak Journal.

## GİRİŞ

Osmanlı devri Türk edebiyatının bütününe bakıldığında bu devirde gerek divan şiiri geleneğine uyarak gerekse tasavvufî, halk ve yeni edebî anlayış tarzında şiirler yazan belli sayıda şairenin var olduğu görülür. Müjgân Cunbur tarafından hazırlanan *Osmânî Dönemi Türk Kadın Şâirleri* adlı çalışmaya göre bu şairelerin sayısı 201'dir. Cunbur'un tarz ve zaman itibarıyla şaireleri tasnifi ve buna göre şaire sayısı şöyledir: Divan Şairi Türk Kadınları: 15. asır: 2, 16. asır: 4, 17. asır: 2, 18. asır: 5, 19. asır: 26; Yenileşme Dönemi Kadın Şairleri: 9; Çeşitli Dergi ve *Hanımlara Mahsus Gazete* Şaireleri: 52; Tasavvuf Edebiyatımızda Kadın Şairler: 33; Halk Edebiyatımızda Kadın Şairler: 31; Osmanlı Dönemini Cumhuriyet Yıllarına Bağlayan Kadın Şairler: 37 (Cunbur, 2011).

Buradaki sayılara bakıldığında klasik tarzda şiir yazan şair hanımların sayısının 19. asırdan itibaren belli oranda arttığı görülür. Bu artışa paralel olarak Osmanlı devri kadın şairleri hakkında toplu olarak bilgi verebilecek şekilde bazı çalışmaların yapılmaya başlandığı da dikkati çeker. Şu anki bilgilerimize göre tezkirelerdeki ve sair kaynaklardaki bilgileri bir araya getiren bu çalışmaların ilki 1294-5 (1877-78) yıllarında iki cilt olarak neşredilen Mehmed Zihni'nin *Meşâhîrü'n-Nisâ* adlı eseridir (Mehmed Zihni, 1294-95/1877-78). Her ne kadar eser aslında çeşitli vasıflarıyla meşhur olmuş kadınları ihtiva ediyorsa da şairlikleriyle ün yapmış 18 kadın şairden de söz ediyor olması bakımından bu tür eserlerin ilki olarak görülebilir. Eserde yer alan şaireler şunlardır: Âni Fâtıma, Emetullâh, Habîbe, Zeyneb, Sırrî, Şeref, Sıdkî Emetullah, Safvet, Tûtî, Âişe Hubbî, Ferîde, Fıtnat (Hazînedârzâde), Fıtnat Zübeyde, Leylâ (Sâz), Leylâ (Moralızâde), Mihrî, Nesîbâ, Zafer (Ermiş, 2006: 48-9).

Bu konuda hazırlanmış ikinci eser Hacıbeyzâde Ahmed Muhtâr Bey'in *Şâir Hanımlarımız* adlı çalışmasıdır (Hazıbeyzâde Ahmed Muhtâr, 1311/1892-3). 1311 (1892-3) yılında neşredilen eser doğrudan kadın şairleri konu edinmektedir ve şu isimleri muhtevîdir: Âni Fâtıma, Emetullah Sıdkî, Cemîle, Habîbe, Zeyneb, Sırrî, Şeref, Safvet, Tûtî, Âişe Hubbî, Aliye, Fâtıma Servet, Fâtıma Ni-

gâr, Ferîde, Fıtnat Zübeyde, Fıtnat (Hazînedârzâde), İffet, Leylâ (Moralızâde), Leylâ (Sâz), Mihrünnisâ, Mihrî, Nesîbâ Tevfîkâ, Nakîye, Nüzhet, Seher (Ceyhan, 2000: 299-300).

Ahmed Muhtâr Bey'den 35 yıl sonra, 1928'de Mehmed Gazâlî'nin bir seri hâlinde Balıkesir'de çıkan *İrmak* dergisinde yayımladığı kadın şairlere ait biyografiler bu zincirin üçüncü halkasını oluşturmaktadır denebilir. Makalenin konusunu oluşturan bu biyografiler hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi verilecektir.

Bu ilk çalışmalardan sonra Osmanlı devri kadın şairlerinden bütün olarak söz eden başka eserler de meydana getirilmiştir. Kitap, makale ve bildiri mahiyetindeki söz konusu çalışmaların bir kısmı şairelerin hayatları hakkında bilgi verip şiirlerini örneklendirirken bir kısmı ise sadece antoloji mahiyetinde veya isimler sözlüğü şeklinde hazırlanmıştır. Bu tür eserlerin en kapsamlısı yukarıda da zikredilen Müjgân Cunbur'un *Osmânlı Dönemi Türk Kadın Şairleri* adlı eseridir. Cunbur'un bu çalışması çeşitli kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmış oldukça doyurucu bir eserdir. Konuyla ilgili çalışma yaptığı tespit edilebilen isimler yukarıda sayılanlarla birlikte şöyledir: Mehmed Zihnî (1294-95/1877-78), Hacıbeyzâde Ahmed Muhtâr (1311/1892-3), Mehmed Gazâlî (1928), Taha Ay (1934), Murat Uraz (1941), Şahinkaya Dil (1948), Hayri Yeniğün (1957, 1960), Müjgân Cunbur-Neriman Saryal (Duranoğlu) (1970), Naciye Yıldız (1987), Mustafa Sever (1993), Bedihan Tamsöz (1994), Mübeccel Kızıltan (1994), Kemal Sılay (1994, 1995, 1996, 2000), Mehmet Aydın (1995), Bahriye Çeri (1999), Nazan Bekiroğlu (1999), Âdem Ceyhan (2000), M. Kayahan Özgül (2000), Mehmet Aydın (2001), Halil Sursal (2002), Ahmet Yılmaz (2002), Berat Açıl (2007), Serhan Alkan İspirli (2007, 2008), Zehra Toska (2007), Pınar Şişman (2008), Emine Yeniterzi (2008), M. Kara (2009), Jülide Bilir (2009), Didem Havlioğlu (2010), Müjgân Cunbur (2011), Yasemin Ertek Morkoç (2011), Ayfer Yılmaz (2012), Emine Ersöz (2014) ve Nihal Alp (2014).

## 1. Balıkesirli Mehmed Gazâlî Bey'e Dair

İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl İnal'ın verdiği bilgiye göre Mehmed Gazâlî Bey, 1305 (1887-88) senesinde İstanbul'da doğmuştur. Tütün Ziraat Şubesi müdürü Şeyh Fazlî Efendizâde Ferdî Bey'in oğludur. Dârü'tta'lim ve Burhân-ı Terakkî mektepleri ile Bursa İdâdîsi ve Dârülfünûn Edebiyat Şubesinde okumuştur. Bağdat idâdî ve sultânî mekteplerinde üç yıl Türkçe, edebiyat ve tarih dersleri vermiştir. 1328 (1910) yılından itibaren tedrisatla meşgul olmuştur. İnal'ın eserini hazırladığı yıllarda (ilk baskısı 12 fasikül olarak 1930-42 yılları arası) Balıkesir Muallim Mektebinde edebiyat öğretmeni olarak görev yapmaktadır (İbnü'l-Emîn, 2000: 707). 1927 yılında yayımladığı *Balıkesir Vilâyeti Coğrafyası* adlı kitabının kapağında öğrendiğimize göre Gazâlî, Balıkesir'de edebiyat

öğretmenliği (Erkek Muallim Mektebi) yanında coğrafya ve tarih öğretmenliği (Kız Muallim Mektebi) görevlerini de ifa etmektedir (Gazâlî, 1927: dış kapak).

Mehmed Gazâlî, Balıkesir Halkevi'nde görev almış bir isimdir. Kütüphane ve Neşriyat Şubesinde üye olarak yer alan Gazâlî, halkevleri hakkında *Kaynak* dergisinde bir de şiir yayımlamıştır (Tekdurmaz, 2004: 37, 99).

Asım Bezirci'nin bildirdiğine göre Gazâlî Bey adıyla bilinen Mehmed Gazâlî, Sabahattin Âlî'nin edebiyat hocası olmuştur (Bezirci, 1992: 17).

Mehmed Gazâlî'nin nerede ve ne zaman öldüğü hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanamamıştır. Ancak onun çok sevdiği Balıkesir hakkında yazdığı "Balıkesrîye Tuhfe" başlıklı şiirinin sonundaki,

*Dilerim Karesi mezârım olsun*

*Benim de üzerim çiçekle dolsun* (Gazâlî, 1926: 4)

mısralarından ömrünü burada tamamladığı ve yine bu şehirde metfun olduğu tahmin olunabilir.

Mehmed Gazâlî, müstakil eserleri yanında gazete ve mecmualarda yazıları da bulunan bir isimdir. İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl İnal onun aruz ve hece ile güzel manzumeler söylediğini belirttikten sonra bir manzumesindeki,

*Kâbiliyyet baña bahş eylememiş Hak azıcık*

*Ne kadar şi're çalışsam yine şâ'ir olamam*

beytini samimi bir itiraf olarak görür ve "Kendini şâir-i mâhir zanneden her zât, Gazâlî Bey gibi hakîkati itiraf etse, kendi şâir ve itiraf da şiir addolunur." der (İbnü'l-Emîn, 2000: 707).

Edebiyat, tarih ve coğrafya öğretmeni olan Mehmed Gazâlî'nin farklı konular da müstakil olarak basılmış beş eseri vardır: *Balıkesrî İlhâmları* (1926, şiir mecmuası), *Balıkesir Vilâyeti Coğrafyası* (1927), *Türkçenin Tedrîsi Hakkında Tavsiyelerim* (1929), *Usûl-i Hitâbet, Târihçe-i Mezâhib*.

Gazâlî'nin bu müstakil eserleri dışında bazı dergilerde yayımladığı yazıları ve şiirleri de bulunmaktadır. Balıkesir'de yayımlanan *Çağlayan*, *Irmak*, *Gençler Yolu* ve *Kaynak* dergilerinde yer alan bu çalışmalar şöyledir:

*Çağlayan* dergisinde (1925-26) yayımlananlar: "Kâ'inâtda Tekâmül 'Aşkî", *Çağlayan*, I (2), 1 Teşrin-i Sâni 1341 (1 Kasım 1925), s. 4; "Kıt'a", *Çağlayan*, I (2), 1 Teşrin-i Sâni 1341 (1 Kasım 1925), s. 13; "Türklerin İlk Şâ'irleri", *Çağlayan*, I (13), 15 Nisan 1926, s. 13 (Bozdağ, 2013: 1086).

*Irmak* dergisinde (1928) yayımlananlar: "San'at Bahisleri: Edebiyyâtda Zevk", *Irmak*, I (2), 1 Mart 1928, s. 2-3; "İktisâdî Bahisler: Balıkçılık", *Irmak*, I (9), 1

Temmuz 1928, s. 5-7, 14. Gazâlî, bu makalede üzerinde durulan kadın şairler hakkındaki biyografik yazılarını da *Irmak*'ta yayımlamıştır.

*Gençler Yolu* dergisinde (1929-32) yayımlananlar: Gazâlî bu dergide seri hâlinde dil ve folklor konulu bazı yazılar yayımlamıştır. Müellif, derginin 46-64. sayıları arasında "Balıkesir'in Edebî Mahsulleri" başlığı altında yazdığı yazılarda 206 adet, 67-74. sayıları arasında yayımlanan "Halkiyyât: Balıkesir Ağız Edebiyatı" başlığı altında ise 66 mânî metnini bir araya getirmiştir. Derginin 46-76. sayıları arasında neşredilen "Halk Diline Dâ'ir: Balıkesir Vilâyetinde Kullanılan Mühim Kelimeler ve İstılahlar" yazı dizisinde ise Balıkesir halk ağzından derlenmiş kelimeler ve tabirleri yayımlamıştır. Aşağıda da görüleceği üzere müellif aynı konuda *Kaynak* dergisinde de yazı yayımlamıştır. Gazâlî'nin *Gençler Yolu*'nda seri olarak yayımlanmış "Varlığım" başlıklı manzum bir eseri daha vardır (İbnü'l-Emîn, 2000: 707; Duymaz, 2004: 137-8; Alp, 2007: 41-2).

*Kaynak* dergisinde (1933-50) yayımlananlar: "Halkevleri", *Kaynak*, Sayı 1, Şubat 1933, s. 16; "Balıkesir Vilâyetinde Kullanılan Kelime ve İstılahlar", *Kaynak*, Sayı 1, Şubat 1933, s. 24-5; "Halk Şâ'irleri ve Sâzları", *Kaynak*, Sayı 2, Mart 1933, s. 49; "Dilin Milliyetde Kıymeti ve Dillerin Millîleştirilmesi", *Kaynak*, Sayı 4, Mayıs 1933, s. 117-8; "Balıkesir'e Hasret", *Kaynak*, Sayı 91, Ağustos 1940, s. 364 (Tekdurmaz, 2004: 108, 163, 171).

## 2. Gazâlî'nin Türk Kadın Şairleri Üzerine Yazıları

Mehmed Gazâlî, kadın şairler hakkındaki biyografilerin tamamını *Irmak* dergisinde yayımlamıştır. 1928 yılında toplamda 16 sayı olarak çıkan *Irmak*'taki söz konusu bu biyografilerden biri "Balıkesir Şâ'irleri", üçü "Edebî Tetkîkler", geri kalan sekizi ise "Türk Kadın Şâ'irleri" üst başlığıyla çıkmıştır. Müellif yedinci makaleden itibaren biyografileri numaralandırmıştır. 16 sayılı derginin 12 sayısında yer alan Osmanlı devri Türk şaireleriyle ilgili yazılar şunlardır:

"Balıkesir Şâ'irleri: Fâtıma Kâmile Hanım". *Irmak*. 1 (1), 15 Şubat 1928, 8-9,

"Türk Kadın Şâ'irleri: Fâtıma Nigâr Hanım". *Irmak*. 1 (3), 15 Mart 1928, 4-5,

"Edebî Tedkîkler: Makbûle Lem'ân Hanım". *Irmak*. 1 (4), 1 Nisan 1928, 4-5,

"Türk Kadın Şâ'irleri: Ânî Hanım (Bir Latîfe)". *Irmak*. 1 (5), 15 Nisan 1928, 6,

"Edebî Tedkîkler: Leylâ Hanım (Bir Hikâye)". *Irmak*. 1 (6), 15 Mayıs 1928, 6-7,

"Edebî Tedkîkler: Tûtî Hanım". *Irmak*. 1 (7), 1 Haziran 1928, 12,

"Türk Kadın Şâ'irleri: Zeyneb Hanım". *Irmak*. 1 (8), 15 Haziran 1928, 6-7,

"Türk Kadın Şâ'irleri: Şeref Hanım". *Irmak*. 1 (10), 1 Ağustos 1928, 12-3,



“Türk Kadın Şâ’irleri: Mihrî Hanım”. *Irmak*. 1 (11), 15 Ağustos 1928, 11-2,

“Türk Kadın Şâ’irleri: Râhile Sırrî Hanım”. *Irmak*. 1 (14), 1 Teşrîn-i Evvel 1928, 14-5,

“Türk Kadın Şâ’irleri: ‘Âdile Sultân”. *Irmak*. 1 (15), 1 Teşrîn-i Sâni 1928, 6-7,

“Türk Kadın Şâ’irleri: Zübeyde Fitnat Hanım”. *Irmak*. 1 (16), 15 Teşrîn-i Sâni 1928, 2-4.

Gazâlî, şair biyografilerini hazırlarken tezkirelerden ve bulabildiği diğer kaynaklardan faydalanmış ve bunlardan bazılarının isimlerini zikretmiştir. Ancak onun Tûtî Hanım’ı tanıtırken söylediği “... mufassal tercüme-i hâlini İstanbul kütüb-hânelerindeki tezkireleriñ hiç birisinde göremedik.” (Gazâlî, 1928e: 12) ifadesinden, sadece İstanbul kütüphanelerinde var olan kaynakları kullandığı anlaşılmaktadır. Gazâlî zaman zaman kaynak ismi vermeden “bazı tezkirelerde, şuarâ tezkirelerinde, matbu ve gayrimatbu eserlerde...” gibi ifadeler kullanmakta, zaman zaman da doğrudan eser adı vermektedir. Müellifin biyografilerde adını andığı kaynaklar şunlardır: *Latîfi Tezkiresi*, *Âşık Çelebi Tezkiresi*, *Beyânî Tezkiresi*, *Mîr-zâde Sâlim Tezkiresi*, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, *Osmanlı Müellifleri*, *Câmi’ü’n-Nezâ’ir*, *Meşâhîrü’n-Nisâ*, *Külliyât-ı Letâ’if*, *Harâbât*, *Hammer Tarihi*, *Nev-sâl-i Ma’lûmat* gazetesi. Bu kaynaklara, şairelerin kendi eserlerini, şiir örnekleriyle bazı değerlendirmelerden veya anekdotlardan bahsedilirken adı geçen Kütahyalı Şeyhî, Necâtî Bey, Yahya Kemal, Süleyman Nazîf gibi isimlerin eserlerini de eklemek mümkündür. Bunun yanında müellifin yine Balıkesirli olan Fâtıma Kâmile Hanım’dan söz ederken “... Fâtıma Kâmile Hanım’ı yakından tanıyanlarıñ ve çok defa evine giderek kadınlara virdiği va’z u nasîhati dinleyen akrabalarınıñ rivâyetine göre...” (Gazâlî, 1928a: 9) şeklindeki ifadelerinden bazı şairelerin yakınlarından intikal eden rivayetleri de biyografileri hazırlarken kullandığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan müellifin biyografilerde anmadığı ancak bazı ipuçlarından hareketle kullandığı anlaşılan başka kaynaklardan da söz etmek mümkündür. Örneğin Ânî Hanım hakkındaki yazıda bu mahlası kullanan diğer kişiler ve oğlu Mehmed Efendi hakkında verilen bilginin Ahmed Muhtâr Bey’in *Şâir Hanımlarımız* adlı eserinde de hemen hemen aynı şekilde ve yine dipnotta verilmiş olması bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Bu iki dipnot şöyledir:

Gazâlî: “Ânî Hanım’ın oğlunuñ adı Mehmed Efendi oldığı me’hazlarımızdan birinde görülerek hikâyede o sûretle tasrîh edilmişdir. Ânî ismini dîvân şâ’irlerinden 977 târîhinde vefât iden Zeyrek-zâde ile Tireli ve Üsküdârî dinilen zâtlar da kullanmışlardır.” (Gazâlî, 1928ç: 6).

Ahmed Muhtâr Bey: “Bu “Ânî” lafzı şuarâ-yı Osmâniyyeden üç zâtıñ ismine müsâdif olup “Zeyrekzâde”, “Üsküdârî”, “Tireli” demekle marûfdurlar. Bunlardan Zey-

*rekzâde 977/1569 senesinde terk-i hayât etmiş, târîh-i vefât-ı mechûl bulunmuşdur.*" (Ceyhan, 2000: 311).

Gazâlî, klasik bir tezkire maddesinde bir şair hakkında bulunabilecek hemen her tür bilgiyi mümkün olduğu kadar bir araya getirmeye ve değerlendirmeye çalışmış, ayrıca şiirlerden örnekler de vermiştir. Eğer biliniyorsa şairenin nerede ve ne zaman doğduğu, ölüm yılı ve kabrinin bulunduğu yer, ailesi, yetiştiği çevre ve aldığı eğitim, şiire nasıl başladığı, tanınması ve şöhreti, hayatındaki değişiklikler, hastalıklar, kişiliği, eserleri ve bunlardan bazılarının hangi kütüphanede bulunduğu, varsa şiir haricindeki meziyetleri, hakkında anlatılan bazı hikâyeler gibi bilgileri bu biyografilerde bulmak mümkündür.

Gazâlî zaman zaman yukarıda da ifade edildiği üzere bazı açıklayıcı dipnotlarla şaireler hakkında verdiği bilgileri desteklemiştir. Onun Fâtıma Kâmile Hanım, Ânî Hanım ve Âdile Sultan'dan söz ederken bu yola başvurduğu görülmüştür.

Yine yukarıdaki alıntıda da görüleceği üzere müellif, aynı mahlası kullanan birden fazla şair varsa bunu izah etme yoluna gitmiş, bundan başka Leylâ Hanım'ın (Moralizâde) biyografisinin sonunda olduğu gibi bazen yazacağı yeni biyografi hakkında da bilgi vermiştir: "*Bu isimde diğer bir şâ'ir hanım daha vardır. Bir başka makâlemizde bahs ideceğiz.*" (Gazâlî, 1928d: 7). Ancak Gazâlî'nin Leylâ Hanım (Sâz) hakkında bir biyografisi elde bulunan bilgilere göre yayımlanmamıştır. Gazâlî, Zeyneb Hanım'dan bahsederken de Mihrî Hanım'a dair bir makale neşredeceğini haber vermiştir (Gazâlî, 1928f: 7).

Gazâlî'nin makalelere aldığı şiir örnekleriyle asıl kaynaktaki metinler arasında bazı farkların olduğu görülmüştür. Şiirlerde yer yer yanlış yazımlar ve kelimelerdeki farklı tercihlerin kullanılan ikinci el kaynaklardan, nüsha farklarından veya Gazâlî'den kaynaklandığı düşünülebilir. Tam metin olarak verilen bazı şiirlerde bir iki beytin eksik yazılması, mısralarda veya beyitlerde görülen takdim-tehirleri de burada ifade etmek gerekir. Örneğin Mihrî Hanım anlatılırken metne alınan 20 beyitlik tasavvufî bir manzumenin bir beyti eksik yazılmıştır (Gazâlî, 1928h: 12). Diğer taraftan zaman zaman bazı bilgi yanlışları da göze çarpmaktadır. Örneğin Necâtî'nin meşhur "döne döne" redifli gazelinin hatayla Zâtî'ye (Gazâlî, 1928h: 12), Fâik Reşâd'ın *Külliyât-ı Letâ'if* inin Haşmet'e ve Haşmet'in bir şiirinin Zübeyde Fıtnat'a ait olarak gösterilmesi bu kabildendir (Gazâlî, 1928j: 3-4).

Gazâlî'nin bir biyografi yazarı olarak öne çıkan yanı, şaireler hakkında topladığı bilgileri onların kendi eserlerini de kullanarak iyi denebilecek şekilde değerlendirebilmesi olmuştur. Gazâlî'nin söz konusu isimlerin şairlikleri hakkındaki görüşlerini yine onların eserlerinden aldığı şiirlerde anlatılanlarla desteklediği, bu değerlendirmeleri çoğu zaman eserden müessire doğru yaptığı

görülür. Şairelerin yetişme tarzları, eğitimleri, hayatlarında yaşadıkları güzellikler, sıkıntılar veya hastalıkları, müntesibi buldukları tarikatler, yetenekleri ve farklı alanlardaki meziyetleri, ilmî dereceleri, hitabetlerinin kuvvetli olup olmaması, başka şairlerden etkilenmeleri ve nazirecikleri, eski ve yeni kültüre karşı takındıkları tavır gibi noktalar şairlikleri hakkında söz söylenirken dikkate alınmıştır. Biyografilere bu yönüyle bakıldığında Gazâlî'nin başarılı ve isabetli değerlendirmeler yaptığı rahatlıkla söylenebilir.

Gazâlî başarısız bulduğu şairelerle ilgili fikirlerini de açıkça ifade etmiştir. Örneğin Fâtıma Kâmile Hanım'ın şiir mecmuasını baştan sonra okumuş ve çok az şiirini anlaşılır bulmuştur:

“... Hâdiyü'l-Cinân adlı eseri ve bir de münâcât, na't, şeyhi için yazdığı eş'âr ile dolu, perîşân yazılı, gayr-ı matbû' bir mecmû'ası vardır. Bir vâsita ile gördüğüm bu mecmû'ayı baştan aşağıya kadar okudum. Gerek imlâsının kendisine mahsûs olması, gerek şi'rlere yazılırken ekserîsiniñ vezn ve kâfiyeleri usûl ve kavâ'ide tamâmen tatbîk edilerek yazılmaması, yazılmış olanlardan bir kısmının noksân bulunması, 'aynı zamânda kalem yirine süpürge ve kibrît çöpleri kullanılması gibi sebeplerden dolayı nümûne olarak aşağıya derc eylediğim beş on ebyâtından başka iyi anlaşılabilen eş'ârına tesâdüf idemedim. Mezkûr mecmû'anın böyle karma karışık, hatâli kaleme alınması esbâbını ba'zı kimselerden sordum. “Hasta yatdığı müddetce boş durmadı, nazm itdi ve eline râst gelen şeyle bi'z-zât yazdı.” cevâbını verdiler.” (...) “Hulâsâ olmak üzere diyebiliriz ki Fâtıma Kâmile Hanım, Teceddüd-i Edebî devrinde yetişmiş bulunduğu hâlde edebiyâtdan bi-hakkın zevk alarak inkişâf idememiş, bi'l-'akis eş'ârından -gerek lisân gerek mevzû' ve fikr cihetinden- eslâfın pek eskilerini taklid ile iktifâ itmiştir. Şi'rleri arasında hatâli kalem mümâreselerini andıran parçalar az bulunmadığı için kendisine Hudâyî-nâbit bir şâ'ir nazarıyla bakabiliriz.” (Gazâlî, 1928a: 8-9).

Gazâlî'nin şaireler hakkında değerlendirme yaparken zaman zaman diğer şairelerle mukayese yoluna gittiği de görülür. Bu konuda Râhile Sırrî Hanım'ın Makbûle Lem'ân Hanım ve Nezîhe Yaşar Hanım'la; Âdile Sultân'ın Fâtıma Kâmile Hanım, Râhile Sırrî Hanım ve Zemzemü'l-Hâssa Hanım'la mukayese dikkati çekmektedir. Örneğin Gazâlî, Râhile Sırrî Hanım hakkında şöyle demektedir:

“İstanbul ve Diyârbekir'de, bütün geçdiği yerlerde kendine göre şöhet kazandığını anladığımız bu şâ'ireyi, diğer şâ'ir hanımlarımızla mukâyese idersek evvelce tercüme-i hâlini yazdığımız merhûm Makbûle Lem'ân ile hâlen ber-hayât olan ve ilk zamânlarda “Mahmûre” imzâ-

sını kullanan Bir Deste Menekşe sâhib ve nâzımı Nezîhe Yaşar Hanım gibi yazılarında dâ' muhtarib bir rûhuñ gizli ve âşikâr feryâdlarını işidiriz. Nitekim derd-i 'aşkından şikâyet yollu yazdığı -aşağıda münderic-gazelinde altmış dört senelik hayâtınıñ kırk elli senesini ihtivâ iden bir zamânında zülf-i perîşâna meclûb bulunduğunu ve bunuñ hîç bir vechle izhâr ve ızmârına göñli râzı olmayup mütehayyir kaldığını tarz-ı ka-dîm üzre ve merdâne bir ifade ile bildiriyor." (Gazâlî, 1928: 14-5).

Mehmed Gazâlî'nin konuyla ilgili ilk neşirlerden olan kadın şairlere ait bu bi-yografileri sonradan yapılan birkaç çalışmaya kaynaklık etmiştir. Bunlardan ilki Taha Ay tarafından 1934'te yayımlanan *Türk Kadın Şairleri* adlı eserdir. Taha Ay eserin ön sözünde Mehmed Zihnî'nin *Meşâhîrû'n-Nisâ* ve Hacıbeyzâ-de Ahmed Muhtâr Bey'in *Şâir Hanımlarımız* adlı eserlerinden başka o zamana kadar Türk kadın şairleri hakkında tam bir eserin neşredilmediğini, bu neşir-lerin ise yetersiz olduğunu söyledikten sonra Gazâlî'nin de *Irmak'* ta birkaç ka-dın şairin hâl tercümesini ve şiirlerini yayımladığını haber vermektedir. Göre-bildiğimiz kadarıyla Gazâlî'nin şair biyografilerinden bahseden ilk kişi odur. Taha Ay eserin ilerleyen kısımlarında Fâtıma Kâmîle Hanım, Makbûle Lem'ân Hanım ve Mihrî Hanım'dan söz ederken Gazâlî'nin hazırladığı makalelerden faydalanmıştır (Ay, 1934: 3-4, 23, 51, 53). Gazâlî'nin biyografilerinden söz eden bir diğer çalışma 2000 yılında yayımlanan Âdem Ceyhan'ın "Ahmed Muhtar Bey'in Şâir Hanımlarımız İsimli Eseri" başlıklı makalesidir. Ceyhan söz ko-nusu makalesinde *Şâir Hanımlarımız'*ın metnini verirken dipnotta adı geçen şairelerle ilgili daha geniş bilgi alınabilecek kaynaklar arasında Gazâlî'nin seri yazılarını da göstermiştir. Araştırmacı bu dipnotlarda Gazâlî'yle ortak dokuz şairenden sadece Zübeyde Fıtnat Hanım'dan söz eden yazıya gönderme yap-mamıştır (Ceyhan, 2000). Gazâlî'nin neşrettiği biyografilerinden söz eden son çalışma ise Müjgân Cunbur'un *Osmânlı Dönemi Türk Kadın Şairleri* adlı eseridir. Cunbur'un kapsamlı eserinde Gazâlî'nin hakkında bilgi verdiği on iki şairenin tamamı vardır ancak bunlardan sadece Fâtıma Kâmîle Hanım'la ilgili kısımda Gazâlî'nin ilgili makalesi yer almıştır (Cunbur, 2011: 261). Buradan Gazâlî'nin yazılarının ilim âlemince yeteri kadar tanınmadığı ortaya çıkmaktadır.

## SONUÇ

Balıkesirli Mehmed Gazâlî'nin Osmanlı devri kadın şairlerinden on ikisi hak-kında yazdığı biyografileri konu alan bu çalışma neticesinde şunlar söylene-bilir:

1. Osmanlı devri Türk edebiyatı içinde klasik manada eser veren şaireler-den toplu olarak söz eden ilk çalışma 1877-78 yıllarında iki cilt olarak neşredilen Mehmed Zihnî'nin *Meşâhîrû'n-Nisâ* adlı eseridir. Onu 1311

(1892-3) yılında yayımlanan Hacıbeyzâde Ahmed Muhtâr Bey'in *Şâir Hanımlarımız* adlı eseri takip etmiştir. Şu anki bilgilerimize göre Mehmed Gazâlî'nin *Irmak*'ta yayımladığı yazı dizisi bu konudaki üçüncü çalışmadır. Sonraki yıllarda kadın şairleri anlatan eserler artmıştır. Tespitlerimize göre kitap, makale ve bildiri boyutunda bu konuda verilen eserlerin sayısı 34'tür.

2. Balıkesirli Mehmed Gazâlî Bey 1305 (1887-88) senesinde İstanbul'da doğmuş, eğitiminden sonra Bağdat'ta bir süre muallimlik yaptıktan sonra Balıkesir'e gelmiş ve buraya yerleşmiş bir isimdir. Gazâlî, Balıkesir'de edebiyat, tarih ve coğrafya dersleri vermiş, bunun yanında farklı konularda beş müstakil eser neşretmiş ve aynı zamanda Balıkesir'de çıkan dergilerde makaleler ve şiirler yayımlamıştır. Gerek çeşitli şekillerde Balıkesir'e verdiği hizmetler gerekse Balıkesir'e duyduğu sevgi ve bir şiirinde buraya gömülmek istediğini açıkça ifade etmesi, her ne kadar İstanbul doğumlu olsa da, onun "Balıkesirli" olarak anılması için yeterli sebepler olarak görülmektedir.
3. Gazâlî'nin çoğunluğu "Türk Kadın Şâirleri" üst başlığıyla yazdığı biyografilerin tamamı *Irmak* dergisinde çıkmıştır. 1928 yılında sadece 16 sayı olarak yayımlanan dergide seri hâlinde neşredilen söz konusu bu 12 biyografi klasik bir şuara tezkiresinde bulunabilecek hemen her tür bilgiyi ihtiva etmektedir.
4. Gazâlî biyografileri yazarken *Latîfî Tezkiresi*, *Âşık Çelebi Tezkiresi*, *Beyânî Tezkiresi*, *Mîr-zâde Sâlim Tezkiresi*, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, *Osmanlı Müellifleri*, *Câmî'ü'n-Nezâ'ir*, *Meşâhîrü'n-Nisâ*, *Külliyât-ı Letâ'if*, *Harâbât*, *Hammer Tarihi*, *Nev-sâl-i Ma'lûmat* gazetesi gibi kaynakları, şairelerin veya başka şairlerin eserlerini ve şairelerle ilgili nakledilen rivayetleri kullanmıştır. Bunlar yanında müellifin kendisinden önce bu vadede verilen eserleri de gördüğü anlaşılmaktadır.
5. Mehmed Gazâlî kadın şairleri değerlendirirken kaynaklardan elde ettiği bilgileri onların eserleriyle birlikte ele almış, bu değerlendirmelerde çoğu zaman eserden müessire doğru bir yol izlemiştir. Şairelerin eğitimleri, hayatlarındaki çeşitli değişiklikler, bağlı buldukları tarikatlar, yetenekleri, ilmî yeterlilikleri, diğer şairlerle münasebetleri ve başkaca hususlar onların şairlikleri hakkında söz söylenirken dikkate alınmıştır. Gazâlî'nin bu bakımdan başarılı olduğu söylenebilir.
6. Mehmed Gazâlî'nin biyografileri kendisinden sonra yazılan birkaç çalışmaya kaynaklık etmiştir. Ancak genele bakıldığında bu konuda eser veren araştırmacıların Gazâlî'nin makalelerinden haberdar olma-

dıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu yazılar gerek kullandığı çoğu ilk elden kaynakları gerekse şairelerle ilgili değerlendirmeleri bakımından kadın şairler hakkında yapılacak yeni araştırmalar için kaynak değeri taşıyan yazılardır.

## METİN

### Fâtıma Kâmile Hanım

[“Balıkesir Şâ’irleri: Fâtıma Kâmile Hanım”, *İrmak*, Yıl 1, Sayı 1, 15 Şubat 1928, s. 8-9.]

Balıkesir’de Keşkek-zâde ’â’ilesine mensûb Hâcı Mehmed Efendi nâmında bir zâtın kızıdır. 1255 senesinde doğmuş ve 1339 târîhinde vefât itmiştir. Babası, tahsîl ve terbiyesine fevka’l-âde i’tinâ eylemiş, Tırpancı-zâde Fahre’d-dîn Efendi gibi memleketce tanınmış zevâtdan ders görmüştü.

Şâ’irlikle mahallinde iştiâr iden Fâtıma Kâmile Hanım’ın kudret-i şî’riyyesine delîl olabilecek mi’râc-ı peygamberî hakkındaki ’âşikâne uzun manzûmesiyle vilâdet-i nebevîye dâ’ir 306 senesinde tab’ olunan ve:

Kim dilerse mevlûd-ı pâk-i resûl

Her dü ’âlemde bulur Hakk’a vusûl

beytiyle başlayan Hâdiyü’l-Cinân adlı eseri ve bir de münâcât, na’t, şeyhi için yazdığı eş’âr ile dolu, perîşân yazılı, gayr-ı matbû’ bir mecmû’ası vardır. Bir vâsita ile gördüğüm bu mecmû’ayı başdan aşağıya kadar okudum. Gerek imlâsının kendisine mahsûs olması, gerek şî’rler yazılırken ekserisiniñ vezn ve kâfiyeleri usûl ve kavâ’ide tamâmen tatbîk idilerek yazılmaması, yazılmış olanlardan bir kısmının noksân bulunması, ’aynı zamânda kalem yirine sü-pürge ve kibrît çöpleri kullanılması gibi sebeplerden dolayı nümûne olarak aşağıya derc eylediğim beş on ebyâtından başka iyi anlaşılın eş’ârına tesâdüf idemedim. Mezkûr mecmû’anın böyle karmakarışık, hatâlı kaleme alınması esbâbını ba’zı kimselerden sordum. “Hasta yatdığı müddetce boş durmadı, nazm itdi ve eline râst gelen şeyle bi’z-zât yazdı.” cevâbını virdiler.

Mutasavvifâne manzûmesinden:

Mürşidim göster yolum cânâna yol vir varayım

Ölmeden cem’iyyet-i yârâna yol vir varayım

Ben usandım mâ-sivânın fitnessinden el-amân

Bizi yokdan var iden Sübhân’a yol vir varayım

Bu benim dîvâne gönlüm cümleden geçmek diler

Vahdet içre yürüyen kervâna yol vir varayım

Mâl ü mülki cânı başı 'âşıkıñ yağmâdadır  
Al beni benden hemân Yezdân'a yol vir varayım  
Bülbül-i gülzâr-ı vahdet nâle vü efgândadır  
Ya'kub'um ol Yûsuf-ı Ken'ân'a yol vir varayım

“Mi'râc-ı Peygamberî” sinden:

Diñle imdi 'âşk ile mecrûh olan  
Gûş idüp mi'râcını ol şâdumân  
Var ise 'âşkıñ derûnunda eger  
Dem-be-dem 'âşkıñ terakkîsi hüner

Terğîb-i 'ilme dâ'ir manzûmesinden:

'İlimdir bil dü 'âlemde sa'âdet  
Hudâ 'indinde bir makbûl 'ibâdet  
Kılur kadrini 'âlî kimde olsa  
'İlim medhinde bulunmaz nihâyet

Fâtıma Kâmile Hanım'ın meziyyet-i şâ'irânesinden başka talâkat-i lisâniyyesi de vardı. Tetebbu'âtının genişliği ve sözleriniñ câzibesini, meclislerde herkesi kendine hayrân edecek derece idi. Çok hikâye bildiği için ekseriyâ fikrlerini hikâye ile tenvîr ve izâh eylerdi. “Nakşî tarîkati”ne mensûbiyyetinden dolayı ma'neviyyâta pek fazla merbûtdi. Bu görünüş, kendisine emsâli arasında [9] bir husûsiyyet virirdi.<sup>1</sup> Evine gelen kadın misâfirlerine dâ'imâ hayât-ı ictimâ'iyeden, zevc ile zevceniñ yek-dîgerine karşı olan hukûk u vazâ'ifinden, bir pirinç dânesini bile zâyî' itmeyecek kadar muktesid olmalarından ve sâ'ir insânî fazâ'ilden bahs iderdi.

Fâtıma Kâmile Hanım'ı yakından tanıyanlarıñ ve çok def'a evine giderek kadınlara virdiği va'z u nasîhati diñleyen akrabâlarının rivâyetine göre eñ ziyâde seve seve okuyup bahs itdiği Muhammediye, Reşahâtü 'Aynü'l-Hayât, Nefahatü'l-Üns nâmlarındaki dînî ve tasavvufî kitâblarıñ mevzû'ları idi.

Hulâsâ olmak üzere diyebiliriz ki Fâtıma Kâmile Hanım, Teceddüd-i Edebî devrinde yetişmiş bulunduğu hâlde edebiyâtdan bi-hakkın zevk alarak inkişâf

1 Fâtıma Kâmile Hanım, soñ hayâtında uğradığı nüzûl ve sâ'ir hastalıktan dolayı uzun müddet yirinden kalkamayacak bir hâle gelmiş, bu esnâda iken bir gece merâsim-i dîniyyeden olan kandil-i şerîf münâsebetiyle evlerine lihye-i şerîf getirtmiş ve mevlûd-ı nebevî okutdurulmuş, mevlûd-ı nebevî kırâ'atının hitâmında misâfir komşular tarafından lihye-i şerîfi ziyâret için yüksek sesle getirilen tekbîriñ ilâhî te'sîrine kapılan Kâmile Hanım, meczûb gibi hemân yirinden fırlamış, ben bu sa'âdetden mahrûm mu kalacağım yâ Resûla'llâh diyerek karşıdaki lihye-i şerîf öpülen odaya yürümüş gitmiş, ağlaya ağlaya lihye-i şerîfe yüzünü gözünü sürmüş, tekrâr gelüp yirine yatmış ve bir daha yatağından kalkamamış, bu hâli görenler nasıl kudret buldı da yirinden kalkup yürüdi diyerek hayret imişler.

idememiş, bi'l-'akis eş'ârından -gerek lisân gerek mevzû' ve fikr cihetinden-eslâfın pek eskilerini taklîd ile iktifâ itmiştir.

Şi'rleri arasında hatâlı kalem mümâreselerini aındıran parçalar az bulunmadığı için kendisine Hudâyî-nâbit bir şâ'ir nazarıyla bakabiliriz.

### Fâtıma Nigâr Hanım

[“Türk Kadın Şâ'irleri: Fâtıma Nigâr Hanım”, *Irmak*, Yıl 1, Sayı 3, 15 Mart 1928, s. 4-5.]

1287 târîhinde İstanbul'da doğan ve 1334 senesinde ölen Fâtıma Nigâr Hanım Macar Osman Paşa'nın kızıdır. İstanbul'un kibâr sınıfına mensûb annesinden aldığı müstesnâ terbiye ile fikren, rûhen incelmış ve Kadıköy Kız Fransız Mektebî'nde henüz tahsîlini ikmâl itmeden evvel, ya'ni on dört yaşında iken şi'r yazmaya başlamıştı. Lisân öğrenme husûsundaki kâbiliyeti fevka'l-'âde dınilecek derecede idi. Vâkîf olduğu Fransızca, Almanca, Rumcayı anadili gibi kendilerine mahsûs şîvelerle, gâyet tatlı bir sûrette konuşur, okur, yazar ve bu lisânlarla yazılı fennî âsârı tetebbu' idebilirdi. On sekiz yaşına geldiği zamân iki kısımdan mürekkebe bulunan Efsûs nâm mecmû'a-i eş'ârının bir kısmını -mukaddimesinde bildirdiği üzere hitâmından ancak bir buçuk sene sonra-306 târîhinde sâha-i intişâra koyabildi. Gerek bu Efsûs, gerek bi'l-âhire neşr eylediği ba'zı perâkende eserlerinde görülen hür, ser-best efkârından dolayı kendisine “Âsiye” dinildi. Nigâr Hanım'ın nazarında 'aşkıñ, şi'rî meziyyetinden başka bir kıymeti yokdı. Eñ ziyâde sevdiği 'ilm ve fazîlet idi. Nitekim “Evlâdım” 'unvânlı yazdığı bir mersiyesinde:

Cihânda sevdiğim 'ilm ü kemâl ü dâniş iken  
Revâ mı andan ola sevdiceklerim mahrûm  
Dirîğ terbiye-h'ân olmağı dilerken ben  
Felek edâ-yı vazîfemle kılmadı mahkûm  
Ta'alluk eylemedi kudretim aña mâdâm  
Ne lezzet eyleyeyim varlığımdan istifhâm

diyerek yavrularının kesb-i kemâl idemeden öldüklerine -analık hiss-i şefkatinden fazla- te'essüf izhâr itmişti.

Nigâr Hanım, 'ilmî servete mâlik olduğu gibi mâddî servete de mâlikdi. İstanbul'da Nişantaşı'nda ve Boğaziçi'nde sayfiyye ve konakları vardı ve bunların tezyînâtı, kendi hiss-i bedâyi'-perverîsiniñ îcâb itdiği tarzda yapılmışdı. Hâl ü tavrında -aslâ gurûr fikrini vermeyen- dâ'imâ bir vakâr, asâlet; harekât u efkârında ise ta'assubdan uzak, tabî'î bir ser-bestlik görünürdü. Musâhabe esnâsında ma'lûmâtının vüs'at ve şümûlünden dolayı hep kendi söylemek isterdi. İyi,



doğru düşünürdü. Fikrilerindeki isâbet muhâtablarının hiss-i takdîrini mûcib olurdu. Zînet ihtîşâmına biraz mâ'ildi. Fakat mümkün mertebe sâde giyilir, eski sarây hanımları gibi tesettüre pek ziyâde ehemmiyyet virmezdi. Hem-cin-siniñ ictimâ'î hayâta karışmadığını âtî nokta-i nazarından hiç hoş görmez, münâsebet düşdükce tenkîd iderdi.

Otuz seneden fazla süren hayât-ı edebiyyesi içinde meydâna getirdiği Nîrân, Safahât-ı Kalb, 'Aks-i Sadâ, Efsûs nâm eserlerini tab' itdirerek edebiyât mün-tesiblerine yâdigâr bırakmıştır. Bunlardan mâ-'adâ hanımlara mahsûs Mürüvvet gazetesi ile Sa'âdet gazetesinde ve sâ'ir ba'zı risâle ve mecmû'alarda man-zûm ve mensûr birtakım yazıları, Fransızca ve Almandan tercümeleleri daha varsa da tamâmını toplayamamıştır. Bütün eş'arı şarkıñ, kadınlığıñ rûhunu kendine hâs bir üslûb ile terennüm iden Nigâr Hanım'ın şî'rî dehâsına dâ'ir söz söylememek için Süleymân Nazîf merhûmuñ "Kadınlarıñ 'Abdü'l-hak Hâmîd'i" didigini ve müceddid-i 'arûz Yahyâ Kemâl Beg'iñ de "Vezne, kâfiye-ye, lisâna karşı zebûn olan bu şâ'ireniñ şî'ri, metrûk bir odada yapıyâñız kalbiñ en hür cûşıyla çalınan bir mûsikîyi añdırıyor. Bu bestelerden havâss-âşinâlar hazz idebilirler." fikr ü mütâla'asını zikr itmegi daha muvâfık görürüz. Nigâr Hanım'ın ba'zı eserlerinden alarak aşağıya derc itdigimiz parçaları kudret-i şî'riyyesi hakkında sarîh bir fikr virebilir.

"Her Şey Seni Söyler" manzûmesinden:

Seni görmez olunca dâde-i ter  
Seni 'arz eyliyor semâdaki fer  
Seni ta'rîf ider ziyâ-yı kamer  
Seni söyler hurûş iden dereler  
Seni söyler hezâr-ı gam-perver  
Seni yâd itdirir nücûm-ı seher  
Seni sevdi seni dil-i muğber [5]  
Seni ihtâr ider baña her yer

Bir nazîresinden:

Sabâha karşıdır hep yârıñı tezkârıñ ey bülbül  
Seher mi jâle mi güller mi bilmem yârıñ ey bülbül  
Sürûruñ kalbi tehzîz eyleyüp câna virir lerze  
Ne hoşdur sırr-ı 'aşkı bizlere ihtârıñ ey bülbül

"Vazîfe-i Mâderâne" nâmındaki manzûmesi:

Virmekse nizâm 'âlemiñ ahvâline maksad  
Nev'-i beşer âsâyışıñ itmekse mü'ebbed

Terbiyye-i evlâda emek sarfı gerekir  
Bir vech ile mahv olmayan aslâ o emekdir  
Evvel bunu der-'uhde fakat itmeli mâder  
Zîrâ añadır *min tarafi'llâh ve makdar*<sup>2</sup>  
Ma'sûm iken itdirmeli hoş hâlleri mu'tâd  
Mâderden alır terbiye-i evveli evlâd  
Göstermelidir hulk-i hasen mu'tedil ahvâl  
Taklîde olur gördüğünü çünkü o meyyâl  
Hallâkını zikr eylemegi bilmeli tıflân  
Hem hâlîkünüñ vahdetine itmeli îmân  
Ta'zîz ile tekrîm ile dâ'im ebeveynin  
Bu vech ile te'diyeye cehd itmeli deynin  
Mâhiyyet-i mâderle peder olmalı mefhûm  
Hem-cinsine hoş söylemegi [bilmeli] ma'sûm  
Ögrenmeli üslûb-ı nezâketle nezâfet  
Añlatmalıdır n'oldığın âsâr-ı meveddet  
Göstermemeli tarz-ı huşûnetle hakâret  
İtsün o da akrânına tâ öyle mümâşât  
Vaz'ında kabâhat görülünce fakat o ân  
Tevdîbini men' itmemeli rikkat-i insân  
Bilmezse çocuk seyyi'e-i hâlini zîrâ  
Tashîh-i tab'at idemez hod-be-hod aslâ  
Ta'lîmine tahsîline dikkat ise elzem  
Tahsîl-i ma'ârifle olur şahs-ı mükerrerem  
Terbiyyedir 'âlemde esâs-ı medeniyet  
Terbiyye ile hâss olur 'ilm ü fazîlet  
'Âlim dahi olsa kişi olmazsa mü'eddeb  
Memdûh u mu'azzez olamaz böyle mücerreb  
Evlâdını terbiyyeye eyler ise gayret  
Bi'l-âhire me'cûr olur ol vâlîde elbet  
Zîrâ olur itse veled ehliyyeti isbât  
Ferzendini kâmil görüş a'lâ-yı mükâfât

<sup>2</sup> "Allah tarafından veya kaderdendir."

“Aks-i Sadâ”sından:

Seniñle diñleyelim gel tab’ati tenhâ  
Şu nağme-sâz olan eşcârı rûzgârı yemi  
Bütün terâne-i sevdâyı nağme-i ele mi  
Ki ‘aşka olmada her dem nişâne-i garrâ  
Bu bir enîn-i tahassür gibi melâl-âver  
Bu bir yemîn-i muhabbet ki dem-be-dem iñler

\*\*\*

Seniñle söyleşelim gel menâkıb-ı ‘aşkı  
Cebelde yan yana meh-tâba karşı ey dil-dâr  
Bitirme söyle melek söyle söyle it tekrâr  
Bütün o ‘ahd-i garâmı terâne-i şevki  
Şikâyet it baña benden vefâsız ‘add eyle  
Beni tazallumuñ üzsün fakat yine söyle

“Münâcât”ından:

Ey İlâh-ı kâ’inât ey masdar-ı sun’-ı kemâl  
Varlığıñdır var olan yokdur o varlıkda zevâl  
Pür-günâhım pür-günâh olmakla mağrûrum buña  
Şevk-i ‘aşkıñdır sebep ‘afv isterim ey Zül-celâl  
Rahmetiñden kat’-ı ümmîd itmeyi men’ itmesen  
Fart-ı ‘isyânımla bulmazdım münâcâta mecâl

Fâtıma Nigâr Hanım’ın âsârında edebî meziyyet ve husûsiyyetlerden başka bâriz bir sûretde añlaşılan bir meziyyet, bir husûsiyyeti daha vardır ki o da es-lâfından olan birçok şâ’ir hanımların yazılarında hiss itdiremedikleri kadınlık rûh ve hissiyâttır. Şübhesiz bu da Teceddüd-i Edebî devrinde yetişmesi, şark ve garbın eserlerini çok okuyup tedkîk itmesi sebep ve te’sîriyledir. Ve’l-hâ-sıl neşr eylediği bi’l-’umûm eş’ârında “Nigâr binti ‘Osmân” imzâsını kullanan Fâtıma Nigâr Hanım’ı yüksek bir kudret-i şî’riyyeye mâlik olmasından dolayı hürmetle añarken eslâf ve mu’âsırları gibi kendiniñ de millî vezne rağbet itmek ‘illeti ile ma’lûl bulunduğımı i’tirâf eyleyiriz.

### Makbûle Lem’ân Hanım

[“Edebî Tedkîkler: Makbûle Lem’ân Hanım”, *İrmak*, Yıl 1, Sayı 4, 1 Nisan 1928, s. 4-5.]

Edebî Teceddüd devrinde yetişen şâ'ir hanımlarımız miyânında zikre şâyân bir de Makbûle Lem'ân Hanım vardı.

Babasınıñ yegâne kızı olmasından ve fevka'l-âde nâzlı büyütülmesinden dolayı -Nigâr Hanım gibi ecnebî mekteplerde- derecât-ı tahsiliyyeyi göremedi ise de zamânıñ kuvvetli edebî cereyânından zevk alarak kendi kendine ma'lûmâtını tevsî' itdi. İlk şöhretini Hazîne-i Fünûn risâlesine gönderdiği yazılarla kazandı. Bi'l-âhire Hanımlara Mahsûs Gazete ve sâ'iredeki neşriyyâtı ile 'âlem-i edebiyâtda oldukça mühim bir mevki' tuttu. Makbûle Lem'ân Hanım, ilk şöhret-i edebîsini iktisâb itmezden evvel, ya'nî ibtidâ'î ve rüşdî mekteplerinde okudukdan sonra tahsile heveskâr görünmemiş degildi. İkinci Abdül-hamîd mâ-beyni ricâlinden olan babası Hâcî İbrâhîm Efendî'niñ gerek ta'assubı gerek hayâtında kızınıñ mürüvvetini görmek ârzûsı ve yukarıda beyân idildiği üzere nâzlı büyütülmesi gibi sebebler daha ziyâde edebî isti'dâdınıñ inkişâfına mâni' teşkîl eyledi. Hâl böyle olmakla berâber şûrâ-yı devlet başkâtibi Mehmed Fu'âd Beg'le izdivâcından sonra da neşriyyâtına devâm itdi. Hattâ diyebiliriz ki mecmû' on altı sene süren hayât-ı edebiyesiniñ on dört senesini hastalıkla geçirmiş bulunduğî hâlde, ya'nî bu müddet zarfında zamân zamân iyileşdikce sünûhâtını yazmaktan yine geri durmadı. Bir aralık matbûvâtda intişâr iden ahlâkî makâleleri -birkaç def'a sadr-ı a'zam olan şûrâ-yı devlet re'isi meşhûr Sa'îd Paşa'nıñ tavassutuyla- sadâret tarafından takdîr idildi ve o devriñ şâ'ir ve muharrirlerinden hiç birine nasîb olmayan bir "Şefkat Nişânı" aldı. Merhûm Ahmed Midhat Efendi de Makbûle Lem'ân Hanım'ıñ bi'l-umûm âsârını begenirdi. Hele eş'ârındaki melûl edâ ve ma'sûm terennümlerini ve sâdelige meyyâl görünmesini dâ'imâ sitâyîşle yâd iderdi. Nitekim ba'zı eserlerini Fransızcaya tercüme ve Ma'rifet gazetesinde neşr eyledi.

Makbûle Lem'ân Hanım, hayâtında toplu olarak bir eser vücûda getirmedi. Vefâtından sonra Hanımlara Mahsûs Gazete idâre-hânesi gerek kendi gazetesinde gerek Hazîne-i Evrâk, Hazîne-i Fünûn, Tercümân-ı Hakikat gibi cerîde, risâle ve mecmû'alarda münteşir âsârından bir kısmını toplayup Mavkes-i Hayâl nâmıyla tab' itdi.

Ömrünüñ soñ üç dört senesini ıztırâb döşeginde geçirirken dâ'imâ "âh... sıhhat" diye çırpınan Makbûle Lem'ân Hanım, 1314 Teşrîn-i Evvel'inde öldi. Ve "Mişkât-i edeb intifâ itdi" sözi "Nezr-i Mevlânâ" 'aded-i hurûfî tenzîliyle târîh-i vefâtı düşürüldi.

"Fikrim" 'unvânlı manzûmesinden:

Dem olur âsumâna sâ'id olur  
Bûy-ı ezhâr-ı ter gibi fikrim  
Safvet-i rûh-ı kalbe şâhid olur  
Leme'ân-ı sihir gibi fikrim

“Kadınlık” nâmındaki neşîdesinde:

Kadınlık rûh-ı ma'nâ-yı fazîlet  
Kadınlardan gelir efkâra vüs'at  
Nezâketler içinde bir metânet  
Nümâyândır kadınlarda hakîkat  
İderse 'ilm ile eş'âra rağbet  
Kadınlarca olur bir başka zînet  
Dirâyetden alır nûr-ı melâhat  
Yürür bir intizâm üzre ma'îşet

Gençlik ve sağlığını tahassürle anlatan “Solgun Şükûfem” ser-levhalı şi'ri:

Nev-bahârîñ kerîmesi çiçegim  
Saña hâl-i hazîni bildireyim  
Seni ber-bâd iden [o bâd-ı] hazân  
Beni bî-tâb iden bu derd-i nihân  
Bende tıbkı seniñ gibi heyhât  
Var idi sıhhatimle tezyînât  
Levniñiz cezb iderdi gönlümi pek  
Kelebek cezb ider gibi kelebek  
Viriyorduñ şebâba hüsn-i me'âl  
Süsümi eyliyorduñ istikmâl  
Saña ben de nihâl-i sâniydim  
Mazhar-ı feyz-i nev-civânîydim  
Şimdi bitdi o eski zînetimiz  
Kalmadı ibtisâma kudretimiz  
Mütesellî olur muyuz 'acabâ  
Ağlasak karşı karşıya farazâ  
Rûzgâr o tûvânı da aldı  
Ne sirişkim ne şeb-nemim kaldı  
Kim te'essüf ider bu hâle fakat  
Saña solgun dinir baña da sakat

Makbûle Lem'ân Hanım'ın zevci Mehmed [5] Fu'ad Beg de şâ'irdi. Müşterek manzûmeler yazdıkları ve ba'zı müşâ'areleri olduğu rivâyet idilmekte ise de ele geçirilemedi. Zevcesiniñ vefâtını müte'âkib,

Hadeng-i cevr-i felekle kırıldı bâl ü perim  
Mihekk-i tecrübe-i derd ü mihnet oldu serim  
Medâr-ı mes'adetimdi hayât-ı Makbûle  
Gömüldi hâk-i siyâha karardı cism ü tenim

ebyâtıyla başlayan "Nâlesin" adlı manzûmesi ve sâ'ir âsârı mezkûr rivâyetin doğru olması fikrini viriyor.

### Ânî Hanım

["Türk Kadın Şâ'irleri: Ânî Hanım (Bir Latîfe)", *Irmak*, Yıl 1, Sayı 5, 15 Nisan 1928, s. 6.]

Birinci Selîm'î'nin musâhibi meşhûr Hüseyincan sülâlesine mensûb bulunan ve 1122 târîhinde ölen şâ'ir Ânî Fâtıma Hâtûn hakkında Mîr-zâde Sâlim Efendi tezkiresinde mezkûr bir latîfeyi me'âlen iktibâs ederek 'arz idiyoruz.

Üsküdarlı Sırrî dinilen gâyet şakacı, hoş-sohbet zâtın biri şâ'ir Ânî Fâtıma Hâtûn'un oğlu Mehmed Efendi<sup>3</sup> ile çok iyi görüşürmüş, hattâ gice gündüz dimez evlerine gider gelirmiş. Aralarındaki bu teklîfsizlikten dolayı bir gün yine dostunun evine gitmiş, gice orada kalmış, sabâha kadar sohbet itmişler. Nihâyet her ikisi de istirâhat için yatak odalarına çekildikleri sırada Üsküdarlı Sırrî bir mu'ziblik düşünmüş, yatdığı odanın önünde bulunan biraz yüksek tahtanın üzerinde dâ'imâ duran annesinin (ya'nî Ânî Hanım'ın) dîvânını uzanup almış, içinde yazılı gazel ve kasîdelerin makta'larındaki isimlerin "nun" harflerini "mim" yapmış ve kitâbı kapayarak -gürültüsüzce- yerine koymuş. Seher vakti hep ev halkı uykuda iken sokağa çıkmış, aradan epey zamân geçdiği hâlde Üsküdarlı'nın bu şeytaneti meydâna çıkmamış, eñ nihâyet bir gün Mehmed Efendi kendisini ziyârete gelen dîger arkadaşlarına 'âdeti vechle annesinin dîvânını getirüp virmiş, içlerinden biri dîvândan birkaç gazel ve kasîde okur okumaz bozulan isimlerden dolayı gülmeğe başlamış ve Mehmed Efendi'ye hitâben "Görüyorum ki vâlideñiz Ânî Hanım artık eserlerinde mahlasını değıdirmiş." demiş. Bunun üzerine Mehmed Efendi de hemen dîvânı elinden alarak başdan aşağı karışdırmış, Üsküdarlı'nın yaptığı masharalığı görmüş, aılmış, ağzına geleni söyleye söyleye dîvândan muharrefâtı silmek veyâ kazımak sûretiyle düzeltebildiklerini düzeltmiş, düzeltemediği gazel ve kasîde yazılı sahîfeleri birer birer koparup yırtmış, atmış.

3 Ânî Hanım'ın oğlunun adı Mehmed Efendi olduğu me'hazlarımızdan birinde görülerek hikâyede o sûretle tasrîh edilmiştir. Ânî ismini dîvân şâ'irlerinden 977 târîhinde vefât iden Zeyrek-zâde ile Tireli ve Üsküdarlı dinilen zâtlar da kullanmışlardır. Ânî Hanım'ın doğduğu târîh ile babasının ismi tezkirelerde yoktur.

İsmi bi'l-vesîle zikr itdigimiz şâ'ir Ânî Fâtıma Hâtûn'uhn mufassal tercüme-i hâlini yazmak istedik ise de gözden geçirdigimiz matbû' ve gayr-ı matbû' birçok âsârda bizi tatmîn edecek fazla ma'lûmâta tesâdüf idemedik. Bu husûsdaki tedkîkât ve tetebbu'âtımızıñ neticesinde;

Evvelâ tahsîl-i 'ulûm itdigini, bi'l-âhire şî'r yazmaya başlayarak zamânınıñ üdebâsı arasında oldukça iyi bir mevki' tutdığını, Emîr Ağa isminde biriyle izdivâcından bir oğlu dünyâya geldigini ve oğlunuñ tahsîline ihtimâm idüp Yeñişehir kazâsı nâ'ibliğine ta'yîn idilince berâber Yeñişehir'e gitmek mecbûrriyyetinde kaldığını ve orada vefât eyledigini öğrenebildik.

Ânî Hanım'ıñ tercüme-i hâlini yazan tezkireleriñ biri birinden alarak misâl olmak üzere gösterdikleri mecmû' eşvârı şunlardır:

Hayâl-i 'ârızınıñla dîde sahn-ı gülsitânımdır  
Açılmış şerha[lar] sînemde nahl-i ergavânımdır  
Ümîd-i vuslatıñ ey kaşları yâ sîneden çıkmaz  
Hayâl-i tîr-i gamzeñ Âniyâ hâtır-nişânımdır

\*\*\*

Ferâmûş itdi hayli dem beni yâd itmeden kaldı  
Benim çok sevdiğim mahzûn dili şâd itmeden kaldı  
N'ola ta'mîrine kasd it[me]se şâh-ı cihân-bânım  
Bilir kim hâtır-ı vîrânım âbâd itmeden kaldı  
Kalupdur bahr-i gamda fûlk-i dil yok sâhil-i maksûd  
Hayıflar rûzgârım baña imdâd itmeden kaldı  
Düşelden râh-ı 'aşk-ı yâra zâr u nâ-tüvândır dil  
Ser-i kûyunda hâlim yâr[e] feryâd itmeden kaldı

Mu'allim Nâcî merhûm Esâmî nâmındaki eserinde Ânî Hanım için müşârün-i leyhiñ şî'ri şöretile pek de mütenâsib degildir diyor. Hâlbuki Ânî Hanım dîvânınıñ çok eskiden zâyî' oldığını kayd iden ba'zı erbâb-ı tedkîke bakılırsa bu sözüñ pek kıymeti olmadığını aňlarız. Zîrâ âsârı tamâmen yâhud kısmen görülmeden hakkında ne dereceye kadar musîb hükm virileceğine kanâ'at getiremiyoruz.

## Leylâ Hanım

[“Edebî Tedkîkler: Leylâ Hanım (Bir Hikâye)”, *Irmak*, Yıl 1, Sayı 6, 15 Mayıs 1928, s. 6-7.]

“Moralî-zâde” yâhud “Fu'âd Paşa akrabâsı” diye aňılan Leylâ Hanım, ba'zı hâlleriyle zamânınıñ 'âdet ve 'an'anâtına ri'âyet itmemesinden ve rindâne şî'r-

ler söylemesinden dolayı halkın sû-i teveccühünü kazanmış, daha doğrusu açık meşrepli olarak tanınmış bir şâ'irdir. Fi'l-hakîka gençliğinde ya'nî şâ'irliğe ilk başladığı vakitlerde şî'r ü ilhâmıñ virdigi neş'eye göre hayâtı ta'kîb itmek, dînî, ma'nevî bağlardan âzâde yaşamak,

Fenâ dünyâda sâkî maksadım hep 'îş ü 'işretdir  
Amân bir bâde sun 'ayyâşıña eyyâm-ı ruhsatdır

beytinde didiği gibi dâ'imâ ser-mest olmak isterdi. Fakat soñra yaşı ilerleyüp Mevlevî tarîkatine intisâb idince eski hür, âzâde düşünceleri sükûnet buldı. Nitekim ba'zı navtında bu husûsı muvterif görünür.

Huzûra varmağa bâr-ı günehten yok mecâlim âh  
Şebâbetde dönüp kaddim kemâna yâ Resûla'llâh

Dîger:

Günehten hâlimi 'arz itmege yok zerre dermânım  
Hicâbımdan zebânım dahi ebkem yâ Resûla'llâh

Leylâ Hanım, fevka'l-'âde dincecek derecedeki hassasiyyeti ve hâzır-cevâblığı ile emsâli arasında temeyyüz itmişdi ve bi'l-irticâl şî'r söyleyebilirdi. Yazılarında mümkün mertebe samîmiyyet ve sâdelik göstermekden fazla hoşlanırdı. Coşkun hissiyyâtını ekseriyâ ibhâm altında ifâde itmezdi. Hür ve safâ-perestâne gazelleri bu husûsda bir fikr virebilir.

Kıl meclisi âmâde ne dirlerse disünler  
İç dil-ber ile bâde ne dirlerse disünler  
'Anber gibi kâküllerini bir gice 'âşık  
Şemm eyledi rü'yâda ne dirlerse disünler  
Farkı nedir 'âlemde baña medh ile zemmiñ  
Sağ olsun ahıbbâ da ne dirlerse disünler  
Leylâ o perî-rûya biraz 'arz-ı hulûs it  
Düş pâyına tenhâda ne dirlerse disünler

Dîger:

İç bâdeyi gülşende ne dirlerse disünler  
'Âlemde sen eglen de ne dirlerse disünler  
Gir koynuma yanıñda eger varsa da ağyâr  
Nesne nedir üf sen de ne dirlerse disünler  
Leylâ o kamer-tal'at ile zevk ü safâ it  
'Âlemde sen eglen de ne dirlerse disünler



Leylâ Hanım, nazîre yapmak husûsunda bir mahâret-i mahsûsaya mâlikdi. Esâsen ilk şöhret-i edebiyesini mu'âsırlarıyla kendinden evvelki şu'arâyı taklîd ve tanzîren yazdığı ba'zı şi'rlerle kazandı. Eslâfına tebe'an tertîb itdiği dîvânında görülen nazîreler miyânında Rûhî-i Bağdâdî'niñ terkîb-i bendine yaptığı şu nazîresi daha ziyâde mestâne ve sûfiyânedir:

Zâhid bizi ta'n itme ki Allâh-perestiz  
Ol şevk-i muhabbet ile peymâne-şikestiz  
Tâ rûz-ı elestden beri mey nûş ide geldik  
Sanmañ bizi zâhirdeki mey-hânedede mestiz  
Hâk-i rehiyiz cür'a-sıfat pîr-i mugânñ  
Düşdük der-i mey-hâneye biz hâk ile pestiz  
Yitmez mi 'azîzim bize bu lutf u keremler  
Hep ehl-i ma'ârif ile biz dest-be-destiz  
Her gûşe-i mey-hâne bizim meskenimizdir  
Çokdan bu harâbâtta biz bâde-perestiz  
Ez-cân u gönül gûş ideriz nây u rebâbı  
Mey-hânedede nûş eylemişiz köhne şarâbı

Leylâ Hanım'ın müretteb dîvânından başka bir eseri yoksa da mensûb bulunduğu tarîkatiñ te'sîrâtından dolayı 'ilm-i tasavvufa âşinâ olduğu anlaşılmaktadır.

Mutasavvıfâne eş'ârından:

Nâr-ı 'aşkıñ dilde besdir gayrı mihmân istemez  
Ketm idüp esrâr-ı 'aşkı çeşm-i giryân istemez  
Cânını Hakk'a virir [bir] başka cânân istemez  
Vâsıl-ı bi'llâh olanlar gayrı ihsân istemez  
Seyr idüp yârîñ cemâlin özge seyrân istemez

Müstezâdından:

Biz 'âşık-ı şûrîdeleriz halka nihânız  
Ehline 'ayânız  
Rindân iledir ülfetimiz rind-i cihânız  
Biz 'âşık-ı cânız  
Sırr-ı dil-i vîrâneme ancak ola vâkîf  
Erbâb-ı ma'ârif  
Vâ'iz bizi sen fehm idemezsiñ ki ne cânız

Sûretde beyânız  
Ey zâhid-i har her sözüme saña virir gam  
Zann itme cehennem  
Bezm-i zurafâda yine mânend-i cinânız  
Bî-şekk ü gümânız  
Eyyâm-ı şebâb itdi güzêr bâdeyi Leylâ  
Terk itmedi hâlâ  
Rindân iledir ülfetimiz rind-i cihânız  
Biz 'âşık-ı cânız

Mestâne ebyâtından:

Gögsünde eger var ise sâkî seniñ îmân  
Sun bâdeyi 'ayyâşını kıl hurrem ü handân  
Gönlüm gibi dünyâyı harâb eyle İlâhî  
Huşyârını da mest-i şarâb eyle İlâhî

[7] Darb-ı mesel hükmüne giren meşhûr bir beyti:

İncitme sen ahbâbını incinmeye senden  
Bu 'âlem-i fânide zarâfet budur işte

Bir Hikâye

Rivâyete göre Leylâ Hanım güzelliğiyle meşhûr bir balmumcuya gönül virmiş. Ma'sûkunu görmek için her gün bir şey almak bahânesiyle dükkânına gider gelirmiş. Ahvâline vâkıf bulunan zurafâdan biri tertîb itdiği:

Şem'-i ruhuma dikkat ile bakma yanarsın

mısrâ'ını bir kâğıda yazup kendiniñ 'âşık olduğundan bî-haber balmumcu güzeline virmiş ve Leylâ Hanım'ın şahsını ta'rîf iderek bir daha alışı virişi itmege geldiği vakitte ez-berinden okumasını tavsiye eylemiş. O genç de Leylâ Hanım'ın tekrâr gelişinde tavsiye üzere okumuş. Leylâ Hanım ise der-hâl:

Hattın gelicek sen de beni mumla ararsın

mısrâ'ını cevâben söylemiş ve 'aşkının sezildiğini aňlar aňlamaz hemen yanından ayrılıp gitmiş.

Not: Leylâ Hanım 1264 târîhinde vefât itmiş, İstanbul'da Galata Mevlevî-hânesi Kabristân'ına gömülmüş ve vefâtına şu târîh söylenmiştir:

Evveliñ zâ'idi sâ'nîsine oldı merhûn  
Tûti-i şekker-i eş'âr idi göçdi Leylâ  
Kıldı erbâb-ı dili rihlet-i Leylâ mecnûn

Bu isimde dîger bir şâ'ir hanım daha vardır. Bir başka makâlemizde bahs ideceğiz.

### Tûti Hanım

[“Edebî Tedkîkler: Tûti Hanım”, *Irmak*, Yıl 1, Sayı 7, 1 Haziran 1928, s. 12.]

Henüz genç iken zamânınıñ şu'arâsı arasında az çok şöhret kazandığı añaşılın Tûti Hanım, sarâyâ mensûb bulunmasından dolayı kendisini tanıyan ba'zı nedîmler tarafından meşhûr şâ'ir Bâkî'ye tezvîci husûsunda Kânûnî Sultân Süleymân'a iltimâs idilmiş, Kânûnî de muvâfık görerek Bâkî ile izdivâclarına irâde eylemiştir. Aradan az bir zamân geçdikden soñra zurafâdan biri Bâkî'niñ ziyâretine gitmiş, Tûti Hanım'la vukû' bulan izdivâcını bir tarz-ı zarîfâne ile tebrîk itmiş, Bâkî de cevâben “Hey birâder, seniñ Tûti sandığıñ tûti degil, kaz.” demiş. Tûti Hanım ise zevciniñ kendisine karga didiğini bi'l-âhire işitmiş ve münfa'il olarak,

Bağteten olmuş iken tûti gurâba hem-nişîn  
Yine şekvâyı gurâb eyler garâbet bundadır

beytini irticâlen söylemiştir.

Ziyâ Paşa, Harâbât'ında bu beytiñ birinci mısra'ını “Cevr-i dehr ile olur bülbül gurâba hem-nişîn” sûretinde kayd eylemiş ve fakat kimiñ oldığını bildirmemiştir.

Tûti Hanım'ın zarâfet ve zekâvetle muttasıf bulunduğı tezkireleriñ beyânâtından añaşılıyorsa da dîvân yâhud âsâr-ı şî'riyyesini ve mufassal tercüme-i hâlini İstanbul kütüb-hânelerindeki tezkireleriñ hîç birisinde göremedik.

Meşhûr bir mısra'ı:

Gurâb Tûti'ye Tûti gurâba meyl itmez

Meşhûr bir beyti:

Yok varlığıñ isbât için gayra tekellüf  
*El-fi'lu lehû yeşhedü ve'n-naklu delîlü<sup>4</sup>*

### Zeyneb Hanım

[“Türk Kadın Şâ'irleri: Zeyneb Hanım”, *Irmak*, Yıl 1, Sayı 8, 15 Haziran 1928, s. 6-7.]

-7-

4 “Yaptığı ona şahittir ve nakledilen delildir.”

Dîvân edebiyâtı târîhimiziñ ilk olarak kayd itdiği kadın şâ'irlerden "zey-nü'n-nisâ" diye tavsîf idilen Zeyneb Hanım'ı görüyoruz. Dokuzuncu 'asr-ı hic-rîde yetişen bu şâ'ire, babası olan kâdı Karabelâ'î Mehmed Çelebi'den ilk def'a aldığı feyz ile güzel şi'rler yazacak, hattâ zamânıñ şi'r üstâdlarına nazîreler yapabilecek derecede inkişâf itmişti.

Kâdı İshak Fehmî Çelebi ile evlendikten soñra şâ'irliğini mütenevvi' ilimler-deki tetebbu'âtını ihmâl itmediği gibi 'Arabî ve Fârisîdeki noksânlarını da zev-cinden ikmâl eyledi. Türkce ve 'Acemce gazel ve kasîdelerden mürekkeb bir dîvân yazdı. Fâtih İkinci Mehmed'e virdi. Ümîdiniñ fevkinde mükâfâta nâ'il oldu. Bu husûsda mütefâhir bulunduğunu,

Bezm-i gülde yakamız şevk ile dâmâna yiter

Gücümüz lâle-sıfat çâk-i girîbâna yiter

matla'lı gazel-i meşhûrundan anlaşılıyor. Zeyneb Hanım yalnız edebiyâta değil, mûsikîye de vâkıfdı. Şi'riñ sıcak ilhâmlarıyla ısınan rûhunu terennüm itmekden büyük bir zevk alırdı. El-yevm sanâyi'-i dîvânından kalan şu,

Seniñ hüsnüñ benim 'aşkım seniñ cevriñ benim sabrım

Dem-â-dem artar eksilmez tükenmez bî-nihâyetdir

sevdâ-zede kalbiniñ enînini ifâde idiyor. Zeyneb Hanım, şâ'ir hanımlarımızñ eñ eskisi olmak i'tibârıyla kullandığı kelimeler vezne ve bugünkü zevk ve şî-vemize her ne kadar muvâfık gelmiyorsa da fikrlerinde mümkün mertebe bir incelik sezilir. Nitekim 826 târîhinde vefât iden re'îs-i şu'arâ nâmıyla ma'rûf Kütahyalı Şeyhî'niñ,

Aç alnıñ yüzünü cihânıñ münevver it

Çöz zülfüñi dimâğını cânıñ mu'attar it

Bâlâñı bâğa 'arza kıl olsun çenâr pest

Sal saçını vü serv-i ser-efrâzı server it

Mutrib şeker lebinde ne rengîn gazel didiñ

Tertîl ü hoş-terânedir anı mükerrer it

Bu dehr zulmetinde ger âb-ı Hızır gerek

Câm-ı cihân-nümâ ile 'iş-i Sikender it

Sâkî virirse sûfi-i yâbis-dimâğ pend

Sâfi mey ile ağzını tut mağzını ter it

Her bir söz ehli nâme-i Dâvud-ı sâzdır

Sözün var ise Şeyhi Zebûr'undan ez-ber it

gazeline Câmî'ü'n-Nezâ'ir fi'l-Eş'âr nâm yazma eserde görülen şu,

Keşf it nikâbîni yir ü gögi münevver it  
Bu 'âlem-i 'anâsırı Firdevs-i enver it  
İki cihânda kılmamışım nesneye hemîn  
Yâ Rab habîbîniñ baña vaslın müyesser it  
Depret lebiñi cûşa getir havz-ı Kevser'i  
'Anber saçını çöz bu cihânı mu'attar it  
Yârâ yoluñda 'aşk ile derdiñden öleni  
Kim dir saña ki hicr ile cânın mükedder it  
Âb-ı hayât olmayıcak kısmet ey gönül  
Biñ yıl gerekse Hızr ile seyr-i Sikender it  
Hattıñ berâtı viridi sabâya didi ki tîz  
İr milket-i Hıtâ ile Çîn'i müsahhar it  
Zeyneb ko meyl-i zîneti dünyâya zen gibi  
Merdânevâr sâde olup terk-i zîver it

nazîresi ifâde ve ma'nâca daha açık, daha zengîn ve güzeldir denebilir.

[7] Zeyneb Hanım'ın bir 'asr içinde yaşadığı (dîger makâlemizde 'arz idece-gimiz) Mihrî Hanım ile müşâ'arede bulunduğı ve ayrıca letâ'ife dâ'ir yazıları oldığı ba'zı tezkirelerde görülmüş ise de elde itmek mümkün olmamıştır.

Zeyneb Hanım'ın nereli 'add idileceğine da'ir tezkirelerde ihtilâf vardır. Latîfî Tezkiresi'nde Kastamonulu, 'Âşık Çelebi Tezkiresi'nde Amasyalıdır diniliyor. Müdakkik muharrirlerimizden Bursalı Tâhir Beg merhûmuñ Osmânlı Mü'el-lifleri'nde Amasya'da Selâmet Hâtun civârında medfûn olduğımı bildirmesi v'Âşık Çelebi'yi te'yîd etmiştir. Fakat öteden beri yañlış olarak Kastamonulu Zeyneb diye añılmaktadır.

Zeyneb Hanım'ın öldüğü târîh 879 hicrîdir.

### Şeref Hanım

[“Türk Kadın Şâ'irleri: Şeref Hanım”, *Irmak*, Yıl 1, Sayı 10, 1 Ağustos 1928, s. 12-13.]

-8-

Gerek matbû'ât-ı dîvânıyla gerek ba'zı tezkireleriñ ifâdesinden selefi bulunan bir kısım şâ'ir hanımlara nazaran fazla manzûme yazdığını añladığımız Şeref Hanım, dîvânındaki müte'addid “lugat”lardan birinde,

Şeref nesl-i şerîfiñden kemîne ümmetiñdendir

'Aceb mi iftihâr itse giyâhım yâ Resûla'llâh

diyerek kendisiniñ sülâle-i peygamberîden olduğunu îmâ ve ifâde idiyor. Hâl-buki böyle bir ifâde, şu'arâ tezkirelerinde yokdur. Yalnız Üçüncü Selîm devrinde şeyhü'l-islâmîlık yapan 'ulemâdan ve kütüb-hâne sâhibi 'Âşir Efendi ahfâ-dından olduğu muharrerdir.

Şeyhü'l-islâm 'Âşir Efendi'niñ babası da re'îsü'l-küttâb Mustafâ Efendi idi. Eben 'an-ced Türk olan Şeref Hanım'ın kendisini nesl-i şerîfden ya'nî nesl-i nebevîden 'add itmesi, Cenâb-ı Peygambere ma'nen ziyâde merbût bulunmasından ve bu sûretle kesb-i şerâfet eylesmesinden dolayıdır dinilebilir.

Şeref Hanım'ın tercüme-i hâlini bilmeyüp yalnız dîvânını okuyanlar der-hâl hükm iderler ki kalbi ma'rifet'ullâh ile dolu, 'âşık ve nâlân, 'aynı zamânda ehl-i tarîkatden bir kadındır. Gerek gazellerinde, tevhîd, münâcât ve na'tlarında, gerek dîvânınıñ bir kısmını teşkîl iden mersiyelerinde hep dînî, tasavvufî, el-hâsıl ma'nevî şemmelere vardır. Ba'zen rûhânî ıztırâbâtı, endîşesi; gayr-ı irâ-dî, tazallüm-kâr feryâdlarda bulunmasına sebep olur. Nitekim şu beyitlerde hâl-i perîşânisini musavverdir:

Perîşânım perîşân itse 'aklım mahz-ı şefkatdir  
Harâb olmak ezelden ehl-i 'aşka eski 'âdetdir  
Baña cem'iyet-i dil terk-i âdâb-ı muhabbetdir  
Eger ma'mûr u âbâd olayım dirsem kabâhatdir

Şeref Hanım, dîvânında Mevlevî, Kâdirî, Rufâ'î tarîkatlerine karşı yazdığı me-dhiyyeleriyle yek-nazarda hangi tarîkate mensûb olduğu kesdirilemezse de tez-kireleriñ beyân itdigi gibi Mevlevî tarîkati hakkındaki şu,

Mazhar-ı 'aşk-ı hakîkatdir gürûh-ı Mevlevî  
Mahrem-i sırr-ı muhabbetdir gürûh-ı Mevlevî  
Ceddi Sıddîk olduğuçün [hazret-i] pîriñ bütün  
Ehl-i dil ehl-i sadâkatdir gürûh-ı Mevlevî  
Zerreden nâ-çizdir zâhirde bâtında velî  
Maşrık-ı şems-i velâyetdir gürûh-ı Mevlevî

mısrâ'larıyla başlayan uzun -mümtâz? ve fevk'a'l-âde sitâyîşkârâne- manzû-mesi de Mevlevî tarîkatine mensûbiyyetini bildiriyor. Hanefî-mezheb ve mün-tesib-i tarîkat-i Mevlevî olduğu kat'iyetle bilinen Şeref Hanım'ın,

Bi-hamdî'llâh muhibb-i hazret-i Âl-i 'Abâ'yım ben  
Ezelden hânedân-ı Mustafâ'ya cân-fedâyım ben

ve

Ümmîdimi kat' eyleyemem dâd-ı 'Alî'den  
Mücrimlere lutf u kerem imdâd-ı 'Alî'den  
Haşr it bile ayrılmayam ecdâd-ı 'Alî'den  
Kim ola karîn Ahmed'e şeh-zâd-ı 'Alî'den  
Yâ Rab beni dûr eyleme evlâd-ı 'Alî'den

ve

Vâkîf-ı her hayr ü şer  
Mazhar-ı fevz ü zafer  
Server-i Âl-i 'abâ  
Seyyid-i ins ü perî

gibi (vaktiyle tekyelerde bile âheng ile okunan) İmâm 'Alî ve evlâdına dâ'ir söylediği manzûmelerine başka bir nokta-i nazardan bakıldığı takdîrde 'Alevîliği içinde 'âdetâ kaynamış görünür ve Hanefî mezhebine muhâlif olarak İmâm 'Alî'ye "Vâkîf-ı her hayr ü şer, Seyyid-i ins ü perî" dimesi her mütâla'ayı bi'l-hâssa düşündürür. Mersiye ve medhiyye husûslarında cidden bir husûsiyyet gösteren Şeref Hanım'ın bu ilâhîsi şâ'iriñ samîmâne ifâde eylediği bir münâcâtından aldığımız -aşağıya münderic- muhtelif birkaç parçası "nefs-i emmâre"sinden şikâyetini hâvîdir.

Kârım 'isyân hemân Allâh'ım  
İşim olmakda yaman Allâh'ım  
Kaldı hayrân dil ü cân Allâh'ım  
Cürmüm olur mı nihân Allâh'ım  
Saña her hâlim 'ayân Allâh'ım  
Meded Allâh'ım amân Allâh'ım  
Hâtıra fikr-i kıyâmet gelmez  
Dîdeye eşk-i nedâmet gelmez  
Cürmden baña ferâgat gelmez  
'Ömre gûyâ ki nihâyet gelmez  
Saña her hâlim 'ayân Allâh'ım  
Meded Allâh'ım amân Allâh'ım  
Bâde-i 'aşk ile sekrân eyle  
Zerreyim mihr-i dirahşân eyle  
Koma hayvân beni insân eyle  
Mûr-ı nâ-çîz-i Süleymân eyle

Saňa her hâlim 'ayân Allâh'ım [13]  
Meded Allâh'ım amân Allâh'ım

Hazret-i peygamber hakkındaki tahassüsât-ı ma'neviyye ve tavsîfât-ı şîriyye-sini beyân iden şu beyitler hakîkaten çok parlaktır.

Enbiyâ müştâk-ı vech-i tâb-dârıdır seniñ  
Evliyâ 'âşık-ı bî-sabr u karârıdır seniñ  
Bülbül ü pervâneyi nâlân u sûzân eyleyen  
Ârzû-yı nûr-ı zâtıñ gül-'izârıdır seniñ

\*\*\*

Sen gevher-i gencîne-i hikmetsiñ efendim  
Deryâ-yı keremde dür-i kudretsiñ efendim  
Hem-ser olamaz sünbül ü şeb-bû vü benefşe  
Ser-tâbe-kadem bâğ-ı letâfetsiñ efendim

Şeref Hanım, me'lûf olduğu 'aşk-ı ma'nevîden ve fevk'al-'âde sâfiyetinden dolayı âsârını heveskârân-ı nazma örnek teşkil itmesini temennîden fazla, kendi gibi gice gündüz âh u zâr olarak kalbini delik deşik iden ve istimdâd-ı rûhâniyyede bulunanlara 'ilâc-ı ma'nevî hükmünde tuttuğu dîvânını şu kıt'a ile tavsiye ediyor:

Yâ Rabbi bu mecmû'ayı eltâf-ı kerîmiñ  
Gencîne-i nazm-ı tere miftâh-ı der itsün  
Te'sîr vir ol rütbe ki erbâb-ı ma'ârif  
Her mısra'ını merhem-i zahm-ı ciger itsün

Şeref Hanım, dîvânınıñ hemen hemen yarısını mersiye ve vefât târîhlerine hasr itdigine bakılınca, yüksek ma'neviyyâtiyle berâber hiç kimseniñ öldüğünü gûyâ istemiyor hiss ü zannını virdiriyor ve âtîdeki beyitleriyle felegiñ vefâsızlığından, dönekligiden hoş bir sûretde şikâyet eyliyor.

Âferîn kuvvet-i bâzûsuna bu gerdûnuñ  
Herkesi itmede bir vech ile mecrûh-ı fu'âd

\*\*\*

Sanma şartınca felek kimseyi memnûn eyler  
İdecek olsa da evvel cigeriñ hûn eyler  
Rûzgârıñ siteminden kim olur âsûde  
Herkesiñ hâlini bir gûne diger-gûn eyler  
Ez-kazâ eylese bir ferdi nevâziş ile şâd  
Anı bir vech ile elbet yine mahzûn eyler



Şeref Hanım, ahlâken çok yükselmişti. Gençliğinde aldığı zevk-i ma'nevî, mâddî neş'elerden kendisini uzaklaştırdı. Oña göre eñ güzel mesîre, gönlünü tatmîn idecek yir tekyelerdi. Dâ'imâ mütevâzî', sükûnî ve mütefekkir görünürdü. Zamânında mer'î olan 'ilm-i tasavvufa vukûfî bulunduğundan 'ilmî mübâhaseleri pek severdi. Ta'assub-ı ifrâtcı degildi.

Yıkanlar hâtır-ı vîrânımı yâ Rabbi şâd olsun

Benüm'çün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun

Şeref Hanım, esâs ítibârıyla bir şâ'irdir. Fakat coşkun, heyecanlı degildir. O, tabî'atden, sevdâ ve hicrândan bir şey duymamış yalnız, gûşe-i vahdetde kalbine sızan ma'nevî elemelerini, duygularını terennüm itmiş ve bütün müddet-i hayâtında gizli gizli inleyen, müte'ellim rûhuna ser-gerdân bir hâlde şifâ aramış durmuştur. Âsârında eslâfî nazîre ibtilâsıyla cebr-i nefis ü tasannu' hiss olunur. Ma'a-mâ-fîh tercî'-i bendleriniñ birinde görülen,

Leb-i cân-bahşî [ile] hâlimi cânân sora mı

Tâli'im ol dem-i fîrûza beni irgüre mi

beytinde kullandığı "sora mı, irgüre mi" gibi eski ve belki kendi zamânında bile ifâde idilmeyen lafızlardan sarf-ı nazar olunursa hissene epeyce incelmış bir şâ'irdir denebilir.

Tahmîs gazelleri içinde derd-i 'aşkıñı diñletecek kimse bulamadığını çok açık, mûnis kelime ve ifâdelerle añlatan bir gazelinden:

Nidâ-yı 'aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

Rızâ-yı 'aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

Safâ-yı 'aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

Cefâ-yı 'aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

Devâ-yı 'aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

Vefâ-yı 'aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

Yukarıda beyân idildiği üzere şeyhü'l-islâm 'Âşir Efendi ahfâdından Nebîl Beg'in kızı olan Şeref Hanım 1224 târihinde doğmuş, kırk sene soñra -bize bir dîvân yâdigâr iderek- ölmüştür.

Mevlevî tarîkatine mensûbiyetinden dolayı vefâtında Yeñikapı Mevlevî-hânesi'nde Çınaraltı'na gömülmüştür.

### Mihri Hanım

["Türk Kadın Şâ'irleri: Mihri Hanım", *Irmak*, Yıl 1, Sayı 11, 15 Ağustos 1928, s. 11-12.]

-9-

Kadınlığıñ rûh u hissiyyâtını terennüm husûsunda eslâf ve ahlâfından birçoğuna beñzemeyen Mihrî Hanım, mu'âsırı Zeyneb Hanım gibi babası 'ilmiyyeden ve bi'l-hâssa şâ'ir olan bir zâtın kızı bulunması hasebiyle daha pek genç iken şî'r ve edebiyâyata temâyül itmişti. Yazdığı gazellerle az zamân içinde şöhret kazandı. Fakat bu şöhreti çekemeyenler şu:

H'âbdan açdım gözüm nâ-gâh kaldırdım seri  
Karşıda gördüm durur bir mâh-çehre dil-beri  
Tâli'im sa'd oldı yâhud kadre irdim gâlibâ  
Kim mahallem içre gördüm gice doğmuş Müşterî  
Gözümü açup yumunca oldı çeşmimden nihân  
Şöyle teşhîs eylerim kim ya melekdir ya perî  
İrdi çün âb-ı hayâta Mihri ölmez haşre dek  
Gördi çün zulmet şebinde ol 'ayân İskender'i

gazelinin makta'ında adını açıktan açığa zikr itmesi, nâmûsunu kirletmege vesîle ittihaz iderek Sinân Paşa oğlu genç İskender Çelebi ile mu'âşaka ve münâsebetde bulunduğunu söylediler. Düşmânları tarafından hakkında sût'-i zan beslendiğini işiten Mihrî Hanım da:

Nice İskender'i la'lim zülâli  
Suya ilettdi vü susuz getirdi

dimişdir. Tezkire-i Beyânî'de gördüğümüz Paşa Çelebi dinmekle mavrûf ya'nî mezkûr Sinân Paşa oğlu genç İskender Çelebi'niñ güzel ve faziletkâr Mihrî'yi nikâh ile almak istediğini ve fakat red gördüğünü telmîhen yazılan (kâ'ili mechûl) bir kıt'a:

İşitdik istemiş Mihrî'yi paşa  
Aña ol kend'özin râm eylesün mi  
Nice eyyâm sâ'im olmuş iken  
Eşek s...iyle bayram eylesün mi

Mihrî Hanım'ın İskender Çelebi'den mâ'-adâ Mevlânâ Mü'eyye'd-dîn'e de i'lân-ı 'aşk eylediği bazı tezkirelerde muharrer ise de kanâ'at virecek vesâ'ikin 'ademine binâen mezkûr ifâde ve rivâyetden öteye geçemez dinebilir. Şî'r ve ilhâmın icâbâtına göre hareket iderek 'âşikâne eserler vücûda getirdiğinden dolayı hiçbir şâ'ir ve edîb hakkında sût'-i zan beslemek doğru degildir. Zîrâ kudemâ arasında sûfliğiyle, enfâsıyla tanınmış öyle kimseler vardır ki hayâtında ağzına bir damla rakı, şarâb koymadığı ve kat'iyyen bir güzel kadına gönül virmediği hâlde eserlerinde hep onlardan dem vurmuşlardır. İşte şâ'ir Mihrî

Hanım da bu zümredendir. 'İlim ve fazîletîñ kendisinde uyandırdığı hür ve ser-best hareket ve efkârı birtakım câhil ve muta'assıblarıñ ser-mâye-i gıybeti olmuşdur. Nitekim bî-çâre kalbinde her nasılsa hâsıl olup sönmek bilmeyen âteş-i 'aşkıñ bütün irâdesini selb itdigini, muhabbetsiz, cânânsız yaşayamayacağını ma'sûmâne anlatan aşağıda zikr idilen parçası, 'aleyhine kıl ü kâli da'vet iden nümûnelerden biridir.

N'eyleyem bî-çâre gönlüm bir dem olmaz yârsız  
Ebsem olmaz nite[kim] cehd eylerem bu 'ârsız  
Ben dilimde nâmını vird itdim ammâ dil-berîñ  
Bir dem añmaz âdem olmaz bir nefes ağyârsız  
Vuslatı ikrâr idüp saldı beni sevdâlara  
Döndi inkâr eyledi bu dîni yok ikrârsız  
Ey tabîb-i cân meded bîmârîñüm öldüm meded  
Didi hoşdur 'âşık öldürmek baña tîmârsız  
Görmedim bir hûb kim yanında olmaya rakîb  
Bu cihân bâğında hîç gül olmaz imiş hârsız  
Hûblarıñ mihrini Mihrî ölürüz terk itmezüz  
Kim ne dir ise disün biz olamazuz yârsız

Dîger bir gazeli ile de 'aşkı uğruna her şeyi hoş göreceğini, cân u cihânı fedâ idebileceğini samîmî ve rindâne ifâde eyliyor:

Getür getür meyi sâkî bahârı hoş görelim  
İrişdi vakt-i şükûfe kenârı hoş görelim  
Cihân u cânı revân it yoluna Mihri habîb  
İtim dimiş saña bu i'tibârı hoş görelim

Mihrî Hanım, nazîre yapmaya pek heveskârdı. Gazel yazan mu'âsırlarından eñ ziyâde begendigi ve meziyyet-i şî'riyyece müsâvî olduğunu iddi'â itdigi meş-hûr şâ'ir Necâtî idi. İ'lân-ı rekâbet maksadıyla dâ'imâ yazdığı nazîreleri kendisine göndermekden çekinmezdi. Bundan münfa'il olan Necâtî eñ nihâyet şu mısra'larla Mihrî Hanım'a hitâb itmişdir:

Ey benim şî'rime nazîre diyen  
Çıkma râh-ı edebden eyle hazer  
Dime kim işte vezn ü kâfiye de  
Şî'rim oldı Necâtî'ye hem-ser [12]  
Harfi üç olmak ile ikisiniñ  
Bir midir fi'l-hakîka 'ayb u hüner

Mihrî Hanım'ın Necâtî'ye nazîre olarak yazdığı eş'ârından bir nümûne:

Didim yüzünü görmedim evvelki görüşde  
Keşf itdi nikâbını hemân didi gör işte  
Göz gördi gönül bildi ki ben güşte-i 'aşkım  
Kimse baña rahm itmedi bilişde görüşde  
Şâ'ir Zâtî'niñ gazeline nazîre:  
Âteş-i gamda kebâb oldu ciger döne döne  
Göklere çıkdı duhânımla şerer döne döne  
Dil derûnumda tutuşdı yine bir şem' gibi  
Ten hayâliñle fener oldu yanar döne döne  
Hâk-i pâyiñe yüz sürmek için şems ü kamer  
Ser-i kûyuña gelir şâm u seher döne döne

Mihrî Hanım iktisâb-ı şöhret husûsunda olduğu gibi 'aşk u muhabbetde de fazla kıskanç görünüyor. Fakat ma'sûkunun vefâsızlığına karşı kadınlık hiss-i şefkat ve sâfiyyetinden dolayı bed-du'â itmeğe gönli râzı olmadığını şu neşîdesiyle bize bildiriyor:

Ben umardım ki baña yâr-ı vefâdâr olasın  
Kim bilirdi ki seni böyle cefâkâr olasın  
Sen ki gül-zâr-ı hayâtñ gül-i nev-restesisin  
Ne revâ ola ki her hâr u hasa yâr olasın  
Bed-du'â itmezem ammâ ki Hudâ'dan dilerim  
Bir seniñ gibi cefâkâra hevâdâr olasın

İstanbul'un Fâtih Millet ve Ayasofya Câmi'i kütüp-hânelerinde 310 ve 4950 numaralarla mukayyed yazma Mihrî dîvânlarında gördüğümüz tevhîde 'âid, tasavvufî bir manzûmesini derc ediyoruz.

Yazdı cân levhasında bi'smi'llâh  
Kudret-i lâ ilâhe illa'llâh  
Gösterir doğru yol bi-hamdi'llâh  
Himmet-i lâ ilâhe illa'llâh  
Dü cihâna dolup durur lâ-şek  
Şöhret-i lâ ilâhe illa'llâh  
Ehl-i 'aşk dillerin müşerref ider  
Sohbet-i lâ ilâhe illa'llâh

İrgürür hasta dillere sıhhat  
Şerbet-i lâ ilâhe illa'llâh  
İledür Hakk'a seni bir demde  
Kurbet-i lâ ilâhe illa'llâh  
Urulur tâ olunca yevm-i kıyâm  
Nebet-i lâ ilâhe illa'llâh  
Dağtır leşkerini iblîsiñ  
Nusret-i lâ ilâhe illa'llâh  
Zulmetini diliñ münevver ider  
Tal'at-i lâ ilâhe illa'llâh  
Yed-i kudretle seng-i hâre virir  
Humret-i lâ ilâhe illa'llâh  
Virdi miftâh-ı gaybı cân u dile  
Kuvvet-i lâ ilâhe illa'llâh  
Kalbiñi gıll ü gışdan eyler pâk  
Tâ'at-i lâ ilâhe illa'llâh  
Gösterir ehl-i 'aşka esrârı  
Hikmet-i lâ ilâhe illa'llâh  
Toyurur halkı h'ân-ı rahmetle  
Nî'met-i lâ ilâhe illa'llâh  
Cân dimâğın dolu mükerrer ider  
Lezzet-i lâ ilâhe illa'llâh  
Ehl-i tevhîde tâc-ı devletdir  
Kisvet-i lâ ilâhe illa'llâh  
Mihri mücrimleri tamuda komaz  
Şefkat-i lâ ilâhe illa'llâh  
Gice gündüz diliñde zikr eyle  
'Âdet-i lâ ilâhe illa'llâh  
İledür bî-gümân behişte seni  
Midhat-i lâ ilâhe illa'llâh

Meşhûr târîhçi Hammer'îñ didiği gibi 'âşıkâne ser-güzeştleri hasebiyle edebiyât târîhimiziñ Safosı hükmünde olan Mihrî Hanım, hayâtında eñ ziyâde edebî sohbetlerden zevk aldığı için dâ'imâ konağında üdebâ ve şu'arâyı toplar, onlarla musâhabe ve mübâhase iderdi. 'İlmî kudreti, şî'rî meziyyetinden

kat kat yüksekti. Ferâ'iz ve fıkha dâ'ir yazdığı eserleri ve manzûm risâleleri kendisine "fahrü'n-nisâ" 'unvânını virdirmiştir.

Fâtih devriniñ soñ şâ'irlerinden olmakla berâber Birinci Selîm'e ve kardeşi Ahmed Sultân'a kasîde ve gazeller takdîm itmiştir. Ferhâd u Şîrîn diyârınıñ yegâne hassâs şâ'iri olarak tanınan Mihrî Hanım, 'Acemlerdeki Mihrî nâm şâ'irden tefrîk için "İstanbul Edîbesi" yâhud "Amasyalı Mihrî" diye anılır. 912 hicrî senesinde genç iken ölmüştür. Kabri Amasya'dadır.

### Râhile Sırrî Hanım

["Türk Kadın Şâ'irleri: Râhile Sırrî Hanım", *Irmak*, Yıl 1, Sayı 14, 1 Teşrîn-i Evvel 1928, s. 14-15.]

-10-

Şemşîr-i nîgehle baña zahm açdı da soñra  
N'olduñ didi Sırrî seni hançerlediler mi

beyti gibi edebî âsârımızda emsâline az tesâdüf idebildiğimiz, 'aşkıñ rûhı sarısan hamlelerini melûl bir edâ ve belîğ bir lisân ile ifâde iden Râhile Sırrî Hanım, şâ'irlik feyz ü ilhâmını ilk def'a 1230'da doğduğu Diyârbekir'de, muhîtinin ekseriyetle intisâbını 'âdet idindiği Kâdirî tarîkatinden aldı. Fıtraten rûhı, tab'îi vecd ü ilhâma daha meyyâl, daha müsta'id iken tekyelerde dâ'imâ diñlediği ilâhî nağmeler, kalbinde tatlı ürpermeler ve ma'nevî istiğrâk hâsıl itdi. Bu te'sîr ile kendisini Kâdirî tarîkatiniñ mü'essisi Bağdâd'da medfûn Şeyh 'Abdü'l-kâdir Geylânî'yi ziyârete sevk eyledi. Bi'l-vesîle bütün 'Irâk'ı, merâkud-ı mübârekeyi dolaşdı.

Salâdır ehl-i 'aşka cem' olup 'irfânı görsünler  
Sarây-ı halvete hükm eyleyen sultânı görsünler  
Melâmet hırkasında gizlenen 'uryânı görsünler

gibi birçok mutasavvıfâne manzûmeler vücûda getirdi.

Râhile Sırrî Hanım, ma'nevî 'aşkdan mütevellid birkaç sene süren bu uzun seyâhatden soñra 'Arabî, Fârisî ve Türkcedeki ma'lûmâtı artmış olduğu hâlde mahall-i vilâdeti bulunan Diyârbekir'e 'avdet itdi. 1290 târîhinde İstanbul'a geldi. Sadr-ı a'zam Yûsuf Kâmil Paşa ile tanışdı. Konağında tâm dört sene -vefâtına kadar- oturdu. İstanbul ve Diyârbekir'de, bütün geçdiği yerlerde kendine göre şöhret kazandığını añladığımız bu şâ'ireyi, diğerk şâ'ir hanımlarımızla mukâyese idersek evvelce tercüme-i hâlini yazdığımız merhûm Makbûle Lem'ân ile hâlen ber-hayât olan ve ilk zamânlarda "Mahmûre" imzâsını kullanan Bir Deste Menekşe sâhib ve nâzımı Nezîhe Yaşar Hanım gibi yazılarında

dâ'imâ muztarib bir rûhuñ gizli ve âşikâr feryâdlarını işidiriz. Nitekim derd-i 'aşkından şikâyet yollu yazdığı -aşağıda munderic- gazeline altmış dört senelik hayâtınıñ kırk elli senesini ihtivâ iden bir zamânında zülf-i perîşâna mec-lûb bulunduğunu ve bunuñ hîç bir vechle izhâr ve ızmârına gönli râzı olmayup mütehayyir kaldığını tarz-ı kadîm üzre [15] ve merdâne bir ifade ile bildiriyor:

Mür-g-i dil pervâza geldi lâneler ağlar baña  
Çıkdı zünnârım bu kez hum-hâneler ağlar baña  
Yandırır isem şeb-i târîk dil-i nâ-şâdımı  
Rûşen olsa per yakar pervâneler ağlar baña  
Âşinâlar seng-i ta'n-endâz olurlar her taraf  
Vâkîf olsa hâlîme bîgâneler ağlar baña  
Ketmi güç izhârı güç bir derde oldum mübtelâ  
Dârusın bilmez tabîb kâşâneler ağlar baña  
Tuş olursa mekteb-i 'irfâna râhım âh idüp  
Hasret ile tıfl-ı ferzendâneler ağlar baña  
Sâki-i bezmiñ elin öpsem ayağıñçün güzel  
Korkarım dil-teng olur peymâneler ağlar baña  
Kâse-i mîzâb-ı sâkîden yine mestem bugün  
Hâlîme âgâh olan mestâneler ağlar baña  
Dil-girifte gül ruhunda hâl-i 'anber-fâmıña  
Leşker-i zülfüñ tağıtmış şâneler ağlar baña  
Sırrı bu vîrânede bir gence irdiñ misli yok  
Hasb-i hâlîm söylesem dîvâneler ağlar baña

Râhile Sırrî Hanım'ın âsârı her ne kadar erkek şâ'irler derecesinde san'at heyecânlarına misâl teşkîl idemezse de ma'neviyâtıñ derinlik ve inceliklerini teren-nüm husûsunda yüksek bir kudrete mâlik olduğu zikr idilebilir. İstanbul Fâtih, Millet Kütüb-hânesi'niñ 243 numerosunda mukayyed gayr-ı matbû' dîvânındaki gazellerinden birinde gördüğümüz:

Çeşm-i mestiñ zümre-i 'uşşâka 'irfân öğretir  
Katre-i 'aşkıñ bulan 'ummâna cevân öğretir  
beytiyle, hazret-i Muhammed'e hitâben îrâd itdiği:  
Seniñ şefâ'atiñ oldu kebâ'ir ehli için  
Günâhkâr odur yokdur anda zenb ü günâh

gibi ser-serî, câ-nişîn sözleri cidden parlak birer ilhâm-ı hakîkatdir.

Gûyâ her zamân mey-hâneye gidüp içdiği meyden dolayı kendisine ta'riz idenlere karşı zamânî şâ'irlerinden Lutfî Efendi'niñ gazeline yaptığı tahmîsi de zikre şâyândır.

Pür-hevâdır mürg-i dil çıkmak diler mi lâneden  
Derde dermân istemem çün bî-vefâ kâşâneden  
Cür'a-nûş u dil-harâbım dem-be-dem hum-hâneden  
Bûy-ı vahdet almışım bûs-ı leb-i peymâneden  
Kangı kâfir men' ider meyden beni mey-hâneden

Evlâdınıñ vefâtına dâ'ir söylediği şu mersiyesinde anneliğiñ samîmî nevhâtı duyulur:

Kazâ peykânına nâ-gâh ciger-pârem siper oldu  
Nişâna uğradı takdîr-i Rabbânî yirin buldı  
Açup [per] mürg-i rûhı bağ u Firdevs'e revân oldu  
[Terahhum itmedi bu nâ-tüvânı yakdı yandırdı]  
Benim gönlüm kızıl gül goncasıveş topdolu kandır  
Açılmak ihtiyâr itmez eger yüz biñ bahâr olsa  
Bahârıñ rûz-ı nev-rûzın duyup şâd olsa hep güller  
Dirüp gîsûların tebrîke gelse bâğa sünbüller  
Bu demler her taraftan nağme-sâz oldukca bülbüller  
Dil-i pür-derdimi gûş itse bülbül ney gibi iñler  
Benim gönlüm kızıl gül goncasıveş topdolu kandır  
Açılmak ihtiyâr itmez eger yüz biñ bahâr olsa  
Şerâr u dûd-ı hasretidir çıkar kandîl-i cânımdan  
Semâ kat-be-kat ebr-i nev-bahâr olmuş figânımdan  
Göreydi hüznümi Ya'kûb firâr iderdi yanımdan  
Dem-â-dem bu rumûz eyler sadâ hep üstühânımdan  
Benim gönlüm kızıl gül goncasıveş topdolu kandır  
Açılmak ihtiyâr itmez eger yüz biñ bahâr olsa  
Ferâğat gelmişim fânî cihândan hasm-ı cânândır  
Ne bilsün mihrîbânlık resmin ol kim aslı nâdândır  
Felek dil-h'âhım üzre dönmedi ber-geşte devrândır  
Nihâl-i nâzenînimden cüdâ hâlim perîşândır  
Benim gönlüm kızıl gül goncasıveş topdolu kandır  
Açılmak ihtiyâr itmez eger yüz biñ bahâr olsa



Râhile Sırrî Hanım ile mu'âsır olan Meşâhîrû'n-Nisâ sâhibi Zihnî Efendi merhûm "Gerek gazel ve gerek mersiye kendi hatt-ı destlerinden istinsâh olunamadığı cihetle bâ'zı ebyâtında görülen bî-ma'nâ kelimât ve şîve-i nazma muğâyir ta'bîrât, kalem-i nâsihiñ hatâsına mahmûldür." diyor.

### 'Âdile Sultân

["Türk Kadın Şâ'irleri: 'Âdile Sultân", *Irmak*, Yıl 1, Sayı 15, 1 Teşrîn-i Sâni 1928, s. 6-7.]

-11-

Dîvân sâhibi kadın şâ'irlerimiz miyânında eslâfiñ şî'r vâdîsindeki üslûbunu tamâmen muhâfaza iderek birtakım ilâhî fikrleri havî manzûmeler vücûda getirmiş olan ve oldukça ağdalı, ağır ifâdeli gazelleriyle hikemiyyâta vukûfı bulunduğunu gösteren 'Âdile Sultân'ı görüyoruz.

Bu şâ'ire, İkinci Sultân Mahmûd'un kızı ve Ser-dâr Mehmed 'Alî Paşa'nın zevcesidir.

Yetmiş beş senelik hayâtı içinde idrâk itdiği birkaç pâdişâh zamânında sarây-da yapılan fevk'a'l-'âde eglence ve isrâflara kat'iyen temâyül itmeyerek bir köşede, kendi âleminde, ma'nevî duygularıyla haşır u neşr olurdu.

Dâ'imâ sükût ve sükûneti, tefekkürü sevdiği için 'ibâdetde bile, hafî zikir iden ve her ân kalbi murâkabede bulunan "Nakşî tarîkati"ni tercîh ve oña intisâb itdi.

Allâh'dan gayrı gönlünde yâr istemediğini ve bütün mâddî zevklerden uzaklaşdığını şu münâcâtından anlıyoruz:

Îlâhî baña tevfiķiñ itâ'atde medâr olsun

Beni benden halâs eyle gönül 'aşkıñla zâr olsun  
Seni zikir eyleyem her dem dil âgâh ola bu zevke  
Vucûduñ zulmetin mahv it derûnum şu'le-dâr olsun  
Beni yak 'aşkıña gönlümde olsun mâ-sivâ ma'dûm  
Uyansın dîde gafletden visâliñ pâyidâr olsun  
Bula bu sîne vü cânım [sürûrî] sâkin ol ey dil  
Îlâhî istemem gönlümde senden gayrı yâr olsun

Cânânına daha doğrusı zevcine karşı söylediği şu beyit de 'aynı me'âli te'yîd itmekdedir:

Mübtelâyım derd-i 'aşka ibtilâdır sevdiğim  
Geçmişim ben cümleden zât-ı Hudâ'dır sevdiğim

"Sevme cihânı" redifli gazeli ile dünyâyâ meyl ü rağbet itmemegi tavsiyede bulunan 'Âdile Sultân; evvelce tercüme-i hâllerini yazdığımız Fâtıma Kâmile, Râhile Sırrî hanımlarla 'Alî Emîrî merhûmuñ nâ-tamâm tezkiresinde gördüğümüz Diyârbekir meşâyihinden Şeyh İsmâ'îl fakîru'llâh neslinden Zemzemü'l-Hâssa Hanım'a<sup>5</sup> pek beñzer. Ve yine dîvânının bir yirinde:

Muhabbet virme cehd eyle cihâna var iken fırsat  
Seni terk itmeden terk it anı hiç çekme sen zahmet  
Yüzüñ Mevlâ'ya döndür eyleme ey cân sen gaflet  
Kafesden bülbül-i cân-ı gedâ vü şâh uçar elbet  
Behey ahmak seniñ neñdir bu fânî çekme sen gayret  
Kalır [hep] bunda mâl u câh u 'izz ü haşmet ü devlet

sözlerini söylüyor. Ve bu vechle kendisiniñ, manzûmelerindeki zâhirî ma'nâsıyla pek ifrâtkâr olduğunu îmâ ediyor.

'Âdile Sultân'ın kaba sûfileri aslâ sevmediğini dîvânında mezkûr parçalardan anlıyoruz. Aşağıdaki manzûmesi zühd ve takvâ perdesi altında biñ türlü maskaralık gösteren dervîş ve şeyhlere ve bunlara mümâsil dînî hakîkatlerden bî-haber bulunan kimselere açıktan açığa hüçûm ediyor:

Sûfiyâ sâf eyle kalbiñ eyleme kizb ü riyâ  
Geç riyâset iddi'âsından Hudâ'dan it hayâ  
Eyle Mevlâ'ya inâbet terk idüp bu benligi  
Câhil-i âdâbsıñ çün kılma da'vâ-yı safâ  
'Ârif-i bi'llâhu ey nâ-dân sanma bî-haber  
Çünkü bürhâna çekerler soñra yazıkdır saña  
Satma zu'munca reşâdet kutb sanma kendiñi  
Tâ'atiñ taklîddir cümle olur mahv u hebâ  
Dime keşf olur ser-â-ser baña esrâr-ı hafî  
Kâl ü ef'âliñde vardır çün seniñ yüz biñ hatâ  
Eyleyen mel'ûn 'Azâzîl'i gurûr u 'ucb iken  
İtme ey h'âce tekebbür olma tâ tarda sezâ

5 Zemzemü'l-Hâssa Hanım, 1177 târîhinde doğmuş 90 sene yaşamış, dünyâyâ gelen iki evlâdının sinn-i rüşde vâsil olmasından soñra nefisini 'ibâdete hasr itmiş, zevcine kendi üzerine Sâlihâ isminde bir kadını almasını ricâ eylemiştir. Zemzemü'l-Hâssa Hanım bir gün cezbeye gelmiş, şahsına â'id bulunan eşyasını (zevciniñ eşyasından ayırarak) kâmilten fukarâyâ virmiş, fakat eşyâyı alanlar kendisine lâzım olur fikriyle bir mikdârını bırakmışlar, o da baña hiç bir şey lâzım değildir diyerek ba'zısını kırmış, ba'zısını sokağa atmıştır. Zevciniñ vefâtından dört sene soñra Tillo'da ölmüştür. Bu şâ'ire yalñuz muhitinde ma'rûfdur.

Hem mürâî 'âbidiñ kalbinde yokdur zerre nûr

Çün enâniyyet iden zâhid olur Hak'dan cüdâ

Zâhidler hakkında söylediği şu beyit ne kadar belîğdir:

Remz-i 'aşkı zâhid-i sûret-perest itmez hayâl [7]

Nükte-i tevhîdi zîrâ münkire iş'ârı güç

1317 hicrî senesinde intişâr iden Nev-sâl-i Mavlûmât gazetesiniñ Vefeyât-ı Meşâhîr kısmında "Merhûme-i müşârün ileyhâ soñ derecede dîndâr ve fevk'a'l-'âde sâhib-i hayr u hasenât olup nihâyetsiz bir cûd u sahâya mâlik idi. Sâyesinde yüzlerce öksüz, yetim, bî-çâre te'mîn-i sa'âdet-i hâl itmişlerdi. Müşârün ileyhâ Fındıklı'da bulunan dâ'ire-i celîlerlerinde ba'zı giceler huffâz-ı hoş-elhân ictimâ' iderek sabâha kadar tilâvet-i Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şân ve nu'ût ve kasâ'id ile iştiğâl ider ve kendisi dahi bunlar ile zevk-yâb olurlardı." tarzında virilen bu ma'lûmâtdan da ilâhî bir sîmâ olduğunu añladığımız 'Âdile Sultân; 'Abdü'l-hamîd'iñ halası olması münâsebetiyle sarâyıñ çılgın harekâtını, her türlü yolsuzluklarını yakından görür, tenkîd ve nefret itmekden çekinmezdi. Hattâ bir def'a 'Abdü'l-hamîd'e hitâben:

Zâhir ismiñ gibi bâtında degilsin sultân

Viremez fâ'ide bu saltanat u devlet ü şân

beytiyle başlayan tasavvufî ifâdelerle memzûc bir manzûme yazmışdır.

Pervâsız sözlerinden bir misâl daha:

Ne dost arar ne düşmândan kaçarız

Hulûs-ı pâk ile iz'ânımız var

Gurûr itme libâs-ı fâhireñle

'Abâ ile bizim de şânımız var

Bu dünyânıñ tükenmezse belâsı

Çekeriz çilesin 'irfânımız var

'Âdile Sultân, mûsikîye, ez-cümle nâya pek ziyâde meclûbdı. Güzel nağmeler diñlediği zamân, rûhunuñ ma'nevî tahassüsâtdan mütevellid ürpermelerini gözyaşlarıyla izhâr iderdi. Mûsikî hakkında bir tavsîfi:

Ehl-i 'aşka şevk-i kalb ü zevk-i cândır mûsikî

Hoş hevâdır mü'mine hâlet-resândır mûsikî

Sûz-nâk eyler hicâzı perde-i 'uşşâkdan

Çeng-i a'câm u nevâ-yı ısfahândır mûsikî

'Âşıkı eyler sa'îd her bir demin bir gûne 'îd

Gûş-ı ser-mest-i sabâya sûr-ı cândır mûsikî  
Diñle 'âşık hoş safâdır cânlara feryâd-ı nây  
Kim semâ' içre kudûm-ı 'âşıkândır mûsikî  
Râstdır sûz-ı dil-ârâya makâm-ı evcde  
Ol zihî minnet zihî hikmet-beyândır mûsikî  
Bu ne âheng kim götürür raksa çarhı 'Âdile  
Mutrib-i 'aşkı işit cândan nişândır mûsikî  
Mûsikî tavsîfi sığmaz defter ü dîvânlara  
Hasta-i 'aşka 'aceb rûh-ı revândır mûsikî

'Âdile Sultân'ın sultân-zâde olmasından dolayı ahvâl-i sûfiyânesini nazar-ı i'ti-  
bâra almayarak tek bir cebheden bakanlar, gice gündüz 'aşk-ı ilâhî ile dağlanan  
kalbini ba'zı isnâdât ile nasıl incitdiklerini kendi samîmî lisânından diñleyelim:

Sabâvetden berü 'aşkı haberdâr olmayan gönlüm  
Ne avcıdır ne bir dâma giriftâr olmayan gönlüm  
Mecâzî mi hakîkî mi nedir bilmem bu efkârım  
Kemâl-i gamla her yirde pür-efkâr olmayan gönlüm  
Mecâz ehli disünler hakkımızda ehl-i zâhir hep  
İki sûret sebât it sen de yesâr olmayan gönlüm  
Benim 'âşık güzel yâra mecâlim yokdur inkâra  
Sever mi sâde-dil zühhâdı ağyâr olmayan gönlüm  
Olup Mecnûn dağlarda gezer Leylâ diyü ağlar  
Nelerden geçdi şimdi halka gam-h'âr olmayan gönlüm  
Ne 'âşıkdan haber aldıñ ne ma'sûk ile hem-demiñ  
Ne firkatle ne vuslatla dil-âzâr olmayan gönlüm  
Sürûr u zevk ü şâd ile geçerken cümle eyyâmı  
Neler çekdi neler ey 'Âdile zâr olmayan gönlüm

'Âdile Sultân, dîvânınıñ kısm-ı a'zamında koyu bir sûfî görüldüğü hâlde eslâfı-  
na tebe'an, gûyâ ara sıra kendini mey ile, sâkî ile me'lûf itdiğini îmâ iden ba'zı  
parçalarına tesâdüf olunur:

Meded ey sâki serde ıztırâb ile humârım var  
Kerem kıl bâdeye muhtâc oldum intizârım var

\*\*\*

Bulmam safâ-yı kalbi bir bâde olmayınca

Leb ü ruhsârı gördüm oldı cism-i nâ-tüvân âteş  
Mey âteş meclis âteş sâgar âteş rûy-ı cân âteş

\*\*\*

Sâkî sunup peymâneyi meydânı nûr itdi bu şeb  
Müjde getürdi cânlara bast-ı sürûr itdi bu şeb  
İrişdi sem'-i cân ile bezme didiler dâhil ol  
Mahzûn-ı dil gamgîn iken kesb-i hubûr itdi bu şeb  
Zâhir olup beyzâ-yı 'aşk ceyb-i tecellîgâhdan  
Sahrâ-yı kalbi nûr ile mânend-i Tûr itdi bu şeb  
Ey cân gelüp bu gülşene mahrem ol anda sırlara  
Dilde sürûr u neş'e-i ülfet zuhûr itdi bu şeb  
Al deste câmı nûş kıl 'aşkıñ demiyle cûş kıl  
Âheng-i mihri gûş kıl feryâd-ı sûr itdi bu şeb  
Fevt itme sakın fırsatı bu demde bul ol devleti  
'Uşşâka feyz-i vuslatı dil-ber nüzûr itdi bu şeb  
Eyle cihâd nefsiñ ile budur cihâd ey 'Âdile  
Hiç olmayup Hak'dan cüdâ hikmet zuhûr itdi bu şeb

'Âdile Sultân, 1241 hicrîde doğmuş, 1316 hicrîde ölmüşdür.

### Zübeyde Fıtnat Hanım

[“Türk Kadın Şâ'irleri: Zübeyde Fıtnat Hanım”, *Irmak*, Yıl 1, Sayı 16, 15 Teşrîn-i Sâni 1928, s. 2-4.]

-12-

Kütüb-hânelerimizde mevcûd bi'l-'umûm tezkireleri gözden geçirdiğimiz hâlde doğum târihine tesâdüf idemediğimiz Zübeyde Fıtnat Hanım, yaradılışındaki taşgın zekâsıyla, zarîf nükteleri, irticâlî, bedîhî sözleriyle yaşadığı on ikinci asrıñ eñ yüksek bir kadını yâhûd şâ'iresi olmak üzere tanınmıştır.

Birinci Sultân Mahmûd, Üçüncü Sultân 'Osmân, Üçüncü Sultân Mustafâ, Birinci Sultân Hamîd dervirlerini idrâk itdiği ve şeyhü'l-islâm İsmâ'il Efendi oğlu Mehmed Es'ad Efendi'niñ kızı olduğu için ricâl-i siyâsiyye ve 'ilmiyyeden birçoğunu bilir ve görüşürdi. Hattâ şî'rlerindeki Nedîmâne edâyı, husûsiyyeti, dîvân edebiyâtında 'an'ane hâlini alan taklîdcilige 'â'id muvaffakiyyeti ve kendisinden evvel gelen şâ'ir hanımlarıñ eserlerinde görülemeyen hikmet-âmîz ifâdeleri eñ ziyâde takdîr iden meşhûr Koca Râgıb Paşa idi. Koca Râgıb Paşa

vâsıtasıyla Üçüncü Sultân Mustafâ'nın teveccühüne mazhar oldu. Şöhreti bir kat daha arttı. Hele ara sıra yazdığı hikemî şî'rler ve musâhabeler esnâsında söylediği nükteler bi'l-hâssa kadın ağzından işidilmesinden dolayı pek çabuk intişâr ider, hayret ve hiss-i hürmetle karşılanırdı. Zübeyde Fitnat Hanım'ın matbû' dîvânından mâ'adâ kendi gibi zarâfet ve zekâvet gösteren ma'rûf Haşmet ve Râgıb Paşa ile -zamânımıza bile kıymetini gâ'ib itmeyen- birtakım zarîf müşâ'areleri insânı güldürücü ve düşündürücü şakaları vardır. Birinci Mahmûd nâmına nazm itdiği bahâriyyesi, Üçüncü Mustafâ'ya mesnevî şeklinde virdiği manzûm 'arz-ı hâli, şeyhü'l-islâm Vassâf-zâde Es'ad Efendi'ye yazdığı kasîde-i kalemiyyesi ve sadr-ı a'zam Hekîmoğlu 'Alî, Mustafâ paşalar hakkında tertîb eylediği medhiyeleri dîvân edebiyâtı muhibleri nazarında pek parlak ve pek meşhûrdur. Mücerred güzellikleri tasvîr husûsunda eslâfına tâbî' olmaktan kurtulamayan Zübeyde Fitnat Hanım'ın bahâriyyesi:

Dem-i nev-rûz irişdi gülşene fasl-ı bahâr oldu [3]  
Yine âsâr-ı feyz-i kudret-i Hak âşikâr oldu  
İdüp neşv ü nemâ ezhâra gülzâra nesîm-i feyz  
Açıldı goncalar şevk ile cûlar bî-karâr oldu  
Güşâde oldu hâtırlar kudûm-ı nev-bahârîden  
İdince hande güller bülbül-i şûrîde zâr oldu  
Bahâr itdi çemende gûyiyâ bir bezm-i Cem tertîb  
Yine zerrîn kadeh destinde câm-ı zer-nigâr oldu  
Sürâhîveş dizildi lâleler sahn-ı çemenzâra  
Temâşâ eyleyüp bu bezmi diller neş'edâr oldu  
Göz açdı h'âbdan nergis sarıldı yâsemin serve  
Uyandı baht-ı 'âşık mevsim-i zevk ü kenâr oldu  
Olunca nağme-i bâd-ı bahâr ile çemen ihyâ  
Bu gûne bir gazelle nahl-i hâme mîvedâr oldu  
'Îzâr-ı alnî üzre hatt-ı müşgîn âşikâr oldu  
Görenler sandılar kim âteşe 'anber-nisâr oldu

Zübeyde Fitnat Hanım, hem-cinsine nazaran hür düşünceli, ser-best hareketli bir kadındı. Ekseriyâ temâs itdiği kimselerle edebî musahâbeden ziyâde târîhden, zamânın ahvâlinden bahs itmeği seven, gerek kendiniñ gerek eslâfınñ hakîmâne ebyâtı, sözleri ile maksadını isbât ve tenvîre çalışırdı. Darb-ı mesel sırasına geçen şu beyitleri ne kadar felsefî, olgun ve isâbetlidir:

Tab'-ı nâ-ehle muvâfıkdır sipihriñ gerdişi  
'Akrebe vâ-bestedir seyr eyle çarhı sâ'atîñ

\*\*\*

Mihrin görür kemâlde her gün zevâlini  
'Âkil felekde câh ile mağrûr olur mı hîç

\*\*\*

Tabî'at rûşen olmaz olmadıkca dîde-i hak-bîn  
Alır mı beyt-i bî-revzen sabâ-yı hûrşid enverden

\*\*\*

Fıtnatâ ârâyış-i dünyâyâ itmez i'tibâr  
Gevher-i pâk-i ma'ârifle o kim zînetlenir  
Fasl-ı bahâr mürğ-i hoş-âvâzı söyletir

\*\*\*

Gülşeni vasf eylemekden rûy-ı hûbândır garaz  
Sünbülü yâd itmeden gîsû-yı cânândır garaz

\*\*\*

Tevekkül bâd-bânın kıl güşâde fülk-i ihlâsa  
Eser bahr-ı emelde bir muvâfık rûzgâr elbet

\*\*\*

Tezellül ile dökme âb-ı rûyuñ 'izzet isterseñ  
Misâl-i gevher-i şehvâr kadr u kıymet isterseñ  
Cefâ-yı zahm-ı çarha sîne ger fass-ı nigînâsâ  
Murâd üzre cihânda nâm u şân u şöhrat isterseñ

\*\*\*

Olan bî-behre isti'dâddan feyz-i Hudâ almaz  
Musavver nahl-i fasl-ı nev-bahâr irse nemâ almaz

Yazdığı manzûmeleri bi'l-vesîle tanıştığı ekâbire ve şu'arâyâ göndermekde gecikmeyen hür vicdânlı, ser-best fikrli Zübeyde Fıtnat Hanım, ekser ahvâlinde ciddî ve hakk u fazîlete karşı hürmetkâr olmakla berâber ba'zan da müstehzî görünür. Hele hoca zümresiyle hîç geçinemez, sırası düşdüke muta'assıblar hakkında nükteler, taşlar savururdu. Nitekim şu beyti mesrûdâtımızñ eñ açık bir delîlidir:

Terk-i nush eylese hem sûreti hoş olsa bile  
Zâhidiñ sıkleti var bezme hamûş olsa bile

\*\*\*

Rind olan dil-ber ü meyden geçemez ey zâhid  
Sen nice olmayasın rızık u riyâdan fâriğ

Hayât-ı dünyâdan merdâne ve hakîmâne bir fikr ile zevk alan bu şâ'ireniñ dîvânında, ba'zı şâ'ir hanımlarımızda görüldüğü gibi her şeyden ferâgat-i nefis emr ider birkaç eş'âr varsa da hakikat-i hâl böyle degildir. Sırf yaşadığı devriñ yolsuzluklarından dolayı felsefî görüş ve düşünüşdür.

Gınâ-yı kalbe sebep devlet-i kanâ'at imiş  
Cihânda cây-ı safâ gûşe-i ferâgat imiş  
Bâğı cihânıñ itme heves gülsitânına  
Degmez neşât-ı fasl-ı bahârı hazânına  
Minnet ider mi lokma-i mahlûka sır olan  
Hakk'ın hemîşe ni'met-i bî-imtinânına

sözleri fikrimizi te'yîd ider. Edebiyyât târîhimizde hiç bir sûretle 'âşıkâne ahvâlîne tesâdüf idemediğimiz ve itmekden de kat'iyyen uzak bulunduğumuz Zübeyde Fıtnat Hanım'ın bir gazelindeki,

Ruhsat bulunur dâmen-i cânân ele girmez  
Cânân bulunur gûşe-i imkân ele girmez  
Koynundan ayırma bil anıñ kadrini ey şûh  
Haşmet gibi bir nüsha-i 'irfân ele girmez

beyitleriniñ zâhirî ma'nâsını añlayamadığımız için kendi kendine vâki' isnâ-dâtıñ hakikatini kabûl ve hükme itmekde mütehayyiriz.

Hayâtınıñ her ân ve safhasında dâ'imâ şen, vakârlı duran, eslâfından ba'zı şâ'ir hanımlar derecesinde 'ilmce dolgun olmayup fakat okuduklarını iyi añlayan ve añlatan ilhâmılarından derin düşünmegi ve her hareket-i ictimâ'iyeyi tahlîl itmegi i'tiyâd iden Zübeyde Fıtnat Hanım ile yukarıda ismi geçen [4] zurafâdan meşhûr Haşmet'e 'â'id Külliyyât-ı Letâ'if'de gördüğümüz bir latîfeyi -kendisi-niñ zekâ ve nükte-perdâzlığına misâl olmak üzere- 'aynen derc idiyoruz:

Haşmet bir kurbân bayramı kurbân almak için Bâyezîd Meydânı'nda dolaşırken şâ'ir Fıtnat Hanım'a râst gelir. Haşmet dir ki:



- Mâ-şâ' Allâh Fıtnat, ne geziyorsunuz? Bir hizmetiñiz varsa emr idiñ göreyim.

Fıtnat:

- Efendim, kurbân almaya çıkdım.

- Kabûl buyurursanız bu sene kuluñuzı kurbân idiñiz.

- Teşekkür iderim, ama ben boynuzsuz koç arıyorum, siziñ boynuzuñuz var.

## KAYNAKÇA

- Açıl, B. (2007). Eski Türk Edebiyatında Kadın Yazarlar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (10), 587-96.
- Alkan İspirli, S. (2007). *Kadın Divan Şairleri ve Geleneğin Uzantısı*. Ankara: Sal-kımsöğüt Yay.
- Alkan İspirli, S. (2008). Trabzonlu Kadın Divan Şairlerimiz: Fıtnat, Saniye ve Mahşah Hanım. *Karadeniz Araştırmaları*. 16, 113-20.
- Alp, N. (2007). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Balıkesir'de Dil ve Ağız Çalışma-larına Genel Bir Bakış. *GAU Journal of Social and Applied Science*, 3 (5), 36-45.
- Alp, N. (2014). *Osmanlıda Kadın Şairler*. Ankara.
- Ay, T. (1934). *Türk Kadın Şairleri*. İstanbul: Universum Matbaası.
- Aydın, M. (1995). *Ne Yazıyor Bu Kadınlar, Osmanlıdan Günümüze Örnekleriyle Kadın Yazar ve Şairler*. Ankara: İlke Kitabevi Yay.
- Aydın, M. (2001). *Edebiyatımızda Kadın Şair ve Yazarlar Sözlüğü*. Ankara: Alesta Yay.
- Bekiroğlu, N. (1999). Osmanlı'da Kadın Şairler. *Osmanlı*. Edt. Güler Eren. Cilt 9. Ankara: Yeni Türkiye Yay., 802-12.
- Bezirci, A. (1992). *Sabahattin Ali*. İstanbul: Çınar Yay.
- Bilir, J. (2009). *Kadın Dîvan Şairlerinden Mihrî Hâtun, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım Dîvanları'nda Sosyal Hayat*. Yayınlanmamış YLT, Dumlupınar Üniversi-tesi SBE, Kütahya.
- Bozdağ, E. (2013). Yerel Bir Mecmua Örneği: Çağlayan Mecmuası (İnce-leme-Fihrist). *Turkish Studies*, 8 (1), 1071-99.
- Ceyhan, Â. (2000). Ahmed Muhtar Bey'in Şâir Hanımlarımız İsimli Eseri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, 2000, 299-350.
- Cunbur, M. (2011). *Osmânî Dönemi Türk Kadın Şâirleri*. Ankara: Türk Kadınları Kültür Derneği Yay.
- Cunbur, M.-Saryal (Duranoğlu), N. (1970). *Türk Kadınının Şiiri*. Ankara: Kadı-nın Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yay.
- Çeri, B. (1999). Divan Edebiyatının Kadın Şairleri. *Hürriyet Gösteri*. 212, 45.
- Dil, Ş. (1948). *Resimli Türk Kadın Şairleri Antolojisi*. Ankara: Nur Yay.
- Duymaz, A. (2004). Gazâlî. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Cilt 4, An-kara: AKM Yay., 137-8.

- Ermış, H. (2006). Meşâhîrû'n-Nisâ'nın Muhtevası, Kaynakları ve Arap Dili ve Edebiyatı Açısından Önemi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 45-63.
- Ersöz, E. (2014). XV-XVI. YY Osmanlı Döneminde Kadın Şairler. *Dört Öge*. 3 (5), 177-86.
- Ertek Morkoç, Y. (2011). Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairlere Bir Bakış. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Mahmut Kaplan'a Armağan*. 9 (2), 223-35.
- Gazâlî (1926). *Balıkesirî İlhâmları*. Balıkesir: Vilâyet Matbaası.
- Gazâlî (1927). *Balıkesir Vilâyeti Coğrafyası*. Balıkesir: Vilâyet Matbaası.
- Gazâlî (1928a). Balıkesir Şâ'irleri: Fâtıma Kâmile Hanım. *Irmak*. 1 (1), 15 Şubat 1928, 8-9.
- Gazâlî (1928b). Türk Kadın Şâ'irleri: Fâtıma Nigâr Hanım. *Irmak*. 1 (3), 15 Mart 1928, 4-5.
- Gazâlî (1928c). Edebî Tedkîkler: Makbûle Lem'ân Hanım. *Irmak*. 1 (4), 1 Nisan 1928, 4-5.
- Gazâlî (1928ç). Türk Kadın Şâ'irleri: Ânî Hanım (Bir Latîfe). *Irmak*. 1 (5), 15 Nisan 1928, 6.
- Gazâlî (1928d). Edebî Tedkîkler: Leylâ Hanım (Bir Hikâye). *Irmak*. 1 (6), 15 Mayıs 1928, 6-7.
- Gazâlî (1928e). Edebî Tedkîkler: Tûtî Hanım. *Irmak*. 1 (7), 1 Haziran 1928, 12.
- Gazâlî (1928f). Türk Kadın Şâ'irleri: Zeyneb Hanım. *Irmak*. 1 (8), 15 Haziran 1928, 6-7.
- Gazâlî (1928g). Türk Kadın Şâ'irleri: Şeref Hanım. *Irmak*. 1 (10), 1 Ağustos 1928, 12-3.
- Gazâlî (1928h). Türk Kadın Şâ'irleri: Mihrî Hanım. *Irmak*. 1 (11), 15 Ağustos 1928, 11-2.
- Gazâlî (1928ı). Türk Kadın Şâ'irleri: Râhile Sırrî Hanım. *Irmak*. 1 (14), 1 Teşrîn-i Evvel 1928, 14-5.
- Gazâlî (1928i). Türk Kadın Şâ'irleri: Âdile Sultân. *Irmak*. 1 (15), 1 Teşrîn-i Sâni 1928, 6-7.
- Gazâlî (1928j). Türk Kadın Şâ'irleri: Zübeyde Fitnat Hanım. *Irmak*. 1 (16), 15 Teşrîn-i Sâni 1928, 2-4.
- Hacıbeyzâde Ahmed Muhtâr (1311/1892-3). *Şâir Hanımlarımız*. İstanbul: Matbaa-i Safâ ve Enver.

- Havlioğlu, D. (2010). On the Margins and between the Lines: Ottoman Women Poets from the Fifteenth to the Twentieth Centuries. *Turkish Historical Review*. 1 (1), Leiden, 25-54.
- İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl İnal (2000). *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, Cilt 2, Haz. M. Kayahan Özgül, Ankara: AKM Yay.
- Kara, M. (2009). Sûfi Gözüyle Kadına Zeyl, Derviş Hanım Şairler. *Sûfi Gözüyle Kadın*. İstanbul: İnsan Yay., 161-8.
- Kızıltan, M. (1994). Divan Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazan Kadın Şairler, *Sombahar Dergisi Kadın Şairler Özel Sayısı*, 4 (21-22), 104-69.
- Mehmed Zihnî (1294-95/1877-78). *Meşâhîrü'n-Nisâ*. 2 Cilt, İstanbul.
- Özgül, M. K. (2000). *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Sever, M. (1993). *Divan'dan Günümüze Türk Kadın Şairler Antolojisi*. İstanbul: Yön Yay.
- Silay, K. (1994). Singing His Words: Medieval Ottoman Women Poets and the Power of Patriarchy. 18 Nisan 1994. *Women in the Ottoman Empire: History and Legacy of the Early Modern Middle East*, University of Maryland, College Park.
- Silay, K. (1994). Techniques of Negotiation: Women Poets of the Ottoman Empire. 17 Ekim 1994. *NELC Colloquium*. University of Washington, ABD.
- Silay, K. (1995). Medieval Love Lyric and Women Poets: The Ottoman Case. 1 Mayıs 1995. Indiana University, Bloomington, ABD.
- Silay, K. (1996). Behind the Veil of Rhyme: Ottoman Women Poets. 3 Ekim 1996. University of Madison, Wisconsin.
- Silay, K. (2000). Erkeğin Ağzından Söylenen Gazel: Osmanlı Kadın Şairler ve Atakilliğin Gücü. *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. ed. Madeline C. Zilfi. Çev. Necmiye Alpay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 188-203.
- Sursal, H. (2002). Choice of a Male Voice: Language of Ottoman Women Poets. 9-12 Eylül 2002. *The First World Congress for Middle Eastern Studies (WOCMES)*. University of Mainz, Mainz.
- Şişman, P. (2008). Kadın Divan Şairlerinin Hayatlarındaki Ortak Hususiyetler. *İKÜ I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi, Bildiriler*. Edt. Ömür Ceylan. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., 332-6.
- Tamsöz, B. (1994). *Osmanlıdan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi*. Ankara: Ay-yıldız Yay.

- Tekdurmaz, B. (2004). *Balıkesir Halkevi Çalışmaları ve Kaynak Dergisinin Sistematik İndeksi*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Toska, Z. (2007). Divan Şiirinde Kadın Şairlerin Sesi. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Edt. Talât Sait Halman vd., C. 2. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 672-82.
- Uraz, M. (1941). *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*. İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi.
- Yenigün, H. (1957). Kadın Şâirlerimiz. *Türk Yurdu*. 269, 31-7.
- Yenigün, H. (1960). Kadın Şâirlerimiz. *Yeni Musiki Mecmuası*. 147, 468-75.
- Yenigün, H. (1960). Kadın Şâirlerimiz. *Yeni Musiki Mecmuası*. 149, 532-8.
- Yeniterzi, E. (2008). Kadın Şairlerimizin Gözüyle Hz. Peygamber. *İnsan Sevgisi, 2007 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*. Ankara, 258-69.
- Yıldız, N. (1987). *Mutasavvıf Türk Kadın Şairleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış YLT, Gazi Üniversitesi SBE. Ankara.
- Yılmaz, A. (2002). Türk Edebiyatında Kadın Şâirler ve Na't. *Türkler*. Edt. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca. C. 11. Ankara: Yeni Türkiye Yay., 768-75.
- Yılmaz, A. (2012). Geçmişten Günümüze Kadın Şairlerin Konumuna Genel Bir Bakış. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 1 (2), 46-63.

# AMAÇLARI BAKIMINDAN BALIKESİR DEVE OYUNUNDA YER ALAN ÖLÜP DİRİLME MOTİFİ VE KURBAN RİTÜELİNİN BENZERLİĞİ<sup>1</sup>

## The Similarity of Resurrection and Sacrifice Rituel in Balıkesir Camel Game Regarding Their Purposes

Gönderim Tarihi: 31.03.2016

Kabul Tarihi: 09.09.2016

Uğur DURMAZ\*

**ÖZ:** Köy seyirlik oyunları ülkemizde uzun yıllardır oynanan ve köylünün kendi üretimi olarak ortaya çıkan, uzun bir geçmişe dayanan tiyatral faaliyetlerdir. Bu oyunların amacı günümüzde çoğunlukla eğlenmek olsa da geçmişi gayet detaylı ve özel bir yapıya sahiptir. Bu oyunların içerisinde belli başlı davranışlar ve hareketler kalıplaşmış halde birçok yörede farklı isimlerle oynanan oyunların içerisinde yerini almıştır. Bu sayede bir motif halini alarak kendini göstermiştir. Ölüp dirilme bunlardan sadece bir tanesidir. Motifin geçmişi onun başka diğer yapılarla özdeşleştirilmesine neden olmuştur. Köy seyirlik oyunlarındaki ölüp dirilme motifi ile kurban ritüellerindeki ölüp dirilme arasında amaçları bakımından özdeşlik kurulabilir.

Bu yazıda da Balıkesir ilinde yer alan “deve oyunu” adlı gösterideki ölüp dirilme motifi üzerinden hareketle bu motifin bir kurban töreninin tekrarı ya da gösterimi olup olmadığı tartışılacaktır. Bu bakımdan oyunun oynanışı ile ilgili bilgiler verilir ölüp dirilme motifinin görüldüğü yerler belirtilecek ve bu motifi uygulamada asıl amacın ne olabileceği üzerinde durulacaktır. Ayrıca buradaki amaçlar doğrultusunda kurban etme ve kurban etmenin amaçları arasındaki paralellik gösterilmeye çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Kurban, Deve Oyunu, Köy Seyirlik Oyunları.

**ABSTRACT:** Village theatre played for many years in our country and the peasant emerged as its own production, based on a long history of theatrical activities. The aim of these games today, although it is very detailed and mostly fun has a special history. These

<sup>1</sup> Bu yazı, İstanbul Aydın Üniversitesi tarafından 28-29 Kasım 2013 tarihinde düzenlenen “1. Genç Bilim Adamları Sempozyumu”nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

\* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Halkbilimi Bölümü, ugurdurmaz10@gmail.com

games are so many stereotypes of certain behaviors and movements within the region has been replaced in the games played by different names. In this way, taking the form of a motif itself. Only one of them die of the resurrection. Why keep his other buildings in the history of a motif. identity can be established for the purposes of this motif in ritual sacrifice by dying resurrection motif in the village theater. This article is also located in the province of Balıkesir, "camel" from die a victim of this motif with the ceremony over the resurrection motif of repetition or representation whether or not will be discussed. In this regard, information regarding the game's gameplay is the motif of the resurrection will be and this motif appears in the places to die, in practice, the principal objective will focus on what this might be. In addition, for purposes here, sacrifice and sacrifice will be eligible to show parallelism between the purposes.

**Keywords:** Victim, Camel Game, Village Spectacle Games.

## GİRİŞ

Kurban kendi başına bir simge olarak yüzyıllardır insanların hayatında yerini almış durumdadır. Kurban geleneği sadece semavi dinlere inanan kişiler için değil, insanoğlunun kendinden yüce varlıkları keşfetmesiyle birlikte başlayan ve yapılan etkinliklerin içinde yer alan ritüeldir. Bu bağlamda incelenmesi ve araştırılması gereken önemli olguların başında gelir; çünkü insanoğlunun çevresel gelişiminin yanında ruhsal, düşünsel ve estetik yapısının gelişimini de görmek için önemli bir yapıdır.

Kurban etmek ya da kurban vermek gibi çeşitli şekillerde kullanılan bu ritüel kelime anlamı olarak, "dinin bir buyruğunu ya da bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan, kurban bayramı, bir ülkü uğrunda feda edilen ya da kendini feda eden kimse" anlamlarına gelmektedir (TDK, 1982: 523). Kurbanın anlamı onun ne demek olduğunu göstermektedir, ancak onun geçmişini ve şimdiki bazı türlerdeki görünümünü anlamlandırmak için kökenine inmek gereklidir. Antik Yunan'da kurban ile ilgili ilk görüşü ortaya atan kişi Platon'dur ve ona göre kurban, Tanrılara sunulan bir hediyedir. Bunun peşinden modern çağda kurban, doğaüstünün lütfunu güvence altına almak ve onun düşmanlığını en aza indirmek için doğaüstüne sunulan özgün bir hediyedir. Zamanla Tanrıların yüceltilip uzaklaşmasıyla kurban kutsallaşarak gelenek haline gelmiştir. Değişim Samilere dayalı olarak gerçekleşmiş ve totem olan hayvan kurban olmuş, daha sonra totem kurbanı yerine insan kurbanı geçmiş, ama bireysel yaşamın değer kazanmasıyla çiftlik hayvanları kurban olarak seçilmeye başlanmıştır (Erginer, 1997: 19-26). Sedat Veyis Örnek de kurbanı, doğaüstü alana giren kudretlerle barışıklığı sağlamak, onların verdiklerine teşekkür etmek ve

onlardan bir şeyler istemek için sunulan bir öge olarak tanımlar (Örnek, 1988: 87). Bütün bu tanımların etrafında kurban genel manada belli bir şeyleri istemek, bağlılık göstermek, dini emirleri uygulamak, korkuları, acıları gidermek gibi nedenlerle yapılan bir törendir.

Kurban, insanların hayatlarında bu kadar etkili bir yapıyken elbette sadece inanç unsuru olarak kalmamış, yaşamın başka bölümlerinde de kendisini göstermiştir. Bu görünümünden bir tanesi de Türk ve dünya köylüsünün yıllardan beri oynadığı ve modern tiyatronun kökenleri arasında yerini alan köy seyirlik oyunlarıdır. Direkt olarak bir kurban töreninin canlandırılması yapıldığı gibi, oyunların içerisinde farklı yönlerden bakılarak görülebilecek çeşitli kurban görüntüleri mevcuttur. Bu yüzden seyirlik oyunlar sadece birer oyun değil aynı zamanda belli olayların tekrarı ya da yeniden canlandırılması şeklinde düşünülebilir. Ancak bunları incelemek için dönüşümün nasıl gerçekleştiğini görmek önemlidir. Köy seyirlik oyunlarının ne olduğu hakkında kısa tanımlarla aslında onun ne çeşit bir yapıya sahip olduğunu görmek mümkündür. Çeşitli tanımlar bu yapının özelliklerini ve bakış açısına göre yapılacak olan değerlendirmeleri anlamlandırmada yararlı olacaktır.

Köy seyirlik oyunları kısaca köylüler tarafından icra edilen oyunlar olarak bilinir. Türkiye’de yapılan ilk incelemelerde tanım yapılırken ağırlık bu yapı üzerinden ilerlemiştir. İlk araştırmayı yapan Ahmet Kutsi Tecer de köy seyirlik oyunlarını tanımlarken “köylüler tarafından yapılan temsil mahiyetindeki oyunlardır” (Tecer, 1940: 4) ibaresini kullanmıştır. Ancak daha sonra yapılan incelemeler ve açılan yolda oyunların sadece birer temsil ya da eğlence olmadığı bunların çok daha eski zamanlarda yapılan bazı törenlerle olan benzerliğine vurgu artmıştır. Bu durum tanımlar içerisinde yerini almış ve köy seyirlik oyunları, kırsal bölgelerde özellikle köylerde görülen daha çok tarih öncesine uzanan bolluk (tarım ve çobanlık), eriştirme, canlandırıcılık, atalara tapınım gibi işlevsel kuttörenlere bağlı bir tiyatro geleneği olarak tanımlanmıştır (And, 1985: 42). Tanımlar yapılırken oyunların içeriği ile birlikte teknik özellikleri de önemli birer ölçüt olmuş ve bunlar da bir özellik olarak tanımların içerisine sokulmuştur. Köylülerin uzun kış aylarında ve hususiyetle düğünlerde, bayramlarda eğlenmek ve vakit geçirmek için düzenleyip oynadıkları dram karakterli temsillerdir (Elçin, 1991: XI). Bunun yanında artık olgunlaşma devriyle birlikte araştırmalar her türlü ögeyi kapsayan bir tanım yapma ihtiyacıyla birlikte oyunlar, inanç veya eğlence maksadıyla, oynayanların kıyafet değiştirerek, makyaj yaparak kendisinden başka bir varlığı taklit ederek ya da canlandırarak seyirci önünde oynadıkları oyun olarak tanımlanmıştır (Özhan, 1997: 292). Bu tanımlar içerisinde dikkat çeken noktalar oyunların kökenine dair olanlardır. Bunun yanında dikkat çeken diğer noktalar ise oyunların belli törenlerin



kalıntıları olarak sergilendiğini gösteren özel kıyafetlerin ve hareketlerin varlığıdır. Bunlar sadece bugün için var olan yapılar değil eskinin birer tekrarı olarak karşılaşılan görünümüdür. Bu yüzden onların geçmişi birçok ritüelin ilk halinin görülmesi bakımından önemlidir.

İnsanoğlu kendini fark ettikten sonra doğayı da artık yavaş yavaş kendine göre şekillendirmeye başlamıştır. Bu şekillendirme sırasında bazı özel uygulamalarda bulunmuş ve bununla da hem kendisi hem de çevresi için daha iyi bir yaşam alanı oluşturmayı amaçlamıştır. Aynı şekilde bu oluşumun başlangıcı olan doğanın tanınması, değiştirilmesi, etkilenmesi için yapılan uygulamalar günümüz için birer büyü olarak nitelendirilebilir. Bunlar kişinin tamamen deneme yanılma yöntemi üzerine bulduğu ve daima pratik yolların oluşturulması için yapılmış olan davranışlardır. Böyle olunca da kişi kendisi için en iyisini bulma yolunda elinden geleni yapmaya çalışmış ve bunu yaparken de normal dışı bazı uygulamalarda bulunmuştur. Bu uygulamalardan en bilineni büyüdür. Büyü, başlıca insancıl durum ve eylemleri söz konusu etmektedir; av avlama, bahçeye bakma, balık tutma, aşk, hastalık, sağlık gibi. Doğaya yönelmekten daha çok, insanın doğa ile olan bağına ve bunu etkileyen insancıl eylemlere yönelmektedir. (Örnek, 1988: 133). Bu amaçla ilkel insanın büyü sanatıyla mevsimin gelişini geciktirebileceğini veya öne alabileceğini sanmış, yağmur yağdırmak, hayvanları çoğaltmak, toprak ürünlerini arttırmak için törenler düzenlemiştir (Tekerek, 2008: 26).

Büyü dediğimiz bu kavramlar gün geçtikçe insanoğlunun hayatında daha da önem kazanmış ve artık aynı durumlara verilen aynı tepkiler olarak tekrarlanmaya başlamıştır. Büyünün doğa ile ilişkisi kendisini törenlerde ve törenleri oluşturan ritüellerin oluşumunda da göstermiştir. Bu şekilde de çeşitli inançların içerisinde yer alan bazı davranış kalıpları oluşmaya başlamıştır. İşte bu maksatla ritüeller insanların üzerinde etkilerini sürdürerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu şekilde büyüün belli çizgilerle kendine yeni bir uygulama alanı bulması yani ritüelleşmesi onun toplumda da belli etkiler yaratmasına neden olmuştur. Ritüeller, bireyi toplumda yaşamak için toplumun gerektirdiği düzen bağının sıklığına, acı çekmeye hazırlar. Bireyleri bir araya getirir, bireyler arasındaki toplumsal bağı güçlendirir, ortaklığı pekiştirir. Ritüellerin toplumda canlandırıcı bir işlevi vardır. Ritüeller aynı zamanda geleneklerin sürmesini, inançların tazelenmesini, değer yargılarının, törelerin kökleşmesine yardım ederek toplumu ayakta tutar. Toplumun bir üyesi olmanın mutluluğunu verir. Kişiye kutsal olaylar, olgular karşısında nasıl davranacağını gösterir (And, 1974:1). Bu işlevlerle birlikte de insandan topluma olan dönüşüm ile birlikte kazanılan güç ile çeşitli öğeler içinde kendisine yer bulur.

İşte büyüden ritüele olan bu geçiş, toplumsal yapının ve çevrenin değişmesiyle birlikte kendini yenileme isteği doğurmuştur. Toplumlar için değerini

kaybeden ritüel görünümlü davranışlar artık bir inanç unsuru olmaktan çıkarak daha farklı mecralarda işlenir hale gelmişlerdir. Bunun en güzel örnekleri de elbette ki sanat eserlerinde görülmüştür. Bu durum birçok sanat için ortak sayılabilecek yapıdadır. Sanatın ve kaynağı ritüellerin büyüyle ilişkisi, insanın doğanın düzenini fark etmesiyle koşutluk taşır. Nasıl ki ilkel insanın bir meyveye uzanmak için rastlantısal olarak bulduğu sırik, deneme yanılma yoluyla meyveye erişmek amacıyla kullanılan büyüsel bir araca dönüşmüşse, sanat da başlangıçta ritüeller yoluyla doğanın düzenini etkilemek, bir bakıma toplu yaşama gücünü yenilemek ve güçlendirmek adına büyüsel bir araca dönüşmüştür (Tekerek, 2008: 25). İşte bu ritüel dönüşüm ile birlikte günümüz modern yapısının içinde yer alan ve daha çok kırsal kesimde kalan, geleneklerine daha bağlı olan kişilerin sanatsal icraatlarında bu durumlarla karşılaşırız. Bu sabit yapının en güzel örneklerini de çeşitli oyunların sergilendiği köy seyirlik seremonilerinde görürüz. Bu yüzden oyunların içerisindeki yapıların gelişimi bir anlık bir durum değildir. Büyüden ritüele oradan da sanata giden bu yol içinde uygulamalar ve davranışlar kendilerine mutlaka benzer yerler bulmuş ve tekrarları sağlanmıştır.

## ÖLÜP DİRİLME MOTİFİ VE KURBAN İLİŞKİSİ

Köy seyirlik oyunları içinde yer alan motif yapısı oyunların genel olarak işleyişinin kilit noktalarını oluştururlar. Bu motifler çeşitli isimlerle anılırlar. Motiflerin içerisinde en belirgin olanı ise çatışmaya işaret eden ikili yapılardır. Bu yapılar Türkiye'deki törensel bütün seyirlik oyunlar içerisinde kendilerine yer bulmuşlardır. Belirli günlerde oynanan büyüsel ve törensel kökenli köy seyirlik oyunları ve büyüsel izleri taşıyan eğlence amaçlı oyunlar genel olarak doğanın, hayatın döngüsüne katılmak, bu döngüyü kutlamak ve kutsamak gibi bir işleve sahip olması dolayısıyla, doğadaki döngüyü oluşturan temek çatışma olan yaşam ve ölüm ya da ölüp-dirilme, ak-kara, eski-yeni çatışmasının çeşitlemelerini içerir (Tekerek, 2008: 119). Eskinin yok olması ve yeninin onun yerine gelmesi üzerine kurulu olan ölüp dirilme yapısı kendi içinde pek çok yapıyı bir arada bulundurmaktadır. Bu yapılar arasında mevsimsel döngü, yeniliğe ulaşma, eskinin kovulması, bolluk ve bereket sayılabilir. Ölüp dirilme ile ilgili oyunlarda insanların yaşantısında rol oynayan en önemli etkenlerden birisi topraktır. Toprağın mevsimlere göre ve güneşin etkisiyle uğradığı değişiklikten etkilenen insan ölüp dirilme oyunlarının çeşitliliğini yaratmıştır. Baharın gelişi diriliş, sonbaharın gelişi yani hasat sonu da ölüm olarak bilinir (Çebi, 2006: 36). Ölüp dirilme motifinin bu yenilikçi yapısıyla beraber bizim konumuzun içinde yer alan deve oyunu ve bu oyundaki ölme dirilme motifinin kurban ile olan bağlantısını göstermek için bu iki yapının oluşumuna ve işlevlerine değinmek gerekir.

Ölüp dirilme motifine iki açıdan bakmak gerekir. Bunlardan ilki çeşitli uygarlıkların inançları ve onların anlatılarında yer alan ölüp dirilme görüntüsüdür. Bu görüntü bir bereket sembolü olarak gösterilir. Ölüm bir kıtlığı, yokluğu simgelerken yeniden doğum doğanın tekrar canlanması demektir. Çeşitli uygarlıkların kutsal saydıkları Tanrıların hayatları bu motifin oluşmasında etkili olmuştur. Bu tanrıların hayatları dramatik temsillerde dişi erkek birleşmesi, hem yemişlerin hem hayvanların hem de insanların üremesiyle ilintilidir. İlk istekler yaşamak, yemek, çocuk yapmaktır. Osiris, Temmuz, Adonis, Attis adı altında Mısır ve Batı Asya'da yıllık yaşamın sona ermesi ve canlanması özellikle bitkisel yaşamın kişiselleştirilmesi tanrının her yıl ölüp yeniden dirilmesiyle oluyordu (And, 1962: 13). Ölüp dirilme motifinin beslendiği bir diğer kaynak ise Şamanizm'dir. Bu durum eski Türk inançlarının etkisi olarak görülmüş ve incelenmiştir. Şamanın ölüp dirilmesi onun erginlenme töreninin en önemli bölümlerinden birisidir çünkü bu sayede şaman belli özellikler kazanmaktadır. Şamanın bu geçişi onun kendisini fark etmesinden sonra oluşan bir durumdur. Şaman olmaya aday kişiler için hastalıklı ifadesi kullanılır. Seçilmiş şamanın çektiği acılar her açıdan erginlenme işkencelerini andırır, erginlenme ayinlerinde olduğu gibi aday cinlerin elinde can verir ve hastalık cinleri tarafından kesildiğini parçalandığını görür. Bu parçalanma işlemi çeşitli şekillerde yapılır ve en sonunda taze etle kaplanan vücut şaman olmak için hazırdır. Zaten şaman otacı özelliğini bu şekilde kazanır. Bu işlem sırasında ona yardımcı olan ve bir takım bilgiler veren yaşlı şaman vardır (Eliade, 2009: 21). Şamanın bu dönüşümü de ölerken yeniden dirilmesiyle birlikte gelen yeniliğin, verimin, bolluğun simgesidir. Bu yeni hayat onun için artık eskisinden daha güçlü olduğu bir durumdur. Zaten istenilen de budur. Hem kendisi için hem de toplum için daha iyi bir yaşam sunmak amacıyla yapılan bu törende şaman artık kendisi olmaktan çıkarak topluma mâl olmuş bir varlık olarak görünür. Bu şekilde de toplumun sıkıntularına çare olabilen ve ilahlarla bağlantı kuran bir köprü olarak isteklerin iletilmesini, kötülüklerin giderilmesini sağlayan bir aracı olur. Bir durumdan öteki duruma geçebilmek, gizli cemiyetlere ve gruplara dahil olabilmek için ölüp-dirilme töreni şart koşulmuştur. Ozanlık ve âşıklık geleneklerinde de rastladığımız ölüp-dirilme motifi Manas, Alıp Manaş, Kozın Erkeş gibi Türk destanlarında da yer almaktadır. Temizlenme, arınma, yeni bir hayata başlama, güçlenme, sırlara vakıf olma, bolluk, bereket ve dirilik gibi çeşitli amaçlar için kullanılan ölüp dirilme günümüzde büyük oradan köy seyirlik oyunlarında yaşamaya devam etmektedir (Duymaz vd., 2010: 179).

Kurban ritüeline bakıldığında günümüzdeki uygulamalar genellikle kanlı şekilde yapılan ve ülkemizin dini inançları doğrultusunda çoğunlukla bayramda dini emirlerin yerine getirilmesi şeklinde uygulanan bir yapıyla karşılaşırız. Ancak kurban sadece bayram için değil farklı amaçlar doğrultusunda uygula-

nan bir ritüeldir. Bu uygulamalar çeşitli amaçlar doğrultusunda farklı isimler almışlardır. Dini emirlerin uzağında bu farklı amaçların daha eski uygarlıklarda da kurban ritüelinin içinde var olduğu bilinmektedir. Günümüzde adak için, dilek dilemek, başarıya ulaşmak, hastalıkları gidermek, kutlama amacıyla kesilen kurbanları da görmekteyiz. Bütün inançlar için ortak sayılabilecek kurban ritüelinin ortak özelliklerini sıralamak gerekirse, herhangi bir varlığı, nesneyi ya da bir değeri Tanrıya veya kutsala sunulan kurban, bireyin Tanrıya olan yakarışını, ona karşı şükürünü, minnet duygusunu, günahlardan pişmanlığını ve geleceğe yönelik istek ve temennilerini dile getirmektedir. Aynı zamanda kişinin kutsala özgü gizli bilgiye ulaşması, iletişim kurmasını ve normal insanların dışında olan kişi olmayı amaçlaması görülür (Gündüz, 2008: 65). Görülen bu amaçlar günümüzde uygulanan kurban için geçerli olabileceği gibi, kadim uygarlıklarda uygulanan kurban törenlerinde de geçerlidir. Bu kadim uygarlıklarda sadece hayvanların değil, bitkilerin ve hatta insanların bile kurban edildiği bilinmektedir, fakat hepsinin amaçları neredeyse benzerdir. Eski uygarlıklardan günümüze kalan bilgiler ışığında yapılan incelemelerde özellikle Amerika kıtasında uygulanan kurban törenleri dikkat çekicidir. Bu kurban törenlerinde insanların zaman zaman işkenceyle öldürüldüğü görülür. Mayalarda, Azteklerde, bu kurban yapısı insan kurban etme özellikle de genç kız ve erkekleri ya da yeni doğan ilk çocuğu kurban etme şeklinde geçmektedir. Sümerlerde ise bu kurban yapısı bira, şarap, süt, ekmek gibi kansız kurbanla birlikte hayvan kurban edilmesi şeklinde yapılmaktaydı (Erginer, 1997: 79) Anadolu uygarlıklarından olan Hititlerde ise yaygın olarak görülen kurban ritüelleri adak ve kefarete kurbanlarıdır. Tanrıların gereksinim duyduğu tasarımlanan, yiyecek, içecek maddelerinin sunulmasından sonra uzun ömür, sağlık ve yaşamın her alanında başarı gibi kimi dileklerde bulunulur (Erginer, 1997: 84). Eski uygarlıklardan sonra gelen ve semavi dinler olarak bilinen dinlerde de kurban ritüelleri görülmektedir. Yahudilik bu dinlerin en eskisi olarak birçok yönden kadim uygarlıklarla benzerlik gösterir. Yahudilik üzerine yapılan çeşitli araştırmalar sonucunda sembolik, adli ve rasyonel olmak üzere üç ana başlık altında kurban törenleri toplanmıştır. Bu kurbanların amaçları ise insanın tanrıya şükranı, ona bağımlılığı, Tanrı'ya olan sadakat borcunun ve en önemlisi de insanın Allah'a karşı duyduğu güvenin sembolü olarak yapılmasıdır (Özkan, 2003: 96). Hıristiyan inancında kurban ritüeli ise tam olarak bir ölüp dirilme motifi üzerinde ilerler. Kurban edilme işini Hz. İsa bizzat kendini kurban ederek üstlenmiştir. Hıristiyanlıkta İsa Mesih kuzu, kurbanlık kuzu ve tanrı kuzusu olarak betimlenir. İncillerin temel yaklaşımına göre Tanrı oğlu kabul edilen İsa Mesih, İnsanlığın aslı günahı için kendisini kefarete kurbanı olarak sunmuştur (Özkan, 2003: 116). İslam toplumunda da kurbanın yeri önemlidir. Özellikle yılın belli zamanında yapılan kurban bayramı bu ri-

tüele önem verildiğinin açık göstergesidir. Bayram vesilesiyle kesilen kurban Allah'ın emri olması ve ona şükür maksadıyla yapılırken, bu kurban dışında da kesilen kurbanlar mevcuttur. Fakat bayramda kesilen bu kurbanın da kendi içinde toplumsal denge ve kişilerin bolluğa erişmesini amaçladığı söylenebilir.

Bütün bu kadim uygarlıklarda ve semavi dinlerde karşılaşılan kurban ritüelinin amacı benzerdir. Bir şekilde Tanrılar ile bağlantı kurarak hem kendisi hem de toplumu için daha iyi bir hayat istemek. Bunun için neyin kurban edildiği önemli değildir, önemli olan kurbanın gerçekleştirilmesidir. Bu şekilde yaşam kalitesi artarken ilahlarla olan bağlantı da bir şekilde ılımlı kılınacak ve böylece beladan uzak kalınacaktır. Aynı zamanda şükran duygusu da bu kurbanlardaki amaç olarak görülen bir yapıdır. Elbette ki tarımsal ve hayvansal faaliyetlerin önemli olduğu bu toplumlarda istekler genellikle bunların çoğalması yönündedir. İşte ölüp dirilme motifinin amacıyla benzerlik burada da görülebilmektedir. Genç insanların, ilk evladın, şaman adayının, Hz İsa'nın, çeşitli hayvanların ya da malların kurban edilmesi bir şekilde bolluğun, bereketin sağlanması ve böylece yeni bir neslin daha sağlıklı şekilde hayatlarına devam etmesini sağlamak içindir. Bununla birlikte eskinin yok edilip yeninin onun yerini almasını temsil eden bir yapıdır. Ölüp dirilme motifi ve kurban ile ilgili olan bu geçmiş görünümünden sonra oyun içinde yer alan motifin değişim göstermesi ya da en azından sadece bir dram şeklini alması bu yapının varlığını sürdürmesini engellemiştir. Bu yönüyle de oyunların aslında sadece oyun olmadığı, belli yapıların tekrarı olduğu söylenebilir. İşte bu durumun içerisinde yer alan ölüm ve arkasından diriliş inancı, kurbanın ölüp tekrar başka dünyalarda ya da bu dünyada dirilmesi ile ilişkilendirilebilir.

## BALIKESİR'DE DEVE OYUNU VE BU OYUNDAKİ ÖLÜP DİRİLME MOTİFİNİN GÖRÜNÜŞÜ

Deve oyunu Balıkesir'de köy seyirlik oyunları denildiğinde akla ilk gelen oyundur. Bu özelliğinin nedeni Balıkesir'in dört bir tarafında ufak farklılıklarla da olsa mutlaka kendine yer edinmiş bir oyun olmasıdır. Tespitlerimizde göre oyun Balıkesir merkez yerleşimi dahil on sekiz yerde oynanmaktadır. Bu yerler Balıkesir ilinin dört bir tarafına dağılmış haldedir. Deve oyunu genel özelliklerinden, kemikleşmiş yapısından bir şey kaybetmeden, sadece oyuncu sayısı, oyun mekânı, oynanma süresi gibi teknik farklılıklar mevcuttur. Oyun genellikle kurban bayramlarında ve akşamları oynanır. Oyuncu sayısı üç kişi ile yirmi beş kişi arasında değişir. Bu kişi sayısındaki farklılık oyuna eklenmiş olan bazı kişilerin varlığından kaynaklanır, fakat bu durum deve oyununun içeriğini çok fazla değiştirmez. Burada inceleme için iki farklı yöre -Mallica ve Pamukçu köyleri- deve oyunundan bahsedilecektir. Genel maksadıyla oyu-

nun hazırlık ve oynanma aşamaları şöyledir. Mallica'da oynanan deve, meydana ve Kurban Bayramı'nda sergilenirken Pamukçu'da oynanan deve bir köy odasında ve sohbet yapıldığı zamanlarda sergilenir.

Deve oyunu için öncelikle bir deve maketi hazırlanır. Bunu köylü kendi imkânlarıyla yapar. Deve maketi için tahta, bez, çul, hayvan kemikleri kullanılır. Deve maketi, içine iki kişinin sığabileceği büyük tahta merdivene benzer bir iskeletin üzerinden eğri çitaların geçirilmesiyle oluşturulur. Bu maketin üzerine çul, kıldan örtü ya da deve rengini veren herhangi bir malzeme örtülür. Daha sonra deve kafası yapmak için ölmüş olan bir hayvanın kafatası alınır ve uzunca bir sopanın ucuna geçirilir. Çenesinin altından bir ip yardımıyla bu kafatası gövdeye monte edilir ve çenesinin altındaki ip devenin içine girecek olan öndeki kişiye uzatılır ki bu şekilde devenin ağzını oynatabilsin. Bu maket uzun ömürlüdür ve yıllarca kullanılabilir. Aynı şekilde deve yapımı için evde bulunabilecek malzemeler de kullanılır. Bu daha çok köy odalarında oynanan deve oyunu için geçerlidir. Evde hemen bulunabilecek bir battaniye ve yastık devenin vücudunu oluşturur. İki kişinin girebileceği büyüklükte olması yeterli olan bu maketle de oyun icra edilir.

Oyunun oynanışı ise genel olarak şöyledir: Devenin içerisine iki kişi girer. Bunlar deveyi hareket ettirmekle görevlidirler. Devenin başında bir de deveci olur, bu da devenin hareketlerini yönetmekle yükümlüdür. Elindeki mendille ya da sopayla devenin hareketlerini gösterir ve onun önünde hareket eder. Deve köy odasından ya da köyün herhangi bir yerinden oyunun oynanacağı meydana getirilir ve koşturilmaya başlanır. Bu koşturmaya otuz dakika ile dört saat arasında değişir. Bu koşturma sırasında devenin arkasında gezen ve Arap olarak nitelendirilen, başları beyaz yazmalı yüzleri karaya boyalı ellerinde çanlar olan genç erkekler de vardır ve onlar ellerindeki çanları sallayarak gürültü çıkarırlar. Eğer oyun odada oynanıyorsa Arapların yerini devecinin kızları alır onlar da deveciyle beraber şarkı söyleyerek babalarına eşlik ederler. Deve, toplanmış olan halkın arasına dalar ve onları korkutur, kovalar ya da onlarla beraber dans eder. Bu koşturmaya oyun zamanı içerisinde devam eder. Oyunun sonuna doğru deve yorulur ya da hastalanır ve yere yatar. Deveci devesinin hastalandığını ve ölmek üzere olduğunu söyler. Deve bu sırada yerde debelenir ve garip sesler çıkarır. Deveci insanlardan yardım ister. Devenin arkasında koşan Araplar ya da devecinin kızları da bu feryat, figana dâhil olurlar. Burada tam manasıyla bir yas havası vardır. Deveyi tekrar hayata döndürmek için halkın arasından bir hoca bulunur ve bu deveye okuyup üfler, bu sayede deve tekrar ayaklanır. Aynı şekilde devenin hastalanıp yattığı durumlarda farklı olarak bazen sadece hastalanmadığı, hamile olduğu ve doğum yapmak üzere olduğu için yere yatıp kaldığı söylenir. Deveci halkın arasından

birilerini yardıma çağırır ve deve doğurtularak tekrar ayağa kalkar, bundan sonra kaldığı yerden eğlenceye devam ederler.

Deve oyunu genel manasıyla bir hayvan benzetmecesi şeklinde görülen bir oyun türüdür. İçerisinde yer alan ölüp dirilme motifi, oyunun son kısmında açığa çıkar. Bu motif köylüler tarafından oyunda sadece yapılması gereken bir bölüm olarak düşünülmektedir. Ancak neden yapıldığı hakkında köylünün bir fikri yoktur. Devenin uzun koşturmalar sonrasında yere yatıp kalması onun hayatının büyük bölümünü geçirdiğini ve artık hayatının sonuna doğru geldiğinin görünümü olarak karşımıza çıkar. Devecinin feryadı ve üzüntüsü de bu ölüm olayının daha gerçekçi şekilde görülmesinde etkili olur. Onun yakınmaları arasında halkın ya da devenin arkasındaki gençlerin telaşı da ölüm olayının en temel göstergeleri arasındadır Devenin bu yolculuğunun sonunda ya yeni bir nesil dünyaya gelir ya da deve dualarla yenilenmiş olarak ayağa kalkarak yaşamını sürdürür.

## DEĞERLENDİRME

Bahsedilen uygarlıklarda ve inançlarda karşılaşılan kurbanların çeşitli amaçları mevcuttur. Bu mevcudluk arasında inceleme konusu olan ölüp dirilme motifinin dayandığı temeller mitolojik öğelerle açıklanmaya çalışılırken elbette ki burada mitolojideki kahramanlar da kullanılmaktadır. Bu mitolojik kahramanlar zamanla inançlar içerisinde kurban edilen değil kurban sunulan durumuna gelmiştir. Bu geçiş aşamasıyla birlikte de karşılaşılan durumda hayvanlar kullanılmaya başlanmıştır. İşte bütün bu öldürme, kurban etme eylemlerinin amaçları ortaktır, ancak uygulamalarında kullanılan kurban edilen varlıkta değişimler mevcuttur. Totemizmden çıkışla birlikte insanla totemin akrabalığından, giderek totem kurbanının yerini insan kurbanı almıştır. Ancak toplumsal yaşamda bireyin yaşamını güvence altına alan geleneklerin ağır basması nedeniyle insan kurbanı terk edilmiş, insanın yerine çiftlik hayvanları kurban edilmeye başlanmıştır (Erginer, 1997: 22). Bu değişim eski uygarlıklardan günümüze kadar olan kurban uygulamalarının anlatılarına bakıldığında da görülmektedir. Aynı şekilde bu insan kurbanından hayvan kurbanına geçişle birlikte amaçlar doğrultusunda kendi yerine geçen kurbanı artık tanrıya sunmaktadır. Bunu da insanın aslının yerine ikame ettiği bir kurban aracılığıyla hata ve günahlarından kurtulmasına ihtiyaç duymakta ve fiziki olarak bu dünyada yaşamakta iken ölüm ile metafizik bir varlığa dönüşmektedir (Yel, 2008: 75).

İşte kişinin kendini kurban etmeyip başka bir canlıyı kurban etmesiyle karşılaşılan bu durumda bir nevi ölen ve dirilen canlının insan olduğu görülmektedir. Yani kurban vererek kendi yerine bir vekil tayin etmiş ve öteki dünyadaki dirilişine hazırlık yapmıştır. Bu da yeniden doğumun gerçekleşeceği

yerde daha iyi ve daha mutlu yaşama ulaşmak için bir fedakârlıktır. İşte bu vekillikle de aslında oyun içerisinde yer alan bir hayvanın kurbanı meselesi onun dini bağlantılarını da göstermektedir. Yani kişiler kendilerini oyun içinde öldürmektense bir hayvanı kurban olarak seçmektedirler. Oyunda bu amaç için bir devenin seçilmesi de yaşam içinde görülen ve yaşananların etkisini göstermektedir. Malum deve kurban olarak sunulabilecek hayvanlardan bir tanesidir. Belki de değerli olması bakımından kurban edilebilirliği ve getirisi daha büyük olacağı düşünülerek seçilmiş bir hayvandır. Belki de sadece eski zamanlardan gelen bir alışkanlığın tekrarı olarak bugüne kadar gelmiştir. Bu aracı görev, göz önüne alındığında deve oyununda yer alan devenin ölmesi aslında onun daha iyisi için kurban edildiği ve bu şekilde de hastalıklı yapının defedilmesini sağlamak için yok olması ve tekrar yeni haliyle dünyaya gelmesi gösterilmeye çalışılmaktadır. Elbette ki bu oyunda yapılan ölüp dirilme motifi Balıkesir yöresinde ritüel amacıyla yani bilinçli şekilde dini bir hareket olarak değil sadece oyunun bir parçası olduğu için yapılmaktadır. Fakat bu durum bu motifin ritüel özelliğinin var olmadığı anlamına gelmez.

Ölen deve bir süre sonra halkın arasından seçilen ve ağzı dualı kişi tarafından tekrar canlandırılır. Burada bir kişinin yardımcı olması yani kötülüğün kovulup iyiliğin ve yeniliğin gelmesini sağlaması şamanın erginlenme töreninde ona yardım eden bir usta şaman ya da kurbanı gerçekleştiren bir din görevlisi ya da toplumda bu işi üstlenen kim varsa onunla benzer bir yapı olarak görülebilir. Bu kurbanı gerçekleştirerek ya da onun ölümüne şahitlik edip bazı özel uygulamalarla, sözlerle onu tekrar hayata döndürmesi de kişinin gücünü ve yenilenmeye olan katkısını gösterir. Bu benzerlik çerçevesinde ölüp dirilme motifi içinde herhangi bir insandan ayrılan özel kişinin varlığı kurbanın tam olarak gerçekleşmesi için önemli kabul edilir. Aynı şekilde devenin ölmesi ya da öldüğü düşünülmesi ancak aslında hamile olup doğurmak üzere olması da bir nevi yeni yaşamın hemen geldiğinin görünmesidir. Tıpkı Habil ile Kabil hikâyesinde ölen Habil'in yerine yeni bir çocuğun gelmesi gibi ölen devenin yerine yavrunun gelmesi ve bu şekilde tekrardan bir döngünün yaşanmaya başlanması bereketin anında sağlandığını görmek bakımından önemlidir. Burada doğumu yapan deve de hemen ayağa kalkarak bu mutlu olayın kutlanmasına katılarak kötülüğün yok olduğunu ve bu şekilde de yeni bir yaşamın başladığını göstermektedir.

Deve oyununun oynanma zamanı da bu oyunun kurban ile ilişkilendirilebileceğinin bir göstergesidir. Oyun kurban bayramında geceleri oynanır. Bu süreç bir gece de olabilir bütün bayram süresince de. Özellikle kurban bayramında oynanması oyunun kurban ile bağlantısını göstermektedir. Bu oyunun ne zamandan beri Kurban Bayramıyla ilişkilendirildiği ise belirgin bir yapı değildir.



Büyük ihtimalle İslamiyet'e geçişle beraber gelen bir süreç etrafında zamanla başka amaçlarla oynana ritüel yapıdaki oyunun İslami bir zaman içerisine katılması ile oluşan bir dönüşüm söz konusudur. Bayram sabahında İslami görevini yerine getiren kişiler akşam olduğunda deve oyununa katılarak ve deveyi orada öldürüp tekrar dirilterek o günün kutsallığını arttırmaktadırlar. Yani hem yeni inanca göre Allah'a şükrederler ve paylaşımı arttırırlar hem de eski inanca göre o günleri kutsarlar. Bu şekilde bayramın gelişini kutlamakta ve bunun yanında daha sonraki günler için de bilerek ya da bilmeyerek iyi dileklerini sunmanın, isteklerini dile getirmenin ve şükranları göstermenin eski bir yolunu icra etmektedirler. Bu bakımdan da birçok inancın içinde yer alan eski kurban törenlerinin belli bölümlerin birleşmesiyle farklı türler içinde kendine yer ettiğini ve işlevleri değişse de altında yatan amaçlarla beraber günümüzde de bir şekilde yer aldığını söylemek mümkündür.

## SONUÇ

Bütün bu verilerden sonra Balıkesir yöresinde deve oyununda karşılaşılan bir motif olan ölüp dirilmenin amaç bakımından zamanında bolluk, bereket, yenilenme gibi durumlar için kurban olan tanrıların durumundan günümüze kadar gelişinde asıl amacını kaybederek sadece eğlencelik bir oyunun parçası olarak görüldüğü söylenebilir. Ancak bu durum onun geçmiş ile bağlantısındaki kutsallığın göstergesini daha yakın zamandaki uygulamalarla olan benzerliğini giderememiştir. Bu yüzden de ölüp dirilme şu anda eğlence amacıyla olsa da belki birkaç yüz yıl öncesine kadar oyunlarda gerçek işlevi için kullanılmaktaydı. Bu bakımdan kurbanın farklı kültürlerdeki işlevleriyle bağdaştırılabilecek yönlerinin mevcut olması ölüp dirilmenin oyunlar içerisinde yer alan bir kurban töreni görüntüsü olarak kabul edilmesine olanak tanır.

Kadim toplumlardan çağımız inançlarına kadar gelen kurbanın amaçları çok büyük değişimlere uğramayarak ilerlemiş ve elbette ki bu ilerleyiş içinde başka türlerin içinde de kendisine yer bulmuştur. Bu yönden kurbanın amaçlarının dikkatli incelenmesiyle aslında yapılmak istenen şeyin yine dilek ve fedakârlık bağlamında değerlendirilmesi, bunun sonucunda da belli bir beklentinin gerçekleşmesi doğaldır. Nasıl ki devenin ölümünün arkasından beklenen dirilmesi ya da yeni bir yavrunun dünyaya gelmesiyse, kurbandan beklenen de hem bu dünyadaki kusurların affı hem de öteki dünyadaki varlıklara saygı ve eğer varsa öteki dünya inancı içindeki yeni yaşama hazırlık olarak görülebilir. Amaçsal benzerlikler doğrultusunda ölüp dirilme motifi tam manasıyla bir kurbandır denilemese bile kurbanın işlevini yerine getiren bir görüntü olarak kurbanın amaçlarını içinde barındıran mitolojik bir yapının günümüze yansması olarak değerlendirilebilir.

## KAYNAKÇA

- And, M. (1985) *Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*. İstanbul:İnkılap Yayınevi.
- And, M. (1974). “Dramatik Köylü Gösterilerinin Ritüel Niteliği”, *Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı Belleten*. Ankara: A.Ü. Basım.
- And, M. (1962). *Dionisos ve Anadolu Köylüsü*. İstanbul:Elif Yayınları.
- Çebi, M.Ü. (2006). *Günümüze Kadar Gelmiş Köy Seyirlik Oyunlarından Örnekler*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Duymaz, A., Şahin, H. İ. (2010). “Balıkesir Çevresinde Hayvan Benzetmecesine Bağlı Köy Seyirlik Oyunları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 23, 171-185.
- Elçin, Ş. (1991). *Anadolu Köy Orta Oyunları (Köy Tiyatrosu)*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Eliade, M. (2009). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Muhammed'den Reform Çağına*, (Çev: Ali Berktaş). İstanbul: Kabaalıcı.
- Erginer, G. (1997). *Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2008) “Dinlerde Tanrıya Yakınlaşma Aracı Olarak Kurban”, *Uluslararası Kurban Sempozyumu Bildiriler Kitabı (İstanbul, 8-9 Aralık 2007)*. İstanbul: Bayrampaşa Belediyesi.
- Örnek, S. V. (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Özhan, M. (1997). “Türkiye’de Dramatik Köy Seyirlik Oyunları Üzerine Bir Atlas Denemesi”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence Seksiyon Bildirileri*, Ankara.
- Özkan, A. R. (2003). *Dinlerde Kurban Kültü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tecer, A. K. (1940). *Köylü Temsilleri*. Ankara: Çığır Mecmuası.
- Tekerek, N. (2008). *Köy Seyirlik Oyunları*. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1982). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yel, A. M. (2008). “Kurbanın Antropolojik Bir Değerlendirmesi”, *Uluslararası Kurban Sempozyumu Bildiriler Kitabı (İstanbul, 8-9 Aralık 2007)*. İstanbul: Bayrampaşa Belediyesi.



# MESLEK FOLKLORU BAĞLAMINDA KIYI EGE KADIN BALIKÇI FOLKLORU<sup>1</sup>

Fisherwomen's Folklore by the Aegean Coast in  
the Context of Occupational Folklor

Gönderim Tarihi: 31.10.2016

Kabul Tarihi: 14.11.2016

Pınar FEDAKÂR\*

Nükte Sevim DERDİÇOK\*\*

**ÖZ:** Her meslek grubu gibi balıkçılık da kendine ait özel birtakım teknik ve mesleki bilgi içermektedir. Bu bilgi, meslek folkloru kapsamında ele alınmaktadır. Bu makalede, meslek ve folklor ilişkisi, kadın balıkçılar örneğinde ele alınmış ve kadın balıkçılardan derlenen "anlatmalar", "halk takvimi" ve "halk inançları ve uygulamaları" incelenmiştir. Bu makalede kullanılan veriler, geniş kapsamlı bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Veriler, Kıyı Ege'deki dört araştırma alanını oluşturan İzmir, Muğla, Çanakkale ve Balıkesir'deki kadın balıkçılardan, karşılıklı görüşme ve katılımlı gözlem yöntemleriyle derlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Kadın Balıkçı, Meslek Folkloru, Kıyı Ege, İzmir, Muğla, Çanakkale, Balıkesir.

**ABSTRACT:** Like any occupation, fishery involves a number of technical and occupational knowledge of its own. This knowledge is examined within occupational folklore. In this article, the relation between occupation and folklore is discussed in the case of fisherwomen's folklore, and "narratives", "folk calendar", and "folk believes and folk practices" collected from fisherwomen are analyzed. Material of this study is based upon an extensive field research project. Data collected through in-depth interviews and participant observation in four case-study locations which are on the Aegean Coast: Izmir, Muğla, Canakkale and Balıkesir.

<sup>1</sup> Bu çalışmanın temelini, 14-TDAE-002 No'lu Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi olan, İzmir, Muğla, Çanakkale ve Balıkesir illerini kapsayan "Kıyı Ege Kadın Balıkçı Folkloru" adlı proje ve bu projenin çıktıları kapsamında tamamlanan "Kadın Balıkçı Folkloru: İzmir ve Muğla Örneği" adlı yüksek lisans tezi oluşturmaktadır.

\*Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi/Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü/Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, pdonmez41@hotmail.com.

\*\*Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi/Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü/Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, nuktederdicok@yahoo.com.

**Keywords:** Fisherwomen, Occupational Folklore, Aegean Coast, Izmir, Mugla, Canakkale, Balıkesir.

## GİRİŞ

Geleneksel mesleklerden biri olan balıkçılık, avlanma yöntemleri ve uygulamaları, özel araç-gereç kullanımı başta olmak üzere pek çok tekniği ve tecrübeye dayalı özel bilgiyi içerir. Bu nedenle balıkçı, hem teknik hem de kültürel bilgi birikimine sahiptir. Toplumsal cinsiyet algısı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan rol paylaşımları sebebiyle “erkek mesleği” olarak kabul edilen bu meslek grubu içerisinde kadınlar da mevcuttur. Balıkçılığın yaşam biçimi ve çalışma şartları, sektör içerisindeki kadınlar için bazı engeller teşkil etse de Türkiye’de deniz, göl ve akarsularda balıkçılık yapan, balıkçılığı meslek edinmiş kadınlar bulunmaktadır.

Kadın balıkçılar pek çok mesleki bilgiyi geleneksel kültür içinde öğrenir ve aktarır. Örneğin, balık avlama teknikleri, denizde yol alma ve bulma, avın yerini tespit etme ya da hava durumunu anlamak gibi pek çok özel bilgi usta-çırak ilişkisiyle aktarılır. Bu bilgi, tecrübeyle desteklenmesi ve tecrübenin paylaşılmasıyla tamamlanmaktadır. Bugün balıkçılık, elektronik teçhizat ve teknik donanımın kullanıldığı modern bir meslek haline gelmiş olsa da halk takviminin takip edilmesi, hava tahmini için deniz yüzeyi, bulutların yönü, yıldızların parlaklığı, rüzgârın esiş yönü ve hızı gibi halk meteorolojisinin uygulanması; balıkların uluslararası ortak adlarının yanında yerel adlandırılmalarının da kullanılması; tekne şekillerinden avlanma ekipmanlarına kadar teknik araç-gerece yerel isimler verilmesi ve mesleğe bağlı olarak yaratılıp aktarılan sözlü kültür ürünleri (fıkra, memorat, efsane vb.) geleneksel yapının etkisiyle şekillenmektedir. Örneklediğimiz tüm bu hususlar, mesleğe bağlı kültürel yapıyı; yani “meslek folklorunu” oluşturan temel taşlardır.

Kadın balıkçı folklorunu belirli yapılardan oluşan bir bütün olarak ele aldığımızda, meslek seçimi, mesleği öğrenme, meslekî aşamalar ve geleneksel uygulamalar gibi temel birimlerin erkek balıkçılardan farklılık gösterdiğini ve buna bağlı olarak da balıkçılık mesleği içerisinde ayrı bir kültürel yapı oluşturduklarını söylemek mümkündür. Ege Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projesi olarak tamamlamış olduğumuz “Kıyı Ege Kadın Balıkçı Folkloru” (2015) adlı proje ve proje sahasından iki şehre bağlı olarak tamamlanan yüksek lisans tezi (Derdiçok, 2015) kapsamında yaptığımız alan araştırması sırasında Çanakkale, Balıkesir, İzmir ve Muğla illerinden 52 kadın balıkçı ile yapılan görüşmeler sonucunda, ustası eşi ya da babası olan; yani mesleği daha

dar bir çerçevede öğrenmek, uygulamak ve aktarmak durumunda kalan kadın balıkçıların, meslekleri etrafında şekillenen inanma unsurlarına bağlı kaldıkları ve bu inanma unsurlarıyla ilgili olan anlatmaları daha sık aktardıkları tespit edilmiştir. Örnek vermek gerekirse; deniz yaratıkları, özellikle deniz kızı hakkındaki inanma ve anlatmalar kadın balıkçılar tarafından sıklıkla yaratılıp aktarılmaktadır. Benzer şekilde, balıkçılıkla ilgili olarak anlatılan/söylenen “efsane”, “deyim”, “atasözü”, “tekne isimleri”, “balık isimleri”, “alkış (dua)” ve “kargış (beddua)”; düzenlenen “festivaller”; “nazar”, “bolluk ve bereket” inancı ve bu inanca bağlı olarak yapılan uygulamalar; balık başta olmak üzere çeşitli deniz ürünleriyle yapılan yemeklerin tarifi gibi daha çok balıkçı kadınların yarattığı, uyguladığı ve aktardığı kültürel öğeler, kadın balıkçı folkloru içerisinde değerlendirilebilir.

Kadın balıkçıların kültürel ürünlerinin hem kadınlar özelinde hem de meslek grubu bakımından balıkçılık genelinde özel bir kültürel alan oluşturduğunu belirtmek gerekir. Meslek içerisinde cinsiyetleri sebebiyle bir “grubu” oluşturan kadın balıkçılar, meslekleri etrafında şekillenen kültürel yapı ile meslek folkloruna sahiptir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için “meslek folkloru” terimi üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Meslek, eğitim, cinsiyet, yaş, etnik köken, din, dil vb. gibi çeşitli birleştirici faktörler halkı oluşturur ve halkı oluşturan her bir bireyin birbiriyle etkileşim halinde olmasını sağlar. Çünkü bu olgulardan her biri, bireylerin ortak bir amaç doğrultusunda birleşmesine ve belli bir gelenek oluşturmaya zemin hazırlamaktadır.

Bu makalenin konusunu oluşturan meslek folklorundan örnek verecek olursak, meslekleri doğrultusunda bir araya gelmiş olan her bir grubun kendine ait bir folkloru olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Bir halkı birbirine bağlayan “meslek” olgusu, halkın kendi geleneklerini yaratmasını sağlar ve aynı zamanda, sahip olduğu bu gelenekleri aktarması ve yaşatarak koruması için ortam hazırlar (Ekici, 2008: . 33-38).

“Meslek folkloru, köyden kente çalışma hayatı etrafında şekillenmiş folklor ürünlerini içeren bir kavramdır” (Duymaz ve Şahin, 2010: 104). Meslek folkloru terimi, Amerika ve Avrupa’daki “occupational folklore” teriminin karşılığı olarak kullanılır. Bazı folklorcular, “organizational folklore” terimini de “meslek folkloru ile aynı anlam ve bağlamda kullanmaktadır. Ancak, bu terim biraz daha karmaşık kurumsal yapılara işaret etmektedir (McNail, 2013: 67-70). Meslek folkloruyla ilgili çalışmalarda, anlatmalar ve jargonu içeren sözlü şekillerin yanında kıyafetler, gayri resmi bir şekilde öğrenilen ve icra edilen beceri ve teknikleri de içermektedir (McCarl, 1986: 71). Meslek folkloru terimi, Türkiye’de ilk defa Ali Duymaz ve Halil İbrahim Şahin’in meslek folkloru ve

pirleriyle ilgili makalesi (Duymaz ve Şahin, 2010), meslek folklorunun kapsamlı olarak ele alan ilk çalışmalar arasında yer alır (Aça, 2015: 126).

Meslek folkloru, köyden kente geleneksel, yarı geleneksel ve güncel meslekler ile kullanılan geleneksel ve modern yöntemleri kapsayan çalışma hayatı etrafında şekillenmiş halk bilgisi ürünlerini içeren bir kavramdır. Başka bir ifadeyle, meslek üyelerinin kendi aralarında oluşturdukları ortak dilleri, sözlü kültür ürünleri, geleneksel uygulamaları, inanışları, iş için gerekli âletlerin yaratımı ve kullanımı hakkındaki bilgileri, giyim tarzları, çalışma hayatıyla ilgili düşünceleri meslek folkloru kapsamında incelenmektedir. Meslek folkloru, sadece meslekî jargon ve anlatıların sözlü formlarını değil; aynı zamanda herhangi bir çalışma grubundaki bireyler tarafından gerçekleştirilen ve gayri resmi yolla öğrenilen çeşitli beceri ve tekniklerin yanı sıra söz konusu meslek grubu etrafında şekillenen geleneksel uygulamaları da kapsamaktadır (Derdiçok, 2015: 29).

Meslek folkloru bağlamında ele aldığımızda; balıkçılar, madenciler, doktorlar, saatçiler, fırıncılar gibi, belli bir meslek üyelerinin bir grubu oluşturduğunu ve birbirleriyle olan etkileşimleri sonucu genel anlamda grup folkloru; özel anlamda ise meslek folkloru adını verdiğimiz yapıyı meydana getirdiklerini söylemek yerinde olacaktır.

Balıkçılar da toplumsal yapıda meslekleri doğrultusunda bir araya gelmiş olmaları dolayısıyla grup folklorunun özel bir alanı olan meslek folkloru kapsamında ele aldığımız bir gruptur. Bu makalede, küçük ölçekli balıkçılar ele alınmıştır. Çalışma alanımız olan Kıyı Ege’de (Çanakkale, Balıkesir, İzmir ve Muğla illeri) balıkçılık faaliyetleri daha çok kıyı balıkçılığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Kıta sahanlığının dar ve kıyıların girintili çıkıntılı olması gibi faktörlerin etkili olduğu bu durum, geleneksel-küçük ölçekli balıkçılığı ön plana çıkarmıştır. Geleneksel-küçük ölçekli balıkçılık, kıyı sürütme ağları, kıyı oltaları, paraketeler, kıyı uzatma ağları, kıyı gırgırları, dalyanlar ile yapılan balıkçılık faaliyetlerini kapsar. Türkiye’de toplam 20.289 balıkçı gemisi vardır. Bunların 3124 adedi içsularda balıkçılık yapmaktadır. Denizlerde çalışan 17.165 balıkçı gemisinin 15.326 adedi 12 metreden küçük ve genelde kıyı balıkçılığı yapan küçük ölçekli balıkçı gemileridir (TUİK, 2011).

Küçük ölçekli balıkçılığa bağlı meslek folkloru, araştırma alanı bakımından oldukça geniştir. Bu noktada araştırma konusu edilen grup, cinsiyet odaklı olarak daraltılmış olan “kadın balıkçılar”dır.

Makalede, grup olarak seçtiğimiz “kadın balıkçılar”ın hem meslek hem de cinsiyetleri doğrultusunda oluşturdukları meslek folkloru, yukarıdaki tanım kapsamında da ifade etmiş olduğumuz “anlatmalar”, “halk takvimi ve meteorolojisi” ve “halk inançları ve uygulamalar” kapsamında ele alınacaktır.

## ANLATMALAR

Bu başlık içerisinde, meslek folkloru tanımında “sözlü kültür ürünleri” olarak ele aldığımız efsane, memorat, deyim, atasözü, selamlaşma sözleri, alkış-karış ve tekne ile balık adları ele alınmıştır. Söz konusu sözlü kültür ürünleri deniz, balık ve balıkçılık ile ilgili olarak kadın balıkçılardan derlenmiştir. Kadın balıkçılardan derlenen efsane, memorat, deyim, atasözü, selamlaşma sözü, tekne isimleri ve balık isimleri, alkış, kargış metinleri balıkçı kadınlar etrafında oluşan meslek folklorunun önemli bir parçası olarak dikkati çekmektedir.

Kadın balıkçılardan derlenen efsaneler, etiyolojiktir; yani açıklayıcı işlevi görür. Yapısal olarak uzun olmayan, büyük çoğunluğu denizkızı ile ilgili ve herhangi bir ismi açıklamaya yönelik olarak anlatılan efsane metinleri ile karşılaşmıştır. Özellikle bir avlanma tekniği ve aracı olan paraketenin ismi ve nasıl ortaya çıktığı ile ilgili çok sayıda anlatma vardır. Bunlardan biri kıyı Ege’de balıkçılar tarafından çok kullanılan paraketeyle ilgilidir:

*“Paraketenin ismi aslında belekadi. Bunu Yunanlı bir bayan icat etmiş. Yunanlı bayan balıkçıymış. Kocasıyla balığa gidiyormuş. Yunanlı kadının doktor bir sevdiği varmış. Kocasıyla devamlı balığa gittiği için ben sevdiğimle nasıl buluşabilirim, nasıl bir iki saat boş kalabilirim diyerek kadın düşüne düşünce bunu icat etmiş. Çünkü paraketeyi, seleyi dökeriz yere; temizlemesi en az iki saat sürer. Onu döktüğün zaman da bitmeden tuvalete bile gidemezsin. Onun başından kalkamazsın. Yunanlı kadın da böyle yapmış.”* (Derdiçok, 2015: 45).

Yukarıdaki anlatmada adı geçen parakete ile ilgili olan metinler, hem kadın balıkçılar hem de erkek balıkçılar arasında bilinmekte ve aktarılmaktadır. Efsane metinleri, balıkçılar tarafından daha çok paraketeyi temizleme ve parakete yem takma işlemleri sırasında bizim isteğimiz üzerine anlatılmıştır.

Çoğunlukla kadın balıkçılar tarafından inanılan ve buna bağlı olarak da aktarılan denizkızı hakkındaki anlatmalar, olağanüstü varlık olarak kabul edilen denizkızının balıkçılara yardımcı olması gibi işlevsel bir rol oynamaktadır:

*“Balıkçı sessizce denizkızına yaklaşmış. Ona çatal iğne takmış. Çatal iğne taktığı zaman gidemezmiş, orada kalırmış. Alt tarafı balık, üst tarafı kadına benziyormuş. Çok güzelmış. Adam çok fakir, gariban biriymiş. Borcu da varmış. Adam borçlarını nasıl ödeyeceğini düşünürken denizkızı, adamı zengin etmiş. Ama adamdan da kendisini bırakmasını istemiş. Her bir insan denizkızını göremezmiş; ama o adam görmüş. Adam nereye ağ atsa balıkları sürüyüp geliyormuş. Elleri varmış, ayakları yokmuş. Ayakları balıkmış.”* (Derdiçok, 2015: 46).

Bunların dışında, “Genelde ada kenarında, taşlıkta yaşadığı için o balığa adabeyi demişler. Ama eski ismi iskorpittir.”, “Çingene palamutu, palamut zamanından önce



çıkan bir palamut. Biraz kof olduğu için, zamanından önce olduğu için çingene palamutu demişler.” (Derdiçok, 2015: 46) gibi balık isimleri gibi konuların açıklanması hakkındaki anlatmalar; “nasıl”, “neden” ve “niçin” sorularına cevap verici niteliktedir.

Kadınların aktardığı memoraatlar ise, “uyarıcı” işlevi görmekte; denizde gidilmemesi gereken yerler ya da avlanılmaması gereken durumlar ile ilgili olarak anlatılmaktadır:

*“Gece denizde su perileri olurmuş. Buna Ahmet de denk gelmiş. “Denizin içinden bir ışık çıktı. O ışıktan sonra çığlık sesi duyuldu.” dedi. Onun için ben şimdi gece nerede olursa olsun denizin ortasında ışık yanan yerde balık avlamam. İster inansın ister inanmasın.”* (Derdiçok, 2015: 49).

Efsane ve memoraatlarda olduğu gibi, deyim, atasözü, selamlaşma sözleri, alkış ve kargışlar da meslekleri etrafında şekillenmiştir.

Deyim ve atasözü gibi anlatmalar, kadın balıkçılardan ve karşılaştırma yapma amacıyla kadın balıkçıların eşleri olan erkek balıkçılardan derlenmiştir. Deyimler ve atasözleri, bizim isteğimiz üzere değil; sohbet sırasında yeri geldikçe balıkçılar tarafından aktarılmıştır. Kimi inanış ve gelenekleri bildiren deyim ve atasözleri, kadın balıkçı folkloru etrafında şekillenmiş, meslekleri ile alakalı birtakım gözlem ve deneme sonucu elde ettikleri bilgiye dayanmaktadır.

Gündelik yaşam içerisinde iletişimin sağlanmasını ve devam etmesini sağlayan öğelerden biri olan selamlaşma, kişiler arasındaki iletişimin başlaması, devam etmesi ve sonlanmasında önemli bir rol oynayan dil ve davranış şekilleri ile gerçekleşmektedir. Hem kadın hem de erkek balıkçılardan selamlaşma sözü olarak en sık duyduğumuz ve derlediğimiz metin, “rastgele”dir (Derdiçok, 2015: 52). Rastgele, balıkçılar arasında çok yaygın olarak kullanılan bir selamlaşma sözü olarak karşımıza çıkar. Bu söz, hem selamlaşma hem de iyi dilek taşımaktadır.

Kadın balıkçılardan hem mülakat hem de gözlem yöntemleriyle derlemiş olduğumuz “Bereket versin.”, “Allah daha çok versin.”, “Allah ağlarını doldursun.”, “Allah kocana daha çok balık versin.” (Derdiçok, 2015: 58) gibi alkışlar, daha çok balık yakalamak ve denizde başa gelebilecek kötülüklerden korunmak amaçlıdır. Alkışlar kadar sık olarak karşılaşmadığımız kargışlara ise derlenen tek örnek; “Allah trol versin!” şeklindedir. Uzun yıllar büyük ölçekli balıkçılıkla geçimini sağlayan kadın balıkçılardan biri, işinin zor olduğunu belirtmek için beddua edeceği zaman bu şekilde söylediğini ifade etmiştir.

Bunlar dışında, tekne ve balık isimleri de genelde balıkçılar özelde ise kadın balıkçılar sayesinde somut olmayan kültürel mirasa yapılmış bir katkıdır. Şükürü Elçin’in “minyatür eserler” (Elçin, 1997: 476) benzetmesinden yola çıkarak

meslek folkloru ve kültürel bellek aktarımında önemli rol oynayan tekne isimleri ve balıkçıların kendi aralarında özel bir dil olarak ortaya koydukları balıkların yerel adlandırılmaları da bu başlık altında ele alınmıştır.

Teknelerin büyük çoğunluğunun ismi önceki sahiplerinden kalmadır; ancak teknelerine kendileri ad veren balıkçılar ya kendilerinin ya da çocuklarının isimlerini tercih etmiştir. Balık isimleri ise hem Türkçedeki genel kullanımı hem de yerel kullanımı ile karşımıza çıkmaktadır. Karşılaştığımız 46 balık isminden 29'u Türkçedeki genel kullanım (dülger, bakalyaro, barbunya gibi), ; 17'si ise yerel kullanıma (peygamber balığı, berlam, barbun gibi) aittir (Derdiçok, 2015: 55-56).

## HALK TAKVİMİ-METEOROLOJİSİ VE YÖN BULMA

Bu kısımda, gününün neredeyse tamamını denizde geçiren kadın balıkçılar için son derece önemli olan yön bulma, halk takvimi ve meteorolojisi ile ilgili bilgilere yer verilecektir. Kadın balıkçıların söz konusu bilgilerine değinmeden önce halk takvimi ve meteorolojisinin ne olduğu üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Bu bağlamda, Gürbüz Erginer'in halk takvimi tanımına bakmak gerekir:

*“Herhangi bir yöre insanının, temelde kültürel bir miras olarak edindiği; doğal olgularla, toplumsal kurumlar ve olgular arasındaki uzun süreli deneyimlere dayalı ilişkinin kurulduğu dinsel, tarihsel, töresel, eğitsel, inançsal, hukuksal, tarımsal, siyasal, ekonomik bağın anımsama ve anımsatma görevini üstlenmiş olan zaman-hayat ikilisinin sistemli bir dizgesi” (Erginer, 1984: 22).*

Erginer'in “ekolojik”, “doğal”, “dinsel”, “ekonomik” ve “toplumsal ve toplumlararası olaylar” çerçevesinde oluştuğunu ifade ettiği halk takviminde, balıkçılık söz konusu olduğunda “ekonomik” etkenin ön plana çıktığını görmekteyiz. Balıkların hangi aylarda avlandığını bilen balıkçılar, bazı ayları, o ay içerisinde avlanan balıkların isimleri ile adlandırmaktadır.

Kıyı Ege'nin kadın balıkçılarından halk takvimi ile ilgili olarak derlediğimiz metinler, özellikle denize çıkılması uygun görülmeyen çok sıcak havaların hangi aylara denk geldiği ve nasıl isimlendirildiği ile alakalıdır.

Geçimini balıkçılıktan kazanan kadın balıkçı için yılın hangi dönemlerinde veya hangi havalarda denize çıkılması gerektiği hayati bir konudur. Bu çerçevede oluşturulmuş olan halk takvimi de çoğunlukla tüm kadın balıkçılar tarafından bilinmekte, uygulanmakta ve aktarılmaktadır.

Halk takvimi ve meteorolojisi konusunda fazlaca bilgisi olan kadın balıkçılar, kendileri için tehlikeli olabilecek ve estiği zaman balığa çıkılmaması gereken rüzgârları bilmekte; kimi zaman hava durumlarından kimi zaman da havanın

kendini belli etmesi gibi geleneksel yöntemleri kullanarak bilgilerini teyit edebilmektedir.

“Sakin havalar”da, “Iodos” ve “poyraz” çok esmediğinde denize çıkılması gerektiği; gelişen teknoloji sayesinde internetten sürekli olarak hava ve deniz durumunun takibinin yapıldığı; gökyüzüne bakarak bulutların durumundan havanın anlaşılabilceği; rüzgârların özelliklerine göre hangi isimleri aldığı gibi halk takvim ve meteorolojisini ilgilendiren tüm önemli hususlar kadın balıkçılar tarafından bilinmekte ve aktarılmaktadır.

Kadın balıkçılarla yaptığımız görüşmeler sırasında özellikle geceleri yön bulma konusunda yardımcı unsur olarak karşımıza çıkan yıldızlar da meslek folkloru açısından önemli rol oynamaktadır.

## TOPLUMSAL İNANÇ VE UYGULAMALAR

### Kutlamalar

Bu kısımda, kadın balıkçılardan derlediğimiz balık, balıkçılık veya denizle ilgili olarak kutlanan bayramlar ve festivallere yer verilmiştir.

Çalışma alanımız olan Kıyı Ege’de balık ya da denizle ilgili olarak kutlanan bayram sayısı oldukça azdır. Yukarıdaki açıklamalara göre kaynak kişilerimizin “bayram” olarak ifade ettikleri uygulamalar sadece Sığacık’ta (İzmir) kutlanan Sığacık Balık Bayramı’dır. Sığacık Su Ürünleri Kooperatifi tarafından senede bir defa yapılan bayramda, bayrama gelen herkese balık ekmek dağıtılmaktadır (Derdiçok, 2015: 61). Bu kutlamada, kadın balıkçıların yanı sıra erkek balıkçıların eşleri de kutlamalara katılmaktadır.

6 Mayıs 2015 tarihinde, alan araştırmamızın Muğla ayağı dahilinde gittiğimiz Bozburun’da Hıdırellez kutlamalarına dair çeşitli uygulamalar tespit edilmiştir. Özellikle kadın balıkçılar teknelerine binerek etraftaki adalara gidip piknik yaparlar. Birlikte yemekler yenir, oyunlar oynanır ve dilekler dilenerek denize taş atılır. Balıkçıların Hıdırellezde Hıdır’ı tuttuğu söylenmektedir (Derdiçok, 2015: 61).

Festivallerin yapısı, sırasıyla; açılış töreni, ritüel, drama ve yarışma, şölen (yemek), dans ve müzik ile olayın bitirilişi unsurlarından oluşmaktadır ve kadın balıkçıların, Seferihisar ve çevresinde dahil olduğu festivaller de bu yapıya uygundur (Derdiçok, 2015: 59).

Bu olay yapısını takip eden ve kadın balıkçılar başta olmak üzere söz konusu alandaki balıkçılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, Gelibolu Sardalye Festivali, Foça Balıkçı Festivali, Urla Özbek Köyü Deniz ve Deniz Ürünleri Şenliği, İzmir Hamsi Şöleni ve Aliğa Hamsi Şöleni her yıl düzenli olarak kutlanan festivallerdir.

Yukarıda adı geçen festivaller genellikle çok sayıda insanın katılımı ile gerçekleşmekte; çoğunlukla açılış töreni, deniz temizliği, çeşitli yarışmalar, mezat, balık-ekmek dağıtımı gibi yapılardan oluşmaktadır (Derdiçok, 2015: 62).

### Adak-Kurban

Her kültürde insanüstü güce yaklaşma ve onunla iletişim kurma amacı etrafında şekillenen kurban, insanlık tarihi kadar eskidir. Kurban olgusu, çeşitli inanç ve uygulamaları da beraberinde getirmiştir.

Gürbüz Erginer tarafından “periyodik kurbanlamalar”, “adak kurbanlamaları” ve “şölenlik, törenlik kurbanlamalar” olarak üç başlık altında değerlendirilen Anadolu’daki kurban uygulamaları, kadın balıkçılar tarafından da hayata geçirilmektedir. Ancak Erginer’in yapmış olduğu üçlü tasnif içerisinde kadın balıkçılar etrafında yaygın olarak uygulananı adak kurbanlamalarıdır.

Erginer adak kurbanlamalarını şöyle açıklamıştır:

*“Bu grupta yer alan kurbanlamaların genellikle belirli bir zamanda gerçekleştirilmesi gibi kısıtlayıcı koşulu ve periyodik yapısı yoktur. Bu kurbanlamalar, koşullu ya da koşulsuz adağın (nezirin) genellikle gerçekleşmesi durumunda belirginlik kazanmaktadır.” (Erginer, 1997: 170)*

Tanımdan hareketle, denizde tehlikeli bir durumda kalan balıkçıların, karaya sağ salim ulaşabilmek için adak adalarını ve karaya çıktıklarında da bu adaklarını gerçekleştirmeleri, adak kurbanlamaları olarak ifade edilebilir. Bu konuda karşımıza çıkan inanç ve uygulamalar ise, yeni alınan tekne için kurban kesilmesidir. Temel olarak karşılıklı bir eylem olan kurban, değiş-tokuş ilkesine bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Kadın balıkçılar tarafından da uygulanan bu tür kurbanlamalar da bunun kanıtı olacak niteliktedir. Böylece, insanoğlu doğüstü güçleri kendi tarafına çekerek gelecek tehlikelerden korunmuş olacaktır (Derdiçok, 2015: 63).

### Bolluk ve Bereket Ritüelleri

Bereket, ekmeğini denizden; yani balıktan kazanan kadın balıkçılar için son derece mühimdir. Bu sebeple, kadın balıkçılar avın bereketli geçmesini sağlayacak çeşitli inanma ve uygulamaların bilgisine sahiptirler ve bu bilgiyi yaşatarak korumaktadırlar.

Avın bereketli geçmesi için kadın balıkçılar tarafından yapılan uygulamalar; dua etmek, tekneye sağ ayakla girmek ve küçük balıkları büyümesi için tekrar denize bırakmaktır. Kadın balıkçılar bu pratiklere önem göstermekte ve uygulamaktadırlar (Derdiçok, 2015: 64).

## Nazar

Boratav tarafından “*kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç ve bu nitelikleriyle, bir kişiye, bir hayvana ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm, nesne üzerinde sakatlanma, kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi anlamını almıştır.*” (Boratav, 2003: 133-134) şeklinde açıklanan nazar ve nazar inancı, kadın balıkçılarda son derece yoğundur.

Kadın balıkçılar tarafından, tutulan balıklar(a) “göz değmesin”, “göze gelmesin” diye özellikle “kem gözlü” olduğu düşünülenlerden saklanır, teknelere nazar boncukları asılır, balık tutulurken ya da balık tutmaya yarayan ağlar yapılırken “Maşallah” denmesine dikkat edilir (Derdiçok, 2015: 65-66).

## SONUÇ

İzmir, Muğla, Çanakkale ve Balıkesir illerinde gerçekleşen alan araştırması sonucunda Kıyı Ege Bölgesi'nin kadın balıkçılarının kendi aralarında meslekleri çerçevesinde oluşturdukları geleneksel bilgi meslek folkloru olarak incelenmelidir.

Bu makalede konu edilen meslek folkloru hakkında yaptığımız saha araştırması kapsamında Kıyı Ege'nin dört ili, 13 ilçesi ve 7 köyünde toplam 87 balıkçı ile görüşülmüştür. Bunlardan 52'si kadın balıkçıdır. Bu kadınlar, balıkçılık, ağ yapımı ve tamiri, midyecilik, mezatta balık satma işlerini yapmakta; aynı zamanda bir kısmı pansiyonculuk, çiftçilik ve tekne turu gibi ek işlere de sahiptir. 46 kadın, balıkçılık, 10 kadın ağ yapımı ve tamiri, 3 kadın ise balıkçılıkla ilgili yan alanlarda görev almaktadır. Balıkçılık dışında ikinci bir işle uğraşan kadın oranı %6'dır. Genellikle 50-60 yaş arası olan balıkçı kadınlarla görüşmeler yapılmıştır. Kadınların %75'i mesleği eşinden, %8'i hem eşinden hem babasından, %4'ü annesinden, %13'ü babasından ya da dedesinden öğrenmiştir. Kadınların %82'si eşiyile, %4'ü babası veya oğluyula, %3'ü ablasıyla ve %3'ü yalnız başına ava çıkmaktadır. Görüşme yaptığımız kadın balıkçılar, küçük ölçekli balıkçılık kapsamında karşımıza çıkan aile balıkçılığı içinde kendini göstermektedir. 52 kadın balıkçı ile yapılan görüşmeler sonucunda 13 saatlik kamera kaydı, 8 saatlik ses kaydı ve 3.962 fotoğraf elde edilmiştir. Söz konusu bölgede yapılan alan araştırması ve alan araştırması sonucunda elde edilen tüm bilgiler ışığında, kadın balıkçıların oluşturdukları geleneksel yapının meslek folkloru adını verdiğimiz inceleme alanında önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz.

Herhangi bir meslek grubuna ait olan sözlü kültür ürünleri, dil, giyim tarzı, iş için gerekli teknik ve bilgi, meslek hakkında oluşan duygu ve düşünceler, toplumsal yapıyı oluşturan önemli bir parçayı ve bireyin kimliğini gözler önü-

ne sermesi bakımından son derece önemlidir. Kadın balıkçı folkloru da genel olarak halkbilimi alanında özel olarak ise meslek folkloru kapsamında özel bir alanı ifade etmektedir. Kadın balıkçı folkloru söz konusu olduğunda hem cinsiyet hem de meslek ortaklıkları devreye girmektedir. Bu da meslek grubu arasında oluşan geleneksel yapının iki koldan beslenmesi için son derece elverişli bir ortam hazırlamaktadır. Erkek balıkçılar, mesleği daha geniş bir alanda öğrenme şanslarından dolayı mesleğin geleneksel yapısıyla ilgili bazı hususları unutturken kadın balıkçılar, cinsiyetleri sebebiyle mesleği daha dar bir alanda öğrendikleri için geleneksel yapının özellikle inanç ve aktarım boyutunu yaşatarak korumaktadır. Bu durum, cinsiyet ve meslek kanalıyla beslenen ve kültür ya da folklor bakımından zenginleşen kadın balıkçı folklorunun bahsedilen özelliğiyle ilgili en önemli kanıttır. Türk halk bilimi alanındaki meslek folkloru çalışmaları içinde “kadın” odaklı olarak yapılan ilk çalışmalardan biri olan bu makale, Kıyı Ege kadın balıkçıları gibi özel ve neredeyse hiç çalışılmamış bir alandan Türk halk bilimi ve özellikle meslek folkloru araştırmalarına kaynaklık edecek veri sağlanmıştır.

## KAYNAKÇA

- Aça, M. (2015). "Meslek Folkloru Araştırmaları Tarihine Bir Bakış." *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 111-137.
- Boratav, P. N. (2003). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Mas Matbaacılık.
- Derdiçok, N. S. (2015). *Kadın Balıkçı Folkloru: İzmir ve Muğla Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Duymaz, A. ve Şahin, H. İ. (2010). "Meslek Folkloru Kapsamında Geleneksel Mesleklerdeki Pir İnancı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Değerlendirme." *Milli Folklor*, 87, 101-121.
- Ekici, M. (2008). "Geleneksel Kültürü Güncellemek Üzerine Bir Değerlendirme." *Milli Folklor*, 80, 33-38.
- Elçin, Ş. (1997). Ayvalık Limanına Bağlı Deniz Araçlarının İsimleri. Ş. Elçin, *Halk Edebiyatı Araştırmaları II* Ankara: Akçağ Yayınları, 476-483.
- Erdem, S. (2012). Grup Folkloru ve "Özkültür". *Milli Folklor*, 94, 41-49.
- Erginer, G. (1984). *Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erginer, G. (1997). *Kurban: Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kıyı Ege Kadın Balıkçı Folkloru Bilimsel Araştırma Projesi Sonuç Raporu*. (2015). Proje Yürütücüsü: P. Fedakar, araştırmacılar: H. Göncüoğlu, N. S. Derdiçok. Ege Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Şube Müdürlüğü, Proje No: 14-TDAE-002.
- McCarl, R. (1986). "Occupational Folklore." *Folk Groups And Folklore Genres: An Introduction*. Ed. E. Oring, Colorado: University Press of Colorado, Utah State University Press, 71-90.
- McNeill, L. S. (2013). *Folklore Rules: A Fun, Quick, and Useful Introduction to the Field of Academic Folklore Studies*. Utah: Utah State University Press.

# ADİL ERDEM BAYAZIT'IN POETİKASI

## The Poetics of Adil Erdem Bayazıt

Gönderim Tarihi: 25.08.2015

Kabul Tarihi: 19.07.2016

Havvaana KARADENİZ\*

**ÖZ:** Erdem Bayazıt, yakın dönem Türk edebiyatında önemli yere sahip olan bir sanatçıdır. Sanatçı, kendisini yalnızca sanatsal faaliyetlere hasretmemiş; siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda da etkin bir şekilde rol almış, çok yönlü bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Bayazıt'ın, sanatı böyle içselleştirmesinde şairler ve yazarlar şehri olan Maraş'ın, önemli edebî şahsiyetlerin, ders aldığı hocaların, arkadaşlarının ve savaşın getirmiş olduğu ekonomik sıkıntıların önemli bir payı bulunur.

Bu çalışmada Erdem Bayazıt'ın şiirle ilgili görüşleri, Orhan Okay'ın poetik tasnif teklifi esas alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Okay'a göre poetika için ilk planda düşünülebilecek ana bölümler şöyle sıralanır: *"tarifler, dış yapı, dil, sanatların tedâhülü, iç yapı/muhtevâ ve şiir okuyucusu"*dur. Bu plan çerçevesinde Erdem Bayazıt'ın şiir anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır.

**Anahtar sözcükler:** Erdem Bayazıt, Poetika, Tabiat, Modernleşme, Şehir, Ölüm.

**ABSTRACT:** Adil Erdem Bayazıt was an artist who gained a significant foothold in the recent era Turkish literature. He not only was involved in artistic activities but also was a man of many parts having an active role in political, cultural, and social fields. Bayazıt internalised the arts in Maraş, the city of poets and writers, in the shade of important literary figures, his teachers, friends, and the war-torn economy.

This paper includes a review of Erdem Bayazıt's thoughts on poetry through Orhan Okay's poetic classification. According to Okay, main parts of poetics in the first plan are *"descriptions, deixis, language, interpenetration of arts, internal structure/context and reader of poetry"*. We tried to put forth the poetics of Erdem Bayazıt within the frame of this plan.

**Keywords:** Erdem Bayazıt, Poetics, Nature, Modernisation, City, Death.

\* Okutman, Ahi Evran Üniversitesi / Türk Dili Bölümü, havvaanakaradeniz@gmail.com



## GİRİŞ

Her sanat eseri, yazarının veya şairinin ona kazandırdığı mana ile çağları aşan bir yapıya sahiptir. Bu yapı, her çağda değişen ve gelişen bir algının edebiyatta terennümü neticesinde yorumlanır. Bu sayede sanat eseri, devrin sanat anlayışı ve okuyucu kitlesi ile her defasında yeniden hayat kazanır, okuyucusunda karşılık bulur. Ancak sanatçısının yüklediği amaç ve içerik değişmez.

Türk edebiyatında şairlerin, kendi şiir anlayışlarını ve şiirle ilgili düşüncelerini açıkça ifade ettiği metinlerin sayısı oldukça azdır. Bunda şairlerin, kendi yazdıkları üzerinde konuşmayı sevmeyişleri etkilidir. Öte yandan dine, geleneğe ve dünya görüşüne sıkı sıkıya bağlı olan bir yaşam biçimi, şairlerin özgür düşünmesini ve aynı zamanda bir yönüyle poetik anlayışlarını ifade etmelerini engeller.

Köklü bir Türk şiir geleneğine rağmen pek çok şairin poetikasını ortaya koymaması ve şiir üzerinde konuşmak istememesi büyük bir talihsizlik olarak nitelendirilebilir. Hemen hemen her şairin kendine özgü bir poetik çizgisi olmasına rağmen birkaç örnek dışında şairlerin kendi poetik düşüncelerini içeren eserlere pek rastlanılmaz. “*Divan edebiyatı çerçevesinde bazı şairler, divanlarının ‘dibâce’ (önsöz)lerinde kendi şiir anlayışları ile ilgili birtakım mülâhazalara yer vermişlerdir... Şuara tezkirelerinde de konuyla ilgili olarak dağınık ve müphem de olsa, bazı ipuçları bulunmaktadır.*” (Okay, 2011a: 19). Tanzimat döneminde bazı gazete ve dergi yazılarında, Cumhuriyet devrinde ise şiir sanatı ile ilgili düşüncelerin ifade edildiği yazılara rastlanır. Bunlardan da ilk olarak Ahmet Haşim’in “*Piyale*” adlı şiir kitabının ön sözünde yer alan “*Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar*” başlıklı yazısı esas alınır.

Şairlerin poetik düşüncelerini ortaya koyabilmek için başta şiiri olmak üzere şairin mektuplarına ve kendisiyle yapılan söyleşilere/mülakatlara başvurulduğu görülür. Bu noktada Erdem Bayazit’in şiirle ilgili görüşleri de şiirlerinden, kendisinin kaleme aldığı dergi yazılarından ve kendisiyle yapılan söyleşilerden hareketle ortaya konmaya çalışılmıştır.

## 1. TARİFLER (TANIMLAR)

### 1.1. Şiir Nedir?

Güzel sanatların ve edebiyatın içinde şiir; anlam derinliğine sahip olması, okuyucu tarafından anlamlandırılmaya çalışılması, üstdil ile vücut bulması gibi hususiyetler bakımından diğer türler içerisinde müstesna bir yere sahiptir. Şiir üzerine yapılmış pek çok tanım vardır, bu tanımlardan birkaçı şu şekildedir:

Abdülhak Hâmid, “*Makber Mukaddimesi*”nde şiiri şöyle tanımlar: “*İnsan bâzı kere, hatırına gelen bir hayâli tanıyamaz, o kadar güzeldir. Zihninde uçan bir fikre yetişemez, o kadar yüksektir. Kalbinde doğan bir hissi bulamaz, o kadar derindir. Bu acz*

ile bir feryad koparır, yahut pek karanlık bir şey söyler, yahut hiçbir şey söyleyemez de, kalemini ayağının altına alıp ezer. Bunlar şiidir.” (Kaplan vd., 1997).

“Denizde, avuçlarınızla yakalayacağınızı zannettiğiniz zaman çoktan parmaklarınızın arasından sıyrılıp kurtulmuş bir balık gibidir şiiir. Oynak ve kaypak. ...şiiir güzel sanatların ve edebiyatın, basitten karmaşığa, müşahhastan mücerrede, maddeden manaya, faydadan güzele doğru yükselen piramidal yapısı içinde en üstte, zirvede bulunmaktadır. Bu yüzden güzel sanatlarla ilgili tarifler, o sanatı teşkil eden elemanlar, şiiire doğru yaklaştıkça daha karmaşık ve daha münakaşa götürür oluyolar.” (Okay, 2011a: 13-14).

“Şiiir kalpten geçen bir hâdisenin lisan hâlinde tecellî edişi; hissini birden bire lisan oluşu ve lisan hâlinde kalışıdır.” (Beyatlı, 1997: 48).

Bayazıt'a göre iki tür şiiir vardır: Bunlardan ilki şairin içinden zuhur eden ilhama dayalı şiiirlerdir, ikincisi ise şairin belli bir planı ve işçiliği doğrultusunda ortaya koyduğu yani tıpkı bir zanaatkâr gibi işlediği kurguya dayalı şiiirlerdir. Bayazıt, kendi şiiirlerinin büyük bir kısmının ilhama dayalı şiiirler olduğunu ve bu şiiirlerin genellikle tek bir kalemde ele alınan şiiirler olduğunu ifade eder:

“...benimkisi daha çok ilhama dayalı. Genel olarak şiiirlerim bir çırpıda ortaya çıkmıştır. Elbette sonradan üstünde oynamışım... İlhamcı şairler (ise) içlerindeki kuyuya bir taş düşmesini bekler dururlar! ... Yazdıklarımı dışardan bir okuyucu gibi okuduğum çok olur. Beni tatmin etmeyen birçok noktalar bulurum. Ama noktaları izale etmek için ise kayda değer bir çabam olmaz. Bu da benim şiiirde işçilik yönünden ne kadar yoksul olduğumu gösterir.” (Bayazıt, 2015: 30 – 34).

Bayazıt'a göre şiiir, malzemesi kelimelerden olan bir söz sanatıdır ve Bayazıt şiiiri, varoluş/yaratılış gayesini tüm insanlara sunmak için bir araç olarak görür. “Güzel sanatların içinde şiiirin bir ayrıcalığı vardır; o lisana dayalı, malzemesi kelimeler olan bir sanat olduğu için ifade gücü en aşkın (transandantal) bir sanattır. Kelimeler de seslerden oluştuğu için şair yerine göre müziğin gücünden yararlanır. Yerine göre kelimelerle tablolar çizerek, resmin sunduğu imkânı eserinde kullanır.” (Bayazıt, 2015: 24). Ona göre her çağın, her devrin ve her yaşam şeklinin kendi ritmi ve ahengi içinde bir oluşumu, değişimi ve içeriği bulunur. Ancak binlerce yıldır değişen ve gelişen yaşam içinde değişmeyen tek şey, Allah'ın varlığıdır. Bu nedenle sanat ve şiiir, içinde mesajı olan, varlık bilincini sorgulayan ve akıldan ziyade sezgiyi ön planda tutan bir düzlemde sunulmalıdır.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere şiiir, insanların en derin duygu, düşünce ve hayallerinin kelimelerle ifadesidir. Erdem Bayazıt, şiiirsiz bir toplumun düşünülmemeyeceğini söyler. Ona göre şiiir, insanoğlunun asla kapatılması mümkün olmayan özgürlük penceresidir. İnsan, ufku şiiirle gözler, aklın ötesine şiiirle geçer. Normal lisanla anlatamadığı duygularını diğer insanlarla şiiir diliyle paylaşır, bilinmezliği şiiirle kurcalar (Kabaklı, 1991: 624).

## 1.2. Şair Kimdir?

Şairin sözü, onun sahip olduğu hayat felsefesinin ve içinden çıktığı kültürün yegâne yansımasıdır; bu nedenle şairin söylediği şiirler, içinde bulunduğu toplumun özünü yansıtır. Bayazıt'ın da şiirleri ile salt bu coğrafyadaki insanların değil diğer coğrafyadaki insanların sorunları üzerine eğildiği ve bu konuda hem kalemi hem de eylemleri ile yer aldığı görülür.

*“Müslüman şairin şiir damarları elbette inandığı kutsal metinlere, öz tarihe, öz toprağına (vatan), milli hasletlerine (millet) ve inanç dünyasına (din) uzanmalıdır. Müslüman şairlerin şiir rezervi diğerlerinden daha fazladır, yani sonsuzdur. Çünkü ebediyeti kucaklayanlar ancak Müslümanlardır.”* (Bayazıt, 2015: 25). Müslüman şairlerin şiirinin kaynağı beslediği inanç dünyası, kendi öz tarihinden ve kültüründen aldığı değerlerdir. Bu bağlamda şiire özellikle Mehmet Akif ve Yahya Kemal gibi şairlerle başlayan ve daha sonra Necip Fazıl ve II. Yeni'nin önemli temsilcilerinden olan Sezai Karakoç'un çizgisiyle gelişen ve kendi sanat anlayışını geliştiren Erdem Bayazıt, “Yeni İslamcı Akım” olarak nitelendirilen şiir hareketinin içinde kendine has üslubu ile yerini alır. Bayazıt sahip olduğu dünya görüşünü sanatıyla bütünleştirerek içselleştirir. Bu noktada özellikle Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'tan etkilendiği görülür.

Maraş Lisesi öğrencileri olan Erdem Bayazıt ve arkadaşları sade şiire yönelmişler ve şiirlerini genellikle öz Türkçe ile yazmışlardır. *“Her ne kadar edebiyat hocaları Yusuf Ziya Beyzâdođlu Divan şiirini sevdirek okutmuşsa da, eski şairler gibi yazmaya hiçbiri de heves etmemişti. Maraş ekolü bir Fuzûlî, bir Nâbî ve bir Şeyh Galip'ten çok, yakın dönem sanatçılarını takip ediyor, Necip Fazıl, Sezai Karakoç, İlhan Berk, Cemal Süreya, Ece Ayhan gibi şairleri okuyorlardı.”* (Yorulmaz, 2013: 79). Erdem Bayazıt da II. Yeni şairlerinden Cemal Süreya, İlhan Berk, Turgut Uyar ve özellikle Sezai Karakoç'u defalarca okur. Bu bakımdan sanatçının, özellikle ilk şiirlerinde biçim ve söyleyiş yönünden II. Yeni şiirinin tesiri görülür.

Bayazıt, bütün bu etkilerin ışığında şairliğini, biçim-dil hususiyetlerini, şiirin işlevini ve şiirinin ruh dünyasından süzülerek nasıl oluştuğunu samimi bir şekilde dile getirir. *“Bir ışık huzmesi nasıl birtakım merceğe, ayna ve manyetik alanlardan geçirilerek lazer ışını elde ediliyorsa, normal lisan da şiir sanatının imbiğinden geçerek insan ruhunda duygu ve düşünce yoğunlaşması hasıl ediyor.”* (Bayazıt, 2015: 29). Bayazıt, bedîî sanatlar arasında şiirin, malzemesinin kelime ve söz sanatı olması itibarıyla bambaşka bir yerde olduğunu belirtir. Bayazıt'a göre şiir birtakım evrelerden geçerek oluşur. Dil, söz işlevine bürünerek şiiri oluşturur. Şiirlerinde vermek istediği düşünce, onun şiirselliği ile yoğrulmuş bir şekilde zuhur eder. Bu noktada da şiirlerinde edebî sanatlarla ve biçime büyük önem verir.

“Teşbih, telmih, tenakuz, tecahül vesaire gibi edebi sanatla normal dilin ifade sınırlarını zorlar. Değişik imajlarla, hayallerle anlatılamayanı anlatmaya, en azından sezdirmeye çalışır. Şair olabilmenin, kalıcı şair olabilmenin vazgeçilmeyecek şartı özge bir şiir diline ulaşmaktır.” (Bayazıt, 2015: 24). Bayazıt'a göre kalıcı bir şair olabilmenin en önemli şartı özgün bir şiir dili oluşturmaktır. Şair, günlük dilin sınırları içine sığdıramadığı duygu, düşünce ve varlık gayesini sanat aracılığı ile ortaya koyar ve bu duygulardan ancak sanat aracılığı ile arınır.

Erdem Bayazıt, Necip Fazıl'ın öncülüğünde yayımlanan “Büyük Doğu” dergisinin bizzat içinde olması itibari ile de hem şiirinin oluşumu noktasında hem de dergicilik alanında çok önemli bir yol katetmiş olur. Daha sonraki süreçte Sezai Karakoç ile “Diriliş”te yazması Bayazıt'ın sanatçı kimliğinin olgunlaşmasını sağlar.

Sanatçının “Hilâl, Hamle, Çıkış, Yeni İstiklal, Büyük Doğu, Diriliş, Edebiyat, Deme, Kaşgar, Yedi İklim, Hece ve Maverâ” gibi pek çok dergide şiirler ve yazılar yayımlaması, onun sanatta yetkinleşmesini ve yazma bilincine varmasını sağlar.

İlk şiir kitabı olan “Sebep Ey” 1973'te yayımlanır, ardından ikinci şiir kitabı olan “Risaleler”i 1987'de yayımlar. Bu kitabın yayımlanmasından bir yıl sonra “Türkiye Yazarlar Birliği 1988 Yılı Şiir Ödülü”nü kazanır. 1998 yılında da sanatçının “Gelecek Zaman Risalesi” adlı son şiir kitabı yayımlanır.

Halk ve Divan şiiri geleneğinden yola çıkan Bayazıt'ın, şiirlerini modern temalarla bezediği görülür. Bayazıt, şiirlerinde hem geleneksel hem de duygusal temaları ön plana çıkarır. Afganistan'da on yıl süren (1979-1989) Sovyet işgali, şairin duygularını derinden etkiler. Bu nedenle 1981'de Ajans 1400 ekibiyle beraber Cahit Zarifoğlu'nun projesi olan İran, Pakistan ve Afganistan seyahatine katılır. Bayazıt'ın iki aylık zorlu seyahati ve bu seyahatte karşılaştığı manzarlara şairin şiirine yön verir. Böylece kendisinde dinî sorumluluğu yoğun bir şekilde hisseden ve bunu kendisine vazife bilen şairin, şiirlerinde mistik-metafizik yönelimler görülür.

İlk şiir kitabı “Sebep Ey”de toplumsal düzende insanların maruz kaldığı psikolojik baskılar, sıkıntılar ve bunların sonucunda yaşanan toplumsal buhran, şairi, şiirlerinde gür sese, insanı merkeze alan güçlü bir edaya ve seslenişe, içinde bulunulan duruma tepkiye, dirilişe ve kurtuluşa yönelten temalar işlemeye sevk eder. Bayazıt bütün bu temaları dinî motiflerle süsleyerek mistik ve metafizik bir düzlemde ele alır. Hem düşünce ağırlıklı şiir yazması hem de Mehmet Akif tarzı bir söyleyişe sahip olması itibari ile okuyucunun içine tesir eder ve okuyucu ile bütünleşir. Bayazıt'ın yaşam felsefesinde ümitsizlik yoktur; Bayazıt, daima geleceğe yönelir ve kurtuluş olarak gördüğü insana sarılır. İlk şiir kitabında, içinde bulunduğu çağa zıt bir duruş dikkati çekerken tabiat

unsurları, yalnızlık ve inanç, güçlü ve yoğun imgelerle aktarılır. Bayazıt'ın şiirlerinde imge vardır, ancak bu imgeler soyut imgeler değildir; Bayazıt bu imgeler vasıtası ile tabiata, insana, yaşama ve İslam'a dokunmak ister. *"Bayazıt'ın şiirindeki en temel özelliklerinden birisi de onun tezatlarla dayalı bir anlatım sürerek his ve fikirlerini bu zıtlıklar perspektifinde belli bir ahenkle açıklamasında yatar. Şehir daima ve istisnasız biçimde karşısına tabiatı alır; gece sabahı, hayat ölümü kovalar; madde mana ile mukayese edilir."* (Turna, 2010: 425).

Şairin ikinci şiir kitabı olan *"Risaleler"* de hem toplumsal düzenin hem de şairin duygu ve düşünce dünyasının yavaş yavaş yerine oturmasıyla beraber şiirlerinde görülen zıt duruş, yerini iç rahatlığına ve hoşgörülü bir yaklaşıma bırakır. Aynı zamanda ilk şiirlerinde yoğun bir şekilde görülen imge kullanımı ikinci plana itilir, anlam açık ve net bir şekilde ortaya konarak düşünce ağırlıklı şiirleriyle okuyucunun karşısına çıkar.

*"... Bayazıt düşünce ve hayallerini dile getirmek maksadıyla maziden ziyade istikbale dair olan hoş tasavvurlarını dile getirir ve kutlu, müjdeli bir geleceği, geçmiş zamanlardan daha fazla zikreder."* (Turna, 2010: 180). Bu bağlamda toplam on şiirden oluşan *"Gelecek Zaman Risalesi"* adlı üçüncü şiir kitabını, okuyucuyla bütünleşmek ve ileriye dönük duygu ve düşüncelerini ortaya koymak amacıyla kaleme aldığı söylenebilir. Ayrıca Bayazıt'ın, bu şiir kitabı ile şiirlerinde kurguyu ön plana çıkararak ilhamı ikinci plana ittiği görülür.

### 1.3. Poetika Kavramı

Poetika kelimesinin aslı Yunancadır ve bu kelime ilk defa Aristo tarafından kullanılır. Dünya edebiyatında bilinen en eski poetika kitabı MÖ 344 yılında Aristo tarafında yazılan *"Poetika"* adlı kitaptır.

İsmail Çeşli (2006: 79) poetikayı; *"herhangi bir şairin şiir sanatı hakkındaki derli toplu görüş, anlayış ve fikirlerini ihtiva eden yazı veya eseri"* olarak tanımlarken Okay, poetikanın estetiğe yaklaşan taraflarıyla ilimden çok felsefe alanlarına girecek bir sistem ve genel itibarı ile de *"...şiire dair her meseleyle uğraşan bir bilim alanı"* (Okay: 2011a: 17) olarak tanımlamanın doğru olacağı kanaatindedir.

## 2. DIŞ YAPI

Şiir; hem dış hem de iç yapı yönünden incelenerek birbirinden farklı, aynı zamanda iç içe geçmiş tabakalara ayrılır. *"Modern ontolojinin (sanat felsefesinin) en önemli keşiflerinden biri, hiç şüphesiz var olanı varlık tabakalar düzeni içinde ele almasıdır."* (Tunalı, 2002: 19). Bu bakımdan şiir, yapısal bir bütün olarak ele alınmalı ve dış yapıdan/tabakadan iç yapıya/tabakaya doğru algılanıp kavranmalı ve çözümlenmelidir.

Dış yapı; şiirin şekli/formu, vezin, kafiye, redif, durak, kelimeler, edebî sanatlar, mısra, beyit, bent sayısı ve nazım şekli gibi unsurlarını içeren bir yapıdır. Şiirin estetik değerinin artması ve zihinde kolay kalması açısından şiirin dış yapı unsurlarının önemi büyüktür. Kafiye ve vezin, estetik bir kaygı ile yapılan ve hem göze hem de kulağa hitap eden bir çabanın sonucudur. Dış yapı unsurları hem görsel hem de işitsel olarak şiirin maddi yapısına ait tüm unsurlardır, bu nedenle dış yapı unsurları şiirin muhtevasını ve konu birliğini sağlaması itibari ile de önemli bir yere sahiptir. Şiirin iç yapısındaki mana tabakasının şekillenerek somuta dökülmesi dış yapıyı oluşturur.

Okuyucunun şiirde karşılaştığı ilk yapı, dış yapı unsurlarıdır; bu nedenle bir şiirdeki görünmeyen/derin anlam tabakalarına ulaşmanın yolu öncelikle şiirin dış yapı unsurlarının iyi çözülmesi ile mümkündür. Bu bakımdan şiirdeki vezin, durak, redif, kafiye, mısra, beyit, bent yapısının iyi kavranması gerekir. Dolayısıyla şiirin dış yapısının iyi kavranıp çözümlenmesi, iç yapısının ve muhtevasının da iyi kavranıp çözümlenmesini sağlar.

Şiirde dış yapıyı oluşturan ahenk/musiki unsurları; asonans ve aliterasyonun yanı sıra ses, kelime ve mısra tekrarlarıdır. Birbirine yakın/uyumlu seslerin ve kelimelerin bir arada kullanılışı manayı destekler. Bu unsurlar şiirde ahenk ve musiki ile yalnızca estetik değere değil, aynı zamanda anlam ve söyleyiş değerine sahiptir. “Şiirde âhenk/musikiden ilk plânda anladığımız ve anlamamız gereken husus, -kelimenin anlam dünyasında da bulunan ‘uyum’dur.” (Çetişli, 2006: 31).

Bayazıt'ın, şiirlerinde, ahenk ve müzikaliteye büyük önem vererek ahengi oluşturacak sesleri özenle seçtiği görülür. Aşağıda verilecek örneklerde şairin biçime dair hissiyatlarına değinilecektir.

...

**Sorarım**

**Sorgulamam!**

**Anlarım**

**Anlatamam** (Derviş Burcundan, Şiirler: 170)

Şair bu şiirinde ahengi aynı kökten gelen sözcüklerin kullanımı ile sağlar. Bunun yanı sıra kafiye ve redif de şiirin ahengine katkıda bulunur.

...

Tekrarlayıp duruyor saat

Vakit de mahlûktur

Vakit de mahlûktur

...

(Ölüm Risalesi, Şiirler: 139)

Bayazıt'ın, şiirlerinde zaman zaman dize tekrarlarını da bir ahenk aracı olarak kullandığı görülür.

...

**Söyleşirim** toprakla,  
Çiçek **diliyle**, böcek **diliyle**  
Bulutlarla **söyleşirim**  
Yağmur **diliyle**, kar **diliyle**.

...

(Derviş Burcundan, Şiirler: 170)

Yukarıdaki şiirde ise redif ve kafiye'nin yanı sıra kelime tekrarlarının ahengi sağlayan önemli bir unsur olduğu görülür. Ayrıca toprak, çiçek, böcek; bulut, yağmur ve kar kelimeleri ile de tabiata ait unsurlar bir arada kullanılarak tenasüp sanatının yapıldığı ve böylece hem işitsel hem de anlamsal olarak ahengin sağlandığı söylenebilir.

...

Gözlerinden göğüme **sayısız** yıldız **akar**  
Bir gülüşün içimde **sayısız** lâmba **yakar**  
Bir kurtuluştur o an çağrılrsa **senin adın**  
**Sesin ne kadar** sıcak **sesin ne kadar** yakın  
Tabiat bir bembeyaz gelinlik giymiş **gibi**  
Yüzüme kar yağıyor sanki elinmiş **gibi**

...

**Ölüm bize ne** uzak **bize ne** yakın **ölüm**  
**Ölümsüzlüğü** tattık **bize ne** yapsın **ölüm** (Bulmak, Şiirler: 208)

Ey insan ey şimdilerde hep **bir** beklemeye **duran**  
Duy zaman içre **sürüp gelen** bu sesi  
**Sürüp gelen çağlardan çağlara**  
Renk veren tarihe yeşil **çağlayan**  
**Savaşçı yüreğinden savaşçı yüreğine**  
Cezayirden Senagalden  
**Yüreğimin** içine Boğaziçine  
**Kelimelerden bir kelime** diken yeryüzüne.

...

(Sürüp Gelen Çağlardan, Şiirler: 38)

Yukarıdaki şiirlerde simetrik ses ve kelime tekrarlarına aynı zamanda aynı kökten türetilen sözcüklere rastlanır. Simetrik ses ve kelime tekrarları karşılığı Eski edebiyatta olan uygulamalardır. Türk şairi gibi okuyucusu da bu uygulamaları oldukça benimser.

...  
**Ne apartmanlar**  
**Ne surları kalelerin**  
**Ne beton yığınları**  
**Ne demir kütleler**  
**Ne binbir türlü bahaneler**  
**Ne de zavallı hükümdarların buyrukları**  
 Yolumu kesebilecek değil!

... (Aşk Burcundan, Şiirler: 183)

Bu şiirinde redif ve kafiyenin yanı sıra mısraların başında yer alan kelimelerin tekrarı ile ahenk sağlanır. Mısra başı kafiyelendirmelerinin geçmişinin Destan dönemi Türk şiirine dayandığı bilinir. Gelenekten edinilen bu uygulamaya Erdem Bayazıt'ın, şiirlerinde sıkça rastlanır. Aşağıdaki bentte ahenk hem kelime tekrarı hem de mısra içinde ve sonunda yapılan ses tekrarı ile sağlanır. Şair aynı veya birbirine yakın sesleri tekrarlayarak şiirde coşkunluk oluşturmayı başarır.

...  
 Ey toprak! Benim işleyen gücüm  
 Durmak yorulmak bilmeyen;  
**O benim cevherimdir ben onun mayasıyım**  
**O benim bedenimdir ben onun ruhuyum**

... (Aşk Burcundan, Şiirler: 186)

### Aşk Risalesi

...  
**Bir yıldız kayıyor kayıyor kayıyor**  
**Bir dal uzuyor uzuyor**  
**Bir gül kanıyor bir seher vaktinde**  
**Yanıyor bir ateş için için**  
**İçimde içimin de içinde**  
**Bir ezgi dönüyor dönüyor dönüyor**

... (Şiirler: 116)



Şiirde ahengi sağlayan bir diğer önemli dış yapı unsuru ise ritimdir ve şiirde ritim genellikle ölçü ile sağlanır. Ancak ritmin söyleyiş ve şiirsellikle ilgili bir unsur olduğu düşünülürse serbest vezinle yazılan şiirlerde de ritimden bahsedilir. *“Asıl olan vezin değil ritimdir, vezin, ritim için bir araçtır.”* (Aktaş, 2009: 39).

Erdem Bayazıt'ın, *“Çeçenistan”* ve *“Bulmak”* başlıklı şiirlerini beyit nazım şekli ile diğer şiirlerini de serbest nazım ile yazmış olduğu görülür. Aynı zamanda şair, hece ile yazılan birkaç şiiri dışında diğer şiirlerini serbest ölçü ile yazar.

### **Birazdan Gün Doğacak**

Beton duvarlar içinde bir çiçek açtı  
Siz kahramanınsınız çelik dişliler arasında  
direnen insanlığın  
Saçlarınız ıstırap denizinde bir tutam başak  
Ellerinizi kök salmış ağacıdır zamana  
O inanmışlar çağının.  
aman akar yer direnir gökyüzü kanat gerer  
Siz ölümsüz çiçeği taşırsınız göğsünüzde  
Karanlığın ormanında iman güneşidir gözünüz  
Soluğunuz umutsuz ceylanların gözyaşına sünger.

...

(Şiirler: 11-12)

### **Çeçenistan**

Yalnız kurt kaf dağında hangi izin üstünde  
Ağaran şafaklara bu kan nerden damlıyor  
  
Ey uykusu bombalarla bölünen bebekler  
Yağan karlar üstüne bu kan nerden damlıyor  
  
En zalim talanlarda darmadağın kadınlar  
Beyaz çarşafılara bu kan nerden damlıyor

...

(Şiirler: 42)

...

Ayrılık ateşinden  
 Ateşin şiddetinden  
 Sanki bendler çözülmüş  
 Felekler çökmüştü  
 Şuur tutuşmuş  
 Akıl iflas etmişti (Son Söz, Şiirler: 154)

“Son Söz” adlı şiirden alınan bu bentte Bayazıt, ahenk aracı olarak redif ve kafiyeyi kullanır. 1 ve 2, 3 ve 5, 4 ve 6. mısralar birbiri ile kafiyelidir. Bunun yanı sıra şiirde –inden, –müştü ve –mişti ekleri redif olarak kullanılır. Şiirde aynı zamanda eksilteli anlatıma başvurulduğu 3 ve 5. mısralarda –tü ekfilinin eksilteli olarak kullanıldığı görülür.

...

Ve sömürerek bir solukta  
 denizlerin  
 göllerin  
 nehirlerin

Kirletilmiş sularını

...

(Düş Burcundan, Şiirler: 178)

Şair, zaman zaman şiirlerinde farklı dizilişler deneyerek şiirde bir görsellik meydana getirir. Ayrıca şairin “Boşluk-lu Yaşamak” ve “Gölgelere Dair” adlı şiirlerinde tahkiyeli anlatıma başvurduğu görülür.

### 3. DİL VE ÜSLUP

Bir şair, amacı ne olursa olsun, bu amacı bir dil dizgesi içinde ifade eder. Dolayısıyla şairin amacının, bu dil dizgesi içerisine gizlendiği ve bu dizgenin çözümlenmesi ile şairin niyetinin anlaşılabilmesi söylenebilir. “Şiir, aşkın bir dil arayışıdır... edebî sanat ve biçimsel özelliklerle destekleyerek özellikle de teşbih ve istiarelerle aşkın bir dil yakalama çabasıdır. Şair, o dili yakaladığı zaman insanları daha yoğun bir bölgeye çekiyor. Şair, duygularını, düşüncelerini anlatma imkânı buluyor.” (Bayazıt, 2015: 38). Duygu, düşünce, sezgi, inanç ve coşkular ya da içinde bulunan zaman, mekân, sosyal çevre, yetişilen ortam (özellikle Maraş) psikolojik

durum gibi etkenler şairin şiirde kullandığı dilin belirleyicisidir ve dil, şiirin konusuna göre değişir.

“... üslûp; şiiri meydana getiren muhteva, yapı ve dil unsurlarının ferdî ve orijinal bir bütünlük içinde sentez edilmesidir. ...Şiir; dil, muhteva, yapı unsurlarının basit bir toplamından değil, söz konusu unsurların ferdî ve orijinal bir şekilde sentezinden doğar.” (Çetişli, 2006: 62-63). Görüldüğü gibi üslup, belirlenen bir muhteva üzerinde dili oluşturacak kelimelerin özenle tek tek seçilmesi ve seçilen bu kelimelerin şaire özgü bir söyleyişle estetik bir bütünlük içinde ustalıklı işlenmesidir. Böylece herhangi bir sanatkârı veya sanat eserini, diğer sanatkârlardan ve eserlerden ayırmak ancak üslup ile mümkündür denebilir.

Şair, günlük dildeki kelimelere yeni ve farklı manalar yüklediğinde ses ve söyleyiş güzelliği, vurgu ve tonlama kazandırdığında dil; duygu değeri kazanır. Şiir dili çeşitli imgeler, semboller, mecazlar ve teşbihler vasıtası ile okuyucunun tüm dikkatini kendi üzerine çeker; ayrıca dilin zenginleşmesinde edebî sanatların rolü büyüktür. “Erdem Bayazıt’ın şiiri değil eski dindar şairlerinkinden, Mehmet Âkif’inkinden de çok farklı bir şekil ve üslûpla yazılmıştır. ... şiiri eskilere değil, kendi nesildâşlarınıninkine benzer. Sadece üslûp bakımından değil, hayat karşısında aldığı tavır bakımından da.” (Kaplan, 2008: 523). Bayazıt da şiirlerinde ses ve sözcük tekrarlarına, kelimelerin çağrışımlarına, mecazlı, teşbihli, tezatlı, çok katmanlı ve çokanlamlı sözcüklere ve imgelere yer verir. Bayazıt’ın, özellikle “Gelecek Zaman Risalesi”ndeki şiirleri somut imgelerle ve açık ifadelerle oluşturulmuş; anlamın ön planda tutulduğu şiirlerdir. Mesaj doğrudan değil, semboller ve imgelerle verildiğinde etkili olur. Semboller ve imgelerle verilen mesaj bu şekilde manaya dönüşür. Bayazıt, “Sana, Bana, Vatanıma, Ülkemin İnsanlarına Dair” başlıklı şiirinde bu durumu şu şekilde örneklendirir:

...

Hepsinin üstüne sevda sözleri söylemeliyim

Vatanım milletim tüm insanlar kardeşlerim

Sonra sen gelmelisin dilimin ucuna adın gelmeli

Adın kurtuluştur ama söylememeliyim

Can kuşum umudum canım sevgilim. (Sana, Bana, Vatanıma, Ülkemin İnsanlarına Dair, Şiirler: 83)

Şair burada söylemek istediği kelimeyi telaffuz etmez, okuyucunun bu gizli anlamı yüreğinin deriliklerinde coşkun bir şekilde hissetmesini amaçlar. Adı söylenmemiş anlam, imge ve sembollerle söylenmiş olur.

Erdem Bayazıt, kendi öz kültüründen aldığı yerli unsurları, tanıklık ettiği çağın sosyal ve politik meselelerini, modern çağın çelişkilerini ve imanın yeniden diriliş düşüncesini mistik ve metafizik temellere dayandırarak estetik bir doku içerisinde açık ve somut bir üslup ile ustaca işler. Bayazıt'ın şiirlerinde Köroğlu ve Dadaloğlu'nun yiğitçe ve destansı söyleyiş şekli görülür. Erdem Bayazıt'ın dili son derece sadedir ve şiirlerinde anlam kapalılığına pek rastlanmaz. Özellikle ilk şiirlerinde II. Yeni etkisi ile çokça görülen imge kullanımı şiirlerini tekdüzelikten kurtarır. Bu öykünme şiirlerini anlaşılır olmaktan uzaklaştırılmaz, çünkü II. Yeniciler gibi çağrışımlara ve kelime oyunlarına başvurmaz. Bayazıt ilk şiir kitabı "*Sebepe Ey*"i lirik bir üslup ile kaleme alırken ikinci şiir kitabı "*Risaleler*"i 1978'de Abdürrahim Reyhani Hazretleri ile tanışmasının etkisine bağlı olarak insanı düşündüren, dinî duyulara davet eden dingin bir üslup ile kaleme alır. Bu tanışma sanatçının dünya görüşünün ve beraberinde şiirinin tasavvuf ışığında gelişmesini sağlar. Bu noktadan sonra şair, kalemini "farkındalık ve sorumluluk" bilinci ile eline alır. Son şiir kitabı olan "*Gelecek Zaman Risalesi*"nde ise önceki kitaplarına göre şiirselliğe ve işçiliğe önem vermez, daha anlaşılır olmayı esas edinir.

Erdem Bayazıt, işlediği konuları dinî inançlara dayandırarak manevi bir atmosfer ile edebiyatseverlere sunar. "*Gelecek Zaman Risalesi*"ndeki şiirlerinin önemli yapı taşı İslam inancı, manevi duyguların kaynağı olan tabi ve sıcak kendi aile ortamıdır. Geniş dairede ise şairler şehri olan Maraş'tır. Bütün bunların yanı sıra Erdem Bayazıt'ın şiirinin şekillenmesinde ve hatta daha sonraki dönemlerde politikaya yönelmesinde Necip Fazıl'ın önemli bir etkisi vardır.

#### 4. İÇ YAPI/MUHTEVA

Şairin, somut ve soyut dünyasındaki bütün varlık, kavram ve nesnelerin oluşturduğu şiirsel duygu, düşünce ve çağrışımları şiirin muhtevasını oluşturur.

Bir şairin, şiirde ne söylemek istediği şiirin iç yapısı ile ilgilidir ve iç yapıdaki muhteva, şiirin dış yapısal unsurlarının belirleyicisidir. Şiirin dış yapısı kadar iç yapısı da önemlidir, iç yapı şiirdeki muhtevanın yani mana tabakasının belli şekil ve kalıplar içerisinde sunulmasıdır. "*İç anlam tabakası, şiirin asıl anlatmak istediği şeyleri içine alır. İç anlam tabakası, şiirin dış anlam tabakası ve şiirin yazıldığı kültürle doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlantı çözülmeden şiirin anlaşılması zorlaşır. Her şiirde az veya çok bu kültürel bağlantı söz konusudur. Bazı şiirlerde doğrudan ilişki nedeniyle anlamla kültür arasında bağlantı görülür. Böylece Ingarden'in sözünü ettiği buzdağı benzetmesinde olduğu gibi şiirin yapısal bir bütünlük içinde kültür denizinde yüzdüğü söylenebilir.*" (Aytaş, 2008: 43)

Bayazıt'ın şiirlerinde özellikle, bilim ve teknolojideki gelişmelerle beraber sanayileşmenin ve makineleşmenin ortasında kalan dindar insanın durumu ve şehirleşmenin sonucunda tabiatın uzaklaşma işlenir. Bayazıt'a göre beton blokların ve çelik dişlilerin arasında kalan dindar insanın ruhu âdeta sıkışmakta ve direnmektedir. Şairin şiirlerindeki temel kaynak "İslamiyet"tir. Bayazıt, şiirini İslami bir duyarlılıktan besler, dönemin ideolojilerinden sıyrılarak kurtuluşun ancak İslamiyet'le mümkün olabileceğini şiirinde sıkça işler. Bu nedenle şiirlerinde dinden beslenen, geleneksel yaşam biçiminden uzaklaşan toplumu eleştirir. Modernleşmenin akabinde kentleşmenin ve makineleşmenin insanı kendi köklerinden koparışını toplumcu ve realist bir bakış açısı ile işler. *"Bir genç adam için şehrin ızdırabını, bozulmuş törenin, inançsızlığın, fazilet-sizliğin tepkilerini, alışılmış düzenden yulğunluğu ve isyanı ve İslam'da kurtuluşun güzelliğini maddeden ruha kaçışı, şehirden köye, kasabadan kaçışı ısrarla anlatan şiirler yazmıştır."* (Kabaklı, 1991: 624)

Şair; şehirleşme ve makineleşmeye karşı mücadele, savaş ve tabiat gibi metafizik bir eksenle ele aldığı daha birçok tema vesilesi ile aslında "yaratıcıya ve varlığın kaynağına ulaşmak ister. Bu nedenle bu dünyada verilen bütün uğraşların ve gidilen bütün yolların sonu Yüce Yaratıcı'ya çıkar.

*"... anlatma, gösterme, duyurma, hissettirme ve çağrıştırmada bilinen ve kullanılan dil göstergelerinden yararlanılarak oluşturulan ses ve söz kalıplarına imge denir."* (Aktaş, 2009: 33). İmge, şiirin belirleyici en küçük yapı birimidir ve şairin kendi hayal dünyasını okuyucuya bir çerçeveden manzara resmine bakar gibi sunduğu işaretlerdir. Şiir, okuyucunun zihninde imge ile canlanır ve bir karşılık bulur. İmge, şiir yazma sürecinde şairin kendi hayal ve düşünce kabiliyeti ölçüsünde herhangi bir kelimeye yüklediği sıra dışı anlamlardır. Şiirde okuyucuya sunulan bu sıra dışı imgeler şiiri zenginleştirir ve şiirden alınan tadı artırır.

Şiirde imge kullanılmasındaki amaç ortaya konan şiirden hareketle şairin niyetini çözmek ve şair ile okuyucu arasındaki iletişimi sağlamaktır. Her edebî metnin ve şiirin, yazarı ve şairi tarafından bir ortaya konuş amacı vardır. *"Edebî metin anlamında yazar veya şairin niyeti ise kurmuş olduğu metin içinde gizlidir ve bu metinler sanat yönü olduklarından açık değil, kapalı birer yapı gösterirler ve adına imge dediğimiz sistemin çözülmesiyle anlaşılır hale gelirler. Her şiir bir niyetle yazılmıştır, şiir söz sanatlarının en karmaşığı olduğundan anlaşılması için çetrefil uğraşları gerektirir."* (Tökel 2007: 537)

Görüldüğü gibi şiirde imge olmalıdır, çünkü imgesiz bir şiir düzyazıya benzer. II. Yenicilerin şiir anlayışından etkilenen Bayazıt'ın şiirlerinde görülen imgeler ağırlıklı olarak "tabiat" ve "şehir" ile ilgili olan imgelerdir. Ağaç, gece, şehir, duvar, çağ ve makine gibi imgeler şiirde en sık kullanılan imgelerdendir.

Bayazıt şiirlerinde modern yaşam, şehirleşme, makineleşme, içinde bulunan çağ ile mücadele, sosyal meseleler, milli ve manevi değerler ve aşk gibi daha birçok konu ile yalnızlık, ölüm, iç âleme kaçış, arayış, yabancılaşma, tabiata karşı duyulan özlem ve inanç gibi temalar işler.

### Şehrin Ölümü

Duvarlar çıkıyor önüme

Şehrin mahpus yüzlü duvarları

Hiçbir sır kalmamış ardında hiçbir duvarın

Nereye gitti diyorum benim elbisem nerede

Şehir soyunmuş diyor biri

Şehrin elbisesini çalmışlar

Bütün şehir çöküyor yüzünde bir insanın

Şehir boğuluyor içinde insanların kan gibi bir sesle

Mor bir kâbus çöküyor üstümüze

Parkta son ağaç da ölüyor intiharı hatırlatan

bir ölümle.

...

(Şehrin Ölümü, Şiirler: 15)

### Veda

Bu şehirden gidiyorum

...

İnsanlar taş gibi bana yabancı

Ağaçlar bensiz hüküm giyecek bulvarlarda

Bir tambur bir yalnızlığı anlatıyorsa

O ışısız pencereden

Ben onu duymuyor gibiyim

...

Bu şehirden gidiyorum

Gömerek geceyi içime

...

(Veda, Şiirler: 71)

Yukarıdaki şiirlerde görüldüğü üzere “şehir, modern yaşam ve makineleşme” Erdem Bayazıt’ın şiirlerinde en çok ele aldığı konulardır ve bu konular ile birlikte işlediği “yalnızlık, tabiata kaçış/sığınma, geçmişe ve tabiata duyulan özlem, yaşanılan şehre ve insanlara yabancılaşma” en sık karşılaşılan temalardır. Şair, şehir imgesi ile modernleşmenin insan yaşamı üzerindeki yıkımlarına dikkat çeker ve şehri, genellikle tabiat ile mücadele içinde işler. İçinde bulunduğu zamana ve toplumsal düzene karşı tutumunu ortaya koymak için şehir imgesini merkeze alır ve şehri bir araç olarak kullanır. Şaire göre şehir; toplumsal, dinî ve ahlâki değerlerin unutulduğu, insanların birbirini tanımayıp yalnızlaştığı, bireyselliğin ön plana çıktığı, insan yaşamına yapaylığın ve yapmacıklığın hâkim olduğu, makineleşmenin hat safhaya çıktığı, eşyanın ve maddenin insanların yaşamını esir aldığı, hayatın sıradanlaştığı, beton duvarlarla çevrili kapalı, karanlık ve hiçbir hayat belirtisinin olmadığı ölü bir mekândır.

Aynı zamanda şair, tabiattan uzaklaşarak şehrin yapaylığı arasında kalmış insanın aczini, şehir imgesi ile gözler önüne serer. Bu noktada bir tabiat unsuru olan ve insan yaşamında önemli bir yere sahip olan ağacın, şehir yaşamında da kendine yer bulamadığı için ölümüne vurgu yapar. Şehir, şair için kimi zaman hiçbir mahremiyet duygusunun kalmadığı, sabahı bile beklemeden kaçıp uzaklaşılacak bir yer, kimi zaman da çirkinliğinden kurtarılması için savaşçıların mücadele ettiği siyah ve karanlık bir yer olarak telakki edilir. Bu nedenle yalnızlık duygusuna kapılan, modernizme ve şehre yabancılaşan şair; çareyi ve huzuru iç dünyasına kaçışta bulur. İç dünyasına sığınan şair, bu sayede özlemine duyduğu tabiata ve geleneklere ulaşır ve modernizmin getirdiği buhrandan kurtulur.

Bayazıt şehirleşmeye ve teknolojiye karşı değildir, onun karşı olduğu yanlış modernleşme, şehirleşme ile gelen kültürel bozulma, manevi değerlerin yitirilmesi ve tabiattan uzaklaşılmasıdır. Bayazıt, aynı zamanda “ağaç”ı şehir hayatına karşı duruşun simgesi olarak kullanır. Ağaç; dik duruşun, heybetin, gücün, köklerine bağlılığın, gökyüzünü kucaklayıp gökyüzü ile bir olacakmış izlenimi veren birlik ve beraberliğin timsalidir.

Şairin, modern yaşama ve şehirleşmeye karşı bütün bu isyanlarına rağmen “Kuş Sayfaları” başlıklı şiiri ile hayalindeki şehri tasvir ettiği; “Şehir ve Doğa Burcundan” başlıklı şiirinde geçen “*Ey şehir kovma bedenimizi kapından*” dizesi ile de şehre karşı bir ümidinin ve temennisinin olduğu görülür.

...

Ey şafak uyandır bizi öperek alnımızdan

Ey doğa emzir ruhumuzu

Ey şehir kovma bedenimizi kapından

Ey aşk merdiveni ulaştır bizi cennetine!

(Şehir ve Doğa Burcundan, Şiirler: 200)

Bayazıt için ölüm yok olma olarak değil, “uyanış, diriliş, yeniden doğmak, yeni bir hayata başlamak”tır. Çünkü bu hayatın bitişi, yeni hayatın başlangıcı ve ölümsüz/mutlak olana kavuşmaktır. Şair kaçınılmaz bir gerçek olarak algıladığı ölümü, metafizik bir pencereden yansıtır. Yaşamı anlamlandıran, insanın davranışlarının bilincinde olmasını sağlayan, düşünmesini sağlayan şey ölümdür. Bu hayat, ölüm için hazırlıktır. *“İnsanın ölüme yakın olduğu gerçeğini, ölümü teslimiyet içinde kabullenmek gerektiğini Kur’an ayetlerine yaptığı telmihlerle, Socrates’in ölüme yürüyüşü gibi tarihi mizansenlerle, darb-ı mesellerle ve İslam tarihinden naklettiği kesitlerle dile getirir.”* (Turna, 2012: 3002). Bayazıt'ın şiirlerinde tarihin, tinselliğin, çağın sorunlarının ekseninde gelişen varlık bilincinin ince ince dokunduğu görülür.

Şair ölümün pek çok halini mısralara döker. Bayazıt'a göre insan ölümlerle hep kol kola gezse de onu nefesi kadar yakın hissetse de ölüme ansızın yakalanır ve onun ne zaman, nerede ve nasıl geleceğini bilemez:

Bazan bir tekerlek altında  
Ansızın gelir ölüm  
Apansız biter sınav  
Bir elektrik kesilmesi gibi  
Kesilir tûlu emel.

(Ölüm Risalesi: 139-155)

...

Ölümden bir işaret var her yerde  
Ölümün sesini duyuyorum şarkılarda türkülerde:

...

Biliyorum yaklaşıyoruz her an  
Biliyorum oruçlu doğar insan  
Ölümün iftar sofrasına!  
(Ölüm Risalesi-Ölümün Sesi, Şiirler: 150-151)

...

Haydi gel sevgilim  
Uzanalım toprağın altına  
Çiçekler mayalansın göğsümüzde

...

(Aşk Risalesi, Şiirler: 108)



Ayrıca Bayazıt ümmetçilik düşüncesi ile Türk-İslam coğrafyasını şiirlerinde konu edinir. Türk-İslam coğrafyasındaki savaşa insanlığın duyarsız kalmasını eleştirir ve müthiş bir duyarlılıkla dinî kimliğini ön plana çıkaran şiirler yazar. Ayrıca şiirlerinde din, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın yeryüzünde baskı ve haksızlığa uğramış tüm insanların acısını paylaşır. Yazdığı bu şiirlere hayalini kurduğu toplum yapısını, evrensel düzeni ve diriliş düşüncesini daima bir fon olarak kullanır. Bunun en güzel örneği “Sürüp Gelen Çağlardan” başlıklı şiirde görülür. Şair burada “... Adım: MÜSLÜMAN” diyerek kimliğini umutla ve gururla vurgular:

### **Sürüp Gelen Çağlardan**

Yeryüzü bana mescit kılındı  
Ant verdim toprak şahit tutuldu  
Her sabah her öğle her akşam  
İkindi ile yıkanarak yatsı ile donanarak  
Seslerden bir sesle fırınlanıp  
Sularla polatlanan benim  
...  
Bir şimal rüzgârı değil bir Şâmil fırtınası  
Tutsaklık haritası değil bir zafer coğrafyası  
Can pazarında Azerbaycan’da  
Bir türkü işliyor nakışını kalbimin üstüne  
“Kurban olam ayına ayına yıldızına”  
Bir ucundan dünyanın öbür ucuna  
Kan olup dolaşan damarlarımda  
Arabistanda Pakistanda Türkistanda  
Şu anda  
İranda  
Afganistanda.  
...  
Dünyanın kalbini dinle geliyor adım adım  
Dallar meyvaya dursun toprak tohuma dursun  
İnsan barışa dursun selâma dursun zaman  
Sabır savaş zafer. Adım: MÜSLÜMAN.

(Sürüp Gelen Çağlardan, Şiirler: 33-38)

Bayazıt'ın şiir dilinin kaynağı, inancın oluşturduğu bir dünyadır. Dolayısı ile onun şiir dili, inancın dünyasından gelen anlamların zuhur ettiği sesler ve işaretlelerdir. Hayalini kurduğu ve özlemini çektiği şeyler, “arayış” olarak şiirlerinin arka planında gizlidir. Bu düşünceyi zaman zaman şiirlerinde dışa vurur ve bu arayışın ancak gerçek âlemde son bulacağını da bilir:

Ey hep bir kelime arayan kalbim

Sonra arayan tekrar arayan kalbim.

(Aramak, Şiirler: 206)

## 5. ŞİİR OKUYUCUSU

Bir şiir; okuyucunun şiir hissiyatına, edebî birikimine, kabiliyetine, eleştirel düşünme becerisine, hayata bakış açısına, zevk ve beğenilerine, içinde bulunduğu çağa/zamana, çevreye/mekâna ve kültüre bağlı olarak farklı şekilde çözümlenir. Bayazıt'ın, kitabın ön kısmında okuyucuya hitap etmesi ve not düşmesi; sanatçının, okuyucuyu dikkate aldığı en önemli kanıtıdır.

Erdem Bayazıt'ın şiirlerinde kullandığı imgeler ve semboller onun, okuyucunun bilincinde olduğunun ve okuyucunun varlığını kabul ettiğinin bir göstergesidir. Bunun en güzel örneğine “*Gelecek Zaman Risalesi*”nde yer alan şiirlerde rastlanır. Şair bu bölümde okuyucunun farkında olduğunu ve okuyucunun şiiri hangi tempo ve vurgu ile okuması gerektiğini her bir şiirin başlığının altına not düşerek belirtir. Örneğin “Şiir Burcundan” şiirinin başlığının altında /Sert+Keskin+Hızlı/>/Yavaş+Ağır/ şeklinde veya “Düş Burcundan” şiirinin başlığının altında /Yüksek Daha Yüksek En Yüksek+Gürültülü. Daha gürültülü. En gürültülü/ şeklinde işaretler yer vererek şiirin nasıl okunması gerektiğini okura iletir.

Şair, destansı söyleyişler ile okura coşkun duygular yaşatır ve okuru aşkın bir duygu seline iter. Onda tüm insanların sıkıntısını kendisine dert edinen “Müslüman duruşu” dikkat çekicidir ve bu duruş şiirlerinde ince ince dokunur. Bayazıt, şiiri ile okurun kafasını karıştırmaz, söylemleri nettir ve hedefi bellidir.

Şiirdeki mananın ortaya çıkması semboller ve imgelerin okuyucu tarafından çözümlenmesi ile mümkündür. Şiir, okuyucunun varlığı ile çağlar ötesine taşınır ve yine okuyucunun varlığı ile şiiri oluşturan harfler, heceler ve kelimeler tekrar tekrar canlanır. Bu nedenle bazı şiirlerde şiirin ve şairin anlaşılması bir kusur olarak görülmemelidir. Çünkü şiirdeki birtakım boşlukların okuyucu tarafından tamamlanması, şairin planlı bir çabasının sonucudur. Bu sayede şiir, her yeni okuyucu ile beraber yeniden yazılır ve mana bakımından zenginleşir.

Bayazıt, şiirlerini “ben söyleyeceklerimi söyledim, ben üstüme düşeni sorumlu bir şekilde yaptım” demek için kaleme alır ve huzura kavuşmak ister. Bayazıt, şiirlerini içinde bulunulan modern çağın çelişkilerine ve imanın diriliş ruhuna dikkat çekmek ve farkındalık oluşturmak için bilinçli bir şekilde kaleme alır. Aslında onun şiirleri açık bir sesleniş/çağrı/davetiye niteliğindedir; bu nedenle Bayazıt, şiirleri ile okurlarını ve aslında tüm insanları fikir mücadelesine davet eder. Bunu Hasan Akay (2013) şöyle dile getirir: “Söylediklerindeki söylenmeyen budur: ölüm(-ötesi)! Söylemediklerinde, okurun zihnen tamamlamasını beklediği de budur. Bunda metinsel etken, ‘diriliş düşüncesi’dir. Bu düşünsel köke ilişkin bir haberci de Risaleler’dir. Madem diriliş günü yaşanacak ve ölüm tadıldıktan sonra bir daha ölmeyecektir; o halde ‘son söz’de, ‘ön söz’de onundur. Şiir bir ‘ara çağrı’dan başka bir şey değildir.” Şiirin kitlelere ulaşacağına bilincinde olan şair arzuladığı diriliş ruhunu gerçekleştirmek için bir kapı açarak okuyucularının o kapıdan içeri girmesini amaçlar. Bu nedendir ki şair şiirlerinde genellikle biçimden ve şiir estetiğinden çok, vermek istediği mesajı kendine özgü bir söyleyiş ve duruşla ön plana çıkarır ve şiirlerini aşkın bir duyarlılıkla yazar.

Okurun kendi yetkinliği derecesinde başvurduğu her okuma yöntemi ile şiir, farklı farklı şekillerde anlamlandırılır ve şiirin anlatım gücüne ulaşılır. Modernizmin ve sonrasında postmodernizmin hayatın tüm dallarında kendini göstermesi ve insan yaşamındaki paradoksların ve tezatların şiirde bilinçli bir şekilde yani işçilikle yer alması şairin, gördükleri ile hem hal olup çağına tanıklık ettiğinin bir kanıtıdır. Aslında Bayazıt’ın şiirinin okuyucu tarafından çözülmesi şiirin bu tezatlar üzerine inşa edilmesi ile mümkün olur.

## SONUÇ

Devrine tanıklık eden Âdil Erdem Bayazıt, 1970’li ve 80’li yıllarda hem sosyo-kültürel hem de politik yönden Türk şiirinde ve toplumunda dâva haline getirdiği dik ve Müslüman duruşu, cesur söylemleri ile dikkatleri üzerine çeken ve bu duyguları derinden duyan ve hissettiren bir şair olmuştur.

Şiire özellikle Mehmet Akif ve Yahya Kemal gibi şairlerle başlayan Erdem Bayazıt’ın şiirinin muhtevasında Necip Fazıl’ın yön gösterici olduğu görülürken (şiirine tesiri bakımından) Erdem Bayazıt’ın şiiri üzerinde Sezai Karakoç daha önemli bir etkiye sahiptir. “Yaradılışın sırrını ancak san’atın bize telkin ettiği anlatımla sezebiliyoruz” (Bayazıt, 2015: 21) diyen Bayazıt’ın, şiirlerinin merkezinde “varoluşun sebebini ve gizemini aradığı” görülür. Şairin sorumluluk-farkındalık duygusunu güdüleyen sosyal yaşamdaki değişmelerin ve toplumsal ayrışmaların yanı sıra halk kültüründen, Divan şiirinden ve tasavvuftan aldığı unsurlar, Bayazıt’ın şiirinin belirleyici özellikleridir.

Şair ilk şiir kitabı “*Sebepe Ey*”de insanların içinde bulunduğu baskı ve sıkıntılara büyük bir sorumluluk bilinci içinde dikkat çeker. Bu sorumluluk duygusu şaire güçlü bir sesleniş ve şiirini dinî motiflerle süsleyerek mistik-metafizik boyutta kaleme almayı kazandırır. İkinci şiir kitabı “*Risaleler*”de ise içinde bulunduğu çağa ve yanlış modernleşmeye karşı zıt duruş yerini daha dingin ve hoşgörüsül bir duruşa bırakır. Üçüncü şiir kitabı “*Gelecek Zaman Risalesi*”ini ise Bayazıt ileriye dönük duygu, düşünce ve tasavvurlarını ortaya koymak için kaleme alır ve bu şiirler, anlamın ön planda tutulduğu şiirlerdir.

İlk iki şiir kitabındaki şiirleri ilham ile yazdığını belirten Bayazıt, son şiir kitabındaki şiirleri ise ilhamdan ziyade kurguyla kaleme aldığını ifade eder. Bayazıt'ın ilk şiirlerinde kullandığı somut imgelere ikinci şiir kitabı “*Risaleler*”de pek rastlanmaz. Açık ve anlaşılır ifadelerle düşünce ağırlıklı şiirler kaleme aldığı görülür.

Ayrıca Bayazıt, şiirlerinde ahenk ve müzikaliteye büyük önem vererek ahengi oluşturacak sesleri özenle seçer. Bu nedenle edebî sanatlar, simetrik ses ve kelime tekrarları, mecazlı, çokkatmanlı ve çokanlamlı sözcükler Bayazıt'ın şiirinin en önemli özelliklerindedir. Bayazıt'ın şiirinde ahenk ve musiki şiirin, sadece estetik değerini değil, aynı zamanda anlam ve söyleyiş değerini de artıran bir unsur olarak görülür.

Bayazıt, şiirlerinde genellikle serbest nazım biçimi ve serbest ölçüyü kullanır. Ona göre biçim, şiirdeki en temel unsurlardan biridir, ancak verilmek istenen düşünce biçimden de daha önemli bir yere sahiptir. Şiirin dış yapısının iyi kavranıp çözümlenmesi, iç yapısının ve muhtevasının da iyi kavranıp çözümlenmesini sağlar. İç yapı şiirdeki muhtevanın yani mana tabakasının belli şekil ve kalıplar içerisinde sunulmasıdır.

Kurtuluşu, maddeden kaçış ve İslam'a yönelik olarak telakki eden şair; içinde bulunduğu düzen, çağın insanının yaşadığı kimlik sorunsalı, kendi medeniyetini unutanlar, sosyal ve ekonomik sorunlar, maddecilik, yanlış modernleşme, makineleşme ve şehirleşme gibi pek çok öge ile sürekli bir hesaplaşma ve mücadele içindedir. Bütün bu öğelere karşı da tabiat unsurlarını bir kalkan olarak kullanır.

Bayazıt gür sesli bir şairdir, insanın içine işleyen keskin aynı zamanda destansı bir söyleyişe sahiptir. Şiirlerinde kullandığı hafif imgelere, kendine has anlamlar yükleyerek şiirlerinde deruni bir ahenk yakalar.

## KAYNAKÇA

- Akay, H. Metnin HızRı: Erdem Bayazıt'ın Şiirlerinde Anlam ve Anlatım Gücü. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 1, s. 1-18.
- Aktaş, Ş. (2009). Şiir Tahlili –Teori ve Uygulama– Ankara: Akçağ.
- Andı, M. F. (2013). Beton Duvarlar Arasında Açan Çiçek: Modern Kente ve Kentleşmeye Karşı Erdem Bayazıt'ın Şiiri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 1, s. 79-92.
- Aristoteles (2011). *Poetika*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aytaş, G. (2008). Çağdaş Gelişmeler Işığında Şiir Tahlilleri, Akçağ, Ankara.
- Bayazıt, E. (2014). *Şiirler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bayazıt, E. (2015). *Kelimenin Dirilişi*. İstanbul: Hat Yayınları.
- Beyatlı, Y. K. (1997). *Edebiyata Dair*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Çetişli, İ. (2006). *Metin Tahlillerine Giriş / 1 Şiir*. Ankara: Akçağ.
- Çiçekli, H. (2014). Erdem Bayazıt'ın Şiirlerinde Din ve Metafizik. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haşım, A. (1996). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kabaklı, A. (1991). *Türk Edebiyatı 4. Cilt*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kaplan, M.; Enginün, İ.; Emil, B. ve Kerman, Z. (1997). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi IV*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kaplan, M. (2008). *Şiir Tahlilleri 2 Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*. Ankara: Dergâh Yayınları.
- Karadeniz, A. (2012). *Modern Çözümleme Yöntemlerinin Şiir Çözümleme Becerisine Etkisi ve Şiir Öğretiminde Kullanılabilirliği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Kolcu, A. İ. (2007). *Modern Türk Şiiri I Şiir Tahlilleri*. Erzurum: Salkım Söğüt.
- Okay, O. (2011a). *Poetika Dersleri*. Ankara: Dergâh Yayınları.
- Okay, O. (2011b). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sazyek, H. (1993). Çağa Aykırı Bir Şair Erdem Bayazıt. *Sombahar*, s. 34-39.
- Tökel, D. A. (2007). Divan Şiiri'ne Modern Metin Çözümleme Yöntemlerinden Bakmak, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/3 Summer*.



Tunalı, İ. (2002), *Sanat Ontolojisi*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.

Turna, M. (2010). *Edem Bayazıt ve Şiiri*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Turna, M. (2012). Erdem Bayazıt'ın Şiir Dünyası. *Turkish Studies*, 7(4), 2992-3011.

Her dem genç bir nida: Adil Erdem. (2012). *Gerçek Hayat*, İstanbul.

Yorulmaz, H. (2013). Bir Neslin Ağabeyi Erdem Bayazıt, İstanbul: Hat Yayınları.

7 İklim Erdem Bayazıt Özel Sayısı, Şubat-Mart 2008, Sayı 215-216.



# SALÂH BİRSEL'İN “BEKÂRLAR” VE “KAPI MANDALLARI İÇİN AĞIRAKSAK ŞİİR” ADLI ŞİİRLERİNDE HÜZÜN\MELANKOLİ

Melancholy In Salâh Birsel's Poems Named “Bekârlar” And “Kapı Mandalları İçin Ağıraksak Şiir”

Gönderim Tarihi: 02.06.2016

Kabul Tarihi: 19.10.2016

Derya KILIÇKAYA \*

**ÖZ:** Hüzün, yani gönül üzgünlüğü hayatın her anında insanlarda görülebilen bir durumdur. Gam, keder ve sıkıntıyla beraber gelen hüzün, kimi zaman insanların yaşam kalitesini de etkileyebilmektedir. Bu hüzün, kimi zaman kara sevda da denilen melankoliye evrilebilmekte ve insanların yaşamını daha da zorlaştırmaktadır. Yazımızda, Salâh Birsel'in “Bekârlar” ve “Kapı Mandalları İçin Ağıraksak Şiir” isimli şiirlerinden hareketle, insan psikolojisinin edebiyata nasıl yansıdığını değerlendirmeye çalışacağız. Edebiyatımızda daha çok mizahi yönüyle bilinen Salâh Birsel'in bu iki şiirini ayrı ayrı ele almak yerine, bütünleştirerek ve tematik olarak inceleyeceğiz. Şiirlerinde insanların hüzünlü hayatına ışık tutan şair, böylelikle insan psikolojisini de irdeler. Üstelik, bunu yaparken insan-eşya benzeşiminden yola çıkarak değişik bir tutum sergiler.

**Anahtar Kelimeler:** Şiir, Melankoli, Edebiyat.

**ABSTRACT:** Sadness is a condition that occurs in people's hearts in every moment of their life. The distress that comes with the grief can affect people's quality of life. This sadness, melancholy, also called infatuation can sometimes evolve and makes people's lives even more difficult. In this article, within the frame of Salah Birsel's “Bekârlar” and “Kapı Mandalları İçin Ağıraksak Şiir” poems, we will try to evaluate how literature reflects human psychology. Instead of considering the two poems separately, we will examine them thematically and as a whole. The poet, who sheds light on people's melancholic lives, also examines the human psychology. Furthermore, while he examines that, he has a different attitude according to the similarity of human and item.

**Keywords:** Poem, Melancholy, Literature.

\* Okt. Dr., Kocaeli Üniversitesi/Rektörlük/Türk Dili Bölümü, derya.kilickaya@kocaeli.edu.tr



## GİRİŞ

Edebiyatımızda, içinde hüznün/melankolinin izlerini barındıran pek çok eserle karşılaşmak mümkündür. Bu eserlerde şairler veya yazarlar, metne doğrudan kendi melankolik mizaçlarını yansıtabildikleri gibi, kimi zaman da bu tip bir mizaca sahip olmadıkları halde, sadece hüznü/melankolik insanları anlatmak adına böyle bir eser ortaya koyabilirler. Edebiyatın hemen her türünde karşımıza çıkan bu melankolik/hüznü durum özellikle şiirde, çoğu zaman ana tema olarak kullanılmaktadır. Divan edebiyatından beri süregelen şiirdeki hüznü / melankoli teması, hiçbir zaman işlevini yitirmemiş, toplumumuzun sevdiği bir tema olmuştur. Şairler, bu temayı anlattıkları şiirlerinde iç sıkıntılarında bahsederek, okurlarını da hüznülendirirler. Bu durumun şiirde ele alınışı kimi zaman mevsim, kimi zaman insan, kimi zaman da objeler vasıtasıyla olur. Dolayısıyla hüznü /melankoli, her ne kadar olumsuz bir durum olsa da şairlerimiz tarafından çoğu zaman baş tacı edilir. Ahmet Haşim, “Melâli anlamayan nesle âşina değiliz” dizesiyle Hilmi Yavuz, “Hüznü ki en çok yakışandır bize”, dizesiyle hüznü özel bir değer atfederler. ‘Hüznü şairi’ olarak bilinen Hilmi Yavuz, bu konuda şunları söyler: “Biz, hüznü bir toplumuz. Hüznü, hüznülenmeyi seviyoruz. Yaşamın tadını, hüznü duygusunda buluyoruz belki de! Bir tür mazohizm evet, ama ne yapalım, böyleyiz işte! Hep söylemişimdir: Şarkılarımıza, türkülerimize, şiirlerimize bakın, hep hüznüdür dile getirilen. Bir şiirimde, hüznü ki en çok yakışandır bize, diye yazmışım, adım o günden bu yana ‘hüznü şairi’ne çıktı. Yanlış anlaşılacak istemem, benimki sadece bir saptama... Bizim kültürümüz, bir ‘hüznü kültürü’dür; hüznü sanki kimliğimizin ‘olmazsa olmaz’ bir parçasıdır, demek istemişim ben. Hüznü Türk insanının Ahmet Hamdi Tanpınar’ın bir deyişle söylersem, ‘tarihi’nde yeri büyüktür. Kısaca, bizim insanımızı anlatabilmek için hüznü temel kavramlardan biri, bana göre.” (Yavuz, 2013:193) Edebiyatımızda, hüznü / melankolinin hangi eserlere ve nasıl yansıdığı ile ilgili kimi araştırmalar yapılmıştır<sup>1</sup>. Bu melankolik durumun edebiyatçılarımızı daha da üretken yaptığı ise bir gerçektir: “Melâl içe doğru bir yolculuktur ve kişiyi zenginleştirir. Hüznü ve melâli tedavi etseydik, bugün herhalde pek çok edebî şaheseri okuyamazdık. İnsanın yaşantılarından öğreneceği çok şey vardır. Hüznü bizi iç dünyamızın daha önce keşfetmediğimiz ayrıntılarıyla buluşturabilir. Onu bir misafir gibi kabul etmek gerekir. Misafir size yeni bir dünya getirir ve size bir şeyler katarak ayrılır.” (Sayar, 1995: 98)

Salâh Birsnel, edebiyatımızda daha çok mizahi yönüyle tanınır. Bu, onun önemli vasıflarından biridir: “...kendine özgü mizah öğeleriyle yarattığı şiirin yeri ve önemi yadsınamaz.” (Kurdakul, 1992: 257) Ancak, onun şiirlerinde hüznü / melankoliye de rastlamak mümkündür: “Bazı şiirlerinde hüznünlere, kırıklıklara

dokunup geçen hüznülere rastlansa bile duygusal şiirin karşısına dikilir. Onu değiştirecektir. Bu zor bir süreçtir. Her yeninin yadırğanması doğaldır." (Kanoğlu, 2010: 260) Bu tür şiirlerinde mizahtan çok, acıları ortaya çıkarır Salâh Bîrsel. Böyle yazılan şiirlerinden ikisi "Bekârlar" ve "Kapı Mandalları İçin Ağıraksak Şiir" adlarını taşır. Öyle ki Attilâ İlhan tarafından pek de başarılı bulunmayan Salâh Bîrsel, bu iki şiiriyle onun dikkatini çeker: "Onları bırakın, yeni kuşağın en duygusuz şairi Salâh Bîrsel'in bile, başarılı bir-iki şiiri varsa; 'Kapı Mandalları' gibi, 'Bekârlar' gibi içine burucu bir hüzün karışmış olanlarıdır." (İlhan, 2004: 147) Her iki şiir de Salâh Bîrsel'in 1955 yılında, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi tarafından yayımlanan "Hacivatın Karısı" adlı kitabında yer alır. Eserlerinde, alaya ve yergiye yer veren, duygusal şiire tepki gösteren Salâh Bîrsel'in, bu şiirlerde hüznülü ve melankolik mizaçlı bireylerden bahsetmesi ilgi çekicidir; çünkü ona göre şiir, duygudan çok akıl ve zeka işidir: "Salah Bîrsel'in poetikasındaki en önemli ilkelere biri de şiiri, bir duygudan çok; akıl ve zekâ işi olarak algılamasıdır. Felsefeci kimliğiyle de örtüşen bu tutum çerçevesinde "insan nasıl olur da, bütün beden parçalarının hesabını kendi bağrında toplayan usu; gönlün, ruhun buyruğunda görür? Nasıl, nasıl?" diye sorarak lirik şiire karşı zekâyla, akılla yazılmış şiiri öncelediğini açıkça belli eder. Şiirin akılla kavranabileceğine inanan Salah Bîrsel'e göre şiirin gerçek değeri de ancak "duyuların verilerine kulak veren alışkanlıkların giderilmesi ve zekânın düzen yaratıcı ışığı altında yol alınmasıyla belirebilir." Hatta birçokları tarafından lirik, duygulu, coşkulu diye göklere çıkarılan şiirlerin derin bir zekânın ürünü olduğunu savunur ve bu tezi çeşitli örneklerle kanıtlamaya çalışır. Yine mecazlar, benzetmeler gibi bir nesneyi bir başka nesneyle anlatma sanatlarının zekânın yüce bir katına denk düştüğünü vurgulayan Bîrsel'e göre neticede sanatlı bir dilin, üslubun ürünü olan şiir zekânın en değerli ürünlerinden biridir." (Demir, 2012: 1438) Melankolik olmayan bir şairin, bu tip insanları başarılı bir şekilde tasvir etmiş olması, bizi bu iki şiiri hüzün ve melankoli bakımından incelemeye yöneltti. Bu yazıda, Salâh Bîrsel'in bu iki şiirindeki hüznü/ melankoliyi ele alacağız; fakat çalışmada her iki şiiri, ayrı ayrı değil de birlikte ve tematik olarak değerlendirmeye çalışacağız. Ayrıca, şiirleri üç başlıkta değerlendirmeyi uygun görüyoruz. Bu başlıklar şu şekildedir:

1. Şiirlere Genel Bakış
2. Hüzün/Melankoli Açısından Şiirler
3. Psikanalitik Açıda Şiirlerdeki Hüzün/Melankoli Kavramı

Hüzün ve melankolinin tanımlarına ise makalenin başında değil de yazının ikinci bölümünde değineceğiz.

## 1. Şiirlere Genel Bakış

Şiirleri genel olarak ele almaya başlamadan evvel, onların tamamını burada vermeyi uygun buluyoruz. Aşağıdaki şiirlerde, “de, da” bağlacı, eserin aslında “te, ta” şeklinde yazıldığı için müdahalede bulunulmamıştır.

### Bekârlar

Yatağınızda yatarken siz rahat  
Bilin ki bekârlar üşümektedir  
Geçip te sokaktan üçer beşer  
Sümsük sümsük yürümekte  
Titremektedir  
Yatağınızda yatarken siz rahat

Korkup ta kaçmayın onlardan  
Kızlar eliniz ellerine değince  
Düşünün onların da çarpıyor yüreği  
Bekârlar ki yalnızlıktan solmakta  
Bekârlar kirli gömlek giymekte  
Bekârlar çürümektedir

Şunu düşünün meselâ evli baylar siz de  
Karım diye bakabilirsiniz birine  
Öpebilirsiniz çocuklarınızı isteyince  
Yıkanınca hele kokudan da kurtulursunuz  
Diyeceğim bunların hiçbirini yapamaz  
Hiçbirini yapamaz işte  
Bekârlar gönülleri çekince (Birsal, 1955: 33)

## Kapı Mandalları İçin Ağıraksak Şiir

Sanmayın sayın baylar  
Bir tutanımız var dünyada  
Olmuş nasıl olmuşsa  
Yerleşmişiz kapılarda  
Yerleşmişiz kapılarda  
Ama sanmayın rahatız hürüz  
Onun için geçerken  
Vurmayın silleyi ensemize  
Vurmayın silleyi ensemize  
Küflüysek mandal milletiysek  
Bizim de kaynatır kanımızı inan olsun  
Bu dünyada nice kadınlar  
Bu dünyada nice kadınlar  
Nice dullar evliler  
Geçtiler birer birer  
Okudular canımıza  
Okudular canımıza  
Siz olsun uymayın onlara  
Uymayın haktanır baylar  
Lütfedin sinirlenmeyin de  
Lütfedin sinirlenmeyin de  
Gelin uzanın destimize  
Uzanın da bakın  
Bakın Bîrsel dostumuza  
Bakın Bîrsel dostumuza  
Cümle yetimler şairi  
Yazdı da bu şiiri  
Ün saldı topumuza (Bîrsel, 1955: 35-36)

“Bekârlar” adlı şiir, adından da anlaşıldığı gibi bekâr erkeklerin hüznünlü hayatlarını yansıtır ve onların psikolojilerini açıklamaya çalışır. Klasik Türk müziğinde bir usûl olan “ağır aksak” ise aynı zamanda ‘yavaş’ anlamında da kullanılır. Şair, bu sözcüğü yukarıda bahsini ettiğimiz ikinci şiirinin başlığında her iki anlamda da kullanır. Salâh Birsnel, bekâr erkeklerin hüznünü/melankolisini anlattığı gibi, “Hacivatın Karısı” adlı kitabında, bir de kapı mandallarının hüznünü anlatmak ister. Bilindiği gibi dilimizde “dış kapının mandalı” diye bir deyim vardır. Benzetme yoluyla oluşturulmuş bu deyim, ya uzak akrabalar için kullanılır, ya da önemsiz ve değersiz kişileri anlatmak için söylenir (tdk.gov.tr). Kapı mandalları, insanlar tarafından her zaman önemsiz ve değersiz görüldüğü için, böyle bir benzetmeye gidilerek “dış kapının mandalı” diye bir deyim oluşturulmuş ve kullanılagelmiştir. Hâlbuki kapının kapalı tutulmasına yarayan kapı mandallarını o kadar da küçümsememek gerekir şaire göre; çünkü işlevleri çok büyüktür: Kapıyı kapalı tutmak.

Salâh Birsnel, “Bekârlar” şiirinde okuyucusuna seslenir ve daha ilk iki mısradaki okuyucuyu acı bir hüzne sevk eder:

“Yatağınızda yatarken siz rahat

Bilin ki bekârlar üşümektedir”<sup>ii</sup> ( B. ,s. 33)

Sıcak yatak ve bekâr erkeklerin içinde buldukları “soğuk” durum bir karşılaştırma yapılarak aktarılır ve bu durumdaki karşıtlıkla okur ister istemez bekârlara acır. Bilindiği gibi bekâr erkekler, özellikle İstanbul’da farklı bir dram yaşarlar; fakat pek çok insan onların bu dramatik durumundan haberdar değildir: “Belki mekânsal olarak kentin merkezinde, fakat barınma ortamı, yaşam biçimi, gündelik pratikleri ile gecekondunun bile refahının-insaniliğinin çok uzağında sürdürülen yaşamlar. Her biri farklı köylerden, kasabalardan, kentlerden kopup gelen bunca kişiyi payitahtın kalbinde bir araya getiren neden, gurbetliğin içinde saklıdır. On binlerce arabayı her gün Aksaray’dan Haliç’e ve İstanbul’un varsıl uzak semtlerine gönderen bulvarlar, ana yollar tarihi Süleymaniye Bölgesi’nin daimi göçmenlerini ‘davetsiz’ misafir gibi ağırlamaktadır. Yollar onları İstanbul ile birleştirmemekte, aksine ayırmakta ve ‘ötekilerle’ adeta sınır çizgilerini oluşturmaktadır. Atatürk Bulvarı, İMÇ blokları, kamusal tesisler ya da abide eserlerin yüksek duvarları bir diğer sınır çizgisini oluşturur. Yüksek yapılar, içerdekileri gizle(mek iste)r gibi dışarı set çeker. Psikolojik olan fiziksel olanla tamamlanmakta, ‘kapana kısılmışlık’ adeta görşelleşmektedir. Her gün gelip geçen (hemen çoğu arabası ile) binlerce insanın ‘turist gözü’ne takılmayan, görülmeyen veya görülmek istenmeyen bir kent kesimi kendi içinde, yalnızlığında ve kendi kurallarında geçinip gitmektedir. Yalnızca ‘Sur İçi’ndeki barınaklarında korunaklı kalmaktan değil, belki de ‘do-

kunulmadan yaşamak'tan duyulan bir memnuniyet sürekli yeni ikametçileri kendine çekmektedir. Memnun olunsa bile esasında sadece negatif bir memnunluk söz konusudur: Elde olanla yetinmenin, aile geçindirmenin, kardeş okutmanın, feda etmenin gururu." (Şen, 2011: 35) Ancak bir bekâr odasının önünden geçildiğinde ve o odanın perişanlığı, daha penceresine bakar bakmaz anlaşıldığında, bekâr erkeklerin hazin durumu insanın aklına gelir. Sonra da unutulur gider. İşte Salâh Birsel, unutulmaya mahkûm bekâr erkekleri ve onların hayatlarını şiirine tema yaparak, onları ve dramlarını ölümsüzleştirmeye çalışır. Daha çok köyden kente göç etmiş olan bekârların yaşadığı odalar, hazin öyküler barındırır. Şair, şiirinde okurunun karşısında, bekâr erkeklerin yanında olur. Şaire göre onlar, sokaktan üçer beşer geçer, sümsük sümsük yürür. "Sümsük sümsük" yürümelerinin sebebi kendilerini hâlâ şehre ait hissetmemeleri ve bu yüzden oluşan kendine güvensizliktir. Bu şekilde yürüyen bekâr erkekler, aynı zamanda soğukta titrerler; çünkü onlar fakirdir ve şairin okurları gibi sıcağı yataklarda uyuyamazlar.

Salâh Birsel, "Kapı Mandalları İçin Ağıraksak Şiir"de, bekârların durumunu anlattığı gibi kapı mandallarının çektiği çileyi anlatır ve şiirde doğrudan doğruya okura seslenen kapı mandallarıdır. Salâh Birsel'in şiirlerinde kişileştirmeden ve sembollerden faydalandığı bilinmektedir: "Kendine özgüvü kişileştirme amacına çok bağlı olduğu için yaman bir simgeci, aynı zamanda sözcük üreticisidir" (Kurdakul, 1992: 257). Salâh Birsel, bu şiirinde hem kişileştirmeden hem de imgeden faydalanır. Kapı mandalını bir insanmış gibi ele alan ve onun da duyguları olabileceğini okurlarına anlatmak isteyen şair, aslında kapı mandallarıyla, "Bekârlar"da olduğu gibi 'sıradan insanlar'ı kasteder. Kapı mandalları, toplumumuzdaki sıradan insanların/bekârların karşılığıdır ve birbirlerine tıpatıp uyarlar. Sıradan insanlar/ bekârlar da dış kapının mandalı gibi önemsiz ve değersiz görülür, varlıklarıyla yoklukları birdir. "Bekârlar"daki gibi bu şiirde de hüzün/melankoli bulunur; fakat bunun yanı sıra sıradan insanların/bekârların hayatı da ele alınmıştır. Aynı zamanda sosyal bir eleştiri de yapılır bu şiirde. Amaç, insanı düşündürmektir:" Kendisinin, başından beri edebiyatsız edebiyat yapmaya çalıştığını belirten Salâh Birsel, romantizmle hiçbir alışverişinin olmadığını açıklar. Romantik şiirleri kötü şiirler olarak kabul etmektedir. Kendisinin, şiirlerinde okurlarını ağlatmayı değil, düşündürmeyi, düşündürürken de güldürmeyi amaçladığını ifade eder." (Yaman 2005: 197). Hüzün yüklü bu şiirinde Salâh Birsel, kendisinin de belirttiği gibi okurlarını ağlatmayı istemez, şiiri o duyguyla yazmamıştır. Amacı, yoğun hüzün / melankoli ortamında okurlarını düşündürmektir ki "Bekârlar"da bunu başardığını söyleyebiliriz. Bu şiirde de aynı yolu izleyen şair, bu sefer bizi hafiften gülümsetir; çünkü kapı mandalları için bir şiir yazılması okura tuhaf ve gülünç gelir. Dolayısıyla bu şiirde fantastik bir yön vardır.

Salâh Birsell, “Bekârlar”da, şiirinin ilk mısramını, ilk altılığın sonunda bir daha tekrarlama gereği duyar:

“Geçip te sokaktan üçer beşer

Sümsük sümsük yürümekte

Titremektedir

Yatağınızda yatarken siz rahat” ( B. ,s. 33)

Bekârlar dışarıda üşürken, sıcak yataklarında yatan okurlarına neredeyse düşman kesilen Salâh Birsell, rahat yatakta yatma konusunu bir daha tekrarlayarak, bekârların içinde buldukları hüznü / melankolik durumu okurun gözüne sokmak ister. Kentleşme sürecinin getirdiği bir olgu olan göç, bekârların kötü bir yaşam sürmesine sebep olur ve toplumda güvensiz bireyler yetişir. Salâh Birsell, şiirinin ikinci altılığında okurunu uyarır ve onlardan bir şey ister. İsteddiği, okurun bekâr erkekleri görünce kaçmamasıdır; çünkü bekâr erkekler giyim kuşamlarıyla da farklı bir özellik gösterdiklerinden, çoğu zaman pis ve bakımsız olduklarından, şehirdeki pek çok insan, onları görünce yolunu değiştirir. Zaten psikolojik olarak kendini güvende hissetmeyen bekârlar, bu davranış karşısında daha da içe kapanır ve hüznlenirler. Kente tutunmaya çalışan bekârlar, aynı zamanda sevmek ve sevilme de isterler.

“Kapı Mandalları” şiiri ise, kapı mandallarının seslenişiyle başlar:

“Sanmayın sayın baylar

Bir tutanımız var dünyada” ( KM.,s. 35)

Bekârlar gibi ‘sıradan insanlar’ın sembolü olan kapı mandalları bir uyarıyla başlar sözlerine. Kapı mandallarının “sayın baylar” gibi bir ifade kullanması da düşündürücüdür. Böylelikle daha ilk mısradan biraz da olsa alay etmeye başlar şair; çünkü “bay ” sözcüğü genellikle zengin insanlar için kullanılır. Sıradan insanla zengin insan arasındaki karşıtlık ilk mısradan belli eder kendini. Bu dünyada kapı mandallarını tutan hiç kimse yoktur. Nedense hep onlar tutunmaya ya da tutmaya çalışır. Kendi başlıcalarındır ve nasıl olduğunu bilmeden kapılara yerleşmişlerdir, tıpkı bekârlar gibi. Bekârların da ellerinden tutup kaldıracak kimseleri yoktur ve onlar da nasıl bu duruma düştüklerini bilmeden kapılara; yani evlerine yerleşmişlerdir. Kapı mandalları yerleşecek bir yer bulmuştur; fakat buldukları yerde rahat ve özgür değillerdir. Onları rahatsız eden kapı çarpmaları vardır ve her kapı çarpılışında enselerine bir sille yerler. Bu açıdan, onlar, Salâh Birsell’in “Bekârlar”ıyla koşutluk gösterirler. Dolayısıyla “Bekârlar”da bu sefer hanım okurlarına seslenir şair:

"Kızlar eliniz ellerine değince

Düşünün onların da çarpıyor yüreği" (B. , s. 33)

Bekârların da birer insan olduğu, onların da duyguları olabileceği ve sevmeye ihtiyaçları olduğunu anlatan bu mısralar, şiirdeki hüznü \ melankoliyi bir kat daha artırır. "İstanbul dediğin bir devdir abi!" ( Gençdiş, 2003: 61) diyen bekârlar, bu koca devin içinde bir toz gibidirler. Şaire göre yalnızlıktan solarlar ve solgun hallerine daha da hüzün veren kirin içinde yok olurlar; çünkü

"Bekârlar kirli gömlek giymekte

Bekârlar çürümektedir" ( B. , s. 33)

Dolayısıyla, bekârların durumunda olan kapı mandallarının insanlardan bir ricası vardır:

"Onun için geçerken

Vurmayın silleyi ensemize" (KM. , s. 35)

Bekârlar da kapı mandalları gibi, buldukları yerde sille yiyebilmektedir. Zaten yoksulluğun vurduğu bu insanlar, bir de 'zengin'lerin sillesini yiyince rahat edemezler. Kapı mandalları şiirinin üçüncü dörtlüğünde bahsedilen 'sıradan insanlar'ın aslında kimler oldukları, şiir ilerledikçe ortaya çıkar. Şair, bekârlardan bahsetmektedir ve bu bekârlar küflenmiştir. Buna rağmen, ensellerine sille yemek istemez mandallar / bekârlar; çünkü her ne kadar "mandal milleti" olsalar da onların duyguları vardır ve kanlarını nice kadınlar kaynatmıştır. Burada akla ilk gelen bu küçük "mandal milleti" nin "bekârlar" olabileceğidir. "Kapı Mandalları İçin Ağıraksak Şiir", bir bakıma "Bekârlar" şiirinin devamı ve bir başka şekilde anlatımı gibidir. Her iki şiirde de aynı tema vardır. Zaten, Salâh Bîrsel, bu iki şiirini "Hacivatın Karısı" adlı eserinin, "Ağır Aksak" başlıklı son bölümüne koymuştur ve şiirlerin arasında "Eşeğe Övgü" adında bir başka eser vardır. Dolayısıyla şiirler, "Eşeğe Övgü" sayılmazsa birbirinin devamı gibidirler. Anlatılmak istenen ise 'sıradan insanlar' olan 'bekârlar'ın, kapı mandalları gibi küflü olduğu; onların da duygularının olabileceğidir. Ellili yıllarda Salâh Bîrsel tarafından anlatılmaya çalışılan bekârların dramı, iki binli yıllarda sadece edebiyatçıların değil, fotoğraf sanatçılarının da ilgisini çekecek ve "Bir İstanbul Masalı: Bekar Odaları" adlı bir fotoğraf sergisi açılacaktır. Altan Bal tarafından 13 Eylül- 3 Ekim 2003 tarihleri arasında Fototrek Nikon Fotoğraf Merkezi'nde sergilenen fotoğraflarda, neredeyse Salâh Bîrsel'in şiirinde anlattıklarını birebir görürüz. (Gençdiş, 2003: 60-65) Bekâr odalarının sağlıksız ortamını anlatan en gerçekçi cümleler babası da bir bekâr odasında yaşamış olan sanatçı Altan Bal'ın cümleleridir: "Her şey babamın



1965 yılında 'boğulacaksan büyük suda boğul' diyerek Erzincan-İstanbul trenine kaçak binmesiyle başladı. Çocuklarını kesinlikle İstanbullu yapmak isteyen bu adam, Anadolu'dan İstanbul'a gelen çoğu gurbetçi gencin yaptığı gibi üç- dört arkadaşıyla beraber kısa bir süre 'Bekar Odası' nda kaldı. Benim bekar odalarıyla tanışmam babamın anlattığı 'hayat bilgisi' hikayeleriyle oldu. Ev rahatlığının değerini bilmeyen, hayat mücadelesi hakkında hiçbir fikri olmayan çocuklara anlatılan ibret dolu hikayelerdi onlar. En az üç-dört gurbetçinin bir araya gelerek tuttuğu bu küçücük, sağlıksız ortamlarda verilen mücadele, tam anlamıyla bir İstanbul'a tutunma savaşıydı. Benim içinse kahramanı babam olan bir İstanbul masalıydı." (Gençdiş, 2003: 61) Bekârların bu sağlıksız ve kirli ortamlarda çürüdüğünü yüzümüze haykıran Salâh Birsnel, şiirinin son yediliğinde bu sefer de evli erkeklere seslenir ve onları düşünmeye davet eder. Evli erkeklerin "karım" diye bakacakları biri vardır, öpebilecekleri çocukları vardır, yıkanınca kokudan kurtulabilecekleri banyoları da vardır; fakat bunların hiçbiri bekârlarda yoktur. Salâh Birsnel, şiirinin bütününde uyguladığı karşılaştırma ile karşıtlıkları gösterme anlatım tekniğini şiirinin sonlarına doğru daha da güçlendirir. O, şiirinde kurmaca bir dünyadan bahsetmez, anlattıkları gerçektir ve sadece bize bu gerçeği yansıtır. Gerçek ise günümüzde bile devam eder: "Bekar odaları, tam anlamıyla, basbayağı bir masal. Kazananın kaybedenin olmadığı, olamayacağı masallardan. Çünkü her kazanan aslında biraz kaybeden, her kaybeden de biraz kazanan bu masallarda. Bu nedenle karamsarlık yok içinde. Belki daha çok 'gerçekçi' bir masal diyebiliriz. Günlük hayatımızda da böyle değil mi? Biraz kazanan biraz da kaybedenleriz. Ve bu karamsarlık değil, gerçeğin kendisi." ( Gençdiş, 2003: 61) Üstelik bu şiirde herhangi bir imgesel ortaklık \ homojenlik de söz konusu değildir. Şair, anlatmak istediklerini doğrudan anlatır ve bunun için imgeye başvurma gereksinimi duymaz; fakat elbette ki her iki şiir bir arada düşünüldüğünde bekârlar ile kapı mandalları arasındaki simgesel bağlantı ortaya çıkar.

Kapı mandalları da bekârlar gibi zamanında aşkı yaşamıştır:

"Bu dünyada nice kadınlar

Nice dullar evliler

Geçtiler birer birer

Okudular canımıza" ( KM., s. 35)

Kapı mandalları 'baylar' a olan seslenişine devam eder ve onların kadınlara uymamalarını ister. Onlara göre en azından beyler, uymamalıdır kadınlara; çünkü hemcinslerdir onlar. Beylerin, birer erkek olan kapı mandallarını anlaması ve ona göre davranması gerekir. "Bekârlar"daki isteklerin başka bir şekil-

de ifadesidir bu şiir. "Bekârlar" da Salâh Birsel, insanlara, bekâr erkeklere kötü davranmayın diye yalvarıyordu, "Kapı Mandalları"nda ise sanki "Bekârlar", kapı mandalları şeklinde karşımıza çıkar ve sıradan insanın içler acısı halini ve hüznünü / melankolisini bize yansıtır. "Bekârlar"daki Salâh Birsel'in yerini alan kapı mandalları, adeta hemcinslerine yakarır:

"Siz olsun uymayın onlara

Uymayın haktanır baylar" ( KM., s. 35)

Salâh Birsel, "Bekârlar"ı umutsuzluğa bulanmış bir hüznle sonlandırır. Şairin erkek okurları her zaman istediklerini yapabilirken, bekâr erkeklerin böyle bir lüksü yoktur:

"Diyeceğim bunların hiçbirini yapamaz

Hiçbirini yapamaz işte

Bekârlar gönülleri çekince" ( B. , s. 33)

Özellikle İstanbul'da karşımıza çıkan bekâr odaları, Salâh Birsel'in de belirttiği gibi talihsiz insanların yaşadığı mekânlardır. Ev kiralamak yerine bu tür odaları seçenler keyiflerinden değil, bir zorunluluktan bu seçimi yaparlar. "Ama düşündükleri gibi geçici olmuyor bu odalar artık. Ve insanların bulduğu her geçici çözüm bir anlamda da İstanbul'un kaderini belirliyor. İstanbul artık gecekonduyuyla, bekar odasıyla, seyyar satıcısıyla İstanbul. Bir metropol mü? Yüzölçümü açısından evet ama içeriği bakımından belki de bir metroköy." (Gençdiş ,2003: 63)

"Kapı Mandalları" şiirinde ise kadınlara karşı bir kin olduğu bellidir; çünkü bekâr 'sıradan insanlar' çoğu zaman kadınlardan sille yemiştir, onlar tarafından küçümsenmiştir. Dolayısıyla hemcinslerinden yardım isteyen kapı mandalları, aynı zamanda bu isteklerinden ötürü bir çekingenlik de gösterirler; çünkü diğer erkekler bu istek karşısında sinirlenebilir. Kapı mandalları, kapı mandalı olmamış beylerden bu yüzden sinirlenmemelerini rica ederler ve onlardan yardım isterler. Birilerinin bu kapı mandallarının ellerinden tutması gerekir ve bunu yapacak kişiler de şüphesiz ki toplumun 'zengin' kesimindeki beylerdir. Bu zengin kesimin dışında, kapı mandallarının / bekârların çaresizliğini anlayan biri çıkmıştır, onların ellerinden tutmuştur. Bu kişi ise Salâh Birsel'dir. Kapı mandalları diğer beylerin de onun gibi olmasını ister:

"Uzanın da bakın

Bakın Birsel dostumuza" ( KM. , s. 36)

Kapı mandalları, Birsel'i bütün yetimlerin şairi olarak tanımlarlar ve bu şiiri yazarak onun, kapı mandallarının / bekârların ün salmasını sağladığını belirtirler. Böylelikle şair, kapı mandallarını bir imge olarak kullanarak onları kişileştirir ve sıradan insanın yaşamını dile getirmeye çalışır. Salâh Birsel'in "Bekârlar" şiirinde imgesel bir ortaklık/homojenlik söz konusu değildi, bu şiirde ise bu durumun tam tersiyle karşılaşılır; çünkü şair, imge kullanır. Bunu yaparken de işin içine hüznü / melankoliyi karıştırır ve bunu çok başarılı bir şekilde yapar. Yalnız yukarıda da belirtildiği gibi, her iki şiir arasında simgesel bir bağlantı vardır.

## 2. Hüzün/Melankoli Açısından Şiirler

Şiirleri genel olarak değerlendirdikten sonra, hüzün/melankoli açısından da ele almalıyız; çünkü yazımızın başında belirttiğimiz gibi bu şiirler barındırdıkları hüzün/melankoli ile dikkat çekmektedirler. Melankoli sözcüğünün kökeni hakkında şunlar bilinmektedir: "Melankoli sözcüğü, Grekçe'den kara (melania) safra (khole) diye çevriliyor." Bu kavramın en eski tanımı ise şöyle: "Uzun süren korku ve kaygı." (Göle, 2007:163) Melankoli üzerinde çeşitli yazarların görüşleri de vardır. Yves Bonnefoy, bu konuda "Kutsal'ın zayıflamasından, vicdan ile tanrısal'ın birbirinden ayrılmasından doğmuş ve son derece çeşitli durumlar ve yapıtların prizmasından süzülerek yansımış melankoli, Yunanlılardan beri sürekli yeniden doğan ama özlemlerinden, hüznülerinden, düşlerinden bir türlü kurtulamayan modernitenin etine saplanmış kıymıktır." der. (Starobinski, 2007: 19) Sözlük tanımlarından biri ise şöyle: "Bir Fransızca sözlükte (...) İkinci bir anlam da veriliyor, on sekizinci yüzyıl Fransız Saray kültürüne gönderme yapılarak: 'Düşe dalıp gitmelerle birlikte yıkılmışlık ve üzünç hali.'" (Demiralp, 2007, s.181) "Bekârlar" şiirinde bekârların içinde buldukları hüzün / melankoli modernite ile açıklanabilir; çünkü onların bu durumda olmasının sebebi metropollerdir. Metropole tutunmaya çalışan bekârlar da, ister istemez melankolik bir durumda bulunurlar. "Melankoli, özellikle toplumsal huzursuzlukların arttığı dönemlerde yaşanan bireysel güvensizlik ortamlarında sıklıkla sözü edilmeye başlanan bir yaşam tarzı, bir ruhsal durum, bir kişilik tipidir." (Teber, 1997: 9) Bu tanım da bekârların durumuna uyar; çünkü "sümsük sümsük" yürüyen bekârların içinde buldukları ortam güvensizlik ortamıdır. Burada önemli olan nokta bekârların melankolisinin hastalık boyutunda bir melankoli olmadığıdır. "Burada söz konusu edilen melankoli bir hastalık tanısına değil, Walter Benjamin'in çeşitli yazılarında da tanımladığı gibi, tarihi ve yaşadığı dünyayı gözlerinden çok ruhunun penceresinden seyreden, tarihsel ve toplumsal yapıyı çözülme süreci içinde bir tür enkaz yığını olarak gören, şeylerle anlamın birbirleriyle ilişkilerinin koptuğunu düşünene(bile)n insanın yaşadığı özel bir ruhsal duruma gönderme yapar." (Teber, 2002: 12-13) ; yapmasına ama bekârların yaşadığı melankoli bu

tanımdaki melankoliden biraz daha farklıdır. Walter Benjamin'in tanımladığı melankolik tip hasta değildir; ama bulunduğu durumdan haz duyan insandır. Melankolik durumdan haz duyan insanlar ise genellikle büyük, erdemli ve deha olan sanatçılardır. Bu durum onları sanat alanında yaratıcı yapar. Üstelik bu tip sanatçılar sürekli bir umutsuzluk halindedirler. Bekârların yaşadığı melankoli işte bu noktada sanatçı melankolisinden ayrılır; çünkü bekârlar melankoliden kesinlikle haz duymazlar. Onlar "sıradan insanlar" dır, melankolik bir durumları vardır; ama büyük sanatçılar gibi bir yaratıcılıkları yoktur. Salâh Bırsel, şiirinde bekârların bu yönünden hiç bahsetmemiştir. Dolayısıyla, onlar fakirlikleriyle ve itilmişlikleriyle yalnızlardır. Bu yalnızlıkları onları birer deha yapmaz. Şair, şiirinde bekârların yaşadığı hüznü durumu anlatırken, aralarında erdemli sanatçıların da bulunduğu bahsetmez. Dolayısıyla, bekârlar melankoliden haz duymayan, melankolik mizaçlı kişilerdir. Pek çok melankolik sanatçı gibi mutluluktan korkup kaçmazlar, mutlu olmak isterler:

"Kızlar eliniz ellerine değince

Düşünün onların da çarpıyor yüreği" ( B. s. 33)

Salâh Bırsel her iki şiirinde de melankoliyi, "melankoli" ve "hüzün" sözcüklerini kullanmadan anlatır. "Kapı Mandalları İçin Ağıraksak Şiir" de ise imgesel bir anlatıyla melankoli vurgulanır: "Melankoli sözcüğünü çok sık kullanmadan melankoliyi anlatmak, eşanlamlılara, benzer sözcüklere, eğretilmelere başvurmayı gerektirir" (Starobinski, 2007: 25). Bu şiirde de sözcükler doğrudan kullanılmadan, imge yoluyla hüzün/melankoli anlatılır; yani şiirde imgeselleşmiş bir melankoli mevcuttur.

Melankolinin işlendiği eserlerde, özellikle resim sanatında, kişinin melankolik halini yansıtan iki türlü duruş motifi bulunur. Bunların biri boynu bükük duruş motifi, diğeri ise "Çeneye dayanmış el" duruşudur. Bu duruşlar kişinin melankolik halini yansıtan simgesel duruşlardır. (Starobinski, 2007: 22; 27) "Melankolik insanlarda başın bu konumda tespiti kuşkusuz yeni bir şey değildir. Sıkıntılı, hüznü insanları tasvir eden hemen hemen tüm Orta Çağ yapıtlarında, başın bir yana eğilmiş bir durumda betimlenmesi gelenekselleşmiştir" (Teber, 1997: 21). "Bekârlar" şiirindeki erkekler göz önüne getirildiğinde, az çok bu tip melankolik duruşlarla canlanırlar; çünkü onlar da yaşam karşısında boynu bükük ve düşüncelidir. Fotoğraf sanatçısı Altan Bal'ın çektiği bekâr odalarındaki insanların fotoğraflarına bakıldığında da aynı boynu büküklükle karşılaşılır. (Gençdiş, 2003: 60-65) Onlar bir nevi "Satürn Çocuğu" durlar. "... Orta Çağ boyunca- kimi zaman bugün bile- melankoliklere 'Satürn Çocuğu' dendiği hep bilinmektedir. Bugün de, örneğin İngiltere'de melankolik insanlara, hüznü yüz ifadesi olanlara, 'saturnine' denmektedir" (Teber, 1997: 133). Aynı zamanda " 'Satürniyen' sıfatı doğrudan mitolojiye, Juppiter'in karşısı olarak Saturnus'a

bağlanır. Anlamı ‘hüzünlü’, ‘melankolik’tir.” (Starobinski, 2007: 24) Salâh Birsel’in şiirindeki bekârlar ise İstanbul’a tutunmaya çalışan “Satürn Çocukları”dır; çünkü onlar bu koca “dev”de “Hiç-lik duygusu ile birlikte yalnızlaşır; korku, acı, hüzün, kaygı duymaya başlar”lar (Teber, 2002:18). “ ‘Bekar Odaları’nda barınmak bir kader. Bundan vazgeçme, bunu değiştirme şans(lar)ı yok” (Gençdiş, 2003: 63). Üstelik bekârlar melankolik mizaçtaki sanatçılar gibi özellikle hüzünlü durumu seçmezler, her şey kendi istekleri dışında gelişir. Onların topluma katılmaması bunu istememelerinden değil, istenmemelerindedir:

“Korkup ta kaçmayın onlardan  
Kızlar eliniz ellerine değince” ( B. s. 33)

Dolayısıyla, bekâr “Günlük yaşama katılmayan toplumsallaşamayan insandır. Hüzünlü görünümü olasılıkla bundan kaynaklanır. Yüzü kararmış değil, karartılmıştır.” (Teber, 2002: 51) Üstelik toplumsallaşamamanın verdiği acıyla bekârlar ideallerinden ve hayallerinden de vazgeçmişlerdir: “Hüzün, çok kez bireysel sorunların ötesinde ütopyik, insancı düşüncelerin, tamamlanmamış projelerin, ideallerin yitirilmesi kapsamında da ortaya çıkabilir” (Teber, 2002: 53).

“Bekârlar” şiirinde anlatılan melankolik durum ve sebepleri “Kapı Mandalları İçin Ağır Aksak Şiir” için de geçerlidir. Sonuçta kapı mandalları, ‘sıradan insan’ın / bekârların temsilcisidir. Yukarıda da belirtildiği gibi karşımızda, bir bakıma melankolik mizaçtaki bekârlar durmaktadır. Kapı mandalları \ bekârlar melankolik sanatçılar \ düşünürler gibi değıllerdir. Melankolik sanatçılarda bir olağanüstülük vardır. Hatta onlar için Aristoteles, “Neden felsefede, siyasette, sanatlarda bütün sıra dışı adamlar bariz karasafıralı?” (Aristoteles, 2007:108) sorusunu sormuştur; fakat Salâh Birsel’in şiirindeki kapı mandalları \ bekârlar olağanüstü değildir. Onlar melankolik olurken bile ‘sıradan’lardır. Yalnız bu şiirde kapı mandallarının \ bekârların melankolisi biraz daha farklı anlatılır. Yukarıda açıklandığı gibi, ‘ağır aksak’ yavaş anlamında da kullanılır. Şairin burada kapı mandallarına ‘ağır aksak’ şiir yazması tesadüf olmasa gerekir; çünkü “Melankolik kişi tamamen durağan olmadığında, yavaştır, ağırdır, bunlar onun daimi sıfatlarıdır. Daha önceki çok sayıda metinde, ağır adımlar melankolik habitus’un büyük göstergelerinden biridir. Baudelaire’in şiirinde ‘yavaşlayan adımlar’ deyişi (...) bu geleneksel imgeyi yeniler (...)” (Starobinski, 2007: 27) Salâh Birsel de kapı mandallarına / bekârlara ‘ağır aksak’ şiir yazarak, onların melankolik durumunu gözler önüne serer. Üstelik bu ‘yavaşlama’ olması gereken bir şeydir: “Bizi kuşatan hüzün ve felç eden yavaşlama da deliliğe karşı bir -bazen de son- siperdir” (Kristeva, 2009: 56).

Hüzünle yoğrulmuş olan Salâh Birsel’in “Bekârlar” şiirindeki bekâr erkekler, içinde buldukları hüznü \ melankoliyi kendileri dile getirmez, onlara Salâh

Birsel yardımcı olur. Küçük bir topluluk oluşturan bekâr erkeklerin içine düşükleri hüznün ve yalnızlık, dünyamızda ne ilk ne de sondur. Bekâr erkeklerin içinde buldukları bu duruma geçmişte de pek çok insan düşmüştür: "Üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda tek başlarına ya da küçük topluluklar halinde çöllerde yaşayan keşişler, onlara musallat olan hüznü ilk anlatanlardır." (Casagrande 2004: 77); "Melankolik insanlar, üzgün, yoksul, başarısızdı, en kölece ve en hor görülen uğraşlara mahkûmlardı." (Yates 2007: 172) Bekâr odalarındaki sağlıksız koşullar altında, hüznün / melankolinin de ayrı bir çilesi vardır. Burada bir başka önemli nokta da Salâh Birsel'in 'sıradan insan'ı şiire sokmasıdır. Şiire hüznün/melankoli hâkim olmakla beraber, ikinci olarak sosyal eleştiri de vurgulanabilir; çünkü bu şiirde Salâh Birsel yoğun ve burucu bir hüznün içinde, aynı zamanda bir eleştiri de yapar. Bekârların bu duruma düşmesi, bir anlamda toplumun kayıtsızlığı yüzündendir. Bu şiirde şairanelikten çok gerçekçilik hüküm sürer. Gerçekçiliğin içinde ise hüznün \ melankolinin özel bir yeri vardır.

Kapı mandalları ile ilgili şiirdeki 'ağır aksak' sözünün müzikle ilişkisi düşünüldüğünde ise, yine karşımıza melankoli çıkar; çünkü Salâh Birsel kapı mandallarına /bekârlara 'ağır aksak' usûlünde bir şiir yazmıştır ve bu onların hüznü hallerine iyi gelecektir: "Marcilio Ficino, (...) Platon ile Pythagoras'ın hüznü oldukları zamanlar gitar eşliğinde şarkı dinlediklerini, Saül'ün, Davud'dan harp dinleyerek melankolisinin acısını hafifletmeye çalıştığını, Galenus'un bu konuda kapsamlı öğütler verdiğini, Augustinus'un ruhunun acılarını dindirmek için müziğin yardım edici etkisine sığındığını, Afrikalı Kostantinus'un melankolide müziğin tedavi edici yardımını vurguladığını anımsatır... Ve kendisinin de, ' güzel müzik dinleyerek acılı melankolisini tatlandırdığımı' söyler. Ve bu yöntemi herkese salık verir..." (Teber, 1997: 162) Dolayısıyla, şair birer melankolik olan kapı mandallarına /bekârlara 'ağır aksak' usûlünde bir şiir yazar, onlar isterse bu şiiri dinleyebilirler. Böylelikle melankolik hallerinin geçmesinde Salâh Birsel'in bir faydası olacaktır.

### 3. Psikanalitik Açıdan Şiirlerdeki Hüzün / Melankoli Kavramı

Şiirlerdeki hüznün ve melankolinin psikanalitik boyutunu incelemeye başlamadan evvel, psikanalizi tanımlamak gereklidir: "Bireyin yaşadıklarını ruhsallığının bilinçli ve özellikle bilinçdışı dinamikleriyle açıklayan ve onun bunları ancak kendini sorgulayarak anlayabileceğini ve sorunlarının üstesinden gelebileceğini öne süren bir yaklaşım" olarak tanımlanır. ( Parman, 2009: 5) Biz de yazımızın bu bölümünde "Bekârlar" ve "Kapı Mandalları İçin Ağır Aksak Şiir" adlı şiirlerdeki bireylerin yaşadıklarını psikanalizden faydalanarak açıklamaya çalışacağız. Ancak, öncelikle psikanalitik eleştirinin dünden bugüne nasıl bir seyir izlediğine dair bilgi vermek gerekir: "İlk kuşak psikanalitik eleştir-

menler edebi metinleri psikanalitik içgörülerini doğrulamak için kullanırken, daha sonra metnin gösterdiklerinden yola çıkarak sanatçının ruhsal dünyasının yeniden kurulması yoluna gidilmiştir. Günümüzde ise bu alandaki teorik ve pratik gelişmelerin inceleme alanı çok genişlemiş, ağırlık noktası sanatçı ile metin ve metnin çeşitli bağlamlardaki durumu ile okuyucu arasındaki ilişkilerin incelenmesine kaymıştır” (Cebeci, 2004: 10). Biz de yazımızın bu bölümünde metin odaklı bir psikanalitik inceleme yapmaya çalışacağız.

“Hüzün, güzel şeylerin habercisidir.”, “İçine hüznün çöktüyse, yarın güzel şeyler olacak demek bu.” (Shakespeare, 2010:222-223) Bu sözler aslında şiirlerdeki hüznün / melankolinin yerini ifade eder; çünkü kapı mandalları/bekârlar yaşadıkları olumsuzluklara rağmen umutludurlar. Özellikle “Kapı Mandalları” şiirinde Salâh Birsel’in kurtarıcı olarak karşılımlarına çıkması ve kendileri için bir şiir yazması, kapı mandallarını umutlandırır. Dolayısıyla şiirlerdeki bireyler bilinçli bir şekilde kendilerini sorgulamış ve bu durumun üstesinden gelmeye çalışmışlardır. Üstelik hüznün, bekârlar / kapı mandalları için faydalıdır da; çünkü hüznün öfkeyi zapt ettiği bilinmektedir: “Bu hüznün saldırganlığın nihai filtresidir; yalnızca ahlaki ya da üstbenliğe ilişkin edep duygusu nedeniyle değil, ama hüznünde benlik hâlâ ötekiyle karışmış durumda olduğu için, onu kendi içinde taşıdığı, kendi tüm güçlü yansıtmasını içe yansıttığı ve ondan keyif aldığı için itiraf edilmeyen nefretin narsistik zaptıdır.” ( Kristeva, 2009: 82) Burada bir nokta daha hatırlatılmalıdır ki şiirlerdeki bireyler yaşadıkları hüznünden /melankoliden keyif almıyorlar, aksine bu durumdan kurtulmak istiyorlar; ama yaşadıkları hüznün ister istemez diğer insanlara karşı duydukları nefreti ve öfkeyi bastırıyor. Bu konuda yazar Julia Kristeva’nın bir sorusunu sormak gerekir: “ O halde, şiir ve daha genel olarak onun gizli işaretini taşıyan üslup, alt edilmiş (geçici olarak) bir depresyona tanıklık ediyor olabilir mi?” (Kristeva, 2009: 82) Bu soruyu Salâh Birsel’in bahsedilen şiirleri açısından yanıtlarsak şu görülür: Her iki şiir de depresyona değil; ama bir hüznün / melankoliye tanıklık eder; fakat bizim için önemli olan şairin yaşadığı melankoli değil, şiirlerdeki bireylerin melankolisidir. Yukarıda da bahsedildiği gibi şairimiz melankolik değil, şiirlerdeki bireyler melankoliktir. Dolayısıyla Salâh Birsel’in melankolik olduğunu iddia etmemiz söz konusu değildir. Bireyler, yalnız olmanın hüznüne gömülmüştür.

Şiirlerdeki bireylerin belki de bu kadar hüznü / melankolik olmalarının nedeni aşkta başarılı olamamalarıdır. Her iki şiirde de esas itibarıyla melankolik durum, unutulmuşluktan ya da fakirlikten değil aşktan kaynaklanır. Dolayısıyla burada da aşk-melankoli ilişkisi ortaya çıkar: “... göstergebilim, yalnızca aşk durumu değil, onun tatsız doğal sonucu olan melankoli konusunda da kaçınılmaz biçimde sorgulama noktasına gelmiş ve âşık olmayan yazı yoksa,

açıkça ya da gizlice melankolik olmayan imgelem de olmadığını aynı anda saptamıştır" (Kristeva, 2009: 14). Belki de kadınları elde edebilmek için hüznü / melankoliyi bir araç olarak kullanıyor olabilirler. Aynı Marguerite Duras'ın "Konsolos Yardımcısı" eserindeki şu sahnede olduğu gibi: "- Bir kadın nasıl elde edilir? diye soruyor (Konsolos Yardımcısı).

Müdür gülüyor.

[...]

- Onu hüznün yoluyla elde ederdim, diyor Konsolos Yardımcısı, böyle bir olanağım olsaydı." (Kristeva, 2009: 282) Dolayısıyla şiirlerdeki bireylerin yaşadıkları bir bakıma aşk melankolisidir: "On altıncı yüzyılda, melankoli üzerine en kapsamlı çalışmalardan birini yapan Robert Burton, The Anatomy of Melancholy'nin üçüncü bölümünde dev bir ok çıkararak aşk melankolisinin adını koyar. (...) âşğın yarattığı düş kırıklığından yitirilmiş aşk nesnesinin ardından gelen bunalım hallerine, aşkın her yüzünü kapsar." (Göle 2007:164).

"Bizim de kaynatır kanımızı inan olsun  
Bu dünyada nice kadınlar" (K.M., s. 35)

Psikanalitik açıdan melankoli tanımlanırsa, " Bir bireyde bazı anlarda ya da kronik biçimde, çoğunlukla manik coşkunun aşaması denen aşamayla dönüşümlü olarak ortaya çıkan, ketlenmeye ve simge kaybına ilişkin klinik belirtilerin toplamına melankoli adını vereceğiz." (Kristeva, 2009: 17-18) Salâh Bîrsel'in şiirlerindeki bireylerin içinde buldukları durum düşünüldüğünde kronik ve klinik bir belirtileri olmadığı görülür. Uzun süreli devam eden bir melankoli değildir yaşadıkları. Bu bireyler yaralı ve boşlukta olduklarından hüznüldürler, pek çok şeyden mahrum bırakılmışlardır.

Şiirlerdeki bireyler depresyonda değildir; ama depresyonun özünü ruhlarında taşırlar: " Hüznün depresyonun temel ruh halidir ve bu hastalığın iki kutuplu biçimlerinde manik coşkuyla nöbetleşe de keder, umutsuz kişiyi ele veren en önemli belirtidir." ( Kristeva, 2009, 32); yani bireylerde, psikiyatri açısından yaklaşılsa bir psikoz yoktur. "Eğer melankoli zorla, aşırı çaba ve sert tedbirlerle kıvılcım misali atılırsa 'manya' (=psikoz) diye adlandırılır." (Ebû Ali İbn Sînâ 2007: 24) Onların yaşadıkları, düşünce bozukluğuyla beraber zihinsel bir hastalığın belirtisi değildir. Onlardaki melankoliyi doğuran güçlü sebep aşırı keder ve kaygıdır. (Ebû Ali İbn Sînâ, 2007: 26) Dolayısıyla bekârlar; yani kapı mandalları, melankoli nöbeti geçirmezler. İbn Sînâ, bir kişide balgamî karakter etkin ise, onun fazla sakin, bıkkın, hareketsiz ve bedbin olduğunu belirtir. Dolayısıyla, şiirlerdeki bireylerin balgamî karakterde olduğu söylenebilir; fakat yine belirtelim, onlar bu durumdan memnun değildir. Şiirlerdeki bu bireylerin melankoliden kurtulmaları için ne gerekir? Bunu bize



İbn Sînâ açıklıyor: “Her halükarda hasta sevindirilmeli, eğlencelere katılmalı, mutedil iklimin hakim olduğu yerlerde yaşamalı, kaldığı meskeni sık sık havalandırılmalı, yattığı yer ve çevresine güzel kokular sürülmelidir. Gezerken, otururken daima kaliteli hoş kokular kullanılmalı, iyi malzemeden yapılmış lezzetli ve hafif yemekler yemeli, yaş- taze meyve usaresi emmeli, mizacına uygun besinlerle bedenini güçlendirmeli, yemekten önce kısa bir hamam sefası yapmalı, başına ılık su dökülmelidir. Hamamdan çıktığında az ateşli ise biraz su içmesinde beis yoktur. Sağlığı korumak babında iyi bir masaj yapmalıdır.” (Ebû Ali İbn Sînâ, 2007: 30) Görüldüğü gibi bu önerilerin hiçbirini bekârların/ kapı mandallarının yapması mümkün değildir:

“Yıkanınca hele kokudan da kurtulursunuz  
Diyeyeğim bunların hiçbirini yapamaz  
Hiçbirini yapamaz işte  
Bekârlar gönülleri çekince” (B. s.33)

Burada, İbn Sînâ’dan faydalanarak değerlendirme yapmamızın amacı şudur: Kendisinin melankoli konusunda söyledikleri klasikleşmiştir; yani hâlâ geçerliliğini ve kıymetini korumaktadır. Üstelik “İbn Sînâ’nın takıntılı aşk vakalarında uyguladığı ileri ruhi çözümleme yöntemlerine bakıldığında kendisinden önceki Yunan tıbbının ilkelliği derhal göze çarpar. Ancak İbn Sînâ alışılmış bir sistem olarak Hipokrat, Galen gibi üstatları genel çerçeve içinde takip ederken muhtevâda tam anlamıyla devrim yapmış; gözlem ve yeni tedavilere geniş yer ayırmıştır” (Ebû Ali İbn Sînâ; Aykut, 2007: 35).

Montaigne de insanın sağlıklı ve düzenli olması için gereken şartı şöyle belirtir: “Bir insanın sağlıklı, düzenli, sağlam ve sağlıklı bir hayat mı sürmesini istiyorsunuz? Boşluk ve ağırlık duygularının karanlığından koruyun onu.” (Montaigne, 2007:160) Anlaşılacağı gibi şiirlerdeki bireylerin, Salâh Birsel’in dışında koruyucuları yoktur.

Her iki şiirde de ‘çürüme’ ve ‘küflenme’ ön plana alınmaya çalışılır:

“Bekârlar kirli gömlek giymekte  
Bekârlar çürümektedir” (B. s.33)  
“Vurmayın silleyi ensemize  
Küflüsek mandal milletiysek” (K. M. s. 35)

Bu dizeler hemen başka bir melankoli tanımını getirir aklımıza: “ Melankoli maddenin çürümesi anlamına gelir.” (Kristeva, 2009: 180, 4. dipnot) Üstelik melankoliklerin ortak özelliklerinden olan gururluluk ve temiz yüreklilik bekârlar / kapı mandalları için de geçerlidir. Dostoyevski *Suç ve Ceza*’da me-

lankoliklerin özelliklerini şöyle belirtir: "İkiniz de [ Rakolnikov ve kız kardeşi Dünya] melankoliksiz, ikiniz de yüzü gülmez ve ateşlisiniz, ikiniz de gururlu ve ikiniz de temiz yüreklisiniz." (Kristeva, 2009: 235) Bekârlar / kapı mandalları da yüz gülmez / güldürülmez insanlardır.

Son olarak, psikanalitik açıdan ele aldığımız bu şiirlerdeki bireylerde "akedia" olup olmadığına bakarsak, önce bu sözcüğün tanımını yapmak gerekir. Akedia, "Yunancada tinsel tembellik; isteksizlik/ kaygısızlık" olarak tanımlanır. Kişinin melankolik duygulanımı, tıbbî tedaviyi gerektiren bir durum mudur, yoksa günah olarak nitelendirilen bir üzüntü müdür? Yani kişi akedia'ya mı tutulmuştur? (Starobinski, 2007: 224). Sözcüğün anlamına bakıldığında, tam anlamıyla şiirlerdeki bireyleri karşılamadığı görülür. Bireylerde bir isteksizlik vardır; fakat bu divan edebiyatındaki rindlik gibi bir aldırışsızlık değildir. Sözlük anlamının dışında bu kavrama bakıldığında ise şu görülür: "Her şeyden önce, akedia tam olarak nedir? Akedia, bedensel bir ağırlık, yavaşlama, hiçbir şey yapmama, kurtuluşa dair tam bir umutsuzluktur. Bazıları bunu, tıpkı tinsel bir ses yitimi gibi, tam anlamıyla ruhun 'sesinin sönmesi' gibi, kişiyi dilsizleştiren bir üzüntü hali olarak betimler." ( Starobinski, 2007:224) Bu tanım ise şiirlerdeki bireylerin halini yansıtıyor gibidir. Onlarda da bir yavaşlama var, zaten "ağır aksak" bir şiir yazılması bunun göstergesidir; fakat yukarıda da belirtildiği gibi bireyler her şeye rağmen hayata umutla bakarlar; çünkü kurtarıcı olarak gelen Salâh Bîrsel adlı bir dostları vardır. Dolayısıyla, şiirlerdeki bireyler tam anlamıyla bir melankolik olmadıkları gibi, "akedia" durumunu da tam anlamıyla yaşamazlar.

## SONUÇ

Her iki şiirinde de Salâh Bîrsel, hüznü /melankoliyi başarılı bir şekilde anlatmıştır. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Salâh Bîrsel, bu iki şiirine kendi içindeki melankoliyi yansıtmamıştır; yani o Tevfik Fikret ve Baudelaire gibi şiiri yaşadığı melankoliyi anlatmak için bir araç olarak görmemiştir. Salâh Bîrsel, mizahi yönü fazla olan bir şairdir ve bu iki şiirindeki melankoli sadece şiirin figürlerine hastır. Yoksa diğer melankolik şairler gibi kişileri ve nesnelere imgeleştirerek melankolisini anlatmaya çalışmaz. Kısacası şairin kendisi değil, bu iki şiirindeki figürler melankolik mizaçtır; ama bu melankoliyi tam anlamıyla yaşamazlar.

Salâh Bîrsel'in yukarıda incelenen iki şiiri hüznü / melankoli yoğunluğu açısından ilgi çekici bir düzeydedir. Burada önemli olan bir başka nokta, şairin de yukarıda belirttiği gibi bu hüznün insanı ağlatmaması, aksine düşündürmesidir; yani bu şiirler insanı romantikleştirmez. Hüznün / melankolinin yanı sıra sosyal eleştiri de barındırdığı için, şair, gözümüzü geçim sıkıntısı çeken sıradan insanlara çevirmemizi ister.

## KAYNAKÇA

- Aristoteles. (2007). Karasafralılık. (çev. Ömer Aygün), *Cogito Melankoli*, S.51, Yaz (2. Baskı 2008), s. 107-125.
- Birsel, S. (1955). *Hacivatın Karısı*, Ankara: Seçilmiş Hikâyeler Dergisi Kitapları.
- Casagrande, C. (2004). Hüzün Bir Günah mı?. (çev. Saadet Özen), *Toplumsal Tarih*, S.129, Eylül, s. 76-78.
- Cebeci, O. (2004), *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Demir, F. ( 2012), Salah Birsel'den Avangart Bir Poetika Denemesi: Şiirin İlkerleri. *Turkish Studies*, Volume 7/4, Fall, p. 1433-1440.
- Demiralp, O.. (2007). Hülya ile Sevdâ. *Cogito Melankoli*, S. 51, Yaz, (2. Baskı, 2008),181-191.
- Ebû Ali İbn Sînâ. (2007). Melankolinin Teşhis ve Tedavisi. (çev. A. Sait Aykut), *Cogito Melankoli*, S. 51, Yaz,(2. Baskı, 2008), 24-37.
- Gençdiş, C. (2003). Bir İstanbul Masalı, Bekar Odaları. ( Altan Bal ile Söyleşi), XXI, S. 17, Kasım, s. 60-65.
- Göle, M. (2007). Aşk Melankolisi Diye. *Cogito Melankoli*, S.51, Yaz,( 2. Baskı.2008), 163-169.
- İlhan, A. (2004). *Gerçekçilik Savaşı*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kanoğlu, C. (2010). Edebiyatımızda Salâh Birsel. *Türk Dili*, S. 699 Mart.
- Kristeva, J. (2009). *Kara Güneş Depresyon ve Melankoli*, (çev. Nesrin Demiryontan).İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kurdakul, Ş. (1992). *Çağdaş Türk Edebiyatı 3 \ Cumhuriyet Dönemi 1 \ Şiir*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Baskı.
- Michel De Montaigne. Melankoli Üzerine Denemeler. *Cogito Melankoli*, S. 51, Yaz, (2. Baskı, 2008), 159-162.
- Parman, T. (2009). Sunuş. *Psikanaliz Yazıları*, Bahar Kitaplık Dizisi 18, 5-10.
- Sayar, K. (1995). *Hüzün Hastalığı*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Shakespeare, W. (2010). *IV.Henry*. (çev. Bülent Bozkurt).7. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Starobinski, J. (2007). *Aynada Melankoli*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Starobinski, J. (2007). Tanrı Katında Ruh: Akedia Günahı. (çev. Serap. B. Öztürk), *Cogito Melankoli*, S. 51, Yaz, (2. Baskı, 2008), 224-232.

- Şen, B. (2011), İstanbul Tarihi Kent Merkezinde Kentsel Dönüşüm: Mekânsal Müdahaleye 'İçerden Bakış' ya da Mekânsalı Toplumsalla Birlikte Düşünmek. *Toplum ve Demokrasi*, Cilt 5, Sayı 11-12.
- Teber, S. (1997). *Melankoli*, İstanbul: Say Yayınları.
- Teber, S. (2002). *Aşiyân'daki Kâhin*, İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Yaman, H. S. (2005). Salah Birsel'in Şiire Dair Görüşleri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 17, s. 187-202.
- Yardımlı, M. N. (2009). *Edebiyatımızda Hüzün*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Yates, F. A. (2007). Gizli Felsefe ve Melankoli: Dürer ve Agrippa. (çev. Kemal Atakay), *Cogito Melankoli*, S.51, Yaz, (2. Baskı. 2008), 170-180.
- Yavuz, H. (2013). *Hüzün ve Ben*. İstanbul: Timaş Yay.
- <http://tdk.gov.tr/>

#### Notlar:

- i. Geniş bilgi için bkz. Serol Teber, *Aşiyân'daki Kâhin*, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2002; Mehmet Nuri Yardımlı, *Edebiyatımızda Hüzün*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2009. ; Ertan Örgen, "Sait Faik Abasıyanık'ın Öykülerinde Melankoli", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Y. 2, S. 4, Temmuz-Aralık 2010, s. 79-91; Fatih Özdemir, "Cehennem Çölünde Kıyameti Beklemek – Tevfik Fikret'in İktirâb Şiirinde Melankolinin Tasviri-", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 11, Nisan 2015, s. 79-94; Mustafa Karabulut, "Tevfik Fikret ve Cenap Şehabettin'in Şiirlerinde Melankoli", *Turkish Studies*, Volume 10/2 Winter 2015, p. 507-520.
- ii. İncelememize konu olan şiirler şu eserden alınmıştır: Salâh Birsel, *Hacivatın Karısı*, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi Kitapları, Ankara, 1955.



# ÜSKÜP MİLLİ KÜTÜPHANEDE BULUNAN BİR MECMUA VE BU MECMUADAN BİR DESTAN: KISSA-İ AZRAİL, DOĞAN, CEBRAİL, GÖĞERCİN<sup>1</sup>

## A Corpus of The National Library in Skopje and a Narrative Poem from This Corpus

Gönderim Tarihi: 22.08.2016

Kabul Tarihi: 04.11.2016

Satı KUMARTAŞLIOĞLU\*

**ÖZ:** Günümüzde gerek kütüphanelerde gerekse şahıslarda bulunan yazma eserler, Osmanlı mirasının en değerli eserleridir. Bu yazma eserler, Türk kültürünü tanımak ve tanıtmak açısından bize eşsiz malzeme sunmaktadır. Genellikle “cönk” ve “mecmua” olarak adlandırılan bu eserler, pek çok alanla ilgili bilimsel incelemeye tabi tutulabileceği gibi, özellikle Osmanlı dönemi Türk dili ve edebiyatını çeşitli açılardan araştırmak için kaynak teşkil etmektedir. Yazma eserler, günümüzde çeşitli kurumlar vesilesiyle tespit edilip dijital ortama aktarılmaktadır. Bu aşamadan sonra yazma eserlerin transkribe edilerek, bilimsel araştırmalarda kullanılır duruma getirilmesi gerekmektedir.

Bu yazı, Makedonya'nın başkenti Üsküp'te Milli Kütüphane (National And University Library-St. Clement of Ohrid)'de bulunan OMCT I/170 numaralı mecmuadaki bir metin üzerinedir. Metin, mecmuanın 1b-2b sayfaları arasında olup “Kıssa-i Azrail, Doğan, Cebrail, Göğercin” başlığını taşımaktadır. Mesnevî nazım biçimiyle yazılmıştır ve beyit sayısı 36'dır. Manzum dinî destan türü arasında değerlendirilebilecek metnin bazı nüshaları Şükrü Elçin, Nurettin Albayrak ve Namık Aslan tarafından okunmuş ve bazı açılardan incelenmiştir. Eserin nüshalarından yola çıkılarak eserin müellifi hakkında “Kirdecî Ali” ismi öne sürülmüştür.

Balkan coğrafyasında, özellikle Makedonya'da Osmanlı mirası bütün kültürel unsurlarıyla günümüzde de yaşamaktadır. Yazıda ele alınan “Kıssa-i Azrail, Doğan, Cebrail, Göğercin” başlıklı metin, şekil, içerik, işlev gibi açılardan mukayese edilerek incelenecek; Osmanlı mirasının dil ve edebiyat yönü, Balkan coğrafyasındaki yansımalarıyla ele alınacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Dâstân-ı Güvercin, Hazret-i Muhammet, Mucize, Manzum Dinî Destan.

<sup>1</sup> 14-17 Ekim 2015 tarihleri arasında Sakarya Üniversitesi'nde düzenlenen Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

\* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Necatibey Eğitim Fakültesi/Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü/Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, satileri@hotmail.com.

**ABSTRACT:** Manuscripts that found both in libraries and persons today are the most precious works of the Ottoman heritage. These manuscripts offer us unique material in terms of know and acquaint the Turkish culture. Generally “conk” and “mecmua” called these works be source for investigating from various aspects Turkish language and literature of the period of Ottoman, as they can be subjected to many different scientific research. Manuscripts are transferring to dijital media being determined on the occasion of various institutions, now. After this stage, the manuscripts needs to be used in scientific research by transcribing the of these.

This paper, on a text in corpus numbered OMCT I/170 located in the National Library (National And University Library-St. Clement of Ohrid) in Skopje capital of Macedonia. The text is between 1b-2b pages of corpus and title of title text is “Kıssa-i Azrail, Doğan, Cebrail, Göğercin”. The text is written with mesnevi verse form and the number of couplet of the text is 36. Some copies of the text can be considered among verse religious narrative poem genre was read and studied in someways by Şükrü Elçin, Nurettin Albayrak and Namık Aslan. It is suggested name of “Kirdeci Ali” about the author’s work based on copies of work.

In the Balkans, especially in Macedonia Ottoman heritage lives today with all the cultural elements. The text titled “Kıssa-i Azrail, Doğan, Cebrail, Göğercin” will be discussed in the papers will be examined such of shape, content, function by comparing; will be discussed language and literature aspects of Ottoman heritage with the reflection in the Balkans.

**Keywords:** Dâstân-ı Güvercin, Hazret-i Muhammet, Miracle, Verse Religious Narrative Poem.

## GİRİŞ

Balkan coğrafyası bugün Türk kültürünün izlerini sürebildiğimiz ve Osmanlı mirasına sahip olan coğrafyalardan biridir. Bu coğrafyanın bir parçası olan Makedonya da, Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrıldıktan sonra Türk kültürünün hala canlı bir şekilde yaşadığı ve Türkçenin konuşulduğu yerlerdendir. Bu nedenle Makedonya bize, Türk kültürü, tarihi ve edebiyatı konusunda araştırma yapabilecek pek çok malzeme sunmaktadır. Özellikle Osmanlı mirasının en değerli eserlerinden sayabileceğimiz “cönk” ve “mecmua” olarak adlandırılan el yazması eserler, bugün Makedonya’nın çeşitli kütüphanelerinde ve şahısların ellerinde bulunmaktadır. Genelde Türk kültürü ve özelde Türk edebiyatı açısından çok kıymetli olan bu eserlerin tespit edilip dijital ortama aktarılması, bu eserlerin okunup çeşitli bilimsel incelemelere tabi tutulması açısından önem arz etmektedir. Makedonya’da Üsküp Milli Kütüphanе’de bulunan el

yazması eserler, TİKA'nın desteğiyle Yaşar Aydemir ve Abdülkadir Hayber tarafından kataloglanmış (Aydemir ve Hayber 2007), Yunus Emre Enstitüsü tarafından ise dijital ortama aktarılmıştır. Bu yazma eserler, geçmişten günümüze Osmanlı mirasını aktaran bir köprü vazifesi görmektedir. Bu açıdan bu eserlerin transkribe edilip okunarak, bilimsel araştırmalarda kullanılır duruma getirilmesi gerekmektedir. Bu yazıda, Makedonya'nın başkenti Üsküp'te Milli Kütüphane (National And University Library-St. Clement of Ohrid)'de bulunan OMCT I/170 numaralı mecmuadaki bir metin ele alınmıştır.

Metnin bulunduğu mecmuanın yazarı ve tarihi belli değildir. Mecmua, manzum ve mensur karışık biçimdedir. 88 varaklı mecmuanın ebatları 175x110-120x87; 130x90 mm. ölçülerinde olup cilt dağınıktır. Sayfalardaki satırlar 8 ilâ 13 arasında değişmektedir. Mecmua nesih yazı ile tertip edilmiştir. Metnin çoğu harekeli olup manzum ve mensur karışık biçimdedir (Aydemir ve Hayber, 2007: 300). Eserde manzum dinî destanlar, ilâhîler, çeşitli dualar ve hutbe örnekleri bulunmaktadır. Bu yazıda ele alınan metin, mecmuanın 1b-2b sayfaları arasında olup "Kıssa-i Azrail, Doğan, Cebrail, Göğercin" başlığını taşımaktadır. Metin, başka bazı nüshalarda "Dâsitân-ı Hamâme" başlığını taşımaktadır (Elçin, 1997: 266; Aslan, 2006). Metin bu yazıda, şekil, içerik, işlev gibi açılardan mukayese edilerek incelenmiş; Osmanlı mirasının dil ve edebiyat yönü, Balkan coğrafyasındaki yansımalarıyla ele alınmıştır.

"Manzum dinî destan" türü arasında değerlendirilebilecek metin, Türklerin İslâmiyet'i kabulünden sonra oluşan dinî-tasavvufî Türk edebiyatının ilk örneklerindedir. Agâh Sırrı Levend'in "ümmeî çağı Türk edebiyatı" olarak nitelendirdiği (Levend, 1989: 35) bu dönemde, İslâmî kaideler ve İslâmî yaşam tarzı, halka edebî eserler vasıtasıyla öğretilmeye ve telkin edilmeye çalışılmıştır. Bu dönemin edebî eserlerinin önemli bir kısmı "manzum dinî destan" niteliğindedir. Ali'nin Kıssa-i Yusuf'u dışındaki manzum dinî destanlar 14. yüzyılda teşekkül etmiştir (Levend, 1988: 123). Epik ve didaktik nitelik taşıyan bu eserler, aruz vezniyle ve mesnevî nazım şekliyle yazılmıştır. Müslüman olan, fakat İslam bilgisi geniş olmayan Türk halkına bu eserler vesilesiyle peygamberin hayatı, ilk Müslümanların savaş ve maceraları, ahirete ait hikâyeler vb., fakih, şeyyad ve meddahlar tarafından aktarılmıştır. Bu eserlerin çoğu Arap kaynaklı olup, peygamberlerin hayatını ele alan sîret tarzı eserler, Kur'an tefsirleri, Müslüman, Arap ve Türk memleketlerinde meydana gelen dinî ve tasavvufî menkıbeler, manzum dinî destanların temelini teşkil etmektedir (Kocatürk, 1964: 143). Ayrıca Hz. Ali gibi İslam büyüklerinin cenkleri de manzum dinî destanlar ile dile getirilip Müslüman Türk toplumuna aktarılmıştır (Çetin 1997). Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi* isimli yapıtında, manzum dinî destanların ilk teşekkülü ve yayılmasını şu sözlerle ifade etmiştir: "Bütün



*bunlar, Müslümanlığın, Suriye'ye, Irak'a, İran'a, Türkistan'a ve Mısır'a yayılması, Hind ve Yunan kültürüyle de kaynaşması neticesinde, İspanya, Tunus, Fas, Cezayir, Mısır, Yunan, Sümer, İran, Türk ve Hind hikâyeleriyle karışarak, tıpkı eski Asya edebiyatında olduğu gibi, yeni bir İslâmî hikâyeler ırmağı hâlini aldı. Anadolu'da politik ve sosyal türk hayatı kökleştiği zaman, bütün islâm âlemi, öz ve kaynak itibarıyla insanlığın ortak malı, fakat ruh, dil ve ana konu bakımından Müslümanlığın eseri olan bu hikâyeler tufanının istilâsı altında idi. Onikinci yüzyılda Ahmet Yesevi bu destanlardan ilham almıştı. Onüçüncü yüzyıldan itibaren, Anadolu türkleri de samimi bir imân ve coşkun bir heyecanla bu bitmez tükenmez kaynaktan kana kana gıdalandılar. Bu eserleri tercüme, nakil, değiştirip geliştirme yoluyla kendi dillerine malettiler. Bunları Müslümanlığı kökleştirme ve yayma vasıtası yaptılar. Kültür ve edebiyatlarının geniş bir kısmını da bunlar üzerine kurdular” (Kocatürk, 1964: 143-144). Eski Türk kültüründen unsurlar ile fantastik öğeler de içeren manzum dinî destanlar, halka hitap ettiği için sade bir dille yazılmış olup döneminin dil özelliklerini yansıtmaktadırlar. Bu tip eserlerde özellikle eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerinin izlerini takip etmek mümkündür.*

Bu yazıda değerlendirilen “Kıssa-i Azrail, Doğan, Cebrail, Göğercin” başlıklı manzum dinî destan, mevlit metinlerinin içinde de yer alan ve yaygın olarak okunan manzum dinî destanlardandır. Metnin bazı nüshaları Şükrü Elçin (1997), Nurettin Albayrak (1993), Namık Aslan (2006), Muhammet Kuzubaş (2008), Osman Erciyas ve Duygu Oruç (2013) tarafından okunmuş ve bazı açılardan incelenmiştir. Burada Üsküp Milli Kütüphanesi’de bulunan OMCT I/170 numaralı mecmuadaki bahsi geçen metin, eserin müellifi, metnin şekli, içeriği ve işlevi açısından değerlendirilecektir.

## ESERİN MÜELLİFİ

Eserin nüshalarından yola çıkılarak eserin müellifi hakkında “Kirdecî Ali” ismi öne sürülmüştür. Kirdecî Ali’nin hayatı hakkındaki bilgiler eserlerinden elde edilenlerle sınırlıdır. Manzum dinî destanların 14. yüzyılda tespit edilmeye başlamasından ve şairin isminin geçtiği Kesik Baş Destanı’nın en eski nüshasının 1460-61’de istinsah edilmesinden hareketle şairin 13. yüzyılın sonlarıyla 14. yüzyılın başlarında yaşadığı (Kocatürk 1964: 145), “kirde” kelimesinin “tandır ekmeği, pide” anlamına gelmesi nedeniyle ekmekçilikle uğraştığı (Argunşah 2002: 9-10), bu lakattan dolayı da Ahilik teşkilatı mensubu olduğu (Çetin 1997: 59) tahmin edilmektedir. Yazdığı düşünülen manzumelerin bir kısmının sonunda adı “Kethudâ Ali” veya “Aliyyü’ddîn” olarak geçmektedir (Ocak 1989: 12-13). Ayrıca isminin geçtiği manzumelerde “*Bunu diyen Kirdecî Ali durur / Konya’da Mevlânâ’nın kulu durur*” (Kocatürk 1964: 147) beyti de onun Mevlevî olduğunu düşündürmektedir. Araştırmacılar, Kirdecî Ali’nin

Güvercin Destanı'nın yanı sıra Kesik Baş Destanı, Ejderha Destanı, Hikâye-i Delletü'l-Muhtel, İsmail Destanı gibi eserlerinin olduğunu öne sürmektedirler (Argunşah, 2002; Çelebioğlu, 1999: 78; Ocak, 1989; Özdemir, 1975). Ayrıca Âmil Çelebioğlu da Güvercin destanını (Dâsitân-ı Hamâme) XIV. yüzyılda yazılmış ve müellifi bilinen bir destan olarak vasıflandırmış, müellifinin Kirdecî Ali olduğunu belirtmiştir (1999, 77).

Araştırmacılar bu destanın müellifinin Kirdecî Ali olduğunu öne sürseler de, destanın başka bazı nüshalarında ya başka bir şair ismi geçmekte ya da incelediğimiz nüshada olduğu gibi hiçbir şairin ismi geçmemektedir. Örneğin "Destan-ı Göğercin" başlığı ile Namık Aslan tarafından okunan bir nüshada eserin sonunda Müdâmî ismi geçmektedir (Aslan, 2006: 199). Vasfi Mahir Kocatürk'ün elinde bulunan 1461 tarihli yazmada bulunan Güvercin destanında Sadık Veli ismi geçmektedir. Fakat Kocatürk, bu ismin destanın müellifi olmadığını, destanı yazan veya okuyan müellif yerine kendi ismini koyduğunu belirterek hikâyenin müellifinin Kirdecî Ali olduğunu öner sürmüştür (Kocatürk, 1964: 147). Fakat Türk edebiyatında başlangıçta tercüme ve adaptasyon yoluyla yazılan manzum dinî destanların bazılarının şairi olarak eserlerde isim geçse de, bunların bu eserlerin gerçek şairi olup olmadığını saptamak güçtür. Güvercin destanı örneğinde olduğu gibi manzum dinî destanların bir kısmında şair adı geçmezken, bir kısmı ise değişik yazmalarda farklı kişiler adına kaydedilmiştir. Bu isimlerin ise destanları söyleyenler mi, yazıya geçenler mi, yoksa anlatanlar mı olduğu konusunda belirsizlikler vardır (Özdemir, 1975: 125; Çetin, 1997: 58). Manzum dinî eserlerin müellifleri konusunda Vasfi Mahir Kocatürk, "Sekiz-on asırdan beri yüzlerce, binlerce defa kopye edildikten sonra yazmaları günümüze kadar gelen bu hikâyelerin bir kısmı anonim durumdadır, yani elden ele yazıldıkça müellif adları değiştirilmiş ve kaybolmuştur" (Kocatürk, 1964: 144) diyerek bu tarz eserlerin anonim nitelikte olduğunu belirtmiştir. Câmilerde, tekkelerde, konaklarda, ordugâhlarda, kıssas, meddah, muarriif gibi adlar verilen kimselerin halka okuduğu (Kocatürk, 1964: 144) bu eserlerin müelliflerinin zamanla musannif veya okuyanların isimleriyle değişmesi, eserlerin okunup aktarıldığı ortam ve dönemin özellikleri itibarıyla gayet tabii bir durumdur. Bu nedenle incelediğimiz Güvercin destanının bazı nüshalarında Kirdecî Ali ismi geçse de, Kirdecî Ali ismini bu destanın müellifi olarak göstermek zor bir durumdur.

## METNİN ŞEKLİ

Metin, 36 beyitle mesnevî nazım şekliyle yazılmıştır. Aruzun "Fâilâtün Fâilâtün Fâilün" vezni kullanılmıştır; fakat vezin kusurludur. Eserin diğer nüshalarında da hacim farklı farklıdır. Örneğin eserin Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki

“3430” da kayıtlı nüshası 43 beyittir (Aslan, 2006). Diğer bazı nüshalarda ise 30, 32, 34, 40 beyitli hacimler karşımıza çıkmaktadır (Erciyas ve Oruç, 2013: 1399). Görüldüğü gibi Güvercin destanı hacim açısından oldukça kısa bir mesnevîdir. XIV. yüzyılda telif edilen diğer manzum dinî destanlar genellikle kısa mesnevîlerdir (Çelebioğlu, 1999: 44).

Yazma ve matbu metinlerde mesnevî nazım biçimi ile yazılan Güvercin destanı Türkmenistan sahasında Mahtumkulu tarafından “Gökce Kepderi” ismiyle dörtlükler halinde yazılmıştır (Güzel, 2014:734-735). Farklı manzum dinî destanların Anadolu sahasında dörtlükler halinde yazılmış nüshaları da mevcuttur (Kumartaşlıoğlu, 2014: 256). İncelediğimiz manzum dinî destanın Türkmenistan sahasında da farklı bir şekil ve isimle karşılaşılmaması, mevzunun kaynağı ve yaygınlığı konusunda daha farklı bir araştırmayı gerekli kılmaktadır. Fakat bu konu, bu çalışmanın kapsam ve sınırlarını aşmaktadır.

“Güvercin” destanı mecmualar arasında en çok rastlanılan manzum dinî destanlardan birisidir. Bu destanın mevlit metinleri arasında da yer alması (Albayrak, 1993: 88), mevlit gibi dinî toplantılarda okunduğunu ve halk arasında yaygın olarak bilindiğini göstermektedir. Güvercin Destanı, Kesik Baş Destanı, Geyik Destanı gibi manzum dinî destanlar genellikle halka hitap eden ve halk arasında çeşitli toplantılarda okunan eserlerdir. Bu eserlerin meddah ve kıssahanlarca okunurken dinleyenler tarafından yazıya geçirilmesi (Öztürk, 2003: 139), yazıldıktan sonra çeşitli toplantılarda farklı kişilerce defalarca tekrarı, müstensihlerin metne katkıları gibi nedenlerle, metinlerin gerek hacim, gerek şekil, gerekse de dil ve ifadelerinde farklılıklar oluşturmuştur. Hatta müstensihlerin isimlerinin müellif ismi gibi zikredildiği durumlar olmuştur. Bu nedenle incelediğimiz destan metninin müellif ismi olarak çeşitli araştırmacılarca Kirdecî Ali ismi zikredilse de, daha önce ifade edildiği üzere bu tarz eserlerin müelliflerini belirlemek neredeyse imkânsızdır. İncelediğimiz destanın diğer nüshalara göre hacim farklılığı, şairinin zikrinin geçmemesi de bu durumla ilgilidir. Bu açıdan mesnevî nazım biçimiyle ve aruz vezniyle yazılmış olsa da bu metinleri, Divan edebiyatı ürünü olarak değerlendirmek ve Divan edebiyatı inceleme metodları kullanarak incelemek yanlış olur. Zira çeşitli halk toplantılarında halka hitaben okunan bu destanların nüshaları hem dil ve ifade hem de hacim açısından değişiklik ve çeşitlilikler göstermektedir. Bu eserler geleneksel olarak aruz vezniyle yazılsa da, aruzun destanlara uygulanışı kusurludur. Çünkü sanat kaygısı gütmeyen öğretmek amacıyla yazılmışlardır. İşlev açısından edebî değil didaktik bir nitelik taşıdığından, bu eserleri bireysel eserler olarak değil halka mal olmuş eserler olarak nitelendirmekte fayda vardır.

## METNİN İÇERİĞİ

“Manzum dinî destan” olarak isimlendirilen bu eserler, Hazret-i Muhammet, Hazret-i Ali ve diğer İslâm büyükleri hakkındaki hikâyeleri ele almaktadır. İslâm dininin tesiriyle ortaya çıkmış bu tarz eserler, 13. ve 14. yüzyıldan sonra teşekkül etmeye başlamışlardır. İslâm dininin kaidelerini halka İslâm büyüklerinin hayatlarından örneklerle ve sade bir dille benimsetmek maksadıyla didaktik bir nitelikte yazılmışlardır (Levend, 1988: 123; Elçin, 1997a: 266). Kaynağını Kur’an, hadis, tefsir vb.den alan bu hikâyeler, zamanla “isrâiliyât” adı verilen vaka, şahıs, zaman ve mekân gibi unsurlarla da detaylandırılmışlardır. Kıssahanların metinlere olan katkıları da eserlerin teşekkül ettikten sonra şekillenmesinde etkili olmuştur (Aydemir, 2015: 18). Bu tarz eserlerin ortaya konmasındaki amaç, bir sanat eseri oluşturmak değil, İslâm’ı halka İslâm büyüklerinin hayat hikâyeleri ile anlatmak ve aktarmak, bu eserler vasıtasıyla örnek hayatlar sunmak ve İslâm’ın ideal insan tipini ortaya koymaktır. Bu nedenle pek çok vezin ve kafiye kusurları bulunan bu eserlerde asıl olan eserin içeriği ve özüdür. Bu açıdan içerik itibarıyla manzum dinî destanlar, didaktik nitelikte eserlerdir.

Âmil Çelebioğlu, XIV. yüzyıl mesnevîlerini konuları açısından şu şekilde tasnif etmiştir: Mevzuları Hazret-i Peygamber ile ilgili olanlar (Kıssa-i Mukaffa, Muhammed Hanefî Cengi, Kesikbaş Destanı, Ejderha Destanı, Cenâdil Kalesi, Adn kalesi vs.), gazavât-ı Ali türünden eserler, ahlâkî, tâlimî ve nasihatnâme türünden eserler (Kıssa-i Mukaffa, Muhammed Hanefî Cengi, Kesikbaş Destanı, Ejderha Destanı, Cenâdil Kalesi, Adn kalesi vs.), kısmen dinî, destânî sayılabilecek macera mesnevîler (Ferahnâme, Dâsitân-ı Hz. İsa, Temîm-i Dâri Hikâyesi), aşk ve macera türünden mesnevîler (Mantikut-Tayr, Garibnâme, Fakrnâme, vaf-ı Hâl, Hurşidnâme, bahtiyarnâme, Yusuf u Zelfâ, Ahmed Harâmî Destanı, Yiğit Destanı, İşknâme), tasavvufî mesnevîler (Mantuku’t-Tayr, Garibnâme, Fakrnâme, Vaf-ı hâl, İbtidânâme Tercümesi), menkabe türünden eserler (Kerâmât-ı Ahi Evran, Menâkıbe’l-Kudsiyye, Maktel-i Hüseyin, İskendernâme, Mansurnâme, Dâsitân-ı İbrahim Edhem) (Çelebioğlu, 1999: 43-44). Güvercin destanı, içerik açısından Çelebioğlu’nun yaptığı tasnife göre ilk sıradaki mevzuları Hazret-i Peygamber ile ilgili olan mesnevîler arasında yer almaktadır. Nitekim ele alınan Güvercin destanı, Hazret-i Peygamber’in başından geçmiş bir olayı ve bu olay karşısına Hazret-i Peygamber’in takındığı tavrı ele almaktadır.

Cahit Öztelli, dinî destanları içerik açısından beş grupta incelemiş, Güvercin destanını ise ilk grupta değerlendirmiştir. Bu ilk gruptaki eserler, “Tümünden Tanrı’ya sığınma ile yardımını sağlama, peygamber Muhammed’in iyi ahlakı ve gerçek yaşantısı ile bilgisi bulunmayan; yazarlar tarafından hayalî olarak yaratılmış muc-

*zeleri, yine onun yakınları, gerçek yaşamları ile ilgisi olmayan, fakat dinî terbiyeye dayanan serüvenlerini konu alan hikâyelerdir.” (Öztelli, 1976: 346).*

“Kıssa-i Azrail, Doğan, Cebrail, Göğercin” başlığını taşıyan destanda, güvercin ve doğan kılığına giren iki meleğin Allah’ın emriyle Hazret-i Peygamber’i sınaması ve Hazret-i Peygamber’in de sınavdan başarıyla geçmesi hikâye edilmektedir (Aslan, 2006). Bahsi geçen manzum dinî destanın özeti şöyledir: Bir gün ikinci namazından sonra Hazret-i Peygamberin dizine bir güvercin konar. Ağlayarak ondan yardım ister. Bir doğan gelirse, onu doğandan saklamasını söyler. Eğer kendisini üç gündür kovalayan doğana onu verirse yavruları aç kalacaktır. Güvercini işiten Hazret-i Peygamberin gözleri dolar, onun yenine saklanmasına izin verir. O anda doğan, Peygamber’in karşısına çıkar, avını kendisine vermesini ister, aksi takdirde ahrette kendisinden davacı olacağını söyler. Çünkü doğanın kendisini aç bekleyen altı tane yavrusu vardır. Hazret-i Peygamber güvercin yerine bir koyun vermeyi teklif eder, fakat doğan kabul etmez. Hazret-i Peygamber kendi etinden kesip doğana vermeyi teklif eder. Doğan bunu kabul eder. Bıçak getirirler. Hazret-i Muhammed bıçakla kendi tenini kesmeye çalışır, fakat bıçak kesmez. O esnada güvercin silkinerek Cebrail, doğan silkinerek Azrail olur. Melekler Allah’ın isteğiyle bu şekilde geldiklerini söylerler ve kendisinden şefahten isteyerek geri dönerler. Bu destanda Hazret-i Muhammed, destanda geçen olayda göstermiş olduğu tavır nedeniyle halka ideal insan tipi olarak sunulmaktadır.

## METNİN İŞLEVİ

Manzum dinî destanlar, İslâmî inanış, ahlâk, örf ve âdetleri telkine çalışan eserlerdir (Elçin, 1997a: 266). Dolayısıyla didaktik nitelikte olup İslam öğretilerini halka öğretmek için yazılmışlardır. İslâm dini, insanlara yalnızca ibadet etmeyi emretmez, günlük hayatta doğru, dürüst ve temiz ahlaklı bir insan olmayı emreder. İslam dininin Müslümanlara sunduğu böyle bir ideal insan tipi ise Hazret-i Muhammed’tir. Kur’an-ı Kerim ve hadisler, Hazret-i Muhammed’in ahlakını çeşitli kıssa ve ifadelerle aktarmaktadırlar. Bunun yanı sıra tefsir, fıkıh gibi kitaplar da bu açıdan önemli kitaplardır. Fakat Hazret-i Muhammed daha geniş kitlelere, halka daha çok kıssa, hikâye, destan gibi edebî metinler aracılığıyla aktarılmıştır. Bu çalışmada ele alınan metin, Hazret-i Muhammed’in güzel ahlakını anlatmak için rivayet edilmiş bir destandır. Hazret-i Muhammed’in ahlakını halka doğrudan anlatmak yerine, böyle temsilî bir hikâye ile aktarmak daha etkileyici ve akılda kalıcıdır. Bu destan ile insanlara Hazret-i Muhammed gibi şefkatli ve yardımsever olmanın kıymeti, ne olursa olsun sözünde durmanın önemi vurgulanmaktadır. Bu destanda Hazret-i Muhammed, insanlara model bir şahsiyet ve ideal insan tipi olarak sunulmuştur.

## SONUÇ

Geçmişte Anadolu'da birtakım toplantı ve meclislerde yaygın bir şekilde okunmuş ya da anlatılmış olan ve bu gün mecmualarda bulabildiğimiz dinî destanlar, Balkan coğrafyasında da yaygın bir şekilde okunmuştur. Nitekim İstanbul'un fethinden önce başlanan Balkan coğrafyasının fethi, bu topraklara Türk göçünü de beraberinde getirmiştir. Anadolu'dan Balkanlara gelip yerleşen Türkler, Anadolu Türk kültürünü de bu coğrafyaya taşımışlardır. Dolayısıyla Anadolu'daki dinî-tasavvufî faaliyetler ve bu faaliyetlere bağlı olarak oluşturulan edebî ürünler Balkan coğrafyasında da var olmuştur. Türk kültürünün izlerini bugün de takip edebildiğimiz Balkan coğrafyasında bulunan mecmualar taranıp incelendiğinde, manzum dinî destanların hiç de azımsanmayacak sayıda olduğu görülür. Üsküp Milli Kütüphanedeki diğer bazı mecmualarda da bu tarz manzum dinî destanların bulunması, Anadolu dışında Balkan coğrafyasında bu destanların okunduğunu ve dolayısıyla İslam dini ve kültürünün bu eserler vesilesiyle Balkan coğrafyasında yayıldığını göstermektedir.

Bu tarz eserler, mesnevî nazım biçimi ve aruz vezni ile yazıldıkları için genellikle Divan edebiyatının inceleme alanında değerlendirilmektedir. Oysaki bu metinlerin telifleri genellikle 13.-15. yüzyıllar arasında yapılmıştır; bu yüzyıllarda Divan Edebiyatı-Halk Edebiyatı ayrımı yapmak mümkün değildir. Pek çok varyantı olan ve cönk ve mecmualarda yer alan manzum dinî destanlar, şekil ve vezin açısından da genellikle kusurludur. Halka hitap ettiği için bu metinlerin dili sade olup edebi sanat kullanımından ve ağıdalı ifadelerden uzaktır. Bunun yanı sıra örneğin yazıda ele alınan "Güvercin destanı" düşünüldüğünde, bu destanın pek çok varyantı vardır; bazı varyantlardan yola çıkarak bu destanı telif edenin "Kirdecî Ali" olduğu söylenebilir de bunu kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Çünkü metinler zamanla ve müstensihlerin de etkisiyle anonimleşerek halka mal olmuştur. Bu nedenle bu eserleri bireysel eserler olarak değil, halka mal olmuş eserler olarak değerlendirmek gerekir. Bu açıdan bu tarz eserler için edisyon-kritik yapmak da anlamsız olur. Çünkü manzum dinî destanlarda asıl olan biçim değil, içerik ve öz"dür. Bu nedenle metinleri bu açıdan ele almakta fayda vardır.

**METİN****1b****Kıssa-i 'Azrâ'il Doğan Cebrâ'il Göğercin**

1. Hak resûlinden rivâyet bir haber  
Gör ne buyurdu ol resûl-ı mu'teber
2. Çün ikindi namazın resûl kılmış idi  
Du'â idüp el yüze silmiş idi
3. Sağ yanından bir göğercin key uçar  
Kondu resûlün dizine yaşlar saçar
4. Yâ resûlullah şefâ'at eylegil  
Bir doğan gelürse beni gizlegil
5. Gizler isen gizle ya şimdi gelür  
Yavrularım yâ resûlullah öksüz kalur
6. Üç gün oldu ol doğan kovar beni  
Canım almak kasd ider arar beni
7. Gizlemezsен vir destur uçayım  
Uça uça dağa taşa kaçayım
8. Çün resûl işitdi bu sözleri  
Yaşıla toldu mübârek gözleri
9. Resûl eyder gir yeñüme ey hümam  
Çünkü geldin her işin oldu tamam
10. Uçuban girdi resûlün yeñine  
Hem sığındı Tanrı'nın takdîrine
11. Ol sa'at indi havadan bir toğan  
Yeri göğü ditredüp kılur fiğân

12. Geldi dir yâ resûl vir avumı baña  
Yohsa âhiretde da'vacı olam sanâ

2a

13. Bunca gündür kim havadan süzerim  
Durmayup oturmayup ben gezerim

14. Ol benim avımdur gizlemegil  
Ben kapuna düşmişim yüzlemegil

15. Resûl eyder bir koyun virem saña  
Tek bağışla göğercini sen baña

16. Ol doğan eyder koyun almazım  
Ben bu göğercin dadın anda bulmazım

17. Ol benim avımdur virgil anı  
Boynuna almagıl ol altı kanı

18. Altı yavrım açdurur bakar yola  
Sen anı terk eylemeñ nite ola

19. Resûl eyder âdem eti tatludur  
Sözüm işit söz işitmek kutludur

20. Kendi etimden kesüp virem saña  
Gel bağışla bu göğercini sen baña

21. Râzı oldu doğan işbu işlere  
Çün resûlün etin yiyüp sevine

22. Buyurdu tez getürün bir bıçak getürdiler  
Hep sahâbeler kayğulu oturdılar

23. Sağ eline bıçağı aldı resûl  
Çaldı kendi canına sahib usûl



24. Kesemedi çünkim tenini ol bıçak  
Nice kessin kesme didi ana Hak

25. Bakardı ol doğan bu işlere  
Çün resûl bakmadı teşvîşlere

**2b**

26. Silkinüp göğercin oldu Cebrâil  
Hem doğan silkindi oldu Azrâ'il

27. Ol arada ikisi ağlaşdılar  
Hem resûlün ayağına düşdiler

28. Bizi makdûr dutgil ey kân-ı safâ  
Ya resûl ya MuhammedMustafâ

29. HakÇalabın destûriyla geldik saña  
Zâhir oldu lutf u ihsânın bize

30. Olmayaydın yaradılmazdı felek  
Ne beşer yaradılırdı ne melek

31. Ana şefâ'at kân-ı mürselleriñi  
Sensin âhir ins ü cinniñ serveri

32. Hem Hüda'nın sevgülü peygamberi

33. Bize yarın şefâ'at eylegil  
KamumızıHak katında dilegil

34. Biz senin eğer meleğın bilmiş idük  
Şefkatini isteyü gelmiş idük

35. Çün resûlden dilediler bunlar dilek  
Yine dönüp gitdi ol iki melek

36. Bu arada çünki hanım ol tamam  
Vir salavât Mustafa'ya vesselâm

## KAYNAKÇA

- Albayrak, N. (1993). *Dinî Türk Halk Hikâyelerinden Geyik, Güvercin ve Deve Hikâyeleri [Kaynakları ve Metin Tesisi]*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Argunşah, M. (2002). *Kirdecî Ali*. Ankara: KB Yayınları.
- Aslan, N. (2006). Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecî Ali'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni Güvercin ve Geyik Destanları). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20: 189-207.
- Aydemir, A. (2015). *Tefsirde İsrâiliyyat*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Aydemir, Y. ve Hayber, A. (2007). *Makedonya Kütüphaneleri Türkçe Yazma Eserler Kataloğu*. Ankara: Tika Yayınları.
- Çelebioğlu, Â. (1999). *Türk Mesnevî Edebiyatı 15. yy. kadar (Sultan II. Murad Devri) (824-855/1421-1451)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çetin, İ. (1997). *Türk Edebiyatında Hazret-i Alî Cenknâmeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Ş. (1997a). Kirdecî Ali'nin Güvercin Destanı. *Halk Edebiyatı Araştırmaları 1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 266-268.
- Elçin, Ş. (1997b). Kirdecî Ali'nin Kesik Baş Destanı. *Halk Edebiyatı Araştırmaları 1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 439-443.
- Erciyas, O. ve Oruç, D. (2013). "Güvercin Destanları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Turkish Studies*, 8: 1397-1406.
- Kocatürk, V. M. (1964). *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2014). Kur'an Kıssalarının Dinî Edebiyata Tesirine Bir Örnek: Dâstân-ı Hazret-i İbrahim. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, XXXVI: 249-277.
- Kuzubaş, M. (2008). Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hazret-i Fâtıma, Vefât-ı Hazret-iİbrâhîm, Hikâyet-i Gügercin, Hikâyet-i Geyik). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (2): 304-340.
- Levend, A. S. (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi*. I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Levend, A.S. (1989). Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1972*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 135-80.

- Güzel, A. (Ed.) (2014). *Mahtumkulu Dîvânı Türkmençe-Türkçe*. (Haz. Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Ali Duymaz vd.). Ankara: T.C. Başbakanlık TİKA.
- Ocak, A. Y. (1989). *Türk Folklorunda Kesik Baş (Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Özdemir, F. (1975). İlk Dinî Destanlar ve Kesikbaş Destanı. *Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı Yıllığı 1975*. Ankara: Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları, 123-129.
- Öztelli, C. (1976). İslâmiyetten Sonra İlk Halk Edebiyatı ve Anadolu'da Meydana Gelen Eserler, *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Seminer Bildirileri 27-29 Ekim 1975 Konya (344-350)*. Ankara: Konya Turizm Derneği Yayınları.
- Öztürk, Z. (2003). Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1 (4): 131-155.

# DEĞERLERİN KAZANILMASINDAKİ ETKİLİ FAKTÖRLER (ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ)<sup>1</sup>

## Effective Factors for Gaining the Values (The Students' Opinions)

Gönderim Tarihi: 31.05.2016

Kabul Tarihi: 09.08.2016

Tekin ÇELİKKAYA\*

Osman SEYHAN\*\*

**ÖZ:** Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler dersi programı çerçevesinde doğrudan kazandırılması hedeflenen değerlerin kazanılıp kazanılmamasında etkili olan faktörleri öğrenci görüşleri ile belirlemektir. Bu hedefi gerçekleştirirken değerleri kazandıracak olan öğretmen, okul, aile, medya, çevre gibi faktörlerin etkisinin yanında değerleri kazanması gereken yarının büyükleri olan çocukların görüşleri, beklentileri ve önerileri de önem arz etmektedir. Bu amaçla öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşme yapılarak kazandırılmak istenilen değerlerden haberdar olup olmadıkları, bunları kazanmalarında etkili olan faktörleri, bu faktörlerin nasıl etkili olduğunu (örnek uygulamalar), bu değerlerin dışında kazanılması gereken değerlerin neler olduğunu, değerlerin kazanılması için başta bireyin kendisine, ailesine, öğretmen, okul ve çevre gibi etkili faktörlere düşen görevlerin neler olduğu ve neler yapılması gerektiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada verilerinin toplanması amacıyla, nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Araştırma, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Kırşehir il merkezindeki özel bir etüt merkezine giden beş farklı okul öğrencilerinden ölçüt örnekleme ile belirlenen ve gönüllülük esası dikkate alınarak 50 ortaokul 8.sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi türlerinden tümevarımcı analiz kullanılmıştır.

<sup>1</sup> Bu çalışma 28-30 Nisan 2016 tarihleri arasında Pamukkale Üniversitesi tarafından düzenlenen International Symposium on Social Studies Education V Sempozyumunda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

\* Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, tcelikkaya@gmail.com

\*\* Yüksek Lisans Öğrencisi. Ahi Evran Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, osmanseyhan40@gmail.com

Öğrenciler değer kavramını programdan ve TDK'nin tanımlarından farklı olarak açıklamışlardır. Öğrenciler programda var olan 20 değerden 5 değeri hiç belirtmemiş olup öğrenciler programda var olan değerlerden en çok saygı ve sevgi değerlerini en az ise barış, bilimsellik, çalışkanlık, temizlik değerlerini ifade etmişlerdir. Öğrenciler, programda var olan değerleri kazanmalarında başta aileleri ve öğretmenlerinin etkili olduklarını ifade etmişlerdir.

**Anahtar Kelimeler:** Değer, Değer Eğitimi, Sosyal Bilgiler Dersi.

**ABSTRACT:** The purpose of this study is to define the effective factors that are gain and gain failure the values directly within the the Social Studies curriculum by means of the students' opinions. While carrying out this target, it is important to have the opinions, expectations and suggestions of the children who need to win value tomorrow's great besides the impact of factors teacher, school, family, media, such as environmental which will gain value. For this purpose, it is targeted to define whether they are aware of the gain to the desired value, factors which are effective in winning them, how effective these factors (eg applications), what are value to be gained outside of these values, primarily for the acquisition value of the individual himself, his family, teachers, as what the duty of factors such as the school and the environment and what should be performed.

To collect the data in the study, qualitative research designs (phenomenology) design was used. The study was conducted with 8<sup>th</sup> grade middle school student the number of which is 50 who criteria determined by the sampling and voluntary basis from students five different schools to the special study center in Kırşehir, 2015-2016 academic year. The descriptive analysis technique was used in data analysis.

Students, value concept stated different definition of the program and the Turkish Language Society. They never mentioned 5 value of the 20 values in the program. They stated most value of respect and love, at least the value of peace, science, diligence, cleanliness the values in the program. They stated to be effective especially families and teachers for gain the values in the program.

**Keywords:** Value, Value Education, Social Studies.

## GİRİŞ

Günümüzde değerler eğitimi, eğitimin en güncel konularından birini oluşturmaktadır. Bunun nedeni olarak da dünya genelinde ahlaki sorunların artması, açgözlülük, cinayet oranlarındaki artış, uyuşturucu kullanımı, intihar gibi zarar verici davranışların artması çoğalmasa gösterilebilir. Tüm toplumlar, değerlerini yeni yetiştiren nesillere kazandırmak için çaba harcamaktadır. Bu çaba toplumsallaşma sürecinde kendini göstermekte, toplumsal yaşamdaki

her tür eylem değerlere göre algılanıp değerlendirilmektedir. Bireyden beklenen, içinde yaşadığı toplumun değerlerini benimseyerek bunları olgu ve olaylara yaklaşımında ve davranışlarında ölçüt olarak kullanmasıdır (Kıncal, 2007:26).

Değerler bakımından olgunlaşmamanın sonucunda, insanlar yalnızca çevrelerine karşı değil, kendilerine ve diğer kişilere karşı da zarar verici eylemlerde bulunabilir (Doğanay, 2009: 227). Bu sebeple değerler eğitimi, eğitim sistemi içinde çok önemli bir yere sahip olup temel insani değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek, aile, toplum ve okulların başlıca misyonları arasında yer almaktadır (Ekşi, 2003:79).

Değer eğitimi, doğru ve etkili bir şekilde yapıldığı zaman bireyin gelişimine önemli katkıları olmaktadır. Yanlış ve sistemsiz yapıldığında ise bireylerde mutsuzluk ve sorun kaynağı olabilmektedir. Günümüzde yanlış bir takım inançların, davranışların çoğunun küçük yaşlarda alınan yanlış bilgi ve eğitimden kaynaklanmakta olduğu bilinmektedir. Birçok yanlış fikir, işlenen suçlar, değer eğitiminin doğru ve etkin olarak yapılamamasından meydana gelmektedir. Bu sebeple değer eğitiminin, özellikle de okullarda eğitim sürecinde öğrencilere çeşitli programlar aracılığıyla doğru bir şekilde verilmesi gerekir (Yel ve Aladağ, 2009:118).

2004'te yenilenen ilköğretim programında Sosyal Bilgiler Öğretiminin vizyonunda, *"temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, ... sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yetiştirilmesi"* gerektiğinden bahsedilmektedir (Komisyon, 2012a:25). Bunun yanı sıra toplum mühendisliği görevini üstlenen Sosyal Bilgiler dersinin yıkılan kültür ve değerlerimizi iyileştirme gibi bir görevi vardır (Bağcı, 2007:41).

Sosyal Bilgiler dersi bir değer eğitimi dersidir. 2005 yılında gerçekleştirilen köklü program değişikliklerinde dikkati çeken hususlardan biri de değer eğitimi konusunun programlar içinde vurgulanmasıdır. Sosyal Bilgiler öğretim programı incelendiğinde öğrencilere toplam 20 değer kazandırılması hedeflenmektedir. Bu değerler; *"Adil olma, aile birliğine önem verme, barış, bağımsızlık, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, saygı, sağlıklı olmaya önem verme, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik"* olarak belirlenmiştir (Birbiçer, 2015:28; Başol, Ünal, Azer, Yıldız ve Evirgen, 2012:35-38; Komisyon, 2012a:33-36; Komisyon, 2012b:29-30).

Öğrencilerin bilgi yoğunluğuna maruz kaldıkları bir ortamda her toplum kendi geleceğini temsil eden çocuklara iyi bir eğitim vermek durumundadır. Değer kazandırma sürecinde başarılı olabilmek için değerlerin içeriğinin belletil-

mesi ya da değerlerin ezberletilmesi yeterli değildir. Çünkü değerlerin bireyin davranışlarına yön verebilmesi için içselleştirilmesi gerekmektedir (Katılmış ve Ekşi, 2011:13). Öğretmen öğrencilere davranışlar konusunda doğru yolu gösteren “ahlaki bir pusula” olarak tanımlanmaktadır. Tüm değerler eğitimi yaklaşımları, örnek insan olarak öğretmenin önemini kabul etmekte; öğretmenlerin demokratik bir toplumda gereksinim duyulan değerler konusunda öğrencilere model olmasının önemine vurgu yapmaktadır (Chapin, 2006:14).

Değerler bireyin toplumla uyumunu sağlar ve birey değerleri aileden, yakın çevreden, yazılı ve görsel materyallerden taklit, model alma ya da okuma yolu ile öğrenmektedir (Şen, 2008:764). Bu nedenle bireyin belirli değerlerin farkında olması, yeni değerler üretmesi, benimsemesi, kişiliğini bu değerlere göre oluşturarak bunu davranışlarında göstermesi eğitim ile gerçekleşir. Bu eğitim ise değerler eğitimi olarak ifade edilmektedir (Yeşil ve Aydın, 2007: 71).

Alan yazında **öğretmen adaylarının** (Akın ve Özdemir, 2009; Altunay ve Yalçınkaya, 2011; Başçiftçi, Güleç, Akdoğan ve Koç, 2011; Coşkun ve Yıldırım, 2009; Çelikkaya ve Demirbaş,2013; Dilmaç, Bozgeyikli ve Çıkılı, 2008; Fidan, 2009; Koca, 2009; Demirtaş ve Çelikkaya, 2012; Sarı, 2005; Tay, 2009; Yapıcı ve Zengin, 2003), **velilerin** (Tay ve Yıldırım, 2009; Yiğittir, 2010) **öğretmen ve öğrencilerin** (Aktepe ve Yel, 2009; Aslan, 2007; Balcı ve Yelken, 2010; Balcı ve Yelken, 2013; Baydar, 2009; Çengelci, 2010; Devci ve Dal, 2008; Devci ve Selanik Ay, 2009; Fidan, 2013; Katılmış, 2010; Meydan, Aktepe ve Durmaz, 2015; Nalçacı ve Beldağ, 2015; Prencibe, 2001; Samancı, 2009; Sezer, 2008; Can, 2008; Taşdemir, 2012; Turan ve Aktan, 2008; Yaman, Mermer ve Mutlugil, 2009; Yaşar ve Çengelci, 2012; Yiğittir, 2009; Yiğittir, 2012; Yiğittir ve Öcal, 2010) değer algıları, değer tercihleri ve değer kavramına ilişkin görüşlerini ortaya koyan birçok çalışma olmasına rağmen ortaokul 8.sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler programında yer alan değer ve değer eğitimi ilişkin görüş ve önerilerini içeren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda alandaki çalışmaların bir kısmı araştırmanın tartışma kısmına katkı sağlamıştır. Gömleksiz ve Cüro (2011) tarafından yapılan çalışma nicel çalışma olup geliştirilen ölçek ile öğrencilerin programdaki değerlere ilişkin tutumları ele alınmıştır.

İlköğretim çağındaki çocukları etkin ve sorumlu vatandaşlar olarak yetiştirmeyi hedef alan Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı, çocukları toplumsal yaşama hazırlamaktadır. Bu doğrultuda Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlerin bireylere kazandırılması hedeflenmiştir. Bu hedefi gerçekleştirirken değerleri kazandıracak olan öğretmen, okul, aile, medya, çevre gibi faktörlerin etkisinin yanında değerleri kazanması gereken yarının büyükleri olan çocukların görüşleri, beklentileri ve önerileri de önem arz etmektedir.

Sosyal bilgiler dersi programı çerçevesinde öğrencilere doğrudan kazandırılması hedeflenen değerleri kazanıp kazanmamalarında etkili olan faktörleri belirlemek amacı ile 8.sınıf öğrencilerinin görüşleri alınarak aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

Öğrencilere göre;

1. Değer nedir?
2. Sosyal Bilgiler dersinde 4.sınıftan 7.sınıfa kadar kendilerine kazandırılmaya çalışılan ya da derste bahsedilen değerler hangileridir?
3. Sosyal Bilgiler programında var olan değerleri kazanmalarında etkili olan faktörler nelerdir? Bu faktörler değerleri kazanmalarında nasıl etkili olmaktadır?
4. Programdaki değerler dışında kendilerine kazandırılması gerektiğine inandıkları başka hangi değerler olabilir?
5. Değerlerin kazanılması için bireyin kendisine düşen görevler nelerdir?
6. Değerlerin kazanılması için bireyin ailesine düşen görevler nelerdir?
7. Değerlerin kazanılması için bireyin öğretmenine düşen görevler nelerdir?
8. Değerlerin kazanılması için bireyin çevresine düşen görevler nelerdir?

## YÖNTEM

Araştırma verilerinin toplanması amacıyla, nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni, günlük yaşamda farkında olduğumuz ama derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. (Patton, 2014:104; Yıldırım ve Şimşek, 2013:78)

Araştırma; 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Kırşehir il merkezindeki özel bir etüt merkezine giden beş farklı okul öğrencilerinden ölçüt örnekleme ile belirlenen ve gönüllülük esası dikkate alınarak 50 ortaokul 8.sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. 50 öğrencinin 25'i kız 25'i ise erkektir. 8.sınıf öğrencilerinin seçilmesinin nedeni bu sınıf düzeyindeki öğrencilerin 4.sınıftan itibaren Sosyal Bilgiler dersini alıyor olmalarından ve 7. sınıfın sonunda hedeflenen değerleri kazanmaları beklendiğinden kaynaklanmaktadır.

Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formu hazırlanırken konu ile ilgili alan yazın incelenmiş olup elde edilen veriler ışığında görüşme formu hazırlanmış ve form eğitim programları ve öğretim alanından bir ve sosyal bilgiler öğretmenliği alanında bir olmak üzere



değerler eğitimi ile ilgili çalışmaları olan toplam iki öğretim üyesine inceletirilerek onların görüşleri ve önerileri doğrultusunda son hâline getirilmiştir. Örneklem dışında olan aynı etüt merkezine giden 10 öğrenci ile de ön görüşmeler yapılarak soruların anlaşılabilirliği ölçülmüştür. Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu açık uçlu 8 sorudan oluşmaktadır. Görüşmeler etüt merkezinin uygun bir sınıfında gerçekleştirilmiş olup, verilerin toplanması yaklaşık olarak 20 günde tamamlanmış ve ortalama olarak her bir görüşme 15-20 dakika kadar sürmüştür. Görüşmede ses kaydı yapılmış, bu kayıtlar daha sonra yazılı hale getirilerek kontrol etmeleri amacıyla görüşülen öğrencilere tekrar gönderilmiş ve onayları alınmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi türlerinden tümevarımcı analiz kullanılmıştır. Tümevarımcı analiz kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:259). Yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen verileri araştırmacılar ayrı ayrı kodlamışlardır. Güvenirlik için her iki araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar üzerinde bütün karşılaştırmalarda *görüş birliği* ve *görüş ayrılığı* sayıları tespit edilerek, araştırmacının (iç) güvenilirliği Miles ve Huberman'ın (1994:64) formülü (yani, Güvenirlik = Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) kullanılarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman'a (1994:64) göre, uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun % 90'a yaklaşması ya da % 90'ı geçmesi durumunda arzu edilen düzeyde bir güvenilirlik sağlanmış olmaktadır. Bu araştırmaya özgü olarak gerçekleştirilen güvenilirlik çalışmasında toplamda % 94 oranlarında bir uzlaşma (güvenirlik) sağlanmıştır. Araştırmacılar tarafından yapılan kodlamalarda uyum gösteren kodlar temalara ulaşmada temel alınmıştır. Yapılan içerik analizinde temalar, ilgili kavramları kapsayacak kadar geniş ve ilgisiz kavramları dışarıda bırakacak kadar dar kapsamda belirlenmeye çalışılmıştır. Bu temalar ve temaları oluşturan alt temaların kendi aralarındaki ilişkisi ile her bir temanın diğerleriyle ilişkisi kontrol edilerek bütünlük sağlanmıştır.

## ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde, araştırma kapsamında sorulan sorulara verilen cevaplar tablolaştırılarak sunulmuştur. Bulguların sunulmasında, görüşme formunda yer alan soruların sıralaması esas alınmıştır. Verileri destekler nitelikte öğrencilerin görüşlerine yer verilmiştir. Görüşlerin kime ait olduğu belirtilirken, öğrenciler için Ö1, Ö2, ... Ö50 kodları kullanılmıştır.

**Tablo 1:** Değer Kavramına İlişkin Öğrencilerin Görüşleri

Temalar	Alt Temalar	f
Hisler	Karşılıklı duygular	14
	Sevgi	7
	Saygı	5
	Düşünce tarzımız	1
	Hoşgörü	1
	Kardeşlik	1
	Şefkat	1
Önem Verme	Önem verilen şeyler	25
	Kıymet	3
	Olumlu düşüncelerimiz (kişi, aile)	2
	Fedakârlık	1
	Fiyat	1
	Ölçüt	1
	Paha biçmek	1
	Para	1
	Ahlaki İlkeler	Kültürel varlıklar
Kazandırılmak istenilen ahlaki ilkeler		1
Toplum tarafından benimsenen ve doğru olduğu düşünülen ahlaki ilkeler		1

Öğrencilerin “Değer nedir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolaştırılmış ve Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde öğrenciler, değer kavramını tanımlarken hisler (30), önem verme (35), ahlaki ilkeler (4) temalarına vurgu yaparak değeri ağırlıklı olarak; önem verilen şeyler (25); karşılıklı duygular (14); sevgi (7) ve saygı (5) ifadeleri ile tanımlamışlardır. Değer kavramını **önem verme** teması altında Ö7 “Önem verdiğimiz bir şey. Ailem. Vatanım.”, Ö17 “Sevgi duyduğum bir şeye verdiğim önem.”, Ö29 “İnsana verilen önem, maddi veya manevi fark etmez. Sadece değer vermek önemli değil bu değeri hissettirmek gerekir.”, Ö47 “İki insanın birbirini kandırmadan, birbirinin kalbini kırmadan gerçekten ruhsal ve bedensel şekilde birbirine önem vermesi birbirini saymasıdır.”, Ö33 “İnsanların birbirine karşı verdiği kıymettir.”, Ö39 “Bir kişi hakkındaki olumlu düşüncelerimiz.” biçiminde düşüncelerini ifade ederken; **hisler** teması altında Ö23 “Büyüklerimize karşı sevgiyle, saygıyla ve yardımsever davranmamız.”, Ö12 “Bir şeyin bizim için geçerliliği ya da bizim düşünce tarzımız. Neye ne kadar önem verdiğimiz.”; **ahlaki ilkeler** teması altında Ö28 “Atalarımızdan kalma kültürel yapıtlar, eserler”, Ö35 “Eskilerden beri gelen geleneklerimiz, kültürümüz. Kültürümüze verdiğimiz önem.” biçiminde düşüncelerini ifade etmiştir.

**Tablo 2:** Sosyal Bilgiler Dersi Programında Var Olduğu Düşünülen Değerlere İlişkin Öğrencilerin Görüşleri

<b>Değerler</b>	<b>f</b>
Adil olma*	1
Aile birliğine önem verme*	-
Bağımsızlık*	-
Barış*	1
Bilimsellik*	1
Çalışkanlık*	1
Dayanışma*	3
Duyarlılık*	5
Dürüstlük*	7
Estetik*	-
Hoşgörü*	14
Misafirperverlik*	3
Özgürlük*	-
Sağlıklı olmaya önem verme*	-
Saygı*	39
Sevgi*	33
Sorumluluk*	10
Temizlik*	1
Vatanseverlik*	7
Yardımseverlik*	4
Ahlak kuralları**	2
Aileyle konuşma biçimi**	2
Arkadaşlık ilişkileri**	3
Atatürkçülük**	1
Bilmiyorum**	3
Bir şeyler öğretmek**	1
Birlik**	2
Cömertlik **	1
Dini değerlerimiz**	1
Empati **	1
Görgü kuralları **	1
Haklarımız**	1
Her işe olumlu bakmak**	1
İletişim problemleri**	1
İyilik**	3
Kitap okumak**	1
Kötü söz söylememek**	1

Tablo 2: (Devamı)

Değerler	f
Kültürel değerlerimiz**	5
Millet bilinci**	1
Tarih bilinci**	2
Toplumda nasıl davranacağımız**	3
Toplumsal değerler**	5

\* Sosyal Bilgiler dersi 4. 5. 6. ve 7. sınıf öğretim programında yer alan değerler.

\*\* Sosyal Bilgiler dersi programında değer olarak yer almayan ifadeler

Öğrencilerin "Sizce Sosyal Bilgiler dersinde öğretmenleriniz tarafından 4.sınıftan 7.sınıfa kadar size kazandırılmaya çalışılan ya da derste bahsedilen değerler hangileridir?" sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolaştırılmış ve Tablo 2'de verilmiştir. Bu soru ile öğrencilerin 4-7. sınıf arası Sosyal Bilgiler Programı'ndaki değerlerden hangi düzeyde haberdar oldukları amaçlanmıştır. Bu soruya verilen cevaplar 2 kategori hâlinde Tablo 2'de verilmiştir. Görüşme yapılan öğrencilerden Ö3, Ö9 ve Ö47 bu soruya cevap verememişlerdir. Bu öğrencilerden Ö3 ve Ö9 "bilmiyorum..." Ö47 ise "Şimdiye kadar hiçbir öğretmenimin bana bir değer kazandırdığını düşünmüyorum. ..." biçiminde düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Tablo 2 incelendiğinde görülmektedir ki; öğrenciler programda olduğu hâlde aile birliğine önem verme, bağımsızlık, estetik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme değerlerini hiç belirtmemişken bunun yanı sıra öğrenciler programda var olan diğer saygı (39), sevgi (33), hoşgörü (14), sorumluluk (10), dürüstlük (7), vatanseverlik (7), duyarlılık (5), yardımseverlik (4), dayanışma (3), misafirperverlik (3), adil olma (1), barış (1), bilimsellik (1), çalışkanlık (1), temizlik (1) gibi değerlerini ifade etmenin yanında programda yer verilmeyen, kültürel değerlerimiz (5), toplumsal değerler (5), arkadaşlık ilişkileri (3), iyilik (3), toplumda nasıl davranacağımız (3), ahlak kuralları (2), aileyle konuşma biçimi (2), birlik (2), tarih bilinci (2), gibi ifadeleri de değer olarak ifade etmişlerdir. Öğrenciler **saygı (39)** değerini; hayvanlara saygı, çevreye saygı, bitkilere saygı, farklı düşüncelere saygı, büyüklere saygı, aileye saygı, yaşlılara otobüste yer vermek şeklinde ifade etmişlerdir. Öğrenciler **sorumluluk (10)** değerini genellikle bireysel sorumluluklar olarak ifade etmiştir. **Duyarlılık (3)** değerini çevreye karşı duyarlılık ve doğayı koruma olarak ifade etmişlerdir. **Çalışkanlık (1)** değerini ders çalışmak olarak ifade etmiştir.

**Tablo 3:** Sosyal Bilgiler Programında Var Olan Değerlerin Kazanılmasında Etkili Olan Faktörler ve Bu Faktörlerin Değerlerin Kazanılmasındaki Etkisine İlişkin Bulgular

Etkili Faktör	f	Etkisi	f
Ailem	49	Öğüt vererek	32
		Davranışlarıyla örnek olarak	18
		Tutumlarıyla	12
Öğretmen	45	Derste anlatarak	20
		Öğüt vererek	15
		Davranışlarıyla örnek olarak	11
		Tutumlarıyla	6
Arkadaşlarım	28	Dönüte bakarak	2
		Davranışlarıyla örnek olarak	27
		Öğüt vererek	1
Toplum	8	Davranışlarıyla örnek olarak	3
		Tutumlarıyla	3
		Çevre koşullarıyla	1
TV programları	6	Haber ve tartışma programlarıyla	5
		Diziler ve belgesellerle	1
Örnek alınacak kişiler	2	Davranışlarıyla örnek olarak	1
Vicdan	2	Karşılaşılan olaylarla	1
Sosyal medya	1	Etkileriyle	1
Ülke	1	Özgür ve bağımsız olmasıyla	1

Öğrencilerin “Sosyal Bilgiler programında var olan değerleri kazanmanızda etkili olan faktörler nelerdir? Bu faktörler değerleri kazanmanızda nasıl etkili olmaktadır?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolaştırılmış ve Tablo 3’te verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde öğrenciler, programda var olan değerleri kazanmalarında etkili olan faktörler olarak ailem (49), öğretmenim (45), arkadaşlarım (28), toplum (8), TV programları (6), örnek alınacak kişiler, vicdan (2), sosyal medya ve ülke (1) ifadeleri ile belirtmişlerdir.

Aile faktörü en çok öğüt vererek (32) sonrasında davranışlarıyla örnek olarak (18) ve tutumlarıyla (12) etkili olmaktadır. **Öğüt verme** ile ilgili olarak Ö45 “Bazı aileler vardır babası sigara içiyordur ama çocuğuna içme diyor. Bu da haliyle etkili olmaz. Ama bir baba içmezse çocuğuna da içme derse etkili olur...”; **davranışlarıyla örnek olma** ile ilgili olarak Ö5 “Ailem ben yanlış yaptıkça değil de bu değerlerin doğrusunu yaparak bana göstermeliler...”; **tutumlarıyla** ilgili olarak da Ö24 “Ailemiz bize ilgi gösteriyor, bir şey istediğimizde hemen alıyorlar. Buradan da sevgiyi, hoşgörüyü öğreniyoruz...” biçiminde düşüncelerini ifade etmişlerdir. Öğretmen faktörü en çok derste anlatarak (20) sonrasında öğüt vererek (15), davranışlarıyla örnek olarak (11), tutumlarıyla (6) ve dönüte bakarak (2) etkili

olmaktadır. **Derste anlatma** ile ilgili olarak Ö11 "...Mesela değerler arasında bilimsellik var. Öğretmenlerimiz bize sürekli bilgiler veriyor bir şeye bağlı olmamamızı sağlıyor. Etkinlikler düzenliyorlar. Mesela doğayı korumaya yönelik afişler hazırlayıp asmıştık.", Ö48 "...Öğretmenimiz 1.sınıftan itibaren değerlerimizi gösteriyorlar kavramlarını anlatıyorlar. Sosyal Bilgiler dersinde dayanışma mesela arkadaşlarımızla dayanışma yaparsanız konuları daha iyi anlarsınız diye. Bu şekilde açıklıyorlar..." ; **öğüt verme** ile ilgili olarak Ö23 "Arkadaşlarımızla kavga etmeyin, birbirinize saygı duyun, gibi uyarılarda bulunuyor..." ; **davranışlarıyla örnek olma** ile ilgili Ö47 "...Bir kitap okumuştum psikolojiyle ilgili insanların %75'i karşısındaki kişinin davranışlarından etkilenirmiş sözlerinden değil..." ; **tutumlarıyla** ilgili olarak Ö44 "... Öğretmen sadece öğretmen için değil de çocuğa gösterdiği sevgiyle kendi çocuğu gibi bakmasıyla etkili olabilir..." ; **dönüte bakma** ile ilgili olarak Ö8 "...Öğretmenlerimiz bu değerleri anlatıyor, yaptıklarımızın sonucuna bakıyor.", Ö14 "... Yaptığımız yanlışları düzeltiyorlar." biçiminde düşüncelerini ifade etmiştir.

Arkadaş faktörü en çok davranışlarıyla örnek olarak (27), sonrasında öğüt vererek (1) etkili olmaktadır. **Davranışlarıyla örnek olma** ile ilgili olarak Ö29 "Bana arkadaşımı söyle sana kim olduğunu söyleyeyim diye bir atasözü var. Bu değerlere sahip arkadaşlarım olursa ben de onlardan bu değerleri kazanırım..." biçiminde düşüncelerini ifade etmiştir.

Toplum faktörü davranışlarıyla örnek olarak (3), tutumlarıyla (3) ve çevre koşulları (1) ile etkili olmaktadır. **Davranışlarıyla örnek olma** ile ilgili olarak Ö27 "...Karşımdaki insanın davranışlarına göre benim de davranışlarım değişebiliyor. Arkadaş çevrem iyi örnek olursa ben de iyi davranışlar sergilerim. Ama onlar kötü olursa beni de etkileyebilirler." biçiminde düşüncesini ifade etmiştir.

TV Programları faktörü en çok haber ve tartışma programları (5) sonrasında diziler, belgeseller (1) etkili olmaktadır. **Haber ve tartışma programları** ile ilgili olarak Ö12 "TV programlarında yorum yapıyorlar. Onlar da insanın düşünce yapısına hitap ediyor. Değerler konusunda bir şekilde bilinçlendiriyorlar ve etkiliyorlar. Mesela kürk giyenleri protesto ediyorlar burada çevreye ve hayvanlara saygının önemini görüyoruz..." , Ö44 "...Haberler, medya onlar bize istediğini gösteriyor. Bizim bilip bilmediğimiz bir sürü şeyi gösteriyor. Bunlar bizi olumlu da olumsuz da etkileyebiliyor..." ; **diziler, belgeseller** ile ilgili olarak Ö50 "Etkili olan programlar var ama saçma sapan bazı diziler var onlar olumsuz etkili. Mesela belgesel gibi programlar oluyor hayvanlara karşı ilgi duymamızı sağlıyor..." biçiminde düşüncelerini ifade etmiştir.

Vicdan faktörü ile ilgili olarak Ö18 "...yaralı bir kedi gördüğümüzde vicdanımız varsa ona yardımcı oluruz, bu içimizden gelen bir şeydir." biçiminde düşüncesini ifade etmiştir.

Ülke faktörü ile ilgili olarak Ö40 "...Başka bir ülkeye bağlı olursak özgür olmayız. Özgür olmadan da bu değerleri nasıl öğreneceğiz?" biçiminde düşüncesini ifade etmiştir.

**Tablo 4:** Öğrencilere Göre Programdaki Değerler Dışında Kazandırılması Gereken Değerlere İlişkin Bulgular

Değer	f
Yeterli	31
Ayırım yapmama	3
Fikir özgürlüğü	2
İletişim	2
Tarihimize sahip çıkma	2
Birlik ve beraberlik	1
Çevreye önem verme	1
Dilimize sahip çıkma	1
Disiplin	1
Doğaya önem verme	1
Dostluk	1
Gerçeklik	1
Hayatın kıymetini bilme	1
İyilik	1
Kendini Koruma	1

Öğrencilerin “Programdaki değerler dışında sizlere kazandırılması gerektiğine inandığınız başka hangi değerler olabilir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablollaştırılmış ve Tablo 4’te verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin çoğunluğu yeterli (31) cevabıyla görüşlerini ifade ettikleri görülürken ayırım yapmama (3), fikir özgürlüğü, iletişim, tarihimize sahip çıkma görüşleri yalnızca iki öğrenci tarafından ifade edilmiştir. Birlik ve beraberlik, çevreye önem verme, dilimize sahip çıkmak, disiplin, doğaya önem verme, dostluk, gerçeklik, hayatın kıymetini bilmek, iyilik, kendini koruma görüşleri ise yalnızca bir öğrenci tarafından ifade edilmiştir.

Fikir özgürlüğü olarak ifade eden Ö47 bu durumu “*Bu değerler arasında özgürlük var ancak fikir özgürlüğünün üzerinde durmak istiyorum. Bunu ayrıca almak gerektiğine inanıyorum. ...Bu hatta ayrı bir ders bile olmalı.*” biçiminde açıklamıştır.

**Tablo 5:** Değerlerin Kazanılmasında Öğrencinin Kendisine Düşen Görevlere İlişkin Bulgular

Görevler	f
Nasihatleri dinlemek ve uygulamak	22
Başkalarına örnek olmak	11
Doğru arkadaş seçmek	9
Saygılı olmak	7
Başkalarını örnek almak	7
Sorumluluklarını yerine getirmek	6
Değerin gerçekliğine inanmak	5
Duyarlı olmak	4
Aileye sormak	3
Başkalarına karşı dürüst olmak	3
Başkalarına karşı adil olmak	3
Çevreye uyum sağlamak	3
Nasihatleri dinlemek	2
Öğretmene sormak	1
Çalışkan olmak	1
Başkalarına karşı hoşgörülü olmak	1
Ön yargılı davranmamak	1

Öğrencilerin “Değerlerin kazanılmasında kendinize düşen görevler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolaştırılmış ve Tablo 5’te verilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde öğrenciler kendilerine düşen görevleri yarıdan fazlası nasihatleri dinlemek ve uygulamak (22) gerektiğini ifade ederlerken bunu sırasıyla başkalarına örnek olmak (11) doğru arkadaş seçmek (9) saygılı olmak, başkalarını örnek almak (7) sorumluluklarını yerine getirmek (6) değerlerin gerçekliğine inanmak (5) duyarlı olmak (4) aileye sormak, başkalarına karşı dürüst olmak, başkalarına karşı adil olmak, çevreye uyum sağlamak (3), nasihatleri dinlemek (2) ifadeleri izlemiştir. En düşük düzeyde yapılması istenen görevler ise; öğretmene sormak, çalışkan olmak, başkalarına karşı hoşgörülü olmak, ön yargılı davranmamak (1) biçiminde ifade edilmiştir.

Öğrencilerin yarısından fazlası tarafından ifade edilen nasihatleri dinlemek ve uygulamak ifadesi Ö12 tarafından “Söylenenlerden, olaylardan etkilenmem gerekiyor. Bilinçli davranmak ve bildiklerimi uygulamam gerekiyor.” biçiminde, başkalarına örnek olmak gerektiğini ifade eden Ö4 bu durumu “Bana verilen değeri sadece duyarak değil uygulayarak, hayata geçirerek ve başkalarına aktarmam gerekiyor.” biçiminde ifade etmiştir.



**Tablo 6:** Değerlerin Kazanılmasında Öğrencinin Ailesine Düşen Görevlere İlişkin Bulgular

Görevler	f
Nasihat vermek	19
Örnek davranışlar sergilemek	16
Uygulama yaptırmak	7
Karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak	6
Değerin kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek	5
Değerleri küçükken kazandırmaya çalışmak	4
Sabırlı ve hoşgörülü olmak	3
Nasihat <b>vermemek</b>	2
Özendirici davranışlar sergilemek	1
Çevreye uyum sağlama	1

Öğrencilerin “Değerlerin kazanılmasında ailenize düşen görevler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolaştırılmış ve Tablo 6’da verilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde aileye düşen görevleri sırasıyla nasihat vermek (19) örnek davranışlar sergilemek (16) uygulama yaptırmak (7) karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak (6) değer kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek (5) değerleri küçükken kazandırmaya çalışmak (4) sabırlı ve hoşgörülü olmak (3) nasihat **vermemek** (2) özendirici davranışlar sergilemek, çevreye uyum sağlama (1) biçiminde ifade edilmiştir.

Nasihat verme ile ilgili Ö3 “*Huyuma gitmeliler ve istediğim şekilde anlattıkları zaman bana bunları aşılayabilirler. Onlar benim istediğimi yaparlarsa ben de onların istediği şekilde yaparım.*” biçiminde Ö8 “*Ailem büyüklere sevgiyi saygıyı öğretmeli, sorumluluk vermeli, temizliği anlatmalı*” biçiminde görüşlerini ifade etmişlerdir. Örnek davranışlar sergilemek gerektiği konusunu Ö3 “*Bana bir şey söylüyorlarsa kendileri de bunu uygulamalı.*” biçiminde, Ö5 “*Ailem bunları kendileri yapmalı, kendileri uygulamalı, örnek olmalılar...*” biçiminde ifade etmişlerdir. Uygulama yaptırmak gerektiğini ifade eden Ö13 bu durumu “*Ailem bunları bana öğretmek zorunda. Benimle oturup konuşmalı, toplum içinde göstermeli.*” biçiminde, Ö31 “*Eve büyüklerimiz geldiğinde onlara karşı saygılı ol diyorlar, elini öp diyorlar. Bunun gibi uygulamalı olarak bütün değerleri öğretmeliler.*” biçiminde ifade etmişlerdir. Değer kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek gerektiğini ifade eden Ö6 bu durumu “*Ailem anlatmalı, anlattıktan sonra da uyguluyor muyum diye denetlemeli.*” biçiminde ifade etmiştir. Değerleri küçükken kazandırmaya çalışmak gerektiğini ifade eden Ö11 bu durumu “*Çocuklara küçük yaştan itibaren yalan söylemenin ne kadar kötü bir şey olduğunu öğretebilirler. Sevgi, saygı, sorumluluk, temizlik gibi değerlerimiz küçük yaşlarda verilmesi gerekiyor. Bunlar o yaşlarda verilmeli.*” biçiminde ifade etmiştir. Sabırlı ve hoşgörülü olmak gerektiğini ifade

eden Ö39 bu durumu “Aile öğrettikten sonra biz uygulamazsak hemen sert tepki göstermemeliler. Sabırlı davranmaları lazım.” biçiminde ifade etmiştir.

**Tablo 7:** Değerlerin Kazanılmasında Öğrencinin Öğretmenine Düşen Görevlere İlişkin Bulgular

Görevler	f
Konuların içinde anlatmak	20
Örnek davranışlar sergilemek	9
Karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak	7
Değere ilişkin uygulama yaptırmak	7
Sevgiyle yaklaşmak	6
Yanlış davranışları uyarmak	5
Herkese eşit davranmak	3
Tutarlı olmak	3
Destek olmak	2
Rehberlik dersinde anlatmak	2
Ödül vererek teşvik etmek	2
Sorumluluklarını bilmek	1
Aileler ile irtibatlı olmak	1

Öğrencilerin “Değerlerin kazanılmasında öğretmenimize düşen görevler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolaştırılmış ve Tablo 7’de verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde öğretmene düşen görevleri öğrencilerin yarısından fazlası konuların içinde anlatmak (20), davranışlar sergilemek (9), karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak, değere ilişkin uygulama yaptırmak (7), sevgiyle yaklaşmak (6), yanlış davranışları uyarmak (5) herkese eşit davranmak, tutarlı olmak (3) destek olmak, rehberlik dersinde anlatmak, ödül vererek teşvik etmek (2) sorumluluklarını bilmek, aileler ile irtibatlı olmak (1) biçiminde ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin yarısından fazlası tarafından ifade edilen konuların içinde anlatılması ile ilgili olarak Ö36 “Öğretmenimiz değerlerimizin üzerinde durmuyorlar sadece ders anlatıyorlar. Bu değerlerin üzerinde durabilirler.” biçiminde, Ö48 “Derslerimizde konusu denk geldiğinde bu değerleri söylemeli. Bilmediğimiz kavramları öğretmeli.” biçiminde ifade etmiştir. Karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak gerektiğini ifade eden Ö2 bu durumu “birisiyle sorun yaşarsam, kavga edersem öğretmenim bana ancak o zaman öğretir, o zaman çok güzel barış değerini anlatır.” biçiminde, Ö49 “Bir olayla karşılaştığımda bana doğrusunu göstermeli.” biçiminde ifade etmiştir. Değere ilişkin uygulama yaptırmak gerektiğini ifade eden Ö11 “Sınıf ortamında birliği oluşturmak gibi. Etkinlikler düzenlemek. Bu değerlere yönelik bu değerlerin kazanılmasına ilişkin etkinlikler düzenleyebilirler.” biçiminde, Ö29 “Değerlerimizi etkili bir şekilde anlatmalılar, yaşatarak öğretmeli. Bir öğretmenimiz bizi dışarı çıkararak büyüklerle bizi konuşturmuştu, sevgiyi saygıyı

böyle daha iyi öğrendik. Diğer öğretmenlerde bu şekilde yaşatarak öğretebilirler.” biçiminde ifade etmiştir. Ödül vererek teşvik etmek gerektiğini ifade eden Ö14 bu durumu “Bu değerleri öğrendiğimde, uyguladığımda ödül verebilirler.” biçiminde, Ö50 “Herkes eşit davranmalı. Rekabet olsun diye sorulan sorulara ödül konabilir yarışma şeklinde düzenlenebilir.” biçiminde ifade etmiştir.

**Tablo 8:** Değerlerin Kazanılmasında Öğrencinin Çevresine Düşen Görevlere İlişkin Bulgular

Görevler	f
Örnek davranışlar sergilemek	26
Yanlış davranışları uyararak	10
Destek olmak	6
Sorumluluk hissetmek	2
Etkisi yok	2
Adil olmak	1
Hoşgörülü olmak	1
Değerin kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek	1
Saygılı olmak	1
Değeri uygulayanlara ödül vermek	1

Öğrencilerin “Değerlerin kazanılmasında çevrenize düşen görevler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenip tablolaştırılmış ve Tablo 8’de verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde çevreye düşen görevleri öğrencilerin yarısından fazlası örnek davranışlar sergilemek (26) şeklinde ifade ederlerken bunu sırasıyla yanlış davranışları uyararak (10) destek olmak (6), sorumluluk hissetmek, etkisi yok (2) adil olmak, hoşgörülü olmak, değer kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek, saygılı olmak, değeri uygulayanlara ödül vermek (1) biçiminde ifade edilmiştir.

Öğrencilerin yarısından fazlası tarafından ifade edilen örnek davranışlar sergilenmeli ifadesi Ö3 tarafından “Yanımda doğru hareket etmeliler. İyi bir şekilde davranarak aşılılmaya çalışmalılar.” Ö8 “Arkadaş çevremiz iyi olursa bunları yaparsa biz de daha çok yaparız.” biçiminde ifade etmişlerdir. Yanlış davranışların uyarılması gerektiğini ifade eden Ö22 bu durumu “Arkadaşlarım benim bilmediklerimi bana öğretmeli.” biçiminde, Ö47 “Arkadaşlarım ailelerinden değer eğitimi almışlarsa zaten gelip uyarırlar. Böyle yapman hata, böyle yaparsan daha iyi olur diye. Ama umursamayan bir ailede yetiştiyse onu biz uyarımız gerekiyor.” biçiminde ifade etmiştir. Değerin kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek gerektiğini ifade eden Ö7 bu durumu “Benim uyguladığım değerleri onlar görmeli ve onaylayarak doğru bir şey yaptığımı göstermeli.” biçiminde ifade etmiştir.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Programda (MEB, 2005) değer kavramı tanımına ek olarak özelliklerinden bahsedilerek “Değerler, toplum ya da bireyler tarafından birleştirici olgular; bireyin bilincinde yer alan ve davranışı yönlendiren güdüler; toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireyin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütler” şeklinde ifade edilmektedir. TDK'nin (2011) sözlüğünde ise değer kavramı; “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin geldiği karşılık, kıymet; Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü.” olarak tanımlanmaktadır. Öğrenciler ise programdan ve TDK'nin tanımlarından farklı olarak değer kavramını karşılıklı duygular olarak daha çok sevgi, saygı ve nefret olarak ifade etmenin yanında önem verilen şeyler ve geleneklerimiz, atalarımızdan kalan miras olarak açıklamışlardır.

Öğrencilerin 4-7. sınıf arası Sosyal Bilgiler Programı'ndaki değerlerden hangi düzeyde haberdar olduklarını belirlemek amacıyla sorulan soruya 3 öğrenci (Ö3, Ö9 ve Ö47) cevap verememiştir. Bu öğrenciler bilmediklerini ve öğretmenlerinin kendilerine bir değer kazandırmaya yönelik çalışma yapmadıklarını dile getirmişlerdir. Öğrenciler programda var olan 20 değerden aile birliğine önem verme, bağımsızlık, estetik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme olmak üzere 5 değeri hiç belirtmemiş olup öğrenciler programda var olan değerlerden en çok saygı ve sevgi değerlerini en az ise barış, bilimsellik, çalışkanlık, temizlik değerlerini ifade etmişlerdir. Meydan, Aktepe ve Durmaz (2015) tarafından yapılan çalışmada çalışmaya paralel olarak aile birliğine önem verme, bağımsızlık, estetik, özgürlük değerlerinden bahsedilmemişken en çok sevgi ve saygı değerlerinin var olduğu ifade edilmiştir.

Öğrenciler **saygı değerini**; hayvanlara saygı, çevreye saygı, bitkilere saygı, farklı düşüncelere saygı, büyüklere saygı, aileye saygı, yaşlılara otobüste yer vermek şeklinde; **sorumluluk** değerini genellikle bireysel sorumluluklar olarak; **Duyarlılık değerini** çevreye karşı duyarlılık ve doğayı koruma olarak ifade etmişlerdir. Çelikkaya, Başarmak, Filoğlu ve Şahin (2012:915) tarafından yapılan çalışmada da Sosyal Bilgiler programında da *Sorumluluk değeri* öncelikle kişilerin sahip oldukları rollere ait görevler olarak verildiği ve özellikle *sorumluluk* konusu ile öğrencilere sorumlulukları doğrudan verilerek, sorumluluk sahibi olmaları gerektiği şeklinde; *saygı* değerinin hak ve özgürlüklere saygı, farklılıklara saygı şeklinde; duyarlılık değerinin doğal çevreye duyarlılık şeklinde olduğu belirlenmiştir. Bu durum çalışmada öğrencilerin sorumluluk, saygı ve duyarlılık değerlerini programa uygun şekilde kazandıklarını göstermektedir. Sezer ve Çoban (2016) tarafından yapılan çalışmada da öğrenciler sorumluluğu kişisel (akademik) sorumluluk boyutunda dile getirip

bu boyutta da ödev yapma ve ders çalışmak olarak ifade etmişlerdir. Öğrencilere **çalışkanlık** değerini ders çalışmak olarak ifade etmiştir. Çelikkaya vd. (2012:915) tarafından yapılan çalışmada ise çalışkanlık değeri bilim dünyasındaki son teknolojik gelişmelerin meydana gelmesinde insanların planlı, disiplinli çalışmaları şeklinde olduğu ortaya konulmuştur. Bu durum öğrencilerin çalışkanlık değerini tam olarak programda verilen doğrultuda kazanmadığını ortaya koymaktadır.

Öğrencilerden biri programda olmayan ancak değer olarak ifade ettiği iletişim problemleri başlığı altında yanlış olarak görülen davranışların zararlarının anlatıldığını ancak doğru olarak görülen davranışlar yapıldığında ne gibi sonuçları olacağından bahsedilmediğini dile getirerek olumlu davranışların öne çıkarılmasını gerektiğini ifade etmiştir. Ocakoğlu tarafından (2009:85), Prof. Dr. Ahmet İNAM ile yapılan röportajda değer duygusu geliştirmenin önemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Bir şeyi öğrenirken öğrenmeye değer diye düşünüp öğreniyoruz. Bu bilimde çok önemlidir. Maalesef bunu çocuklara veremiyoruz. Oysa çocuk, öğreneceği konuyla ilgili olarak değer duygusunu yaşayabilse, ‘ben çok değerli şeyler öğreneceğim ve bununla hayatımı daha değerli, daha anlamlı kılabileceğim.’ diye düşünebilse, o zaman eğitimde rastladığımız birtakım yanlış ve çarpık durumları ortadan kaldırmamız.”

Öğrenciler, programda var olan değerleri kazanmalarında başta aileleri ve öğretmenleri olmak üzere arkadaşlarının, toplumun, TV programlarının, örnek alınacak kişilerin, vicdanlarının, sosyal medyanın ve ülkedeki koşulların etkili olduklarını ifade etmişlerdir. Ailelerin en çok öğüt vererek sonrasında davranışlarıyla örnek olarak ve tutumlarıyla etkili oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Öğretmen faktörü ise en çok derste anlatarak, sonrasında öğüt vererek, davranışlarıyla örnek olarak, tutumlarıyla ve dönüte bakarak etkili olmaktadır. Welton ve Mallan’a (1999) göre, öğretmenlerin sınıfta değer öğretiminden kaçınması mümkün değildir. Çünkü öğretmenler sınıfta söyler, yapar, çalışır ve tartışır. Bu etkinlikler sırasında davranışlarıyla rehberlik yapar ve değerlerini yansıtırlar. Bu nedenle öğrenciler, öğretmenlerinin neyi önemli, neyi değerli bulduğunu ve kendilerine saygılı olup olmadıklarını bilirler (Akt: Akbaş, 2009:404) Arkadaş faktörü en çok davranışlarıyla örnek olarak, sonrasında öğüt vererek etkili olmaktadır. TV Programları faktörü en çok haber ve tartışma programları sonrasında diziler, belgeseller etkili olmaktadır. Sosyal medyanın ise olumsuz yönde etkili olduğu ifade edilmiştir. Ülkemizde de televizyonların çocuklar tarafından çok izlendiği ve gelişimleri için olumsuz etkiler yaptığı araştırmalarla (Şen ve Sevim, 2012) ortaya konmuştur. Genelde değerlerin kazandırılmasında etkili olan öğüt verilmesi ve davranışlarla örnek olunması ortak faktörlerdir.

Programda olan değerlerin dışında başka hangi değerlerin kazandırılması ile ilgili olarak öğrencilerin yarından fazlası bu değerlerin yeterli olduğunu ifade ederken diğer öğrenciler ayırım yapmama, fikir özgürlüğü, iletişim, tarihe sahip çıkma, birlik ve beraberlik, çevreye önem, dilimize sahip çıkmak, disiplin, doğaya önem, dostluk, gerçeklik, hayatın kıymetini bilmek, iyilik, kendini koruma gibi değerlerin olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Değer eğitiminin öğrencilerin yaşamında daha anlamlı ve kalıcı olması için okulun yanında aile ve çevre tarafından desteklenmesi gerekir. Değer eğitimi ile öğrenciler iyi-kötü, doğru-yanlış anlayabilmektedirler. Bu anlamlandırmanın sonucunda olumlu aile, okul ve sınıf ortamı gelişmektedir. Yanlış ile doğruyu, iyi ile kötüyü ayırt edebilen, almış olduğu kararların sorumluluğunu üstlenen bireyler kendileri ve çevreleri için olumlu bir gelecek oluşturabilirler (Deveci, 2008:199).

Değerlerin kazanılmasında öğrencilerin kendilerine düşen görevler başında nasihatleri dinlemek ve uygulamak gelirken bunu sırasıyla başkalarına örnek olmak, doğru arkadaş seçmek, saygılı olmak, başkalarını örnek almak, sorumluluklarını yerine getirmek, değerlerin gerçekliğine inanmak, duyarlı olmak, aileye sormak, başkalarına karşı dürüst olmak, başkalarına karşı adil olmak, çevreye uyum sağlamak ve nasihatleri dinlemek gelmektedir. Bireylerin sahip olduğu değerler, doğuştan getirilen bir özellik olmadığından ancak yaşamın içinde geliştirilir. Kişiliği, bakış açısını, davranışları belirleyen ve bireyin tanınmasında temel ölçütler olarak işleve sahip olacak değerleri, birey yaşamın içinde farklı zamanlarda planlı ve plansız bir şekilde öğrenecektir (Yeşil ve Aydın, 2007: 71).

Değerlerin kazanılmasında öğrencilerin ailelerine düşen görevlerin başında nasihat vermek, örnek davranışlar sergilemek, uygulama yaptırmak, karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak, değerlerin kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek, değerleri küçükken kazandırmaya çalışmak, sabırlı ve hoşgörülü olmak, nasihat **vermemek**, özendirici davranışlar sergilemek, çevreye uyum sağlamak gelmektedir. Ocakoğlu tarafından (2009: 86), Prof. Dr. Ahmet İNAM ile yapılan röportajda ailenin önemi ve rolü şöyle ifade edilmiştir: "Aile içinde, anne, baba, büyükler değer yaşıyorsa, bu yaşam, zaten bir şekilde çocuğa geçiyor. Yoksa şöyle yap böyle yap diye nutuk atmakla olmuyor."

Değerlerin kazanılmasında öğrencilerin öğretmenlerine düşen görevlerin başında konuların içinde anlatmak, örnek davranışlar sergilemek, karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmak, değere ilişkin uygulama yaptırmak, sevgiyle yaklaşmak, yanlış davranışları uyararak, herkese eşit davranmak, tutarlı olmak, destek olmak, rehberlik dersinde anlatmak, ödül vererek teşvik etmek, sorumluluklarını bilmek, aileler ile irtibatlı olmak gelmektedir. Cafoğlu

ve Somuncuoğlu (2000) tarafından yapılan araştırmada öğrenciler öğretmenlerini Ödül ve övgüde bulunmaması şeklinde eleştirmektedirler.

Değerlerin kazanılmasında öğrencilerin çevresine düşen görevlerin başında örnek davranışlar sergilemek, yanlış davranışları uyararak, destek olmak, sorumluluk hissetmek, etkisi yok, adil olmak, hoşgörülü olmak, değer kazanılıp kazanılmadığını kontrol etmek, saygılı olmak, değeri uygulayanlara ödül vermek gelirken çevresinin etkisi olmadığı da ifade edilmiştir. Turan ve Aktan'a (2008:231) göre bireyler kendilerine ait değerlerle ve çevrelerine ait değerlerle örülü bir yaşama sahiptir. Bir değer örüntüsü ile yaşamlarını sürdüren bireylerin, üyesi oldukları toplumun ve okulun değerlerini oluşturdukları ve aynı şekilde kendi değerlerini de toplum ve okulun değerleri ile değiştirebildikleri görülmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda bir takım önerilerde bulunulabilir:

- ✓ Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Programında var olan değerleri neden bildiklerine, derslerde öğretmenlerin değerleri programa göre nasıl ele aldıkları ve nasıl aktardıklarına yönelik olarak çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Değerlerin kazanılmasında etkili olan faktörlerin etkililiğini belirlemek üzere bu faktörlerin örneklem alındığı çalışmalar yapılabilir.

## KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2009). İlköğretim Okullarında Görevli Branş Öğretmenlerinin Değer Öğretimi Yaparken Kullandıkları Etkinlikler: 2004 ve 2007 Yıllarına İlişkin Bir Karşılaştırma, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 403-414.
- Akın, U. ve Özdemir, M. (2009). Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Örneği, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(2),183-198.
- Aktepe, V. ve Yel, S. (2009). İlköğretim Öğretmenlerinin Değer Yargılarının Belirlenmesi: Kırşehir İli Örneği, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 607-622.
- Altunay, E. ve Yalçınkaya, M. (2011). Öğretmen Adaylarının Bilgi Toplumunda Değerlere İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(1), 5-28.
- Aslan, R. (2007). Öğretmen Görüşlerine Göre İlköğretim Birinci Basamaktaki Öğrencilerin Temel Bilgi, Beceri ve Değerleri Kazanma Düzeyleri, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Bağcı, İ. (2007). J. J. Rousseau, Emile ve Çocuğun Sosyal Eğitimi. (Edt. Bahri Ata ve İkrâm Bağcı) *Sosyal Bilgiler Eğitimi Açısından Eğitim Klasikleri İncelemeleri*, 31-41. (1.Baskı) Ankara: Pegem.
- Balcı, F. A. ve Yelken, T. Y. (2010). İlköğretim Öğretmenlerinin “Değer” Kavramına Yükledikleri Anlamlar, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 81-90.
- Balcı, F.A ve Yelken, T. Y. (2013). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KE-FAD)*, 14(1), 195-213.
- Başçıftçı, G. N., Akdoğan, T., ve Koç, Z. (2011, April). Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri ile Epistemolojik İnançlarının İncelenmesi, *Paper presented at the 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, Antalya, Turkey.
- Başol, S., Ünal, F., Azer, H., Yıldız, A. ve Evirgen, Ö., F. (2012). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 5. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Devlet Kitapları (3.Baskı).
- Baydar, P. (2009). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Belirlenen Değerlerin Kazanım Düzeyleri ve Bu Süreçte Yaşanılan Soruların Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.



- Birbiçer, B. (2015). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4.Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Dikey Yayıncılık.
- Cafoğlu, Z. ve Somuncuoğlu, D. (2000). Global Values in Education and Character Education. 24 Nisan 2008 tarihinde [http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content\\_storage\\_01/0000019b/80/16/d0/e1.pdf](http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/16/d0/e1.pdf) adresinden erişildi.
- Can, Ö. (2008). *Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Chapin, J., R. (2006). *Elementary Social Studies:A Practical Guide* Available at: [http://books.google.com.tr/books?id=71UkAQAAMAAJ&hl=tr&source=gbs\\_navlinks\\_s](http://books.google.com.tr/books?id=71UkAQAAMAAJ&hl=tr&source=gbs_navlinks_s)
- Coşkun, Y. ve Yıldırım, A. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Değer Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(6), 311-328.
- Çelikkaya, T., Başarmak, U., Filoğlu, S. ve Şahin, B. (2012). Ortaokulda Doğrudan Kazandırılacak Değerlerin Sosyal Bilgiler Kitaplarına Yansıma Düzeyleri. 13-15 December 2012 III.International Science and Technology Conference Dubai Proceedings Book (908-817)
- Çelikkaya, T. ve Demirbaş, Ç. Ö. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlere İlişkin Görüşleri, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 527-556., Doi: 10.9761/JASSS1617.
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleşmesine İlişkin Bir Durum Çalışması*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Demirtaş, Ç. Ö. ve Çelikkaya, T. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Programdaki Değerlere İlişkin Algısal Farkındalıkları, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 415-427., Doi: 10.9761/jasss\_345 .
- Deveci, H. (2008). *Sosyal Bilgilerde Bilgi, Beceri ve Değerlerin Kazandırılması. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (Edt: Şefik Yaşar). 187-206. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1807. Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 937. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Web-Ofset Tesisleri.
- Deveci, H. ve Ay, S. T. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Günlüklerine Göre Günlük Yaşamda Değerler, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 167-181.

- Deveci, H. ve Dal, S. (2008). Primary School Teachers' Opinions On The Efficacy Of Social Studies Program In The Value Gain, *Humanity & Social Sciences Journal*, 3(1), 1-11.
- Dilmaç, B., Bozgeyikli, H. ve Çıkılı, Y. (2008). Öğretmen Adaylarının Değer Algılarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 69-91.
- Doğanay, A. (2009). *Değerler Eğitimi. (Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* Edt. Cemil Öztürk). 225-256. Ankara: Pegem.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları, *Değerler Eğitimi Dergisi*, (1)1, 79-96.
- Fidan, N. K. (2009). Öğretmen Adaylarının Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri, *Kuramsal Eğitim Bilim*, 2(2), 1-18.
- Fidan, N. K. (2013). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi: Nitel Bir Araştırma, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 361-388.
- Gömleksiz, M., N. ve Cüro, N. (2011). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(11), 95-134.
- Katılmış, A. (2010). *Sosyal Bilgiler Derslerindeki Bazı Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Bir Karakter Eğitimi Programının Geliştirilmesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Katılmış, A. ve Ekşi, H. (2011). Değerler Eğitimi Yaklaşımları, *DİB Dergisi*, 245, 11-15.
- Kıncal, R.,Y. (2007). *Vatandaşlık Bilgisi* (2.Baskı). Ankara:Nobel Yayınları.
- Koca, A. İ. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Değerleri ve Bireysel Özellikleri ile Karriyer Tercihleri Arasındaki İlişki: Çukurova Üniversitesi'nde Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Komisyon (2012a). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Devlet Kitapları (2.Baskı).
- Komisyon (2012b). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Devlet Kitapları (2.Baskı).
- Meydan, A., Aktepe, V. ve Durmaz A. (2015). Okul Ortamında Kazandırılması Hedeflenen Değerlere Yönelik Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi, *Elekttronik Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi*, 2(2), 43-54.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis* (2nd ed.). Thousand Oaks, London: Sage Publications.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6-7.Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu* (Taslak basım). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Nalçacı, A. ve Beldağ, A. (2015). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersindeki Değerlerin Kazandırılması İle İlgili Öğretmen Görüşleri, *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 6(21), 67-81.
- Ocakoğlu, Ö.F.(2009). Prof. Dr. Ahmet İNAM: Değerler Hayatımızın Kendisidir, Değerler Biziz. (Röportaj). *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 2 (5), 82-93.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Çeviri Editörleri: M.Bütün-S.B.Demir) Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Prencibe, A. (2001). Children's Reasoning About The Teaching of Values.(Master's Thesis, Univeristy of Toronto,2001). ProQuest Dissertations and Thesis, AAT.MQ58877.
- Samancı, O. (2009). *İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal İlişkilerinde Önem Verdikleri Değer ve Beklentiler. III. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi içinde* (s. 287-291). Ankara: MEB Devlet Kitapları Basımevi.
- Sezer, A. ve Çoban, O. (2016). Ortaokul Öğrencilerinin Sorumluluk Değeri Algıları, *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 22-39.
- Sarı, E. (2005). Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi Örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 73-88.
- Sezer, T. (2008). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Öğretimine İlişkin Öğretmen Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şen, Ü. (2008). Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlettiği Değerler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 763-779.
- Şen, B., G. ve Sevim, Y. (2012). Çocukların Televizyonun Olumsuz Etkilerinden Korunmasına İlişkin Anne Baba Tutumlarının Değerlendirilmesi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 219-230.
- Taşdemir, A. (2012). Değerlere İlişkin Türkiye, Irak ve Suudi Arabistan Örneğindeki Türk Öğrencilerin Görüşlerinin İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 1-30.
- Tay, B. (2009). Prospective Teachers' Views Concerning The Values To Teach In The Course Of Social Sciences, *Social and Behavioral Sciences*, 1, 1187-1191.

- Tay, B. ve Yıldırım, K. (2009). Sosyal Bilgiler Dersinde Kazandırılması Amaçlanan Değerlere İlişkin Veli Görüşleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1499-1542.
- Turan, S. ve Aktan, D. (2008). Okul Hayatında Var Olan ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 227-259.
- Türk Dil Kurumu [TDK] (2011). Değer. *Büyük Türkçe Sözlük* içinde. <http://tdk-terim.gov.tr/bts/> adresinden edinilmiştir.
- Yapıcı, A. ve Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-206.
- Yaman, E., Mermer, E. Ç. ve Mutlugil, Ş. (2009). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Etik Davranışlara İlişkin Görüşleri: Nitel Bir Araştırma, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 93-108.
- Yaşar, Ş. ve Çengelci, T. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimine İlişkin Bir Durum Çalışması, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(9), 1-23.
- Yel, S. ve Aladağ, S. (2009). Sosyal Bilgilerde Değer Öğretimi. (Edt. Mustafa SAFRAN, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*) 118-145, Ankara: Pegem.
- Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). *Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama*. TSA / Yıl: 11, 2, 65-84.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Genişletilmiş Baskı) Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yiğittir, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4 ve 5. Sınıf Değerlerinin Kazanılma Düzeyi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yiğittir, S. (2010). İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(19), 207-223.
- Yiğittir, S. (2012). İlköğretim 5.Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimlerinin Ro-keach Ve Schwartz Değer Sınıflandırmasına Göre Değerlendirilmesi, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 1-5.
- Yiğittir, S. ve Öcal, A. (2010). İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 407-416.



# ADAMS'IN EŞİTLİK TEORİSİ BAĞLAMINDA MÜZİK ÖĞRETMENLERİNİN İŞ TATMİNİNİ BELİRLEMEYE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

A Study of Music Teachers' Job Satisfaction Using  
Adams' Equity Theory

Gönderim Tarihi: 17.02.2016

Kabul Tarihi: 21.09.2016

Deniz Beste ÇEVİK KILIÇ\*

**ÖZ:** Bireylerin işlerinden aldıkları tatmin, ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılama derecesine bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısı ile gereksinimleri karşılanamayan bireylerde düşük motivasyon, performans ve doyumsuzluk görülebilmektedir. Adams Eşitlik Teorisine göre (1963), iş tatmini, kişinin algıladığı girdi-çıkıtı dengesine bağlı olmaktadır. Yani, kişinin işi için yaptığı emekler (girdi) ile sonuçta elde ettiği değerler (çıkıtı) arasındaki denge önem arz etmektedir. Bu araştırmada Adams'ın Eşitlik Teorisine göre müzik öğretmenlerin iş yaşamlarındaki tatminlerine ilişkin düşüncelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmacı, nitel veri toplama aracı olan "görüşme tekniği"ni uygulamıştır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yoluyla seçilen İzmir ili merkezde çeşitli devlet okullarında görev yapan sekiz müzik öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen nitel verilerin analizi aşamasında betimsel analiz kullanılmıştır. Yapılan araştırmanın sonucunda, müzik öğretmenleri meslekleri için buldukları fedakârlıkları; maddi giderler, emek, harcadıkları iş gücü, hem okuyup hem harçlıklarını kazanmaları gerektiği için beraberinde gelen olumsuz şartlar, fiziksel yorgunluktan ve akabinde yaşadıkları sağlık problemleri olarak ele alırken; diğer bir kısmı, başkasının yanında kalmak zorunluluğundan doğan zorluklar olarak belirtmektedir. Buna karşılık öğretmenlerin çoğunluğu, elde ettiği değerleri; düzenli alınan maaş, sağlık güvencesi, terfi şansları, devletin sunmuş olduğu sosyal şartlar, emeklilik hakkı, öğrencilerin gösterdikleri sevgi ve saygı, iş arkadaşlarıyla ilişkiler, toplum içinde kazanılan saygınlık ve statü olarak vurgulamaktadır. Ayrıca, bazı öğretmenler kendi sarf ettikleri emeğin diğer arkadaşlarına göre daha çok olduğunu düşünmektedir. Öğretmenler, kendilerinden daha az emek sarf eden arkadaşlarıyla aldıkları ücretin aynı olmasının iş motivasyonlarını, tatminlerini ve performanslarını

\* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Necatibey Eğitim Fakültesi/Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü/Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, beste@balikesir.edu.tr

olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Araştırmanın bir diğer bulgusunda; öğretmenlerin bazıları, toplumda yer edinip daha çok kazanç sağlayabilme durumunun doğmasından, övülmekten, öğrencilerin dersten memnun olmalarından, işlerine son verilme kaygılarının olmamasından, çalışma koşullarından, yöneticilerin davranışlarından ve iş arkadaşlarının takdir etmesinden doğan değerler üzerinde durmaktadır. Buna ilaveten, öğretmenlerin büyük çoğunluğu, kendilerinin belirledikleri Girdi/Çıktı oranlarının; davranışlarını, motivasyonlarını ve tatmin düzeylerini olumlu yönde etkilediğini, mesleklerini çok sevdipleri için her türlü çabayı gösterdiklerini ve emeklerinin karşılığında aldıkları kazançların kendilerini mutlu ettiğini belirtmektedir. Bir başka bulguda, öğretmenler iş arkadaşlarının Girdi/Çıktı oranları ile kendi Girdi/Çıktı oranlarının eşit olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü her bireyin eşit şartlarda eşit muamele görmesinin iş tatminlerine, davranışlarına ve performanslarına olumlu yansıdığı üzerinde durulmaktadır. Aksi takdirde, iş koşullarında adaletsiz ve eşit olmayan koşullarda çalışıldığında, bu durumun davranışlarına olumsuz yansıtacağı ve dolayısı ile işlerine karşı soğuk davranışlar sergileyebileceği ortaya çıkarılmıştır. Dolayısı ile elde edilen sonuçlara göre, Adams'ın Eşitlik Teorisi'nin müzik öğretmenlerinin iş tatminlerini anlamada faydalı bir bakış açısı sunduğunu ortaya koymaktadır.

**Anahtar Sözcükler:** Adams'ın Eşitlik Teorisi, Müzik Öğretmeni, İş Tatmini.

**ABSTRACT:** Since job satisfaction of people depends partly on degree to which their needs and desires are met, individuals with unmet needs in low motivation, performance and dissatisfaction can be seen. According to Adams' equality theory (1963). Job satisfaction depends on the person detected by the input-output balance. So, the effort he made for the person's job (input) and ultimately the values obtained (output) is important between the balance. In this study music teachers' views about job satisfaction in life were aimed to determine according to Adams' Equity Theory. The study data were collected in semi-structured interviews, a qualitative data collection tool. The study sample included eight music teachers who work in different public schools in the province of İzmir. The participants were selected using convenience sampling, a purposive sampling method. The qualitative data were analyzed using descriptive analysis. The study found that some music teachers described their professional sacrifices as financial expenses, effort and labor, negative conditions caused by the necessity of continuing their educations and earning money at the same time, fatigue and resultant health problems. Others said that they had difficulties since they had to live with someone else. A majority of the teachers said that they valued their profession for its regular salary, health insurance, promotions, state social benefits, retirement, love and respect from their students, relationships with colleagues and reputation and status in society. Moreover, some teachers thought that they spent more effort than their colleagues. The teachers said that this negatively affects their professional motivation, satisfaction and performance since they are paid the same salary as their colleagues who spent less effort than they do. Another finding of the study indicated

that some teachers emphasized the value created by their ability to earn more income due to their status in society, being praised, their students' being satisfaction with their lessons, not having to worry about being dismissed from their jobs, working conditions, the behavior of their administrators and their colleagues' appreciation. In addition, a majority of the teachers said that the input/output ratios they determined positively affected their behavior, motivation and satisfaction. They make every effort because they love their jobs so much, and they are happy to be paid in return to their efforts. Another finding showed that teachers thought the input/output ratios of their colleagues should be equal to their own input/output ratios. They stressed that equally treatment for all positive affects their professional satisfaction, behavior and performance. It was found that unfair and unequal conditions negatively affect their behavior and harm their attitudes towards their jobs. Thus, the study results showed that Adams' Equity Theory provides useful insight into music teachers' job satisfaction.

**Keywords:** Adam's Equity Theory, Music Teacher, Job Satisfaction.

## GİRİŞ

İş tatmini, bireyin çalışma hayatına ilişkin olumlu/olumsuz duyguların bütünüdür. Hackman ve Oldhman'a (1975) göre iş tatmini, "çalışanların işinden duyduğu mutluluk; Locke'ye (1976) göre iş tatmini, "kişinin işine karşı beslediği olumlu duygular"dır (Locke, 1976; Muchinsky, 2000). Dolayısı ile iş tatmini, bireyin genel olarak işine bakış açısını (Robbins, 1991: 130) ve işiyle ilgili duygusal reaksiyonlarını (Greenberg ve Baron, 1995: 169) belirtmektedir.

1930'lu yıllardan sonra, çalışanların motivasyonlarına ve iş tatminlerine yönelik kavramlar ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde, çalışanların iş tatminleri ve performansları araştırmacılar tarafından incelenmeye başlanmıştır (Eren, 2007: 178). İş tatmini ile ilgili yapılan çalışmalar için, Spector (1997) 5000'in üzerinde araştırma olduğunu belirtirken, Oshagbemi (1996) ise, bu rakamın tüm makale ve bildirilerin sayılması halinde 7000'in üzerinde olduğunu belirtmektedir (Baş ve Ardıç, 2002: 72). Bu çalışmalarda, araştırmacıların, iş tatminine ilişkin farklı teorilerden faydalandığı, iş tatminini etkileyen değişkenler ve iş tatmini ile değişkenler arasında ilişkinin olduğunu ortaya çıkaran çeşitli çalışmalar mevcuttur (Bilgiç, 1998; Avcı ve Karatepe, 2000; Oshagbemi, 2000; Ilies ve Judge, 2002; Çarıkçı, 2004; Erdil vd., 2004; Saari ve Judge, 2004; Erel, 2005; Kim vd., 2005; Olguntürk, 2005; Bozkurt ve Bozkurt, 2008). Bu konuda, Cherrington (1994), iş tatminini etkileyen faktörlerin işin kendisi ile ilgili olan değişkenler olduğunu ve bu



değişkenlerin başarı, maddi ödüller, ücret ve tanınma fırsatı olduğunu belirtmektedir (Cherrington, 1994: 287).

Yapılan çalışmalarda iş tatminini veya tatminsizliğini etkileyen diğer unsurların ise; çalışma grubu, iş güvencesi, terfi, takdir edilme, çalışma koşulları ve yönetim biçimi olduğu vurgulanmaktadır (Friday ve Friday, 2003: 429-430; Yüksel, 2003: 216). Yapılan bir araştırmada, öğretmenlerin iş tatminsizliğinin kaynakları olarak iş yükleri ve beklentileri; öğrencilerin performansı, davranışları; arkadaşları, idari personel; çeşitli evrak işleri; düşük ücret; kendini geliştirme olanakları; mesleğe yönelik saygının azalması gibi nedenler ortaya çıkarılmıştır (Thompson, McNamara ve Hoyle, 1997). Koustelios (2001) tarafından yapılan araştırmada da, Yunanlı öğretmenlerin iş tatmin düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırmadan elde edilen verilere göre, öğretmenlerin işin kendisinden iş tatmini yaşadıkları, ancak ücret ve terfi boyutunda iş tatminsizliği yaşadıklarını saptanmıştır. Böylelikle, işinden tatmin olamayan bir birey, hayal kırıklığı yaşamakla birlikte, işine karşı olumsuz tepkiler gösterebilmektedir. Bu durumda, bireyin iş verimi ve performansı düşer, işine devamsızlık yapar, işinden ayrılır, işinde uzun molalar verir, işini erteler, kurallara uymaz, iş arkadaşlarına ve yöneticilerine karşı davranışlarında tepki gösterir (Vecchio, 1995: 132; Dole ve Schroeder, 2001: 235-236; Sun, 2002: 5; Eren, 2007).

Literatürde iş tatminini açıklamaya yönelik “süreç” ve “kapsam” teorileri olarak faydalanan teoriler bulunmaktadır (Locke, 1976: 1297-1349). “Kapsam teorisi”; insan ihtiyaçlarıyla motive edici unsurlar üzerinde; “Süreç teorileri” ise, temel ihtiyaçlarla motive edici unsurlar ve bireyin davranışı üzerinde önemli etkide bulunan çevre faktörleri üzerinde durmaktadır. Süreç teorileri iş durumlarına göre, bireysel davranışlara dayanan zihinsel süreçlerle ilgilendikleri ve insanların nasıl motive edildikleri önemlidir. Kapsam teorilerinden en çok kullanılan teoriler, A. Maslow’un “İhtiyaçlar Hiyerarşisi Yaklaşımı”, F. Herzberg’in “Çift Faktör Teorisi” vb; V. H. Vroom’un “Beklenti-Değer Teorisi”, Adams’ın “Eşitlik Teorisi” vb. süreç teorilerinden en çok kullanılan teorilerdir (Kapoor, 2004: 4; Eren, 2007: 532-545).

İş tatmininin incelenmesinde motivasyon kuramlarının etkisi bulunmaktadır. Literatürde en fazla rastlanan motivasyon kuramlarından olan Adams’ın Eşitlik Kuramı, önemini koruyan ve iş tatmini çalışmalarında kullanılan bir teoridir. Adams’ın (1963) teorisi (Adams Equity Theory), Leon Festinger’in Bilişsel Çelişki teorisine dayalı bir denge teorisidir. Bu teoriye göre birey, yaptığı işte girdi (G)-çıkıtı (Ç) hesabı yapmaktadır. Yani, bireyin işi için yaptıkları ve bulunduğu fedakârlıklar (girdi) ve sonuçta elde ettiği değerler (çıkıtı) arasındaki denge önem taşımaktadır (Huseman vd., 1987:

22). Girdiler, bireyin örgüte verdikleri iken (ustalığı, emeği, aldığı eğitim, tecrübe vb.); çıktılar ise, örgütün bireye verdikleridir (saygınlık, ücret, takdir, mesleğinde ilerleme vb.) (Adams, 1963: 67, 422). Yapılan bir çalışmada, alınan eğitim ve emek gibi bireyin örgüte verdikleri ile ücret, saygınlık ve terfi gibi örgütün bireye verdikleri arasındaki oranın önem taşıdığı vurgulanmaktadır (Colquitt vd., 2001:426). McShane ve Von Glinov (2009), bireylerin emek, gayret, harcanan iş, ücret, takdir ve saygınlık gibi girdilerinin ve çıktılarının iş hayatında önemli rol oynadığı üzerinde durmaktadır.

Eğer G ile Ç eşit ( $G=Ç$ ) ise denge durumu vardır. Bir başka deyişle, birey mesleğinin ve yaptığı işin karşılığını aldığını hissediyordur. Bu durum bireyi tatmin eder. Bazen bireyler bir mesleğe sahip olabilmek için çok emek sarf eder. Örneğin, üniversitede akademisyen olmak için birey üniversite sonrası ortalama 6-7 sene süren yüksek lisans ve doktora yapmaktadır (G). Bu süreçte epey zorluklar yaşar. Bir yerde akademisyen olduğu zaman kendisine belli ücret verilir, çalışma ortamı sağlanır, sosyal haklar sunulur (Ç). Yapılan bir çalışmada, çalışanların kendilerini başkaları ile karşılaştırma yoluna gittikleri belirtilmektedir. Dolayısı ile bireyler, kuralların herkese eşit uygulanmasını, eşit ücret ödenmesini, girdiler ve çıktıların eşit olmasını beklemektedir (Barling ve Michelle, 1993:651). Eğer birey emeğinin karşılığı olarak maaşını az bulur, çalışma ortamı ve sosyal haklarının yetersiz olduğunu düşünürse dengesiz bir durum olur ( $G>Ç$ ). Bu dengesiz durum bireyi mutsuz eder. Başka bir çalışmada, bireylerin işlerinde zaman ve çaba harcadıkları, emeklerinin karşılığı olarak da, ücret konusunu az bulduklarında ve çalışanların adaletsiz bir durumla karşılaştıklarında oluşan dengesiz durumun bireyi mutsuz ettiği belirtilmektedir (Folger ve Cropanzano, 1998: 2-3). Bu dengesiz durumu gidermek için birey daha iyi ücret veren ve olanakları daha iyi olan bir üniversiteye geçmeyi deneyebilir. Yani Ç'yi artırabilir. İkinci yol olarak yaptığı işte daha az emek harcayabilir ve işine özen göstermeyebilir. Yani G'yi azaltabilir. Her iki durumda da birey ( $G=Ç$ ) denge durumunu yakalamaya çalışır. Dolayısı ile birey, çalıştığı ortamdaki her dengesiz durumda bu eşitsizliği giderici davranış olarak işine daha az emek harcamak veya işine daha az özen göstermek gibi çeşitli davranışlar sergilemektedir (Koçel, 1995). Bu bağlamda, bu teoride matematiksel olarak G, Ç ye bölünür ( $G/Ç$ ). Bu oran 1 ise denge durumu vardır. Eğer 1'den fazla ise ( $G>Ç$ ) birey emeğinin karşılığını alamıyor demektir. Eğer 1'den az ise birey emeklerinin karşılığında fazlasını alıyor dur ( $Ç>G$ ) (Adams, 1963).

Bu teoride bireyin iş arkadaşlarının yaptıkları işlerinin karşılığı olarak ne aldıkları da büyük önem arz eder. Örneğin, bir devlet üniversitesinde per-

formansa bakılmaksızın bütün profesörler aynı maaşı alırlar. Emeklerinin karşılığını aldığını düşünen bir profesör düşünelim ( $G=Ç$  veya  $G/Ç=1$ ). Bu profesör çalıştığı ortamdaki diğer profesörleri gözlemleyebilir. Eğer arkadaşlarının hak ettiklerinden daha fazla maaş aldığını gözlemlerse ( $Ç>G$ ) dengesiz bir durum oluşur. Kendi  $G/Ç$  oranı ile diğer profesörlerin  $G/Ç$  oranı bir değildir. Bu dengesiz durum bireyi rahatsız eder ve karşısına iki seçenek çıkarır. Birincisi kendi  $G$ 'sini azaltabilir. Yani işine daha az özen gösterir ve emek harcar. Dolayısı ile birey, kıyaslama sonucunda oranlar eşit olmadığı takdirde rahatsız olmaktadır. Bu durumda da birey, mevcut eşitsizlikleri düzeltmeye yönelik olarak işinde daha az emek harcama gibi hareketleri sergilemeye başlamaktadır (Greenberg, 1990:401). Bu şekilde hem kendisi için ( $G>Ç$ ) hem de arkadaşları içinde ( $G>Ç$ ) durumu oluşturur. İkinci yol iş arkadaşları ile konuşabilir ve onlara daha fazla çalışmanın önemini ve maaşlarının hakkını vermemiz gerektiğini söyleyebilir. Bu şekilde arkadaşlarını kendisi gibi ( $G=Ç$ ) durumuna getirebilir. Bu bağlamda, kısacası bireyler aynı işi yapan başka bir bireyle karşılaştırıldıkları takdirde, kendi  $G/Ç$  oranının diğer iş arkadaşının  $G/Ç$  oranı ile aynı olmasına çaba göstermektedir (McShane ve Von Glinov, 2009: 102).

Kısacası, Adams'ın Eşitlik Teorisi'nde, girdi-çıktı oranının dengeli olduğu durumlarda birey doyuma ulaşmaktadır. Hak ettiğinden fazla veya az ödül sunulduğunda bu durum bireye rahatsızlık vermektedir ve bireyin doyumsuzluğuna neden olmaktadır. Yani, hak ettiğinden fazla ödül alan bireyde suçluluk duygusu, hak ettiğinden az ödüllendirilen bireyde ise adaletsiz tutumlara neden olmaktadır. Bunun sonucunda, dengesiz ve tutarsız durumların bireyde çelişki yarattığı, zihninde rahatsızlık meydana getirdiği ve fiziksel/psikolojik telafi aramaya ittiği görülmektedir (McCullough, 2000). Adams (1963) teorisinde, eşitsizlik olması durumunda iki hissin olabileceğinden de bahsetmektedir. Bunlardan birincisi, eğer bir kişi diğerlerine göre az ödüllendirildiğini düşünürse bu durumu düzeltmek için bir şeyler yapmaya motive olacağını; kendisinin diğerlerinden daha çok ödüllendirildiğini düşünmesi durumunda ise suçluluk duygusu hissedeceğini ifade etmektedir.

Sonuç olarak, eşitlik kuramının temel bileşenleri; bir işe kişilerin yaptıkları katkılar, çalışanların bir işle ilgili elde ettikleri ödüller/cezalar olarak tanımlanan çıktılar, çalışanların kendi girdilerini ve çıktılarını diğer bireylerle kıyaslaması, çalışanların kendilerinin eşit/eşit olmayan durumda olduklarıyla ilişkin algılamalarını belirleyen karşılaştırmalar, eşitsizlik durumunda bireylerin göstereceği davranışsal ve psikolojik tepkileri kapsamaktadır (Bolino ve Turnley, 2008). Bu teoriye göre, bireyin çalıştığı yerde

eşit muamele görmesi bireyin motivasyonunu olumlu yönde etkilemektedir. Çünkü çalışma ortamında birey, kendi girdi ve çıktılarını diğer kişilerin girdi ve çıktıları ile karşılaştırmaktadır (McCormick ve Ilgen, 1980: 307; Balcı, 1989: 24; Can vd., 1995: 331). Tüm bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, iş tatminin birçok faktörden etkilenmesi ve birçok iş davranışı ile ilişkili olması, çalışanların iş tatmin düzeylerinin ortaya çıkarılması açısından önemlidir.

Literatürde eşitlik kuramı alanında kişilerin eşitlik algılarının varlığına ilişkin, kişilerin eşitsizlikle ilgili durumları ne şekilde çözdüklerine ilişkin ve bireylerin eşitlik algıları üzerindeki demografik etkilerine ilişkin çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Carrell ve Dietrich, 1978). Alanyazında öğretmenlerin iş tatminlerini ortaya çıkaran çeşitli araştırmalar da mevcuttur (Marx ve Granger, 1992; Bishay, 1996; Şahin, 1999; Hops ve Reschly, 2002; Telliöğlü, 2004; Kağan, 2005; Sulu, 2007; Yılmaz, 2007, Gürbüz, 2008; Gigin, 2009; Şahin ve Dursun, 2009). Bir çalışmada, başarıma duygusunun iş tatmini ilgili varyansı önemli düzeyde açıkladığı üzerinde durulmaktadır (Bruk-Lee vd., 2009). Buna ilaveten, yapılan diğer bir araştırmada, öğretmenlerin çalıştığı kuruma yönelik davranışlarında iş tatminlerinin önemli bir faktör olduğu üzerinde durulmaktadır (Reyes ve Shin, 1995). Dolayısı ile öğretmenlerin iş tatminlerini etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Çalışılan okulun fiziksel koşulları (Chaplain, 1995); çalışma arkadaşları (Saygı vd., 2011); ücret (Xiaofu ve Qiwen, 2007), cinsiyet (Callister, 2006; Can ve Soyer, 2008); okul müdürlerinin yöneticilik becerileri (Yaşar vd., 2012); kişilik özellikleri (Sabharwal ve Corley, 2009) öğretmenlerin iş tatminleri üzerinde etkili olmaktadır. Hogan (2009), tüm kurumların başarı veya başarısızlıklarının bireylerin kişiliklerine bağlı olduğunu belirtmektedir. Yapılan çalışmalara bakıldığında, daha çok çeşitli teoriler kullanılarak (Dawis, 2002; Holland, 1997) öğretmenlerin iş tatminlerini ortaya çıkaran çalışmalara rastlanmıştır. Bu konuda, Türkiye'de yapılan çalışmalar müzik öğretmenlerinden ziyade müzik öğretmeni adayları üzerinde çeşitli teoriler (Beş Faktörlü Kişilik Modeli, Holland'ın Teorisi) kullanılarak ele alınmıştır. Beş faktörlü kişilik modeline dayanarak Çevik (2011) araştırmasında, Türk müzik öğretmeni adaylarının yaratıcı, sosyal ve coşkulu olduklarını ve ileride öğretmen oldukları zaman işlerinden tatmin olacaklarını ortaya koymuştur. Çalışmada, deneyime açıklık ve dışadönük boyutları yüksek olan bireylerin okudukları bölümden tatmin oldukları belirtilmektedir. Çevik vd., (2013), farklı bir teori olan Holland'ın teorisi kullanılan araştırmada, müzik öğretmeni adaylarının artistik ve sosyal kişilik özelliklere sahip oldukları ve gelecekte müzik öğretmeni olarak çalışmaktan tatmin olacakları ortaya çıkarılmıştır.

Peker (2002), ilköğretim okulu öğretmenlerinin iş tecrübeleri ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Seferoğlu (2004) çalışmasında, okulların başarı grafiğinin başarılı öğretmenlerle yüksek olabileceğini, çalışma ortamındaki olumsuz faktörlerin iş yaşantısını etkilediğini ve bu durumun bireylerin motivasyonlarını düşürdüğü üzerinde durmaktadır. Ingersoll (2001), öğretmenlerin işlerinden tatmin olmadığı durumlarda, işlerine isteksiz oldukları ve işten vazgeçtiklerini vurgulamaktadır. Zainalipour vd., (2010), ortaokul öğretmenlerinin örgütsel adaletleri ile iş tatminleri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Atalay (2005) çalışmasında, ilköğretim sınıf öğretmenlerinin kendilerine adil davranıldığında işlerine ve yöneticilerine karşı daha olumlu tutumlara sahip olduklarını ortaya çıkartmıştır. Aslam vd., (2012) araştırmalarında, örgütsel adaletin iş tatmini üzerinde olumlu etkisinin olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmacılar tarafından, çalışanların idarecilerini adil buldukları takdirde; maaşları, gelecekteki fırsatları, iş arkadaşları ve idarecileri ile olan ilişkileri bakımından daha tatmin olacakları belirtilmektedir. Dolayısı ile yaptıkları işlerin kazanımlarını ve ödülleri yeterli bulanlar, yaptıkları işlerin kazanımlarını ve ödülleri yetersiz bulanlara göre daha tatminkârdır. Ayrıca, ödülleri yetersiz bulan bireylerin buldukları işten ayrılmaya karar verebilecekleri belirtilmektedir. Bu bakımdan, örgütsel adalet ve iş tatmini arasında olumlu ve çok önemli bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Çalıştıkları iş yerlerinde örgütsel adaletin olduğuna inanan çalışanların daha memnun ve tatminkâr oldukları belirtilen çalışmada, adaletin iş tatmini üzerinde çok önemli ve olumlu bir etkisi olduğu vurgulanmaktadır. Hoy ve Tarter (2004) çalışmalarında öğretmenlerin iş tatminlerini, iş arkadaşları ve yöneticileriyle olan ilişkileri bakımından ele almışlardır. Bu çalışmada, iş tatmininde öğretmenlerin iş arkadaşları ve yöneticileriyle olan ilişkilerinin birbirleriyle çok yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir. Chase (1985) iş tatmininin, öğretmen etkililiği ve öğretmenin işinin her boyutuyla ilişkili olduğu ve iş tatmini yüksek öğretmenlerin çevreleri ile daha sağlıklı ilişkiler kurduğunu belirtmektedir. Heller, Clay ve Perkins (1993), öğretmenlerin iş tatminlerinin arttırılmasına yönelik daha fazla çalışmaların olmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Her ne kadar öğretmenlerin iş tatminlerini ortaya çıkaran çeşitli çalışmalar olsa bile müzik öğretmeni adaylarının ve diğer branşlarda öğrenim gören öğretmen adaylarının iş tatminleri başka teoriler ışığı altında incelenmiştir (Dawis, 2002; Holland, 1997). Bu çalışmada, Adams'ın Eşitlik Teorisi'nin ışığı altında araştırmaya farklı bir perspektiften bakmak amaçlanmıştır. Çünkü müzik öğretmenlerinin iş tatminlerini Adams'ın Eşitlik Teorisi'nin ışığı altında ortaya koyan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Oysaki

müzik öğretmenlerinin iş tatmin düzeylerinin belirlenmesi onların çalışma performanslarının artmasına katkı sağlayacaktır. Dolayısı ile iş tatmin düzeyi yüksek oldukça iş performanslarına, işten memnuniyet düzeylerine, işlerine motive olmalarına katkı sağlayacaktır (Evans, 2001; Baker, 2007). Bu durumun da, sınıf içerisindeki öğretim performanslarını olumlu yönde arttırabileceği söylenebilir. Müzik öğretmenlerinin de özellikle Türkiye'de akademik çalışma ağırlıklı bir eğitim süreci olduğu dikkate alındığında, müzik öğretmenlerinin iş tatmin düzeylerinin belirlenmesi, özel yetenek alanında öğrenim ve öğretim süreçlerine katılıyor olmaları performanslarını belirleyebilecek bir faktördür. Böylelikle, müzik öğretmenlerinin iş tatmin düzeylerinin yüksek olması sınıf içerisinde daha verimli müzik öğretimi yapmalarına yol açacaktır. Bu bağlamda, bu araştırma ile alanyazındaki bu eksikliğin giderilmesine katkı getirilmeye çalışılmakla birlikte, Adams'ın Eşitlik Teorisi referans alınarak, müzik öğretmenlerin iş tatminlerine ilişkin düşüncelerine yer verilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

## YÖNTEM

Bu çalışma, Adams'ın Eşitlik Teorisi bağlamında müzik öğretmenlerinin iş yaşamlarındaki tatminlerini belirleyebilmeye yönelik durum belirleme niteliği taşımaktadır. Bu araştırma, betimlemeli araştırma niteliğindedir. Betimleyici araştırma yöntemi ile belirli bir grup ile bu grubun tartışılan bir konu hakkındaki fikirlerinin üzerine odaklanması ve araştırılan kişilerin deneyimlerinden doğan anlamların sistematik olarak incelenmesi amaçlanılmıştır (Lincoln ve Guba, 1985). Bu yöntem olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu betimlenmeye ve açıklanmaya çalışan araştırmalarda kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

## Çalışma Grubu

Araştırmaya, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yoluyla seçilen İzmir ili merkezde çeşitli devlet okullarında görev yapan sekiz müzik öğretmeni katılmıştır. Miles ve Huberman'a (1994) göre "Nitel araştırmalarda, örnekleme derinlemesine araştırabilmek için örneklem küçüktür. Bu nedenle rastgele örneklem seçimi yerine, amaçlı örnekleme tercih edilir" (Paker, 2006). Amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir (Patton, 2002). Amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme, araştırmacıya hız ve kolaylık sağlamaktadır.

Dolayısı ile araştırmacı, yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu örneklemenin seçilme nedeni, araştırmaya öğretmenlerin gönüllü olarak katılmayı kabul etmiş olmasıdır. Araştırmaya katılan öğretmenlerden 4'ü kadın, 4'ü erkektir. Öğretmenlerin tamamı müzik öğretmenliği mezunudur. Ayrıca, müzik öğretmenlerin 3'ü 1-5 yıl, 3'ü 7-11 yıl; diğer 2'si ise 12-16 yıl mesleki kıdeme sahiptir. Araştırma kapsamında yer alan öğretmenlerin kişisel özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

**Tablo 1:** Müzik Öğretmenlerinin Kişisel Özelliklere Göre Dağılımı

Kod Adı	Cinsiyet	Mesleki Kıdem	Yaş
K1	Kadın	2	25
K2	Kadın	8	31
K3	Kadın	10	32
K4	Kadın	15	47
E1	Erkek	14	42
E2	Erkek	4	27
E3	Erkek	9	33
E4	Erkek	3	26

Tablo 1'de, katılımcıların kod isimlerine yer verilmekle birlikte, gerçek isimleri ise gizli tutulmuştur. Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin 4'ünün kadın, 4'ünün erkek; mesleki kıdem yıllarının 2 ile 15 yıl arasında; yaşlarının 25 ile 47 arasında çeşitlilik gösterdiği görülmektedir.

### Veri Toplama Aracı

Nitel araştırmalarda, görüşme gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir süreç izlenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Nitel araştırmalar doğası gereği derinlemesine araştırmayı kapsamaktadır. Bu çalışmadaki veriler, yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, önceden düşünülmeyen ve görüşme sırasında ortaya çıkabilen yeni durumlarda görüşmede bazı değişimler yapmaya olanak tanıyan bir yöntemdir (Özgül, 2004). Araştırmacı, nitel veri toplama aracı olan "görüşme tekniği"ni uygulamıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği derinlemesine bilgi elde etmeye yaramaktadır. Dolayısı ile çalışma, 8 müzik öğretmeni ile yarı yapılandırılmış anket formu üzerinden derinlemesine görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşme, nitel araştırmada en sık kullanılan veri toplama aracı olmakla birlikte; kişilerin düşünce, görüş ve

deneyimleriyle ilgili bilgi toplanmak istendiğinde kullanılan bir görüşme tekniğidir. Derinlemesine görüşmelerde az sayıda insanla görüşülerek çok detaylı bilgi elde edilmeye çalışılmaktadır (Kümbetoğlu, 2005: 81; Greasley ve Ashworth, 2007).

Adams'ın Eşitlik Teorisi'nden yola çıkılarak belirlenen araştırma sorularını oluştururken araştırmanın amaçları bağlamında ele alınmıştır. Daha sonra, bu teori konusunda çalışma yapan, bilgi sahibi olan akademisyenlerden soruları teori bağlamında incelemeleri istenmiştir. Bu konuda uzmanların görüşleri alındıktan sonra herhangi bir düzeltmeye gerek kalmamıştır. Daha sonra veri toplama aracının denenmesi amacı ile üç öğretmene (çalışma grubu dışında kalan) sorular yöneltilmiş ve soruları cevaplamaları istenmiştir. Pilot çalışmada, soruların müzik öğretmenleri tarafından amaçlanan verilere ulaşmak için yeterli olup/olmadıklarına ve kolay anlaşılıp/anlaşılmadığına bakılmıştır. Verilen sorular uzmanlar eşliğinde incelenerek araştırmanın sorularının amacına yönelik bilgi toplamayı sağlayacak sorular olduğuna karar verilmiştir.

Müzik öğretmenlerinin Adams'ın Eşitlik Teorisine göre, iş yaşamlarındaki tatminlerini belirlemek amacı ile üç tane açık uçlu sorudan oluşan yarı-yapılandırılmış görüşme formunda, öğretmenlerle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacının, çalışmanın güvenilirliğini ortaya koymak amacı ile araştırmaya katılan tüm müzik öğretmenlerine mümkün olduğu kadar eşit muamele etmesi ve uygulamalardan mümkün olduğunca çok ve doğru veri elde etmesi gerekmektedir (Denzin ve Lincon, 2000). Görüşme yapılan müzik öğretmenlerin tamamına sorular aynı sıra ile aynı sözcüklerle, aynı şekilde sorulmuştur. Araştırmacı tarafından yapılan görüşmeler, katılımcıların kendilerini rahat hissedip, fikirlerini çekinmeden açıklayabilecekleri ortamda her öğretmen ile ayrı ayrı ve farklı zamanlarda yapılmıştır. Görüşmeler araştırmaya katılan katılımcılarla, 1 Aralık-25 Aralık 2015 tarihleri arasında araştırmacı tarafından ve birebir olarak bir Ortaokul'da gerçekleştirilmiştir. Okulda yapılan görüşmelerin beş tanesi sınıf dışındaki misafir bekleme odasında, üç tanesi ise sınıf ortamında gerçekleştirilmiştir. Dolayısı ile katılımcılar ile yapılan görüşmeler, görüşmeleri olumsuz etkilemeyecek sessiz bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların verdikleri yanıtların yanı sıra, gerektiğinde araştırmacı tarafından da ek sorular sorularak, katılımcıların görüşleri hakkında derinlemesine bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Her bir görüşme, kayıt cihazına kaydedilerek yapılmakla birlikte; her bir katılımcı ile yaklaşık olarak bir saatlik bir zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öğretmenlere şu sorular sorulmuştur:



- “Müzik öğretmeni olabilmek için belli bir çaba harcadınız, zamanınızı ayırdınız ve eğitim aldınız. Yani, belli bir Girdi (G) ortaya koydunuz. Akabinde okulunuzu bitirerek, MEB’e bağlı bir okulda müzik öğretmeni oldunuz. Öğretmenlik mesleği size bir takım olanaklar sunmakla birlikte, mesleğinizin karşılığı olarak belli bir ücret almaktasınız. Yani, yaptığınız işin karşılığı olarak size Çıktı (Ç) verilmektedir. Bu meslek için verdiğiniz şeyler (G) ile buna karşılık aldığınız şeyleri (Ç) ayrı ayrı belirtiniz”;
- “Kendi G/Ç oranınızdan bahsediniz. Kendiniz için belirlemiş olduğunuz G/Ç oranı sizin iş yerinizdeki (okulunuzdaki) davranışlarınızı, motivasyonunuzu, tatmin düzeyinizi ve performansınızı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?”;
- “İş arkadaşlarınızın G/Ç oranını düşününüz. Onların G/Ç oranı sizin davranışlarınızı, motivasyonunuzu, tatmin düzeyinizi ve performansınızı nasıl etkilemektedir?” sorularına ayrıntılı bir şekilde cevaplar alınmaya çalışılmıştır.

Araştırmada, yarı yapılandırılmış mülakata katılan müzik öğretmenlerinin belirttikleri cevaplardan samimi görüşler olduğu varsayılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu ise, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yoluyla seçilen İzmir ili merkezde çeşitli devlet okullarında görev yapan sekiz müzik öğretmeninden oluştuğu için, araştırma sonuçlarının genellenebilirliğinin olmaması sınırlılık olarak belirlenmiştir.

### Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen nitel verilerin analizi aşamasında kullanılan betimsel analiz, verilerin araştırma soruları dikkate alınarak sunulmasına olanak sağlamaktadır. Betimsel analizde veriler önce mantıklı ve anlaşılır biçimde betimlenir, yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve bir takım sonuçlara ulaşılır. Betimsel analizde amaç, görüşme sonucu elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulmasıdır (Neuman, 2012: 663). Betimsel çözümlemede, görüşülen bireylerin düşüncelerini, görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacı ile doğrudan alıntılara sık sık yer verilmektedir. Dolayısı ile görüşülen müzik öğretmenlerin görüşlerini yansıtabilme amacı ile çoğunlukla görüşme kayıtlarından doğrudan alıntılar yapılmıştır. Geçerlik için, doğrudan alıntılara yer vermek ve bunlara dayalı olarak sonuçları açıklamak geçerlik için önem taşımaktadır. Bunun için araştırmadan elde edilen verilerden bazılarına olduğu gibi yer verilmektedir (Wolcott, 1990). Ayrıca, gizlilik esasına dayanarak araştırmaya katılan öğretmenlerin isimleri kullanılmamıştır.

Sadece erkek öğretmenler E1, E2...vb.; bayan öğretmenler ise K1, K2... vb. kodlarıyla isimlendirilmiştir. Araştırma verilerinin analizi, müzik öğretmenlerinin ortaklaşa en çok vurgu yaptıkları hususlar ile tek bir öğretmen tarafından ifade edilmiş olsa bile ilginç bulunan görüşler etrafında dikkate alınarak yapılmıştır.

Verilerin analizi sürecinde;

Görüşmelerin dökümü: Soru maddelerin geçerliliği uzman görüşlerine göre belirlendikten sonra, ses kayıt cihazı kullanılarak öğretmenlerle görüşme yapılmıştır. Ses kayıtları, araştırmacı tarafından çözümlenerek görüşmelerin dökümü word dosyasına aktarılmıştır. Görüşmelerin çözümlenmesinden 14 sayfa veri elde edilmiştir.

Görüşme kodlama anahtarlarının hazırlanması: Görüşmenin dökümleri yapıp, her bir öğretmen için ayrı bir word dosyasına görüşme dökümleri kaydedilmiştir. Öğretmenlere sorulan görüşme soruları doğrultusunda bir kodlama anahtarı oluşturulmuştur. Veriler, kodlama anahtarına göre işlenerek, görüşme formundaki sorulara dayalı olarak frekanslar biçiminde betimsel olarak analiz edilmiştir. Daha sonra elde edilen bulgular, doğrudan alıntılarla desteklenmiş ve araştırmacı tarafından yorumlanmıştır. Öğretmenlerin her bir soruya verdikleri yanıtların frekans dağılımları tablolar halinde verilmiştir.

Araştırmanın Güvenirliği: Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için araştırmacı ile nitel araştırma konusunda üç uzman ile ayrı ayrı veriler kodlanmıştır. Güvenirlik için araştırmacı ve uzmanlar tarafından yapılan kodlamalar üzerinde Miles ve Huberman'ın (1994) geliştirdiği güvenilirlik hesaplama formülü kullanılmıştır. Kodlayıcılar arasındaki uyum yüzdesi %87 hesaplanmıştır. Uyum yüzdesinin %70 veya daha üstü olması yeterli görüldüğünden (Miles ve Huberman, 1994) bu sonuç, veri analizi açısından çalışmanın güvenilir olduğunu göstermektedir.

### **Araştırmada İnanırcılık, Aktarılabirlik, Tutarlılık ve Teyit Edilebilirlik**

**İnanırcılık (İç Geçerlik):** Araştırmanın iç geçerliğini arttırmak amacı ile görüşme formunun geliştirilmesi aşamasında ilgili alanyazın incelenmiştir. Görüşme sonrası öğretmenlerin cevapları yazılı hale dönüştürülmüştür. Katılımcılardan, elde edilen yazılı metinleri kontrol etmeleri ve kendi görüşlerinin olup/olmadığı teyit ettirilmiştir.

Araştırmanın uygulama sürecindeki tüm görüşmeler ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Araştırmacı, araştırmanın tüm aşamalarında müm-

kün olduğunca nesnel olmuştur. Araştırma sürecinde elde edilen verilerin güvenilirliğinin sağlanabilmesi için, araştırmacı ve nitel araştırma konusunda üç uzman ayrı ayrı verileri kodlamıştır. Çalışmada kullanılan tüm kodlar için, genel olarak görüş birliği sağlanılmıştır.

**Aktarılabirlik (Dış Geçerlik):** Araştırmanın dış geçerliğini artırmak amacı ile araştırma sürecinin her aşaması ayrıntılı bir şekilde okuyucuya sunulmasına dikkat edilmiştir. Araştırmacı, araştırma raporunu ayrıntılı olarak yazmıştır. Araştırmacı, raporlaştırma aşamasında derin ve ayrıntılı betimlemeler yapmıştır. Bunu yapmasının sebebi, araştırma sürecinin tüm öğelerini okuyucunun gözünde canlandırmak istemesidir. Bu nedenle araştırmacı, bulgular ve yorumlar bölümünde doğrudan alıntılara yer vermiştir. Buna ilaveten, araştırmacı tarafından, araştırma ile ilgili aktarımlar sade ve anlaşılır bir üslupla ele alınmıştır.

**Tutarlılık (İç Güvenirlik):** Araştırmanın iç güvenirlğini artırmak için, çalışmada elde edilen bulguların tamamı, yorum ve genelleme yapılmadan doğrudan okuyucuya sunulmuştur. Araştırma sürecinde elde edilen tüm veriler, araştırmacının kendisi dışında, nitel araştırma konusunda üç uzman tarafından değerlendirilerek ayrı ayrı kodlanmıştır. Akabinde, tüm kodlamalar arasında genel anlamda görüş birliği sağlanılmıştır. Araştırmanın güvenilirlik hesaplaması için; Miles & Huberman'ın (1994) önerdiği güvenilirlik formülü kullanılmıştır.

**Teyit Edilebilirlik (Dış Güvenirlik):** Araştırmanın dış güvenirlğini sağlamak amacı ile süreç boyunca elde edilen ham veriler ve kodlamalar ilgili-lerin inceleyebilmelerine olanak sağlanması bakımından araştırmacı tarafından saklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

## BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, müzik öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşmede sorulara verdikleri yanıtlardan elde edilen veriler yer almaktadır. Araştırmada toplanan verilerin bütünlüğünü sağlayabilmek ve daha rahat karşılaştırma yapabilmek amacı ile öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler birlikte ele alınarak ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Öğretmenlere ilk olarak, *“Müzik öğretmeni olabilmek için belli bir çaba harcadınız, zamanınızı ayırdınız ve eğitim aldınız. Yani, belli bir Girdi (G) ortaya koydunuz. Akabinde okulunuzu bitirerek, MEB'e bağlı bir okulda müzik öğretmeni oldunuz. Öğretmenlik mesleği size bir takım olanaklar sunmakla birlikte, mesleğinizin karşılığı olarak belli bir ücret almaktasınız. Yani, yaptığınız işin karşılığı olarak size Çıktı (Ç) verilmektedir. Bu*

*meslek için verdiğiniz şeyler (G) ile buna karşılık aldığımız şeyleri (Ç) ayrı ayrı belirtiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 2'de gösterilmiştir. Bazı görüşlerde birden fazla öğretmen ortak görüş belirtmiştir.*

**Tablo 2:** Öğretmenlerin Bu Meslek İçin Verdikleri Şeyler (G) Sorusuna İlişkin Yanıtlar

<i>Verdikleri Şeyler (G)</i>	<b>f</b>	<b>%</b>
Harcadıkları iş gücü	7	21.8
Ekonomik masraflar ve maddi giderler	6	18.7
Branşlarında kişisel gelişimleri adına uğraştıkları etkinlikler	7	21.8
Fiziksel yorgunlukla gelen sağlık problemleri	5	15.6
Başarılı olmak için sarf edilen çaba	5	15.6
Başkasının yanında kalma zorunluluğu ile yaşanan zorluklar	2	6.25
Toplam	32	100

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmenlerden tamamına yakını eğitimini aldıkları meslek adına verdiklerine (girdiler) ilişkin olarak; öğretmenlerden 7'si (%21.8) harcadıkları iş gücü ve branşlarında kişisel gelişimleri adına uğraştıkları etkinlikler; 6'sı (%18.7) ekonomik masraflar ve maddi giderler; 5'i (%15.6) fiziksel yorgunlukla gelen sağlık problemleri; bir diğer 5'i (%15.6) ise başarılı olmak için sarf edilen çaba; 2'si (%6.25) başkasının yanında kalmanın zorunluluğunu ve buna bağlı olarak yaşadıkları zorluklar üzerinde durmaktadır. Öğretmenlerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

"Ailemin bana maddi açıdan yararlı olabilecek durumları yoktu. Ben de eğitimimi sürdürebilmek adına hem harçlığımı kendim kazanıyordum hem de derslerimde başarılı olmaya gayret gösteriyordum" (E3).

"Eğitim sürecinde ailemden uzakta olduğum için başkalarının yanında kaldım. Çünkü buna mecburdum. Dolayısı ile beraberinde de birçok sorun yaşadım. Ancak, ailemin maddi durumu iyi olmadığından, eğitimim için gerekli olan masrafları kendim karşıladım. Bunun için de oldukça emek sarf ettim" (K1).

**Tablo 3: Öğretmenlerin Bu Meslek İçin Aldıkları Şeyler (Ç) Sorusuna İlişkin Yanıtlar**

<i>Aldıkları Şeyler (Ç)</i>	<b>f</b>	<b>%</b>
Sağlık güvencesi	6	10.9
Terfi şansı	4	7.2
Düzenli aylık maaş	6	10.9
Devletin sunmuş olduğu sosyal şartlar	5	9.1
Öğrencilerin gösterdiği sevgi ve saygı	7	12.7
Toplum içinde kazanılan saygınlık, statü ve değer görme	7	12.7
İş arkadaşlarıyla olan ilişkileri ve iş arkadaşlarının takdir etmesi	5	9.1
Emeklilik hakkı	5	9.1
Yöneticilerin davranışları	4	7.2
İşlerine son verilme kaygılarının olmaması	6	10.9
Toplam	55	100

Tablo 3’de görüldüğü gibi, öğretmenlerden 7’si (%12.7) meslek adına aldıklarına (Ç) ilişkin olarak, öğrencilerin gösterdiği sevgi ve saygı, bir diğer 7’si (%12.7) toplum içinde kazanılan saygınlık, statü ve değer görme; 6’sı (%10.9) sağlık güvencesi, diğer 6’sı (%10.9) düzenli aylık maaş; bir diğer 6’sı (%10.9) işlerine son verilme kaygılarının olmaması; 5’i (%9.1) devletin sunmuş olduğu sosyal şartlar; diğer 5’i (%9.1) iş arkadaşlarıyla olan ilişkileri ve iş arkadaşlarının takdir etmesi; bir diğer 5’i (%9.1) emeklilik hakkı; 4’ü (%7.2) terfi şansı; diğer 4’ü (%7.2) yöneticilerin davranışları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Öğretmenlerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Meslek yaşantımda öğrencilerimin bana gösterdiği sevgi ve saygı, iş arkadaşlarımla olan iletişimim ve onlarla olan ilişkilerim mesleğim karşılığında alabildiğim çıktılardır” (K2).

“Mesleğimi çok severek yapıyorum. Bunda, kuşkusuz ki, sağlık güvenimin olması, toplum içinde kazandığım saygınlık ile gelen değer görme duygusunun etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bu belirttiğim noktalar mesleğim karşılığı olarak aldıklarımıdır” (E2).

Öğretmenlere ikinci olarak, “*Kendi G/Ç oranınızdan bahsediniz. Kendiniz için belirlemiş olduğunuz G/Ç oranı sizin iş yerinizdeki (okulunuzdaki) davranışlarınızı, motivasyonunuzu, tatmin düzeyinizi ve performansınızı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 3’de gösterilmiştir. Bazı görüşlerde birden fazla öğretmen ortak görüş belirtmiştir.

**Tablo 4:** Öğretmenlerin Kendi G/Ç Oranlarının Okullarındaki Davranışlarını, Motivasyonlarını, Tatmin Düzeylerini ve Performanslarını Nasıl Etkiledikleri Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

	f	%
Mesleğimizi çok sevdiğimiz için sarf edilen çabaya karşılık aldığımız kazançlar bizi oldukça mutlu etmektedir. Böylece, hem işimizden tatmin oluyoruz hem de motivasyonumuz artıyor.	5	15.1
Müzik öğretmeni olabilmek adına verdiğimiz emeğe, harcadığımız zamana ve özveriye karşılık (G), istediğimiz sosyal-ekonomik şartların yeterli düzeyde olması okul içinde gösterdiğimiz davranışlarımızın pozitif olmasını ve iş motivasyonumuzu arttırmaktadır.	5	15.1
Yaşadığımız maddi zorluklarla birlikte verilen emeğe karşılık aldığımız ücret; işimizde motive olmamızı, performansımızın artmasını sağlamaktadır.	3	9.1
Emeğimizin karşılığını alamadığımız zaman performansımız ve motivasyonumuz düşmektedir.	5	15.1
Okul şartları ile iş arkadaşlarımızla olan ilişkilerimiz verimimizi, tatmin düzeyimizi, performansımızı ve motivasyonumuzu olumlu yönde etkilemektedir.	6	18.1
Çıktının yetersiz olduğu durumlarda bile gereken verimi gösteriyoruz.	2	6.1
Girdimizin ve Çıktımızın dengeli olması, işimize severek gelmemizi bu da motivasyonumuzu, performansımızı olumlu etkilemektedir.	4	12.1
Sar ettiğimiz çabamız, diğer arkadaşlarımızdan daha fazladır. Böyle bir durumda maaşımız eşit olunca, iş motivasyonumuz, performansımız ve davranışlarımız olumsuz etkilenmektedir.	3	9.1
Toplam	33	100

Tablo 4'de öğretmenlerin kendileri için belirledikleri G/Ç oranını iş yerindeki (okullarındaki) davranışlarını, motivasyonlarını, tatmin düzeylerini ve performanslarını nasıl etkilediğine ilişkin olarak; öğretmenlerden 6'sı (%18.1) okul şartları ile iş arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin verimlerini, tatmin düzeylerini, performanslarını ve motivasyonlarını olumlu yönde etkilediğini; 5'i (%15.1) mesleğini çok sevdiği için gereken verimi gösterebildiklerini ve sarf ettikleri çabaya karşılık alabildikleri kazançların kendilerini oldukça mutlu ettiği için işlerinden tatmin olduklarını ve motivasyonlarının arttığını; diğer 5'i (%15.1) müzik öğretmeni olabilmek adına verdikleri emek, harcadıkları zamanı ve özveriye karşılık (G), istedikleri sosyal-ekonomik şartların yeterli düzeyde olmasının okul içinde gösterdikleri davranışların pozitif olmasını ve iş motivasyonlarını arttırdığını; diğer bir 5'i (%15.1) emeklerinin karşılığını alamadıkları zaman performanslarının ve motivasyonlarının düştüğünü; 4'ü (%12.1) Girdilerinin ve

Çıktılarının dengeli olmasının, işlerine seerek gitmelerini sağladığını, motivasyonlarının ve performanslarının bu durumdan olumlu etkilendiğini; 3'ü (%9.1) yaşadıkları maddi zorluklarla birlikte verdikleri emeğe karşılık olarak alınan ücretin işlerinde motive olmalarını, performanslarını arttırdığını; diğer 3'ü (%9.1), sarf ettikleri çabanın diğer arkadaşlarından daha fazla olması ile birlikte arkadaşlarıyla maaşlarının eşit olmasından dolayı iş motivasyonlarının, performanslarının ve davranışlarının olumsuz etkilendiğini belirtmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Kendi adıma girdilerim ve çıktılarının dengeli olabildiğini düşünüyorum. Bu dengenin, işime seerek gelip gitmemi, motivasyonumu, davranışlarımı ve performansımı olumlu yönde etkilemektedir. Yaptığım işin karşılığını alabildiğime inanıyorum. Çünkü işimi inanılmaz derecede seerek yapıyorum” (B3). Bir diğer öğretmen ise, “Verdiğim emeğin karşılığında elde ettiğim ücret, kendimi her şekilde motive edip, var gücüyle çalışmamı sağlamaktadır” (E1).

“Müzik öğretmeni olabilmek adına vermiş olduğum emeğe, harcadığım zamana ve özveriye karşılık (G), tüm istediğim sosyal-ekonomik şartların yeterli düzeyde olmasının okul içinde gösterdiğim davranışlarımın pozitif olmasını ve iş motivasyonumu fazlası ile arttırdığını düşünüyorum. Okul şartları, iş arkadaşlarımın tutumu, bulunduğum okulun fiziki yeterliliğine kadar pek çok (Ç) durum öğretmenlik mesleğimdeki verimimi olumlu yönde etkilemektedir. Ancak bir öğretmen olarak, G/Ç oranının önemini göz ardı etmemekle beraber, her şeyden önce kişinin mesleki duyarlılığının yüksek olmasından yanayım. Mesleğini seven bir öğretmenin zor şartlarda bile (çıkıntının yetersiz olduğu koşullar) gereken verimi gösterebileceğine inanıyorum” (E4).

“Şu an yaşadığım tüm zorluklar göz önüne alındığında, öğretmenlik mesleği ile sunulan tüm imkânlar tatmin etmekte ve motivasyonumu arttırmaktadır. Buna bağlı olarak işimi çok sevdiğimden dolayı daha özverili çalışıyorum. Böylece, performansım sürekli artan bir grafik gösteriyor. Eğitimim boyunca yaşadığım maddi zorluklardan dolayı da düzenli olarak sağlanan maaş ile mutlu olmuştum. Şayet, emeğimin karşılığını alamazsam, derslere olan ilgim azalacak, ders dışı etkinliklere katılma oranında azalma olacak, performansım ve motivasyonumdüşebilecektir” (K1).

“Yaptığım girdiler ile benim durumumda olan arkadaşlarımdan daha fazla emek harcadığıma inanıyorum. Ancak, hepimiz aynı maaşı alıyoruz. Örnek verecek olursam, ben ilk olarak doğuya atanmıştım. Hiçbir şekilde emek sarf etmeyen bazı arkadaşlarım ise çok daha iyi yerlerde çalışmaktaydı. Bu durumda, aldığım maaş eşit olduğu için iş motivasyonum, dav-

ranışlarım ve performansım olumsuz yönde etkilenmekteydi” (K4).

“Girdilerimin diğer iş arkadaşlarıma göre daha fazla olduğunu düşünmekteyim. Bu durum, motivasyonumu ve performansımı olumsuz etkilemektedir. Ancak, öğrencilerime davranışlarımda hiçbir değişiklik olmamakla birlikte, onlara öğretebilmek için var gücümle çalışıyorum” (E3).

Öğretmenlere üçüncü olarak, “İş arkadaşlarınızın G/Ç oranını düşününüz. Onların G/Ç oranı sizin davranışlarınızı, motivasyonunuzu, tatmin düzeyinizi ve performansınızı nasıl etkilemektedir?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4’de gösterilmiştir. Bazı görüşlerde birden fazla öğretmen ortak görüş belirtmiştir.

**Tablo 5:** Öğretmenlere Göre İş Arkadaşlarının G/Ç Oranlarının, Kendilerinin Davranışlarını, Motivasyonlarını, Tatmin Düzeylerini ve Performanslarını Nasıl Etkiledikleri Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

	f	%
İş arkadaşlarımızın G/Ç oranları kendi G/Ç oranımızla eşit olmalıdır. Bu şekilde mesleki yaşantımızda mutlu oluyoruz. Böylece davranış düzeyimiz, motivasyonumuz ve tatmin düzeyimiz yüksek olacaktır.	6	35.2
İş arkadaşlarımızın G/Ç oranlarının, kendi G/Ç oranımız ile eşit olmadığı durumlarda, bu durum performansımızı ve davranışlarımızı olumsuz yönde etkilemekle birlikte iş tatminimizi düşürmektedir.	6	35.2
İş arkadaşlarımızın girdi ve çıktılarının kendi girdi ve çıktılarımızdan daha fazla olması, motivasyonlarımızı ve tatmin düzeylerimizi olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durum, performanslarımızı olumlu yönde etkilemektedir. Çünkü arkadaşlarımıza yetişebilmek amacı ile kendimizi geliştirmek istiyoruz.	2	11.7
İş arkadaşlarımızın G/Ç oranları, kendi G/Ç oranlarımızı etkilememektedir. Çünkü kendi alacağımız karşılıktan mutlu oluyoruz.	3	17.6
Toplam	17	100

Tablo 5’de görüldüğü gibi, müzik öğretmenlerin iş arkadaşlarının G/Ç oranlarının, kendilerinin davranışlarını, motivasyonlarını, tatmin düzeylerini nasıl etkilediklerine ilişkin olarak; öğretmenlerden 6’sı (%35.2) iş arkadaşlarının G/Ç oranlarının kendilerinin G/Ç oranıyla eşit olması gerektiğini bu şekilde olduğu takdirde davranış düzeylerinin, motivasyonlarının ve tatmin düzeylerinin yüksek olacağını; diğer 6’sı (%35.2) iş arkadaşlarının G/Ç oranlarının kendileri ile eşit olmadığı durumlarda, bu durum performanslarını ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyeceğini ve iş tatminlerinin düşeceğini; 3’ü (%17.6) iş arkadaşlarının Tablo 1 incelendiğinde,



araştırmaya katılan öğretmenlerin 4'ünün kadın, 4'ünün erkek; mesleki kıdem yıllarının 2 ile 15 yıl arasında; yaşlarının 25 ile 47 arasında çeşitlilik gösterdiği görülmektedir.

G/Ç oranlarının kendi G/Ç oranlarını etkilemediğini ve kendi alacakları karşılıktan mutlu olduklarını; 2'si (%11.7) iş arkadaşlarının girdi ve çıktılarının kendi girdi ve çıktılarından fazla olması, motivasyonlarını ve tatmin düzeylerini olumsuz etkileyebildiğini, performanslarını ise olumlu yönde etkileyeceğini vurgulamaktadır. Öğretmenlerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Her bireyin eşit muamele görmesi adaletli olunmasını gerektirmektedir. İş arkadaşlarımın ve benim, girdilerimizin ve çıktılarımızın eşit olması mesleki yaşantımda mutlu olmamda etkilidir. Çıktılarımızın yeterli olması, aynı ortamda çalıştığımız için önem teşkil etmektedir. Emegini ve zamanını doğru şekilde kullanan her meslektaşımın G/Ç oranının dengede olmasını isterim. Girdilerinin yeterli olduğu bir bireyin, çıktı beklentisi de o derecede yüksek olacaktır. Çıktılarımızın yeterli ve eşit olduğu bir iş ortamında; iş arkadaşlarımın ve benim davranış düzeyimiz, mesleki motivasyonumuz ve tatminimiz yüksektir. Bu da, iş ortamında huzurumuzun sağlanmasında yadsınamaz bir gerçektir” (E3).

“İş arkadaşlarımın G/Ç oranını hayal ettiğimde, şayet eşit olmayan durumlarda, birebir ilişkilerin insanların iş yükünü arttırıp/azalttığını gözlemlersem, bu durum motivasyonumu ve tatmin düzeyimi, iş arkadaşlarıma ya da yöneticilerime karşı davranışlarımı olumsuz yönde değiştirebilecektir. Çünkü yaptığım işin en iyisini eşit koşullarda yapabilmek beni mutlu etmektedir. Ayrıca, eğer hak ettiğim çabanın sonucunu alamıyorsam, işimden ayrılabilirim, başka bir yere tayinimi isteyebilirim, gayretimi azaltabilirim veya işimden soğuyabilirim” (K2).

“Herkes eşit koşullarda işini yapmalıdır. Böylelikle, motivasyonum ve performansım yüksek olacaktır. Ancak, ben emek sarf ederken, diğer iş arkadaşlarım emek göstermeden sorumsuz davranışlar gösteriyorsa, yani haksızlığa uğruyorsam bu konuyu gerekli olan mercilerle, kişilerle görüşürüm. Görüştüğüm halde bile, değişen bir durum yoksa iş ortamımı değiştirme kararı alırım” (K3).

“İş arkadaşlarımın girdilerini ve çıktılarını, kendi girdilerim ve çıktılarımla karşılaştırdığım zaman; ben her türlü emeği gösterirken başka bir arkadaşımın işe daha az emek harçayarak benimle aynı konumda olması, sözgelimi, iş arkadaşlarımın derslere geç gelmeleri ve bu davranışlarından dolayı hiçbir şekilde uyarı almamaları, performansımı ve motivasyonu-

mu kesinlikle olumsuz yönde etkilemekte ve iş tatminimi düşürmektedir. Çünkü sarf ettiğim çabanın karşılığı olan ödüllere rağmen, benzer iş koşullarındaki diğer arkadaşlarımın hiçbir işte çaba göstermemeleri, adaletsiz ve eşit olmayan bir çalışma ortamında olmamdan ötürü bu durum beni fazlasıyla üzmektedir. Bu da, davranışlarıma yansiyarak onlara karşı soğuk davranışlar sergilemekteyim” (E4).

“Her bireyin yaşantısı birbirinden farklı farklıdır. Dolayısı ile verilen emek, harcama (girdi) ve beklenen karşılık (çıkıtı) farklıdır. Bireyler kendilerine sağlanan bu olanaklardan ne kadar memnunsalrsa motivasyonları ve performansları da o derece artmaktadır. Ben, kendi alacağım karşılıktan (çıkıtıdan) mutlu olduğum için, mesleğimi de sevdiğimden dolayı, performansım ve motivasyonum yüksek olmaktadır” (E2)

## TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışan bir bireyin işinden tatmin olması, yaptığı işi sevmesi ve işinde verimli olması ile ilişkilidir. Bu konuda, Cappara vd., (2006) tarafından yapılan çalışmada, öğretmenlerin işinden tatmin olabilmelerinde, kişiler arası iletişimlerini geliştirmeleri ve uygun koşulları oluşturmalarının önem taşıdığı belirtilmektedir. Buna ilaveten, iş tatmininde adil davranılması, çalışma yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan bir çalışmada, bireyler sosyal çevrelerinde kendilerine adil davranıldığını hissettiklerinde adalet duygularının arttığı, yüksek düzeyde güven duygularının geliştiği ve çalışma isteklerinde artış olduğu ortaya çıkarılmıştır (Moorman, 1991). Bu bağlamda, bu çalışmada, Adams'ın Eşitlik Teorisi'nin ışığı altında müzik öğretmenlerinin iş tatminlerine ilişkin düşüncelerinin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kuşkusuz ki, eğitim amaçlarının gerçekleşmesinde en önemli öğelerin başında gelen kişi öğretmendir (Polat ve Celep, 2008). Bu nedenle, öğretmenlerin görevlerini iyi yapabilmesi için gerekli şartların oluşturulması ve görevlerini engelleyen etmenlerin neler olduğunun saptanması gerekmektedir (Jyoti ve Sharma, 2009:52). Dolayısı ile öğretmenlerin iş tatmini ile eğitimin kalitesi arasındaki paralellik düşünüldüğünde bu konuda atılacak adımlar yadsınamaz bir gerçektir (Ofoegbu, 2004). Okul ortamında müzik öğretmenlerinin iş tatmini ile ilişkili olan birçok etken mevcuttur. Yapılan çalışmalarda, müzik öğretmenlerinin müzik dersini verimli olarak gerçekleştirebilmelerinde iş tatminlerinin önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır (Gmelch, 1988; Gmelch ve Chan, 1994; Evans, 2001; Klassen, 2010). Korkmaz (2004), Türkiye'de müzik öğretmenlerinin güç koşullarda çalıştığını, okuldaki sınıf mevcutlarının fazlalığının verimli ders işlenmesine engel bir

durum olduğu belirtilmektedir. Buna ilaveten, müzik eğitiminde gerekli olan araç ve gereçlerin bulunduğu müzik dersliliğinin olmamasının, idarecilerin bu duruma sıcak bakmalarından kaynaklandığını belirtmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalarda, müzik derslerinin nitelikli ve verimli olarak işlenmesinde, müzik sınıflarının amacına uygun şekilde düzenlenmesinin önem taşıdığı vurgulanmaktadır (Brand, 1979; Conway, 2002). Özdemir (2007) tarafından yapılan araştırmada, Türkiye’de öğretmenlerin meslekleri ile ilgili göz ardı edilmemesi gereken birçok problemin bulunduğu, öğretmenlerin iş tatminini etkileyen etkenlerin neler olduğunu ortaya çıkartan çalışmaların olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Şüphesiz ki, öğretmenler gelecek nesilleri yetiştirirken, oldukça zorlu ve emek isteyen bir süreçten geçmektedir. Bu bağlamda, diğer branş öğretmenlerinin iş tatminlerini ortaya çıkaran çalışmalara ilaveten müzik öğretmenlerinin iş tatminlerinin incelenmesi önem taşımaktadır.

Yapılan araştırmanın sonucunda, müzik öğretmenleri meslekleri için buldukları fedakârlıkları; maddi giderler, emek, harcadıkları iş gücü, hem okuyup hem harçlıklarını kazanmaları gerektiği için beraberinde gelen olumsuz şartlar, fiziksel yorgunluktan ve akabinde yaşadıkları sağlık problemleri olarak ele alırken; diğer bir kısmı, başkasının yanında kalmak zorunluluğundan doğan zorluklar olarak belirtmektedir. Buna karşılık öğretmenlerin çoğunluğu, elde ettiği değerleri; düzenli alınan maaş, sağlık güvencesi, terfi şansları, devletin sunmuş olduğu sosyal şartlar, emeklilik hakkı, öğrencilerin gösterdikleri sevgi ve saygı, iş arkadaşlarıyla ilişkiler, toplum içinde kazanılan saygınlık ve statü olarak vurgulamaktadır. Bogler (2005), meslektaşları ile iyi ilişkiler içerisinde olan öğretmenlerin de iş tatminlerinin yüksek olduğunu; Zembylas ve Papanastasiou (2005) tarafından yapılan araştırmada, öğretmenlerin işlerinden tatmin olmamalarının sebeplerinin başında toplum içinde kazanılan saygı ve statünün eksikliği olduğunu belirtmektedir. Can ve Soyer (2008) ücret, iş garantisi, çalışma koşulları, arkadaş ortamı ve takdir edilme gibi faktörlerin iş tatmini üzerinde önemli etkileri olduğunu belirtmektedir. Diğer bir araştırmada, iş arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirmek ile okul atmosferinin öğretmenlerin iş tatminleri üzerinde etkili olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte, müzik ders saatlerinin az oluşunun, okulun fiziki koşullarının, okul müdürünün müzik dersine karşı yaklaşımlarının ve öğretmenlerin işlerinde takdir edilmelerinin iş tatminlerini etkilediği vurgulanmaktadır (Cockburn ve Haydn, 2004). Cevik vd., (2013), müzik öğretmeni adaylarının mesleklerinden elde edecekleri başarı hissi, iş garantisi, öğrencilerinden ve öğretmen arkadaşlarından sevgi ve saygı görmelerinin işlerinden tatmin olmalarına katkı sağlayacağı üzerinde durmaktadır. Bu sonuçlar, araştırmadaki bulguları destekler nitelik taşı-

maktadır. Yapılan bir çalışmada, iş tatmininde, çalışanlara saygın bir şekilde davranılmasının gerektiği belirtilmektedir. Bu şekilde davranıldığı takdirde çalışan bireyde iş tatmininin yükseleceği vurgulanmaktadır (Spector, 1997). Buna ilaveten, öğretmenlerin daha çok başarı, tanınma ve saygınlık gibi gereksinimlerinin karşılanması durumunda işlerinde tatmin oldukları belirtilmektedir (AbdEl-Fattah, 2010). Bir diğer çalışmada, iş tatminini etkileyen faktörlerin; işin niteliği, iş güvencesi, çalışma koşulları, ücret, övülme, iş arkadaşları ile çalışma uyumu ve terfi olanakları olduğu ortaya çıkarılmıştır (Cherrington, 1994). Gençay (2007) beden eğitimi; Yılmaz (2007) ortaöğretim matematik öğretmenleri; Özdayı (1990) ortaöğretim öğretmenleri ile yaptıkları araştırmalarda, öğretmenlerin aylık gelirleri arttıkça iş tatminlerinin de arttığı vurgulanmaktadır. Bu bulgular, çalışmayı destekler niteliktedir.

Öğretmenlerin öğrencilerle sıcak ve içten ilişkiler geliştirmeleri ile işlerini severek yapmaları işlerinden tatmin olmalarına katkıda bulunmaktadır (Shann, 1998). Zembylas ve Papanastasiou (2005) tarafından yapılan araştırmada, öğretmenlerle öğrenciler arasında sıcak ilişkilerin önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Butt vd., (2005), eğitimde başarılı olmanın temel koşullarından birinin öğretmen-öğrenci ilişkisi ile beraberinde gelen akademik başarı olduğunu; bu koşullar altında öğretmenlerin iş tatminlerinin yüksek olacağı belirtilmektedir. Şüphesiz ki, öğrencilerin kendini ifade edebilen, yapıcı ve yaratıcı bireyler olarak yetiştirilmesinde müzik bir araçtır. Müzik dersinde öğrencilerinin müziği sevmelerinde ve bu dersten zevk almalarında müzik öğretmeni büyük rol oynamaktadır. Mesleğini seven bir müzik öğretmeni işini de severek yapacağı için mesleğinden tatmin olabilecektir (Sağlam, 2008). Müzik öğretmenleri, öğrencilerine müziği sevdirep, onları motive edebildikleri sürece de öğrencilerin öğretmenlerine olan saygısı ve sevgisi artacaktır. Bu da, müzik öğretmenlerinin işlerinden tatmin olmalarını sağlayarak performanslarının artmasında önemli rol oynayacaktır (Hourigan ve Scheib, 2009; Millican, 2009). Dolayısı ile müzik öğretmenlerinin iş tatmininde, mesleklerini severek ve isteyerek yapmaları büyük rol oynamaktadır. Şayet, müzik öğretmeni işini severek yapıyorsa, öğrencisini seviyorsa, öğrencisi de ona sevgi ve saygı duyuyorsa işindeki performanslarında ve davranışlarında olumlu yönde değişimler olmakla birlikte işinden tatmin olacaktır. Bu bakımdan, örgün müzik eğitimi sürecinin temel bir ögesi olan müzik öğretmenleri, öğrencilerinin müzik eğitimleri süresince istekli olmalarında önem taşımaktadır (Evans, 2001).

Araştırmanın bulgularına bakıldığında, öğretmenlerin bazıları, toplumda yer edininip daha çok kazanç sağlayabilme durumunun doğmasından, övülme, öğrencilerin dersten memnun olmalarından, işlerine son ve-

rilme kaygılarının olmamasından, çalışma koşullarından, yöneticilerin davranışlarından ve iş arkadaşlarının takdir etmesinden doğan değerler üzerinde durmaktadır. Takdir edilmek, bireyi başarıya götürmekle birlikte iş tatminini olumlu yönde etkilemektedir (Eren, 2007: 42). Bu konuda yapılan çalışmalarda, kendisine değer verildiğini gören bir bireyin, zihnini ve üretkenliğini etkili bir biçimde kullanabildiği ve verimi arttığı ortaya çıkarılmıştır. (Mitchell ve Larson, 1987: 139-140; Handy vd., 1996; Başaran, 2000: 218-220; Edvardsson ve Gustavsson, 2003: 149). Tsigilis, Zachopoulou ve Grammatikopoulos (2006), yöneticilerin öğretmenlere daha iyi çalışma şartları sağladıkları takdirde öğretmenlerin iş tatminlerinin ve performanslarının artacağı belirtilmektedir. Bir başka çalışmada, özel okullarda çalışan öğretmenler, okul müdürünün davranışlarının ve takdir etmelerinin, işlerinde tatminlerine ve motive olmalarına olumlu yönde etkisinin olduğunu vurgulamaktadır (Karaköse ve Kocabaş, 2013). Müzik öğretmenleri, yapacakları etkinliklerde okul müdürlerinin teşvik edici olmamaları ile mesleklerine olan değeri yeterince göstermemelerinin iş tatminlerini olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir (Evans, 2001). Bir diğer çalışmada, özel okullarda çalışan öğretmenler, okul müdürünün davranışlarının işlerinde tatmin ve motive olmalarına olumlu yönde etkisinin olduğunu vurgulamaktadır (Karaköse ve Kocabaş, 2013). Heston vd., (1996), okul idarecelerinin desteğinin az olmasının müzik eğitimcilerinin iş tatminsizliğinde önemli rol oynadığı üzerinde durmaktadır. Yapılan çalışmalarda, okul idarecilerinin müzik derslerine önem vermesi ile öğrencilerin başarılarının arttığı ve okul ikliminin olumlu yönde etkilendiği vurgulanmaktadır. Ancak, okul idarecilerinin müzik derslerini önem vermemesi durumunda, müzik dersleri için gerekli materyallerin temininde ve öğrenci başına düşen materyallerin sayısında ciddi problemler olduğu belirtilmektedir. Bu da, müzik öğretmenlerinin işinden tatminsizliğine yol açmaktadır (Abril ve Gault, 2008; Cox, 2006; Baker, 2007). Dolunay (2002) tarafından yapılan bir çalışmada, okullarda görevli olan yöneticilerin çoğunun müzik eğitiminin insan hayatındaki önemi ve gerekliliği konusunda yeterince bilgi sahibi olmamalarından dolayı müzik dersini fazla önemsemeyip, gerekli desteği sağlamadığı belirtilmektedir. Buna ilaveten araştırmada, müzik öğretmenleri ile yöneticiler arasında sağlıklı bir ilişkinin olması, yöneticilerin müzik öğretmenlerini desteklemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bulgular, çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu, öğretmenler kendilerinin belirledikleri G/Ç oranlarının; davranışlarını, motivasyonlarını ve tatmin düzeylerini nasıl etkilediğine ilişkin olarak; öğretmenlerden beşi mesleklerini çok sevdikleri için her türlü çabayı gösterdiklerini ve emeklerinin karşılığında

aldıkları kazançların kendilerini mutlu ettiğini belirtmektedir. Bu sonuç, bireylerin işinden tatmin olduklarında performanslarının olumlu yönde etkileneceğini, iş tatmini ve performans arasında bir ilişki bulunduğunu göstermektedir (Aksel, 2003: 93). Yapılan araştırmalarda, performansın iş tatminine neden olduğu, akabinde daha çok çabaladıkları ve bireyin işine karşı olumlu tutum içerisinde olduğu belirtilmektedir (Karaca, 2001; Aksel, 2003: 100). Bu bulgular, çalışmanın bulgusu ile paralel nitelik taşımaktadır. Ancak, iş tatmini yüksek olmakla birlikte, çalışan bireylerin grup normlarına uyma zorunluluğundan dolayı düşük performans gösterebildiklerini ortaya çıkaran çeşitli çalışmalarda bulunmaktadır (Bölüktepe, 1993: 22; Güven vd., 2005: 129).

Öğretmenlerin ikisi, her koşulda mesleğini seven bir kişinin gereken verimi göstermesi gerektiğini düşünmektedir. Dolayısı ile verimi arttırmanın yolu, çalışanların iş tatminini sağlamaktır (Çekmecelioğlu, 2006; Eroğlu, 2007: 308). Buna karşılık, Vroom (1967), iş tatmininin başarıyı nasıl etkilediğini araştırdığı çalışmasında, tatmin ile verimlilik arasında olumlu fakat düşük bir korelasyon bulmuştur. 1950-1960 yılları arasında yapılan çalışmalarda ise, tatmin ve verimlilik arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır. Fakat bu ilişkinin istikrarlı olmadığı görüşleri yaygındır (Karaca, 2001: 30). Ancak, literatürde motivasyonla ilgili araştırmalar dikkate alındığında, motivasyonun verimlilik ve performans üzerinde etkili olduğu; iş tatmini ile çalışanların performansları arasındaki ilişkide ise, mutlu çalışan bir kişinin aynı zamanda verimli olabileceğini ortaya koymaktadır. Bunun sonucunda da, birey işinden ne kadar tatmin ise işini daha çok severek yapacaktır (Robbins, 1991: 134; Nelson ve Quick, 1995: 116-118; Babin ve Boles, 1996: 68). Johnson (2007), işlerinden tatmin olan öğretmenlerin, işlerine daha fazla motive olduklarını, bu da akademik başarıyı olumlu yönde etkileyerek eğitimin kalitesini arttırdığını belirtmektedir. Hongying (2008), öğretmenlerin iş tatminlerinde öğretmenlerin motivasyonlarının önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır. Korkmaz (2004) tarafından yapılan çalışmada, müzik öğretmenlerinin görev yerlerinde karşılaştıkları olumsuz koşulların müzik eğitiminde önemli problemlere yol açtığı, bu problemlerin giderilmesi aşamasında müzik öğretmenlerinin motivasyon eksikliği yaşadıkları belirtilmektedir. Dolayısı ile vaktinin büyük bir kısmını okulda geçiren müzik öğretmenin motivasyon eksikliği yaşamasının hem öğretmenin verimini hem de öğrencinin eğitimini olumsuz yönde etkilediği, bu durumda performans düşüklüğüne ve iş tatminin azalmasına yol açtığı vurgulanmaktadır. Campbell ve Thompson (2007), müzik öğretmenin, öğrencisine verimli ve nitelikli bir müzik dersi ortamı oluşturduğu zaman, onların öğrenmelerine ve motive olmalarına yardımcı olabileceğini belirtmektedir. Böylelikle, mü-

zik öğretmeni işinden tatmin olduğunda ise, bu durumun hem performanslarına hem de davranışlarına olumlu yönde yansıtacağı vurgulanmaktadır. Bir başka dört öğretmen, kendi girdilerinin ve çıktılarının dengeli olduğunu düşünmektedir. Bu durumda, işlerine severek gidip geldiklerini, motivasyonlarının ve performanslarının olumlu olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmada, işin kazandırdıkları ile kişinin beklentileri ne kadar uyumlu ise tatmin seviyesinin o derece yüksek olduğu ortaya çıkarılmıştır (Eronat, 2004: 12-13). Bu bulgu, çalışmayı desteklemektedir. Bu konuya ek olarak, öğretmenlerden biri sarf ettikleri çabaya karşılık olarak aldıkları ücretin kendisini her şekilde tatmin ettiğini belirtmektedir. Bu konuda Freeman (1978), iş tatminini, ekonominin değişkeni olarak görmektedir. Yapılan çalışmalarda da, ücretin iş tatminini etkileyen faktörlerden biri olduğu ortaya çıkarılmıştır (Cherrington, 1994: 287; Başaran, 2000; Bolin, 2007; Akiri ve Ogborugbo, 2009). Öğretmenlerin iş tatminleri ile aldıkları ücretin artması arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu ortaya çıkarılmıştır (Ingersoll, 2001; Liu ve Meyer, 2005). Chang vd., (2010) öğretmenlerin iş tatminlerinde, aldıkları ücretin iş tatminlerini belirleyici rol oynadığı belirtilmektedir. Bu bulgular, çalışmayı destekler niteliktedir. Bu çalışmanın bulguları ile farklılık gösteren çalışmada mevcut olup; çalışan bireylerin yarısından çoğunun, aldıkları ücretin kendilerini tatmin etmedikleri ortaya çıkarılmıştır. Çalışan bireyler, işlerinden memnun olmakla birlikte, aldıkları ücretten memnun değillerdir. Yani, ücret artışının iş tatmini üzerinde doğrudan etkisi olmadığı gibi, sadece iş tatminsizliğini önlediği vurgulanmaktadır (Herzberg vd., 1957). Ayrıca, ücret artışının öğretmenlerin iş tatmini üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığını ortaya çıkaran çeşitli araştırmalar mevcuttur (Sargent ve Hannum, 2005; Abd-El-Fattah, 2010). Cevik vd., (2013) tarafından yapılan araştırmada, müzik öğretmeni adaylarına göre, ücretlerin artmasının iş tatminlerinin artmasına etki eden neden olmadığı vurgulanmaktadır. Thekedam (2010) araştırmasında, ücret artışının öğretmenlerin işlerinden tatmin olmalarında doğrudan etkisinin olmadığını; Evans (2001), ücret artışının öğretmenlerin işlerinden tatmin olmalarında doğrudan etkisinin olmadığını, öğretmenlerin işlerinde tatmin olmalarında ve performanslarının yüksek olmasında okul şartları ile idarecilerin davranışlarının etkili olduğu vurgulanmaktadır.

Bir diğer üç öğretmen, kendi sarf ettikleri emeğin diğer arkadaşlarına göre daha çok olduğunu düşünmektedir. Öğretmenler, kendilerinden daha az emek sarf eden arkadaşlarıyla aldıkları ücretin aynı olmasının iş motivasyonlarını, tatminlerini ve performanslarını olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Bu konuda iki öğretmen ek olarak, bu koşullarda öğrencilerine dav-

ranışında hiçbir değişiklik olmadan konuları öğretebildiğini vurgulamaktadır. Yani, eğitim düzeyi ile iş tatmini arasında ilişkiyi belirleyen etken olarak çoğu kez referans gruplarının rol oynadığı gözlenmektedir. Çalışan bireylerde, kendilerine seçtikleri referans grupları ile bu grupların şartları, kendi şartlarını karşılaştırmakta ve buna göre tatmin ortaya çıkmaktadır. Sözelimi, Uyargil (1988) tarafından yapılan çalışmada, üniversite mezunlarının genelde aynı eğitim düzeyine sahip kendi yöneticilerini referans grubu olarak seçtiği ve maaşlarını onların maaşlarıyla karşılaştırdıklarında doğal olarak bir tatminsizlik yaşadıkları ortaya çıkarılmıştır (s. 25). Birçok ülkede yapılan araştırmalarda da, maaşların yüksek olmaması ile dayatılan istekler gibi etkenlerin öğretmenlerin iş tatmini düzeylerinin düşük olmasına neden olduğu ortaya çıkarılmıştır (Van den Berg, 2002; Scott ve Dinham, 2003; Zembylas ve Papanastasiou, 2005). Bu bulguların, çalışma ile paralel nitelik taşıdığı görülmektedir.

Araştırmadan elde edilen son bulguda, öğretmenlerin altısı, iş arkadaşlarının G/Ç oranlarının, kendilerinin davranışlarını, motivasyonlarını, tatmin düzeylerini nasıl etkilediklerine ilişkin olarak, iş arkadaşlarının G/Ç oranı ile kendi G/Ç oranlarının eşit olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü her bireyin eşit şartlarda eşit muamele görmesinin iş tatminlerine, davranışlarına ve performanslarına bu durumun olumlu yansıdığını belirtilmektedir. Cevik vd., (2013), müzik öğretmenlerinin ihtiyaçları ve değerleri karşılanmadığı sürece, eşit şartlarda eşit muamele görülmemesi durumunda işlerinden tatmin olamayacakları ortaya çıkarılmıştır. Gmelch (1988), her bireyin eşit şartlarda eşit muamele görmesinin kişinin başarısını, performansını ve iş tatminini oldukça arttırdığını vurgulamaktadır. Benzer bir çalışmada, çalışma şartlarının ve okul idarecilerinin davranışlarının eşit olduğu durumlarda öğretmenlerin işlerinden tatmin oldukları ve performanslarının arttığı üzerinde durulmaktadır (Shen vd., 2012). Hill (2003), müzik eğitimcileri ulusal kongresinde müzik öğretmenlerinin iş koşullarının ve çalışma şartlarının işlerinden tatmin olmalarında ve performanslarının artmasında önemli rol oynadığı belirtilmektedir. Buna ilaveten, her bireyin eşit şartlarda eşit muamele görmesinin önemi vurgulanmaktadır.

Yapılan bir çalışmada, bireylerin çalışma ortamlarındaki diğer iş arkadaşlarına karşı daha duyarlı oldukları ve arkadaşlarının davranışları ile iş tatmini arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır (Motowidlo, 1984; Oshagbemi, 2000). Avustralya, Almanya, Hong Kong, İsrail, Meksika, İsviçre, İngiltere ve Amerika'da bulunan akademisyenlerle yapılan bir başka çalışmada, akademisyenlerin iş arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin iş tatminlerini belirleyen en önemli etkenler olduğu saptanmıştır (Lacy ve She-



ehan, 1997). Tschannen-Moran, (2001) araştırmasında, öğretmenin gerek yöneticilere, gerekse beraber çalışmakta olduğu meslektaşları ile ilişkilerinin büyük önem taşıdığını belirtmektedir. Saiti (2007), meslektaşları ile iyi ilişkiler içinde olan öğretmenlerin eğitimin kalitesini artırarak işten tatmin olduklarını ortaya çıkartmıştır. Bu konu ile ilgili olarak öğretmenlerden altısı ise, eşit olmadığı durumlarda motivasyonlarına, performanslarına ve davranışlarına bu durumun olumsuz yansıdığını vurgulamaktadır. Bunun sonucunda, iş tatminlerinin azalacağını, beraberinde işlerinden ayrılabilirliklerini, soğuyabileceklerini veya tayin isteyebileceklerini belirtmiştir. İşten tatmin olabilmenin önemine ilişkin yapılan çalışmalarda, işten dolayı tatminsiz olma durumunun bireyi işinden soğutacağını, verimliliğini ve performansını azaltacağını, sorumluluk alamayacaklarını, işten uzaklaşma isteklerinin oluşacağını, işe gitmede isteksizlik ve moral bozukluğu yaratacağını, kişiyi hayal kırıklığına uğrattığı mutsuz edebileceği ortaya çıkarılmıştır (Noe vd., 1997: 238-242; Dole ve Schroeder, 2001: 235-236; Eronat, 2004; Eker, 2006: 60; Bozkurt ve Bozkurt, 2008). Bununla birlikte, yüksek iş tatmininin ise performansı ve verimi arttırdığı, işten ayrılma durumunu ise azalttığı vurgulanmaktadır (Yammarino ve Dubinsky, 1987). Baker (2007), iş ortamında sıkıntı yaşayan müzik öğretmenlerin işlerinden ayrıldıklarını belirtmektedir. Bunu da, öğrencilerin müzik dersine ilgisiz olmaları, okul idarecilerinin derse bakış açıları ile herkeze eşit davranılmadığı durumlar olarak ele almaktadır. Dolayısı ile müzik öğretmenlerinin işlerinden tatmin olmalarını engelleyen en temel konuların başında, okul idarecilerinin derse bakış açıları ile iş arkadaşlarının G/Ç oranlarının kendi G/Ç oranına eşit olmadığı durumlar olarak yer almaktadır (Heston vd., 1996; Stockard ve Lehman, 2004). Roulston vd., (2005) tarafından yapılan çalışmada ise, müzik öğretmenlerinin iş tatminsizliklerinin nedenleri olarak, öğrencilerinin derse karşı olumsuz ve isteksiz davranışlar sergilemeleri de gösterilmektedir. Bu bulgular çalışmayı destekler nitelik taşımaktadır.

Bir öğretmen, iş koşullarında adaletsiz ve eşit olmayan koşullarda çalıştığında, davranışlarına bu durumun olumsuz yansiyacağını ve dolayısı ile soğuk davranışlar sergileyebileceğini belirtmektedir. Hoy, Tarter ve Kottkamp (1991), sağlıklı bir okulda çalışanların bir harmoni içerisinde çalışması gerektiğini savunmaktadır. Bunun ise, okullarda çalışanların örgütsel adaletin olumlu düzeyde olması ile sağlanabileceğine dikkat çekmektedir. Bu konuya ek olarak bir öğretmen, iş tatminine bu durumun olumsuz yönde yansiyacağını, performansını ise olumlu yönde etkileyeceğini ve kendini geliştirebilmek adına daha çok çaba sarf edeceğini vurgulamaktadır. Görülmektedir ki, eşit koşullarda çalışıldığı takdirde, öğretmenlerin motivasyonlarının ve iş tatminlerinin yüksek olacağı üzerinde durulmaktadır.

Literatürde yapılan çalışmalar, bu bulguyu desteklemektedir. Bir çalışmada, bireylerin beklentilerinin ve hedeflerinin davranışlarını etkilediği ortaya çıkarılmıştır (Locke, 1976: 317). Yani, bireyin algıladığı girdi ve çıktı denge durumunun haksızlık ve/veya eşitsizlik olma durumuna geldiğinde işinde tatminsizliğe düştüğü belirtilmektedir (Adams, 1965). Bir başka öğretmen ise, eşit koşullarda çalışılmayan bir iş ortamında, gerekli mercilerle ve kişilerle konuyu görüşebileceğini belirtmektedir. Hala bir sonuç alamıyorsa da, iş ortamını değiştireceğini vurgulamaktadır. Yapılan çalışmada, iş tatmininin işten ayrılma niyetini doğrudan etkilediği tespit edilmiştir (Bayram vd., 2007). Ortaya çıkarılan bu bulgular, çalışmayla paralellik göstermektedir.

Bir diğer üç öğretmen de, iş arkadaşlarının G/Ç oranlarının kendilerinin G/Ç oranlarını etkilemediğini düşünmektedir. Çünkü her bireyin kendinden sorumlu olduğu, alacakları karşılıktan her şekilde mutlu olacakları ve mesleklerini sevdikleri için bu durumun onları etkilemeyeceği üzerinde durulmaktadır. Müzik öğretmenleri her koşulda performanslarının ve iş tatminlerinin yüksek olacağını belirtmektedir.

## ÖNERİLER VE ARAŞTIRMANIN KISITLARI

Çalışmanın bulgularına dayanarak, aşağıdaki öneriler verilebilir:

- Bu çalışmada, müzik öğretmenlerinin iş tatmine yönelik düşüncelere yer verilmiştir. İleride yapılacak araştırmalarda, demografik değişkenlerin iş tatmini düzeyi ile ilişkisi incelenebilir.
- İncelenen araştırmada, örneklem grubunu müzik öğretmenleri oluşturmaktadır. Bir sonraki araştırmada üniversitedeki öğretim elemanlarını kapsayan çalışmalar yapılabilir.
- Bundan sonraki araştırmalarda, müzik öğretmenlerinin motivasyon kaynakları ile iş tatmini arasındaki ilişkiler araştırılabilir.
- İleriki araştırmalarda, müzik öğretmenleri ile diğer branş dersleri öğretmenleri arasındaki toplam iş tatmini ve alt boyutları karşılaştırılabilir.
- Araştırmanın çalışma grubu, İzmir ili merkezde çeşitli devlet okullarında görev yapan sekiz müzik öğretmeni ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın sadece İzmir ili merkezde çeşitli devlet okullarında görev yapan öğretmenler ile dar sayılabilecek bir çalışma grubu içinde yapılmış olması en önemli kısıtlardan biridir. Ancak, araştırma sonuçlarının tüm müzik öğretmenlerini yansıtması ve bir genelleme yapılması söz konusu değildir. Bu araştırmadan elde edilen

bulguların ve sonuçların daha geniş bir alanı kapsayabilmesi için genellenebilir çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Çalışmada sadece nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Sadece nitel araştırma gerçekleştirilmiş olması araştırma adına ayrı bir kısıt olarak ele alınabilir. Bununla birlikte, araştırma zaman ve maliyet kısıtları göz önüne alınarak belirli bir bölgede, belirli okullarda ve belirli bir süre içerisinde yapılmıştır. Dolayısı ile bu çalışma için en büyük sınırlılık genellemenin yapılamamasıdır. Araştırmada sadece yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile veriler toplanmıştır. Doküman incelemesi, gözlem gibi kayıtlar elde etme imkânı olmamıştır. Dolayısı ile daha sonra yapılacak çalışmalarda yarı yapılandırılmış görüşmenin yanı sıra gözlem ve kayıtlarında desteklenerek ele alınması faydalı olacaktır.

## KAYNAKLAR

- Abd-El-Fattah: M. (2010). Longitudinal Effects of Pay Increase on Teachers' Job Satisfaction: A Motivational Perspective. *The Journal of International Social Research*, 3 (10), 11-21.
- Abril, C. R. ve Gault, B. M. (2008). The State of Music in Secondary Schools: The Principal's Perspective. *Journal of Research in Music Education*, 56 (1), 68-82.
- Adams, J. S. (1963). Toward an Understanding of Inequity. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 422.
- Adams, J. S. (1965). Inequity in Social Exchange. *Advances in Experimental Social Psychology*, 2, 267-299.
- Akiri, A. A. ve Ogborugbo, N. M. (2009). Analytic Examination of Teachers' Career Satisfaction in Public Secondary Schools. *Studies on Home and Community Science*, 3 (1), 51-55.
- Aksel, İ. (2003). *İşletme Yöneticilerinin Liderlik Davranışlarının İş Tatmini Üzerine Etkileri ve Bir uygulama*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Aslam, R., Shumaila: , Sadaqat: , Bilal, H. ve Intizar, M. (2012). Organizational Justice as a Predictor of Job Satisfaction among Teachers. *Paper presented at the 2nd International Conference on Business Management*, University of the Punjab: Lahore.
- Atalay, İ. (2005). *Örgütsel Vatandaşlık ve Örgütsel Adalet*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Avcı, T. ve Karatepe O. M. (2000). İşletmenin Sınır Biriminde Çalışan İşgörenlerin Tatmini: Ampirik Bir Değerlendirme. 8. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri* (543-570). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Babin, B. J. ve Boles J. S. (1996). The Effect of Perceived Co-Worker Involvement and Supervisor Support on Service Provider Role Stress, Performance and Job Satisfaction, *Journal of Retailing*, 72 (1), 57-75.
- Baker, V. D. (2007). Relationship between Job Satisfaction and the Perception of Administrative Support among Early Career Secondary Choral Music Educators. *Journal of Music Teacher Education*, 17 (1), 77-91.
- Balcı, G. (1989). *Özendirme Kuramlarının İş Gören Verimliliği İle İlişkilendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

- Barling, J. ve Michelle, P. (1993). Interactional, Formal and Distributive Justice in The Workplace: An Exploratory Study. *The Journal of Psychology*, 127 (6), 649-656.
- Baş, T. ve Ardiç, K. (2002). Yüksek Öğretimde İş Tatmini ve Tatminsizliği, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi (Ek Sayı)*, 72-81.
- Başaran, İ. E. (2000). *Örgütsel Davranış: İnsanın Üretim Gücü*. Ankara: Feryal Matbaası.
- Bayram, N., Aytaç: ve Gürsakal: (2007). Çalışanların İş Tatmini Üzerine Bir Araştırma. 8. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi: 24-25 Mayıs 2007*. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Bies, R. J. ve Tyler, T. R. (1993). The "Litigation Mentality" in Organizations: A Test of Alternative Psychological Explanations, *Organization Science*, 4 (3), 352-366.
- Bilgiç, R. (1998). The Relationship Between Job Satisfaction and Personal Characteristics of Turkish Workers. *Journal of Psychology*, 132 (5), 549-558.
- Bishay, A. (1996). Teacher Motivationa Job Satisfaction: A Study Employing the Experience Sampling Method. *J Undergrad.Sci*, 3, 147-154.
- Bogdan, R. C. ve Bicen: K. (1998). *Qualitative Research for Education: An Introduction to Theory and Methods*. Needham Heights. MA: Allyn&Bacon.
- Bogler, R. (1999). Reassessing the Behavior of Principals as a Multiple Factor in Teachers' Job Satisfaction. *Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association*, Montreal, Quebec: Canada. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 432800).
- Bolin, F. (2007). A Study of Teacher Job Satisfaction and Factors that Influence it. *Chinese Educational Society*, 40 (5), 47-64.
- Bolino, C. M., ve Turnley, H. W. (2008). Old Faces, New Places: Equity Theory in Cross-Cultural Contexts. *Journal of Organization Behavior*, 29, 29-50.
- Bozkurt, Ö. ve Bozkurt, İ. (2008). İş Tatminini Etkileyen İşletme İçi Faktörlerin Eğitim Sektörü Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (1), 1-18.
- Bölüktepe, F. E. (1993). *Kamu Örgütlerinde İş Tatmini*. Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, 1-122, Erzurum.
- Brand, M. (1979). Measuring Behavior Management Skills of Preservice Instrumental Music Teachers. *Dialogue in Instrumental Music Education*, 3, 36-42.

- Bruck-Lee, V., Khoury, H. A., Nixon, A. E., Goh, A. ve Spector, P. E. (2009). Replicating and Extending Past Personality/Job Satisfaction Meta-Analyses. *Human Performance*, 22, 156-189.
- Butt, G., Lance, A., Fielding, A., Gunter, H., Rayner: ve Thomas, H. (2005). Teacher Job Satisfaction: Lessons from the TSW Pathfinder Project. *School Leadership & Management*, 25 (5), 455 –471.
- Callister, R. R. (2006). The Impact of Gender and Department Climate on Job Satisfaction and Intentions to Quit for Faculty in Science and Engineering Fields. *Journal of Technology Transfer*, 31, 367-375.
- Campbell, M. R., ve Thompson, L. K. (2007). Perceived concerns of Preservice Music Education Teachers: A Crosssectional Study. *Journal of Research in Music Education*, 55, 162-176.
- Can H., Akgün A. ve Kavuncubaşı S. (1995). *Kamu ve Özel Kesimde Personel Yönetimi*. Siyasal Kitabevi.
- Can, Y. ve Soyer, F. (2008). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Sosyo-Ekonomik Beklentileri ile İş Tatmini Arasındaki İlişki. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 61-74
- Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Steca, P. ve Malone, P. S. (2006). Teachers' Self-Efficacy Beliefs as Determinants of Job Satisfaction and Students' Academic Achievement: A Study at the School Level. *Journal of School Psychology*, 44, 473–490.
- Carrell, L. M. ve Dietrich, E. J. (1978). Equity theory: The Recent Literature, Methodological Considerations and New Directions. *Academy of Management Review*, 3 (2), 202-210.
- Cevik, B. (2011). Personality Self-Perceptions of Turkish Music Pre-Service Teachers in Relation to Departmental Satisfaction. *International Journal of Music Education*, 29, 212-228. doi:10.1177/0255761410396282.
- Cevik, B., Perkmen: , Alkan, M. ve Shelley, M. (2013). Who Should Study Music Education? A Vocational Personality Approach. *Music Education Research*, 15 (3), 341-356. doi: 10.1080/14613808.2013.788140.
- Chang, M., Kim: , ve Tickle, B. R. (2010). Administrative Support and its Mediating Effect on US Public School Teachers. *Teaching and Teacher Education*, 30, 1-8.
- Chaplain, R. P. (1995). Stress and Job Satisfaction: A Study of English Primary School Teachers. *Educational Psychology*, 15 (4), 473-489.

- Chase, C. I. (1985). Two Thousand Teachers View Their Profession. *Journal of Educational Research*, 79 (1), 12-18.
- Cherrington, D. J. (1994). *Organizational Behavior: The Management of Individual and Organizational Performance*. Allyn and Bacon, Boston.
- Cockburn, A. D. ve Haydn, T. (2004). *Recruiting and Retaining Teachers: Understanding Why Teachers Each*. London, England: Routledge Falmer.
- Conway, C. (2002). Perceptions of Beginning Teachers, Their Mentors and Administrators Regarding Music Teacher Preparation. *Journal of Research in Music Education*, 50 (1), 20-36.
- Cox, A. K. (2006). *Reducing Conflict Through Collaboration: Strategies for Secondary Principals and Music Educators*. (Doctoral Dissertation). Retrieved from ProQuest Digital Dissertations & Theses. (AAT 3221913).
- Çarıkcı, İ. H. (2004). Hizmet İşletmelerinde Çalışan Kamu ve Özel Sektör Personelinin İş Tatmininin Karşılaştırılması. *Amme İdaresi Dergisi*, 37 (4), 83-95.
- Çekmecelioğlu, H. (2006). İş tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının İşten Ayrılma Niyeti ve Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma. *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8 (2).
- Dawis, R. V. (2002). *Person-Environment Correspondence Theory*. In D. Brown, *Career Choice and Development* (pp.427-464). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Denzin, N. ve Lincoln, N. K. (2000). *Handbook of Qualitative Research*. (2. Bs.). USA: Sage Publications.
- Dole, C. ve Schroeder, R. G. (2001). The Impact of Various Factors on the Personality, Job Satisfaction and Turnover Intentions of Professional Accountants. *Managerial Auditing Journal*, 16 (4), 234-245.
- Dolunay, A. B. (2002). *Genel Liseler ve Teknik-Ticaret-Meslek Liselerinde Görevli Öğretmenlerde Tükenmişlik Durumu*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Edvardsson, B. ve Gustavsson, B. O. (2003) Quality in the Work Environment: A Prerequisite for Success in New Service Development. *Managing Service Quality*, 13 (2), 148-163.
- Eker, G. (2006). *Örgütsel Adalet Algısı Boyutları ve İş Doyumu Üzerindeki Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Erdil O., Keskin, H. ve İmamoglu S. Z. ve Erat: (2004). Yönetim Tarzı ve Çalışma Koşulları, Arkadaşlık Ortamı ve Takdir Edilme Duygusu ile İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (1), 17-26.
- Erel, E. (2005). *İlköğretim Okullarında Görev Yapan Branş Öğretmenlerinin İş Doyumları. (Ankara İli Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Eren, E. (2007). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Eroglu, F. (2007). *Davranış Bilimleri*. (8. Bs). İstanbul: Beta Basım Dağıtım.
- Eronat, Z. (2004). *İşletmelerde İş Tatmini ve İşgücü Devir Hızı Problemlerinin Çözümünde Bir Faktör Olarak İletişim: KOBİ'lerde Ampirik Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Evans, L. (2001). Delving Deeper into Morale, Job Satisfaction and Motivation among Education Professionals: Re-Examining the Leadership Dimension. *Educational Management Administration & Leadership*, 29 (3), 291-306.
- Folger, R. ve Russell C. (1998). *Organizational Justice and Human Resource Management*, Sage Publications, Thousand Oaks London, New Delhi.
- Freeman, R. (1978). Job Satisfaction as an Economic Variable, *American Economic Review*, 68, s. 135.
- Friday: S. ve Friday, E. (2003). Racioethnic Perceptions of Job Characteristics and Job Satisfaction. *Journal of Management Development*, 22 (5), 426-442.
- Gençay, Ö. A. (2007). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişliklerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15 (2), 765-780.
- Girgin, G. (2009). Öğretmenlerin İş Doyumuna Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi, *NEWWSA*, 4 (4), 1297-1307.
- Gmelch, W. (1988). Educators' Response to Stress: Towards a Coping Taxonomy. *Journal of Educational Administration*, 26 (2), 222-231.
- Gmelch, W. ve Chan, W. (1994). *Thriving on Stress for Success*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Greasley, K. ve Ashworth, P. (2007). The Phenomenology of "approach to studying": The University Student's Studies within the Lifework. *British Educational Research Journal*, 32, 819-843.



- Greenberg, J. (1990). Organizational Justice: Yesterday, Today and Tomorrow. *Journal of Management*, 16 (2) , 399-432.
- Greenberg, J. ve Baron, R. A. (1995). *Behavior in Organizations: Understanding and Managing The Human Side of Work*. Prentice-Hall, U.S.A.
- Gürbüz, Z. (2008). *Kars İlinde Görevli Okul Öncesi Öğretmenlerinin İş Tatmin Düzeyleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Güven, M., Bakan, İ. ve Yeşil: (2005). Çalışanların İş ve Ücret Tatmini Boyutlarıyla Demografik özellikler Arasındaki İlişkiler: Bir Alan Çalışması. *Yönetim ve Ekonomi*, 12 (1), 127-149.
- Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1980). *Work Redesign*, Addison-Wesley Publishing Company Reading, California: Massachusetts. s. 284.
- Handy, C., Covey: , Porter, M., Prahalad, C. K., Hamel, G., Hammer, M., Goldratt, E., Senge, P., Bennis, W., Kotter, J., Naisbitt, J., Thurow, L. ve Kelly, K. (1996). *Geleceği Yeniden Düşünmek: İş Yönetimi, Rekabet, Kontrol, Liderlik, Pazarlar ve Dünya*, Türkçesi; S. Gül, Sabah Yayınları 46, İstanbul: Çağdaş Bakışlar Dizisi: 15.
- Heller, H. W., Clay, R., ve Perkins, C. (1993). The Relationship between Teacher Job Satisfaction; Leadership Styles; Principals; Teacher Administrator Relationship; Teachers. *Journal of School Leadership*, 3 (1).
- Herzberg, F., Mausner, B., Peterson, R. O. ve Capwell, D. F. (1957). *Job Attitudes: Review of Research and Opinion*. Pittsburgh: Psychological Services.
- Heston, M. L., Didrick, C., Raschke, D., ve Whitehead, J. (1996). Job satisfaction and Stress Among Band Directors. *Journal of Research in Music Education*, 44 (4), 319-327.
- Hill, W. L. (2003). The Teacher Shortage and Policy. *Music Educators Journal*, 89 (4), 6-7.
- Hitchcock, G. ve Hughes, D. (1995). *Research and the Teacher; A Qualitative Introduction to School Based Research (2nd Ed.)*. London: Routledge.
- Hogan, R. (2009). *Kişilik ve Kurumların Kaderi*. (Çev: Selen Y. Kölay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Holland, J. L. (1997). *Making Vocational Choices: A Theory of Careers (3rd Ed.)*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Hongying: (2008). Literature Review of Teacher Job Satisfaction. *Chinese Education and Society*, 40 (5), 11-16.

- Hops, J. ve Reschly, D. (2002). Regional Differences in School Psychology Practice. *School Psychology Review*, 31, 11-30.
- Hourigan, R. M. ve Scheib, J. W. (2009). Inside and Outside the Undergraduate Music Education Curriculum. *Journal of Music Teacher Education*, 18 (2), 48-61.
- Hoy, W. K. ve Tarter, C. J. (2004). Organizational Justice in Schools: No Justice Without Trust. *International Journal of Educational Management*, 18, 250-259.
- Hoy, W., Tarter, C., ve Kottkamp, R. (1991). *Open Schools/Healthy Schools*. Newbury Park, CA: Sage.
- Huseman, R. C., Hatfield, J. D., ve Miles, E. W. (1987). A New Perspective on Equity Theory: The Equity Sensitivity Construct. *The Academy Of Management Review*, 2 (12), 222-234.
- Ilies, R. ve Judge, T. A. (2002). Understanding the Dynamic Relationships among Personality, Mood and Job Satisfaction: A Field Experience Sampling Study. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 89, 1119-1139.
- İngersoll, R. M. (2001). Teacher Turnover and Teacher Shotages: An Organizational Analysis. *American Educational Research Journal*, 38, 499-534.
- Johnson, T. L. (2007). *The Impact of Principal Leadership Styles on Teacher Motivation and Job Satisfaction*. Unpublished Doctoral Thesis. South Carolina: South Carolina State University.
- Jyoti, J. ve Sharma, R. D. (2009). Job Satisfaction of University Teachers: An Empirical Study. *Journal of Services Research*, 9 (2), 51-80.
- Kağan, M. (2005). Devlet ve Özel İlköğretim Okulları ile Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde Çalışan Rehber Öğretmenlerin İş Doyumlarının İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kapoor, S. (2004). *Franchisee and Small Business Satisfaction: Literature Review*. İçinde: *Understanding Small Business: Practice, Theory and Research*, Rolffe Peacock, Chapter 12, Appendix A, Adelaide: Scarman Publishing.
- Karaca, S. (2001). *İş tatmininin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama*. Basılmış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karaköse, T. ve Kocabaş, İ. (2013). Özel ve Devlet Okullarında Öğretmenlerin Beklentilerinin İş Doyumu ve Motivasyon Üzerine Etkileri. *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 3-14.

- Kim, W. G., Leong, J. K. ve Lee, Y. K. (2005). Effect of Service Orientation on Job Satisfaction, Organizational Commitment and Intention of Leaving in a Casual Dining Chain Restaurant, *International Hospitality Management*, 24 (2), 171-193.
- Klassen, R. M. (2010). Teacher Stress: The Mediating Role of Collective Efficacy Beliefs. *The Journal of Educational Research*, 103, 342-350.
- Koçel, T. (1982). *İşletme Yöneticiliği Yönetici Geliştirme Organizasyon ve Davranış*. İstanbul, I. U. İşletme Fakültesi Yayın, No: 132.
- Korkmaz, Ö. (2004). Müzik Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 20, 125-148.
- Koustelios, A. D. (2001). Personal characteristics and Job Satisfaction of Greek Teachers. *The International Journal of Educational Management*, 15 (7), 354-358.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Lacy, Fiona J. ve Sheehan, Barry A. (1997). Job Satisfaction among Academic Staff: An International Perspective. *Higher Education*, 34, 305-322.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Segal Publications.
- Liu, X. S. ve Meyer, J. P. (2005). Teachers' Perceptions of Their Jobs: A Multilevel Analysis of the Teacher Follow-up Survey for 1994-95. *Teachers College Record*, 107 (5), 985-1003.
- Locke, E. A. (1976). *The nature and causes of job satisfaction*, *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*. (p.1297-1343) Marvin D. Dunnette and Rand McNally (Editors). Rand McNally, Chicago.
- Lund, D. B. (2003). Organizational Culture and Job Satisfaction, *The Journal of Business & Industrial Marketing*, 18 (3).
- Luthans, F. (1994). *Organizational Behavior*. Newyork: McGraw-Hill, Inc. pp. 114.
- Marx, E. ve Granger, R.C. (1992). The Policy Implications of Job Satisfaction Ratings for Recruiting and Retaining Early Childhood Teachers. *Child and Youth Care Forum*, 21 (4), 229-246.
- McCullough, M. A. (2000). The Effect of Perceived Justice and Attributions Regarding Service Failure and Recovery on Post-Recovery Customer Satisfaction and Service Quality Attitudes. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 24 (4), 423-447.

- Mccormick, E. J. ve Ilgen, D. R. (1980). *Industrial Psychology*. New Jersey, Prentice Hall.
- Mcshane: L. ve Von Glinow M. A. (2009). *Organizational Behavior*, New York: McGraw Hill/Irwin.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, California: SAGE. Morahan- Martiņ
- Millican, J. S. (2009). Band and Orchestra Teachers' Rankings of General Pedagogical Knowledge and Skill. *Journal of Music Teacher Education*, 19 (1), 68-79.
- Mitchell, T. R., Larson JR. ve J. R. (1987) *People in Organizations: An Introduction to Organizational Behavior*. Third Edition, Singapore: McGraw-Hill.
- Moorman, R. H. (1991). Relationship Between Organizational Justice and Organizational Citizenship Behaviors: Do Fairness Perception Influence Employee Citizenship?., *Journal of Applied Psychology*, 76, pp.6.
- Motowidlo: J. (1984). Does Job Satisfaction Lead to Consideration and Personal Sensitivity?, *Academy of Management Journal*, 27, 910-915.
- Muchinsky, P. M. (2000). *Psychology Applied to Work (Sixth Edition)*. USA: Wadsworth.
- Nelson, D. L. ve Quick, J. C. (1995). *Organizational Behavior: Foundations, Realities and Challenges. Alternate Edition*. New York: West Company.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II. Cilt* (5. Basım). İstanbul: Yayın Odası.
- Noe, R. A., Hollenbeck, J. R., Gerhart, B. ve Wright, P. M. (1997). *Human Resource Management: Gaining a Competitive Advantage*. (Second Edition). Chicago: McGraw-Hill.
- Ofoegbu, F. I. (2004). Teacher Motivation: A Factor for Classroom Effectiveness and School Improvement in Nigeria. *College Student Journal*, 38 (1), 81-89.
- Olguntürk, E. (2005). *Turizm İşletmeleri Yönetiminde Profesyonelleşme ve İş Tatmini İlişkisi: Ankara'daki 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Oshagbemi, T. (1996). Job Satisfaction of Uk Academicans. *Educational Management and Administration*, 24 (4), 389-400.

- Oshagbemi, T. (2000). Satisfaction with Co-Workers' Behavior. *Employee Relations*, 22 (1), 88-106.
- Özdayı, N. (1990). *Resmi ve Özel Liselerde Çalışan Öğretmenlerin İş Tatmini ve İş Streslerinin Karşılaştırmalı Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özdemir, Y. (2007). The Role of Classroom Management Efficacy in Predicting Teacher Burnout. *International Journal of Social Sciences*, 2 (4), 257-263.
- Özgen, H. T., Öztürk, A. ve Yalçın, A. (2001). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Ankara: Nobel Kitabevi.
- Özgüven, İ. E. (2004). *Görüşme İlke ve Teknikleri*. Ankara: Pdrem Yayınları.
- Paker, T. (2006). İngilizce Öğretiminde Drama Etkinlikleri: Öğretmenin, Öğrencilerin Roller ve Özel Pev İlköğretim Okulu Uygulamaları. *Muğla Eğitim Bilimleri Kongresi* 13-15 Eylül, Muğla.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Peker, R. (2002). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişliklerine Etki Eden Faktörler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 305-318.
- Polat: ve Celep, C. (2008). Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet, Örgütsel Güven, Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına İlişkin Algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 54, 307-331.
- Reyes, P. ve Shin, H. S. (1995). Teacher Commitment and Job Satisfaction: A Causal Analysis. *Journal of School Leadership*, 5 (1), 22-39.
- Robbins: R. (1991). *Organizational Behavior: Concepts, Controversies and Applications*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Roulston, K., Legette, R. ve Womack: T. (2005). Beginning Music Teachers' Perceptions of the Transition from University to Teaching in Schools. *Music Education Research*, 7 (1), 59-82.
- Saari, L. M. ve Judge, T. A. (2004). Employee Attitudes and Job Satisfaction. *Human Resource Management*, 43 (4), 395-407.
- Sabharwal, M. ve Corley, E. A. (2009). Faculty Job Satisfaction Across Gender and Discipline. *The Social Science Journal*, 46, 539-556.
- Sağlam, A. Ç. (2008). Müzik Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 59-69.

- Saiti, A. 2007. Main Factors of Job Satisfaction among Primary School Educators: Factor Analysis of the Greek Reality. *Management and Administration Society*, 21 (2), 28-32.
- Sargent, T. ve Hannum, E. (2005). Keeping Teachers Happy: Career Satisfaction among Primary School Teachers in Rural Northwest China. *Comparative Education Review*, 49 (2), 173-204.
- Saygı, H., Tolon, T. ve Tekoğul, H. (2011). Job Satisfaction among Academic Staff in Fisheries Faculties at Turkish Universities. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 39, 1395-1402.
- Scott, C. ve Dinham, S. (2003). The Development of Scales to Measure Teacher and School Executive Occupational Satisfaction. *Journal of Educational Administration*, 41, 74-86.
- Seferoğlu, S. (2004). Öğretmen Adaylarının Öğretmen Yeterlikleri Açısından Kendilerini Değerlendirmeleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 131-140.
- Shann, M. (1998). Professional Commitment and Satisfaction among Teachers in Urban Middle Schools. *The Journal of Educational Research*, 92, 67-73.
- Shen, J., Leslie, J. M., Spybrook, J. K. ve Ma, X. (2012). Are Principal Background and School Processes Related to Teacher Job Satisfaction? A Multilevel Study Using Schools and Staffing Survey 2003-2004. *American Educational Research Journal*, 49 (2), 200-230.
- Spector, P. E. (1997). *Job Satisfaction: Application, Assessment, Causes and Consequences*. London: Sage Publications.
- Stockard, J. ve Lehman, M. B. (2004). Influences on the Satisfaction and Retention of 1st-Year Teachers: The Importance of Effective School Management. *Educational Administration Quarterly*, 40 (5), 742-771.
- Strauss, A. L. ve Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research, (Second Edition)*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Sulu, H. (2007). *Resmi ve Özel İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin İş Tatmin Düzeyleri ile Denetim Odağı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Sun, Ö. H. (2002). *İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü*. Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü. Ankara.

- Şahin, H. ve Dursun, A. (2009). Okul Öncesi Öğretmenlerinin İş Doyumları: Burdur Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (18), 160-174.
- Şahin, İ. (1999). *İlköğretim Okullarında Görevli Öğretmenlerin İş Doyum Düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Tellioğlu, A. (2004). *İstanbul İli Beyoğlu İlçesinde Çalışan İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Doyumu Düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Thekedam, J. S. ( 2010). A Study of Job Satisfaction and Factors that Influence it. *Management and Labour Studies*, 35, 407-417.
- Thompson, D. P. McNamara, J. F. ve Hoyle, J. R. (1997). Job Satisfaction in Educational Organizations: A Synthesis of Research Findings. *Educational Administration Quarterly*, 33, 7-37.
- Tschannen-M. M. (2001). Collaboration and the Need for Trust. *Journal of Educational Administration*, 39 (4), 308-31.
- Tsigilis, N., Zachopoulou, E., ve Grammatikopoulos, V. (2006). Job Satisfaction and Burnout Among Greek Early Educators: A Comparison between Public and Private Sector Employees. *Educational Research and Review*, 11 (8), 256-261.
- Uyargil, C. (1988). *İş Tatmini ve Bireysel Özellikler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Van den Berg, R. (2002). Teachers' Meanings Regarding Educational Practice. *Review of Educational Research*, 72, 577-625.
- Vecchio, R. P. (1995). *Organizational Behavior* (Third Edition). Fort Worth: The Dryden Press.
- Vroom, V. H. (1967). *Work and Motivation*, John Wiley and Sons Inc.
- Wolcott, H. F. (1990). *On Seeking-and Rejecting-Validity in Qualitative Research*. (Ed.) E. W. Eisner, & A. Peshkin *Qualitative Inquiry in Education the Continuing Debate* (pp.121-152), New York: Teachers Collage Press.
- Xiaofu, P. ve Qiwen, Q. (2007). An Analysis of the Relation between Secondary School Organizational Climate and Teacher Job Satisfaction. *Chinese Education & Society*, 40 (5), 65-77.
- Yammarino, F. J. ve Dubinsky, A. J. (1987). On Job Satisfaction: It's the Relationships That Count. *The Journal of Risk and Insurance*, 54 (4), 804-809.

- Yaşar, M., Öztürk, N. ve Demirbaş, E. (2012). İlköğretim Okul Müdürlerinin Yönetici Becerileri ile Öğretmenlerin İş Doyumu Arasındaki İlişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 123-134.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yılmaz, N. (2007). *Orta Dereceli Okullardaki Matematik Öğretmenlerinin İş Tatmin Düzeyleri (Lise ve Meslek Liselerinin Karşılaştırılması, Bağcılar İlçesinde Örnek Çalışma)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Yüksel, İ. (2003). İş stresi, İşe Bağlılık ve İş Doyumu Arasındaki İlişkinin Analizi Teknisyenlere Yönelik Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (1-2), 213-224.
- Zainalipour, H., Akbar: F., ve Siyed, M. M. (2010). A Study of Relationship Between Organizational Justice and Job Satisfaction Among Teachers in Bandar Abbas Middle School. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 5 (1), 1986-1990.
- Zembylas, M. ve Papanastasiou, E. C. (2005). Modeling Teacher Empowerment: The Role of Job Satisfaction. *Educational Research and Evaluation*, 11 (5), 433-459.





# ERGENLERİN EBEVEYN İLİŞKİLERİNE YÖNELİK ALGILARI: NİTEL BİR İNCELEME<sup>1</sup>

## Perceptions of Adolescents' Relationships with Parents: A Qualitative Research<sup>1</sup>

Gönderim Tarihi: 06.07.2016

Kabul Tarihi: 31.10.2016

Savaş KARATAŞ\*

Çare SERTELİN MERCAN\*\*

Aylin DÜZEN\*\*\*

**ÖZ:** Bu çalışmanın amacı, ergenlerin ebeveynleriyle olan ilişkilerine dair deneyimlerini ve görüşlerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda altı farklı odak grup tartışması İstanbul ilinde altı lisede yürütülmüştür. Odak grup tartışmalarına yaşları 15 ile 17 arasında değişen, 22 kız 25 erkek olmak üzere toplam 47 öğrenci katılmıştır. Amaçlı örnekleme türlerinden tipik durum örneklemesine dayanarak, katılımcılar odak grup tartışmalarına dâhil edilmişlerdir. Odak grup tartışmalarında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmelerde toplanmış olan veriler nitel içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ergen-ebeveyn ilişkileri, ebeveynle olumlu ilişkiler ve ebeveynle çatışmalı ilişkiler olmak üzere iki temel kategoride toplanmıştır. Ebeveynle olumlu ilişkiler, ebeveynin anlayışlı, destekleyici yönüne vurgu yaparken, ilişkinin çatışan yönü ise kuralların ebeveyn tarafından konmasıyla ve ebeveynin gence aşırı müdahalesi ile ilişkili bulunmuştur. Ayrıca her iki kategori kapsamında da ergenlerin ebeveynleriyle ilişkilerini empatik bir bakış açısıyla değerlendirdikleri görülmüştür. Çalışma sonucunda ergen ebeveyn ilişkilerine yönelik olarak ortaya çıkan araştırma bulguları, ergenlik dönemine ilişkin kuramsal bilgiler ve geçmiş araştırma sonuçları ile karşılaştırılarak tartışılmıştır.

<sup>1</sup> Bu çalışma International Association for Counselling ve Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği tarafından düzenlenen 12. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde "Adolescents' Perceptions of Their Relationship with Parents" başlığı ile sözel bildiri olarak sunulmuştur.

\* Arş. Gör., Maltepe Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri Bölümü/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, savaskaratas@maltepe.edu.tr

\*\* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi/ Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri Bölümü/ Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, sertelin@istanbul.edu.tr

\*\*\* Uzm., Klinik Psikolog, Deniz Psikoloji, aylinduzen@hotmail.com

**Anahtar Kelimeler:** Ergenlik, Ergen-Ebeveyn İlişkisi, Ergen-Ebeveyn Çatışması, Kültür.

**ABSTRACT:** The aim of the current study is to examine the experiences and thoughts of adolescents' about their relationships with parents. In accordance with the purpose of the study, six focus group discussions were conducted in six high schools in Istanbul. The participants were 22 girls and 25 boys, totally 47 adolescents. The participants' ages were between 15 and 17. The participants were determined by typical case sampling of purposeful sampling. A semi structured interview schedule was used to gather the data in the all focus group discussions. The data was analyzed by way of qualitative content analysis. The results of the analysis indicate that adolescent-parent relationships can be classified in two categories namely, positive relationships with parents and conflicting relationships with parents. Positive relationship with parents emphasizes the indulgent and supportive aspects of parents while conflicting relationships with parents indicates high intrusiveness of parents and establishment of rules by parents. Besides, adolescents evaluated their relationships with parents with an empathic perspective in both categories. The findings are discussed within theoretical background about adolescence and results of the previous studies.

**Keywords:** Adolescence, Adolescent-Parent, Adolescent-Parent Conflict, Culture.

## GİRİŞ

Ergenlik kendine özgü özellikleri bulunan, psikolojik değişim ve artan özerklik ile birlikte bireyde bilişsel, fiziksel ve sosyal alanlarda yaşanan değişimlerin hızlandığı bir gelişim dönemi olarak tanımlanmaktadır (Steinberg, 2007). Ergenlik döneminde, gelişmiş mantıksal akıl yürütme, artan idealist düşünce ve arkadaşlık ilişkilerinde görülen değişimler ve bağımsızlık kazanmaya yönelik motivasyonun artması, ergen-ebeveyn arasındaki ilişkinin niteliğine etki eden önemli faktörler olarak görülmektedir (Santrock, 2012). Ergenlik döneminde ergenle ebeveyn arasındaki fikir ayrılıkları artmakta ve dolayısıyla ergen-ebeveyn arasındaki çatışmalar da çocukluk dönemine nazaran daha yoğun bir biçimde yaşanmaktadır (McKinney ve Renk, 2011). Ergenlik döneminde ergen-ebeveyn ilişkisi, ergenin özerklik arzusuyla yeniden şekillenmektedir (Collins, vd., 1997; Collins, Laursen, Mortensen, Luebker ve Ferreira, 1997). Bu dönemde ergen, ebeveyninden kararlarına ve bireyselliğine saygı duymasını beklemektedir. Ergen-ebeveyn ilişkilerinde yaşanan tartışmaların pek çoğu ebeveynin ergenlerin günlük yaşamlarını düzenlemesi (eve giriş çıkış saatleri, akranlarla olan aktivitelerin izlenmesi, odasını toplama, telefonda konuşma süresi vb.) konusunda yaşanmaktadır (Laursen, vd., 1998; Smetana ve Gaines, 1999; Demir, 2007).

Orta ergenlik yıllarında, akranlara yönelik ilgi artmaktadır (Yavuzer, 1997, 2005). Bu dönemde ergenler akranlarıyla daha fazla vakit geçirebilmek, daha rahat görüşmek, konuşmak ve birlikte çeşitli aktivitelerde bulunabilmek için, yaşamları üzerinde daha az ebeveyn kontrolü istemektedirler (Smetana ve Asquith, 1994; Tisak, vd., 1994). Son ergenliğe doğru ise ergen-ebeveyn arasında yaşanan çatışmalar azalmaya başlamakta (Laurson ve Collins, 1994) ve bu dönemde ergenler, ebeveynlerine daha az bağımlı olmalarına rağmen onları en önemli destek kaynağı olarak görmekte ve önemli kararlar alırken ebeveynlerinin görüşlerini önemsemektedirler. Kısacası bu dönemde ergenler bağımsızlaşma çabalarına karşın ailelerinin desteğine ve güvenine ihtiyaç duymaktadırlar (Kulaksızoğlu, 2000, Yavuzer, 2005). Bu noktada, ergen-ebeveyn ilişkisinde, ebeveynin yüksek düzeyde desteği ve ılımlı kontrolü sağlıklı ilişki için önemli görülmektedir (Noller, 1994).

Konuyla ilgili Batı'da yapılan çalışmalar ergen-ebeveyn çatışmasının bireyleşme sürecinde ergenin özerklik kazanmasının önemli bir ön koşulu olarak görmektedirler (örneğin; Fuligni, 1998; Smetana ve Gaines, 1999; Smetana, Campione-Barr ve Daddis (2004). Batılı ve Amerikalı ergenlerden elde edilen bu bulguların yanında Fuligni (1998) kültürel olarak bireysel özerkliğin desteklenmediği toplulukçu kültürlerde de ergenlik döneminde ebeveynle çatışmaların ve duygusal ayrışmanın bir gelişim görevi olup olmadığı sorusunu sormaktadır. Kültürel olarak bireysel özerkliğe yüklenen anlam ergenlerin ebeveyn otoritesini algılayışı üzerinde etkili olmaktadır. Batılı ve Amerikalı ailelerde sıkı ebeveyn denetimi sağlıklı olarak tanımlanmakta ve ergenlikten itibaren gencin ayırık benlik geliştirebilmesi için ebeveyn denetiminin az olması gerektiği vurgulanmaktadır (Rohner, 2004). Batılı ve Amerikalı ergenlerin yoğun denetim hissettikleri durumlarda kendilerini bastırılmış ve şiddete maruz kalmış hissetmelerine rağmen, Çinli (Chao, 1994, Chao ve Aque, 2009), Koreli (Chao ve Aque, 2009), Filipinli (Chao ve Aque, 2009) ve Türk (Hantal, 2007) ergenlerde hissedilen sıkı disipline ebeveyn tarafından önemseniyor olma duygusu eşlik etmektedir. Fuligni (1998)'nin çalışması Amerika'da yaşayan Meksika, Filipin ve Çin kökenli ergenlerin ebeveyn otoritesine Batılı ergenlerden daha fazla saygı gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ailevi yükümlülüklerin yüksek olduğu, hiyerarşik aile yapısına sahip bağlamlarda ebeveynin otoritesi yüksek kabul ve saygı ile karşılanmaktadır (Harrison, vd. 1990).

Batı'nın kültürlerarası çalışmalara ilgisinin artmasıyla birlikte, ergen-ebeveyn ilişkilerinde meydana gelen değişim üzerinde kültürün etkisini inceleyen çalışmalara da daha sık rastlanır olmuştur. Bireyci kültürlerde özerkliğin önemli belirleyicisi ergenin kendi kararlarını vermesi olarak kabul edilmektedir. Pek çok araştırma (Markus ve Lin, 1999; Oyserman, vd., 2002; Rothbaum, Pott,

Azuma, Miyake, ve Weiss, 2000) ebeveyn ergen ilişkisinde ortaya çıkan çatışmanın, özerklik ve kişisel hedefleri gerçekleştirmenin önemli değerler olduğu Amerikan kültürünün bireyciliğini yansıttığını vurgulamaktadır. Karşılıklı bağımlılığın vurgulandığı ve benliğin topluluk merkezli olarak kavramsallaştırıldığı toplulukçu kültürlerde ise sosyal uyum önemli bir kültürel değer olarak kabul edilmekte ve bu kültürlerde kuşak çatışmasının yaygın olmadığı belirtilmektedir (Markus ve Lin, 1999). Batı'da birey olma kişinin farklı yönlerini keşfetmesi, ortaya koyması ve bağımsızlık olarak tanımlanırken, kişinin başkalarından farklı olan yönlerini ortaya koyması ve bağımsız bir duruş sergilemesi toplulukçu kültürlerde onaylanmaz, bu duruş özerklik olarak değil toplumsal uyumsuzluk olarak algılanır (Kwan, Bond, Boucher, Maslach ve Gan, 2002). Rothbaum ve diğerleri (2000), ebeveyn ergen çatışmasının, Amerikan kültüründe birey olma ve yetişkinlikte kurulacak yakın ilişkiler için önemli adımlardan biri olarak görüldüğüne dikkat çekmekteyken, Japon kültüründe ise ebeveyn ve akranlarla uyumlu ilişkilerin, yetişkinlikteki tatmin edici yakın ilişkilerin temeli olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir. Smetana ve diğerleri (2004) ise orta sınıf Afrika kökenli Amerikalı ergenler ve ebeveynleriyle yaptığı çalışmada, ön ve orta ergenlik döneminde özellikle geleneksel ve ahlaki konularda ebeveynin tek başına karar vermesinin yaygın olduğunu, bu tutumun ergenler tarafından kabul gördüğünü ve çatışmaya yol açmadığını ortaya koymuştur. Kısacası konuyla ilgili farklı kültürler kapsamında yapılan çalışmalar, bireyci ve toplulukçu kültürlerde ebeveynin ergen üzerindeki denetim ve kontrolünün ergenler tarafından farklı algılandığını ortaya koymaktadır. Batılı araştırmaların normatif olarak ortaya koyduğu ergen-ebeveyn ilişkisinde görülen çatışmanın, bireycilik ve toplulukçuluk arasında yer alan bir noktada konumlanan Türkiye ergenleri açısından incelenmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Tüm bunların yanında ergen-ebeveyn ilişkisini inceleyen çalışmaların sayısı Türkiye'de de oldukça fazla olmakla birlikte bunlar, çoğunlukla ebeveynlik stillerinin ve ebeveyn tutumlarının ergen üzerindeki gelişimsel etkisini incelemeye yönelik nicel yöntemle sürdürülmüş çalışmalardır (örneğin; Akbağ ve Erturan, 1995, Haktanır ve Baran, 1998; Erkan, vd., 2002; Ünüvar, 2007; Musaağaoğlu, 2004; Hamarta, vd., 2010; Sezer, 2010). Ancak konuyla ilgili nitel araştırma sayısı oldukça azdır. Nitel araştırmalar doğası gereği çalışılan konu üzerinde oldukça kapsamlı bulgulara ulaşma imkanı vermektedir. Nitekim Yanchar, Gantt ve Clay (2005), araştırmacı ile katılımcıların deneyimlerini paylaşmalarını ve bu esnada kullandıkları gündelik dili nitel araştırmanın gücü olarak vurgulamaktadır. Ayrıca bu yöntemle elde edilen verilerin, sayılara dayalı yapay bir ilişki ile karşılaştırıldığında daha anlamlı olduğu da belirtilmektedir. Tüm bu bilgilerden hareketle, bu araştırmanın amacı Türkiye'de

bireycilik ve toplulukçuluk arasında yer alan kentlerde (Anamur, 1998; Görengeli, 1995) yaşayan ergenlerin ebeveynleriyle ilişkilerine yönelik deneyimlerini, görüşlerini ve değerlendirmelerini ortaya koymaktır, konunun az çalışılmış olması ve daha kapsamlı bulgulara ulaşma imkanı vermesi nedeniyle çalışma kapsamında nitel araştırma deseni tercih edilmiştir.

## YÖNTEM

Araştırmada, amaca uygun olarak nitel yöntem tercih edilmiştir. Veriler odak grup tartışmaları aracılığıyla toplanmıştır.

### Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul ilinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 6 farklı devlet lisesinin 9., 10. ve 11. sınıflarında öğrenim görmekte olan 22'si kız ve 25'i erkek olmak üzere toplam 47 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Odak grup tartışmalarına katılan ergenler amaçlı örnekleme türlerinden tipik durum örnekleme esasına göre belirlenmiştir. Tipik durum örnekleme "normal" veya "ortalama" özellikleri gösteren durumlar hakkında derinlemesine bilgi edinmeyi sağlar (Patton, 2002). Ortalama durumlarla çalışılarak belli bir alan hakkında fikir sahibi olmak amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Neyin tipik olduğunu belirlemek için oluşturulan kriterlerde, Patton (2002)'un önerisinden hareketle, alanyazında yer alan çalışmalarda ergenlerin sosyo-ekonomik düzeyleri, aile yapıları ve eğitim düzeyleri referans alınmıştır. Şen'in (2007) Türkiye'de 12 farklı il merkezinde 5 ayrı lise tipinde gerçekleştirdiği çalışmada, düz liselerde alt ve alt orta sosyoekonomik düzeyin %58 oranında bulunduğu ifade edilmiştir. Araştırma tipik durum örnekleme yöntemi ile sosyoekonomik açıdan "orta" ve "alt orta" temsil ettiği düşünülen İstanbul il merkezinde 6 lisede yapılmıştır.

### Verilerin Toplanması

Araştırma tarama modeline dayalı nitel bir araştırmadır ve bu kapsamda veri toplamak amacıyla odak grup tartışmaları kullanılmıştır. Odak grup tartışmaları nitel araştırma yöntemleri içinde oldukça geniş yer bulan bir veri toplama tekniğidir (Patton, 2002). Nitekim pek çok durum sosyal etkileşim halinde daha kolay ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar odak grup tartışmalarında katılımcıların kaygılarının azaldığını, duygu düşünce ve deneyimleri hakkında daha rahat konuştuklarını ortaya koymaktadır (Mayring, 2011). Bu özelliği dolayısıyla odak grup tartışmaları çalışma kapsamında, ergenlerin ebeveynleriyle ilişkilerini ve etkileşimlerini nasıl algıladıkları konusunda derinlemesine fikir sahibi olabilmek amacıyla veri toplama tekniği olarak tercih edilmiştir.

Ayrıca katılımcılar arasındaki grup etkileşiminin onların ebeveynleriyle ilişkileri hakkında daha fazla veri ortaya koyacağı düşünülmüştür. Araştırma konusuyla ilgili benzer çevreden 5-15 kişilik katılımcının ortak bir grup yaşantısı oluşturmasıyla gerçekleşen odak grup tartışmaları (Mayring, 2011) araştırmanın amacı doğrultusunda, 6 farklı lisede 9, 10 ve 11. sınıflara devam eden 7-10 öğrenci ile 6 grup yürütülmüştür. Odak grup tartışmaları en az iki araştırmacının yürütücülüğünde okul idaresinin gösterdiği uygun salonlarda yapılmış (kütüphane, toplantı salonu vb.) her bir oturum yaklaşık 45-50 dakika sürmüştür.

Odak grup oturumlarında ergenlere yönelik olarak, onların ebeveynleriyle gündelik ilişki ve etkileşimlerinin doğasını ve ebeveynleriyle denetim-gözetim yaşantılarını anlamak amacıyla hazırlanmış olan sorular çerçevesinde tartışmalar yürütülmüştür. Odak grup tartışmalarında ergenlerin ebeveynleriyle olan ilişkilerini nasıl tanımladıkları, ebeveynleriyle neler konuştukları, aile içinde kuralların nasıl konulduğu, ebeveynlerle daha çok hangi konularda sorun yaşandığı ve ergenlerin ebeveynlerin kendileri hakkındaki algılarını belirlemeye yönelik sorulardan hareket edilmiştir. Görüşme formu dâhilindeki soruların açık, net, anlaşılır olması sağlanmış, görüşme soruları araştırmanın yapılacağı hedef kitleye ve ilgili alanyazına uygun bir şekilde hazırlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Derinlemesine bilgi elde edebilmek için açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Odak grup tartışmalarına başlamadan önce katılımcılara ilgili araştırmanın içeriğine ve amacına dair kısa bir bilgilendirme yapılmış, grup kuralları konuşulmuş ve katılımcıların onayı alınmıştır. Odak grup görüşmelerinin tamamında görüşmeler, katılımcıların izni alınarak ses kayıt cihazı aracılığıyla kaydedilmiştir ayrıca araştırmacılardan biri tarafından not tutulmuştur. Oturumlar sona erdiğinde özetleme yapılarak içerik katılımcıların onayına sunulmuştur.

### Verilerin Analizi

Katılımcıların onayı dâhilinde ses kaydına alınan görüşmeler araştırmacılar tarafından dinlenerek yazılı hale getirilmiş ve transkriptler elde edilmiştir. Verilerin analizinde araştırmanın amacına uygun olması nedeniyle nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel içerik analizi, nicel içerik analizinden farklı olarak veriyi niceliksel olarak ortaya koymaktan ziyade, anlamı ortaya koymayı amaçlayan bir analiz yöntemidir (Cho ve Lee, 2014). Araştırma verileri Mayring (2011)'in önerdiği tümdengelimsel kategori oluşturma aşamaları dikkate alınarak analiz edilmiştir. Türkiye'de ebeveyn tutumlarını inceleyen pek çok çalışma bulunmasına rağmen, daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışmaların hemen hemen hepsi ebeveyn tutumlarının sınıflandırılması ve bu sınıflandırmanın çocuğun davranışları veya çeşitli özellikleriyle ilişkilendiril-

mesi dâhilinde bulgular ortaya koymuştur. Ancak mevcut çalışma ergenlerin kendi bakış açılarıyla ebeveynleriyle olan ilişkilerini değerlendirilmesine odaklandığı ve Türkiye'deki çalışmalarda bu araştırmada ele alındığı biçimde ebeveyn ergen ilişkisini ele alan çalışmaların yaygın olmaması nedeniyle tüm-dengelsel yolla kategori oluşturma yoluna gidilmiştir.

İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ulaşmak ve bu kavramları belli bir ilişki bağlamında sunabilmektir (Strauss ve Corbin, 1998). Katılımcıların düşüncelerini kategoriler (temel kavramlar) altında toplayabilmek için her bir araştırmacı tarafından kodlamalar, katılımcıların ifadelerinde başvurdukları ortak kavramlar seçilerek, kavramsal olarak yapılmıştır. Analizin ilk basamağında ses kayıtlarından yazıya dökülmüş olan görüşme verileri yazarlar tarafından ayrı ayrı kodlanmış daha sonra kodlanan verilerden hareketle benzer temalar oluşturulmuş ve sonrasında ise eldeki veriler üretilen temalara göre düzenlenmiştir (Mayring, 2011). Yapılan bu işlemin sonucunda tekrarlayan temalar genel kategoriler halinde gruplandırılmış ve nihai bulgular analiz edilmiştir. Verilerin analiz aşamasının ikinci basamağında ise elde edilen sonuçların araştırmacıların öznelliğinden etkilenip etkilenmediğini belirlemek amacıyla araştırma konusunda genel bilgiye sahip ve nitel araştırma yöntemleri konusunda deneyimli üç alan uzmanı, oluşturulan kategori ve alt kategorileri incelemiş, uzmanlardan gelen dönütler doğrultusunda kategoriler gözden geçirilmiştir. Araştırmanın temel 2 kategorisi ikişer alt kategoriden oluşturulmuştur. İfadelere herhangi bir yorum katılmadan bulgular halinde olduğu gibi verilmiştir.

Verilerin toplanmasında ve analizinde standart prosedürler kullanılmış olup, Mayring (2011) tarafından önerilen doğrulama ölçütlerinden hareketle çalışma grubunun, veri toplama tekniğinin, analiz yönteminin belirlenmesi ve açıklanması yoluyla araştırma güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bulguların yorumlardan ve önerilerden ayrı tutulması ile, çalışmanın iç güvenilirliğini sağlamak da amaçlanmıştır (Krueger ve Casey, 2015; Yıldırım ve Şimşek 2006).

## BULGULAR

Araştırmanın bulguları ebeveynle olumlu ilişkiler ve ebeveynle çatışmalı ilişkiler olmak üzere iki temel kategoride toplanmıştır. Ebeveynle olumlu ilişkiler, ebeveynin anlayışlı, destekleyici yönüne vurgu yaparken, ilişkinin çatışan yönü ise kuralların ebeveyn tarafından konmasıyla ve ebeveynin ergenlere aşırı müdahalesi ile ilişkilidir.



## 1. Ebeveynle Olumlu İlişkiler

Odak grup tartışmalarına katılan ergenlerin önemli bir kısmı ebeveynleriyle ilişkilerini “iyi” olarak nitelendirmektedirler. Ebeveynleriyle ilişkilerini “iyi” olarak nitelendiren ergenler bunun sebebini, ebeveynin ergene karşı anlayışlı olması, ona güveniyor olması, onun istediklerini yapması, ergenin ebeveyniyle arkadaş gibi olması ve ebeveynle ortak karar alabilmesi şeklinde açıklamaktadırlar.

Ergenlerin ebeveynleri ile ilişkilerinin olumlu olduğuna dair ifadelerinden örnekler aşağıda yer almaktadır:

“...beni dinleyen bir ailem, sağlıklı düşünen bir annem, babam var. Ben mutluyum ailemden (E2).”

“Ben onlarla arkadaş gibiyim. Hiçbir şeyimi saklamam. Çok açık söyleyüm onlara karşı.

Onların güvenini kazanmış hissediyorum... Bu güvenlerini kazandığım için çok mutluyum (E9).”

“Saygı ve sevgi çerçevesinde arkadaşça davranış sergiliyorlar bana, ben de gereken saygı ve sevgiyi onlara gösteriyorum (E1).”

### 1.a. Anne ve Babayla Farklılaşan İlişkiler

Yukarıdaki ifadelerden farklı olarak ergenlerin bir bölümü ise ebeveynleri ile olan ilişkileri söz konusu olduğunda anneleri ile olan ilişkilerini ‘iyi’ olarak tanımlarken, babalarıyla olan ilişkilerini tanımlarken ise ‘iyi değil’ ifadesini kullanmışlardır. Anne ile ilişkilerin “iyi” olarak tanımlanmasında “anne ile her şeyi konuşabiliyor olma” neden olarak gösterilirken, baba ile ilişkilerin “iyi olmaması”nın nedeni ise babanın katı ve soğuk davranıyor olması olarak gösterilmiştir. Yukarıdaki durumu açıklamak için katılımcılardan K8 tarafından ifade edilen bu cümle anne ve babayla farklılaşan ilişki örüntülerini özetleyici nitelikte durmaktadır:

“...Her ikisi de bana toleranslı davranır ama yine de dediğimiz gibi herkes annesini daha yakın bulur... baba biraz daha dominant ve korkutucu gelir. Annem bana daha yakın geliyor, babama karşı biraz çekimserliğim var. Babam biraz ağır başlı annem ona rağmen biraz daha konuşkan, daha sıcakkanlı. Ondan dolayı annem bana daha sıcak geliyor (K8).”

K8 tarafından belirtilen bu söylemi ve araştırma bulgularını destekleyen bir biçimde ve bir başka katılımcı (K12) tarafından ifade edilen söylemin de bu araştırma kapsamında anne ve babayla farklılaşan ilişki örüntülerini özetlediği söylenebilir.

“Babamla pek ilişkimiz yok açıkçası, ne bileyim babam iyidir de pek iletişim kurduğumuz yok onunla. Annemle arkadaş gibiyim, ona her şeyi anlatabilirim. Her şeyi, ne olursa, iyi ya da kötü ama babamla öyle değil (K12).”

### 1.b. Ebeveyn Olmak Zor

Ayrıca araştırmaya katılan ergenlerin, ebeveynleriyle ilişkilerini değerlendirirken oldukça empatik bir eğilim içinde oldukları gözlenmiştir. Ebeveyn olmanın “zor” bir iş olduğu ergenlerin çoğu tarafından dile getirilmiştir. Ergenler bir bireyi çevrenin tehlikelerine karşı korumak, onların ihtiyaçlarını karşılamak, onlara bakım vermek ve kuşak farkını bu zorluğun nedenleri arasında saymışlardır. Ayrıca ergenler tarafından ebeveyn olmanın bireyin üzerine çok fazla sorumluluk yüklediği ve ebeveynlerin çocuk sahibi olarak bireysel özgürlüklerinden fedakârlık yapıp, toplumsal sorumluluklar üstlendiklerini sıklıkla belirtilmiştir. Birkaç katılımcı ergen tarafından söylenen ve aşağıda belirtilen ifadeler ergenlerin ebeveyn olmanın zor bir iş olduğunu düşündüklerini örnekler niteliktedir:

“...Aile kurmak için belirli bir sorumluluk sahibi olman gerekiyor. Bireysel özgürlükten çıkıp da ayrı bir toplumun sorumluluğunu alıyorsun. Onları da düşünmek zorundasın kendi başına davranamıyorsun. Çünkü diğer bireyleri koruyabilmek zorundasın ve anne baba olmak çok zor... Başkaları üzerinde sorumluluk almak ve ona katlanmak zor bir şey (E3).”

“...Bir insanın çocuğu oluyor. Çocuk dünyaya geldiği andan itibaren, zaten dünyaya gelmeden önce de, sürekli annesiyle bir iletişimi var. Dünyaya geldikten sonra da sürekli anne ve babasını örnek alarak o gözle bakıyor dünyaya. Yani anne baba çocuğa bir model, bir örnek oluyor. Çocuğuna ne kadar iyi eğitim verirse, çocuk okulda olsun ya da başka bir topluluk içerisinde olsun o kadar başarılı olur. Çocuğu doğurmak o kadar önemli bir şey değil ama çocukları dünyaya getirdikten sonraki zaman çok önemli bence... (K5).”

Ebeveyn olmanın zor olduğunu belirten ve bu zorluğa empati ile yaklaşan ergenlerin ifadeleri ise aşağıdaki gibidir:

“...Bence de zor anne baba olmak çünkü senin kendinden bir parça olan çocuğuna bakmak zorundasın, ona ilk eğitimi vermek zorundasın, bir de ailemizin ki en önemli olan şey bu, dışarıdan nasıl göründüğümüzü, babam der dışarıdan bizim aynamızsın yani, biz nasılsak sen bizi yansıtıyorsun diyor. Zor yani anne baba olmak (E4).”

“...Bizim dışarıda nasıl arkadaşlık kurduğumuzu bilmiyorlar. Hiç görmüyorlar ve onlar için bu gerçekten kötü bir durum... (K2).”

Tüm bunlara ek olarak, çalışma kapsamında ergenlerin çoğunun ebeveyn olmanın zor olduğunu belirttiği görülse de, ergenlerin bir bölümü ebeveyn olmanın zorluğunu kendileri bu rollere sahip olduklarında daha net bir biçimde anlayabileceklerini de ifade etmişlerdir. Nitekim araştırmaya katılım gösteren ergenlerden E15'in aşağıda belirtilmiş olan söylemi bu açıklamayı desteklemektedir:

“Şu an bütün sorumluluklar ailede, anne ve babanın üzerinde olduğu için ebeveyn olmak sıkıntı olabilir ama biz ebeveyn olmadan bunu anlayamayız diye düşünüyorum (E15).”

## 2. Ebeveynle Çatışan İlişkiler

Çalışmaya katılmış olan ergenlerin ifadeleri incelendiğinde, aileyle yaşanan çatışmaların büyük ölçüde ailenin çocuk yetiştirme tutumlarından ve denetim düzeyinin yüksek oluşundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Ergenlerle ebeveynleri arasında çatışma yaratan ve ilişkinin “kötü” olarak tanımlanmasına neden olan ana faktör, ebeveynlerin kuralları belirlerken ergenlerin düşüncelerini ve isteklerini dikkate almamaları yani kuralların tek taraflı olarak belirlenmesidir.

“Bizde de kuralları annem ve babam koyuyor. TV şu saatte izlenecek, şu saatte yatılacak... annem babam koyuyor (E3).”

“Bizim evde kuralları babam koyar. Uymazsam ya ceza yerim ya harçlığım kesilir. Böyle şeyler (E13).”

“Bizde de annem ve babamın kuralları geçiyor. Mesela şu saatte TV izlenmeyecekse, izlenmeyecek. Dahası hiç televizyon izlemiyorum gerçekten de yasak... (K3).”

Kurallarla ilgili karşılaşılan sıkıntı dışında, ebeveynlerle yaşanan sorunların temelinde fikir uyuşmazlığı, ebeveynlerin istekleriyle gencin isteklerinin örtüşmemesi de ifade edilmiştir.

### 2.a. Disiplin ve Kontrol

Ebeveynle çatışma en çok disiplin ve kontrol konularında yaşanmaktadır. Bu araştırmada ebeveynin müdahalesinin en yoğun olduğu ve ergenlerin en çok sıkıntı dile getirdikleri alanlar eve giriş saatleri, televizyon seyretme süresi, internette geçirilen süre olarak dile getirilmiştir ki bunlar büyük ölçüde ders çalışmaya yeterince zaman ayrılmaması ile ilişkilendirilmiştir. Bu temel sorun

alanlarının hemen hemen tamamı ders çalışma süresi ile ilişkili olarak yeni bir çatışma alanı ortaya koymaktadır. Özellikle sınavların yaklaşmasıyla baskının arttığı ergenlerin tümü tarafından dile getirilmiştir. Bu konuda çatışma yaşamadığını belirten çok az sayıdaki ergen ise “Ailemin ders çalışma konusunda beni uyarmasına gerek yok (E2, E14)” diyerek düzenli ve yeterli çalıştığını belirtmiştir. Bu konuda ebeveynleriyle çatışma yaşadığını ifade eden ergenlerden bir bölümü de durumu aşağıdaki örneklerde belirtildiği gibi ifade etmiştir:

“Şimdi ders çalışmayınca tehdit etmeye başladılar. Harçlığını keserim internete giremezsin vb. (E12).”

“...Kural olarak işte televizyon izlenmeyecek, bilgisayar oynanmayacak, sürekli ders çalışıyorsun hani, bundan önceki seneler daha iyiydi. Kurallar daha esnekti, istediğim zaman televizyon izliyordum ama son sınıf olduğumuz için baskı arttı, televizyon izlenmeyecek, şu saatte yatılacak, şu saatte kalkılacak, oraya gidilmeyecek, test çözülecek vb. kurallar var ama bu sene için... (K3).”

“Benim de bazen zamandan kaynaklı sıkıntım oluyor, sürekli ders çalışıyorlar. Telefona, internete vs. izin vermiyorlar... (K14).”

Ebeveynleriyle çatışma yaşadığını belirten ergenlerin yanında ebeveynleriyle ilişkilerini iyi olarak nitelendiren ergenler, kuralların olması gerektiğini, ebeveynlerinin onların iyiliği, sağlığı ve gelecekleri için bu kuralları koyduklarını belirtmişlerdir. Kuralların olması gerektiğini belirten ergen grubu içerisinde yer alan E14 ve K19 tarafından belirtilen ve aşağıda yer alan söylemler bu bulguyu örnekleyen ifadeler arasında yer almaktadır:

“Ben biraz kurallara ihtiyaç duyuyorum. Arkadaşlar şikayetçi olsa da ailelerinin kural koymadıklarını düşünsün, her istediklerini yaptıklarını düşünsün, ya da bunları bir süreliğine gerçekleştirsin. Yani kural olmadan hayat anlamsız oluyor bence (E14).”

“Kuralları bazen haklı buluyorum. Onların niye böyle yaptıklarını anlıyorsun bazen... ama bazen de onların beni anlamalarını da istiyorum (K19).”

## 2.b. Arkadaş Seçimine Müdahale

Çalışmaya katılım gösteren ergenler tarafından en sık ifade edilen çatışma konularından biri de ebeveynlerin arkadaş seçimine müdahalesidir. Bu konuya K6 tarafından ifade edilen şu cümle örnek olarak verilebilir:

“...Ben evin tek kızı olduğum için bana daha fazla kısıtlamalar ve kurallar konuluyor. Mesela arkadaş konusunda bayağı bir seçicidirler. Hani ben karar vermiyorum sanki onlar karar veriyor... (K6).”

Bu çalışmada ailenin fazla denetimi temel çatışma konusu olarak ortaya çıkmıştır ancak çalışma kapsamındaki ergenlerin bu durumu son derece empatik bir biçimde ele almış olmaları da dikkat çeken bir durum olarak belirtilebilir. Nitekim araştırmaya katılım gösteren ergenler arasında yer alan K2'nin aşağıda yer alan ifadesi ergenlerin ebeveynlerinin arkadaş seçimine müdahalesine yönelik olarak ortaya koyduğu empatik tutumu örneklemektedir:

“...Zor mesela onlar bizim dışarıda nasıl arkadaşlık kurduğumuzu bilmiyorlar. Hiç görmüyorlar ve bu onlar için gerçekten kötü bir durum...  
(K2)”

## TARTIŞMA VE SONUÇ

Odak grup tartışmalarına katılan ergenlerin bir kısmı, ebeveynlerinin anlayışlı olması, onların isteklerini yapması, onlara güveniyor olması, arkadaşça hareket ediyor olması ve ebeveynleriyle ortaklaşa karar alabilmeleri gibi nedenlerle ebeveynleriyle olan ilişkilerini “iyi” olarak tanımlamışlardır. Benzer bir bulgu Demir’in (2007) çalışması sonucunda da ortaya konulmuştur. Demir (2007), ergenlerin ailelerine ilişkin olumlu duygularının temelinde ailenin güven verme, destek olma, yardımcı olma, isteklerini yerine getirme, onları mahrum etmeme şeklinde tanımlanan yardımcı işlevi ile onların iyiliğini isteme, deneyimli olma, bazı korkularına hak verme gibi koruyucu işlevinin ön planda olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte Kazgan (2002) tarafından İstanbul Kuştepe’de yapılan bir başka çalışma sonucunda da ailelerinin ergenlerin kendilerini özgür bıraktıkları, onların kendilerini olduğu gibi kabul ettikleri ya da okul ve derslerle ilgili konularda aileyle fazla çatışmaları olmadığı yönünde saptamalarda bulunulmuştur. Bu bulguların tümü ergenlik döneminde görülen bağımsızlaşma çabalarına karşı ailelerin desteğine duyulan ihtiyacı da yansıtmaktadır (Yavuzer, 2005).

Ergenlerin bir bölümü de ebeveynleriyle olan ilişkilerinin niteliğinin ebeveynin cinsiyetine göre değişiklik gösterdiğini ifade ederek, anneleriyle ilişkilerini “iyi” babalarıyla ilişkilerini ise “iyi değil” şeklinde tanımlamışlardır. Ergenlerin anneleriyle ilişkilerini iyi olarak tanımlamalarında annelerinin birçok konuda paylaşımında bulunabilmelerine imkân tanınması temel etkenken, babalarıyla ilişkilerin “iyi değil” şeklinde tanımlamalarının sebebi ise ergenlerin babalarının katı ve soğuk olarak tanımladığı davranışlara sahip olmalarının temel etken konumunda yer aldığı görülmüştür. Benzer bulgular pek çok çalışmada karşımıza çıkmaktadır. Nollar ve Callan (1991)’ın çalışması ergen annelerinin, babalarla karşılaştırıldığında ergenlerin fikirlerini daha fazla dikkate aldığını, onlara kabul gösterdiğini, bu nedenle de ergenlerin anneleriyle, babalarına kıyasla daha fazla sohbet ettiklerini ve paylaşımında bulduklarını

ortaya koymuştur. Nitekim Jackson, Bijstra, Oostra ve Bosma (1998) ve Crockett, Brown, Russell ve Shen (2007), tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre de, ergenlerin çoğunun anneleri ile daha açık bir iletişime sahip olduğu ve ergenlerin babalarıyla olan ilişkilerine oranla anneleriyle olan ilişkilerinde daha az problem durumları yaşadığı görülmektedir. Yine bu çalışma sonucunda ergenlerin annelerini onların fikirlerini kabul eden ve tanıyan bireyler olarak gördükleri, bu sebeple babalarına oranla anneleriyle paylaşım yapmayı tercih ettikleri ve anneleriyle girdikleri bu iletişim biçiminden zevk aldıkları belirtilmiştir. Tüm bunlara ek olarak, Türkiye'deki ergenlerle yapılan çalışmalarda ergenlerin anneleriyle daha fazla paylaşımında bulunmasının anneden algılanan yakınlık, destek ve yakın iletişim gibi faktörlerle pozitif yöndeki ilişkisi Kındap ve Sayıl (aktaran Sayıl ve Kındap Tepe, 2012) tarafından da ortaya konulmuştur.

Ergenlerin ebeveyn olmayı çok fazla sorumluluk gerektirmesi, bireysel özgürlüklerden feda etmeyi gerektirmesi, kuşak farkı, bakım verme gerekliliği gibi sebeplerden dolayı "zor" bir iş olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Bu bulgu, araştırmanın en çarpıcı sonuçlarından birisidir. Ergenlerin ebeveyn olmanın zorluklarını tartışmanın gündemine getirmiş olmalarının ve sahip olunan bu empatik bakış açısının en önemli nedeninin kültürel yapı olduğu düşünülmektedir. Hiyerarşik ilişkilerin güçlü, sıkı aile yükümlülüklerinin var olduğu, sıklıkla toplulukçu kültürlerde karşılaşılan aile yapısında, ebeveyn otoritesinin büyük bir saygı ile karşılandığı görülmektedir (Harrison vd., 1990). Ailenin kutsal kabul edildiği kültürlerde kimlik, bireyselleşmeden ziyade gruba aidiyetle kazanılır. Bu empatik bakış açısının temel kaynaklarından biri de araştırmaya katılan ergenlerin yaşları ile ilgili olabilir. Katılımcılar orta ergenlik dönemindedir ve alanyazın gözden geçirildiğinde, bu dönemin ebeveynle uzlaşmanın kısmen sağlandığı, çatışmaların önceki döneme göre azaldığı bir dönem olduğu görülmektedir (Steinberg, 2007). Katılımcıların orta ergenlik döneminde olmaları onların empatik bakış açısına sahip olmalarını, kendini ebeveynin yerine koyabilmesini ve ebeveyn olmanın bireye getirdiği zorlukları görebilmesini mümkün kılmaktadır. Ancak tüm bu zorluklara rağmen ergenler bireylerin bazı sosyal, psikolojik ve dini nedenlerden dolayı ebeveyn olmayı tercih ettiklerini de ifade etmişlerdir.

Ergenler ebeveynleriyle olan ilişkilerini "iyi" olarak tanımlasa da, bazı konularda ebeveynleriyle çatışma yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ebeveynleriyle çatışma yaşayan ergenler çatışma sebeplerinin başında, kuralların ebeveynler tarafından tek taraflı olarak belirlenmesinin ve kural koyarken onların fikirlerinin dikkate alınmamasının yer aldığını belirtmektedir. Ergen-ebeveyn çatışması üzerine yapılan araştırmalar oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Montemayor (1983)'un kapsamlı derleme çalışmasında ebeveyn ergen çatışmasını konu

alan araştırmaların 1920'lere kadar uzandığı görülmektedir. Mevcut çalışmada ön plana çıkan, ebeveynin sözünü dinlememe, derslerle yeterince ilgilenmeme ve arkadaşlık tercihleri ergen-ebeveyn çatışmasının, 1920'lerden günümüze kadar değişmeyen yönünü ortaya koymaktadır. Montemayor (1983), ergen-ebeveyn arasındaki çatışmaların büyük kısmının normal, günlük, sıradan aile meseleleri, ders çalışma, arkadaş seçimi, gruplar, ev işlerine destek, itaatsizlik, kardeş kavgaları şeklinde karşımıza çıktığını vurgulamaktadır. Bu tartışmalar ergenlerin otonomi ve bağımsızlık kazanmasının ya da kazanma çabasının belirtisidir. Bu çatışmalar aynı zamanda ebeveynin çocuğuna sosyal kuralları ve aile kurallarını aktarma çabasının da sonucudur ve bu nedenle de olağandır.

Karar alma süreci ergenlik dönemdeki temel problem alanlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ergenler kendi yaşamları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmayı ve kendileriyle ilgili kararlarda söz sahibi olmayı istemektedirler. Ebeveyn açısından bakıldığında ise bunların bir kısmı (okula ve eğitim hayatına devam edip etmeyeceği, arkadaş seçimi, karşı cinsten arkadaşlıklar ve evlilik kararı vb.) ergenin tercihine bırakılmayacak kadar önemli ve hayati konulardır. Çalışmalar hem ebeveynlerin hem de ergenlerin eğitimle ilgili, parayla ilgili veya mesleki konularda karar verilirken ebeveynin fikrinin çok önemli olduğu konusunda aynı fikirde olduğunu göstermektedir. Arkadaşların ise, sosyal faaliyetler, okunacak kitaplar, izlenecek filimler hobiler, giyim gibi konularda alınacak kararlarda referans grubu olarak ön plana çıktığı görülmektedir (Noller, 1994). Ebeveyn kontrolünün yüksek yaşandığı, ebeveynin fazla müdahaleci olduğu, yetkeci ebeveyn tutumuna sahip ailelerde, aile içi düzenin sürdürülmesi için gerekli olan kurallar ebeveynler tarafından konulmaktadır (Lau ve Cheung, 1987). Nitekim kültürler arası çalışmalar yetkeci ebeveynliğin kültüre ve duruma özgü biçimde işlevsel olabileceğini de belirtmektedir (Kağıtçıbaşı, 2012). Kaya (2012) tarafından yapılan ve ergenlerin ebeveyn denetimini ne kadar haklı bulduğunun incelendiği bir çalışmada özellikle ebeveynleriyle güçlü ilişkileri olan ilişkisel benliğe sahip ergenlerin ebeveynin denetimini daha fazla kabul ettiği, özerk-ilişkisel benlikle ebeveyn denetimini kabul arasındaki ilişkinin gücünün zayıfladığı, ayrık özerk benlikle ebeveyn otoritesini kabul arasında ise negatif yönde ilişkinin varlığı saptanmıştır. Nitekim bu çalışmada da, ergenler kurallar konulurken ebeveynlerin tek taraflı hareket ediyor olmasından kaynaklı çatışmalar yaşandığını belirtse de bu çatışmaların çok ciddi olmadığını ve kolaylıkla aşılabildiğini de vurgulamışlardır. Katılımcı grubundaki ergenlerden biri tarafından "Arada kısıtlamalar oluyor ama bu kısıtlamaları düşününce haklı buluyoruz." biçimindeki söylemi de ebeveyn tutumlarının kültüre özgü nitelikler çerçevesinde değerlendirildiğinde işlevsel olabilecek bazı sonuçların ortaya çıkabileceği konusundaki görüşü desteklemektedir.

Aile içinde kurallar belirlenirken özellikle kendileri ile ilgili konularda karar sahibi olamama nedeniyle ebeveynleriyle sık sık çatışma yaşadığını belirten ergenler bu durumun yanı sıra disiplin ve kontrol konularında da ebeveynleriyle yoğun çatışmalar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda ergenlerin ebeveynleriyle eve giriş saatleri, televizyon seyretme süresi, internette geçirilen süre gibi ders çalışma süresine etki ettiği düşünülen konularda ve arkadaş seçimiyle ilgili konularda yoğun çatışmalar yaşadığı görülmüştür. Alanyazında yer alan birçok çalışma (Pinquart ve Silbereisen, 2002; Yalçınkaya ve Şanlı, 2003; Erbil, Divan ve Önder, 2006; Demir, 2007) da ergenlerin televizyon izleme süresi, eve geliş-gidiş saatleri ve arkadaş seçimi gibi konularda ebeveynleriyle çatışmalar yaşadığını belirtmektedir. Demir (2007) tarafından yapılan çalışmada da, benzer bir biçimde, ders çalışma ve arkadaş seçimi konularının ebeveyn müdahalesinin en yoğun hissedildiği alanlar olduğu görülmektedir. Ancak Demir'in (2007) çalışmasında ergenin kendisini aşırı denetim altında hissediyor olmasının kaynağı ebeveynlerin onlara ilişkin güvensizliği ile açıklanırken bu çalışmada ise ebeveynlerin onların geleceğine ilişkin kaygılarıyla açıklanmıştır. Yavuzer, Sertelin, Demir ve Meşeci'nin (2005), ergen-ebeveyn ilişkisinde çatışmaya yol açan konuları, ebeveynler ile görüşerek inceledikleri çalışmada ise, anne-babalar, sigara, alkol, madde kullanımı, uyuşturucu madde kullandığından şüphelendikleri bir arkadaş ile görüşme ve eve geliş saatleri gibi konulardaki kararları kendilerinin verdiği, buna karşılık, harçlığını nasıl harcayacağı, hangi derse çalışılacağı ve boş zaman etkinlikleri gibi konularda kararları ergene bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bazı konularda ise (giyim biçimi, farklı saç kesimi, meslek seçimi, ev işine yardım ve odanın düzenli tutulması) ergeni ikna etme yoluyla yönlendirmeye çalıştıklarını da ifade etmişlerdir. Araştırmanın bulguları Yavuzer ve diğerlerine (2005) ait çalışmanın bulgularıyla karşılaştırıldığında, ergenlerin ve ebeveynlerin çatışma konularını ortak bir pencereden algıladıklarını ortaya koymaktadır.

Bu çalışma sonucunda ergenlerin ebeveynleriyle olan ilişkilerini "iyi" olarak tanımladıkları görülmektedir. Alanyazın incelendiğinde ergen-ebeveyn ilişkilerini inceleyen çalışmalarda ebeveynlerin aile bağlılığına daha fazla önem vermeleri sebebiyle ilişkinin olumlu yönlerine odaklanırken ergenlerin ise ebeveynleriyle olan ilişkilerinde daha fazla sorun ve çatışmaya odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmada, ergenlerin bakış açısında görülen farklılığın kültürel etkenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Benzer bir bulgu Kazgan'ın (2002) çalışmasında da ortaya konmuştur. Bununla birlikte çalışmaya katılan ergenlerin, aile bağlarını önemseme ve aileye atfedilen değerde Batılı akranlarından farklı bir bakış açısına sahip oldukları dikkat çekmektedir. Bu farklı bakış açısı, ebeveynle yaşanan çatışmaların önemsiz ve ufak tefek meseleler olarak algılanması noktasında ve çatışmaların kaynağını oluşturan ergenin



etkinliklerinin, arkadaş tercihinin, eve giriş çıkış saatlerinin sınırlandırılması konusunda aslında ebeveynin haklı olduğunun ifade edilmesi noktasında da karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Kaya'nın (2012), ilişki sel benliğe sahip ergenlerin, ebeveynin denetimini kabul ettiğini, ergenlerin ebeveyn denetimin kendilerinin iyiliği için gerekli olduğu düşündükleri yönündeki ifadesi de bu araştırma kapsamında elde edilen bulguları ve yapılan yorumlamaları desteklemektedir.

## ÖNERİLER

Çalışma, İstanbul'da orta ve orta alt sosyo-ekonomik düzeyi temsil ettiği düşünülen ve yoğun göç almış bölgelerde yürütülmüştür. Farklı sosyo-ekonomik düzeylerin temsil edildiği benzer nitelikli, ardıl çalışmaların sürdürülmesinin bulguların çeşitliliği açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Grup etkileşimi aracılığıyla ergenlerin ebeveynleriyle ilişkileri hakkında daha fazla veri ortaya koyacağı düşünülerek veriler odak grup tartışmaları aracılığıyla toplanmıştır. Ancak, aile ilişkileri gibi kültürel olarak hassasiyetin yüksek olduğu bir konuda ergenlerle yapılacak bireysel görüşmeler aracılığıyla da bulgular desteklenebilir. Bununla birlikte farklı yaş gruplarından ergenlerle yapılacak çalışmalarla, ergen-ebeveyn ilişkisinde yaşla birlikte değişim olup olmadığı incelenebilir, veriler zenginleştirilebilir. Bu çalışmanın eksik kalan noktalarından biri ergen-ebeveyn arasındaki iletişimin içeriği olmuştur. Ergenlerin, evde ebeveynleriyle hangi konularda sohbet ettikleri, neler hakkında konuştuklarıyla ilgili veriler yeterince sağlanamamıştır. Bu konunun da ergen-ebeveyn ilişkisini anlamada önemli olduğu ve ardıl çalışmalarda ele alınmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın sınırlılıklarından bir diğeri de Mayring'in (2011) önermiş olduğu doğrulama ölçütlerinden iletişimsel geçерleme ve sacayağı tekniklerinin kullanılamamış olmasıdır, ardıl çalışmalarda bu tekniklerin kullanımıyla daha güçlü sonuçlara ulaşılabilir.

## KAYNAKÇA

- Akbağ, M. ve Erturan, N. (1995). Liseli ergenlerin anne-baba tutumlarını algılamaları ile uyum düzeyleri arasındaki ilişki. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 1-15.
- Anamur, Z. (1998). *Individualism-collectivism, self-concept and sources of self-esteem*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Turkey.
- Chao, R. K. (1994). Beyond parental control and authoritarian parenting style: Understanding Chinese parenting through the cultural notion of training. *Child Development*, 65, 1111-1119.
- Chao, R. K. ve Aque, C. (2009). Interpretations of parental control by Asian immigrant and European American youth. *Journal of Family Psychology*, 23, 342-354.
- Cho, J. Y. ve Lee, E. (2014). Reducing confusion about grounded theory and qualitative content analysis: Similarities and differences. *The Qualitative Report*, 19 (32), 1-20. 30 Ekim 2015 tarihinde nsuworks.nova.edu/tqr/vol19/iss32/2 adresinden erişildi.
- Collins, W. A., Laursen, B., Mortensen, N., Luebker, C. ve Ferreira, M. (1997). Conflict processes and transitions in parent and peer relationships: Implications for autonomy and regulation. *Journal of Adolescent Research*, 12, 178-198.
- Collins, W. A., Gleason, T., ve Sesma, A. (1997). Internalization, autonomy, and relationships: Development during adolescence. J. E. Grusec ve L. Kuczynski (Ed.), *Parenting and children's internalization of values* içinde (ss. 78-99). New York, NY: Wiley.
- Crockett, L. J., Brown, J., Russell, S. T. ve Shen, Y. L. (2007). The meaning of good parent-child relationships for Mexican American Adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 17 (4), 639-668.
- Demir, İ. (2007). *Gençlerin kimlik yapıları: Farklı yerellikler ekseninde nitel bir inceleme*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Erbil, N., Divan, Z. ve Önder, P. (2006). Ergenlerin benlik saygısına ailelerinin tutum ve davranışlarının etkisi. *Aile ve Toplum*, 3 (10), 7-15.
- Erkan, Z., Güçray, S. ve Çam, S. (2002). Ergenlerin sosyal kaygı düzeylerinin ana baba tutumları ve cinsiyet açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (10), 64-75.

- Fulgini, A. J. (1998). Authority, autonomy, and parent-adolescent conflict and cohesion: A study of adolescents from Mexican, Chinese, Filipino, and European backgrounds. *Developmental Psychology*, 34 (4), 782-792.
- Göregenli, M. (1995), Kültürümüz açısından bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri: Bir başlangıç çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10 (35), 1-14.
- Haktanır, G. ve Baran, G. (1998). Gençlerin benlik saygısı düzeyleri ile anne baba tutumlarını algılamalarının incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 5 (3), 134-141.
- Hamarta, E., Baltacı, Ö., Üre, Ö. ve Demirbaş, E. (2010). Lise öğrencilerinin utangaçlıklarının algılanan anne baba tutumları ve problem çözme yaklaşımları açısından incelenmesi. *Aile ve Toplum*, 11 (6), 73-82.
- Hantal, B. R. (2007). *Mother-adolescent relations across contexts representing different cultural value orientations and socio-economic conditions*. Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul.
- Harrison, A. O., Wilson, M. N., Pine, C. J., Chan S. Q. ve Buriel, R. (1990). Family ecologies of ethnic minority children. *Child Development*, 61 (2), 347-362.
- Jackson, S., Bijstra, J. Oostra, L. ve Bosma, H. (1998). Adolescents' perceptions of communication with parents relative to specific aspects of relationships with parents and personal development. *Journal of Adolescence*, 21 (3), 305-322.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). Kültür ve ana babalık: Kuram ve uygulama çıkarsamaları. M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Ed.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* içinde (ss. 61-79). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, G. N. (2012). *Parenting, self and positive youth development in adolescence: A mediational model*. Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul.
- Kazgan, G. (2002). Kuştepe gençliğinin sosyo-ekonomik görünümü. G. Kazgan (Der./Haz.). *Kuştepe gençlik araştırması 2002* içinde (ss.3-69). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Krueger, R. A. ve Casey, M. A. (2015). *Focus groups a practical guide for applied research*. (5. Bs.). Thousand Oaks California: Sage.
- Kulaksızoğlu, A. (2000). *Ergenlik psikolojisi* (3. Bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kwan, V. S. Y., Bond, M. H., Boucher, H. C., Maslach, C. ve Gan, Y. (2002). The construct of individuation: More complex in collectivist than in individualist cultures *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28 (3), 300-310.

- Lau, S. ve Cheung, P. C. (1987). Relations between Chinese adolescents' perception of parental control and organization and their perception of parental warmth. *Developmental Psychology*, 23 (5), 726-729.
- Laursen, B. ve Collins, W. A. (1994). Interpersonal conflict during adolescence. *Psychological Bulletin*, 115, 197-209.
- Laursen, B., Coy, K. C. ve Collins, W. A. (1998). Reconsidering changes in parent-child conflict across adolescence: A meta-analysis. *Child Development*, 69, 817-832.
- Markus, H. R. ve Lin, L. R. (1999). Conflictways: Cultural diversity in the meanings and practices of conflict. D. A. Prentice ve D. T. Miller (Ed.), *Cultural divides: Understanding and overcoming group conflict* içinde (ss. 302-333). New York: Russell Sage.
- Mayring, P. (2011). Nitel sosyal araştırmaya giriş. (A. Gümüş ve S. Durgun, Çev.) Adana: BilgeSu Kitabevi. (Orijinal çalışma 1990'da yayımlanmıştır).
- McKinney, C., ve Renk, K. (2011). A multivariate model of parent-adolescent relationship variables in early adolescence. *Child Psychiatry and Human Development*, 42, 463-481.
- Montemayor, R. (1983). Parents and adolescents in conflict: All families some of time and some families most of the time. *Journal of Early Adolescence*, 3, 83-103.
- Musaaoğlu, C. (2004). *Ergenlik sürecinde özerkliğin gelişimi ile algılanan ana baba tutumları arasındaki ilişkiler*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Noller, P. (1994). Relationships with parents in adolescence: Process and outcome. in personal relationships during adolescence. R. Montemayor, G. Adams, T. Gulotta (Ed.), *Personal relationships during adolescence* içinde (ss. 37-78). Thousand Oaks. CA: Sage.
- Noller, P. ve Callan, V. (1991). *The adolescent in the family*. London: Routledge.
- Oyserman, D., Coon, H. M. ve Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 128, 3-72.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3. Bs.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pinquart, M. ve Silbereisen, R. K. (2002). Changes in adolescents' and mothers' autonomy and connectedness in conflict discussions: An observation study. *Journal of Adolescence*, 20 (5), 509-522.

- Rohner, R. P. (2004) The parental acceptance-rejection syndrome: Universal correlates of rejection. *American Psychologist*, 59 (8), 830-840.
- Rothbaum, F., Pott, M., Azuma, H., Miyake, K. ve Weisz, J. (2000). The development of close relationships in Japan and the United States: Paths of symbiotic harmony and generative tension. *Child Development*, 71 (5), 1121-1142.
- Santrock, J. W. (2012). *Ergenlik*. (D. M. Siyez, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal çalışma 2012'de yayımlanmıştır).
- Sayıl, M. ve Kındap Tepe, Y. (2012). Ana babanın kontrol davranışları ve ergenlik. M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Ed.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* içinde (ss. 329-362). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sezer, Ö. (2010). Ergenlerin kendilik algılarının anne baba tutumları ve bazı faktörlerle ilişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 1-19.
- Smetana, J. G. ve Gaines, C. (1999). Adolescent-parent conflict in middle class African-American families, *Child Development*, 70, 1447-1463.
- Smetana, J. ve Asquith, P. (1994). Adolescents' and parents' conceptions of parental authority and personal autonomy. *Child Development*, 65, 1147-1162.
- Smetana, J.G., Campione-Barr, N. ve Daddis, C., (2004). Longitudinal development of family decision making defining healthy behavioral autonomy for middle class African-American adolescents, *Child Development*, 75 (5), 1418-1434.
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. (F. Çok, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi. (Orijinal çalışma 2005'te yayımlanmıştır).
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1998). Basics of qualitative research techniques and procedures for developing Grounded Theory. London : Sage.
- Şen, M. (2007). Liseli gençlerin Avrupa Birliği'ne bakışı. E. Oğuz ve A. Yakar (Ed.). *Küreselleşme ve eğitim* içinde (ss. 333-370). Ankara: Dipnot yayınları.
- Tisak, M. S., Tisak, J. ve Rogers, M. (1994). Adolescents' reasoning about authority and friendship relations in the context of drug usage. *Journal of Adolescence*, 17, 265-282.
- Ünüvar, A. (2007). *Lise öğrencilerinin algıladıkları ana-baba tutumları ile kendilerine saygı düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Yalçınkaya, H. ve Şanlı, N. (2003). İlköğretim okulu 11-16 yaş öğrencilerin ailede karar vermeye katılımı konusundaki görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 157. 31 Temmuz 2015 tarihinde [dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli\\_Egitim\\_Dergisi/157/yalcinkaya.htm](http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/157/yalcinkaya.htm) adresinden erişildi.
- Yanchar, S. C., Gantt, E. E. ve Clay, S. L. (2005). On the nature of a critical methodology. *Theory and Psychology*, 15, 27–50.
- Yavuzer, H. (1997). *Çocuk psikolojisi* (14. Bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2005). *Gençleri tanımak ve anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H., Sertelin, Ç., Demir, İ. ve Meşeci, F. (2005). *Ebeveynlerin çocuklarının bağımsızlığı konusundaki yaklaşımları*. Yayınlanmamış araştırma.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.



# TÜRKİYE VE KUZEY KIBRIS'TA YAŞAYAN OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ OYUN DAVRANIŞLARI

The Play Behaviours of 5-6 Years Old Children  
Attending to Early Childhood Education Programs  
in Turkey and Turkish Republic of Northern Cyprus  
(TRNC)

Gönderim Tarihi: 16.04.2016

Kabul Tarihi: 08.08.2016

Hülya GÜLAY OGELMAN\*  
Fulçağ Gizem ERDENTUĞ\*\*  
Pembe AYTAÇ\*\*\*  
Özlem AKDENİZ\*\*\*\*  
Menekşe GÜNER\*\*\*\*\*  
Vedia ESE\*\*\*\*\*

**ÖZ:** Araştırmanın amacı, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ta okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş grubu çocuklarının oyun davranışlarını karşılaştırmaktır. Araştırmada iki çalışma grubu bulunmaktadır. İlk grubu, Türkiye Cumhuriyeti'nde Denizli ili Pamukkale ve Merkezefendi İlçeleri'nde okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş grubu 50 çocuk oluşturmaktadır. İkinci grubu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Lefkoşa kazasına bağlı okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaş grubu 35 çocuk oluşturmaktadır. Bulgulara göre, araştırmaya dahil olan beş oyun davranışının ikisinde (sosyal oyun ve yalnız pasif oyun) anlamlı farklılık bulunmuştur. Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan 5-6 yaş çocuklarının sosyal oyun ve yalnız pasif oyun puanlarının, Türkiye'de yaşayanlara göre daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. İtiş kakış, sessiz ve yalnız aktif oyun davranışlarında iki gruptaki çocuklar arasında anlamlı düzeyde farklılık belirlenmemiştir. TC'nde yaşayan çocukların itiş kakış oyun ve yalnız pasif oyun davranışları cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık

\* Doç. Dr., Denizli Eğitim ve Sosyal Araştırma Merkezi, hulya.gulay@gmail.com

\*\* Yakın Doğu Üniversitesi, giz.m@live.com

\*\*\* Okul Öncesi Eğitimi Öğretmeni, Yakın Doğu Üniversitesi, pembe03@gmail.com

\*\*\*\* Okul Öncesi Eğitimi Öğretmeni, Yakın Doğu Üniversitesi, ozlemakdeniz93@gmail.com

\*\*\*\*\* Arş. Gör. Yakın Doğu Üniversitesi, menekse\_fadil@hotmail.com

\*\*\*\*\* Arş. Gör. Yakın Doğu Üniversitesi, vediaeese@gmail.com



göstermektedir. Erkeklerin itiş kakış oyun ve yalnız pasif oyun davranışı puan ortalamaları, kızların itiş kakış oyun ve yalnız pasif oyun davranışı puan ortalamalarına göre daha yüksektir. KKTC’nde yaşayan çocukların sosyal oyun, itiş kakış oyun, sessiz oyun, yalnız pasif oyun ve yalnız aktif oyun davranışları cinsiyete göre arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık belirlenmemiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Oyun Davranışları, Okul Öncesi Dönem, Kültürel Farklılıklar, Cinsiyet Farklılıkları.

**ABSTRACT:** The aim of the present study was to compare the play behaviours of 5-6 years old children attending to early childhood education programs in Turkey and Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). The two study groups of the research comprised of fifty children attending to kindergartens located in Pamukkale and Merkezefendi districts of Denizli province, Turkey, and thirty-five children attending to kindergartens in Lefkoşa province of TRNC. Among the five play types focused in the study, significant differences were identified in the social and solitary-passive play types. The analysis of the data revealed that the level of social and solitary-passive play behaviours of 5-6 years old preschool children living in TRNC was higher than the level of play behaviour of the ones living in Turkey. There was no significant difference in the level of rough, reticent and solitary-active types play behaviours of children included into the study groups. However, the study identified significant statistical differences in the level of rough and solitary-passive types of play between female and male preschool children living in Turkey. The average score of boys for rough and solitary-passive types of play was higher than girls’ average score for these types of play. The results of the study revealed no statistically significant gender differences in the social, rough, reticent, solitary-passive, and solitary-active types of play behaviour of preschool children living in TRNC.

**Keywords:** Play Behaviours, Preschool Period, Cultural Differences, Gender Differences.

## GİRİŞ

Oyun, vücut, obje, sembol kullanımı ve ilişkisini içeren bir anda ortaya çıkan, gönüllü katılım ile belli bir hedefe ulaşmak için değil sadece süreçten zevk alındığı için yapılan değişken etkinlikler olarak tanımlanmaktadır (Smith, 2013). Çocukların bilişsel, fiziksel, sosyal, duygusal ve dil gelişimine olumlu katkıları olan oyun, gelişim için hayati önem taşımaktadır (Ginsburg, 2007). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi’nde çocukların oyun olanakları konusuna vurgu yapılmıştır (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Genel Yorum No. 7 Erken Çocuklukta Çocuk Haklarının Uygulanması, 2005). Oyun sağlıklı gelişim için önem taşımaktadır. Anderson-McNamee ve Bailey

(2001) beyin gelişiminin %75'inin doğumdan sonra gerçekleştiğine ve oyunun beyni sinir hücreleri arasında yeni bağlar oluşturması için uyararak yardımcı olduğunu vurgulamaktadır. Oyunun çocuk için başlıca yararları, kalem tutma gibi ince motor ve atlama sıçrama gibi kaba motor becerilerini, konuşma becerilerini, sosyal yeterliliğini olumlu yönde etkilemesi, çocuğun duygularını ifade etmesini, düşünme, yaratıcılık ve problem çözme becerilerinin gelişmesini desteklemektir (Kernan, 2007). Oyun, çocukların yaratıcılıklarını kullanmalarına olanak sağlarken onların hayal güçlerini, becerilerini, fiziksel, bilişsel ve duygusal güçlerini de geliştirir. Oyun sağlıklı bir beyin gelişimi için çok önemlidir. Gerek akranlarıyla gerek yetişkinlerle oynadıkları oyun sayesinde çocuklar, çok erken yaşlarda, çevreleri ile etkileşim içinde olmayı, kendilerine içinde yaşayabilecekleri bir dünya yaratmayı ve büründükleri yetişkin rolleri ile korkularının üstesinden gelmeyi öğrenirler (Ginsburg, 2007). Oyun, çocuğun bütün gelişim alanlarına önemli katkı sağlarken, birçok erken dönem beceri ve yeterlilikleri, oyun oynarken kazanılabilir. Bebekler kendileri ve içinde yaşadıkları dünya hakkında birçok şeyi yetişkinlerle oyun şeklindeki etkileşimleri sayesinde öğrenirler. Küçük çocuklar yeni oyunlar oluşturur ve bu oyunları akranları ile oynarken fiziksel ve sosyal beceriler kazanırlar. Sosyo-dramatik oyunlar çocukların bakış açısı geliştirmeleri, toplumsal rollere bürünmeleri, kendilerini kontrol edebilmeleri, sıralarını beklemeleri, birlikte plan yapmayı ve yapılan planları gözden geçirmeyi öğrenmeleri için zengin bir ortam oluşturmaktadır. Özellikle yetişkin desteği ve yönlendirmeleriyle oynanan aktif oyunlar çocukların dil, okuma yazma, matematik ve fiziksel dünya ile ilgili bilgilerini geliştirmenin yanı sıra onların düşünme becerilerini de olumlu yönde etkilemektedir (Brooker ve Woodhead, 2013).

Edwards (2003) kültürel bir etkinlik de olan oyunun çocukların kendilerini ve çevrelerini araştırmakta, farklı sosyal rolleri deneyimlemekte ve diğer çocuklar ve yetişkinlerle etkileşimindeki önemli rolünü vurgulamıştır. Çocuklar sosyalleşmeye çok erken yaşlarda başlayarak aile, yakın çevre okul, medya gibi toplum birimlerinin etkisiyle içinde yaşadıkları toplumda kabul gören cinsiyet rollerini öğrenirler. Kendilerini kız veya erkek olarak tanımlamaya başlayan çocukların özdeşleştikleri cinsiyet rolleri ise onların kiminle, ne, nasıl ve nerede oynayacaklarını belirler (Edwards, 2003). Ebeveynlerin gerek oyuncak gerekse oyun türü seçimi ile çocuklarına toplumda kabul gören cinsiyet rollerini öğrettiklerini vurgulayan Lau (2014), kız çocuklara bebek, oyun seti, erkek çocuklarına araba, kamyon, tabanca gibi oyuncaklar verilerek kız çocuklarından besleme, bakım, erkek çocuklarından ise fiziksel ve sözel olarak daha hareketli olan oyunlar oynanmasının beklendiğini belirtmiştir. Benzer olarak oyun arkadaşları ve kardeşlerin de cinsiyet rol modellerini temsil ettiğine dikkat çeken Lau (2014) anne-baba, kardeş ve arkadaşlarla oynanan oyunun okulöncesi

dönem çocukların hem cins ve karşı cins rolleri ve bu rollerle ilgili toplum beklentilerini öğrenmedeki katkısının önemini vurgulamıştır. Oyunlardaki cinsiyet farklılıklarının ele alındığı bir çalışmada (Barbu, Cabanes ve Le Manner-Idrissi, 2001) 2 ve 6 yaşlarında 4 gruba ayrılmış 164 çocuğu serbest oyun zamanı esnasında gözlemlenmişlerdir. Araştırmanın bulgularına göre, sosyal ve komplike/karmaşık oyunların sistematik olarak kızlarda daha erken yaşlarda başladığı belirlenmiştir. Kız çocuklarında, 3-4 yaşta birlikte oyun, 4-5 yaşta işbirlikli oyun ve 5-6 yaşta kurallı oyunlarda cinsiyetler arasında kızların lehine anlamlı farklılıkların olduğu ortaya konulmuştur. Aynı çalışmada, erkek çocukların ise kızlara göre yalnız oyunu daha çok tercih edebildikleri belirlenmiştir (Barbu, vd., 2001).

Okul öncesi dönemde oyun, çocuklar için temel bir ihtiyaç ve gelişimi destekleyen önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Oyunun yaşamın ilk yıllarındaki gelişiminde cinsiyet de önemli bir faktördür. Türkiye’de okul öncesi dönemde oyun konusu ile ilgili araştırmalar özellikle son on yıl içinde önemli bir artış göstermiştir (Bekmezci ve Özkan, 2015; Erbay ve Durmuşoğlu Saltalı, 2012; Giren, 2016; Haşıl Korkmaz ve Taner Derman, 2014; İnci Kuzu, 2015). Ancak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ndeki küçük çocukların oyun davranışlarını ele alan ve Türkiye’de yaşayan çocuklarla karşılaştırılmasının yapıldığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. TC ve KKTC, birbirine oldukça yakın iki kültürdür. Bu kültürlerde yaşayan küçük çocukların oyun davranışı gibi çeşitli gelişimsel özelliklerinin ortaya konulduğu çalışmalar ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye’de yaşayan çocukların KKTC gibi benzer kültürler ve farklı kültürler açısından incelendiği çalışmalar sonucunda, okul öncesi dönem çocuklarının gelişimleri kültürel bir bakış açısı ile detaylı bir biçimde incelenebilecektir. Bu tür çalışmalar Türk kültürünün gelişim üzerindeki etkisini ortaya koymak açısından da önem taşımaktadır. Buradan yola çıkılarak araştırmanın amacı, TC ve KKTC’nda okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş grubu çocuklarının oyun davranışlarını karşılaştırmaktır.

Araştırmanın alt amaçları şu şekildedir:

- 1- TC ve KKTC’de yaşayan okul öncesi dönem çocuklarının oyun davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmakta mıdır?
- 2- TC ve KKTC’de yaşayan okul öncesi dönem çocuklarının oyun davranışlarında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmakta mıdır?

## YÖNTEM

Araştırmada, ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır.

## Çalışma Grupları

Araştırmada iki çalışma grubu bulunmaktadır. İlk grubu, Türkiye Cumhuriyeti'nde Denizli ili Pamukkale ve Merkezefendi İlçeleri'nde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bağımsız anaokullarında okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş grubu 28 kız (%56.0), 22 erkek (% 44.0) olmak üzere 50 çocuk oluşturmaktadır. Çocukların yaş ortalaması, 5 yıl 7 ay 18 gündür (en az 5 yıl 1 ay, en çok 6 yaş iki ay 3 gün). İkinci grubu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Lefkoşa kazasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilkokulların anasınıflarında okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş grubu 21 kız (%60.0), 14 erkek (%40.0) olmak üzere 35 çocuk oluşturmaktadır. İkinci örneklem grubundaki çocukların yaş ortalaması 5 yıl 4 ay 28 gündür (en az 5 yıl 20 gün; en çok 6 yaş 5 gündür).

## Veri Toplama Araçları

**Kişisel Bilgi Formu:** Kişisel bilgi formu, çocukların cinsiyet, yaş, okul türü bilgilerini içermektedir.

**Okul Öncesi Oyun Davranışı Ölçeği,** 1998 yılında, küçük çocukların oyunlar sırasında gösterdikleri bireysel davranışlarını öğretmen görüşlerine göre belirlemek amacıyla Robert J. Coplan ve Kenneth H. Rubin tarafından geliştirilmiştir. On sekiz maddeden oluşan ölçeğin beş alt ölçeği bulunmaktadır: Sessiz davranış alt ölçeği, etrafı amaçsızca izlemeye dayalı maddelerden oluşmaktadır. Yalnız-pasif davranış alt ölçeği, çocuğun yalnız başına oynadığı, bir şeyleri inşa etmeye, kurmaya ve keşfetmeye dayalı oyun davranışlarını içermektedir. Yalnız-aktif davranış ölçeği, çocuğun tek başına oynadığı koşma, müzik aleti çalma ya da canlandırmalar, rol-oyunlar gibi oyunları içeren maddelerden oluşmaktadır. Sosyal oyun alt ölçeği, grup oyunu, sosyo-dramatik oyun ve akran etkileşimi ile ilgili maddeleri barındırır. İtiş-kakış oyun alt ölçeği, kavga ediyormuş gibi yapmak, boğuşmak gibi harekete dayanan maddelerden oluşmaktadır. Maddelerin her biri 5li likert tipinde (1=hiç, 5=her zaman) değerlendirilmektedir. Alt ölçeklerden alınan toplam puan, çocuğun o davranışı oyun boyunca ne kadar sıklıkta gösterdiğini ifade etmektedir. Ölçme aracı Türkçe'ye Gülşay Ogelman tarafından uyarlanmıştır (Gülşay-Ogelman, 2012). Bu araştırmada alt ölçeklerin iç tutarlılık katsayıları (Cronbach Alpha) şu şekildedir: Sessiz davranış alt ölçeği, .82; yalnız-pasif davranış alt ölçeği, .80; yalnız-aktif davranış ölçeği, .81; sosyal oyun alt ölçeği, .89 ve itiş-kakış oyun alt ölçeği .89'dur.

## Uygulama

Okul Öncesi Oyun Davranışı Ölçeği, okul öncesi eğitimi öğretmenleri tarafından her çocuk için ayrı ayrı doldurulmuştur. Öğretmenler çocuklarla ilgili yaklaşık 4 aylık gözlemlerine dayanarak formları doldurmuşlardır.

## Veri Analizi

TC ve KKTC'nde yaşayan 5-6 yaş çocuklarının oyun davranışlarının incelenildiği bu çalışmada, iki ülkede yaşayan çocukların oyun davranışları ile ilgili puan ortalamalarının normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir (Türkiye'de yaşayan çocuklar için: sosyal oyun toplam puanları (K-S(Z)=.272), itiş kakış toplam (K-S (Z)=275), sessiz oyun toplam (K-S (Z)=.198), yalnız pasif oyun toplam (K-S (Z)=154), yalnız aktif oyun toplam (K-S (Z)=217). Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan çocuklar için: sosyal oyun toplam puanları (K-S(Z)=.844), itiş kakış toplam (K-S (Z)=802), sessiz oyun toplam (K-S (Z)=.892), yalnız pasif oyun toplam (K-S (Z)=967), yalnız aktif oyun toplam (K-S (Z)=914). Verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle iki ülkedeki çocukların oyun davranışları arasındaki farklılıkları belirlemek için İlişkisiz Örneklem İçin T Testi; iki ülkedeki çocukların oyun davranışlarının cinsiyete göre incelenmesi amacıyla da İlişkili Örneklem İçin T Testi uygulanmıştır.

## BULGULAR

**Tablo 1.** TC ve KKTC'de Yaşayan Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Oyun Davranışları Arasındaki Farklılığa Yönelik İlişkisiz Örneklem İçin T Testi Sonucu

Oyun Davranışı	Ülke	N	$\bar{X}$	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t testi		
						t	Sd	p
Sosyal Oyun Davranışı	TC	50	23.34	3.64	.51	-1.955	83	.050*
	KKTC	35	24.89	3.51	.59			
İtiş Kakış Oyun Davranışı	TC	50	4.02	2.43	.34	1.363	83	.177
	KKTC	35	3.37	1.70	.29			
Sessiz Oyun Davranışı	TC	50	7.34	2.59	.37	-.346	83	.730
	KKTC	35	7.51	1.76	.30			
Yalnız Pasif Oyun Davranışı	TC	50	12.64	2.02	.29	-2.163	83	.033*
	KKTC	35	14.05	3.96	.67			
Yalnız Aktif Oyun Davranışı	TC	50	6.30	1.15	.16	-.369	83	.713
	KKTC	35	6.43	2.05	.35			

\*p<.05

Tablo 1'de TC ve KKTC'nde yaşayan 5-6 yaş çocuklarının sosyal oyun ( $t = -1.955$ ,  $p < .05$ ) ve yalnız pasif oyun ( $t = -2.163$ ,  $p < .05$ ) davranışları arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılığın olduğu belirlenmiştir. KKTC'nde yaşayan çocukların sosyal oyun ( $\bar{X} = 24.89$ ) ve yalnız pasif oyun ( $\bar{X} = 14.05$ ) davranışlarına ilişkin puan ortalamalarının, TC'nde yaşayan çocukların sosyal oyun ( $\bar{X} = 23.34$ ) ve yalnız pasif oyun ( $\bar{X} = 12.64$ ) puan ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. İki gruptaki çocukların itiş kakış oyun ( $t = 1.363$ ,  $p > .05$ ),

sessiz oyun ( $t = -.346, p > .05$ ) ve yalnız aktif oyun ( $t = -.369, p > .05$ ) davranışları arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık belirlenmemiştir.

**Tablo 2.** TC ve KKTC'de Yaşayan Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Oyun Davranışlarının Cinsiyete Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin İlişkili Örneklemeler İçin T Testi Sonucu

Oyun Davranışı	Ülke	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	ss	$Sh_{\bar{x}}$	t testi		
							t	Sd	p
Sosyal Oyun Davranışı	TC	Kız	28	22.93	4.53	.86	-.900	48	.373
		Erkek	22	23.86	2.00	.42			
	KKTC	Kız	21	25.05	3.11	.68	.330	33	.744
		Erkek	14	24.64	4.16	1.11			
İtiş Kakiş Oyun Davranışı	TC	Kız	28	2.57	1.14	.21	-6.421	48	.000**
		Erkek	22	5.86	2.40	.51			
	KKTC	Kız	21	3.00	1.55	.34	-1.621	33	.114
		Erkek	14	3.93	1.82	.49			
Sessiz Oyun Davranışı	TC	Kız	28	7.68	2.79	.53	1.043	48	.302
		Erkek	22	6.91	2.31	.49			
	KKTC	Kız	21	7.52	1.86	.41	.039	33	.969
		Erkek	14	7.50	1.65	.44			
Yalnız Pasif Oyun Davranışı	TC	Kız	28	11.75	2.01	.38	-4.028	48	.000**
		Erkek	22	13.77	1.38	.29			
	KKTC	Kız	21	14.43	4.21	.92	.674	33	.505
		Erkek	14	13.50	3.63	.97			
Yalnız Aktif Oyun Davranışı	TC	Kız	28	6.29	1.12	.21	-.098	48	.922
		Erkek	22	6.32	1.21	.26			
	KKTC	Kız	21	6.48	1.60	.35	.166	33	.869
		Erkek	14	6.36	2.65	.71			

\*\*p<.01

Tablo 2'ye göre TC'nde yaşayan çocukların itiş kakiş oyun ( $t = -6.421, p < .01$ ) ve yalnız pasif oyun ( $t = -4.028, p < .01$ ) davranışları cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir. Erkeklerin itiş kakiş oyun ( $\bar{X} = 5.86$ ) ve yalnız pasif oyun ( $\bar{X} = 13.77$ ) davranışı puan ortalamaları, kızların itiş kakiş oyun ( $\bar{X} = 2.57$ ) ve yalnız pasif oyun ( $\bar{X} = 11.75$ ) davranışı puan ortalamalarına göre daha yüksektir. TC'nde yaşayan çocukların sosyal oyun ( $t = -.900, p > .01$ ), sessiz oyun ( $t = 1.043, p > .01$ ) ve yalnız aktif oyun ( $t = -.098, p > .01$ ) davranışlarının cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Aynı tabloda, KKTC'nde yaşayan çocukların sosyal oyun ( $t = .330, p > .01$ ), itiş kakiş oyun ( $t = -1.621, p > .01$ ), sessiz oyun ( $t = .039, p > .01$ ), yalnız pasif oyun ( $t = .674, p > .01$ ) ve yalnız aktif oyun ( $t = .166, p > .01$ ) davranışları arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık belirlenmemiştir.

## TARTIŞMA

Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan 5-6 yaş grubu çocukların oyun davranışlarının karşılaştırıldığı bu çalışmanın bulgularına göre, araştırmaya dahil olan beş oyun davranışının ikisinde (sosyal oyun ve yalnız pasif oyun) anlamlı farklılık bulunmuştur. Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan 5-6 yaş çocuklarının sosyal oyun ve yalnız pasif oyun puanlarının, Türkiye'de yaşayanlara göre daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Okul öncesi dönemde oyunla ilgili yapılan araştırmalar, kültürel farklılıkların oyun davranışlarını etkileyebileceğini ifade etmektedir (Gosso, 2010). Oyunda kültürel farklılıkların, çocuklara sunulan oyun imkanları, oyun araç gereçleri, oyun oynama süresi, yetişkinin oyuna katılma sıklığı ve şekli, yetişkinin çocuğa oyun konusunda model olması, akran grubunun yapısı gibi farklı değişkenlerden kaynaklanabileceği ifade edilmektedir (Gosso ve Carvalho, 2013). Bu araştırmada Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'taki küçük çocukların oyun davranışları karşılaştırılmış ancak sebepleri incelenmemiştir. Bu araştırmanın sınırlılıklarından biridir. Bu doğrultuda sonraki çalışmalarda bu farklılıkların hangi etkenlerden kaynaklanabileceği araştırılmalıdır. Farklı yerlerde yaşayan çocukların oyun davranışları ile ilgili çalışmalardan birinde (Shigaki, 1991) Japon ve Amerikalı okul öncesi dönem çocuklarının oyunları karşılaştırılmıştır. Çalışmada, Japon çocukların, Amerikalı akranlarına göre oyunlar sırasında paylaşmaya ve grup oyunlarına daha çok yönlendirildiği belirtilmiştir. Çalışmada bu farklılığın, kültürel yapının yetişkinlerin çocukları oyunlara yönlendirmesi ile aktarılmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Ayrıca yetişkinlerin küçük çocuklarının oyunları üzerindeki etkilerine dikkat çekilmiştir (Shigaki, 1991). Buradan yola çıkarak, bu çalışmanın bulguları, okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin sınıflarında izledikleri stratejiler, sınıf yönetim şekilleri, oyuna bakış açıları, çocukları oyuna yönlendirme şekilleri gibi faktörlerin çocukların oyun davranışları üzerindeki etkisi ile yorumlanabileceği düşünülmektedir.

İtiş kakış, sessiz ve yalnız aktif oyun davranışlarında iki gruptaki çocuklar arasında anlamlı düzeyde farklılık belirlenmemiştir. Sonuç, itiş kakış, sessiz ve yalnız aktif oyun davranışlarında kültürlerarası farklılık yerine farklı değişkenlerin etkisinin olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Duman ve Temel (2011) tarafından yapılan çalışmada da Türk ve Amerikalı okul öncesi dönem çocuklarının oyunlarında itiş kakış oyunlarının oldukça düşük düzeyde oynandığı belirlenmiştir. Yaşamın ilk yıllarındaki oyun davranışlarını kültürün yanı sıra etkileyen birçok değişken bulunmaktadır. Yaş, cinsiyet, anne-baba-çocuk ilişkisi, sosyal çevre, kardeş sahibi olup olmama, kardeş sayısı, engelli olma, bilişsel yeterlilik, yaşanan yer, vb. faktörler çocukların oyun davranışlarını etkilemektedir (Handth, Cao ve Mokhtarian, 2008; Veitch, Salmon ve Ball, 2008).

Bu çalışmada, oyun davranışları üzerinde kültürel farklılığın belirlenmemesi, çocukların oyun davranışlarını etkileyen değişkenlerin etkisinin olabileceğini düşündürmektedir.

TC'nde yaşayan çocukların itiş kakış oyun ve yalnız pasif oyun davranışları cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir. Erkeklerin itiş kakış oyun ve yalnız pasif oyun davranışı puan ortalamaları, kızların itiş kakış oyun ve yalnız pasif oyun davranışı puan ortalamalarına göre daha yüksektir. Çocukların oyun davranışları önceden belirtildiği gibi cinsiyete göre de farklılık gösterebilmektedir. Kızların ve erkeklerin oyun tercihleri farklılaşabilmektedir (Goldstein, 1995). İtiş kakış oyun ile ilgili yapılan çalışmalar (Edwards, 2000; Humphreys ve Smith, 1987; Pellegrini ve Smith, 1998), erkek çocuklarının kızlara göre daha hareketli olduğunu ve bu özelliklerinden kaynaklı, itiş kakış oyunu da kızlara göre daha çok oynadıkları belirlenmiştir. Bu araştırmada da Türkiye'deki çalışma grubunda, erkek çocukların kızlara göre daha çok itiş kakış oyunu oynadıkları belirlenmiştir. Bu açıdan araştırmanın bulguları benzer çalışmalarla paralellik göstermektedir. Araştırmada, Türkiye'deki erkek çocukların yalnız-pasif oyunu kız akranlarına göre daha sık oynadıkları da ortaya konulmuştur. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar (Goldstein, 1995; Humphreys ve Smith, 1987), erkeklerin kızlara göre kalabalık gruplarda oyun oynamayı tercih ettikleri yönündedir. Bu açıdan araştırma bulguları benzer çalışmalarla paralellik göstermemektedir. Bu çalışmada, erkek çocukların yalnız-pasif oyunu tercih etmelerinde cinsiyet faktörünün ötesinde, sınıftaki akran grubunun yapısı, sosyal konum gibi değişkenlerin cinsiyete göre oyun tercihinde daha baskın faktörler olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Akranları tarafından dışlanan, akran ilişkilerinde sorunlar yaşayan çocuklar, akran ilişkilerinde sorun yaşamayan çocuklara göre yalnız pasif oyunu daha çok tercih edebilmektedir (Gallacher ve Sylvester, 2009; Hampton ve Fantuzzo, 2003). Bu çalışmada da, bu tür çocuklar olabileceği düşünülebilir.

KKTC'nde yaşayan çocukların sosyal oyun, itiş kakış oyun, sessiz oyun, yalnız pasif oyun ve yalnız aktif oyun davranışları arasında cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık belirlenmemiştir. Bu sonuç da yukarıda belirtilen farklı değişkenlerin etkisinden kaynaklanabileceği ve bu değişkenlerin cinsiyete göre çocukların oyun davranışları üzerinde daha baskın olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan 5-6 yaş grubu çocukların oyun davranışlarının karşılaştırıldığı bu çalışmada, araştırmaya dahil olan beş oyun davranışının ikisinde (sosyal oyun ve yalnız pasif oyun) anlamlı farklılık bulunur-



ken; sosyal oyun, itiş kakış oyun, sessiz oyun, yalnız pasif oyun ve yalnız aktif oyun davranışları arasında cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık belirlenmemiştir. Sonuçlara göre araştırmadaki oyun davranışlarının çoğunluğunda kültürlerarası ve cinsiyete dayalı farklılık bulunmamaktadır.

Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan okul öncesi dönem çocuklarının oyun davranışlarının incelendiği bu çalışmada bazı sınırlılıklar da bulunmaktadır. Çalışma Türkiye'de Denizli ilinde ve Kuzey Kıbrıs'ta Lefkoşa kazasında okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş grubu çocuklarla sınırlıdır. Sonraki çalışmalarda farklı kültürlerin ve daha kalabalık çalışma gruplarının yer aldığı çalışmalar planlanabilir. Bu sınırlılıklar doğrultusunda sonraki çalışmalar için şu öneriler getirilebilir: Bu çalışmada, bazı oyun davranışlarında iki gruptaki çocuklar arasında farklılıklar olabildiği ortaya konulmuştur. Sonraki çalışmalarda bu farklılıkların nedenleri incelenebilir. Bu çalışmada, çocukların oyun davranışları öğretmen görüşlerine dayalı olarak incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda gözlem gibi farklı tekniklerle çocukların oyunları hakkında bilgi toplanabilir. Ayrıca Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan okul öncesi dönem çocuklarının incelendiği çalışmaların sayısı arttırılabilir. Özellikle Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan çocukların oyun davranışları ile ilgili araştırmalar çeşitlendirilebilir. Boylamsal çalışmalar ile çocukların oyun davranışları izlenebilir. Okul öncesi eğitimi öğretmenlerine ve anne-babalara çocuklarla oyun oynama, oyunun çocuk için önemi, yetişkinin oyundaki rolü ve etkisi gibi konularda eğitimler verilebilir. Okul öncesi eğitimi öğretmenleri, çocukların oyunlarını gözlemleyebilir. Oyunlarda akran ilişkilerini geliştirici önlemler alınabilir. Öğretmenler ve anne-babalar çocuklarla düzenli olarak oyun oynayabilirler.

## KAYNAKÇA

- Anderson-McNamee, K. J., ve Bailey, S. (2010). The importance of play in early childhood development. *Montana State University Extension*. 11 Aralık 2015 tarihinde <http://store.msuextension.org/publications/HomeHealthandFamily/MT201003HR.pdf>. adresinden erişildi.
- Barbu, S., Cabanes, G. ve Le Maner-Idrissi, G. (2011). Boys and girls on the playground: Sex differences in social development are not stable across early childhood. *PLoS ONE* 6(1), 1-7. 15 Mart 2016 tarihinde <http://journals.plos.org/plosone/article/asset?id=info:doi/10.1371/journal.pone.0016407.PDF> adresinden erişildi.
- Bekmezci, H., ve Özkan, H. (2015). Oyun ve oyuncağın çocuk sağlığına etkisi. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 5(2), 81-87.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi. (2005). *Erken Çocuklukta Çocuk Haklarının Uygulanması* (Genel Yorum No. 7). 14 Mart 2016 tarihinde [http://www.unicef.org/turkey/pr\\_2010/pdf/\\_CRC\\_General\\_Comment\\_No.7.pdf](http://www.unicef.org/turkey/pr_2010/pdf/_CRC_General_Comment_No.7.pdf) adresinden erişildi.
- Brooker, L., ve Woodhead, M. (2013). *The right to play*. Aberystwyth: Cambrian.
- Duman, G., ve Temel, F. (2011). Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nde anasınıfına devam eden çocukların oyun davranışlarının incelenmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 279-298.
- Edwards C. P. (2000). Children's play in cross-cultural perspective: A new look at the six cultures study. *Cross Cultural Research*, 34, 318-338.
- Edwards, S. (2003). New directions: Charting the paths for the role of sociocultural theory in early childhood education and curriculum. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 4(3), 251-266.
- Erbay, F. ve Saltalı, D. N. (2012). Altı yaş çocuklarının günlük yaşantılarında oyunun yeri ve annelerin oyun algısı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Fakültesi Dergisi*. 13(2), 249-264.
- Gallacher, K. C., ve Sylvester, P. R. (2009). Supporting peer relationships in early childhood. O. A. Barbarin, and B. H. Vasik. (Eds.), *Handbook of Child Development & Early Childhood: Research and Practice*. İçinde (ss. 223-247). New York: Guilford Press.
- Ginsburg, K. R. (2007). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. *PEDIATRICS*, 119, 182-191. 15 Mart 2016 tarihinde <http://pediatrics.aappublications.org/content/119/1/182> adresinden erişildi.

- Giren, S. (2016). Early childhood education teachers' metaphors about play concept for preschoolers. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(1), 372-388.
- Goldstein, J. (1995). Aggressive toy play. A. D. Pellegrini (Ed.), *The future of play theory* içinde (ss. 127-147). Albany, NY: State University of New York Press.
- Gosso Y. (2010). Play in different cultures. P. K. Smith (Ed.), *Children and play* içinde (ss. 80-98). New York, NY: J. Wiley.
- Gosso, Y., ve Carvalho A. M. A. (2013). Play and cultural context. *Encyclopedia on Early Childhood Development*. 18 Mart 2016 tarihinde <http://www.child-encyclopedia.com/play/according-experts/play-and-cultural-context> adresinden erişildi.
- Gülay-Ogelman, H. (2012). Okul Öncesi Oyun Davranış Ölçeği'ni (ODÖ) Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Uluslararası Hakemli Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 201-221.
- Hampton, V., ve Fantuzzo, J. (2003). The relationship between interactive peer play in kindergarten and school adjustment for low income urban children. *School Psychology Review*, 32, 77-91.
- Handt S, Cao X, ve Mokhtarian P. (2008). *Neighborhood design and children's outdoor play: Evidence from Northern California*. *Children, Youth and Environment*, 18(2), 160-179.
- Haşıl Korkmaz, N., ve Taner Derman, M. (2014). Opinions of play in Turkish fathers. *WCLTA 2013. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 141, 1182-1186.
- Humphreys A.P., ve Smith P. K. (1987). Rough and tumble, friendship and dominance in schoolchildren: evidence for continuity and change with age. *Child Development*, 58, 201-212.
- İnci Kuzu, Ç. (2015). Okul öncesi dönemdeki çocukların cinsiyet önyargıları ile oyuncak seçimi ve ebeveynlerin buna etkisi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 651-654.
- Kernan, M. (2007). Play as a context for early learning and development. A research paper. *Aistear: The Early Childhood Curriculum Framework*. 14 Mart 2016 tarihinde [http://www.ncca.ie/en/Curriculum\\_and\\_Assessment/Early\\_Childhood\\_and\\_Primary\\_Education/Early\\_Childhood\\_Education/How\\_Aistear\\_was\\_developed/Research\\_Papers/Play\\_paper.pdf](http://www.ncca.ie/en/Curriculum_and_Assessment/Early_Childhood_and_Primary_Education/Early_Childhood_Education/How_Aistear_was_developed/Research_Papers/Play_paper.pdf) adresinden erişildi.

- Lau, E. (2014). Preschooler gender-typed play behaviours as a function of gender of parents, siblings, and playmates. *Applied Psychology Opus*, 11 Aralık 2015 tarihinde <http://steinhardt.nyu.edu/appsycho/opus/issues/2014/fall/lau>. adresinden erişildi.
- Pellegrini A. D., and Smith P. K. (1998). Physical activity play: the nature and function of a neglected aspect of play. *Child Development*, 69(3), 577-598.
- Shigaki, I. (1991). An examination of social interaction and play activities of infants and toddlers in Japanese day care. (*ERIC Document Reproduction Service No. ED 338419*).
- Smith P. K., (2013). Play–Synthesis. R. E. Tremblay, M. Boivin, ve RDeV Peters, (Eds.), *Encyclopedia on Early Childhood Development*. Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Childhood Development and Strategic Knowledge Cluster on Early Child Development. (i-iii). 10 Aralık 2015 tarihinde <http://www.child-encyclopedia.com/pages/PDF/synthesis-play.pdf>. adresinden erişildi.
- Veitch J, Salmon J. ve Ball K. (2008). Children's active free play on local neighborhoods: A behavioral mappint study. *Health Education Research*, 23(5), 870-879.



# GİRİŞİM SERMAYESİ YATIRIM ORTAKLIKLARININ KARLILIKLARINA GÖRE PERFORMANSLARININ ANALİZİ

Analysis of Venture Capital Investment Trust  
Incorporations' Performances According to  
Profitabilities

Gönderim Tarihi: 16.08.2016

Kabul Tarihi: 03.11.2016

Ramazan AKBULUT\*

Ömer Faruk RENÇBER\*\*

Bünyamin ŞEN\*\*\*

**ÖZ:** Bu çalışmada, girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının karlılıklarına göre performanslarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları, ülkemizde girişim sermayesini sağlayan oluşumlardan birisidir. Girişim sermayesi yatırım ortaklıkları sahip oldukları fonları, rekabet ve yüksek büyüme potansiyeline sahip şirketlere yatırım yaparak gerek şirketlere değer kazandırmayı gerekse yatırımcılarına kazanç sağlamayı hedeflemektedir. Şirketlerin performans ölçümleri 2011-2015 yılları arasında kapsamaktadır. Performanslar prometee yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda 2011 yılında İş girişim, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında Gözde ve 2015 yılında Kobi GSYO şirketlerinin en yüksek performansa sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra şirketlerin karlılık performanslarının yıldan yıla değişkenlik gösterdiği ve performans ölçümündeki en önemli değişkenin Net Kar Marjı olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları, Karlılık, Performans, Promethee Metodu.

**ABSTRACT:** The aim of this article is to compare the performances of venture capital investment trust incorporations according to their profitabilities. Venture capital investment trustin corporations are one of them that is gathered venture capital in our country. Venture capital investment trust incorporations are target which they have gathered funds to add value to the companies and to supply earnings to the entrepreneurs through investing

\* Doç. Dr., Harran Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, ramazanakbulut@yahoo.com

\*\* Öğrt. Grv., Çukurova Üniversitesi/Kozan Meslek Yüksekokulu, ofrencber@cu.edu.tr

\*\*\* Öğrt. Grv., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, bunyaminsen@mu.edu.tr

in the companies with high growth and competitive power. Analysis period of firms covers between the years 2011-2015. Their performance has been analysed with promethee method. At the end of the analysis It was found that was found that Incorporations have been the highest performance in the years that respectively İş Venture Capital Inc. in the year 2011, Gözde Venture Capital Inc. in the years 2012, 2013 and 2014 and Kobi Venture Capital Inc. in the 2015. Apart from these, it was found that firms' profitabilities change from year to year and net profit margin is the most important variable in the performance measurement.

**Keywords:** Venture Capital Investment Trust Incorporations, Profitability, Performance, Promethee Method.

## GİRİŞ

Girişim sermayesi, fon fazlasına sahip yatırımcıların, gelişme potansiyeli yüksek olan küçük ve orta ölçekli işletmelerin oluşumu ve faaliyete geçmesi için yaptıkları uzun vadeli bir yatırım olarak ifade edilebilir. Girişim sermayesi yatırım ortaklığı, kayıtlı sermayeli olarak kurulan ve çıkarılmış sermayelerini esas olarak girişim sermayesi yatırımlarına yönelten ortaklıklardır (SPK, 2016).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan en büyük finansal sorunlardan biri, kaynak bulmak ve bu kaynakları doğru zamanda, doğru yerlere yatırım olarak yönlendirebilmektir. Teknolojik gelişmenin yavaş olduğu, yeni fikir ve düşüncelerin hayata geçirilmesinde zorluklarla karşılaşılan ekonomilerde, risk sermayesi yöntemi, makro anlamda rekabeti teşvik eden, bu sayede de üretimin ve kalkınmanın önünü açan bir unsur olmaktadır (Akbulut, 2013).

Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları (GSYO), mülga 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile hukuk sistemimize girmiş ve söz konusu kanunu yürürlükten kaldıran 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nda da yer almıştır. Tüm yatırım ortaklıkları ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler Kurul Tebliğlerinde yapılmıştır. Bu kapsamda, girişim sermayesi yatırım ortaklıklarına ilişkin olarak da III-48.3 sayılı Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliği (Tebliğ) düzenlenmiştir. GSYO'lar anonim şirket şeklinde kuruldukları için, sermaye piyasası mevzuatında düzenlenmemiş tüm konularda, Türk Ticaret Kanunu'nun anonim şirketlere ilişkin düzenlemelerine uymakla yükümlüdürler (SPK, 2016).

Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları, ülkemizde girişim sermayesini sağlayan oluşumlardan birisidir. Girişim sermayesi yatırım ortaklığı şirketleri sahip oldukları fonları, rekabet ve yüksek büyüme potansiyeline sahip şirketlere yatırım yaparak gerek şirketlere değer kazandırmayı gerekse yatırımcılarına ka-

zanç sağlamayı hedeflemektedir (Gün ve Karadağ, 2016). Dolayısı ile yatırım yapılan şirketlerin başarısı girişim sermayesi firmalarının performans göstermelerine yansiyacaktır. Bu çerçevede çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının kârlılık durumları analiz edilmiş ve performansları karşılaştırılmıştır. Bu şirketler, Gözde Girişim sermayesi Yatırım ortaklığı (GSYO), Verüsatürk GSYO, Egeli Co GSYO, Egeli co Tarım GSYO, Hedef GSYO, Rhea GSYO, İş girişim GSYO, Gedik GSYO, Alesta GSYO, SNK GSYO, Öncü GSYO, Doğuş SK GSYO ve KOBİ GSYO şirketleridir.

Çalışmada verilerine ulaşılabilen 11 GSYO şirketinin 2011-2015 yılları arasındaki verisine dayanarak promethee yöntemi ile performans düzeyleri hesaplanmıştır. Buna göre GSYO ve karlılığa dayalı performans analizleri ile ilgili daha önceden yapılan çalışmaları içeren literatür özetinin ardından çalışmanın yöntemi olan promethee tekniği kısaca anlatılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde yapılan uygulamanın sonuçlarına yer verilmiş ve son bölümünde bulguların karşılaştırması yapılmıştır.

## LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının performans ile ilgili olarak yaptığımız araştırmalarda ülkemizde çok az sayıda çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu çerçevede Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının ülkemizde yeni gelişen ve incelenen bir konu olması nedeniyle araştırma konumuz ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgili olabilecek, ulaşılabilen ulusal ve uluslararası çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Gün ve Karadağ (2016) yaptıkları çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören 6 adet Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığının 2015-2016 yılları arasındaki üç aylık finansal verilerine oran analizi uygulayarak firmaların likidite, finansal yapı ve kârlılık oranları açısından ortalama olarak birbirinden farklı performans sergiledikleri bulgusuna ulaşmışlardır.

Bayazıtlı, Özdemir ve Çolak (2015), çalışmalarında risk sermayesi yatırım ortaklığı modelinin Türkiye'deki gelişimi ve yükselişinin, yüksek (ileri) teknoloji ürünlerin üretilmesi ve girişimcilik hamlelerinin desteklenmesi açısından büyük önem arz etmekte olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca rüzgâr türbini üretimi alanında faaliyet gösteren firmalara risk sermayesi yatırım ortaklığı modeliyle kaynak sağlanabilmesinin devlet tarafından desteklenmesini ve teşvik edilmesini önermişlerdir.

Ertürk ve Sayılğan (2014), kamu rolünün girişim sermayesi fonlarına etkisini analiz ettikleri **çalışmalarında** girişim sermayesinin geliştirilmesi amacıyla hukuki ve düzenleyici çerçevenin geliştirilmesi, girişim sermayesi yatırımlarının



arttırılması, girişim sermayesi fonlarının yatırım yapabileceği şirket stokunun ve kalitesinin artırılması *yönünde öneride* bulunmuşlardır.

Günay (2009) çalışmasında bilgi teknolojisi sektöründe faaliyet gösteren KO-Bİ'lerin çalışanları, yöneticileri ve sahiplerinin yeni ekonominin kalkınması için girişim sermayesi ve halka arzlarla ilgili temel problemleri nasıl algıladığı veya kavradığını ortaya çıkarmak için nitel bir araştırma deseni geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, İstanbul Teknik, Yıldız Teknik ve Boğaziçi Üniversitesi KOSGEB (KOBİ Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı)'de bulunan KOBİ'lerdeki yukarıda değinilen kesimlere uygulanmak amacıyla bir anket geliştirilmiştir. Çalışmada yeni ekonominin kalkınması bağımlı değişken, girişim sermayesi ve halka arzlar bağımsız değişken olarak alınmıştır. İki bağımsız değişken, toplam 37 alt kalemle temsil edilmiş olup bunların 23 tanesi girişim sermayesi ile ilgili iken, geriye kalan 14 tanesi halka arzlarla ilgilidir. Çalışmanın sonucunda, girişim sermayesi ve halka arzlarla ilgili faktörlerin Türkiye'de yeni ekonominin kalkınmasında etkin olduklarını belirlemiştir.

Soydemir (1994)'e göre girişim sermayesi finansman yönteminde genel amaç, ülkelerin klasik finansman yöntemleriyle finanse etmekte zorlandıkları genç ve riskli yatırımları özellikle hisse senedi yoluyla finansman imkânı sağlamaktır. Yazara göre bu finansal sistemin başarılı bir şekilde işlemesi; (1) Teknolojik yenilik getiren projelerin kurulabilmesine ve seçimine, (2) Bu projelere aktarılacak fonların risk sermayesi yatırım ortaklığı tarafından temin edilebilmesine ve (3) projelerin uygulanmasına ve bu sırada yeterli teknik, mali, hukuki ve pazarlama desteğine bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Yurtgün (2015), çalışmasında girişim sermayesi şirketlerini vergi açısından incelemiş ve şu sonuçlara ulaşmıştır: "Girişim sermayesi fonu adı ile mevzuatımıza dâhil olan yeni teşvik sistemi bir mükellefin beyan edilecek gelirinin %10'u oranında fon ayırmak suretiyle yeni yatırımlara kaynak aktarmasını sağlamakta, ayrılan fon tutarı belli şartların taşınması halinde beyanname üzerinden indirim konusu yapma hakkını mükellefe vermektedir. Ayrıca girişim sermayesi yatırım ortaklığı adı ile anılan girişim şirketlerine yapılan hisse senedi ve yatırım fonu yatırımlarından elde edilen kazançlar kurumlar vergisinden istisna edilerek teşvik uygulaması devam etmekte, girişim sermayesi yatırım ortaklıkları ve fonlarının da kazançları kurumlar vergisinden istisna edilerek girişim şirketlerinin bu alanda daha çok faaliyet göstermelerinin amaçlandığı düşünülmektedir."

Karabayır vd. (2012)'in melek yatırımcılar ve girişimci odaklılığını ele aldıkları çalışmada, melek yatırımcıların özellikleri ile yatırım yapmış oldukları işletmelere olan katkılarının belirlenmesi ve girişimci odaklılık ile melek yatırımcı kararları arasındaki ilişkinin ortaya konulmasını amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, melek yatırımcıların yatırım kararı vermelerinde etkili olan tek

faktörün yatırımın karlılığı olmadığı, girişimci odaklılığın boyutları (risk alma, yenilikçilik, proaktiflik) ile melek yatırımcıların aldıkları kararlar arasında güçlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, melek yatırımcıların, yapmış oldukları sermaye yatırımı dışında yeni girişimlerin; pazarlama, finansman ve yönetim kararlarında önemli rol oynadıklarının görüldüğünü belirtmişlerdir.

Aytaç (2015) çalışmasında Türkiye’de yeniliğin çıktısı olan patent ile girişim sermayesi arasındaki ilişkiyi 2000-2012 yıllarını kapsayan dönemde regresyon analizi ile incelemiş olup patent ve girişim sermayesi arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Çonkar (2007) risk sermayesi veya diğer adıyla girişim sermayesi finansman yönteminin Türkiye’deki durumunu değerlendirdiği kitabında ülkemizde bu alanda gelişmenin sağlanması yönünde alınacak tedbirleri özetle şu şekilde ifade etmiştir; (1) Siyasi ve ekonomik istikrarın kalıcılık kazanması. (2) Sektöre kaynak akışının artırılmasına yönelik bazı önlemlere başvurulması. (3) Yenilikçi ve yüksek kârlılık vaat eden proje sayılarının artırılmasına yönelik ortamların çoğaltılması. KOSGEB’in çeşitli merkezlerinin, teknopark ve inkübatörlerin sayı ve niteliklerinin artırılmasını bu çerçevede ifade edebiliriz. (4) Yatırımdan çıkış ortamının ve imkânlarının geliştirilmesi.

Chen vd. (2010) çalışmalarında girişim sermayesi firmalarının kurulduğu bölgelerde girişim sermayesi destekli yatırımlardan yüksek başarı oranı sağladıklarını belirlemişlerdir. Girişim sermayesi merkezlerinde kurulan girişim sermayesi firmalarının yatırım aşaması dikkate alınmaksızın daha iyi olduklarını belirlemişlerdir. Bu hususta eğer devletin ve hükümetin amacı Girişim sermayesi yatırımı teşvik etmekse, yerel olmayan yatırımların, hükümetlerin yeni girişim sermayesi firmalarının kurulmasını teşvik etmekten daha çok coğrafyalarında kurulmuş girişim sermayesi yatırımlarıyla gelen maliyetleri azaltabilen iyi durumlarını önermesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Brander vd. (2015) girişim sermayesine kamu destekleriyle ilgili olarak uluslararası bulguları değerlendirdikleri çalışmada, hem kamu destekli girişim sermayedarları hem de özel girişim sermayedarları tarafından kurulan işletmelerin tamamen özel girişim sermayedarları tarafından kurulan işletmelerden ve yalnızca kamu destekli girişim sermayedarları tarafından kurulanlardan daha fazla yatırım yaptıklarını belirlemişlerdir. Çalışmada ayrıca ilave yatırımlara büyük ölçüde katkı sağlayabilen ele geçirmeler ve halka arzlarla ölçülen başarılı çıkışlar ve kamu destekli girişim sermayesiyle özel girişim sermayesi fon sağlanması karması arasında pozitif bir ilişki olduğuna ifade etmişlerdir.

Grilli ve Murtinu (2014) çalışmalarında Avrupa Birliği destekli firma düzeyinde longitudinal veri seti kullanılarak Avrupalı yüksek teknoloji girişimci

firmaların satışlar ve istihdam büyümesi üzerinde kamu yönetimli ve bağımsız girişim sermayesi fonlarının etkisini değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda güçlü ve ekonomik olarak nispeten bağımsız girişim sermayesi yatırımcılarının satışların büyümesi üzerinde etkili oldukları belirlenmiştir. Kamu yönetimli girişim sermayesi şirketlerinin etkisinin ise yalnız değerlendirildiğinde göz ardı edilebileceğini vurgulamışlardır. Ancak iki girişim sermayesi yatırımcılarının birlikte değerlendirildiğinde satışlar üzerinde istatistik olarak pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduklarını belirlemiş ve bununla karlılığı doğrudan etkileyebileceğini savunmuşlardır.

Croce, Martí ve Murtinu (2013) Avrupa'daki girişimci firmalarının verimli büyümeleri üzerinde girişim sermayesinin etkisini inceledikleri çalışmalarında firmaların portföylerinin büyüme (karlılık) verimliliğinin, girişim sermayesi finansmanının ilk aşamasından önce girişim sermayesi ve girişim sermayesi destekli olmayan firmalar arasında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

## YÖNTEM

### Promethee Yöntemi

Promethee yöntemi (Preference Ranking Organization Method for Enrichment Evaluations) ilk olarak 1982 yılında J. P. Brans tarafından geliştirilmiştir. Yöntemde ikili karşılaştırma yöntemine göre karşılaştırmalar yapılır ve en son bütün alternatifler aynı anda değerlendirmeye tabii tutulur (Behzadian vd., 2010).

Diğer karar verme yöntemlerinden temel farkı; her bir kriter için ayrı tercih fonksiyonları tanımlayabilmektir. Bu durum karar verici için büyük bir avantaj sağlamaktadır. Çünkü karar verici kriterlerin hepsini aynı şekilde değerlendirmek istemeyebilir (Rençber ve Bağcı,2014).

Promethee yöntemi 7 aşamadan oluşmaktadır. Bu adımlar özet halinde Tablo 1'de gösterilmiştir (Kazan vd., 2015).

**Tablo 1:** Promethee Yöntemi Aşamaları

Aşama	Yapılan Uygulama
1.Aşama	Alternatif matrisi oluşturulur.
2.Aşama	Kriterler için tercih fonksiyonu belirlenir.
3.Aşama	Ortak tercih fonksiyonları belirlenir.
4.Aşama	Alternatif çiftleri için tercih indeksi oluşturulur.
5.Aşama	Pozitif ve negatif üstünlükler belirlenir.
6.Aşama Promethee I	(Φ+) pozitif ve (Φ-)negatif üstünlüklere göre tercihler değerlendirilir.
7.Aşama, Promethee II	(Φ) Net üstünlük değeri bulunur ve bütün alternatifler aynı anda değerlendirilir.

1. Aşama: karar noktalarının ve değerlendirme kriterlerinin belirli olduğu veri matrisi oluşturulur. Matriste n: (1,2,...,n) kriter sayısı, m: (1,2,...,m) alternatif sayısı, w: (1,2,...,n) her bir kriterin ağırlık değeridir. Tablo 2’de 2.aşamada kullanılacak olan tercih fonksiyonları yer almaktadır.

**Tablo 2.** Promethee Tercih Fonksiyonları ve Kullanım Amaçları

Tip	Fonksiyon	Parametre	Kullanım Amacı
Birinci Tip (Olağan)	$P(x) = \begin{cases} 0, & x \leq 0 \\ 1, & x > 0 \end{cases}$	-	Kriterler için herhangi bir tercih söz konusu olmadığı durumda
İkinci Tip (U-Tipi)	$P(x) = \begin{cases} 0, & x \leq 1 \\ 1, & x > 1 \end{cases}$	1	Kriterlerin parametre değerinin 1’den yüksek olması tercih edildiği durumda
Üçüncü Tip (V Tipi)	$P(x) = \begin{cases} \frac{x}{m}, & x \leq m \\ 1, & x > m \end{cases}$	m	Kriterlerin bir ortalama-ya göre değerlendirilip bu değer in altındaki değerler de ihmal edilmek istenmiyorsa
Dördüncü Tip (Seviyeli)	$P(x) = \begin{cases} 0, & x \leq q \\ \frac{1}{2}, & q < x \leq q + p \\ 1, & x > q + p \end{cases}$	q, p	Kriterler için belirli bir değer aralığı belirlenecekse
Beşinci Tip (Lineer)	$P(x) = \begin{cases} 0, & x \leq s \\ \frac{x-s}{r}, & s \leq x \leq s+r \\ 1, & x \geq s+r \end{cases}$	s, r	Kriterlerin içerisinde ortalama üstündeki değerleri tercih etme durumunda
Altıncı Tip (Gaussian)	$P(x) = \begin{cases} 0, & x \leq 0 \\ 1 - e^{-x^2/2\sigma^2}, & x \geq 0 \end{cases}$	σ	Kriterleri ortalamadan sapmaya göre tercih etmek istediği durumda

**Kaynak:** <http://www.nevoku.com/promethee-yontem--karar-analizi/viewdeck/a54b5dea-27e3-455c-a910-d8878899efab> (Erişim Tarihi:11.08.2016)

3. Aşama: Yukarıdaki tabloya göre kriterler için belirlenen tercih fonksiyonları esas alınarak alternatif çiftleri için ortak tercih fonksiyonları belirlenir.

4. Aşama: Bir önceki adımda belirlenen ortak tercih fonksiyonuna göre alternatif çiftleri için tercih indeksleri belirlenir.

5. Aşama: Her bir alternatif için pozitif üstünlükler ( $\Phi+$ ) ve negatif üstünlükler belirlenir. ( $\Phi-$ )

6. Aşama: (Promethee I) Bu aşamada alternatifler birbirleri ile karşılaştırılır ve birbirine göre üstünlükleri ve tercih edilebilirlikleri değerlendirilir. Burada pozitif ve negatif üstünlükler esas alınır. Bu aşamada belirlenen kriterler üzerine alternatifler karşılaştırılır ve kısmi öncelikler belirlenir.

Aşağıdaki verilen durumlardan herhangi biri sağlanıyorsa a alternatifi b alternatifine tercih edilir;

$$\Phi+(a) > \Phi+(b) \quad \text{ve} \quad \Phi-(a) < \Phi-(b)$$

$$\Phi+(a) > \Phi+(b) \quad \text{ve} \quad \Phi-(a) = \Phi-(b)$$

$$\Phi+(a) = \Phi+(b) \quad \text{ve} \quad \Phi-(a) < \Phi-(b)$$

Aşağıdaki durumda a alternatifi ile b alternatifi farksızdır;

$$\Phi+(a) = \Phi+(b) \quad \text{ve} \quad \Phi-(a) = \Phi-(b)$$

Aşağıdaki durumda herhangi biri sağlanıyorsa a alternatifi b alternatifi ile karşılaştırılmaz;

$$\Phi+(a) > \Phi+(b) \quad \text{ve} \quad \Phi-(a) > \Phi-(b)$$

$$\Phi+(a) < \Phi+(b) \quad \text{ve} \quad \Phi-(a) < \Phi-(b)$$

7. Aşama: (Promethee II) Bu aşamada kıyaslamaya esas alınan  $\Phi$  değeri hesaplanır.  $\Phi$  değerine net öncelik değeri denilmektedir. Hesaplanan net öncelik değerlerine göre bütün alternatifler aynı anda değerlendirilir ve alternatifler için tam sıralama belirlenir.

$$\Phi(a) = \Phi+(a) - \Phi-(a)$$

Bulunan net öncelik değerine gör;

$\Phi(a) = \Phi(b)$  ise a alternatifi b alternatifinden farksızdır,

$\Phi(a) > \Phi(b)$  ise a alternatifi b alternatifine göre daha üstündür. Karar vericinin bu iki alternatif arasında a alternatifini tercih etmesi beklenir.

## Amaç, Materyal ve Metot

*Çalışmanın amacı; 13 Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarından verilerine ulaşılabilen 11 tanesinin karlılıklarına göre performanslarının karşılaştırılmasıdır.*

Şirketlerin performans ölçümleri promethee yöntemi ile yapılmıştır. Çalışmanın veri seti kap.gov.tr adresindeki yıllık gelir tablosu ve bilançoları kullanılarak hesaplanan karlılık oranlarıyla kullanılan değişkenler aşağıdaki tablo 3'de yer almaktadır.

**Tablo 3.**Çalışmada Kullanılan Değişkenler

NKM	Net kar/Net satışlar
ÖKK	Net kar/Özkaynak
AK	Net kar/toplam aktif
VÖK/ÖZ	Vergi Öncesi kar/Özkaynak
FVÖK/TV	Faiz ve Vergi Öncesi kar/Toplam Aktif

Çalışma kapsamında veri seti oluşturulan ve analize dâhil edilen girişim sermayesi yatırım ortaklığı şirketleri Tablo 4'deki gibidir.

**Tablo 4.** Çalışmada kapsamına dâhil edilen şirketler (GSYO)

Şirket Adı	Şirket Adı
Gözde	İş girişim
Verüsatürk	Gedik
Egeli Co	Alesta
Egeli CoTarım	KOBİ
Hedef	Doğuş SK
Rhea	

Promethee yönteminin uygulanabilmesi için her değişken için bir tercih fonksiyonu seçilmeli ve değişkenlerin ağırlık düzeyleri belirlenmelidir. Finansal oran değerlerinin sayıca küçük değerler olması nedeniyle 6.tip Gauss (Çan Eğrisi) tercih fonksiyonu kullanılmıştır. Aynı zamanda ağırlıkların farklılığı analizin sonucunu etkilemediği anlaşıldığından dolayı değişkenler eşit ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Diğer bir ifade ile değişkenlerin ağırlıkları hepsi için toplam beş değişken olduğundan  $1/5=0,2$  olarak alınmıştır.

Çalışmada analizlerin uygulaması visual promethee yazılımı ile yapılmış olup örnek olması açısından programın uygulama sayfasının ekran görüntüsü Şekil 1'deki gibidir.

Şekil 1. 2015 Yılı Örnek Uygulama Sayfası

Scenario1	AK	FVÖK/TV	NKM	ÖKK	VÖK/ÖZ
Unit	range	range	range	range	range
Cluster/Group	◆	◆	◆	◆	◆
<b>Preferences</b>					
Min/Max	max	max	max	max	max
Weight	0,20	0,20	0,20	0,20	0,20
Preference Fn.	Gaussian	Gaussian	Gaussian	Gaussian	Gaussian
Thresholds	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute
- Q: Indifference	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
- P: Preference	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
- S: Gaussian	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00
<b>Statistics</b>					
Minimum	-0,35	-0,30	-23,44	-0,60	-0,60
Maximum	0,41	0,42	376,26	0,50	0,50
Average	0,03	0,06	54,94	0,03	0,03
Standard Dev.	0,22	0,19	122,41	0,28	0,28
<b>Evaluations</b>					
<input checked="" type="checkbox"/> Gözde GSYO	0,05	0,11	2,83	0,10	0,10
<input checked="" type="checkbox"/> Verüsatürk GSYO,	0,23	0,23	1,76	0,27	0,27
<input checked="" type="checkbox"/> Egeli Co GSYO	-0,13	0,00	-1,96	-0,13	-0,13
<input checked="" type="checkbox"/> Egeli co Tarım GS...	-0,22	0,00	n/a	-0,24	-0,24
<input checked="" type="checkbox"/> Hedef GSYO,	0,24	0,24	0,17	0,24	0,24
<input checked="" type="checkbox"/> Rhea GSYO,	-0,35	-0,30	-23,44	-0,60	-0,60
<input checked="" type="checkbox"/> İş girişim,	0,00	0,00	0,06	0,00	0,00
<input checked="" type="checkbox"/> Gedik,	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06
<input checked="" type="checkbox"/> Alesta	0,41	0,42	194,63	0,50	0,50

Uygulamanın preferences kısmında değişkenler ile ilgili ölçüm yöntemi belirlenmektedir. Örneğin max/min, ağırlıklar, tercih fonksiyonu belirleme ve parametre eşik değerleri girilmektedir. Çalışmada karlılık ölçüldüğünden dolayı bütün değişkenlerin maksimum olması arzu edilmektedir. Ayrıca analiz için gauss yöntemi tercih edildiğinden bu yöntemeye uygun eşik değeri bütün yıllar için 3 olarak girilmiştir. Bu değer ölçüm modeline göre araştırmacı tarafından belirlenmektedir.

Promethee yönteminde pozitif, negatif üstünlükleri içeren kısmi ve tam performans analizleri yapılmaktadır. Pozitif üstünlükler şirketin performans olarak pozitif yönlerini ifade ederken, negatif üstünlüklerin şirketin performansını etkileyen olumsuz durumu göstermektedir. Tam performans analizi

ise pozitif üstünlük skorundan negatif üstünlük skorunun çıkarılması ile elde edilmektedir.

2011 yılı için hesaplanan şirketlerin karlılık performans analizi sonuçları Tablo 5'deki gibidir. Alesta, Doğuş, Hedef, KOBİ ve Verüsatürk GSYO şirketlerinin 2011 yılı verileri eksik olduğu için hesaplamaya dâhil edilmemiştir.

**Tablo 5.** 2011 Yılı Karlılık Performans Analizi Sonuçları

Şirket Adı	phi	phi+	phi-
Alesta	<b>Hesaplanamadı</b>		
Doğuş sk	<b>Hesaplanamadı</b>		
Egeli	0,0382	0,0402	0,0020
Egeli Tarım	0,0371	0,0401	0,0030
Gedik	0,0398	0,0407	0,0009
Gözde	-0,2006	0,0000	0,2007
Hedef	<b>Hesaplanamadı</b>		
İş girişim	0,0470	0,0470	0,0000
KOBİ	<b>Hesaplanamadı</b>		
Rhea	0,0385	0,0402	0,0017
Verüsatürk	<b>Hesaplanamadı</b>		

Tablo 5'e göre kısmi sıralama yapıldığında; pozitif üstünlüklere ve tam performans analizine göre performansı en yüksek şirketler sırasıyla İş girişim, Gedik, Rhea GSYO iken negatif üstünlüklere göre en başarısız şirket Gözde GSYO olarak bulunmuştur.

2012 yılına göre hesaplanan karlılık performansı analizi sonucu Tablo 6'daki gibidir. Doğuş SK GSYO'nun 2012 yılı verileri olmadığı için hesaplamaya dâhil edilmemiştir.

**Tablo 6.** 2012 Yılı Performans Analizi Sonucu

Şirket Adı	Phi	Phi+	Phi-
Alesta	-0,0021	0,0001	0,0022
Doğuş sk	<b>Hesaplanamadı</b>		
Egeli	-0,0057	0,0203	0,0260
Egeli Tarım	-0,0085	0,0194	0,0279
Gedik	-0,0064	0,0200	0,0264
Gözde	0,1775	0,1786	0,0011
Hedef	-0,0031	0,0217	0,0249
<b>İş girişim</b>	-0,0004	0,0237	0,0241
KOBİ	-0,1619	0,0001	0,1620
RHEA	-0,0154	0,0182	0,0336
Verüsatürk	0,0260	0,0483	0,0223



Tablo 6'ya göre şirketlerin sıralaması yapıldığında performansı en yüksek şirketler sırasıyla Gözde ve Verüsatürk GSYO iken en düşük şirket ise KOBİ GSYO olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2013 yılı için GSYO'ların karlılık performanslarının analiz sonucu Tablo 7'deki gibidir.

**Tablo 7.** 2013 Yılı Performans Analizi Sonucu

Şirket Adı	Phi	phi+	phi-
Alesta	-0,1024	0,0530	0,1554
Doğuş sk	-0,3061	0,0200	0,3261
Egeli	0,0463	0,0743	0,0280
Egeli Tarım	0,0343	0,0712	0,0369
Gedik	0,0449	0,0740	0,0291
Gözde	0,2146	0,2151	0,0005
Hedef	0,0771	0,0973	0,0202
İş girişim	0,0635	0,0864	0,0230
KOBİ	-0,1882	0,0132	0,2014
Rhea	0,0400	0,0719	0,0319
Verüsatürk	0,0759	0,0961	0,0202

Tabloya göre 2013 yılı için karlılık performanslarına bakıldığında performansı en yüksek GSYO'lar sırasıyla Gözde, Hedef ve Verüsatürk GSYO iken en düşük şirket ise Doğuş SK olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2014 yılı için GSYO'ların karlılık performans analiz sonuçları Tablo 8'deki gibidir.

**Tablo 8.** 2014 Yılı İçin Karlılık Performans Analizi Sonucu

Şirket Adı	phi	phi+	phi-
Alesta	0,1612	0,1812	0,0200
Doğuş sk	-0,1638	0,0200	0,1838
Egeli	-0,0951	0,0401	0,1352
Egeli Tarım	0,0928	0,1333	0,0405
Gedik	-0,0299	0,0519	0,0818
Gözde	0,2009	0,2009	0,0000
Hedef	-0,0288	0,0523	0,0811
İş girişim	-0,0233	0,0550	0,0783
KOBİ	0,0954	0,1356	0,0402
Rhea	-0,2007	0,0002	0,2009
Verüsatürk	-0,0085	0,0647	0,0733

Tabloya göre şirketlerin 2014 yılı karlılık performans analizi sonucunda en yüksek performansa sahip şirketler sırasıyla Gözde, Alesta ve Kobi GSYO iken en düşük şirketin Rhea GSYO olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2015 yılı için analiz sonuçları aşağıdaki tablodaki gibidir.

**Tablo 9.** 2015 Yılı İçin Performans Analizi Sonucu

Şirket Adı	phi	phi+	phi-
Alesta	0,1516	0,1716	0,0200
Doğuş sk	-0,0432	0,0217	0,0649
Egeli	-0,0613	0,0207	0,0820
Egeli Tarım	-0,0046	0,0004	0,0050
Gedik	-0,0241	0,0270	0,0511
Gözde	0,0284	0,0693	0,0409
Hedef	-0,0188	0,0306	0,0494
İş girişim	-0,0250	0,0265	0,0516
KOBİ	0,1832	0,1838	0,0006
Rhea	-0,1958	0,0000	0,1958
Verüsatürk	0,0096	0,0510	0,0414

Tabloya göre GSYO'ların 2015 yılı karlılık performans analizi sonucunda en yüksek performansa sahip olanların sırasıyla Kobi, Alesta ve Gözde GSYO iken en düşük şirketin Rhea GSYO olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tam performans sıralamasına esas alınan phi skorları ve GSYO'ların yıllar düzeyinde sıralaması Tablo10'daki gibidir.

**Tablo 10.** Şirketlerin Performans Analizlerinin Ortalaması

Şirket Adı	2011		2012		2013		2014		2015	
	phi	Sıralama	phi	Sıralama	phi	Sıralama	phi	Sıralama	phi	Sıralama
Alesta	-	-	0,00	4	-0,10	9	0,16	2	0,15	2
Doğuş sk	-	-	-	-	-0,31	11	-0,16	10	-0,04	9
Egeli	0,04	4	-0,01	6	0,05	5	-0,10	9	-0,06	10
Egeli tarım	0,04	5	-0,01	8	0,03	8	0,09	4	0,00	5
Gedik	0,04	2	-0,01	7	0,04	6	-0,03	8	-0,02	7
Gözde	-0,20	6	0,18	1	0,21	1	0,20	1	0,03	3
Hedef	-	-	0,00	5	0,08	2	-0,03	7	-0,02	6
İş girişim	0,05	1	0,00	3	0,06	4	-0,02	6	-0,03	8
Kobi	-	-	-0,16	10	-0,19	10	0,10	3	0,18	1
Rhea	0,04	3	-0,02	9	0,04	7	-0,20	11	-0,20	11
Verüsatürk	-	-	0,03	2	0,08	3	-0,01	5	0,01	4

Tabloya göre yılların tamamı dikkate alındığında Gözde, Verüsatürk ve Alesta GSYO'nun karlılık performansına göre genelde yüksek düzeye sahip oldukları, Doğuş ve Rhea GSYO'nun ise en düşük performansa sahip oldukları sonu-

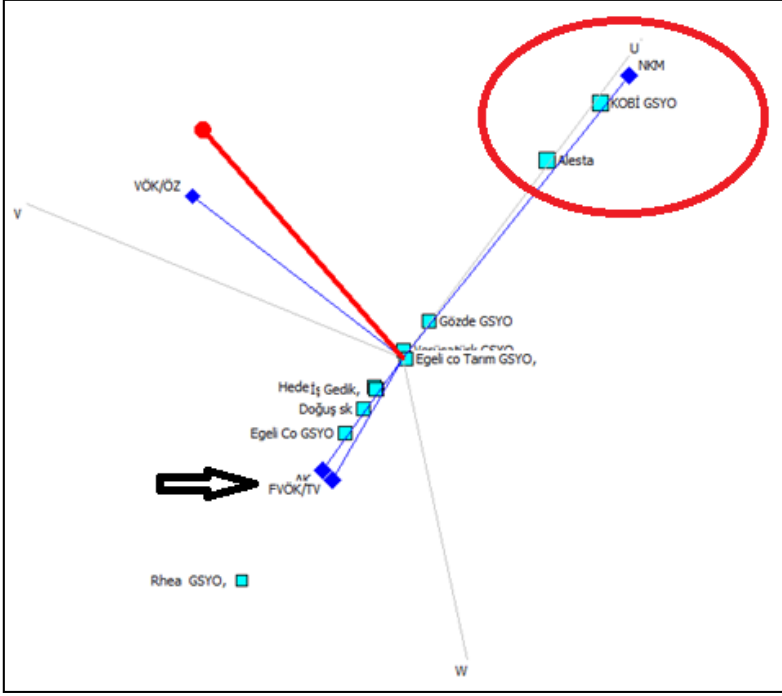
cuna ulaşılmıştır. GSYO'ların performanslarını daha genel yorumlayabilmek için 2011-2015 yılları arasındaki karlılık performans analiz sonuçlarının ortalaması alınmıştır. GSYO'ların 5 yıllık ortalama performans skorları Tablo11'deki gibidir.

**Tablo 11.** Ortalama Performans Skorları ve Sıralaması

Şirket	Ortalama Phi Skoru	Sıralama
Alesta	0,0521	2
Doğuş sk	-0,1710	11
Egeli	-0,0155	8
Egeli Tarım	0,0302	3
Gedik	0,0049	7
Gözde	0,0841	1
Hedef	0,0066	6
İş girişim	0,0123	5
KOBİ	-0,0179	9
Rhea	-0,0667	10
Verüsatürk	0,0257	4

Tabloya göre 5 yıl kapsamında ortalama en yüksek karlılık performansına sahip GSYO'lar sırasıyla; Gözde, Alesta ve Egeli Tarım GSYO'dur. En düşük performansa sahip üç GSYO ise sırasıyla Doğuş SK, Rhea ve Kobi GSYO'dur. Promethee yöntemi ile performans analizinin yanı sıra GSYO ve değişkenler GAIA olarak adlandırılan bir düzlem üzerinde gösterilebilmektedir. Örnek olması açısından 2015 yılına ait analiz sonucunda elde edilen GAIA düzlemi aşağıdaki şekilde gibidir.

Şekil 2. 2015 Yılına Ait Analizin GAIA Düzleminde Gösterimi



GAIA düzleminde değişkenler, vektör ve GSYO'ları nokta olarak gösterilmektedir. Vektörlerin veya noktaların birbirine yakınlığı değişkenlerin veya GSYO'larının birbirine benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir (Kazan ve Çiftçi, 2013). Şekle göre düzlem Y, W ve U eksenlerinden oluşmaktadır. Düzlemde NKM ve VÖK/ÖZ vektörleri birbirine uzak iken FVÖK/TV ve AK daha yakındır. Buna göre bu değişkenlerin kendi içinde birbirine benzediği ama diğer değişkenlere göre önemli farklılık gösterdiği söylenebilir. Aynı zamanda 2015 yılı için performansı en yüksek olan KOBİ ve Alesta GSYO'ları, değişkenler içerisinde NKM vektörü üzerinde bulunmaktadır. Buna göre GSYO'larının karlılığına göre performansını en iyi belirleyen değişkenin NKM olduğu söylenebilir. Benzer sonuçlar diğer yıllar için de elde edildiğinden dolayı sadece 1 yılın sonuçlarına yer verilmiştir.

## SONUÇ

Çalışmada Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının karlılıklarına göre performanslarının analizi amaçlanmıştır. Kapsam olarak ülkemizde Borsa İstanbul'da işlem gören 13 adet Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarından verilerine ulaşılabilen 11 adet GSYO çalışmada değerlendirilebilmiştir. Analiz dönemi kamuoyu aydınlatma platformunun sunduğu verilere bağlı olarak

2011-2015 yılları arasını kapsamıştır. Çalışmada NKM, ÖKK, AK, VÖK/ÖZ, FVÖK/TV değişkenlerini içeren veri seti oluşturulmuş ve promethee yöntemi ile analiz edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre 2011 yılında İş Girişim, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında Gözde ve 2015 yılında Kobi GSYO'nun en yüksek performansa sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Burada dikkate değer bir hususun bir sene yüksek performansı olan GSYO'nun bir sonraki sene düşük performansa sahip olmasıdır. Örneğin Gözde GSYO, 2011 yılında en düşük performansa sahipken sonraki 3 yılda en yüksek performansa sahiptir. Kobi GSYO'nun performansı 2011-2014 yılları arasında düşük iken 2015 yılında yüksek performansa sahiptir. Bu durumda GSYO'ların karlılıklarına göre performanslarının yıldan yıla değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ortalama performans skorlarına göre yapılan sıralamaya göre Gözde, Verüsa-türk ve Alesta GSYO'nun en yüksek, Doğuş ve Rhea GSYO'nun en düşük performansa sahip oldukları görülmüştür. Bunun yanı sıra GAIA düzlemine göre de GSYO'ların karlılıklarını belirleyen en önemli değişkenin Net Kar Marjı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatür kısmında da belirtildiği gibi Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının performansı ile ilgili olarak yaptığımız araştırmalarda ülkemizde bu alanda çok az sayıda çalışma yapıldığı görülmüştür ve bu çerçevede Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının ülkemizde yeni gelişen ve incelenen bir konu olduğu ve bu alanda birçok çalışmanın yapılması gerektiği söylenebilir.

## KAYNAKÇA

- Akbulut, R. (2013). "Türkiyede ve Amerika Birleşik Devletlerin'de Girişim Sermayesi" Uluslararası Girişimcilik ve Kariyer Sempozyumu, Kasım 1-3, 559-577.
- Aytaç, D. (2015). Yeniliğin Finansmanı Girişim Sermayesi, *C.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 59-81.
- Bağcı H., Rençber, Ö.F. (2014), Kamu Bankaları ve Halka Açık Özel Bankaların Promethee Yöntemi İle Kârlılıklarının Analizi, *Aksaray Üniversitesi SBE*, 56-85, 2014.
- Bayazıtlı, E. Özdemir, F.S., Çolak, A. (2015), Risk Sermayesi Yatırımı ve Rüzgâr Enerjisi Sektöründe Örnek Olay İncelemesi, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Temmuz, Cilt-Sayı: 8(3), 83-100.
- Behzadian, M.,Kazemzadeh, R.B., Albadvi, A. ve Aghdasi, M. (2010). Promethee: A Comprehensive Literature Review On Methodologies And Applications. *European Journal of Operational Research*, 198-215. doi:10.1016/j.ejor.2009.01.021.
- Brander, J.A.,Du, Q., Hellmann, T. (2015), The Effects of Government-Sponsored Venture Capital: International Evidence, *Review of Finance*, 19, 571-618
- Chen, H., Gompers, P., Kovner, A. ve Lerner, J. (2010), Buy Local ? The Geograpy of Venture Capital, *Journal of Urban Economics*, (67), 90-102.
- Croce, A., Martí, J. ve Murtinu, S. (2013), The Impact of Venture Capital on the Productivity Growth of European Entrepreneurial Firms:'Screening' or 'Value added' Effect?, *Journal of Business Venturing*, May, 1-77.
- Çonkar, K. (2007), *Risk Sermayesi Finansman Yöntemi*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Aralık, 61.
- Ertürk, H., Güven, S. (2014), Girişim Sermayesi Fonları ve Bu Fonların Geliştirilmesinde Kamunun Rolü, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt/Vol:43, Sayı/No:2, 293-318.
- Grilli, L., Murtinu, S. (2014), Government, Venture Capital and The Growth of European High-Tech Entrepreneurial Firms, *Research Policy*, 43, 1523-1543.
- Gün, M. ve Karadağ, H. (2016), A Study On Venture Capital: Performance Analysis Of Venture Capita Invesment Trust Incorporations In Turkey, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 57-74.

- Günay, S.G.(2009), Development of New Economy Via Venture Capital and Initial Public Offerings in Turkey, *Journal of Yasar University*, 4(14), 2185-2203. 28 Temmuz 2016 tarihinde [www.kap.gov.tr](http://www.kap.gov.tr) adresinden erişildi.
- Karabayır, M. E., Gülşen, A. Z., Çifci, S. ve Muzaffar, H. (2012), Melek Yatırımcıların Yatırım Kararlarında Girişimci Odaklılığın Rolü: Türkiye'deki Melek Yatırımcılar Üzerine Bir Çalışma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2), 69-93.
- Kazan, H. ve Çiftci, C. (2013), Transport Path Selection: Multi-Criteria Comparison, *International Journal of Operations and Logistics Management*, 2(4), 33-48. ISO 690 .
- Kazan, H., Özçelik, S. ve Hobikoğlu, E. H. (2015), Election of Deputy Candidates for Nomination With AHP-Promethee Methods. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 603-613. ISO 690. 11 Ağustos 2016 tarihinde [nevo.com/promethee-yontem--karar-analizi/viewdeck/a54b5dea-27e3-455c-a910-d8878899efab](http://nevo.com/promethee-yontem--karar-analizi/viewdeck/a54b5dea-27e3-455c-a910-d8878899efab) adresinden erişildi.
- Soydemir, S.(1994),Risk Sermayesi", Ekonomik Yaklaşım,Cilt4, Sayı: 11, s.77-94. SPK. (2016, Şubat). "Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları". *SPK Yatırımcı Bilgilendirme Kitapçıkları-6*.
- Yurtgün, F. (2015). "Girişim Sermayesi Fonu Yatırım Ortaklarına ve Girişim Sermayesi Yatırım Fonuna Yapılan Yatırımların Kurumlar Vergisi Mükellefleri Açısından Avantajları", Nisan 187, 111-121.

# COMPARISON OF MACHINE LEARNING TECHNIQUES FOR ANALYZING BANKS' FINANCIAL DISTRESS

## Bankaların Finansal Başarısızlıklarının İncelenmesinde Makine Öğrenme Tekniklerinin Karşılaştırılması

Gönderim Tarihi: 15.04.2016

Kabul Tarihi: 02.11.2016

Serpil ALTINIRMAK\*

Çağlar KARAMAŞA\*\*

**ABSTRACT:** Analyzing banks' financial distress has gained great importance due to their importance in national economy and caused sociological and economic results. Support Vector Machines (SVM) and Neural Networks (NN), known as machine learning methods, are applied for classifying banks as an early warning of financial distress. A case study which is taking thirty private equity commercial banks' five year data and financial ratios, is carried out. As a result SVM obtains better classification ratio than NNs.

**Keywords:** Financial Distress, Data Mining, Support Vector Machines, Financial Ratios.

**ÖZ:** Bankalarda meydana gelecek olan bir finansal başarısızlık sonuçlar bakımından dikkate alındığında ekonomik ve sosyolojik olarak önem arz etmektedir. Makine öğrenme tekniklerinden olan Destek Vektör Makineleri (DVM) ve Yapay Sinir Ağları (YSA) finansal başarısızlıklar konusunda erken uyarı sistemi olarak kullanılmıştır. Örnek olay olarak 30 özel sermayeli bankanın beş yıllık finansal oran verilerinden yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre destek vektör makineleri yöntemi yapay sinir ağları yöntemine göre bankalardaki finansal başarısızlıkların değerlendirilmesinde erken uyarı sistemi olarak daha iyi bir sınıflandırıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Finansal Başarısızlık, Veri Madenciliği, Destek Vektör Makineleri, Finansal Oranlar.

\* Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi/Eskişehir Meslek Yüksekokulu/Emlak ve Emlak Yönetimi Programı, sailtinirmak@anadolu.edu.tr

\*\* Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi/İşletme Fakültesi /İşletme Bölümü/İşletme Anabilim Dalı, ckaramasa@anadolu.edu.tr



## INTRODUCTION

Firms' financial distress can be considered as essential issue in terms of sociological and economic results. Due to recession, high interest rates and tight monetary policy firms' financial risks raised. Also core internal factors such as insufficient communication, project failures, excessive growth, personnel problems, production and product errors, marketing mistakes and undercapitalization lead to financial distress (Aktaş, et. al., 2003:14). Banks' distress probability prediction has great importance because of its condition in national economy. Financial distress can be defined differently according to sectors. Financial distress can be described such as delinquency, bond yield and principal delinquency, bad cheque, assigning administration, making lose for three years in succession (Altunöz, 2013:189).

Financial distress conditions handled for banks and enterprises can be summarized as going bankrupt, delinquency, going into default, going into administration, assigning administration, bond yield and principal delinquency, halt of production due to financial crisis, bad cheque, increased non-performing loans, transferring to other bank, transferring to saving deposits insurance fund (Altunöz, 2013:190). Therefore it's important to develop an early warning system in terms of banks' bankruptcy prediction due to enable accurate and valid decisions made by shareholders, creditors and managers (Olson, et al., 2012: 464).

The rest of paper is organized as follows. Section 2 discuss relevant literature in bankruptcy prediction. Section 3 describes methodology consisting SVM and NN handled in this paper. Section 4 presents data analysis and prediction results. Section 5 gives conclusions and future recommendations.

## LITERATURE REVIEW

First attempt to classify bankrupt and non-bankrupt firms is done by Beaver (1966) using financial ratios for estimating firms' distress probability during five year period. This study was followed by Altman's model (1968) based on multivariate discriminant analysis (MDA). Rose et al. (1982) asserted economic conditions as substantial reason for financial distress. Odom and Sharda (1990) compared neural networks (NN) and MDA in order to predict firms' bankrupt likelihood. As a result NN outperformed the MDA for this purpose. NNs were started to use for examining financial distress and bankruptcy with studies made by Hamer (1983), Coats and Fant (1993), Chin-Sheng, et. al., (1994), Boritz and Kennery (1995).

Studies for firms' bankruptcy prediction (Tam and Kiang, 1992; Lee, et al., 1996; Eklund, et al., 2003; Hoppszallern, 2003; Chang, et al., 2003; Lansiluoto,

et al., 2004; Kloptchenko, et al., 2004; Magnusson, et al., 2005) were made since 1990s (Koyuncugil, 2007: 3-6). Chan and Wong (2007) tried to develop data mining based early warning system for financial disrupt forecasting. Çilli and Temel (1988) used discriminant and factor analysis in order to anticipate banks' financial disruptions. Albayrak and Erkut (2005) tried to prove deficient or incorrect results of financial ratio based performance evaluation studies. Altaş and Giray (2005) utilized discriminant analysis based model by means of detecting firms under the risk of financial disruption.

Benli (2005) used logistic regression and NNs for financial distress prediction. Kılıç (2006) developed early warning model to detect financial disruptions in banking system. Boyacıoğlu, Kara and Baykan (2009) asserted the superiority of multilayer perceptron and vector quantization in bank disrupt prediction. Koyuncugil (2007) designed fuzzy data mining based early warning system to detect transaction manipulation in BIST stock exchange market. Koyuncugil and Özgülbaş (2006) determined financial profiles of small and medium sized enterprises listed in BIST via data mining methods.

## METHODOLOGY

Support vector machines (SVM) ,suggested by Vapnik for solving classification and regression problems, is statistical learning and structural risk minimization principle based machine learning method (Vapnik, 1995). SVM is designed for binary classification. This method is based on seperating two classes via hyperplane in high dimensional transformation of data (Kavzoğlu and Çölkesen, 2010:74). With the introduction of SVM performances of some application areas such as regression estimation, pattern recognition, time series forecasting (Kim, 2003), medical diagnosis (Tarassenko, et al., 1995), raised also (Shin, et al., 2005:129).

Basic principle of SVM is to find maximum bound between samples by transforming nonlinear sample space into high dimensional one samples being separated linearly. In this manner SVM aims to classify new data properly after data training process.

SVMs are trained for maximizing margin so generalization ability is good even though inadequate training data. Furthermore local minimum condition is not happened. Problem can be solved by quadratic programming techniques because of SVMs' being formulated as quadratic programming problem (Abe, 2005:39).

Also SVM can classify new unobservable training datas properly. This can be considered as generalizability of SVM. SVM is a good alternative than other

techniques (neural networks, decision trees etc.) thanks to generalization (Karagülle, 2008).

Main advantages of SVM are ease of implementation and showing good performance in real world problems. SVMs are based on linear discriminant function and provable by large margin classifier. With this speciality data is separated correctly (Erastö, 2001:34).

Apart from advantages, weaknesses of SVMs are revealed as time consuming in data training process related to high dimensional problems, computation complexity and formulation redundancy (Abe, 2005:40).

Suppose a training data set  $L = \{x_i, y_i\}$  ( $i = 1, 2, \dots, n$ ) with input vector  $x_i \in \mathbb{R}^n$  and target labels  $y_i \in \{-1, +1\}$  in which having  $N$  training samples. According to linearly seperable training samples SVM finds an optimal hyperplane seperating binary decision classes and decision rules defined by optimal hyperplane is shown in following equation (Shin, et al., 2005 : 130):

$$Y = \text{sign} \left( \sum_{i=1}^N y_i \alpha_i (x \bullet x_i) + b \right) \quad (1)$$

where  $y_i$  is the class value of the training example ( $x_i$ ), inner product is showed by ( $\bullet$ ),  $Y$  is response variable,  $\alpha_i$  and  $b$  are hyperplane determining parameters, input vector and support vectors are represented by  $x = (x_1, x_2, \dots, x_n)$  and  $x_i$ , ( $i = 1, 2, \dots, N$ ) respectively.

For linearly seperable case optimal hyperplane separate samples with error and make margin width having biggest value between two parallel bounding planes at the opposite side of seperating plane (Hui and Sun, 2006:276).

High dimensional version of Eq. (1) is obtained in nonlinearly seperable case and showed as follows (Shin, et al., 2005:130):

$$Y = \text{sign} \left( \sum_{i=1}^N y_i \alpha_i K(x, x_i) + b \right) \quad (2)$$

where  $K(x, x_i)$  as kernel function shows the inner product by different nonlinear decision surfaces in input space.

According to nonlinearly seperable training samples SVM uses nonlinear function to map input space to high dimensional feature space and nonlinear optimal seperating hyperplane having biggest margin width is found (Hui and Sun, 2006: 276).

Kernel fuctions allowing training data separate linearly in high dimensional space cause them achieving nonlinear-seperable in input space (Chen, et al.,

2009 : 10978). Three common types of kernel function namely polynomial, radial basis and sigmoid kernel functions are used in applications. Polynomial kernel function with degree of polynomial kernel ( $d$ ) is showed as follows:

$$K(x, x_i) = (x \bullet x_i + 1)^d \quad (3)$$

Radial basis kernel function with bandwidth value ( $\delta^2$ ) is showed as follows:

$$K(x, x_i) = \exp\left(-\frac{1}{\delta^2(x - x_i)^2}\right) \quad (4)$$

Sigmoid kernel function with parameters ( $v$  and  $c$ ) are showed as follows:

$$K(x, x_i) = S[(x \bullet x_i)] = \frac{1}{(1 + \exp\{v(x \bullet x_i) - c\})} \quad (5)$$

Support vector machines aims to find support vectors  $x_i$ , ( $i = 1, 2, \dots, N$ ) and hyperplane determining parameters ( $\alpha_i$  and  $b$ ) in classification problems. Threshold values on the coefficient of  $\alpha_i$  ranges from 0 (lower) to  $C$  (upper) for separable and non-separable cases respectively (Shin, et al., 2005 : 130).

Neural networks (NNs) comprising neuron sets, connectivity patterns, rule types (propagation, activation, transfer and learning) are parallelized computing systems which are learned from examples and adapted to new conditions (Chu, 1997; Rumelhart and McClelland, 1989). Neural networks are consisted of learning and validation stages like other machine learning methods (Neaupane and Adhikari, 2006). Multi-layer perceptron (MLP) one of the NN architecture is performed in this paper. MLP one of the supervised NNs comprised of connected feed-forward NNs with input, output and hidden layers in parallel. MLP consists minimization of error function calculated via back-propagation algorithm and trained by gradient descent method (Bose and Liang, 1996).

## ANALYSIS AND RESULTS

The research data is provided by the Banks Association of Turkey and Banking Regulation and Supervision Agency and contains 30 private equity commercial banks which suffer from bankruptcy (17 cases) and non-bankruptcy (13 cases) from 1996 to 2000. Banks transferred to Savings Deposit Insurance Fund are considered as being bankrupt. Five of thirteen banks suffer from non-bankruptcy and four of seventeen banks suffer from bankruptcy are classified as foreign based. Period is handled and examined according to the multitude of banks being failed. Data set is randomly split into training (%80) and

validation/test set (%20) by cross validation in order to construct the model and test the results of the model. Cross validation method aims to prevent data loss and overcome overfitting problem. As different from other studies more financial indicators and the longer data period before bankruptcy are handled and compared in terms of two machine learning methods.

While financial ratios of banks' are considered as input variable, banks' bankruptcy condition (e.g. classifying as bankrupt or non-bankrupt) are treated as output variable. For this purpose financial ratios are divided into seven ratio groups namely liquidity, facility, profitability, size, financial structure, capital and asset condition. Financial ratios are selected according to financial literature and applications. These ratio groups consisting forty six financial ratios are given as following table:

**Table 1: Liquidity Ratio Groups**

Variable	Definition
$X_{11}$	Liquid assets/Total assets
$X_{12}$	Liquid assets/(deposit + non-deposit funds)
$X_{13}$	Foreign currency assets/ Foreign currency liabilities

**Table 2: Facility Ratio Groups**

Variable	Definition
$X_{21}$	Provisions excluding tax/ Total income
$X_{22}$	Provisions including tax/ Total income
$X_{23}$	(Personnel expense + severance)/ Number of employees
$X_{24}$	(Personnel expense + severance)/ Total assets
$X_{25}$	Severance / Number of employees

**Table 3: Profitability Ratio Groups**

Variable	Definition
$X_{31}$	Net income of the period/Average total revenue
$X_{32}$	Net income of the period/Average owner's equity
$X_{33}$	Net income of the period/Average paid-in capital
$X_{34}$	Income before tax/Average total assets
$X_{35}$	Net interest income/ Average returned assets

**Table 4: Firms' Size Ratio Groups**

Variable	Definition
$X_{41}$	Sector share – Total assets
$X_{42}$	Sector share – Total credits
$X_{43}$	Sector share – Total deposits

**Table 5: Financial Structure Ratio Groups**

Variable	Definition
$X_{51}$	Non-interest expenses/Total expenses
$X_{52}$	Interest expenses/Total expenses
$X_{53}$	Interest expenses/Average returned assets
$X_{54}$	Operating expenses/Total assets
$X_{55}$	Operating expenses/Average total assets
$X_{56}$	Total income/Total expenses
$X_{57}$	Non-interest income/Total income
$X_{58}$	Interest income/Total income
$X_{59}$	Interest income/Interest expenses
$X_{510}$	Net interest income/Average total assets
$X_{511}$	Non-interest income/Average total assets
$X_{512}$	Non-interest income/Non-interest expenses
$X_{513}$	Net income/Average capital
$X_{514}$	Net loss/Average capital

**Table 6: Capital Ratio Groups**

Variable	Definition
$X_{61}$	(Owner's equity + Income)/Total assets
$X_{62}$	(Owner's equity + Total income)/(Total assets + Non-cash credits)
$X_{63}$	(Owner's equity+ Total income)/(Deposit+ Non-deposit resources)
$X_{64}$	(Owner's equity + Total income)/Total credits
$X_{65}$	Net working capital/ Total assets
$X_{66}$	Foreign exchange position/ Owner's equity

**Table 7: Asset Condition Ratio Groups**

Variable	Definition
$X_{71}$	Total credits/ Total assets
$X_{72}$	Non performing loans/ Total credits
$X_{73}$	Total credits/ Total deposit
$X_{74}$	Non performing loans (gross) /Total assets
$X_{75}$	Non performing loans (net) /Total assets
$X_{76}$	Provision for non performing loans/ Total assets
$X_{77}$	Provision for non performing loans/ Total credits
$X_{78}$	Total credits/ (Owner's equity + Special provisions)
$X_{79}$	Foreign exchange assets/ Foreign exchange liabilities
$X_{710}$	Fixed assets/ Total assets

Banks' classification in terms of successful and unsuccessful are implemented by weka open source coding platform. All financial variables are included in the analysis. Failure prediction models are consisted of one (t), two  $[t, (t - 1)]$ , three  $[t, (t - 1) (t - 2)]$ , four  $[t, (t - 1) (t - 2) (t - 3)]$  and five  $[t, (t - 1) (t - 2) (t - 3) (t - 4)]$  years data. While parameters that represent the years before being transferred to savings deposit insurance fund vary for failed banks, it is constant ( $t=2000$ ) for non-failure ones. From the kernel functions linear type is applied in the analysis.

Performance results of compared methodologies are showed in Table 8:

**Table 8: Classification Ratios of Methods**

Method	1 year data (%)	2 years data (%)	3 years data (%)	4 years data (%)	5 years data (%)
SVM	91.9	89.2	88.9	86.3	83.8
MLP	87.4	85.2	83.4	80.2	78.6

According to the Table 8, SVM predicts the financial failures of banks by using 1 year data with 91.9 percent of accuracy as compared to MLP with 87.4 percent of accuracy. Similarly SVM with 89.2 percent of accuracy performs better than MLP with 85.2 percent of accuracy by using 2 years financial data before bankruptcy. For other years SVM outperforms than MLP with having higher prediction accuracy ratio. Additionally it can be seen from the table that classification accuracy of both methods decrease as long as more years examined before bankruptcy.



## CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

Financial distress defined under different concepts need to be take into the account for banks' due to their importance in national economies. Banks suffer from financial distress can go downsizing, bankrupt or transfer to other bank(s). So it is important to develop an early warning system with the purpose of predicting banks' failure and preventing from being bankrupt.

This study aims to analyze banks financial failures by machine learning methods. For this purpose two machine learning methods namely support vector machine and neural networks are compared in banks' failure prediction. Multi-layer perceptron one of the supervised neural network architecture is handled. Based on the experimental results SVM outperforms than MLP with having higher prediction accuracy ratio and serves as an alternative for financial distress prediction models. Also as more years examined before bankruptcy, classification accuracy of both methods decrease. So it can be gain more consistent and reliable results by taking less years before bankruptcy into the account. Prediction accuracy of method can be improved by handling different industry classification and period. Also the size of training set that has an effect on prediction performance can be increased.



## REFERENCES

- Abe, S. (2005). *Support Vector Machines For Pattern Classification*. London: Springer.
- Aktaş, R., Doğanay, M.M. and Yıldız, B. (2003). Predicting the financial failure: A comparison of statistical methods and neural networks. *Ankara University Journal of SBF*, 58, 1-24.
- Albayrak, Y.E. and Erkut, H. (2005). Banka Performans Değerlendirmede Analitik Hiyerarşi Süreç Yaklaşımı, *İTÜ Mühendislik Dergisi/d*, 4 (6), 47-58.
- Altaş D.,and Giray, S. (2005). Mali Başarısızlığın Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle Belirlenmesi: Tekstil Sektörü Örneği. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2) s.13-28.
- Altman, E.I. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy, *The Journal of Finance*, 23(4),589-609.
- Altunöz, U. (2013). Bankaların Finansal Başarısızlıklarının Yapay Sinir Ağları Modeli Çerçevesinde Tahmin Edilebilirliği, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 189-217.
- Beaver, W. H.. (1966). Financial Ratios As Predictors of Failure. *Journal of Accounting Research*, 4, 71-111.
- Benli, Y.K. (2005). Bankalarda Mali Başarısızlığın Öngörülmesi Lojistik Regresyon ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*,16, 31-46.
- Boritz, E. J. and Kennery, D. (1995). Effectiveness of neural network types for prediction of business failure. *Expert Systems with Applications*, 9, 503-512.
- Bose, N.K. and Liang, P. (1996). *Neural network fundamentals with graphs, algorithms and applications*. USA: McGraw-Hill.
- Boyacıoğlu, M.A., Kara, Y. and Baykan, Ö.K. (2009). Predicting bank financial failures using neural networks, support vector machines and multivariate statistical methods: A comparative analysis in the sample of savings deposit insurance fund (SDIF) transferred banks in Turkey, *Expert Systems with Applications*, 36(2), 3355-3366.
- Chan, N.H. and Wong, H.Y. (2007). Data mining of resilience indicators. *IIE Transactions*, 39, 617-627.
- Chang, S., Chang, H., Lin, C. and Kao, S. (2003). The effect of organizational attributes on the adoption of data mining techniques in the financial service industry: An empirical study in Taiwan. *International Journal of Management*, 20(1), 497-503.

- Chen, S., Wang, W. and Zuylen, H.V. (2009). Construct support vector machine ensemble to detect traffic incident. *Expert Systems with Applications*, 36, 10976-10986.
- Chin-Sheng, H., Dorsey, R. E. and Boose, M.A. (1994). Life insurer financial distress prediction: A neural network model. *Journal of Insurance Regulation*, 13(2), 131-168.
- Chu, C.H. (1997). An improved neural network for manufacturing cell formation. *Decision Support Systems*, 20, 279-295.
- Coats, P. K. and Fant, L. F. (1993). Recognizing financial distress patterns using a neural network tool. *Financial Management*, 22 (3), 142-155.
- Çilli, H. and Temel, T. (1988). Türk Bankacılık Sistemi İçin Bir Erken Uyarı Modeli, *T.C. Merkez Bankası Kütüphanesi*, No:8804, 1-36.
- Eklund, T., Back, B., Vanharanta, H. and Visa, A. (2003). Using the self-organizing map as a visualization tool in financial benchmarking. *Information Visualization*, 2, 171- 181.
- Erastö, P. (2001). *Support Vector Machines-Backgrounds and Practice, Academic Dissertation for The Degree of Licentiate of Philosophy*. Rolf Nevanlinna Institute, Helsinki.
- Hamer, M. (1983). Failure Prediction: Sensitivity of Classification Accuracy to Alternative Statistical Methods and Variable Sets. *Journal of Accounting and Public Policy*, 2, 289-307.
- Hoppszallern, S. (2003). Healthcare bechmarking. *Hospitals & Health Networks*, 77, 37-44.
- Hui, X.F. and Sun, J. (2006). *An application of support vector machine to companies' financial distress prediction*. In the Modeling Decisions for Artificial Intelligence. Springer-Verlag, 274-282.
- Karagülle, F. (2008). *Destek Vektör Makinelerini Kullanarak Yüz Bulma*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Kavzoğlu, T. and Çölkesen, İ. (2010). Destek Vektör Makineleri ile Uydu Görüntülerinin Sınıflandırılmasında Kernel Fonksiyonlarının Etkilerinin İncelenmesi. *Harita Dergisi*, 144, 73-82.
- Kılıç, S. (2006). Türk bankacılık sistemi için çok kriterli karar alma analizine dayalı bir erken uyarı modelinin tahmini. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 33(1), 117-154.
- Kim, K. (2003). Financial time series forecasting using support vector machines. *Neurocomputing*, 55(1-2), 307-319.

- Kloptchenko, A., Eklund, T., Karlsson, J., Back, B., Vanhatanta, H. and Visa, A. (2004). Combining data and text mining techniques for analysing financial reports. *Intelligent Systems in Accounting Finance and Management*, 12, 29-41.
- Koyuncugil, A. S. and OZgulbas, N. (2006). Financial profiling of SMEs: An application by data mining. The European Applied Business Research (EABR) Conference, Clute Institute for Academic Research.
- Koyuncugil, A.S. (2007). Veri Mdenciliği ve Sermaye Piyasalarına Uygulaması. *Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu*.
- Lansiluoto, A., Eklund, T., Barbro, B., Vanharanta, H. and Visa, A. (2004). Industry-specific cycles and companies' financial performance comparison using self-organising maps. *Benchmarking*, 11, p. 267-86.
- Lee, K. C., Han, I. and Kwon, Y. (1996). Hybrid neural network models for bankruptcy predictions. *Decision Support Systems*, 18, 63-73.
- Magnusson, C., Arppe, A., Eklund, T. and Back, B. (2005). The language of quarterly reports as an indicator of change in the company's financial status. *Information & Management*, 42, 561-570.
- Neaupane, K.M. and Adhikari, N.R. (2006). Prediction of tunneling-induced ground movement with the multi-layer perceptron. *Tunneling and Underground Space Technology*, 21, 151-159.
- Odom, M.D. and Sharda, R. (1990). A Neural Network Model for Bankruptcy Prediction. *IJCNN International Joint Conference on Neural Networks*, 2, 163-168.
- Olson, D.L., Delen, D. and Meng, Y. (2012). Comparative analysis of data mining methods for bankruptcy prediction. *Decision Support Systems*, 52(2), 464-473.
- Rose, P. S., Andrews, W. T. and Giroux, G. A. (1982). Predicting Business Failure: A Macroeconomic Perspective. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 6, 20-31.
- Rumelhart, D.E., and McClelland, J.L. (1989). *Parallel distributed processing: exploration in the microstructure of cognition*, (Vol.1). MA:MIT Press.
- Shin, K.S., Lee, T.S. and Kim, H.Y. (2005). An application of support vector machines in bankruptcy prediction model. *Expert Systems with Applications*, 28, 127-135.
- Tam, K.Y. and Kiang, M.Y. (1992). Managerial applications of neural networks: The case of bank failure predictions. *Decision Sciences*, 38, 926-948.



Tarassenko, L., Hayton, P., Cerneaz, N. and Brady, M. (1995). Novelty detection for the identification of masses in mammograms. *In: Proceedings fourth IEE International Conference on Artificial Neural Networks*, Cambridge, pp.442-447.

Vapnik, V. N. (1995). *The Nature of Statistical Learning Theory*. New York: Springer-Verlag.



# YÜKSEK ÖĞRETİM KURUMLARININ YEREL EKONOMİLERE KATKILARI: MANYAS MESLEK YÜKSEK OKULU ÖRNEĞİ<sup>1</sup>

## The Contributions of Higher Education Institutions to the Regional Economies: A Case of Manyas Vocational School

Gönderim Tarihi: 28.10.2015

Kabul Tarihi: 11.07.2016

**Gülnil AYDIN\***

**Burak DARICI\*\***

**Ahmet AYDIN\*\*\***

**ÖZ:** Meslek Yüksek Okulları (MYO), üretim ve hizmet sektörlerinin ihtiyaç duyduğu ara elemanların yetiştirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu fonksiyona ilave olarak MYO'lar, eğitim gören öğrencilerin harcamaları, personele ödenen ücretler ve kurumsal harcamaları kanalıyla da yerel ekonomiye önemli bir parasal katkı sunmaktadırlar. Bu kurumlardan birisi olan Manyas MYO'nun öğrenci harcamaları ve diğer kurumsal harcamalarıyla Manyas ekonomisine sunduğu parasal katkının tahmin edilmesi, gerek bölgesel kalkınma gerekse üniversite-kent işbirliğinin farklı boyutlarıyla incelenmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı; Manyas MYO'nun öğrenci harcamaları ve diğer kurumsal harcamalarıyla, Manyas ekonomisine sağladığı doğrudan, dolaylı ve uyarılmış ekonomik katkıların tahmin edilmesidir. Araştırmada veriler anket yardımıyla toplanmıştır. Araştırma sonucunda; Manyas MYO'da öğrenim gören öğrencilerin, bölge ekonomisine ilk harcama kanalıyla öğrenci başına ayda ortalama 723,11 TL katkı sağladıkları, MYO'da eğitim öğretim gören toplam 394 öğrenci ve Manyas MYO'nun personel ve diğer giderlerden oluşan kurumsal harcamaları eklendiğinde, toplam katkının, yıllık Yerel Gayri Safi Hasıla'da 5.024.998 TL., Yerel Harcanabilir Gelir'de ise 2.884.349 TL. olduğu tahmin edilmiştir. Bu katkıda en büyük payın öğrenci harcamalarına ait olduğu görülmüş, yapılan projeksiyonlar, öğrenci sayısının iki katına çıkması halinde, bahsedilen etkinin de iki katına çıkacağını ortaya koymuştur.

1 Bu çalışmanın önceki versiyonu, 20-22 Kasım tarihlerinde Balıkesir'de düzenlenen Balıkesir 2. Kent Sempozyumu'nda sunulmuştur.

\* Yrd. Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/İİBF/İşletme Bölümü, gaydin@bandirma.edu.tr

\*\* Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/İİBF/ İktisat Bölümü, bdarici@bandirma.edu.tr

\*\*\* Yrd. Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/İİBF/İktisat Bölümü, aaydin@bandirma.edu.tr

**Anahtar Kelimeler:** Ekonomik Etki Analizi, Manyas MYO, Yerel Gayrisafi Hasıla, Yerel Harcanabilir Gelir, Öğrenci Harcamaları.

**ABSTRACT:** Vocational schools (VS) play a major role in qualifying the intermediate staff needed for manufacturing and service sectors. In addition, they have significant contributions to the local economy, thanks to the expenditures by the VS students, by the staff or by the school itself. Within this framework, to investigate the contribution of Manyas Vocational School in Manyas county in terms of local development issues and cooperation between the School and the county is quite important. This investigation enables us to develop better policies which positively contribute to the local industries and local development. This study is the first for Manyas and therefore it is also very significant. The aim of the study is to analyze direct, indirect, and induced economic contributions of the expenditures of the students and the institutional expenses of Manyas Vocational School to the Manyas economy. Data were collected by questionnaire method. The results show that the students of Manyas Vocational School contributed 723,11 TL per student to the local economy on a monthly basis. Depending on the findings, it is estimated that the total contribution arising from the 394 students, staff of the VS, and institutional expenditures by the VS itself to local GDP is 5.024.998 TL and to local Disposable Income is 2.884.349 TL. In this contribution, the biggest share goes to student expenditures and the projections reveal that if the number of students are doubled, the total effect will be doubled too.

**Keywords:** Economic Impact Analysis, Manyas Vocational School, Gross Local Product, Local Disposable Income, Student Expenditures.

## 1. GİRİŞ

Üniversiteler, günümüz bilgi toplumunun, kent, bölge ve ülke ekonomilerinin önemli kurumlarından birisidir. Pavel ve Ticaş (2014)'e göre; günümüzde üniversiteler, toplumun ihtiyaç ve kaynaklarıyla, akademik ihtiyaç ve kaynaklar arasında bağlantı kurarak, öğrencilerin sivil ve sosyal hayata katılımlarını desteklemektedir. Bireylerin topluma uyumunda önemli rol oynayan üniversitelerin makro ve mikro düzeydeki rolleri şöyle sıralanmaktadır (Pavel ve Ticaş, 2014: 118-121):

- Toplumsal değişimdeki önemli rol,
- Yeni kültürel değerlerin ortaya çıkışını kolaylaştırmak ve teşvik etmedeki rol,
- Modern toplum rolü,
- Kitleler için bireysel eğitim ve yükseköğretim arasında ayırım rolü,

- Toplumun gerçek kalkınması için ulusal kimliğin korunması ve gelişimindeki rol,
- Farklılıkları muhafaza ederek, tek tip olmayacak şekilde insani bireyselliği yeniden yapılandırmadaki rol.

Özellikle birey-toplum ilişkisinde, belirsizlikle başa çıkma ve değişim bakımından eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Toplum entelektüel analizlere ihtiyaç duymakta, sosyal farkındalık yaratma rolü üniversitelere düşmektedir.

Kalkınma politikaları ve inovasyon sistemlerinin gelişiminde önemli rolleri olan üniversiteler, bazı sınırlamalara rağmen, bilimsel araştırma, bilginin üretilmesi ve yayılımı, demokratikleşme ve yapısal değişim gibi açılardan da katkılar sunmaktadır (Arocena vd., 2015: 11-19). Ülkenin ihtiyaç duyduğu nitelikli ve kalifiye işgücünün karşılanmasında en önemli fonksiyon şüphesiz üniversiteleridir. Nitelikli bilim adamları yetiştirmenin ötesinde üniversiteler, yerel unsurlarla işbirliği içinde, teknoloji ve bilgi transfer süreçleri yaratmakta, bölgesel ekonomik büyüme ve yeniliklere katkı sağlamaktadırlar (Bramwell ve Wolfe 2008: 1175-1176).

Üniversiteler ve bağlı birimlerinin yaptığı mal ve hizmet alımları, altyapı ve üstyapıya yönelik harcamalar, bölge ekonomisine canlılık kazandırmaktadır (Armstrong, 1997; Boucher vd. 2003: 889). Üniversiteler ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda, hatta sağlık, iletişim ve taşımacılık gibi alanlarda da kuruldukları kent, ülkenin hatta dünyanın gelişimine önemli katkı sağlamaktadırlar. Phelps'e göre, ABD'deki üniversitelerin bölge halkının refah düzeyi üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olup, yüksek öğretimdeki kamu yatırımları ile bölgenin ve ülkenin ekonomik büyümesi arasında da pozitif ilişki bulunmaktadır. Phelps, buradan hareketle gelişmekte olan ülkelerin, geniş kırsal bölgelerde üniversiteler kurarak veya çeşitli yüksek öğretim programları açarak, ekonomik kazanımlarını arttırmabileceklerini belirtmiştir. (Phelps, 1998: 149). Bilhassa, yüksek işsizlik sorunu yaşayan ülke veya bölgelerde, üniversitelerin yerel etkileri, daha önemli ve anlamlı hale gelmektedir (Armstrong vd, 1997: 339).

Boucher vd. (2003) Ergün (2003) ve Siegfried vd. (2007) gibi yazarlar, öğrencilerin yaptıkları harcamalar ve üniversitenin istihdam ettiği personel sayesinde kent, bölge ve ülke ekonomisine önemli katkı sağlandığına değinmişlerdir. Üniversiteler, yeni yatırım alanları ve iş imkanları, yerel, bölgesel ve uluslararası boyutta yeni unsurların yaratılması ve bölgeye çekilmesi gibi etkilere de sahiptirler (Guerrero vd., 2015). Ülkenin çeşitli yerlerinden gelen öğrenciler ve personel, kent nüfusunun nicel ve nitel gelişimini, kültürel etkileşimi ve kaynaşmayı sağlamakta kısaca demografik gelişim görülmektedir. Üniversitelerin kurulu buldukları alanların çevresi tercih edilen yerleşim birimleri



haline gelmekte, üniversiteye yakın olmaktan ötürü önemli bir dışsal fayda sağlanırken, yerel ekonomik gelişme de bu durumdan olumlu etkilenmektedir (Feldman & Desrochers 2003: 20; Öztürk vd. 2011: 152). Üniversiteler veya birimleri, yörede kurulu bulunan sanayi ve ticaret işletmelerinin etkin ve verimli faaliyet göstermeleri için, eğitim, danışmanlık, güncel ekonomik analizler, Ar-Ge faaliyetleri vb. katkılar sunmaktadır. Öğrencilerle birlikte gelen misafirler sayesinde, hanehalklarının gelirleri artmakta, bir nevi iç-turizm faaliyeti gerçekleştirilmektedir. Öğrenci nüfusunun artması sonucu, konut talebi teşvik edilmekte, bu talebi karşılamak amacıyla inşaat yatırımları artmakta, sosyal ortamlara (Cafe vb.) yönelik talebin artışı ve artan hizmet talebinin uyardığı alt sektör yatırımları artmakta, yaşam kalitesi yükselmektedir (Öztürk vd. 2011: 152). Üniversite faaliyetleri, teknoloji yoğun firmaları çekmek ve tutmak için bölgelerin çekiciliğini arttırmak, beşeri sermayenin gelişimi ve modern bilgi becerileriyle donatılmış yöresel işgücü sağlamak, hızla değişen ekonomik şartlara ve belirsizliklere esneklikle adapte olmayı sağlamak gibi işlevlere de sahiptir. (Drucker ve Goldstein, 2007: 21; Mathews ve Hu, 2011: 88). Tüm bu açıklamalar üniversitelerin, yöresel ve ulusal ekonomi bakımından önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

07 Ekim 2015 tarihi itibariyle Türkiye'deki üniversite sayısı toplam 193'dür. Bu üniversiteler, Türkiye'nin kentsel ve kırsal bölgelerinde, çeşitli yükseköğretim kurumları aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmektedirler<sup>2</sup>.

Bu çalışmada, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Manyas Meslek Yüksek Okulu'nda (Manyas MYO) öğrenim görmekte olan öğrencilerin yaptıkları harcamalar, Manyas MYO personel ödemeleri ve diğer harcamalar kanalıyla, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Manyas ekonomisine olan parasal katkının hesaplanması amaçlanmaktadır. Manyas örneğinde daha önce bu amaçla yapılan bir analiz bulunmamaktadır. Şüphesiz yapılan her harcama, diğer hane halklarının gelirini oluşturmakta, böylece ilk yapılan harcama, kendisinin birkaç katı harcama yapılmasını ve gelir yaratılmasını sağlamaktadır. Bunun yanında, MYO tarafından satın alınan mal ve hizmetler, istihdam edilen akademik ve idari personele ödenen maaş/ücretler kanalıyla, bir bütün olarak kurumun Manyas'a ekonomik katkısı olmaktadır. Yerel ekonomiye enjekte edilen doğrudan ve dolaylı ve uyarılmış parasal katkı tutarını ölçmek bu çalışmanın temel amacıdır. Öğrencilerden alınacak sağlıklı bilgilerin, üniversite gençliği ile kent sakinleri arasında sağlıklı bir ilişki kurulmasına ve kent ekonomisine olan katkılarının arttırılması bakımından yeni politikaların geliştirilebilmesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

2 193 Üniversite bünyesinde toplam; 1.579 Fakülte, 485 Yüksekokul, 923 MYO, 671 Enstitü, 2.655 Arş. Uyg. Merkezi, 16.548 Bölüm, 24.768 Program, 24.453 Ana Bilim Dalı, 11.581 Yüksek Lisans Programı, 5.027 Doktora Programı ve 124 Sanatta Yeterlilik Programı'nda eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetleri yürütülmektedir (Yükseköğretim Kurulu, 2015).

Bu kapsamda; çalışma şöyle organize edilmiştir: İzleyen bölümde konu ile ilgili literatüre değinilecek, üçüncü bölümde analiz yöntemi ve anket uygulamasına ilişkin bilgiler paylaşılacak, uygulama sonucunda elde edilen bulgulara yer verilecek, sonuç bölümünde elde edilen bulgulardan hareketle değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanacaktır.

## 2. LİTERATÜR

Kalkınma kutupları perspektifinden, üniversitelerin yerel ekonomiye katkısını arttırmak ve toplumda öncü rol oynamalarını sağlayabilmek için, üniversitelerin alt ve üst yapısı mümkün olduğunca tamamlanmış yerlere kurulmalarını öneren Çatalbaş (2007: 90), yükseköğretimden faydalanma imkanının, tüm toplum kesimlerine eşit şekilde ve açık olması gerektiğini belirtmiştir. Bu amaçla yükseköğretim kurumlarının yaygınlaştırılmasını önemli gören Çatalbaş (2007), başta yükseköğretimde eğitim kalitesinin düşmesi olmak üzere, ekonomik, sosyal, kültürel ve fiziki alt ve üst yapı yetersizliklerinin giderilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Guerrero vd. (2015: 748)'nin, 2005-2007 döneminde İngiltere'deki 147 üniversiteyi kapsayan analizi, üniversitelerin eğitim, araştırma ve girişimcilik faaliyetlerinin pozitif ve önemli etkisini ortaya koymuştur. En yüksek etki kaynağının, karşılaştırmalı üstünlüklerin de önemli bir nedeni olan, bilgi transferi veya bilgi sermayesi olduğu tespit edilmiştir.

Çoğu ülkede, üniversitelerin ekonomik ve sosyal katkılarına büyük önem atfedilerek, yeni üniversiteler kurulması ve mevcut üniversitelerin sorunlarının çözülmesi öncelikli politikalar arasına alınsa da, bazı ülkelerde henüz bu yaklaşım görülememektedir. Örneğin, üniversitelerin kalkınma planlarındaki rolleri konusunda bir uzlaşma ve netlik olmadığını belirten Cloete vd. (2011: 21), Mauritius dışındaki Afrika ülkelerinin, bilgiyi ekonomik kalkınmanın anahtarı olarak görmediklerini, ancak kurumsal düzeyde olmasa da ulusal düzeyde, bilgi ekonomisinin önemine dönük bir farkındalığın oluşmakta olduğunu belirtmektedir.

Yüksek öğretimin bölgesel ekonomiler üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik yaklaşımlara ilginin giderek arttığı görülmektedir (Drucker ve Goldstein, 2007: 20). Örneğin, İngiltere yükseköğretim sisteminde, yurtdışından gelen öğrencilerin, toplam öğrenci içindeki payının gittikçe arttığını belirten Love ve McNicoll (1988), üç İskoç Üniversitesi örneğinde yerel ekonomilere önemli bir gelir enjeksiyonu sağlandığını, çarpan modeli yardımıyla ortaya koymuştur. Farklı bir analizde, ABD'nin Boston bölgesindeki sekiz araştırma üniversitesinin 2000 yılı itibarıyla, Boston bölge ekonomisine yıllık 7 milyar doların üzerinde

katkı sağladığı hesaplanmıştır (Simha, 2005: 269). Üniversitelerin, sermaye ve işletme giderleri, personel harcamaları, öğrenci harcamaları ve ziyaretçi harcamaları olmak üzere dört kanalla yerel ekonomilere katkı sağladığını belirten Carrol ve Smith (2006: 4-7), ABD'den Bowling Green State Üniversitesi'nin (Ohio), Ohio ekonomisine 2002 yılı toplam katkısını 704 milyon \$ olarak hesaplamışlardır. Avrupa üniversitelerinin uzmanlaşma ve ölçek ekonomilerini inceleyen Daraio vd. (2015), üniversitelerdeki üretim faaliyetlerinin standart üretim faaliyetlerinden farklı olduğunu, çünkü çoklu girdi-çıkıtı süreçlerinin söz konusu olduğunu belirtmişlerdir (Daraio vd., 2015: 430).

Türkiye'deki üniversite ve bağlı birimlerin coğrafi dağılımı ve sayıları dikkate alındığında, geniş bir literatür bulunmadığı söylenebilir. 2000'li yıllarda gerek Türkiye'deki üniversite sayısının artması ve her ile bir üniversite kurulması gerekse ilçe ve beldelerde yeni yükseköğretim kurumlarının açılmasıyla birlikte, konuya ilgi artmış ve pek çok analiz yapılmıştır. Bu analizlerin her biri, bulunduğu yöredeki yükseköğretim kurumu/kurumlarının, yöreye olan parasal katkılarını anket, ekonometrik modelleme vb. yöntemlerle hesaplamış, farklı yöresel özellikler, harcama eğilimleri ve hesaplama yöntemleriyle farklı bulgulara ulaşmışlardır. Bu analizlerden bazıları Tablo 1'den izlenebilir.

Tablodaki bilgilere genel olarak bakıldığında, farklı yıllarda yapılan çalışmalara ve coğrafi konuma göre değişmekle birlikte, öğrenci harcamalarının ortalama aylık 365 TL'den başlayıp, 700 TL'nin üzerine kadar çıktığı, bu aylık ortalama değerlerin yıllık bazda bölge ekonomilerine önemli bir parasal enjeksiyon sağladığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmalara ilave olarak, Kızıldere (2014: 114), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş MYO'nun bölge ekonomisinde çok büyük etki ve katkısının olduğunu belirtirken, Sankır ve Gürdal (2014: 97)'de, Bülent Ecevit Üniversitesi'nin, Zonguldak ekonomisini olumlu etkilediğini, yeni iş yerlerinin açılması suretiyle işsizliği azalttığını ifade etmişlerdir.

**Tablo 1.** Üniversitelerin Yerel Ekonomiye Parasal Katkılarına Dönük Literatür Özeti

Yazar (yayın yılı)	Ele Alınan Üniversite/Birim	İnceleme Yılı	Sonuç (Hesaplanan Katkı)
Ergün (2003)	Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bolvadin Meslek Yüksek Okulu	2003	Öğrenci harcama ortalaması: 365 TL/ay, Toplam katkı: 3.800.000 TL/yıl
Tarı vd. (2006)	Kocaeli Üniversitesi	2004	Öğrenci harcama ortalaması: 377 TL/ay, Toplam katkı: 13.000.000 TL/yıl
Taşçı vd. (2008)	Eskişehir Anadolu Üniversitesi	2007	Toplam katkı: 1.006.239.549 TL/yıl
Kaşlı ve Serel (2008)	Balıkesir Üniversitesi, Gönen MYO	2007	Öğrenci harcama ortalaması: 519 TL/ay, Toplam katkı: 3.622.950 TL/yıl
Dalğar vd. (2009)	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi; Bucak Hikmet Tolunay MYO, Bucak Emin Gülmez Teknik Bilimler MYO, Bucak Zeliha Tolunay Uyg. Teknoloji ve İşletmecilik YO	2008	Öğrenci harcama ortalaması: 468 TL/ay, Toplam katkı: 45.000.000 TL/yıl
Akçakanat vd. (2010)	Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi	2003,2005, 2007,2009	Öğrenci harcama ortalaması: 474 TL/ay, Toplam katkı: 81.591.000 TL/yıl
Çalışkan (2010)	Uşak Üniversitesi	2008	Öğrenci harcama ortalaması: 560 TL/ay, Toplam katkı: 50.000.000 TL/yıl (yakl.)
Selçuk (2012)	Erzurum Atatürk Üniversitesi	2012	Öğrenci harcama ortalaması: 744 TL/ay, Toplam katkı: 186.300.000 TL/yıl
Selçuk ve Başar (2012)	Kars Kafkas Üniversitesi	2012	Öğrenci harcama ortalaması: 549 TL/ay, Toplam katkı: 54.900.000 TL/yıl
Soysal vd. (2012)	Kilis 7 Aralık Üniversitesi	2012	Öğrenci harcama ortalaması: 414 TL/ay, Toplam katkı: 29.808.000 TL/yıl
Çalışkan ve Demir (2013)	Manisa Celal Bayar Üniversitesi Köprübaşı MYO	2013	Öğrenci harcama ortalaması: 574 TL/ay, Toplam katkı: 2.009.601 TL/yıl
Tösten vd. (2013)	Diyarbakır Dicle Üniversitesi	2013	Öğrenci harcama ortalaması: 600 TL/ay, Toplam katkı: 132.000.000 TL/yıl
Demireli ve Taşkın (2013)	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	2013	Öğrenci harcama ortalaması: 495 TL/ay, Toplam katkı: 135.654.750TL/yıl
Çam (2013)	Gümüşhane Üniversitesi	2012	Öğrenci harcama ortalaması: 420 TL/ay, Toplam katkı: 77.000.000 TL/yıl
Aydın vd. (2015)	Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF	2014	Öğrenci harcama ortalaması: 842 TL/ay, Toplam katkı: 86.359.425 TL/yıl

### 3. ANALİZ YÖNTEMİ

#### 3.1. Amaç

Bu çalışmanın amacı; Manyas MYO'da öğrenim görmekte olan öğrencilerin ve Manyas MYO'nun tüm kurumsal harcamaları kanalıyla, Manyas ekonomisine yaptığı ekonomik katkının parasal büyüklük olarak tahmin edilmesi ve bu hususun politika yapıcılar ile paylaşılmasıdır.

### 3.2. Kapsam

2015 Ocak ayında, Manyas MYO'da öğrenim gören öğrencilerin harcamaları kanalıyla Manyas ekonomisine katkılarının belirlenmesi amacıyla bir anket uygulanmıştır. Manyas MYO'da görev yapan tüm idari ve akademik personele ödenen ücret ve maaşlar toplamı ile, personel giderleri dışında kalan diğer tüm mal/hizmet alımı vb. harcamalar da, Manyas MYO Müdürlüğü'nden alınarak analize dahil edilmiştir.

### 3.3. Yöntem

Araştırma'nın, ilk bölümlerinde, "kaynak taraması" yöntemi kullanılmış, uygulama kısmı ve araştırma verileri "anket" yöntemi ve kişisel görüşmelerle elde edilmiştir.

### 3.4. Anket Uygulaması

Manyas MYO öğrencilerine uygulanan ankette; ailenin yaşadığı yer, aylık harcama tutarı ve çeşitli harcama kalemlerine göre dağılımı, eğitim gördükleri program, yaş, medeni durum vb. ekonomik ve demografik nitelikli sorular yöneltilmiştir. Anket formunda yer alan soruların hazırlanmasında, literatürdeki çalışmaların anket formları incelenmiş, bazı değişiklikler yapılmış, yeni sorular eklenmiştir. Genelde kapalı uçlu sorular sorulmuşsa da, bazı sorular özellikle açık uçlu bırakılarak, daha net veriler elde edilmeye çalışılmış, ayrıca öğrencilerin spesifik sorunlarını belirtmelerine de imkan tanınmıştır.

Manyas MYO'da öğrenim gören toplam 394 (ana kütle) öğrencinin, program ve sınıflara göre dağılımı Tablo 2'de sunulmuştur. Kolayda örnekleme yöntemiyle yapılan ankette örneklem büyüklüğü, %10 hata ve %95 güven seviyesi temel alınarak, ana kütle temsil yeterliliği olan 77 kişi olarak belirlenmiştir<sup>3</sup>. Anket, 2015 Ocak ayı içerisinde uygulanmış, dağıtılan 120 anket formundan, geriye dönen ve kullanılabilir durumda olan 79 adedi, SPSS 18 İstatistiksel Analiz Programı ile değerlendirilmeye alınmıştır.

<sup>3</sup> Örneklem büyüklüğü;  $[n = Nt^2pq / d^2 (N-1) + t^2 pq]$  formülüyle hesaplanmıştır. N: Hedef kitledeki birey sayısı, n: Örneklem birey sayısı, p: İncelenen olayın görülme sıklığı (gerçekleşme olasılığı)(%50), q: incelenen olayın görülmemiş sıklığı (gerçekleşmeme olasılığı) (%50), t: Belirli anlamlılık düzeyinde t tablosuna göre bulunan değer, d: örnekleme hatası ( $\pm$  %10)'dur. Detaylı bilgi için bkz. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2007: 70), Yamane (2009: 498).

**Tablo 2.** Manyas MYO, Programlara ve Sınıflarına Göre Öğrenci Sayıları (Ocak, 2015)

Programlar	1. Sınıf		2. Sınıf		Toplam	
	1.Öğr.	2.Öğr.	1.Öğr.	2.Öğr.	1.Öğr.	2.Öğr.
Sağlık Kurumları İşletmeciliği	36	39	81	56	117	95
Sosyal Güvenlik	40	43	60	39	100	82
Ara Toplam	76	82	141	95	217	177
<b>Genel Toplam</b>			<b>394</b>			

**Kaynak:** Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Manyas MYO Müdürlüğü (2015).

Ankete katılan öğrencilerin demografik özellikleri ve anket sorularına verdikleri yanıtlar, şöyle özetlenebilir<sup>4</sup>:

Ankete katılan öğrencilerin, %41'i bayan, %59'u erkektir. Öğrencilerin %34'ü Sağlık Kurumları İşletmeciliği, %66'sı Sosyal Güvenlik Programı'nda eğitim görmekte olup, %35'i birinci öğretim, %65'i ise ikinci öğretimde kayıtlıdır. Son olarak katılımcıların yaş dağılımına göre; %27'si 19, %33'ü 20 ve %27'si de 21 yaşındadır.

Katılımcıların, Manyas'ta yaşama maliyetine ilişkin görüşlerini alabilmek amacıyla yöneltilen ilk soruya verdikleri yanıtlara göre; %8'i Manyas'ta yaşamının maliyetini çok yüksek, %16'sı yüksek, %50'si orta, %20'si düşük ve %6'sı da çok düşük cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, ankete katılan öğrencilerin %76'sı, Manyas'ta yaşamının maliyetini orta-düşük görmektedir. Bu durumun, öğrencilerin Manyas MYO programlarını tercih etmelerinde önemli bir müşevvik olduğu değerlendirilmiştir.

Ankete katılan öğrencilerin gelir seviyelerine ilişkin frekans ve yüzde oranlarını içeren Tablo 3'deki bilgilere göre; öğrencilerin %54'ü 300-500 TL aylık gelire sahipken, %22'si 501-700 TL arası ve yaklaşık %25'i 701 TL ve üzeri gelire sahiptir.

<sup>4</sup> Akıcılığın bozulmaması amacıyla, sadece üç anket sorusuna ilişkin frekans ve yüzde bilgileri tablosu verilmiş, diğer sorulara ilişkin detaylı tablolar sunulmamıştır. Tüm anket sorularına ait tanımlayıcı tablo ve grafikler mevcut olup, istendiği takdirde yazarlardan temin edilebilir.

**Tablo 3.** Katılımcıların Gelir Düzeyine İlişkin Bilgiler

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli	300-500 TL	41	51,9	53,9	53,9
	501-700 TL	17	21,5	22,4	76,3
	701-900 TL	14	17,7	18,4	94,7
	901-1200 TL	1	1,3	1,3	96,1
	1201-1500 TL	2	2,5	2,6	98,7
	1501 TL ve üstü	1	1,3	1,3	100
	Toplam	76	96,2	100	
Kayıp		3	3,8		
Toplam		79	100		

Katılımcıların tasarruf eğilimlerini ölçmek amacıyla yöneltilen soruya verilen yanıtlara göre; %55'i hiç tasarruf yapamamakta, %24'ü gelirlerinin %1-%5'i, %12'si de gelirlerinin %6-%10'u kadar tasarruf yaptığını bildirmiştir. Hiç tasarruf yapamayan ve %1-5 tasarruf yaptığını bildirenler, toplam katılımcıların %79'unu oluşturmaktadır (Tablo 4).

**Tablo 4.** Katılımcıların Tasarruf Oranlarına İlişkin Bilgiler

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde	
Geçerli	hiç	41	51,9	54,7	54,7
	%1-%5	18	22,8	24	78,7
	%6-%10	9	11,4	12	90,7
	%11-%15	5	6,3	6,7	97,3
	%16-%20	1	1,3	1,3	98,7
	%21-%25	1	1,3	1,3	100
	Toplam	75	94,9	100	
	Kayıp	4	5,1		
Toplam	79	100			

Ankete katılan öğrencilerin kredi/burs alma durumlarına bakıldığında; %47'si öğrenim kredisi, %12'si devlet bursu alırken, %40'ı hiçbir kredi/burs almadığını beyan etmiştir. Öğrencilerin %68'i kiralık evde, %20'si apart ve pansiyonlarda, %9'u ailesinin yanında konaklarken, %83'ü arkadaşlarıyla, %7'si yalnız kalmakta, büyük oranda konakladıkları mekanda yemek yemektelerdir (%76).

Boş zaman değerlendirme yöntemleri sorulan öğrenciler; kültürel ve sosyal faaliyetlere %78 oranında katılmadıkları, kafe/barlara gitmediklerini (%89), sportif faaliyetlerle ilgilendiğini (%30) ifade etmişlerdir. Bilhassa Manyas'taki sosyal alan ve faaliyetlerin yetersizliği, bu sonuçta önemli bir etkidir.

Ankete katılan öğrencilerin ailelerinin yaşadığı bölgeye göre dağılımlarında en yüksek pay, %33 ile Marmara Bölgesi'ne aittir (Tablo 5). Marmara Bölgesi'ni sırasıyla; İç Anadolu (%20), Ege (%19) ve Doğu Anadolu (%19) bölgeleri takip

etmektedir. Manyas MYO'yu ağırlıklı olarak Marmara Bölgesinde ikamet eden öğrencilerin tercih ettiği anlaşılmaktadır.

**Tablo 5.** Katılımcıların Ailelerinin Yaşadığı Bölgeye Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Akdeniz Bölgesi	5	6,3	6,7	6,7
Doğu Anadolu Bölgesi	14	17,7	18,7	25,3
Ege Bölgesi	14	17,7	18,7	44
Geçerli İç Anadolu Bölgesi	15	19	20	64
Karadeniz Bölgesi	2	2,5	2,7	66,7
Marmara Bölgesi	25	31,6	33,3	100
Toplam	75	94,9	100	
Kayıp	4	5,1		
Toplam	79	100		

Ailelerinin yanına gitme sıklığında; iki ayda bir giderim diyenler en yüksek orana sahiptir (%32). Her yarıyıl sonu giderim diyenler %25, üç ayda bir %16 ve ayda bir giderim diyenler de %7'dir. Öğrenciler şehir dışı seyahatlerinde ağırlıklı kişi başı 0-180 TL/ay şehirlerarası ulaşım masrafı yapmaktadırlar (%81).

#### 4. BULGULAR

Bu bölümde, ilk olarak Manyas MYO öğrencilerinin harcamaları kaynaklı etki hesaplanacak, daha sonra Manyas MYO'nun personel ve diğer harcamaları analize dahil edilerek, Manyas MYO'nun yerel ekonomiye toplam parasal katkısı tahmin edilecektir.

##### 4.1. Öğrenci Harcamaları Kaynaklı Parasal Katkı

Ankete katılan öğrencilerden alınan bilgilere göre, ana harcama gruplarına göre aylık öğrenci harcamalarının dağılımı Tablo 6'dan izlenebilir. Barınma, beslenme, giyim, ısınma-ev faturaları, ulaşım, alkol-sigara, kişisel bakım vb. ana harcama grupları bazında, aylık ortalama harcama tutarlarını belirtmeleri istenen öğrencilerden 71'i bu soruya yanıt vermiştir. İlgili öğrencilerin aylık harcamaları toplandığında, en yüksek harcama grubunun 14.411 TL ile barınma olduğu görülmüştür.



**Tablo 6. Öğrencilerin Harcama Türlerine Göre Aylık Toplam Harcamaları**

Harcama Türü	Tutar (TL/Ay)	Yüzde
Barınma	14.411	28,1
Beslenme	8.514	16,6
Giyim	6.303	12,3
Isınma-ev faturaları	4.375	8,5
Ulaşım	4.275	8,3
Alkol-Sigara	4.190	8,2
Kişisel Bakım	2.770	5,4
Sosyal Etkinlikler	2.095	4,1
Haberleşme	1.968	3,8
Kitap-Kırtasiye-Fotokopi	1.795	3,5
Diğer	645	1,3
<b>Toplam Harcama (TL/ay)</b>	<b>51.341</b>	<b>100,0</b>

Tablo 6'daki bilgilere göre; Manyas MYO öğrencilerinin toplam tüketim harcamalarında; barınma harcamaları %28,1, beslenme harcamaları %16,6, giyim harcamaları %12,3 ve ısınma-ev faturaları da %8,5 paya sahiptir. Sadece beslenme ve barınma harcamaları, toplam harcamaların %44,7'sini oluşturmaktadır. Bu bulgu, literatürdeki çok sayıda çalışmanın sonuçlarıyla uyumludur. Öğrencilerin barınma ve beslenme harcamalarının, toplam harcamalar içindeki payı; Kocaeli Üniversitesi'nde %55 (Tarı vd., 2006: 171), Atatürk Üniversitesi'nde %49 (Özer vd., 2010: 239), Süleyman Demirel Üniversitesi'nde %60 (Akçakanat vd., 2010: 165), Uşak Üniversitesi'nde %54 (Çalışkan, 2010: 176), Kars Kafkas Üniversitesi'nde %44 (Selçuk ve Başar, 2012: 100), Gümüşhane Üniversitesi'nde %65 (Çam, 2013), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Köprübaşı MYO'da %65 (Çalışkan ve Demir, 2013: 368) ve Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nde %50'nin üzerindedir (Demireli ve Taşkın, 2013: 326). Zaman içerisinde barınma imkanlarının KYK yurdu vb. açılmasıyla gelişmesi yada beslenme açısından hesaplı seçeneklerin üniversiteler ve ilgili kuruluşlarca sunulması, kuşkusuz bütçeden bu harcamalara ayrılan payı değiştirebilecektir.

Anket formu değerlendirmeye alınan 79 öğrenciden 8'i harcama tutarlarını yazmadığı için, 71 öğrencinin verdiği cevaplar doğrultusunda, öğrencilerin toplam harcama tutarı 51.341 TL olarak hesaplanmıştır (Tablo 6). Bu değer 71'e bölüldüğünde ankete katılan öğrenci başı ortalama toplam harcama tutarı elde edilmiştir. d: Öğrenci Başına Ortalama Harcamayı, T: Aylık Toplam Harcamayı ve n: Gözlem sayısını temsil etmek üzere;

$$d = (T / n) \text{ dir.}$$

(1)

İlgili değerler yerine konduğunda, öğrenci başına ortalama harcama (d);  $(51.341 / 71) = 723,11 \text{ TL/ay}$  olmaktadır. Manyas MYO'da öğrenim gören toplam 394 (Tablo 2) öğrenci dikkate alındığında  $(723,11 \times 394)$ , Manyas MYO öğrencilerinin toplam aylık harcama tutarı 284.905 TL/ay hesaplanmıştır. Öğrencilerin ortalama 9 ay Manyas'ta konakladıkları varsayıldığında, yıllık harcama toplamı  $(284.905 \times 9)$  **2.564.145 TL**/yıl olarak tahmin edilmiştir. Bu değer, öğrencilerin ilk harcamaları kanalıyla, Manyas ekonomisine yaptıkları parasal katkıyı yansıtmaktadır.

#### 4.2. Manyas MYO Kaynaklı Harcamaların Manyas Ekonomisine Katkısı<sup>5</sup>

Manyas ekonomisine enjekte edilen MYO kaynaklı harcama toplamı, Taşçı vd. (2008: 69-75)'nin kabulü çerçevesinde "*Harcama Tabanı (HT)*" olarak alınmıştır:

$$HT = X + Y + Z \quad (2)$$

HT: Harcama Tabanını yani Manyas ekonomisine enjekte edilen parayı,

X: Manyas MYO personel ödemelerini (Bütçe başlangıç ödenekleri toplamı)

Y: Manyas MYO'nun diğer harcama kalemlerini (Bütçe başlangıç ödenekleri)

Z: Manyas MYO öğrencilerinin, 9 ay boyunca Manyas'ta yaptığı harcama toplamını, ifade etmektedir.

Bu bilgilere göre, doğrudan ve dolaylı harcamalar:

$$\text{Doğrudan Harcamalar} = X + Y \quad (3)$$

$$\text{Dolaylı Harcamalar} = Z \quad (4)$$

Buradan,

'doğrudan harcamalar' **384.500 TL**  $(335.000+49.500)$  ve 'dolaylı harcamalar' da 2.564.145 TL olup, 'harcama tabanı' **2.948.645 TL**. olarak hesaplanmaktadır  $(384.500+2.564.145)$ . Harcama tabanı ve harcama tabanını oluşturan unsurlar alttaki tabloda birlikte görülmektedir (Tablo 7).

<sup>5</sup> Bu çalışmada, Taşçı vd. (2008: 40)'nin kullandıkları etkisel ayırım dikkate alınmıştır. Yani; Manyas MYO personel ödemeleri ve personel ödemeleri dışında kalan diğer tüm ödemeleri "**doğrudan**"; Manyas MYO öğrencilerinin toplam harcamaları "**dolaylı**"; hesaplanacak talep bazlı hasıla ve gelir çarpanları sonucunda elde edilen tutar da "**uyarılmış**" etki olarak kabul edilmiştir.

**Tablo 7.** Manyas MYO Kaynaklı Harcamaların Doğrudan-Dolaylı Etkileri ve Harcama Tabanı

<b>1. Doğrudan Harcamalar</b>	<b>384.500</b>
Manyas MYO personel ödemeleri (X)*	335.000
Manyas MYO diğer harcamalar toplamı (Y)*	49.500
<b>2. Dolaylı Harcamalar</b>	<b>2.564.145</b>
Öğrencilerin yıllık harcama toplamı (Z)	2.564.145
<b>TOPLAM (Harcama Tabanı-HT)</b>	<b>2.948.645</b>

\* Bu veriler Manyas MYO Müdürlüğü'nden temin edilmiş olup, bütçe başlangıç ödenekleridir.

Harcama tabanı belirlendikten sonra, Manyas MYO kaynaklı Yerel Gayrisafi Hasıla (YGSH) ve Yerel Harcanabilir Gelir (YHG) hesaplanabilir hale gelmiştir. Ancak, bu hesaplamalara geçmeden önce, kabul edilen varsayımların açıklanması gerekmektedir. Bu varsayımlar şunlardır:

- i. *Manyas esnafı, Manyas halkı, Manyas MYO öğrencileri ve personelinin, ortalama tasarruf eğiliminin %5 olduğu varsayılmıştır.* Anket uygulaması sadece öğrencileri kapsamaktadır. Personele, Manyas halkı ve esnafına anket uygulanmamıştır. Dolayısıyla bu grupların tasarruf eğilimine ilişkin bir bilgi yoktur. Anket sorularında öğrencilerin gelir ve harcamalarına ilişkin sorulara verdikleri yanıtlara göre, tasarruf oranı ağırlıklı olarak % 5'dir. İlaveten, tasarruf oranındaki değişmelerin, yaratılan toplam gelir üzerindeki etkisini görebilmek amacıyla, %0, %10 tasarruf oranları için de ayrıca hesaplamalar yapılmış ve Tablo 10'da sunulmuştur.
- ii. *Manyas MYO personeli ile öğrencilerinin, Manyas esnafı ve halkının, toplam net gelirlerinin %80'ini Manyas'ta harcadıkları varsayılmıştır.* Bu varsayım, yapılan kişisel görüşmelerde alınan bilgilere dayanarak tahmin edilmiştir. Özellikle Bandırma'ya yakınlıktan dolayı alışverişin bir kısmının Bandırma'dan yapılması söz konusu olabilmektedir. Bu oranın azalması halinde elde edilecek ekonomik katkı düzeyi azalacaktır.
- iii. *Türkiye'de tek bir efektif vergi oranı hesaplanması zordur. Zira, artan oranlı gelir vergisi en düşük %15'ten başlayarak %35'e kadar çıkmaktadır. İlaveten SGK kesintileri ve diğer vergilerin de dikkate alınması gerekmektedir. Kurumlar vergisi oranı %20 iken, stopaj ve kar payı üzerinden hesaplanan gelir vergisiyle birlikte toplam yaklaşık %34'e denk gelmektedir. Türkiye'de çoğu mal ve hizmet için %18 Katma Değer Vergisi(KDV) uygulanmaktadır (Taşçı vd., 2008: 63-64). Dolayısıyla bu çalışmadaki Yerel harcanabilir gelir hesaplamalarında; doğrudan vergi oranı %30, dolaylı vergi oranı da %18 alınmıştır.*
- iv. *Manyas MYO'nun personel ödemeleri dışında kalan tüm ödemelerinin yarısının yani %50'sinin Manyas'ta kurulu bulunan firmalara yapıldığı varsayılmıştır. Bu*

oran, MYO Müdürlüğü ile yapılan kişisel görüşme sonucunda belirlenmiştir. Oran yükseldiği takdirde ekonomik katkının büyüklüğü de yükselecektir.

- v. Manyas MYO'da görev yapan personelin, ücret geliri dışında ilave bir menkul ve gayrimenkul sermaye iradı, proje, kitap vb. geliri olmadığı varsayılmıştır.
- vi. Manyas MYO'da öğrenim gören öğrencileri ziyarete gelenlerin Manyas'ta yaptığı harcamalar ve MYO mezuniyet törenine gelen misafirlerin harcamaları dikkate alınmamıştır. Bu tür harcamalar da dahil edilirse, ulaşılabilecek ekonomik etkinin büyüklüğü biraz daha artacaktır.

**Bu varsayımlar ve Tablo 7'de bulunan veriler yardımıyla, birden başlayarak her aşamada yaratılan "Yerel Gayri Safi Hasıla (YGSH)" ve "Yerel Harcanabilir Gelir (YHG)",** Taşçı vd. (2008: 70-71)'in kullandığı şu yöntemle hesaplanmıştır:

$$YGSH_n = [(1-s) (B) (X)] + [Z] + [Y (1- a) (1- b) (K)] \quad (5)$$

$$YHG_n = (1- a) (1- b) (YGSH_n) \quad (6)$$

$$YGSH_{n+1} = [(1-s) (B) YHG_n] \quad (7)$$

$$YHG_{n+1} = (1- a) (1- b) (YGSH_{n+1}) \quad (8)$$

Buradaki ifadeler sırasıyla:

$YGSH_n$ : n aşama Yerel Gayri Safi Hasıla,

$YHG_n$ : n aşama Yerel Harcanabilir Gelir,

s: Ortalama tasarruf eğilimi (%5),

B: Toplam net gelirlerin Manyas'ta harcanma oranı (%80),

X: Manyas MYO personel ödemeleri (Bütçe Başlangıç Ödenekleri),

Z: Manyas MYO öğrencilerinin 9 ay boyunca Manyas'ta yaptıkları harcama toplamı,

Y: Manyas MYO personel giderleri dışındaki tüm harcamaları (Bütçe Başlangıç Ödenekleri)

a: Doğrudan vergi oranı (%30)

b: Dolaylı vergi oranı (%18)

K: Manyas MYO'nun personel giderleri dışındaki harcamalarının, Manyas firmaları tarafından karşılanma oranıdır (%50).

1. aşama yerel gayri safi hasıla için, ilgili değerler yerlerine yazıldığında;

$$YGSH_1 = [(1-0,05) (0,8) (335.000)]+[2.564.145]+[49.500 (1-0,3) (1-0,18) (0,5)] \quad (9)$$

$$YGSH_1 = 2.832.952 \text{ TL.}$$

1. aşama yerel harcanabilir gelir ise:

$$YHG_1 = (1 - 0,3) (1 - 0,18) (2.832.952) \quad (10)$$

$$YHG_1 = 1.626.114 \text{ TL. dir.}$$

Bu iki değer, MYO kaynaklı harcamaların, ilk aşamadaki etkisini ortaya koymaktadır. **2. aşama YGSH'yı hesaplamak için, bir önceki aşamada hesaplanan yerel harcanabilir gelir kullanılarak;**

$$YGSH_2 = (1-0,05) (0,80) (1.626.114) \quad (11)$$

$$YGSH_2 = 1.235.847 \text{ TL.,}$$

**2. aşama YHG ise;**

$$YHG_2 = (1 - 0,3) (1 - 0,18) (1.235.847) \quad (12)$$

$$YHG_2 = 709.376 \text{ TL. olarak hesaplanmaktadır.}$$

**3. aşama YGSH:**

$$YGSH_3 = (1-0,05) (0,80) (709.376) \quad (13)$$

$$YGSH_3 = 539.126 \text{ TL. dir.}$$

**3. aşama YHG;**

$$YHG_3 = (1 - 0,3) (1 - 0,18) (539.126) \quad (14)$$

$$YHG_3 = 309.458 \text{ TL. dir.}$$

İzleyen aşamalarda YGSH ve YHG'lerin hesaplanmasında aynı yöntem tekrar edilmektedir. Yer işgal etmemesi için aşağıda sadece son aşamaya yer verilmiştir:

**13. aşama YGSH:**

$$YGSH_{13} = (1-s) (B) (YHG_{12}), \text{ yani;}$$

$$YGSH_{13} = (1-0,05) (0,80) (177) \quad (15)$$

$$YGSH_{13} = 135 \text{ TL. dir.}$$

**13. aşama YHG;**

$$YHG_{13} = (1 - 0,3) (1 - 0,18) (135) \quad (16)$$

$$YHG_{13} = 77 \text{ TL. hesaplanmıştır.}$$

Toplam 13 aşamada hesaplanan “YGSH” ve “YHG” değerleri Tablo 8’de görülmektedir. Taşçı vd. (2008: 73)’e göre, hesaplamanın kaç aşama devam ettirileceği araştırmacıya bağlıdır. Hesaplanan parasal değerlerin ihmal edilebilir bir seviyeye düşmesiyle, hesaplamalar sonlandırılabilir. Bu çalışmada, yedinci aşamada ihmal edilebilir düzeye erişilmiştir çünkü bu aşamadan sonraki değerler, çarpan katsayısının değerini etkilememektedir. Ancak, ilerleyen aşamalarda tüm katkıların görülebilmesi için, YGSH’nin 100 TL’nin altına düştüğü 13. Aşamaya kadar hesaplanan tüm değerlere tabloda yer verilmiştir. Tablodaki verilere göre, %5 tasarruf oranıyla, Manyas MYO kaynaklı harcamaların, Yerel Gayri Safi Hasıla’ya **5.024.998 TL.**, Yerel Harcanabilir Gelir’e ise **2.884.349 TL.** katkı sağladığı tahmin edilmiştir.

**Tablo 8. %5 Tasarruf Oranına Göre Hesaplanan GSYH ve YHG Tutarları**

Aşamalar	YGSH (TL)	YHG (TL)
1. aşama	2.832.952	1.626.114
2. aşama	1.235.847	709.376
3. aşama	539.126	309.458
4. aşama	235.188	134.998
5. aşama	102.599	58.892
6. aşama	44.758	25.691
7. aşama	19.525	11.207
8. aşama	8.518	4.889
9. aşama	3.716	2.133
10. aşama	1.621	930
11. aşama	707	406
12. aşama	308	177
13. aşama	135	77
<b>Toplam</b>	<b>5.024.998</b>	<b>2.884.349</b>

Tablodaki verilerden hareketle Yerel Gayri Safi Hasıla ve Yerel Harcanabilir Gelir çarpanları<sup>6</sup> şöyle hesaplanmıştır.

$$\text{Yerel Gayri Safi Hasıla Çarpanı} = \sum_{n=1}^{13} \text{YGSH}_n / \text{YGSH}_1 \quad (17)$$

$$\text{Yerel Gayri Safi Hasıla Çarpanı} = \frac{5.024.998}{2.832.952} = 1,77 \quad (18)$$

<sup>6</sup> Çarpan katsayıları, Taşçı vd. (2008: 75)’de olduğu gibi, toplam değer, başlangıç değerine oranlanması suretiyle hesaplanmıştır. Genelde bölgesel çarpan değerleri, ortalama “2,00” civarında hesaplanmaktadır (Siegfried vd., 2007: 553).

$$\text{Yerel Harcanabilir Gelir Çarpanı} = \sum_{n=1}^{13} \text{YHG}_n / \text{YHG}_1 \quad (19)$$

$$\text{Harcanabilir Yerel Gelir Çarpanı} = \frac{2.884.349}{1.626.114} = 1,77 \quad (20)$$

Manyas MYO kaynaklı her 1 TL lik harcama, 1,77 TL yani kendisinin yaklaşık olarak iki katına yakın yerel gayri safi hasıla ve yerel harcanabilir gelir yaratmaktadır. Buraya kadar yapılan açıklamalar ışığında, Manyas MYO kaynaklı harcamaların; doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkisi dikkate alınarak, toplam parasal katkı tutarı elde edilebilir (Tablo 9).

**Tablo 9.** Manyas MYO Kaynaklı Harcamaların Yerel Ekonomiye Etkileri

<b>1. Doğrudan Etki</b>	<b>384.500</b>
MYO personel ödemeleri	335.000
MYO diğer harcama kalemleri toplamı	49.500
<b>2. Dolaylı Etki</b>	<b>2.564.145</b>
Öğrencilerin yıllık harcama toplamı	2.564.145
<b>3. Uyarılmış Etki</b>	<b>2.076.353</b>
<b>TOPLAM</b>	<b>5.024.998</b>

Bu değer in yani 5.024.998 TL toplam katkının, 4.548.198 TL. si (% 90'ı), öğrencilerin harcamalarından kaynaklanmaktadır<sup>7</sup>.

Daha önce ifade edildiği gibi, ortalama tasarruf oranı %5 olarak alınmış ve gelirin %95'inin tüketime ayrıldığı düşünülmüştür. Manyas halkı, esnafı ve MYO personelinin tasarruf oranının artması halinde, Manyas MYO kaynaklı harcamaların, yerel ekonomiye sağladığı Hasıla ve Gelir katkılarının nasıl değiştiğini görmek üzere Tablo 10 hazırlanmış ve sunulmuştur. Tablo'daki verilere göre, eğer elde edilen gelirin tamamı harcarsaydı (tasarruf %0); yaratılan gayri safi yerel hasıla 5.263.011 TL, yani %5 tasarrufa göre hesaplanan değerden 238 bin TL daha fazla olacaktı. Bu durum harcanabilir gelirden 136 bin TL ilave artış anlamına gelmekte, yerel harcanabilir gelir 3.020.969 TL'ye çıkmaktadır. Eğer tasarruf eğilimi %10 olsaydı (gelirin %90'ı harcanıyor); yaratılan yerel hasıla 4.805.568 TL olurken, %5 tasarrufa göre hesaplanandan 219 bin TL daha düşük bir parasal katkı elde edilecekti. Harcanabilir gelir ise, %5 tasarruf oranına göre hesaplanan değerden 125 bin TL daha az olacak ve 2.758.396 TL. hesaplanacaktı.

<sup>7</sup> Öğrencilerin yıllık harcama toplamı Tablo 9'da görüldüğü gibi 2.564.145 TL'dir. Daha önce açıklanan varsayımlar çerçevesinde, ancak Manyas MYO Personel Ödemeleri ve diğer kurumsal harcama kalemleri hesaba katılmadan, sadece 2.564.145 TL üzerinden, aynı metodoloji ile 13 aşama hesaplanmış ve toplamda 4.548.198 TL. elde edilmiştir. Bu değer, sadece öğrenci harcamalarından kaynaklanan katkıdır.

**Tablo 10.** Alternatif Tasarruf Oranlarına Göre, Aşamalar İtibariyle Yaratılan GSYH ve YHG

Aşamalar	YGSH (TL)			YHG (TL)		
	%0 Tasarruf Oranı	%5 Tasarruf Oranı	%10 Tasarruf Oranı	%0 Tasarruf Oranı	%5 Tasarruf Oranı	%10 Tasarruf Oranı
1. aşama	2.846.352	2.832.952	2.819.552	1.633.806	1.626.114	1.618.423
2. aşama	1.307.045	1.235.847	1.165.264	750.244	709.376	668.862
3. aşama	600.195	539.126	481.580	344.512	309.458	276.427
4. aşama	275.609	235.188	199.028	158.200	134.998	114.242
5. aşama	126.560	102.599	82.254	72.645	58.892	47.214
6. aşama	58.116	44.758	33.994	33.359	25.691	19.513
7. aşama	26.687	19.525	14.049	15.318	11.207	8.064
8. aşama	12.255	8.518	5.806	7.034	4.889	3.333
9. aşama	5.627	3.716	2.400	3.230	2.133	1.377
10. aşama	2.584	1.621	992	1.483	930	569
11. aşama	1.187	707	410	681	406	235
12. aşama	545	308	169	313	177	97
13. aşama	250	135	70	144	77	40
<b>TOPLAM</b>	<b>5.263.011</b>	<b>5.024.998</b>	<b>4.805.568</b>	<b>3.020.969</b>	<b>2.884.349</b>	<b>2.758.396</b>

Tasarruf oranı, çarpan değerlerini önemli oranda etkilemektedir. %5 tasarruf oranıyla elde edilen çarpan katsayısı 1,77 idi. %0 tasarruf eğilimiyle hesaplanan çarpan katsayısı 1,85 (5.263.011/2.846.352), %10 tasarruf eğilimiyle hesaplanan çarpan katsayısı ise 1,70'dir (4.805.568/2.819.552). Dolayısıyla, diğer koşullar sabit iken, tasarruf oranı düştükçe çarpan katsayısının değeri yükselmekte, parasal katkı tutarının büyüklüğü de artmaktadır. Son olarak belirtilen varsayımlar çerçevesinde yapılan geleceğe yönelik projeksiyonlar, Manyas'ta öğrenim gören öğrenci sayısının iki katına çıkması halinde, yerel ekonomiye sağlanacak tahmini parasal enjeksiyonun da iki kat artacağını ortaya koymuştur.

## 5. SONUÇ

Toplumun ihtiyaç duyduğu entelektüel analizleri sunan üniversiteler, aynı zamanda toplumsal farkındalık yaratma görevlerini sürdürmekte, öğrencilerin hem birbirleriyle hem de yöre halkıyla kültürel uyumuna aracılık etmektedirler. Üniversiteler, başta kurulu buldukları yöreler olmak üzere, kent, bölge ve ülke ekonomisine önemli katkılar sunmaktadır.

Yükseköğretim sistemi içinde faaliyet gösteren çeşitli birimlerden biri olan Meslek Yüksek Okulları, bilhassa ara eleman temini gibi kritik bir amaca hizmet etmektedir. Bu misyon yanında MYO'lar, diğer yüksek öğretim kurum-



larında olduğu gibi, eğitim gören öğrencilerin harcamaları, personele ödenen ücretler ve kurumsal harcamalar kanalıyla da, yerel ekonomilere önemli bir parasal katkı sağlamaktadır. Nitekim ilgili literatürde, özellikle 2000 yılı sonrasında, söz konusu parasal katkıyı hesaplamaya dönük analizlerde ciddi artış gözlenmiş, konu önemli bir uğraş alanı olmuştur.

Bu çalışmanın temel amacı, hem Manyas MYO'da öğrenim gören öğrenciler hem de Manyas MYO'nun kurumsal harcamaları kanalıyla, Manyas ekonomisine katkılarını hesaplamaktır. 2008 yılında Balıkesir Üniversitesi'ne bağlı kurulan ve 2010 yılından itibaren öğrenci kabul ederek eğitim-öğretim faaliyetine başlayan Manyas Meslek Yüksek Okulu, Manyas ekonomisi özelinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkilerle, bu fonksiyonun parasal büyüklüğünü tahmin edebilmek, çalışmanın ana motivasyonudur. Bu amaçla, öğrencilere bir anket uygulanarak, yöneltilen sorulara yanıt vermeleri istenmiş, öğrencilerin verdiği bilgilerden elde edilen verilerle hesaplamalar yapılmıştır.

Yapılan kısıtlayıcı varsayımlar çerçevesinde, Manyas MYO'da öğrenim gören öğrencilerin, bölge ekonomisine ilk harcama kanalıyla öğrenci başına ayda ortalama 723,11 TL katkı sağladıkları, MYO'da eğitim öğretim gören toplam 394 öğrenci ve Manyas MYO'nun personel ve diğer giderlerden oluşan kurumsal harcamaları eklendiğinde, toplam katkının, yıllık Yerel Gayri Safi Hasıla'da 5.024.998 TL., Yerel Harcanabilir Gelir'de ise 2.884.349 TL. olduğu tahmin edilmiştir. Bu katkıda en büyük pay öğrenci harcamalarına aittir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda, Manyas halkı ve esnafına, Manyas MYO personeline de anket uygulanarak, özellikle tasarruf eğilimlerinin ölçülmesi, gelirlerini Manyas'ta harcama oranlarının belirlenmesi, bu tür çalışmaların her yıl düzenli yapılarak, marjinal tasarruf eğiliminin hesaplanması ve bilhassa uyarılmış etki ve çarpan analizlerinin, marjinal tasarruf eğilimine göre yapılmasının yararlı olacağı değerlendirilmiştir.

## KAYNAKÇA

- Aydın, A. Özel, H. Ergün, S. ve Aydoğan T. (2015), *Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin Bandırma Ekonomisi'ne Katkılarının Hesaplanması: 2014 Yılı Örneği*, Editör: Ahmet Aydın, 1. Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın.
- Akçakanat, T., Çarıkçı, İ. ve Dulupçu, M.A. (2010), "Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Merkezine Ekonomik Katkıları ve Harcama Eğilimleri: Isparta 2003–2009 Yılları Örneği", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22: 165-178.
- Armstrong, H.W. Darrall, J. ve Grove-White, R. (1997), "Maximising the Local Economic, Environmental and Social Benefits of a University: Lancaster University", *GeoJournal*, 41(4): 339-350.
- Arocena, R. Göransson, B. ve Sutz, J. (2015), "Knowledge Policies And Universities in Developing Countries: Inclusive Development And The 'Developmental University'", *Technology in Society*, 41: 10-20
- Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, Manyas MYO Müdürlüğü (2015).
- Boucher, G. Conway, C. ve Van Der Meer, E. (2003), "Tiers of Engagement by Universities in Their Region's Development", *Regional Studies*, 37(9): 887-897.
- Bramwell, A. ve Wolfe, D.A. (2008), "Universities and Regional Economic Development: The Entrepreneurial University of Waterloo", *Research Policy*, 37: 1175-1187
- Carroll, M. ve Smith, B. (2006), "Estimating the Economic Impact of Universities", *The Industrial Geographer* (Eds. N. Reid ve J. Gatrell), 3(2): 1-12.
- Cloete, N. Bailey, T. Pillay, P. Bunting, I. ve Maassen, P. (2011), *Universities and Economic Development in Africa*, Wynberg (South Africa): Centre For Higher Education Transformation (CHET)
- Çalışkan, Ş. (2010), "Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının Kent Ekonomisine Katkısı (Uşak Üniversitesi Örneği)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31): 169-179.
- Çalışkan, Ş. ve Demir, F. (2013), "Celal Bayar Üniversitesi Köprübaşı Meslek Yüksek Okulu Öğrenci Harcamalarının Bileşimi Ve İlçe Ekonomisindeki Yeri", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3): 357-371
- Çam, A.V. (2013), "Üniversitenin Gümüşhane'ye Ekonomik Katkısı Hesaplandı", 28 Nisan 2015 tarihinde, <http://www.memurlar.net/haber/339180/> adresinden erişildi.

- Çatalbaş, N. (2007), "Üniversite-Yerel Ekonomi İlişkisinde Kutuplaşma Teorisi İyi Bir Model Olabilir Mi?", *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi-Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, 90-101
- Dalğar, H. Tunç, H. ve Kaya M. (2009), "Bölgesel Kalkınmada Yükseköğretim Kurumlarının Rolü ve Bucak Örneği", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1): 39-50
- Daraio, C. Bonaccorsi, A. ve Simar, L. (2015), "Efficiency and Economies Of Scale and Specialization in European Universities: A Directional Distance Approach", *Journal of Informetrics*, 9: 430-448
- Demireli, C. ve Taşkın, E. (2013), "Üniversite Öğrencilerinin Buldukları Şehre Ekonomik Katkıları: Kütahya İl Merkezi Örneği", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37: 321-328
- Drucker, J. ve Goldstein, H. (2007), "Assessing The Regional Economic Development Impacts Of Universities: A Review Of Current Approaches", *International Regional Science Review*, 30(1): 20-46
- Ergün, E. (2003), "A.K.Ü. Bolvadin Meslek Yüksek Okulu'nun Bolvadin'in Sosyo-Kültürel Yapısına ve Ekonomisine Katkıları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, V(1): 63-78
- Feldman, M. ve Desrochers, P. (2003), "Research Universities and Local Economic Development: Lessons from the History of the Johns Hopkins University", *Industry and Innovation*, 10(1): 5-24.
- Guerrero, M., Cunningham, J.A. & Urbano, D. (2015), "Economic Impact Of Entrepreneurial Universities' Activities: An Exploratory Study Of The United Kingdom", *Research Policy*, 44: 748-764
- Kaşlı, M. ve Serel, A. (2008), "Üniversite Öğrenci Harcamalarının Analizi ve Bölge Ekonomilerine Katkılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", *Yönetim ve Ekonomi*, 15(2): 99-113.
- Kızıldere, C. (2014), "Meslek Yüksekokullarının Buldukları Yerleşim Yerlerindeki Ekonomik Etkileri: Erciş Örneği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31: 101-115.
- Love, J.H. ve McNicoll, I.H. (1988), "The Regional Economic Impact of Overseas Students in the UK: A Case Study of Three Scottish Universities", *Regional Studies*, 22(1): 11-18
- Mathews, J.A. ve Hu, M.C. (2011), "Asya'da Ekonomik Gelişmenin Yürütücüleri Olarak Üniversiteler ve Kamu Araştırma Kurumları", Yusuf, S. & Nabeshima, K. (Eds.), *Üniversiteler Ekonomik Büyümeye Nasıl Katkıda Bulunur* içinde, Çeviri: K. Yamaç, Ankara: Efil Yayınevi, ss. 87-105.

- Özer, H. Akan, Y. ve Çalmaşur, G. (2010), "Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Gelir-Harcama İlişkisi", *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1): 231-249
- Öztürk, S. Torun, İ. ve Özkök, Y. (2011), "Anadolu'da Kurulan Üniversitelerin İllerin Sosyo-Ekonomik Yapılarına Katkıları", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16): 145-158.
- Pavel, C. ve Ticau, A. (2014), "Role of University in Relationship Building Between Individual and Community", *Social and Behavioral Sciences*, 142: 118-122
- Phelps, R.P. (1998), "The Effect of University Host Community Size on State Growth", *Economics of Education Review*, 17( ): 149-158
- Sankır, H. ve Demir Gürdal, A. (2014), "Bülent Ecevit Üniversitesi'nin Zonguldak'a Etkileri ve Kentin Üniversite Algısı", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(2): 90-98
- Selçuk, G.N. (2012), "Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Harcamalarının Analizi ve Erzurum Ekonomisine Katkısı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3): 317-330.
- Selçuk, G.N. ve Başar, S. (2012), "Kafkas Üniversitesi Öğrencilerinin Harcamalarının Kars İli Ekonomisine Katkısı", *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(4): 90-106
- Siegfried, J.J. Sanderson, A.R. ve McHenry, P. (2007), "The Economic Impact of Colleges and Universities", *Economics of Education Review*, 26: 546-558
- Simha, O.R. (2005), "The Economic Impact Of Eight Research Universities On The Boston Region", *Tertiary Education and Management*, 11: 269-278
- Soysal, A. Bakan, S. Özçalıcı, M. Kaymaz, Y. ve Söylemez, C. (2012) "Kilis 7 Aralık Üniversitesi Öğrencilerinin Kilis Ekonomisine Katkısı: 2011-2012 Eğitim-Öğretim Yılı Örneği", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24: 261-276.
- Tarı, R. Çalışkan, Ş. ve Bayraktar, Y. (2006), "Kocaeli Üniversitesi Öğrencilerinin Gelir ve Tüketim İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1): 168-179
- Taşçı, D. Gökalp, E. Genç Kumtepe, E. Kumtepe, A. T. Toprak, E. Tosunoğlu, B.T. ve Sürmeli, A. (2008), *Anadolu Üniversitesi'nin Eskişehir'e Etkileri ve Şehrin Üniversiteyi Algılayışı*, Anadolu Üniversitesi Araştırma Projesi: 073623, F. Sürmeli (Ed.), Eskişehir.
- Tösten, R. Çenberlitaş, İ. ve Gökoğlan, K. (2013), "Dicle Üniversitesi Öğrencilerinin Harcama Analizi Ve Diyarbakır Ekonomisine Katkısı", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10): 90-114

- Yamane, T. (2009). *Temel Örneklem Yöntemleri*. Çev: A. Esin, C. Aydın, M.A. Bakır ve E. Gürbüzsel, İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Yazıcıoğlu, Y. Erdoğan, S. (2007). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık
- Yüksek Öğretim Kurulu [YÖK] (2015). "Türlerine Göre Birim Sayıları Raporu", 07.10.2015 tarihinde <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişildi.

# GÜNIÇİ FİYAT ANOMALİSİ'NİN ARCH AİLESİ MODELLERİ İLE TEST EDİLMESİ; BORSA İSTANBUL 100 VE KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Testing Intra-Day Anomalies by ARCH Family  
Models; An Application on BIST 100 and BIST  
Corporate Governance Indexes

Gönderim Tarihi: 13.07.2016

Kabul Tarihi: 05.10.2016

Özkan ŞAHİN\*

**ÖZ:** Finansal piyasalarda meydana gelen ve normalden sapmalar olarak adlandırılan anomaliler yatırımlarına yön vermek isteyen finansal yatırımcılar tarafından dikkatle takip edilen konuların başında gelmektedir. Literatürde anomali çalışmalarının özellikle FAMA'nın (1970) piyasa yapılarına yönelik gerçekleştirdiği sınıflandırmalardan zayıf formda etkinlik gösteren piyasalara yönelik sıklaştığı görülmektedir. Gerçekleştirilen çalışmalarda anomali çeşitlerinden gün içi anomali yapıların "U", "W" ve "L" harflerine benzeyen formlarına uyduğu görülmüştür. Bu bilgiler ışığında bu çalışmada Borsa İstanbul'un gösterge endeksi niteliğinde olan BİST 100 Endeksine ve BİST 100 Endeksine göre daha etkin bir piyasa yapısında görünen BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'nin 1. seans ve 2. seans "Açılış, Kapanış" değerlerinin volatiliteleri yardımıyla Borsa İstanbul yapısındaki gün içi anomali etkileri araştırılmıştır. Bu amaçla BİST 100 ve BİST Kurumsal Yönetim Fiyat Endekslerine ilişkin 01.01.2010 – 30.11.2015 tarihleri arası 1.471 adet günlük veri BİST internet sitesinden elde edilerek E-Views 8 Ekonometri Paket Programı aracılığı ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre her iki endekse ait 1. seans açılış volatiliteleri yüksek bir değerden gerçekleşmektedir. Gün içerisinde meydana gelen volatiliteler ise 1. seans açılış değerine göre daha düşük olarak gerçekleşmiştir. Gün sonu kapanış seansı olarak ele alınan 2. seans kapanış serisinin volatilitesi de tekrar yükselişe geçerek ilk açılış seansı değerlerine yakın bir değerde gerçekleşerek dünya borsalarında daha önce gerçekleştirilen çalışmalara paralel olarak BİST 100 ve BİST Kurumsal Yönetim Endeksinde de volatiliteler yapılandırılması "U" formatında gerçekleşmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Volatiliteler, Anomali, Etkin Piyasa Hipotezi, Gün içi Anomali, GARCH, BİST.

\* Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi/İşletme Fakültesi/Uluslararası Ticaret Bölümü, ozkansahin@duzce.edu.tr

**ABSTRACT:** Anomalies called deviation from normalities in the financial markets are closely monitored by the financial investors, who would like to direct their investments. Those anomaly studies focused on “Weak-Form Efficient Markets” that was classified by FAMA in 1970. Studies on intra-daily data, anomalies structure has been found to as similar form as letters “U”, “L”, “W”. According to these information’s, in this study, BİST 100 Index, which is the indicator index of BIST, and BIST Corporate Governance Index’s 1.471 daily data’s the dates between 01.01.2010 – 30.11.2015 has been collected form BIST website and has been analysed by Econometric Package Program E-Views 8. According to analyse results both Indexes 1. trading session volatilities have been occurred with high value. But intra-day volatilities have been occurred lower than the 1. trading session opening volatility. 2. trading session closing volatility that count as the end of day trading session, has been occurred close to 1. trading session opening volatility. With all these results BIST 100 and BIST Corporate Governance intra-day volatility structure found very similar to other stock exchange markets in the world.

**Keywords:** Volatility, Anomaly, Efficient Market Hypothesis Intra-day Anomaly, GARCH, BIST.

## GİRİŞ

Literatürde etkin piyasalar hipotezi olarak geçen ve FAMA tarafından 1970 yılında öne sürülen hipoteze göre; etkin piyasalarda menkul kıymetle ilgili bilgiler düşük bir maliyetle ve yatırımcılara en kısa zamanda sağlanmaktadır. Etkin bir piyasada fiyatlar piyasaya ulaşan bilgileri tam olarak yansıtacağından bu tür piyasalarda geçmiş dönem verileri yardımıyla gerçekleştirilecek teknik analizler neticesinde kâr elde etme olanağı bulunmamaktadır. Bu yüzden de etkin piyasalarda spekülative hareketlerle kâr elde etme olanağı ortadan kalkmaktadır (Şahin, 2015: 107). Fakat Etkin Piyasalar Hipotezine karşın geçen süre içerisinde finansal piyasalarda yaşanan ve anomali olarak adlandırılan normalden sapmalar 1970’lerden günümüze tartışılan konulardan biri olmuştur. Finansal piyasa anomalileri üzerine gerçekleştirilen ampirik çalışmalarda test edilen genellikle Fama’nın öngördüğü piyasa yapıları olan, güçlü form, yarı güçlü form ve zayıf form tiplerinden zayıf formda etkinlik gösteren piyasa yapılarıdır.

Literatürde bulunan anomali sınıflandırmalarından başlıcaları; Gün İçi Etkisi, Haftanın Günü Etkisi, Ay İçi Etkisi, Yılın Ayı Etkisidir. Bir menkul kıymet piyasasında anomalinin varlığı yatırımcılar için normalin üzerinde getiri elde etme anlamına gelmektedir. Bu yüzden söz konusu anomalinin ne zaman ve ne ölçüde olduğu büyük önem arz etmektedir.

Dönemsel anomalilerde dikkat çeken ilk anomali günlere ilişkin anomalilerdir (Demireli, 2008: 2015 - 241). Yapılan çalışmalar günlere ilişkin anomalilerin haftanın günü ve gün içi etkisi olmak üzere iki şekilde ortaya çıktığını göstermektedir. Haftanın günü etkisi, hisse senedi getirilerinin haftanın ilk işlem günü olan Pazartesi günleri sistematik olarak negatif olması şeklinde tanımlanmaktadır. Pazartesi günlerinin sürekli negatif getiri sağlamasına ilişkin anomali, finans literatüründe haftanın günü etkisi veya Pazartesi etkisi olarak isimlendirilmiştir (Özmen, 1997: 15).

Yapılan çalışmalarda gün içi yapıların "U", "W" ve "L" harflerine benzeyen formlarına uyduğu görülmüştür. Bu yapılarda seans açılış ve kapanışlarında diğer zaman dilimlerine göre yüksek getiri ve volatilitenin olduğu, gün içerisinde açılışta yüksekte başlayan hareketlerin gün içerisinde azaldığı ve kapanışta tekrar yükseldiği görülmektedir.

Gün içi getiri üzerine yapılan ampirik çalışmalar, hisse senetlerinin işlem hacimlerinin, volatilitelerinin, alım-satım arasındaki fiyat farkının ve getirilerinin işlem gününün ilk ve son yarım saatinde en yüksek seviyelere ulaştığını gözlemlemiştir (Kadioğlu ve Küçükkoçaoğlu 2015: 107).

Nguyen ve Phengpis'in (2008) Amerikan Menkul Kıymet Borsası'nda işlem gören borsa yatırım fonlarının açılış fiyatları üzerine yaptığı çalışmada borsa uzmanlarının borsanın kapalı olduğu saatlerde borsaya ulaşan emir dengesizlikleri hakkında daha fazla bilgi sahibi oldukları ve bu avantajdan yararlanmak için fiyatlar arasındaki marjın geniş olmasına neden oldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca yapılan bu çalışmada açılış mekanizmalarının fiyat oluşumunda etkinliği arttırdığı öne sürülmektedir.

Bu bilgiler ışığında bu çalışmada Borsa İstanbul'un gösterge endeksi olan BİST 100 Fiyat Endeksi'nin 1. seans ve 2. seans "Açılış, Kapanış" değerlerinin volatiliteleri karşılaştırılarak Borsa İstanbul yapısındaki gün içi anomali etkisi araştırılacaktır. Diğer taraftan Etkin Piyasalar Hipotezi çerçevesinde fiyatlar piyasaya ulaşan bilgileri tam olarak yansıtacağından bu tür piyasalarda geçmiş dönem verileri yardımıyla gerçekleştirilecek teknik analizler neticesinde kâr elde olanağı bulunmamaktadır. Bu yüzden de etkin piyasalarda spekülasyon hareketlerle kâr elde etme olanağı bulunmamaktadır. 30.12.2011 tarihinde 28158 Sayılı Resmi Gazete' de yayınlanarak yürürlüğe giren "Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ"'in Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık başlıklı 2 inci maddesinin birinci bendinde belirtilen Kamuyu Aydınlatma Esasları ve Araçlarına göre "Kamuya açıklanacak bilgiler, açıklamadan yararlanacak kişi ve kuruluşların karar vermelerine yardımcı olacak şekilde, zamanında, doğru, eksiksiz, anlaşılabilir, yorumlanabilir ve düşük maliyetle kolay erişilebilir biçimde 'Kamuyu Aydınlatma Platformu'



(www.kap.gov.tr) ve şirketin internet sitesinde kamunun kullanımına sunulur." borsa şirketlerinin esas alacakları kurumsal yönetim ilkeleri düzenlenmiştir. Bu ilkelerden hareketle 31 Ağustos 2007 yılından itibaren bu tebliğ uyarınca oluşturulan değerlendirme kriterlerine göre 10 üzerinden toplamda 7 ve üzeri puan alan şirketlerin hisselerinden oluşan Kurumsal Yönetim Endeksi hesaplanmaya başlamıştır. Bu kapsamda etkin bir piyasanın özellikleri olan haberlerin en kısa zamanda, doğru, düşük maliyetle ve anlaşılabilir bir biçimde piyasaya ulaşması ve fiyatların da bu çerçevede belirlenmesi Kurumsal Yönetim Endeksi ile sağlanmaya çalışılmıştır. Borsa İstanbul yapısı altında hesaplanan diğer endekslere göre Kurumsal Yönetim Endeksinin diğer piyasalara göre spekülasyona dayalı kâr oranı daha az olmaktadır (Şahin vd., 2015: 57). Bu bilgiler doğrultusunda Kurumsal Yönetim Fiyat Endeksi'nde oluşan Anomalilerin BİST 100 Fiyat Endeksi'nde meydana gelen anomalilerden daha düşük olması beklenmektedir. Bu beklentiye sınamak ve BİST'in gün içi anomalisinin nasıl bir yapı izlediğinin her iki endeks verileri ile hesaplanacak volatiliteler yardımıyla ortaya konulması amacıyla Kurumsal Yönetim Fiyat Endeksi'nin 1. seans ve 2. seans "Açılış, Kapanış" değerleri de araştırmaya dahil edilmiştir.

### ETKİN PİYASALARDAN SAPMA (ANOMALİLER)

Anomali, teori ile uyuşmayan bir gözlem veya realite ve olağan dışı bir davranıştır. Eğer ampirik bir bulguyu (gözleme dayalı bulgu) teorik çerçevede realize etmek güç ise veya bu bulguyu açıklamak için makul olmayan varsayımlar yapmak gerekli ise, söz konusu bulgu anomali olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir deyişle, anomali genel kabul görmüş esas ve ilkelere uyumlu olmayan olağan dışı bir davranış biçimidir (Özmen, 1997; 11).

Normalden sapmalar olarak ortaya çıkan bu anomaliler finansal piyasalarda yatırım yapan yatırımcılar için yatırımlarının geleceği açısından hayati önem taşımaktadır. Bu sebeple finansal piyasalardaki anomalileri tespit etmeye yönelik çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Finansal piyasaların yapısının ortaya konulması ve finansal piyasalardan normalin üzerinde getiri elde etme isteği ve olanağı finansal yatırımcıların anomalileri takip etmesine neden olmaktadır.

Piyasalarda görülen anomalileri dönemsel anomaliler, firma anomalileri ve fiyat anomalileri olarak incelemek mümkündür (Çömlekçi vd., 2015: 173). Dönemsel anomalilerden bazıları; gün içi anomalisi, tatil günleri anomalisi, Ocak ayı anomalisi, hafta sonu anomalisi, yaz saati uygulaması anomalisi olarak isimlendirilmektedir. Dönemsel olmayan anomaliler ise küçük-büyük firma anomalisi, piyasa değeri/defter değeri oranı anomalisi, fiyat/kazanç oranı ano-

malisi, ihmal edilmiş firma anomalisi, temettü verimi anomalisi, zararda olan şirketler anomalisi şeklinde adlandırılmaktadır (Taner ve Kayalidere, 2002; 7). Piyasa Anomalileri Tablo 1'de gösterilmiştir (Demireli, 2008: 224).

**Tablo 1. Piyasa Etkinlik Tipleri**

Dönemsel Anomaliler	Kesitsel Anomaliler			
Günlere İlişkin Anomaliler, • Gün İçi Etkisi, • Haftanın Günü Etkisi, • On - Üç Cuma Etkisi, • Aylara İlişkin Anomaliler, • Ocak Ayı Etkisi, • Ay Dönüşü Etkisi, • Tatillere İlişkin Anomaliler, • Tatil Etkisi	Yönetici Ortakların Etkisi • Kazanç Duyuruları Etkisi • Firma Büyüklüğü Etkisi • Fiyat / Kazanç Etkisi, • Pazar Değeri / Defter Değeri Oranı Etkisi • İhmal Edilmiş Hisse Senedi Etkisi	Teknik Anomaliler	Politik Faktörlere Dayalı Anomaliler	Ekonomik Faktörlere Dayalı Anomaliler

Kaynak: Öztürkatalay, 2005

## LİTERATÜR TARAMASI

Finans literatüründe anomaliler üzerine birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. İncelenen piyasalar ve incelenen dönemler farklılık göstermekle birlikte incelenen esas olgu menkul kıymet piyasalarından normalin üstünde getiri elde edilmesine yönelik olmuştur. Bu kapsamda incelenen çalışmalardan bazıları aşağıda özet olarak bilgi amaçlı sunulmuştur.

Bildik (2000) çalışmasında 1988 – 1999 yılları arasında İMKB 100 Endeksi günlük verileri yardımıyla İMKB'de haftanın günü etkisinin varlığını araştırmıştır. Sonuç olarak Cuma gününün haftanın işlem yapmak adına en az riskli gün olduğunu, Pazartesi gününün ise en riskli gün olduğuna ulaşmıştır. Böylece İMKB'de haftanın günü etkisinin var olduğunu belirtmiştir.

Tezölmez'in (2000) Borsa İstanbul üzerine yaptığı çalışmada, BİST Ulusal Tüm, 100, 30, Sınai, Hizmetler, Mali Endeks'lerinin gün içi verilerini 02.02.1998 – 30.04.1999 tarihleri arasında 5 ve 15'er dakikalık zaman aralıklarıyla incelemiştir. Tezölmez'e (2000) göre gün içi getiri 5 dakikalık zaman dilimlerinde incelendiğinde, getirilerin belirli bir yapıya sahip olmadığı 15 dakikalık zaman dilimlerinde ise gün içi getirinin her endeks için "W" şeklinde (Çift "U") bir formasyona sahip olduğunu bulmuştur. Gün içi getirilerin standart sapmaları 5'er ve 15'er dakikalık zaman dilimlerinde hesaplandığında, çift "L" şeklinde bir yol izlediği görülmektedir.

Karan (2004) İMKB'de yer alan sektör ve alt sektör endekslerinde haftanın etkisi ile yılın ayı etkisinin var olup olmadığını araştırmıştır. 1997-2001 yılları arası verilerin kullanıldığı araştırmanın sonuçlarına göre Cuma günlerinde

pozitif ve anlamlı, Pazartesi ve Salı günlerinde negatif ve anlamsız sonuçlara ulaşmıştır. Sonuç olarak İMKB'de hafta sonu etkisinin var olmadığına ulaşılmıştır.

Çinko (2006) İMKB 100 Endeksi 1990-2005 yılları arası günlük verileri aracılığıyla gerçekleştirdiği çalışmasında İMKB'de haftanın günü etkisi ve tatil etkisinin varlığını sınamıştır. Sonuç olarak Pazartesi ve Salı günlerinin negatif getirili günler olduğuna ve İMKB'de haftanın günü etkisinin varlığına ulaşılmıştır.

Akar (2006) İMKB 100 Endeksinde meydana gelen anomalileri endeksin volatilitesi yardımıyla açıklamıştır. Endeks volatilitesinin ekonomik krizlerden, takvimsel ve mevsimsel etkenlerden etkilenip etkilenmediğini ve asimetric şokların volatilité üzerindeki etkisini belirlemiştir. Sonuç olarak İMKB 100 Endeksinde volatilitenin Ocak ayında yüksek, yaz aylarında ise daha düşük olduğuna ulaşılmıştır.

Ohta (2006) açılış ve kapanış fiyatlarının hareket yapısını belirlemek amacıyla Tokyo Tahvil Borsası üzerinde yaptığı çalışma sonucunda "L" formunda bir yapı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Atakan (2008) İMKB 100 Endeksinde 1987-2008 yılları arası günlük veriler yardımıyla İMKB'de haftanın günü ve Ocak ayı etkisini GARCH (1,1) modeli kullanılarak araştırmıştır. Sonuç olarak Ocak ayı etkisinin varlığına ilişkin anlamlı bir sonuçlara ulaşılmıştır. Fakat, Cuma günü normale oranla daha yüksek getiri elde edildiğini Pazartesi günleri ise normale oranla daha düşük bir getiri elde edildiğini tespit etmiştir.

Al – Rjoub ve Alwaked (2010) DJIA, S&P ve NASDAQ Endesklerinin 1900-2009 yılları arasında meydana gelen 16 kriz döneminde Ocak ayı etkisini En Küçük Kareler Yöntemi kullanarak tespit etmeye çalışmışlardır. Sonuç olarak finansal kriz dönemlerinde Ocak ayı etkisinin var olmadığına ulaşılmışlardır.

Günlük getirilere yönelik ilk çalışma Dow Jones Sanayi Endeksinin 1915-1930 yılları arasındaki Cumartesi ile Cuma ve Pazartesi kapanış fiyatları ile Fields (1931) tarafından yapılmıştır. Fields yatırımcıların hafta sonlarının belirsizliğine karşın Cumartesi günleri portföylerini nakde tahvil edecekleri varsayımından hareketle, Cumartesi günleri fiyatların düşeceğini öngörmüştür (Aktaran; Tunçel:2012; 8).

Küçüksille (2012) çalışmasında Ocak ayı etkisini İMKB 100, İMKB Gıda, İMKB Mali, İMKB Holding, İMKB Sinai Endeksleri verileri aracılığıyla tespit etmeye çalışmıştır. Sonuç olarak İMKB 100 ve İMKB Sinai Endeksleri haricinde Ocak ayı etkisinin görülmediği sonucuna ulaşılmışlardır.

Abdioğlu ve Değirmenci (2013), 2003-2012 döneminde İMKB-100 endeksinde gözlenen mevsimsel anomalileri en küçük kareler yöntemini kullanarak araş-

tırmışlardır. Gün içi, haftanın günü, Ocak ayı, ay içi, ay dönümü, yıl dönümü ve tatil etkileri test edilmiş fakat incelenen dönem itibariyle İMKB'de gözlemlenen anomalilerin gün içi ve haftanın günü anomalileri olduğu tespit edilmiştir.

Konak ve Şeker (2014) FTSE 100 Endeksinde anomalinin varlığını GARCH (1,1) ile tespit etmeye çalışmışlardır. Sonuç olarak meydana gelen hareketlerin rastsal yürüyüş sergilediğine ulaşmışlardır.

Konak ve Kendirli (2014) BİST 100 Endeksi'nde yılın ayları etkisinin varlığını GARCH (1,1) modeli aracılığıyla tespit etmeye çalışmışlardır. Elde ettikleri sonuçlara göre, yılın farklı aylarında anomali olarak değerlendirilebilecek bazı eğilimler tespit etmişlerdir.

Aytekin ve Sakarya (2014) XUTUM, XU100, XU030, XUSIN, XGIDA, XTAST, XMESY, XUHIZ, XUMAL ve XHOLD endekslerinde pay getirilerinin zaman ile etkileşim içerisinde olduğu sonucundan hareketle, pay piyasalarında Ocak ayı getirilerinin yılın diğer aylarına ait getirilerden daha yüksek olduğunu ifade eden Ocak ayı anomalisinin olup olmadığı araştırılmışlardır. Güç oranı yöntemi ve tek yönlü varyans analizi kullanılarak yapılan çalışmada incelenen dönemde endekslerin aylık getirilerinin birbirinden farklı olduğu ve ilgili endekslerde Ocak ayı anomalisinin görüldüğü sonucuna ulaşmışlardır.

Ege vd., (2012) 2001-2011 dönemindeki İMKB-30 ve İMKB-50 Endeks getirileri yardımıyla İMKB'de Ocak ayı anomalisinin var olup olmadığı güç oranı yöntemi kullanılarak tespit etmeye çalışmışlardır. Yapılan analiz sonucunda incelenen dönem içerisinde Ocak ayı etkisinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kadıoğlu ve Küçükkocaoğlu (2015) çalışmasında 01.11.2006-31.05.2012 döneminde farklı endekslerde yer alan 102 adet hisse senedinin 624 güne ait 15 dakikalık getirileri analiz edilerek Borsa İstanbul'da gün içi getiri yapısını ortaya koymuştur. Sonuç olarak Borsa İstanbul'un gün içi getiri yapısının çift seans uygulaması nedeniyle çift "U" formunda ve gün içi volatilité yapısının ise "L" formunda olduğunu tespit etmişlerdir.

## YÖNTEM

Finansal zaman serilerinde varyans zamana bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu yüzden finansal zaman serileri ile gerçekleştirilen çalışmalarda değişen varyansı modelleyebilen modeller ile analizleri gerçekleştirmek gerekmektedir. Bu sebepten dolayı gerçekleştirilen bu çalışmada finansal zaman serilerinde var olan değişen varyansı modellemeye imkan veren ARCH tipi modeller olan ARCH, GARCH, EGARCH ve TGARCH modelleri kullanılacaktır.

ARCH tipi modellerin çözümlemesi amacıyla bu çalışmada kullanılan temel aşamalar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

- *Serilerin durağan hale getirilmesi:* Çalışma kapsamında ele alınan getiri serileri logaritmik seriler hâline getirilerek durağanlığı sağlanacaktır.
- *İstatistiksel tanımlama testlerinin gerçekleştirilmesi:* Bu aşamada seriye ait istatistiksel değerler (çarpıklık katsayısı, basıklık katsayısı, ortalama, standart sapma,vb.) hesaplanacaktır.
- *Serilerin grafiksel gösterimi ve korelasyonunun belirlenmesi:* Endekslerin gözlem değerleri ile oluşturulan zaman serilerine ait grafikler ve korelogram çizilecektir. Buna göre eğri belirli bir ortalama etrafında küçük çaplı salınımlar gösteriyorsa serinin durağan olduğu, salınımların büyük çaplı ve ani iniş çıkışlar şeklinde olması hâlinde ise serinin durağan olmadığı söylenebilir.
- *Birim kök testlerinin gerçekleştirilmesi:* Serinin birim kök içerip içermediğini durağanlık testlerinde yaygın olarak kullanılan Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller-ADF) (1979) birim kök testleri ile saptanacaktır.
- *Uygun ARMA yapılarının belirlenmesi:* Uygun ortalama denklemini belirleyebilmek için bu aşamada ARMA modellerinden yararlanılacaktır. Zaman serilerinde ARCH etkisinin bulunup bulunmadığı ARCH-LM (Lagrange Multiplier-Lagrange Çarpanı) testiyle araştırılacaktır ve bu testin ilk adımı ortalama denkleminin belirlenmesidir.
- *ARCH-LM testi:* Modelin hata teriminin standart varyans varsayımına uygunluğu ARCH LM Testi ile test edilecektir. Testin temel mantığı, özellikle finansal getiri serilerinde görülen ve göz önüne alınmaması durumunda tahmin etkinliğini azalmasına neden olan şimdiki hata terimi ile yakın geçmiş hata terimlerinin birbirleri ile ilişkili olduğu durumu ortaya çıkarmaktır (Güven, 2010: 35).
- *Volatilite modelleri ile tahmin:* Bu aşamada istatistiksel özellikleri belirlenen, durağanlaştırılan, uygun ARMA(p,q) modelleri bulunarak ortalama denklemi oluşturulan ve ARCH etkisinin varlığı kabul edilen seriler için volatilité modelinin tahmini gerçekleştirilecektir.

### Araştırmanın Amacı ve Veri Seti

Bu çalışmanın amacı; Borsa İstanbul (BİST) yapısı içerisinde oluşturulan Kurumsal Yönetim Endeksinin Endeksinin Etkin Piyasalar Hipotezi kapsamında BİST'in gösterge Endeksi niteliğinde olan BİST 100 Endeksine göre daha etkin bir piyasa olduğu varsayımından hareketle, bu iki farklı etkinlik formuna sahip endeksin gün içi getiri hareketlerinin yapısının farklı olup olmadığının test edilmesidir.

Bu amaçtan hareketle BİST 100 ve BİST KURY Fiyat Endekslerine ilişkin 01/01/2010 – 30/11/2015 tarihleri arası 1.471 adet günlük 1. seans açılış, 1. seans kapanış, 2. seans kapanış ve 2. seans kapanış verileri kullanılmıştır.

### Serilerin Volatilite Modellerinin Tahmini

Araştırmaya dahil edilen endekslerin verilerine dayalı zaman serileri oluşturulmuştur. Zaman serileri aşağıdaki formül yardımıyla logaritması alınarak durağan hale getirilmiştir.

$$\text{Endeks}_t = \ln \left( \frac{P_t}{P_{t-1}} \right)$$

Endeks t: t günü getiri değeri,

$P_t$ : t günü endeks kapanış fiyatı,

$P_{t-1}$ : t - 1 inci gündeki endeks kapanış fiyatı.

Bu aşamada istatistiksel özellikleri belirlenen, durağanlaştırılan, uygun AR-MA(p,q) modelleri bulunarak ortalama denklemi oluşturulan ve ARCH etkisinin varlığı kabul edilen seriler için volatilitte modellerinin tahmini gerçekleştirilmiştir.

Serinin volatilitesinin belirlenmesi için ARCH, GARCH, EGARCH ve TGARCH modellerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda literatürde en çok kullanılan p=1,2,3 q=1,2,3 gecikme değerleri tercih edilmiştir.

Uygun model seçim kriteri olarak aşağıda belirtilen tanımlayıcı istatistik sonuçları bütün modellerde aranmıştır.

- İlk olarak ARCH, GARCH, TGARCH modellerinde parametrelerinin negatif olmama koşulu aranmıştır. EGARCH modelinde varyans logaritmik olarak modellendiğinden, varyans pozitif bir değer almaktadır. Bu yüzden EGARCH modellerinde, bu eşitlik aranmamıştır.
- Model parametrelerinin toplamının 1'den küçük olması koşulu aranmıştır. Fakat EGARCH modelinde model logaritmik olarak hesaplandığından parametrelerin toplamının 1'den büyük olmama koşulu EGARCH modeli için göz ardı edilmiştir.
- En uygun model sürecinden elde edilen artıkların kolegramı ve artıkların karelerinin kolegramı 50 gecikmeye kadar test edilerek serinin değerleri arasındaki ilişkinin incelenmesi yapılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan hipotez aşağıdaki gibidir.

$H_0$ : Otokorelasyon yok.

$H_1$ : Otokorelasyon var.

Prob. > 0,05 ise

$H_0$ : reddedilemez

- Tahmin edilen modellerde artıklara ilişkin ARCH LM testi gerçekleştirilmiştir. ARCH etkisinin araştırıldığı ARCH –LM testi ile modelin 1, 5, 10, 20 ve 30 gecikmeye kadar hesaplanan  $R^2$  değerleri  $\chi^2$  tablo değeri ile karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan hipotez aşağıdaki gibidir:

$H_0$ : Arch etkisi yok.

$H_1$ : Arch etkisi var.

$R^2 < \chi^2$  ise

$H_1$  reddedilemez

- Tanımlayıcı istatistikler neticesinde birden fazla modelin uygun model çıkması sonucu aralarından hangisinin en uygun model olduğunu belirlemek için modeller arası karşılaştırma yaparken literatürde kabul görmüş modellerin öngörü performansını test eden Theil Eşitsizlik Katsayısı (Theil Inequality Coefficient-TIC) performans kriterinden yararlanılmıştır. Bu kriterler ile öngörü başarısı sağlanmaktadır (Bernard vd., 2006: 6 – 7). Theil Eşitsizlik Katsayısının formülü aşağıdaki eşitlikte görüldüğü gibidir.

$$TIC = \frac{\sqrt{\sum_{t=T+1}^{T+h} (y'_t - y_t)^2 / h}}{\sqrt{\sum_{t=T+1}^{T+h} y'_t{}^2 / h + \sum_{t=T+1}^{T+h} y_t{}^2 / h}}$$

Bu formülde " $y_t$ " hesaplanan volatilitiyi gösterirken " $y'_t$ " ise öngörülen volatilitiyi, " $h$ " ise öngörü dönemini göstermektedir. Yukarıdaki eşitlikten de anlaşılacağı üzere öngörülen volatiliti değeri ile gerçekleşen volatiliti değeri arasındaki fark ne kadar az olursa sonuç o kadar küçük çıkacaktır. Böylece söz konusu performans ölçütleri azalacaktır. Bu yüzden daha düşük performans ölçütü daha iyi öngörüü belirtecektir.

Çalışmanın uygulanması çerçevesinde gerçekleştirilecek tahminlerden sonra modellerin uygunluğunun denetlenmesi; model parametrelerinin pozitif olması, model parametrelerinin toplamının birden küçük olması, artıkların ve artıkların karelerinin korelasyonsuz olması, serilerde Arch etkisi olmaması ve TIC performans kriterinin düşük olması kriterleri kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu kriterlere göre uygun bulunmayan modeller analiz dışında tutulmuştur.

## ARAŞTIRMA BULGULARI

Elde edilen veriler yardımıyla ARCH, GARCH, EGARCH ve TGARCH modelleri kullanılarak BİST KURY ve BİST 100 Endekslerinin volatilitésinin modellenmesi sürecinde kullanılabilecek en uygun ARCH modeli araştırılmış ve bu en uygun modele göre hesaplanan endekslerin volatiliteleri karşılaştırılmıştır. Analizlerde Eviews 8.0 paket programından yararlanılmıştır.

## BİST 100 Endeksi Volatilite Analizi

BİST 100 Endeksi açılış ve kapanış serilerine yönelik ilk olarak serilerin tanımlayıcı istatistikleri gerçekleştirilmiştir. Akabinde serilerin volatilitte modellerinin kurulabilmesi için durağanlığını test etmek için birim kök testleri yapılmıştır. Durağanlığı kanıtlanan serilerin uygun ARMA yapıları belirlendikten sonra serilerdeki ARCH etkisi ARCH-LM testi ile test edilmiştir. Son olarak ise serilerdeki ARCH etkisini gideren en uygun volatilitte modeli ile seriler modellenmiş ve analize uygun hale getirilmiştir.

## BİST 100 Endeksi Tanımlayıcı İstatistikleri

Tablo 2'de 01.01.2010 – 30.11.2015 tarihleri arası BİST 100 Endeksi günlük açılış ve kapanış verileri ile elde edilen getiri serilerinin tanımlayıcı istatistikleri yer almaktadır.

Analiz sonuçlarına göre serilerin ortalama getirileri; 1. seans açılış: 0.000227, 1. seans kapanış: 0.000232, 2. seans açılış: 0.000234, 2. seans kapanış: 0.000228 olarak belirlenmiştir. Ortalama getiriler birbirine yakın olmakla birlikte açılış sonrası yükseliş göstermekte fakat 2. seans kapanışta tekrar düşüşe geçmektedir. Basıklık katsayısını gösteren Kurtosis katsayısı tüm serilerde eşik değer olan 3'ün üzerinde gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre seriler normalden daha dik (sivri) bir seridir. Serilerin çarpıklığını gösteren Skewness katsayısı tüm serilerde negatif değeri işaret etmektedir. Bu da bize serinin sağ kuyruğunun daha uzun olduğunu ve serinin sola çarpık olduğunu gösterir. Serinin istatistiksel tanımlanmasına yönelik yorumlanacak olan katsayı Jarque-Bera istatistiğidir. Hesaplanan Jarque-Bera istatistiği değeri normal dağılıma ait olan  $\chi^2(2)=5.99$  değerinden büyükse  $H_0$  hipotezi reddedilir. Yani getiri serisi normal dağılmamaktadır. Ele alınan serilerde Jarque-Bera değeri kritik değer üzerinde hesaplanmıştır. Bu da serilerin normal dağılmadığını göstermektedir.

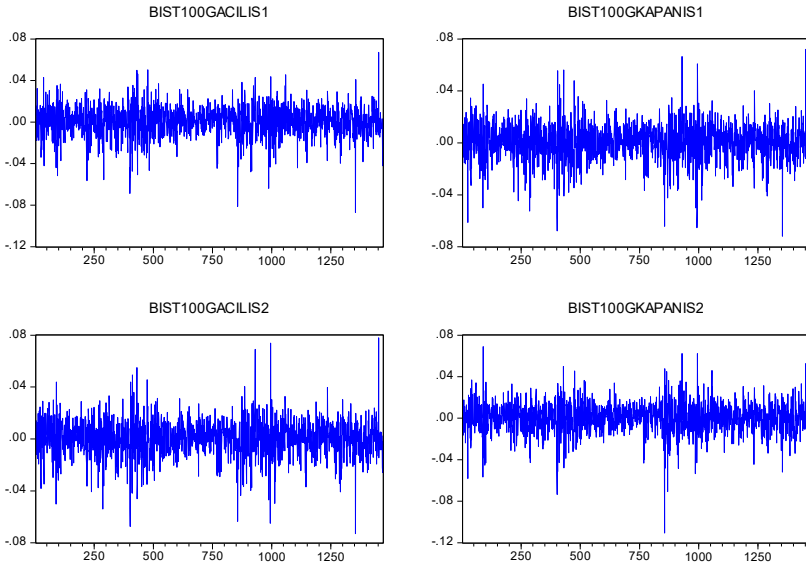
**Tablo 2.** BİST 100 Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri Tanımlayıcı İstatistikleri

	BIST100GACILIS1	BIST100GKAPANIS1	BIST100GACILIS2	BIST100GKAPANIS2
Mean	0.000227	0.000232	0.000234	0.000228
Median	0.000634	0.000651	0.000649	0.000948
Maximum	0.067029	0.072010	0.077976	0.068952
Minimum	-0.087047	-0.071820	-0.073004	-0.110638
Std. Dev.	0.015059	0.014831	0.014691	0.014987
Skewness	-0.571467	-0.382055	-0.282387	-0.543310
Kurtosis	5.607969	5.558152	5.739753	6.978799
Jarque-Bera	496.2652	436.2934	478.9684	1041.251
Probability	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Observations	1469	1469	1469	1469



rafik 1'de yatay ekseninde yer alan değerler gözlem sayısını göstermektedir. Dikey ekseninde yer alan değerler ise ilgili gözlem gününe ait olan getiri serisi değerini göstermektedir. Ele alınan serilerde volatilité kümelenmesi "volatility clustering" gözlemlenmektedir. Yani, logaritmik yöntemle hesaplanan getirilerde meydana gelen büyük değişimleri büyük, küçük değişimleri ise küçük hareketler izlemektedir. Seride genel dağılım sıfır ortalama etrafında seyretmesi ise bize serinin durağan olduğu kanısını uyandırmaktadır.

**Grafik 1.** BİST 100 Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri Çizgi Grafiği



Serilere ait grafiksel ve kolegram yoluyla gerçekleştirilen incelemeler sonucunda serinin durağan olduğu yönünde güçlü bir kanı oluşmuştur. Fakat durağanlığın kesin olarak belirlenmesi adına seriye birim kök testi uygulanmıştır. Bu kapsamda kurulan hipotezimiz şu şekildedir:

$H_0$ : birim kök var; seri durağan değil.

$H_1$ : birim kök yok; seri durağan.

**Tablo 3.** BİST 100 Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri Birim Kök Testi Sonuçları

ADF Test Stat.	Kritik Değ. %1	-3.434278
	Kritik Değ. %5	-2.863162
	Kritik Değ. %10	-2.567681
BİST 100 AÇILIŞ 1	t-istatistiği	-40.32837
	Prob.	0.0000
BİST 100 KAPANIŞ 1	t-istatistiği	-39.29710
	Prob.	0.0000
BİST 100 AÇILIŞ 2	t-istatistiği	-38.97399
	Prob.	0.0000
BİST 100 KAPANIŞ 2	t-istatistiği	-39.80450
	Prob.	0.0000

Hesaplanan ADF istatistiği değerleri tüm anlamlılık düzeylerinde kritik değerlerden mutlak değerce büyük olarak gerçekleşmiştir. Böylece ele alınan seriler için kurulan  $H_0$ : hipotezi reddedilmekte ve seriler durağan olarak kabul edilmektedir.

BİST 100 Endeksinden elde edilen serilerin özelliklerini incelemek amacıyla gerçekleştirilen analizler neticesinde serilerin durağan, dik (sivri), sola çarpık ve normal dağılıma sahip olmayan bir seriler olduğuna ulaşılmıştır. Serilerin temel özellikleri belirlendikten sonra ARCH ailesi modellerini seriler üzerine uygulamak için seride ARCH etkisinin varlığının test edilmesi gerekmektedir. Bunun için ise öncelikli olarak ARCH-LM testinin gerçekleştirilmelidir. Bu testin ilk adımı ortalama denkleminin belirlenmesidir En uygun ARMA modelinin seçiminde ise modeller arasında AIC (Akaike Info Criterion) bilgi kriterleri en küçük olanın seçimi yapılmıştır.

**Tablo 4.** BİST 100 Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri ARMA Yapıları Test Sonuçları

ARMA (p,q) Modelleri Akaike Değerleri	AR	MA
BİST 100 AÇILIŞ 1	2	2
	Test Sonucu	-5.563470
BİST 100 KAPANIŞ 1	2	2
	Test Sonucu	-5.591077
BİST 100 AÇILIŞ 2	2	2
	Test Sonucu	-5.606554
BİST 100 KAPANIŞ 2	0	2
	Test Sonucu	-5.563065

Elde edilen AIC testlerinin sonuçlarına göre p ve q değerlerinin tüm kombinasyonları ile oluşturulan modeller arasında minimum AIC kriterine göre;

BİST 100 Endeksi 1. seans Açılış serisinin en uygun ARMA yapısı AR (2) MA (2) yani ARMA (2,2) modeli, BİST 100 Endeksi 1. seans Kapanış serisinin en uygun ARMA yapısı ARMA (2,2), BİST 100 Endeksi 2. seans Açılış serisinin en uygun ARMA yapısı ARMA (2,2), BİST 100 Endeksi 2. seans Kapanış serisinin en uygun ARMA yapısı ARMA (0,2) olarak belirlenmiştir. Serilerin ARCH modeli uygulamalarında uygun ARMA yapıları kullanılacaktır.

ARCH ailesi modelleri ile volatilité hesaplaması yapabilmek için seride ARCH etkisinin var olması gerekmektedir. Serilere yönelik 30 gecikmeye kadar gerçekleştirilen ARCH-LM testi sonuçlarının tümünde  $|X^2 \text{ İstatistiği} - \text{Obs} \cdot R^2|$  eşitliği sağlanmıştır. Yani ARCH-LM testi sonuçlarına göre serilerde ARCH etkisinin olmadığını öne süren  $H_0$  hipotezi reddedilmiştir. BİST 100 Endeksinin açılış ve kapanış serilerinde ARCH etkisinin varlığı ispatlanmıştır.

**Tablo 5.** BİST 100 Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri ARCH-LM Testi Sonuçları

ARCH-LM Testi	$X^2 X^2$ İstatistiği	1. Seans Açılış	1. Seans Kapanış	2. Seans Açılış	2. Seans Kapanış
		Obs*R-squared	Obs*R-squared	Obs*R-squared	Obs*R-squared
LM (k=1)	3.84146	19.17411	89.37689	83.29679	19.31514
LM (k=5)	11.07050	44.75673	96.67348	87.35507	62.84720
LM (k=10)	18.30704	56.01028	105.2137	99.72229	77.40111
LM (k=20)	31.41043	62.21789	119.5163	121.0858	104.0495
LM (k=30)	43.77297	78.96631	136.9060	126.9298	122.4731

### BİST 100 Endeksi Volatilité Tahmini

Bu aşamada istatistiksel özellikleri belirlenen, durağanlaştırılan, uygun ARMA (p,q) modelleri bulunarak ortalama denklemi oluşturulan ve ARCH etkisinin varlığı kabul edilen seriler için en uygun oynaklık modelinin tahmini gerçekleştirilecektir. BİST 100 Endeksi serilerinin volatilitésinin belirlenmesi için ARCH(p), GARCH(p,q), EGARCH(p,q) ve TGARCH(p,q) modellerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda literatürde en çok kullanılan p=1,2,3 q=1,2,3 gecikme değerleri tercih edilmiştir. Buna göre modellere ilişkin sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

**Tablo 6.** BİST 100 Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri Volatilite Tahmin Sonuçları

BİST 100 1. Seans Açılış					BİST 100 1. Seans Kapanış				
Modeller / Değerlendirme Kriteri	$\alpha > 0$ $\beta > 0$	$\alpha + \beta < 1$	Artıklar Arası Korelasyon	Arch-Lm	Modeller / Değerlendirme Kriteri	$\alpha > 0$ $\beta > 0$	$\alpha + \beta < 1$	Artıklar Arası Korelasyon	Arch-Lm
ARCH (1)	+	+	-	-	ARCH (1)	+	+	+	+
ARCH (2)	+	+	+	+	ARCH (2)	-	+	+	+
ARCH (3)	+	+	+	+	ARCH (3)	-	+	+	+
GARCH (1,1)	+	+	+	+	GARCH (1,1)	+	+	+	+
GARCH (1,2)	-	+	+	+	GARCH (1,2)	+	+	+	+
GARCH (1,3)	-	+	+	+	GARCH (1,3)	-	+	+	+
GARCH (2,1)	+	+	+	+	GARCH (2,1)	-	+	+	+
GARCH (2,2)	-	+	+	+	GARCH (2,2)	-	+	+	+
GARCH (2,3)	-	+	+	+	GARCH (2,3)	-	+	+	+
GARCH (3,1)	-	+	+	+	GARCH (3,1)	-	+	+	+
GARCH (3,2)	-	+	+	+	GARCH (3,2)	-	+	+	+
GARCH (3,3)	-	+	+	+	GARCH (3,3)	-	+	+	+
EGARCH (1,1)			+	+	EGARCH (1,1)			+	+
EGARCH (1,2)			+	+	EGARCH (1,2)			+	+
EGARCH (1,3)			+	+	EGARCH (1,3)			+	+
EGARCH (2,1)			+	+	EGARCH (2,1)			+	+
EGARCH (2,2)			+	+	EGARCH (2,2)			+	+
EGARCH (2,3)			+	+	EGARCH (2,3)			+	+
EGARCH (3,1)			+	+	EGARCH (3,1)			+	+
EGARCH (3,2)			+	+	EGARCH (3,2)			+	+
EGARCH (3,3)			+	+	EGARCH (3,3)			+	+
TGARCH (1,1)	-	+	+	+	TGARCH (1,1)	-	+	+	+
TGARCH (1,2)	-	+	+	+	TGARCH (1,2)	-	+	+	+
TGARCH (1,3)	-	+	+	+	TGARCH (1,3)	-	+	+	+
TGARCH (2,1)	-	+	+	+	TGARCH (2,1)	-	+	+	+
TGARCH (2,2)	-	+	+	+	TGARCH (2,2)	-	+	+	+
TGARCH (2,3)	-	+	+	+	TGARCH (2,3)	-	+	+	+
TGARCH (3,1)	-	+	+	+	TGARCH (3,1)	-	+	+	+
TGARCH (3,2)	-	+	+	+	TGARCH (3,2)	-	+	+	+
TGARCH (3,3)	-	+	+	+	TGARCH (3,3)	-	+	+	+

BİST 100 Endeksi 1. Seans Açılış Serisine yönelik yapılan uygunluk testleri neticesinde modellerin anlamlılığını sınavığımızda volatilité hesaplamalarında kullanılmak üzere anlamlı sonuçlar veren modeller ARCH (2), ARCH (3), GARCH (1,1), GARCH (2,1), EGARCH (1,1), EGARCH (1,2), EGARCH (1,3), EGARCH (2,1), EGARCH (2,2), EGARCH (2,3), EGARCH (3,1), EGARCH (3,2), EGARCH (3,3) modelleri olarak belirlenmiştir. Modellerden en düşük TIC değeri "0.951699" ile GARCH (1,1) modeline aittir. Bu sebeple BİST 100 Endeksi 1. seans açılış serisinin volatilité hesaplamalarında GARCH (1,1) modelinin parametreleri kullanılacaktır.

BİST 100 1. Seans Kapanış Serisine yönelik yapılan uygunluk testleri neticesinde uygulanan modellerin anlamlılığını sınıadığımızda volatilitte hesaplamalarında kullanılmak üzere anlamlı sonuçlar veren modeller ARCH (1), GARCH (1,1), GARCH (1,2), EGARCH (1,1), EGARCH (1,2), EGARCH (1,3), EGARCH (2,1), EGARCH (2,2), EGARCH (2,3), EGARCH (3,1), EGARCH (3,2), EGARCH (3,3) modelleri olarak belirlenmiştir. Modellerden en düşük TIC değeri "0. 919618" ile GARCH (1,1) modeline aittir. Bu sebeple BİST 100 Endeksi 1. seans kapanış serisinin volatilitte hesaplamalarında GARCH (1,1) modelinin parametreleri kullanılacaktır.

**Tablo 6 Devam:** Volatilitte Modelleri Uygunluk Testi Sonuçları

BİST 100 2. Seans Açılış					BİST 100 2. Seans Kapanış				
Modeller / Değerlendirme Kriteri	$\alpha > 0$ $\beta > 0$	$\alpha + \beta < 1$	Artıklar Arası Korelasyon	Arch-Lm	Modeller / Değerlendirme Kriteri	$\alpha > 0$ $\beta > 0$	$\alpha + \beta < 1$	Artıklar Arası Korelasyon	Arch-Lm
ARCH (1)	+	+	+	+	ARCH (1)	+	+	-	-
ARCH (2)	+	+	+	+	ARCH (2)	+	+	-	-
ARCH (3)	-	+	+	+	ARCH (3)	+	+	-	-
GARCH (1,1)	+	+	+	+	GARCH (1,1)	+	+	+	+
GARCH (1,2)	+	+	+	+	GARCH (1,2)	+	+	+	+
GARCH (1,3)	-	+	+	+	GARCH (1,3)	-	+	+	+
GARCH (2,1)	-	+	+	+	GARCH (2,1)	+	+	+	+
GARCH (2,2)	-	+	+	+	GARCH (2,2)	+	+	+	+
GARCH (2,3)	-	+	+	+	GARCH (2,3)	-	+	+	+
GARCH (3,1)	-	+	+	+	GARCH (3,1)	-	+	+	+
GARCH (3,2)	-	+	+	+	GARCH (3,2)	+	+	+	+
GARCH (3,3)	-	+	+	+	GARCH (3,3)	-	+	+	+
EGARCH (1,1)			+	+	EGARCH (1,1)			+	+
EGARCH (1,2)			+	+	EGARCH (1,2)			+	+
EGARCH (1,3)			+	+	EGARCH (1,3)			+	+
EGARCH (2,1)			+	+	EGARCH (2,1)			+	+
EGARCH (2,2)			+	+	EGARCH (2,2)			+	+
EGARCH (2,3)			+	+	EGARCH (2,3)			+	+
EGARCH (3,1)			+	+	EGARCH (3,1)			+	+
EGARCH (3,2)			+	+	EGARCH (3,2)			+	+
EGARCH (3,3)			+	+	EGARCH (3,3)			+	+
TGARCH (1,1)	-	+	+	+	TGARCH (1,1)	+	+	+	+
TGARCH (1,2)	-	+	+	+	TGARCH (1,2)	-	+	+	+
TGARCH (1,3)	-	+	+	+	TGARCH (1,3)	-	+	+	+
TGARCH (2,1)	-	+	+	+	TGARCH (2,1)	-	+	+	+
TGARCH (2,2)	-	+	-	+	TGARCH (2,2)	-	+	+	+
TGARCH (2,3)	-	+	-	+	TGARCH (2,3)	-	+	+	+
TGARCH (3,1)	-	+	-	+	TGARCH (3,1)	-	+	+	+
TGARCH (3,2)	-	+	-	+	TGARCH (3,2)	-	+	+	+
TGARCH (3,3)	-	+	-	+	TGARCH (3,3)	-	+	+	+

*BİST 100 2. Seans Açılış Serisine* yönelik yapılan uygunluk testleri neticesinde uygulanan modellerin anlamlılığını sınıadığımızda volatilitte hesaplamalarında kullanılmak üzere anlamlı sonuçlar veren modeller ARCH (1), ARCH (2), GARCH (1,1), GARCH (1,2), EGARCH (1,1), EGARCH (1,2), EGARCH (1,3), EGARCH (2,1), EGARCH (2,2), EGARCH (2,3), EGARCH (3,1), EGARCH (3,2), EGARCH (3,3) modelleri olarak belirlenmiştir. Modellerden en düşük TIC değeri "0. 949361" ile GARCH (1,1) modeline aittir. Bu sebeple BİST 100 Endeksi 2. seans açılış serisinin volatilitte hesaplamalarında GARCH (1,1) modelinin parametreleri kullanılacaktır.

*BİST 100 2. Seans Kapanış Serisine* yönelik yapılan uygunluk testleri neticesinde uygulanan modellerin anlamlılığını sınıadığımızda volatilitte hesaplamalarında kullanılmak üzere anlamlı sonuçlar veren modeller GARCH (1,1), GARCH (1,2), GARCH (2,1), GARCH (2,2), GARCH (3,2), EGARCH (1,1), EGARCH (1,2), EGARCH (1,3), EGARCH (2,1), EGARCH (2,2), EGARCH (2,3), EGARCH (3,1), EGARCH (3,2), EGARCH (3,3), TGARCH (1,1) modelleri olarak belirlenmiştir. Modellerden en düşük TIC değeri "0. 944315" ile GARCH (3,2) modeline aittir. Bu sebeple BİST 100 Endeksi 2. seans kapanış serisinin volatilitte hesaplamalarında GARCH (3,2) modelinin parametreleri kullanılacaktır.

**Tablo 7.** BİST 100 Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri Volatilitte Tahmin Sonuçları

BİST 100 Endeksi	$\alpha 0$	$\alpha 1$	$\alpha 2$	$\alpha 3$	$\beta 1$	$\beta 2$	$\beta 3$	Volatilitte $\frac{\alpha 0}{1 - \alpha - \beta}$
1. Seans Açılış Garch (1,1)	0,0000155	0,0783570			0,8552440			0,000233437
1. Seans Kapanış Garch (1,1)	0,0000102	0,065028			0,889159			0,000222644
2. Seans Açılış Garch (1,1)	0,00000913	0,063683			0,894729			0,000219534
2. Seans Kapanış Garch (3,2)	0,0000269	0,100479	0,005919		0,409837	0,301393		0,000233832

Yapılan analizler neticesinde BİST 100 Endeksi açılış ve kapanış serilerinin volatilitelerini belirlemede en uygun modeller; 1. seans açılış, 1. seans kapanış ve 2. seans açılış serileri için GARCH (1,1) modeli olarak belirlenmiş, 2. seans kapanış serisi için de GARCH (3,2) modeli en uygun model olarak belirlenmiştir. Modelde  $\alpha$  katsayısı ARCH etkisinin,  $\beta$  katsayısı ise GARCH etkisinin göstergesidir. Regresyon parametrelerinin toplamı olan ( $\alpha + \beta$ ), geçmiş dönem değişkenlerinin değişimlerinin şimdiki değişkenlik seviyesine (volatilitte) etkisini ifade etmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre tüm serilerde  $\alpha$  ve  $\beta$  katsayılarının toplamlarının 1'den küçük olması bize durağanlık koşulunun sağlandığını ve volatilitenin tahmin edilebilir yapıda olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda bu rakamın 1'e yakın olması bize serilerde meydana gelen bir volatilitenin yarılanma süresinin uzun olduğunu belirtir. Modelde yer alan katsayılara göre; cari dönem volatilitenin üzerindeki değişkenlik 1. seans açılışından sonra 1. seans kapanışta düşüşe geçmiştir, aynı şekilde 2. seans açılışında da 1. seans kapanışa göre düşük değerde gerçekleşmiştir. Fakat 2. seans kapanışta tekrar yükselişe geçerek 1. seans açılış değerinin de üzerinde gerçekleşmiştir. Aynı etkiyi GARCH etkisinde göremiyoruz. Geçmiş dönem şokların veya beklenmeyen getirilerin koşullu varyansa etkisini ifade eden GARCH etkisinde ise 1. seans açılıştan sonra yükselişe geçerek gün sonu kapanışta tekrar düştüğü görülmektedir.

Piyasada meydana gelen bir şokun seriler üzerine etkisi incelendiğinde  $\alpha$  ve  $\beta$  katsayılarının toplamının 1'den küçük olması şokların geçici nitelikte olduğunu göstermektedir.

BİST 100 Endeksi açılış ve kapanış serilerinin volatiliteleri hesaplandığında 1. seans açılıştan meydana gelen volatilitenin 1. seans kapanış ve 2. seans açılıştan meydana gelen volatiliteden daha yüksek olduğu görülmektedir. Gün sonu kapanış değerleri ile hesaplanan volatilitenin ise tekrar yükselişe geçerek BİST 100 Endeksi açılış ve kapanış serilerinin volatilitesi "U" tipi yapılanma sergilemesine neden olmuştur.

Serilerin istatistiksel tanımları sırasında hesaplanan getiri oranları 1. seans açılıştan itibaren yükseliş göstererek gün sonu kapanış seansında tekrar düşüşe geçtiği görülmektedir. Serilerin ortalama getirileri serilere yönelik hesaplanan volatilitenin değerleri ile ters yönlü bir hareket sergilemektedir.

### **BİST KURY Endeksi Volatilitenin Analizi**

BİST KURY Endeksi açılış ve kapanış serilerine yönelik ilk olarak serilerin tanımlayıcı istatistikleri gerçekleştirilmiştir. Akabinde serilerin volatilitenin modellerinin kurulabilmesi için durağanlığını test etmek amacıyla birim kök testleri yapılmıştır. Durağan olduğu kanıtlanan serilerin uygun ARMA yapıları belirlendikten sonra serilerdeki ARCH etkisi ARCH-LM testi ile test edilmiştir. Son olarak ise serilerdeki ARCH etkisini gideren en uygun volatilitenin modeli ile seriler modellenmiş ve analize uygun hale getirilmiştir.

### **BİST KURY Endeksi Tanımlayıcı İstatistikleri**

Tablo 8'de 01.01.2010 – 30.11.2015 tarihleri arası BİST KURY Endeksi günlük açılış ve kapanış verileri ile elde edilen getiri serilerinin tanımlayıcı istatistikleri yer almaktadır.

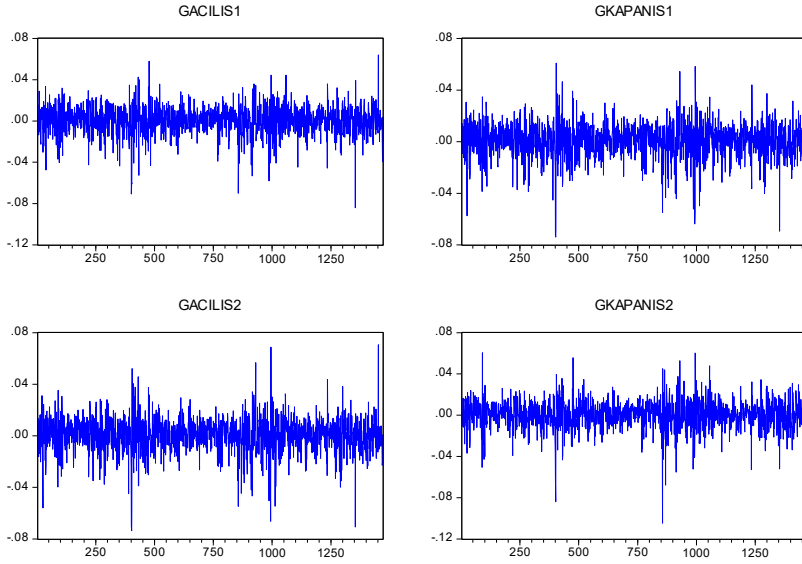
Tablo 8'e göre göre, serilerin ortalama getirileri; 1. seans açılış: 0.000273, 1. seans kapanış: 0.000277, 2. seans açılış: 0.000279, 2. seans kapanış: 0.000271 olarak belirlenmiştir. Ortalama getiriler birbirine yakın olmakla birlikte açılış sonrası yükseliş göstermekte fakat 2. seans kapanışta tekrar düşüşe geçmektedir. Basıklık katsayısını gösteren Kurtosis katsayısı tüm serilerde eşik değer olan 3'ün üzerinde gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre seriler normalden daha dik (sivri) bir seridir. Serilerin çarpıklığını gösteren Skewness katsayısı tüm serilerde negatif değeri işaret etmektedir. Bu da bize serinin sağ kuyruğunun daha uzun olduğunu ve serinin sola çarpık olduğunu gösterir. Serinin istatistiki tanımlamasına yönelik yorumlanacak olan katsayı Jarque-Bera istatistiğidir. Hesaplanan Jarque-Bera istatistiği değeri normal dağılıma ait olan  $\chi^2(2)=5.99$  değerinden büyükse  $H_0$  hipotezi reddedilir. Yani getiri serisi normal dağılmamaktadır. Ele alınan serilerde Jarque-Bera değeri kritik değer üzerinde hesaplanmıştır. Bu da serilerin normal dağılmadığını göstermektedir.

**Tablo 8. BİST KURY Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri Tanımlayıcı İstatistikleri**

	BIST100GACILIS1	BIST100GKAPANIS1	BIST100GACILIS2	BIST100GKAPANIS2
<b>Mean</b>	0.000273	0.000277	0.000279	0.000271
<b>Median</b>	0.001358	0.001098	0.001210	0.001036
<b>Maximum</b>	0.063870	0.064993	0.070575	0.060448
<b>Minimum</b>	-0.084008	-0.073928	-0.073641	-0.104664
<b>Std. Dev.</b>	0.014135	0.013968	0.013884	0.014048
<b>Skewness</b>	-0.623512	-0.564560	-0.493849	-0.668264
<b>Kurtosis</b>	5.959624	6.307160	6.443101	7.731376
<b>Jarque-Bera</b>	631.3300	747.4896	785.3329	1479.542
<b>Probability</b>	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
<b>Observations</b>	1469	1469	1469	1469

Grafik 2'de yatay ekseninde yer alan değerler gözlem sayısını göstermektedir. Dikey ekseninde yer alan değerler ise ilgili gözlem gününe ait olan getiri serisi değerini göstermektedir. Ele alınan serilerde volatilité kümelenmesi "volatility clustering" gözlemlenmektedir. Yani, logaritmik yöntemle hesaplanan getirilerde meydana gelen büyük değişimleri büyük, küçük değişimleri ise küçük hareketler izlemektedir. Seride genel dağılım sıfır ortalama etrafında seyretmesi ise bize serinin durağan olduğu kanısını uyandırmaktadır.



**Grafik 2. BİST KURY Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri Çizgi Grafiği**

Serilere ait grafiksel ve kolegram yoluyla gerçekleştirilen incelemeler sonucunda serinin durağan olduğu yönünde güçlü bir kanı oluşmuştur. Fakat durağanlığın kesin olarak belirlenmesi adına seriye birim kök testi uygulanmıştır. Bu kapsamda kurulan hipotezimiz şu şekildedir:

$H_0$ : birim kök var; seri durağan değil.

$H_1$ : birim kök yok; seri durağan.

**Tablo 9. BİST 100 Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri Birim Kök Testi Sonuçları**

ADF Test Stat.	Kritik Değ. %1	-3.434278
	Kritik Değ. %5	-2.863162
	Kritik Değ. %10	-2.567681
BİST KURY AÇILIŞ 1	t-istatistiği	-38.74902
	Prob.	0.0000
BİST KURY KAPANIŞ 1	t-istatistiği	-37.89343
	Prob.	0.0000
BİST KURY AÇILIŞ 2	t-istatistiği	-37.92972
	Prob.	0.0000
BİST KURY KAPANIŞ 2	t-istatistiği	-38.02216
	Prob.	0.0000

Hesaplanan ADF istatistiği değerleri tüm anlamlılık düzeylerinde kritik değerlerden mutlak değerce büyük olarak gerçekleşmiştir. Böylece ele alınan seriler için kurulan  $H_0$  hipotezi reddedilmekte ve seriler durağan olarak kabul edilmektedir.

BİST KURY Endeksinden elde edilen serilerin özelliklerini incelemek amacıyla gerçekleştirilen analizler neticesinde serilerin durağan, dik (sivri), sola çarpık ve normal dağılıma sahip olmayan bir seriler olduğuna ulaşılmıştır. Serilerin temel özellikleri belirlendikten sonra ARCH ailesi modellerini seriler üzerine uygulamak için seride ARCH etkisinin varlığının test edilmesi gerekmektedir. Bunun için ise öncelikli olarak ARCH-LM testinin gerçekleştirilmelidir. Bu testin ilk adımı ortalama denkleminin belirlenmesidir. En uygun ARMA modelinin seçiminde ise modeller arasında AIC (Akaike Info Criterion) bilgi kriterleri en küçük olanın seçimi yapılmıştır.

**Tablo 10.** BİST 100 Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri ARMA Yapıları Test Sonuçları

ARMA (p,q) Modelleri Akaike Değerleri	AR	MA
BİST KURY AÇILIŞ 1	2	2
	Test Sonucu	-5.684635
BİST KURY KAPANIŞ 1	2	2
	Test Sonucu	-5.709439
BİST KURY AÇILIŞ 2	2	2
	Test Sonucu	-5.723921
BİST KURY KAPANIŞ 2	0	2
	Test Sonucu	-5.692378

Elde edilen AIC testlerinin sonuçlarına göre p ve q değerlerinin tüm kombinasyonları ile oluşturulan modeller arasında minimum AIC kriterine göre; BİST KURY Endeksi 1. seans Açılış serisinin en uygun ARMA yapısı AR (2) MA (2) yani  $ARMA(2,2)$  modeli, BİST KURY Endeksi 1. seans Kapanış serisinin en uygun ARMA yapısı  $ARMA(2,2)$ , BİST KURY Endeksi 2. seans Açılış serisinin en uygun ARMA yapısı  $ARMA(2,2)$ , BİST 100 KURY 2. seans Kapanış serisinin en uygun ARMA yapısı  $ARMA(0,2)$  belirlenmiştir. Serilerin ARCH modeli uygulamalarında uygun ARMA yapıları kullanılacaktır.

ARCH ailesi modelleri ile volatilité hesaplaması yapabilmek için seride ARCH etkisinin var olması gerekmektedir. Serilere yönelik 30 gecikmeye kadar gerçekleştirilen ARCH-LM testi sonuçlarının tümünde  $|X^2 \text{ İstatistiği} - 1| < | \text{Obs} * R^2 |$  eşitliği sağlanmıştır. Yani ARCH-LM testi sonuçlarına göre serilerde ARCH etkisinin olmadığını öne süren  $H_0$  hipotezi reddedilmiştir. BİST 100 Endeksinin açılış ve kapanış serilerinde ARCH etkisinin varlığı ispatlanmıştır.

**Tablo 11.** BİST 100 Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri ARCH-LM Testi Sonuçları

ARCH-LM Testi	$X^2 X^2$ İstatistiği	1. Seans Açılış	1. Seans Kapanış	2. Seans Açılış	2. Seans Kapanış
		Obs*R-squared	Obs*R-squared	Obs*R-squared	Obs*R-squared
LM (k=1)	3.84146	43.21676	161.6809	138.4766	36.86312
LM (k=5)	11.07050	66.62353	173.0630	144.0715	73.57369
LM (k=10)	18.30704	78.34192	184.3880	158.6718	85.18905
LM (k=20)	31.41043	82.77841	193.4730	176.0196	107.4446
LM (k=30)	43.77297	98.74490	213.4526	193.1959	115.5002

### BİST KURY Endeksi Volatilite Tahmini

Bu aşamada istatistiksel özellikleri belirlenen, durağanlaştırılan, uygun ARMA (p,q) modelleri bulunarak ortalama denklemi oluşturulan ve ARCH etkisinin varlığı kabul edilen seriler için en uygun oynaklık modelinin tahmini gerçekleştirilecektir. BİST 100 Endeksi serilerinin volatilitenin belirlenmesi için ARCH(p), GARCH(p,q), EGARCH(p,q) ve TGARCH(p,q) modellerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda literatürde en çok kullanılan p=1,2,3 q=1,2,3 gecikme değerleri tercih edilmiştir. Buna göre modellere ilişkin sonuçlar Tablo 12'de verilmiştir.

**Tablo 12.** Volatilite Modelleri Uygunluk Testi Sonuçları

BİST KURY 1. Seans Açılış					BİST KURY 1. Seans Kapanış				
Modeller / Değerlendirme Kriteri	$\alpha > 0$ $\beta > 0$	$\alpha + \beta < 1$	Artıklar Arası Korelasyon	Arch-Lm	Modeller / Değerlendirme Kriteri	$\alpha > 0$ $\beta > 0$	$\alpha + \beta < 1$	Artıklar Arası Korelasyon	Arch-Lm
ARCH (1)	+	+	-	-	ARCH (1)	+	+	-	+
ARCH (2)	+	+	+	+	ARCH (2)	-	+	-	+
ARCH (3)	+	+	+	+	ARCH (3)	+	+	-	+
GARCH (1,1)	+	+	+	+	GARCH (1,1)	+	+	+	+
GARCH (1,2)	+	+	+	+	GARCH (1,2)	+	+	+	+
GARCH (1,3)	-	+	+	+	GARCH (1,3)	-	+	+	+
GARCH (2,1)	-	+	+	+	GARCH (2,1)	-	+	+	+
GARCH (2,2)	-	+	+	+	GARCH (2,2)	-	+	+	+
GARCH (2,3)	-	+	+	+	GARCH (2,3)	-	+	+	+
GARCH (3,1)	-	+	+	+	GARCH (3,1)	-	+	+	+
GARCH (3,2)	-	+	+	+	GARCH (3,2)	-	+	+	+
GARCH (3,3)	-	+	+	+	GARCH (3,3)	-	+	+	+
EGARCH (1,1)			+	+	EGARCH (1,1)			+	+
EGARCH (1,2)			+	+	EGARCH (1,2)			+	+
EGARCH (1,3)			+	+	EGARCH (1,3)			+	+
EGARCH (2,1)			+	+	EGARCH (2,1)			+	+
EGARCH (2,2)			+	+	EGARCH (2,2)			+	+
EGARCH (2,3)			+	+	EGARCH (2,3)			+	+
EGARCH (3,1)			+	+	EGARCH (3,1)			-	-
EGARCH (3,2)			+	+	EGARCH (3,2)			+	+
EGARCH (3,3)			+	+	EGARCH (3,3)			+	+
TGARCH (1,1)	-	+	+	+	TGARCH (1,1)	-	+	+	+
TGARCH (1,2)	-	+	+	+	TGARCH (1,2)	-	+	+	+
TGARCH (1,3)	-	+	+	+	TGARCH (1,3)	-	+	+	+
TGARCH (2,1)	-	+	+	+	TGARCH (2,1)	-	+	+	+
TGARCH (2,2)	-	+	+	+	TGARCH (2,2)	-	+	+	+
TGARCH (2,3)	-	+	+	+	TGARCH (2,3)	-	+	+	+
TGARCH (3,1)	-	+	+	+	TGARCH (3,1)	-	+	+	+
TGARCH (3,2)	-	+	+	+	TGARCH (3,2)	-	+	+	+
TGARCH (3,3)	-	+	+	+	TGARCH (3,3)	-	+	+	+

*BİST KURY Endeksi 1. Seans Açılış Serisine* yönelik yapılan uygunluk testleri neticesinde modellerin anlamlılığını sınıadığımızda volatilite hesaplamalarında kullanılmak üzere anlamlı sonuçlar veren modeller ARCH (2), ARCH (3), GARCH (1,1), GARCH (1,2), EGARCH (1,1), EGARCH (1,2), EGARCH (1,3), EGARCH (2,1), EGARCH (2,2), EGARCH (2,3), EGARCH (3,1), EGARCH (3,2), EGARCH (3,3) modelleri olarak belirlenmiştir. Modellerden en düşük TIC değeri "0. 937164" ile GARCH (1,2) modeline aittir. Bu sebeple BİST KURY Endeksi 1. seans açılış serisinin volatilite hesaplamalarında GARCH (1,2) modelinin parametreleri kullanılacaktır.

*BİST KURY Endeksi 1. Seans Kapanış Serisine* yönelik yapılan uygunluk testleri neticesinde uygulanan modellerin anlamlılığını sınıadığımızda volatilitte hesaplamalarında kullanılmak üzere anlamlı sonuçlar veren modeller GARCH (1,1), GARCH (1,2), EGARCH (1,1), EGARCH (1,2), EGARCH (1,3), EGARCH (2,1), EGARCH (2,2), EGARCH (2,3), EGARCH (3,2), EGARCH (3,3) modelleri olarak belirlenmiştir. Modellerden en düşük TIC değeri “0. 933699” ile GARCH (1,2) modeline aittir. Bu sebeple *BİST KURY Endeksi 1. seans kapanış serisinin* volatilitte hesaplamalarında GARCH (1,2) modelinin parametreleri kullanılacaktır.

**Tablo 12 Devam: Volatilitte Modelleri Uygunluk Testi Sonuçları**

BİST KURY 2. Seans Açılış					BİST KURY 2. Seans Kapanış				
Modeller / Değerlendirme Kriteri	$\alpha > 0$ $\beta > 0$	$\alpha + \beta < 1$	Artıklar Arası Korelasyon	Arch-Lm	Modeller / Değerlendirme Kriteri	$\alpha > 0$ $\beta > 0$	$\alpha + \beta < 1$	Artıklar Arası Korelasyon	Arch-Lm
ARCH (1)	+	+	-	-	ARCH (1)	+	+	-	-
ARCH (2)	+	+	-	-	ARCH (2)	+	+	-	-
ARCH (3)	+	+	+	+	ARCH (3)	+	+	-	-
GARCH (1,1)	+	+	+	+	GARCH (1,1)	+	+	+	+
GARCH (1,2)	+	+	+	+	GARCH (1,2)	-	+	+	+
GARCH (1,3)	-	+	+	+	GARCH (1,3)	-	+	+	+
GARCH (2,1)	-	+	+	+	GARCH (2,1)	+	+	+	+
GARCH (2,2)	-	+	+	+	GARCH (2,2)	-	+	+	+
GARCH (2,3)	-	+	+	+	GARCH (2,3)	-	+	+	+
GARCH (3,1)	-	+	+	+	GARCH (3,1)	+	+	+	+
GARCH (3,2)	-	+	+	+	GARCH (3,2)	+	+	+	+
GARCH (3,3)	-	+	+	+	GARCH (3,3)	-	+	+	+
EGARCH (1,1)			+	+	EGARCH (1,1)			+	+
EGARCH (1,2)			+	+	EGARCH (1,2)			+	+
EGARCH (1,3)			+	+	EGARCH (1,3)			+	+
EGARCH (2,1)			+	+	EGARCH (2,1)			+	+
EGARCH (2,2)			+	+	EGARCH (2,2)			+	+
EGARCH (2,3)			+	+	EGARCH (2,3)			+	+
EGARCH (3,1)			+	+	EGARCH (3,1)			+	+
EGARCH (3,2)			+	+	EGARCH (3,2)			+	+
EGARCH (3,3)			+	+	EGARCH (3,3)			+	+
TGARCH (1,1)	-	+	+	+	TGARCH (1,1)	+	+	+	+
TGARCH (1,2)	-	+	+	+	TGARCH (1,2)	-	+	+	+
TGARCH (1,3)	-	+	+	+	TGARCH (1,3)	-	+	+	+
TGARCH (2,1)	-	+	+	+	TGARCH (2,1)	-	+	+	+
TGARCH (2,2)	-	+	+	+	TGARCH (2,2)	-	+	+	+
TGARCH (2,3)	-	+	+	+	TGARCH (2,3)	-	+	+	+
TGARCH (3,1)	-	+	+	+	TGARCH (3,1)	-	+	+	+
TGARCH (3,2)	-	+	+	+	TGARCH (3,2)	-	+	+	+
TGARCH (3,3)	-	+	+	+	TGARCH (3,3)	-	+	+	+

*BİST KURY Endeksi 2. Seans Açılış Serisine* yönelik yapılan uygunluk testleri neticesinde modellerin anlamlılığını sınıadığımızda volatilitte hesaplamalarında kullanılmak üzere anlamlı sonuçlar veren modeller ARCH (3), GARCH (1,1), GARCH (1,2), EGARCH (1,1), EGARCH (1,2), EGARCH (1,3), EGARCH (2,1), EGARCH (2,2), EGARCH (2,3), EGARCH (3,1), EGARCH (3,2), EGARCH (3,3) modelleri olarak belirlenmiştir. Modellerden en düşük TIC değeri "0. 933151" ile GARCH (1,2) modeline aittir. Bu sebeple BİST KURY Endeksi 2. seans açılış serisinin volatilitte hesaplamalarında GARCH (1,2) modelinin parametreleri kullanılacaktır.

*BİST KURY Endeksi 2. Seans Kapanış Serisine* yönelik yapılan uygunluk testleri neticesinde uygulanan modellerin anlamlılığını sınıadığımızda volatilitte hesaplamalarında kullanılmak üzere anlamlı sonuçlar veren modeller GARCH (1,1), GARCH (2,1), GARCH (3,1), GARCH (3,2), EGARCH (1,1), EGARCH (1,2), EGARCH (1,3), EGARCH (2,1), EGARCH (2,2), EGARCH (2,3), EGARCH (3,1), EGARCH (3,2), EGARCH (3,3) ve TGARCH (1,1), modelleri olarak belirlenmiştir. Modellerden en düşük TIC değeri "0. 930249" ile GARCH (3,1) modeline aittir. Bu sebeple BİST KURY Endeksi 1. seans kapanış serisinin volatilitte hesaplamalarında GARCH (3,1) modelinin parametreleri kullanılacaktır.

**Tablo 13.** BİST KURY Endeksi Açılış ve Kapanış Serileri Volatilitte Tahmin Sonuçları

BİST 100 Endeksi	$\alpha_0$	$\alpha_1$	$\alpha_2$	$\alpha_3$	$\beta_1$	$\beta_2$	$\beta_3$	Volatilitte $\frac{\alpha_0}{1 - \alpha - \beta}$
1. Seans Açılış Garch (1,1)	0,0000221	0,1063980			0,7817750	0,003851		0,000204675
1. Seans Kapanış Garch (1,1)	0,0000152	0,118073			0,26138	0,542377		0,000194448
2. Seans Açılış Garch (1,1)	0,0000144	0,122397			0,286907	0,515888		0,000192493
2. Seans Kapanış Garch (3,2)	0,0000345	0,120876	0,041046	0,103595	0,386463	0,179322		0,000204507

Yapılan analizler neticesinde BİST 100 Endeksi açılış ve kapanış serilerinin volatilitelerini belirlemede en uygun modeller; 1. seans açılış, 1. seans kapanış ve 2. seans açılış serileri için GARCH (1,2) modeli olarak belirlenmiş, 2. seans kapanış serisi için de GARCH (3,1) modeli en uygun model olarak belirlenmiştir. Modellerde  $\alpha$  katsayısı ARCH etkisinin,  $\beta$  katsayısı ise GARCH etkisinin göstergesidir. Regresyon parametrelerinin toplamı olan ( $\alpha + \beta$ ), geçmiş dönem değişkenlerinin değişimlerinin şimdiki değişkenlik seviyesine (volatilitte) etkisini ifade etmektedir.

BİST KURY Endeksi serilerine yönelik gerçekleştirilen analizler neticesinde elde edilen sonuçlar BİST 100 Endeksi serilerinden elde edilen sonuçlar ile benzerlik göstermekle birlikte bazı noktalarda farklı sonuçlar da elde edilmiştir. BİST KURY Endeksi serilerinden elde edilen sonuçlara göre tüm serilerde  $\alpha$  ve  $\beta$  katsayılarının toplamının 1'den küçük olması bize durağanlık koşulunun sağlandığını ve volatilitenin tahmin edilebilir yapıda olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda bu rakamın 1'e yakın olması bize serilerde meydana gelen bir volatilitenin yarılanma süresinin uzun olduğunu belirtir. Modelde yer alan katsayılara göre; cari dönem volatilité üzerindeki değişkenlik 1. seans açılışından sonra 1. seans kapanışta ve 2. seans açılışında yükselişe geçmiş, 2. seans kapanışta ise bir miktar düşüş gerçekleşmiştir. Aynı yapıyı GARCH etkisinde de görmek mümkündür. Geçmiş dönem şokların veya beklenmeyen getirilerin koşullu varyansa etkisini ifade eden GARCH etkisinde 1. seans açılıştan sonra yükseliş trendine girerek gün sonu kapanışta tekrar düşüşe geçmiştir.

Piyasada meydana gelen bir şokun seriler üzerine etkisi incelendiğinde  $\alpha$  ve  $\beta$  katsayılarının toplamının 1'den küçük olması şokların geçici nitelikte olduğunu göstermektedir.

BİST KURY Endeksi açılış ve kapanış serilerinin volatiliteleri hesaplandığında 1. seans açılışta meydana gelen volatilitenin 1. seans kapanış ve 2. seans açılışta meydana gelen volatiliteden daha yüksek olduğu görülmektedir. Gün sonu kapanış değerleri ile hesaplanan volatilité ise tekrar yükselişe geçerek 1. seans açılış değerine yakın bir değerde gerçekleşmiştir. Buna göre BİST 100 Endeksi açılış ve kapanış serilerinin volatilitesinde olduğu gibi BİST KURY Endeksi açılış ve kapanış serilerinde meydana gelen volatiliteler de "U" tipi yapılanma sergilemektedir.

Serilerin ortalama getirisi ile volatilitesi arasındaki ters yönlü ilişki BİST KURY Endeksi serilerinde de görülmektedir. Serilerin istatistikî tanımları sırasında hesaplanan getiri oranları 1. seans açılıştan itibaren yükseliş göstererek gün sonu kapanış seansında tekrar düşüşe geçmektedir.

## SONUÇ

BİST KURY ve BİST 100 Endekslerinin 1. seans açılış, 1. seans kapanış, 2. seans açılış ve 2. seans kapanış değerleri ile oluşturulan serilere yönelik 01.01.2010 – 30.11.2015 tarihleri arasında 1.471 adet veri yardımıyla analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerle FAMA'nın ileri sürdüğü etkin piyasalar hipotezinin BİST 100 Endeksi ve BİST KURY Endeksi'nin karşılaştırılması yardımıyla sınanması gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda ele alınan serilerin gün içi oynaklık hareketliliklerinin hesaplanmasıyla serilerde meydana gelen anomaliler de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında inceleme yapılan serilerin hepsinde ARCH etkisine rastlanmıştır. Böylelikle serilerin ARCH ailesi modelleri ile volatiliteler tahminleri gerçekleştirilebilecek yapıda olduğu belirlenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan tüm seriler için tahmin edilen koşullu değişen varyans modelleri sonrasında uygulanan modeller sayesinde ARCH etkisinin ortadan kalktığı tespit edilmiştir. Ayrıca standartlaştırılmış hataların otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon fonksiyonları da incelemeye alınmıştır. Yapılan incelemeler sonrasında söz konusu fonksiyonların katsayıları %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuş, serilerde var olan ARCH etkisinin ortadan kalktığı belirlenmiştir. Bu sonuca göre ele alınan seriler için uygun bulunan koşullu değişen varyans modelleri volatiliteleri tahminlemede başarılı olmaktadır.

Serilere yönelik uygulanan volatiliteler modelleri yardımıyla elde edilen parametreler tüm serilerde benzerlikler göstermektedir. Serilerde meydana gelen volatilitenin genel sebebi, " $\beta$ " katsayısından hareketle geçmiş dönem şokları veya beklenmeyen getiriler olarak belirlenmiştir. Fakat serilerde meydana gelen çoklar geçici niteliktedir.

Etkin piyasalar hipotezi çerçevesinde BİST 100 Endeksine kıyasla daha etkin bir formda bulunan BİST KURY Endeksinin hesaplanan volatilitelerinin daha düşük seviyede gerçekleştiği görülmektedir. BİST KURY Endeksinde volatilitenin etkin piyasalar hipotezi çerçevesinde diğer endekslerin volatilitelerinden daha düşük olması söz konusu piyasada riskin daha az olduğunun bir göstergesidir. Bu piyasada oluşan fiyatlar şeffaflık ilkesi gereği piyasa gelen haberleri diğer endekslerin piyasalarına göre daha net yansıtmaktadır. Bu sebeple söz konusu piyasada diğer piyasalara göre spekülasyona dayalı kâr oranı daha az olmaktadır.

Her iki endekste gün içi veriler yardımıyla hesaplanan volatiliteler incelendiğinde volatilitelerin birbirine benzer yapıda hareket ettiği görülmektedir. Endekslerin 1. seans açılış volatiliteleri yüksek bir değerden gerçekleşmektedir. Gün içerisinde meydana gelen volatiliteler ise 1. seans açılış değerine göre daha düşük olarak gerçekleşmiştir. Gün sonu kapanış seansı olarak ele alınan 2. seans kapanış serisinin volatilitesi de tekrar yükselişe geçerek ilk açılış seansı değerlerine yakın bir değerde gerçekleşmiştir.

Madhavan ve Panchapagesan'ın (1999) açılış ve kapanış fiyatlarında gerçekleşen anomaliler üzerine yaptığı çalışmada, açılış fiyatının yüksek olması kapanış fiyatının yüksek olmasına bağlı olduğunu belirten sonucu, bu çalışma ile elde edilen sonuçlarla uyumludur. Bunda ki en önemli etken BİST'te yer alan açılış seansı uygulaması nedeniyle emir ve işlemlerin belirli zaman dilimlerinde toplanarak yine belirlenmiş bir anda bütün alım emirlerinin negatif eğimli bir talep eğrisi şeklinde, bütün satış emirlerinin ise pozitif eğimli bir arz eğrisi



şeklinde birleşip emirlerin karşılaşılarak işleme dönüştürülmesinden dolayı biriken işlemlerin anlık volatiliteye neden olmasıdır. Her ne kadar açılış seansı uygulamasına geçilmesinin esas nedeni piyasalarda gerçekleşen volatilitenin ve daha az likidite sorununu ortadan kaldırmak olsa da bir anlık alım ve satım emrinin piyasaya iletilmesi anlık volatilitenin neden olabilmektedir. Ayrıca borsanın kapalı olduğu saatlerde borsa uzmanlarına ulaşan emir dengesizliklerine yönelik bilginin borsa uzmanları tarafından açılış seansında bir avantaja dönüştürülmesi açılış seansında meydana gelen yüksek volatilitenin önemli nedenlerinden biridir. Açılış seansında meydana gelen volatilitenin seviyesini borsanın kapalı kaldığı süre de etkilemektedir. Borsanın kapalı kaldığı süreye bağlı olarak volatilitenin de artış meydana geldiği Amihud ve Mendelson'ın (1991) ve Hillion ve Souminen'in (2004) ayrı ayrı gerçekleştirdikleri çalışmaların sonuçlarında belirtilmektedir.

Ele alınan endekslerin açılış ve kapanış serilerinde meydana gelen volatiliteler incelendiğinde kapanış seansı volatilitesinin tekrar yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Kapanışa doğru volatilitenin yükselmesinin sebebi ise yatırımcıların kapanıştan sonra meydana gelecek riskten kaçma içgüdüleri ile satış yönünde hareket ettikleri için gün sonu hareketlilik artmakta ve bu da volatilitenin artırmaktadır.

Özetle Madhavan, Richard son ve Roomans'un (1997) da belirttiği üzere kamuya açıklanan veya açıklanmayan yeni bilgilerin fiyatlara yansımaları, piyasa yapımcılarının kendi menfaatlerine kullandıkları tekel güçleri, borsa temsilcilerinin kapanışa doğru alım-satım işlemlerine daha fazla konsantre olmaları gibi sebepler gün içi getiri ve volatilitenin oluşmasına sebep olmaktadır.

Dünyada yer alan çeşitli piyasalarda yapılan çalışmalara paralel olarak BİST 100 ve BİST KURY Endekslerinde meydana gelen volatilitenin yapılanması Tezölmez (2000), Zorlu (2000), Bildik (2000), Küçükkoçaoğlu (2005) tarafından Borsa İstanbul'da, Özenbaş, Schwartz ve Wood'un (2002) NYSE, Hsieh ve Kleidon (1994) New York ve Londra döviz piyasasında gözlemlendiği şekilde "U" formatında gerçekleşmiştir (Aktaran; Kadioğlu ve Küçükkoçaoğlu, 2015).

## KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Z. ve Değirmenci, N. (2013). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Mevsimsel Anomaliler, *Business and Economics Research Journal*, 4(3), 55-73.
- Akar C. (2006). Finansal Piyasalarda Krizlerin ve Takvimsel Faktörlerin Volatilité Ve Getiri Üzerine Etkisi, *İktisat - İşletme ve Finans Dergisi*, 22 (253), 115 – 132.
- Al-Rjoub, S. A. M ve Alwaked, A. (2010), January Effect During Financial Crisis: Evidence from the U.S, *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 24, 29 – 35.
- Amihud, Y. ve Mendelson, H. (1991). Efficiency and Trading: Evidence From The Japanese Stockmarket, *Journal of Finance*, 46 (5), 1765 – 1789.
- Atakan, T. (2008). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Haftanın Günü Etkisi ve Ocak Ayı Anomalilerinin ARCH – GARCH Modelleri ile Test Edilmesi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*. 37 (2), 1303 – 1732.
- Aytekin, S. ve Sakarya Ş. (2014). Ocak Ayı Anomalisi: Borsa İstanbul Endeksleri Üzerine Bir Uygulama, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10 (23), 137 – 155.
- Bildik, R. (2000). Hisse Senedi Piyasalarında Dönemsellikler ve İMKB Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *İMKB Yayımları*. İstanbul.
- Bernard, J. T., Khalaf, L., Kichian, M. ve Mc Mahon, S. (2006). Forecasting Commodity Prices: GARCH, Jumps and Mean Reservation, *Bank of Canada Staff Working Papers*, 6 (14).
- Çinko, M. (2006). Etkin Piyasa Hipotezi: İMKB'de Haftanın Günü Etkisi ve Tatil Anomalisi, *TİSK Akademi Dergisi*. 1 (2), 116 – 127.
- Çömlekçi, İ., Öncü, M. A. ve Çömlekçi, S. (2015). Yatırımcıların Özellikleri İle Hisse Senedi Piyasalarındaki Anomali Algısı Arasındaki İlişki: Bireysel Yatırımcılar Üzerine Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*, 15 (2), 173 – 284.
- Demireli, E. (2008). Etkin Pazar Kuramından Sapmalar: Finansal Anomalileri Etkileyen Makro Ekonomik Faktörler Üzerine Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*, 8 (1), 215 – 241.
- Ege, İ., Topaloğlu, E. E. ve Coşkun, D. (2012). Davranışsal Finans ve Anomaliler: Ocak Ayı Anomalisinin İMKB'de Test Edilmesi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 56, 175 – 190
- Güven, G. (2010). *Döviz Kuru Oynaklığının Modellenmesi ve Öngörülmesi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Hillion, P. ve Suominen, M. (2004). The Manipulation of Closing Prices, *Journal of Financial Markets*, 7 (4), 351 – 375.
- Kadioğlu, E. ve Küçükkocaoğlu, G. (2015). Borsa İstanbul'da Gün içi Getiri ve Volatilitite Yapısı ile Tek Fiyatlı Açılış ve Kapanış Seanslarının Etkisi, *BDDK Bankacılık ve Finansal Dergisi*, 9 (1), 103 – 126.
- Karan, M. B. (2004). *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Küçükkocaoğlu, G. (2003). *İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Gün İçi Getiri, Volatilitite ve Kapanış Fiyatı Manipülasyonu*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Küçükşille, E. (2012), İMKB Endekslerinde Ocak Ayı Etkisinin Test Edilmesi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 53, 129-138.
- Konak, F. ve Şeker, Y. (2014). The Efficiency of Developed Markets: Empirical Evidence from FTSE 100, *Journal of Advanced Management Science*, 2 (1), 29 – 32.
- Konak, F. ve Kendirli, S. (2014). Yılın Ayları Etkisi'nin Borsa İstanbul 100 Endeksi'nde Garch (1,1) Modeli ile Test Edilmesi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 137 – 146.
- Madhavan, A. ve Panchapagesan, V. (1999). The First Price of The Day. *The Journal of Portfolio Management*, 28 (2), 101 – 111.
- Madhavan, A., Richardson, M. ve Roomans, M. (1997). Why Do Security Prices Fluctuate? A Transaction – Level Analysis of The NYSE Stocks, *Review of Financial Studies*. 10 (4), 1035-1064.
- Nguyen, V. ve Phengpis, C. (2008). An Analysis of The Opening Mechanisms of Exchange Traded Fund Markets, *The Quarterly Review of Economics and Finance*. 49 (2): 562–577.
- Ohta, W. (2006). An Analysis of Intraday Patterns in Price Clustering on The Tokyo Stock Exchange, *Journal of Banking & Finance*. 30, 1023 – 1039.
- Öztürkatalay M. V. (2005). Hisse Senedi Piyasalarında Görülen Kesitsel Anomaliler ve İMKB'ye Yönelik Bir Araştırma, *İMKB Yayınları*, İstanbul.
- Sermaye Piyasası Kurulu, (1997). *Dünya Borsalarında Gözlemlenen Anomaliler ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Üzerine Bir Deneme*. Yayın No: 61. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu. Özmen, T.
- Şahin, Ö. (2015). *BİST'teki Endekslerin Volatilitelerinin Karşılaştırmalı Analizi: BİST Kurumsal Yönetim, BİST 100, BİST 50 ve BİST 30 Endeksleri Üzerinde Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Düzce Üniversitesi, Düzce.

- Şahin, Ö., Öncü M. A. ve Sakarya, Ş., (2015). BİST 100 ve Kurumsal Yönetim Endeksi Volatilitelerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16 (2), 107 – 126.
- Taner, T. ve Kayalıdere, K. (2002). 1995-2000 Döneminde İMKB'de Anomali Araştırması, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 9 (1-2), 1 – 24.
- Tezölmez, H. (2000). *Intraday Patterns in Istanbul Stock Exchange Index and Effect of Public Information on Return Volatility*. Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi. İstanbul.
- Tunçel, A. K. (2012). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Yılın Ayı Etkisi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10 (19), 1 – 30.
- Zorlu, E. (2000). *Borsa İstanbul'da Gün İçi Endeks Volatilitelerinin Değerlendirilmesi*. Yeterlik Etüdü. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası. İstanbul.



# ÇEVRECİ ÖRGÜT KURAMLARI KAPSAMINDA ÖRGÜT YAŞI İLE ÖRGÜT YAPISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BOYUTLARI ÜZERİNDE FARKLI DEĞERLENDİRMELER: YAZINSAL BİR İNCELEME

Different Assessment on Dimensions of the  
Relationship between Organization's Age and  
Organizational Structure with in Concept of  
Theories of Environmental Organizations: A  
Literary Review

Gönderim Tarihi: 16.06.2016

Kabul Tarihi: 09.09.2016

Murad YÜKSEL \*

Oya AYTEMİZ SEYMEN\*\*

Oya İnci BOLAT\*\*\*

**ÖZ:** Örgüt yaşı ile örgüt yapısını oluşturan unsurlar arasındaki ilişki, yönetim yazınında tartışılan konulardan biridir. Bu konuda yapılan sınırlı sayıda araştırma incelendiğinde, söz konusu ilişkinin niteliği hakkında tam bir uzlaşıya varıldığı söylenemez. Öncelikle Koşul Bağımlılık Kuramı ve Örgütsel Çevrebilim Kuramları örgüt yaşı-örgüt yapısı ilişkisine farklı açılardan yaklaşmaktadır. Koşul Bağımlılık Kuramı kapsamında, örgüt yaşının yapısal unsurlar üzerindeki etkisi irdelenirken, bu ilişkide “örgüt büyüklüğü”nün bir koşul bağımlısı olarak etkili olduğu vurgusu ön plana çıkmakta; ancak yazında bu etkinin farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Diğer yandan, örgüt yaşının ve dinamiklerinin açıklanmasında en çok başvurulan kuram, Örgütsel Çevrebilim Kuramıdır ve bu kuram kapsamında, örgütsel yaş ile yapı ilişkisi, çoğunlukla “yenilik” ve “uyum” boyutlarında ele alınmakta ve demografik açıdan genç-yaşlı örgütler karşılaştırmasına konu olmaktadır. Kuramlardan bağımsız olarak; örgüt yaşının tanımına ve gençlik/yaşlılık niteliğine yönelik tanımlardaki farklılık ile örgüt yaşının bağımlı ya da kontrol değişkeni olarak ele alınmasına dönük

\* Dr., Milli Savunma Bakanlığı, gulmurcin@yahoo.com

\*\* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü, seymenoy@yahoo.com

\*\*\* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü, oyainci01@hotmail.com

eleştiriler, yazında bir hayli önem taşımaktadır. Dolayısıyla çalışmada amaçlanan, yazında örgüt yaşı ile örgüt yapısı ilişkisini, iki farklı çevresel kuramın bakış açıları ile ayrı ayrı irdelemek ve bu alandaki temel uzlaşma ve uzlaşmazlık noktalarını sistematik biçimde ortaya koyabilmektir.

**Anahtar Kelimeler:** Örgüt Yaşı, Koşul Bağımlılık Kuramı, Örgüt Yapısı, Örgütsel Çevrebi-  
lim Kuramı, Genç ve Yaşlı Örgütler, Örgüt Büyüklüğü.

**ABSTRACT:** The relationship between the organizations' age and the elements of the organizational structures is an important topic discussed in management literature. In the limited numbers of the researches about this relation, it can be said that, there is no determination among the researchers. First of all, contingency theory and organizational ecology theory have different approaches to the age-structure relation. The contingency theory explicates the effects of the organization's age on structural elements and organization's size is only an aspect of the contingency. But in the literature, this relation has different aspects. On the other side, the most popular reference to dynamics of organizational age is organizational ecology theory and in the content of this theory the relation between organizational age-structure generally about "newness" and "adaptation". In this theory, organizations are compared as young or old organizations from demographical aspect. Independent from the theory, the discussions about the definition of the organizational age, the differences between the properties of young or old organizations, and the age as a dependent or control variant of the relation have an important place in the literature. So the aim of this study is to explicate the relationship between the organizational age and organizational structure from the different aspects of organizational theories. The other aim is to make a systematical approach, by using two different theory, to the fundamental determinations and contradictions areas of the literature.

**Keywords:** Organizational Age, Contingency Theory, Organizational Structure, Organizational Ecology Theory, Young and Old Organizations, Organizational Size.

## GİRİŞ

Örgütlerin yaşı ile örgüt yapısını oluşturan unsurlar, yönetim ve örgüt yazınında tartışılan önemli konulardan biridir (Yıldız vd. 2013:591). Koşul Bağımlılık Kuramı (KBK) kapsamında örgüt-çevre ilişkileri irdelenirken, örgütün yaşı diğer değişkenlerle birlikte ele alınmakta ve örgüt yapısını biçimlendiren unsurlardan biri yaş olarak kabul edilmektedir (Yeloğlu 2008:158-161). Benzer şekilde Donaldson (1996, Akt.: Yeloğlu, 2008:159), yaş, büyüklük, teknoloji gibi koşulbağımlı değişkenlerin örgüt yapısını belirlediğini savunmuş, Doty vd. (1993:1196-1250) ise Mintzberg'in tanımladığı örgütsel tasarım faktörlerinin, örgütün yaşı-

na göre değişkenlik gösterebildiğini öne sürmüştür (Yeloğlu, 2008:159). Başka bir ifadeyle, Mintzberg (1979:227) yaş ve büyüklüğün yapı üzerindeki etkileri hakkında büyük ölçüde kanıtı sahip olduklarını ifade etmiş ve örgüt yaşı ve büyüklüğünün bölümlere ayrılma ile çok net bir ilişkisinin olduğunu iddia etmiştir (Mintzberg, 1979,:247). Nitekim Chang vd. (2011:1661-1669) tarafından yapılan çalışmada, örgüt yapısı kapsamında, içsel örgütsel özellik olarak (merkezileşme ve bölümlere ayrılma) ile örgüt yaşı arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki ( $r=0,123$ ,  $p<,05$ ) tespit edilmiştir. Benzer şekilde Cata (2007:4), sigorta şirketleri üzerinde yapmış olduğu çalışmada, e-ticaret kapsamında örgüt yapısını oluşturan en önemli unsur olarak örgüt yapısı ve örgüt yaşını göstermiştir.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle; KBK kapsamında örgüt yaşının yapısal unsurlar üzerindeki etkisi incelendiğinde, “örgüt büyüklüğü”nün bir koşul bağımlısı olduğu görülmektedir. Öte yandan, ilgili yazında genel olarak, örgüt yaşı ve örgüt büyüklüğü arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu (Berta vd. 2010:546) ifade edilmekle birlikte; bu konu üzerindeki tartışmaların hala sürdürülmekte olduğu söylenebilir. Örneğin, Bates ve Nucci (1990:11)’ye göre, genç örgütler genel olarak daha küçük boyuttadır; ancak Situm (2014:16)’a göre, kuramsal olarak örgüt yaşı ve büyüklüğü arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu açıklansa da birçok yaşlı örgütün küçük olduğuna ilişkin örnekler de rastlanmaktadır. Biçimselleşme, uzmanlaşma ve hiyerarşi derecesi de birer örgütsel yapı unsuru olarak söz konusu ilişkide ayrıca önem taşımaktadır. Mintzberg (1979: 227-228)’e göre, örgüt yaşı ile biçimselleşme arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Başka bir ifadeyle, daha yaşlı örgütlerin biçimselleşme derecesi daha yüksektir. Yazara göre, genç örgütler, hangi görev bölümünün önemli ya da gerekli olduğu konusunda emin olmadıkları için çok net olmayan görev tanımları yapma eğilimindedirler. Örgütlerin yaşı ilerledikçe, giderek çevreleriyle iletişim kurma ve eşgüdüm sağlama açısından karşılaşılabilecekleri sorunlarla başa çıkma yöntemlerini öğrenecek, gerek prosedürleri gerekse örgütsel performansla ilişkin raporları daha da standart hale gelecek ve böylelikle biçimselleşme dereceleri artacaktır. Mintzberg (1979:233)’e göre, örgüt büyüklüğü arttıkça artan uzmanlaşma ile birlikte bölümlere ayrılma da daha fazla olacaktır. Dolayısıyla daha fazla biçimsel eşgüdümleme aracına, daha fazla yönetim kademesine/ daha fazla hiyerarşiye gereksinim duyulacak ve çalışanlar arasında (operatör, analizci ve yönetici) keskin ayrımlar oluşacaktır. Bu durum, örgütlerin büyüdükçe daha fazla kurallar ve prosedürler tarafından düzenlenmesini gerektirir.

İlgili yazında, Örgütsel Çevre Bilim Kuramında (ÖÇBK) da “örgüt yaşı” kavramının, önemli bir inceleme konusu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Örgüt topluluklarının davranışlarını açıklamaya çalışan ÖÇBK’nın (Erdil vd., 2010:19) bir alt konusu olan örgütsel demografi (Kaya ve Ataman, 2013:61),



örgütsel yaş ve büyüklük gibi değişkenleri dikkate almaktadır (Dil, 2014:2). Bu bağlamda, ÖÇBK kapsamında yapılan ilk çalışmalar, 1980'lerde daha çok yeniliğin karşılaştırmalı üstünlükleri (genç ve yaşlı örgütler açısından) konusu üzerinde yapılmıştır (Abatecola vd., 2012:405).

Örgütler, çevresel değişikliklere karşı kendi öz yapılarını hızlı bir şekilde yeniden şekillendirebilecek yeteneğe sınırlı ölçüde sahiptirler (Hannan ve Freeman, 1977:958). Örgütlerin, öz yapılarını oluşturan özelliklerini değiştirme çabaları, onları kısa vadede yaşamlarını sürdürürebilme şansını azaltmaktadır (Hannan, 1998:127). Bu durum, ÖÇBK kapsamında, örgüt yaşı ile örgütsel yapı ilişkisini işaret etmektedir. İlgili yazında bu konunun, çoğunlukla “yenilik” ve “uyum” boyutlarında ele alındığı göze çarpmaktadır. Yeniliğin bu noktada en sakıncalı yönü, genç örgütlerin yaşlı örgütlere kıyasla ölme oranlarının yüksekliğidir (Carr vd., 2010:184). Çünkü yaşlanmak, bir örgüte yeteneklerini geliştirebilme, daha sağlam ve istikrarlı yapısal pozisyonlar oluşturabilme gibi bazı üstünlükler kazandırır. Bu üstünlükler, daha yaşlı örgütlerin, kendilerini çevresel karışıklıklardan uzak tutarak zarar görmelerini engeller (Hannan, 1998:128).

Diğer yandan, ilgili yazında, yeniliğin getirdiği sakıncaların tartışılmaya başlanması ile birlikte, demografik açıdan genç-yaşlı örgütler karşılaştırması da yapılmaya başlanmıştır. Yapısal katılık olgusu çerçevesinde, özellikle örgütsel ölüm tehlikesinin yaşlı örgütlere nazaran genç örgütlerde daha fazla olduğu savunulmaktadır (Hannan ve Freeman, 1984:158; Hannan, 1998:126; Cummings, 2013:29). Ancak bu durum, bir yandan da örgüt yaşı kavramının ne olduğu, nasıl hesaplandığı ve hangi yaş grubunda olan örgütlerin “genç”, hangi yaş grubunda olan örgütlerin “yaşlı” olarak nitelendirileceğine ilişkin tartışmaları beraberinde getirmiştir. Ayrıca, konuyu inceleyen araştırmacıların “örgüt yaşı” kavramını bağimli ya da kontrol değişkeni olarak farklı açılardan ele aldıkları da dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, örgüt yaşı ve örgüt yapısı ilişkisi üzerinde önemli tartışma -uzlaşmazlık- noktalarının ve bundan kaynaklanan bir belirsizliğin olduğunu vurgulamak ve buradan yeni açılımlara işaret edebilmektir. Çalışmanın yazınsal anlamda öne çıkarmayı amaçladığı temel uzlaşmazlık ve belirsizlik noktaları; örgüt yaşı kavramının tanımında göreceli bir belirsizliğin ve uzlaşmazlığın söz konusu olması, örgüt yaşı-örgüt yapısı ilişkisinde ön plana çıkan “yaşlı” ve “genç” örgüt olgularının net bir biçimde ayrımlanmaması ve örgüt yaşı-örgüt büyüklüğü arasında ilgi kuran çalışmaların sonuçlarının belirsizliğidir. Bu kapsamda, bu çalışmada öncelikle kapsamlı bir yazın taraması yapılarak, örgütlerde yaş olgusunun tanımında ve içeriğinde karşılaşılan farklılıklar ele alınmıştır. Daha sonra, yaş kavramının örgüt yapısı ile ilişkisi, hem KBK hem de ÖÇK çerçevesinde incelenmiştir. Son olarak, yazında örgüt yaşı ile ilişkili araştırmalar genel olarak değerlendirilmiş ve geleceğe dönük çeşitli araştırma önerilerinde bulunulmuştur.

## ÖRGÜT YAŞI KAVRAMININ TANIMI VE İÇERİĞİNDEKİ FARKLILIKLARIN İNCELENMESİ

Yazında örgüt yaşına yönelik temel tartışma noktalarından biri, kavramın tanımında önemli belirsizlik ve uzlaşmazlık noktalarının bulunmasıdır. Birçok yazar, (Powell vd., 1999:16; Andersson vd., 2004:8; Sakai vd., 2005:5; Bell, 2005:291; Lin vd., 2012:169; Chen, 2014:261; Naldi ve Davidsson, 2014:694) örgüt yaşını, “örgütün kurulduğu günden çalışmanın yapıldığı güne kadar olan süre”, olarak tanımlamakla birlikte; yazında konuya ilişkin farklı değerlendirmeler de mevcuttur. Brouwer vd., (2005:15), örgüt yaşını, “örgütün genel iş kaydının oluşturulduğu ya da tüzel kişiliğinin başladığı tarih” olan *yasal yaş* ve “üretim işlemini gerçekleştirdiği süre” olarak ifade edilen *ekonomik yaş* olmak üzere iki farklı açıdan ele almıştır. Lin ve Chen (2007:121), örgüt yaşını “örgütün görev süresi” olarak tanımlarken; Ouimet ve Zarutskie (2014:390), “örgütün ilk işgöreni istihdam ettiği zamana göre” ölçmüşler; Vlachvei ve Notta (2008:916) ise, örgüt yaşını “örgütün sektörde faaliyet gösterdiği zamandan itibaren geçen süre” olarak tanımlamışlardır. Cummings (2013:29), ABD’de sinema endüstrisinde faaliyet gösteren örgütler üzerinde yapmış olduğu çalışmada, örgüt yaşını, örgütün kuruluş tarihine göre değil, “örgütün ilk sinema filmini ürettiği tarihe göre” hesaplamıştır. Shane (1998:701) ile Loderer ve Waelchli (2009:4) örgüt yaşını, “örgütlerin birleştikleri tarih”; Sutart (2000:802) ise “örgütlerin piyasaya girdikleri tarih” olarak ifade etmişlerdir. Örgüt yaşı kavramının tanımındaki bu belirsizlik ve uyumsuzluklara karşın, kavramın yazında en çok “örgütün kurulduğu tarihten çalışmanın yapıldığı zamana kadar olan süre” şeklinde hesaplandığı görülmektedir.

Diğer yandan, örgüt yaşı konusunda yapılan çalışmaların birçoğu (Bates ve Nucci, 1990:90-102; Henderson, 1999:281-314; Autio vd., 2000:909-924; Stuart, 2000:791-811; Brouwer vd., 2005:1-49; Graham ve Bansal, 2007:189-200; Vlachvei ve Notta, 2008:915-921; Loderer ve Waelchli, 2009:1-56; Pearse, 2010:163-175; Anderson ve Eshima, 2013:413-429; Chen, 2014:251-272; Ismail ve Jenatabadi, 2014:212-224; Naldi ve Davidsson, 2014:687-703; Ouimet ve Zarutskie, 2014:386-407) örgüt yaşını *genç* ve *yaşlı* olarak iki boyutta değerlendirmiş ve çeşitli kıyaslamalarda bulunmuştur. Bu durum, kavramın kullanımına yönelik başka bir tartışma ve belirsizlik sorununa yol açmıştır. Bunun nedeni, çalışmalarda “yaşlı” ve “genç” örgüt kavramlarının açık bir tanımının yapılmamış olmasıdır. Örneğin, Bates ve Nucci (1990:11) çalışmasında genç örgüt olarak 1976’dan sonra; yaşlı örgüt olarak ise 1976’dan önce kurulanları kabul etmiş; Autio vd. (2000:922) yaptığı ayırtımda, 22 yaşından küçük olanları genç örgüt; 22 yaşından büyük olanları ise yaşlı örgüt saymıştır. Farklı bir sınıflandırma ise Brouwer vd.(2005:19) ve Vlachvei ve Notta (2008:917) tarafından

yapılmış; yazarlar 10 yaşından küçük olan örgütleri genç, 10 yaşından büyük olan örgütleri ise yaşlı olarak kabul ettiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan Halabisky (2006:14) sekiz yaş ve üzerinde olan örgütleri yaşlı örgüt; yedi yaş ve altında olan örgütleri genç örgüt olarak kabul etmiştir. Ouimet ve Zarutskie (2014:397) örgüt yaşını 1-5; 6-10; 11-15; 16-20 olarak sınıflandırmış ve genç/yaşlı örgüt ayrımını bu değerlere göre yorumlamıştır. Benzer bir sınıflandırma da Rebelo ve Gomes (2011:178)'in yaptıkları çalışmada görülmektedir. Yazarlar örgüt yaşını 1-10, 11-20, 21-30, 31-40, 41-50 ve 51-99 yaş aralıklarında değerlendirmişlerdir. Farklı bir değerlendirme de Loderer ve Waelchli (2009:14) tarafından yapılmıştır. Yazarlar, sektör yaşının ortalamasından küçük olan örgütleri genç örgüt; sektör yaşının ortalamasından büyük olan örgütleri ise yaşlı örgüt olarak sınıflandırmışlardır. İsmail ve Jenatabadi (2014:220)'ye göre, genç ve yaşlı örgüt tanımlamasına ilişkin olarak yazında en yaygın tanım, araştırmaya katılan örgütlerin yaşlarının ortalamasına göre hesaplanmasıdır. Buna göre, ortalama- dan küçük olan örgütler genç, ortalama- dan büyük olan örgütler yaşlı olarak kabul edilmektedir. Görüldüğü gibi, yazında genç ve yaşlı örgüt tanımı net olarak yapılamadığı gibi (Reino ve Valdi, 2012:35); genç ve yaşlı örgütlerin birbirinden farklı özellikler sergilediği (Ouimet ve Zarutskie, 2014:388) de açıktır.

Yazında, örgüt yaşının kullanımına yönelik başka bir tartışma ve uyuşmazlık konusu da kavramın ne tür bir değişken olarak ele alınacağı ile ilgilidir. Örneğin, birçok yazar (Bates ve Nucci 1990:90-102; Andersson vd., 2004:22-34; Brouwer vd.2005:1-49; Sakai vd. 2005:1-35; Graham ve Basnsal, 2007:189-200; Vlachvei ve Notta, 2008: 915-921; Loderer ve Waelchli, 2009: 1-56; Anderson ve Eshima, 2013:413-429; Yıldız vd. 2013:590-599; Chen, 2014:251-272; İsmail ve Jenatabadi, 2014:212-224; Popescu vd., 2015:645-654) örgüt yaşını *bağımsız değişken* olarak; bazıları (Shane, 1998:701; Autio vd. 2000:917; Wiklund ve Shepherd, 2003:1311; Bell, 2005:291; Lin ve Chen, 2007:120; Behrens vd., 2012:116; Chen ve Chang, 2012:34; Lin vd., 2012:164; Cummings, 2013:27) *kontrol değişkeni* olarak; diğer bazı yazarlar ise (Powell vd. 1999:16; Pansiri ve Temtime, 2010:51; Rebelo ve Gomes, 2011:176) *demografik bir veri* olarak değerlendirmiştir. Bunlardan farklı olarak, Naldi ve Davidsson (2014:692) ise kavramı, *açıklayıcı değişken* olarak ele almıştır. Bu bağlamda, kavramın görgül çalışmalarda hangi açıdan değerlendirileceğine ilişkin bir netlik de bulunmamaktadır.

## KOŞUL BAĞIMLILIK KURAMI ÇERÇEVESİNDE ÖRGÜT YAŞI- ÖRGÜTSEL YAPI İLİŞKİSİNİN ANA HATLARI İLE İNCELENMESİ

1960'lı yılların başında bir dizi araştırmanın sonucunda ortaya konulmuş olan ve üzerinde yoğun tartışmaların sürdürüldüğü KBK -yazında Durumsallık Yaklaşımı ya da Yapısal Koşul Bağlılık Kuramı olarak da geçmektedir- ör-

güt kuramının bilimsel bir nitelik kazanmasında, örgütlerin iç ve dış dinamikleri arasındaki ilişkileri açıklayarak örgütleri daha iyi anlamada öncü bir rol üstlenmiştir (Aktaş ve Şener, 2012:91). KBK, kendinden önceki örgüt kuramlarından farklı olarak, tüm örgütlere uygulanabilecek en iyi tek bir yönetim tarzının/yapısının olmadığını göstermek amacıyla, Lawrence 1967’de ortaya atılmış ve zaman içinde örgütsel yapı tasarımının çevresel belirsizlik, teknoloji ve büyüklüğe bağlı olarak geliştiğini öne süren bir yaklaşım olarak gelişmiştir. KBK’nın örgüt düşüncesine getirdiği en önemli yenilik, en iyi örgüt yapısının ve yönetim modelinin ne olacağına koşullar/durumlar tarafından belirlendiği savıdır (Aktaş ve Şener, 2012:92). Burada sözü geçen *örgüt yapısı*, ana hatları çizilmiş bir örgütsel düzeni ve unsurlarını kapsar. Caves (1980:64), örgüt yapısını, “örgütsel stratejinin yürütülmesine olanak sağlayacak şekilde, görevlerin, karar verme biçimlerinin, ödüllendirme ve cezalandırma süreçlerinin düzenlenmesi” şeklinde tanımlamıştır. Bir başka tanım, örgüt yapısını, biçimsel bir unsur olarak ele alır ve görev, yetki ve kaynak dağılımı ile temel örgütsel işlevleri içine alarak örgütün görünen özelliklerini ortaya koyar (Demir ve Okan, 2009:58). Weberyan kuramda kullanılan örgüt yapısı kavramı, Pugh vd. (1968:72) tarafından; uzmanlaşma, standartlaşma, biçimselleşme, merkezileşme, rol farklılaştırma ve geleneksellik olmak üzere altı ana maddeli ve bunların alt başlıkları ile birlikte çok-maddeli bir ölçüm aracı ile işlemsel hale getirilmiştir. Morton ve Hu (2008:392), en yaygın biçimde kullanılan örgüt yapısı boyutlarının, merkezileşme, uzmanlaşma, standartlaşma, biçimsellik, hiyerarşi vb. unsurların birleşimi olduğunu; Oldham ve Hackman (1981:66) ise, örgüt büyüklüğü, hiyerarşik kademelerin yapısı, biçimselleşme ve merkezileşme derecesi olduğunu öne sürmüştür. Burns ve Stalker’ın 1961 tarihli çalışmalarından hareketle Santoro ve Chakrabarti (2002:1172) de araştırmalarında örgüt yapısını, hiyerarşik kademelerin sayısı, biçimselleşme derecesi ve merkezileşme derecesi olmak üzere üçlü bir ölçek içinde ele almışlardır. Bunlar, örgüt yapısı unsurlarının yazınsal çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

İlgili yazında KBK tarafından öne sürülen ve örgüt yapısını etkileyen en temel koşulsallık faktörleri ise, genel olarak çevre/çevrenin karmaşıklığı, teknoloji, örgüt büyüklüğü/ölçek ve örgütün stratejik konumudur (Birkinshaw vd., 2002:275; Sargut, 2007:57; Demir ve Okan, 2009:60; Aktaş ve Şener, 2012:92). Weil ve Olson 1989 tarihli çalışmalarında, yazında durumlar/koşullar olarak, strateji, yapı, büyüklük, çevre, teknoloji, birey ve görev olmak üzere yedili bir listenin sıklıkla kullanıldığına dikkat çekmişlerdir (Ifinedo, 2007:29). Bunlara, görev belirsizliği, yenilik, çevresel ve teknolojik değişimler, ayrılaşma, dikey bütünleşme, karşılıklı görev bağımlılığı faktörlerini ekleyen yazarlar da vardır (Sargut, 2007:57). Donaldson’ın 1996 tarihli çalışmasını değerlendiren makalesinde Hickson (1998:951) da kitapta, “örgüt yapısının iyi anlaşılmasında anah-

tar unsurların, 'koşullar' olduğunu ve bunlar bilindiği sürece yapısal unsurların daha iyi anlaşılabilirliği" savını vurgulamıştır. Dolayısıyla örgüt yöneticilerinin başarısı, bu koşulları anlamaya, iyi analiz etmeye ve bunlara uyum gösteren bir örgüt yapısını oluşturmalarına bağlıdır (Bolat vd. 2014:52). Kaldı ki yazında KBK'nın yalnızca koşulları değil, örgütün belirli davranış kalıpları üzerindeki verili çözümlerin etkisini de dikkate aldığı belirtilmektedir. Örneğin işlevsel yapılandırılmış bir örgüt, verili bir koşul için en uygun çözüm olabilirken; böyle bir yapıdaki yöneticiler, grup bağlılıklarının örgütten ziyade ilgili işleve yönelik olmasından kaynaklanan davranış kalıplarını dikkate almak durumundadırlar (Koontz, 1980:180). Örgüt yapısını etkileyen ana faktörler arasında, iş gücünün psikolojik, tutumsal ve davranışsal yönelimlerinin de birçok araştırmaya konu olduğu öne sürülmüş, Oldham ve Hackman (1981:78) tarafından örgüt yapısı unsurları ile işgörenlerin işe ve iş ortamına karşı gösterdikleri davranışlar arasında istatistiksel anlamda kayda değer bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Pugh vd.(1969:91) ise, örgüt büyüklüğü ve teknoloji yanında, örgütün sosyal işlevi ve diğer örgütlere olan bağımlılığının da örgüt yapısı ve işleyiş üzerindeki etkisine dikkat çekmişlerdir. Yazarlar çalışmalarında ayrıca, Parsons ve Selznick tarafından 1949'da öne sürülen, örgütün sosyal işlevi ve hedeflerinin ve Eisenstadt tarafından 1959'da öne sürülen, örgütün sosyal çevresine olan bağımlılığının – özellikle dış kaynaklara ve güce olan bağımlılığın - yapısal özellikleri ve örgütsel faaliyetleri etkilediği görüşüne de yer vermişlerdir. Birkinshaw vd. (2002:274) ise, çalışmalarında "bilgi"nin de KBK'ya konu olabilecek bir değişken olabileceğini sorgulamışlardır.

Bunların yanı sıra, örgütleri makro düzeyde inceleyen araştırmalarda, daha çok örgütün yapısal özellikleri, sosyal sistem içindeki konumu, *yaşı*, büyüklüğü vb. diğer değişkenlerle örgüt-çevre ilişkileri ele alınmaktadır. Dolayısıyla buna göre, örgüt yapısını biçimlendiren unsurlardan biri "*yaş*"tır (Yeloğlu 2008:158-161). Benzer şekilde Donaldson (1996, Akt.: Yeloğlu 2008:159), yaş, büyüklük, teknoloji gibi koşul bağımlı değişkenlerin örgüt yapısını belirlediğini savunmuş; Doty vd. ise (1993:1197), Mintzberg'in tanımladığı örgütsel tasarım faktörlerinin, örgütün *yaşına* göre değişkenlik gösterebildiğini öne sürmüştür. Geleneksel olmayan örgüt yapılarında, bağlamsal koşullar içinde, *yaş*, büyüklük veya çalışan sayısı, büyüme oranı veya rakiplere göre büyüklük, satışların büyüme oranı, çevre hareketliliği ve türdeşliği, sektörün konumu vb. unsurlar yer almaktadır (Sağsan ve Medeni 2009:562).

Yazında *örgüt yaşı* aynı zamanda örgütün büyümesini açıklayan önemli bir belirleyici olarak kabul edilmektedir (Vlachvei ve Notta, 2008:916). Hayatta kalma şartıyla, genç örgütler yaşlı örgütlerle kıyaslandığında daha yüksek büyüme hızına sahiptir (Ouimet ve Zarutskie, 2014:388). Başka bir ifadeyle, örgüt

yaşı ve büyüme arasında anlamlı ve negatif yönü bir ilişki vardır (Vlachvei ve Notta, 2008:919). Genç örgütler yüksek hata oranlarına sahip olmalarına rağmen; yaşlı örgütlerle kıyaslandığında, ortalamanın üzerinde büyüme oranı gösterirler (Ouimet ve Zarutskie, 2014:386). Yapısal farklılaşma kuramına göre, örgütsel büyüklük yapısal farklılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Başka bir ifadeyle, örgütsel büyüklük işbölümü yaratmakta ve böylece dikey ve yatay farklılaşmaya neden olmaktadır (Keçecioğlu, 2008:184). Bu bağlamda genç örgütler daha yüksek büyüme oranı sergilemekte (Ouimet ve Zarutskie, 2014:386); büyüme oranı arttıkça da örgüt yapısında değişiklikler meydana geldiği görülmektedir. Bazen, daha yaşlı örgütlerin ortalamanın üzerinde büyüme oranı sergilediği de görülmektedir. Bu durum, sadece başarılı örgütlerin bu yaşa ulaşabileceği varsayımıyla açıklanabilir (Brouwer, vd., 2005:12). Çünkü örgütlerin yaşlandıkça daha etkili hayatta kalma stratejileri uygulamayı öğrendiklerine inanılmaktadır (Ismail ve Jenatabadi, 2014:213). Ancak genel olarak, örgüt yaşı ile büyüme oranı arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğu konusunda ilgili yazında bir fikir birliği bulunmakta (Brouwer, vd., 2005:12) ve görgül araştırmalarda bu yönde bulgulara rastlanmaktadır (Stuart, 2000:805; Anderson ve Eshima, 2013:413).

## ÖRGÜTSEL ÇEVREBİLİM KURAMI ÇERÇEVESİNDE ÖRGÜT YAŞI- ÖRGÜTSEL YAPI İLİŞKİSİNİN ANA HATLARI İLE İNCELENMESİ

Örgüt yaşı konusunda yapılan çalışmalarda en çok atıf yapılan örgüt kuramı, ÖÇBK dır (Chen, 2014:253). ÖÇBK kuramı, köklerini Darwin'in doğal seçim/seleksiyon kuramından alan Popülasyon Ekolojisi kuramına dayanmaktadır (Kearney, 2003:562). İlk defa Hannan ve Freeman (1977:929-964) tarafından yayınlanan ÖÇBK (Swaminathan, 1996:67), örgütlerin çevreleriyle olan ilişkisine farklı bir boyut getirmiştir (Kaya ve Ataman, 2013:59). Hannan ve Freeman (1977:929-964)'ın çalışmasındaki temel soru, bu kadar çok türde örgütün neden var olduğu yönündedir. Bu sorunun yanıtına ulaşmak için yazarlar, Hawley (1944, Akt.: Hannan ve Freeman, 1977:957)'in klasik insan ekolojisi yaklaşımindan hareketle eşbiçimselliğe yoğunlaşmış ve gözlenen her eşbiçimselliğin, örgütlerin karşılaştıkları genel kısıtlamalara yönelik uyumlaşma çabalarından ya da eşbiçimsel olmayan örgütlere karşı seçilmelerinden ileri geldiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, kuramın özünde, öngörülemez/öngörülmesi güç çevresel koşullar nedeniyle (Peli, 1994:572) çevre ile örgütlerin doğum ve ölümleri arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır (Habiboğlu, 2013:38). Başka bir ifadeyle, ÖÇBK'nın temel varsayımı, tıpkı doğadaki diğer canlıların doğal bir seçimle elenip bir kısmının yaşamını kaybederken diğer kısmının çevreye uyum sağlayarak yaşamlarını sürdürdükleri gibi, örgütlerin de benzer şekilde aynı aşamalardan geçtiğidir (Erenel, 2015:613).

Sosyal, ekonomik ve politik şartların örgütlerin refahını ve farklılıklarını nasıl etkilediğini açıklamayı hedefleyen ÖÇBK (Baum ve Amburgey, 2000:306) ışığında, örgüt karakteristiklerinden biri olarak kabul edilen örgüt yaşı unsuru (Powell vd., 1999:12; Berta vd., 2010:546; Pansiri ve Temtime, 2010:49; Yıldız vd., 2013:590; Naldi ve Davidsson, 2014:694), örgütsel çalışmalarda önemli bir değişken olarak kabul edilmektedir (Henderson, 1999:291). Bunun yanı sıra, ÖÇBK çerçevesinde örgüt yaşı ile ilgili tartışmaların “yenilik” ve “uyum” ilişkisinde odaklaştığı görülmektedir. Bu noktada, örgütlerde yeniliğin, kaynak ve destek eksikliğinin yanı sıra, genç örgütlerin yeni sosyal kuralları öğrenmek ve yeni örgütsel programlar yaratmak zorunda olmaları nedeniyle uyum sağlayabilmeleri konusunda daha yüksek hata oranına sahip olabileceği gibi sakıncalı yönleri üzerinde durulmaktadır (Baum ve Amburgey, 2000:308). Konuya ilişkin araştırmalardan elde edilen ilk görgül bulgular, örgüt yaşı ve örgütsel büyüklük arasındaki ilişkide, büyüklüğün artmasının yeniliğin sakıncalarını azalttığını tespit eden Freeman vd. (1983; Akt.: Abatecola, vd., 2012:405) tarafından sağlanmıştır. Böylece, ÖÇBK’yı savunan araştırmacılar, örgütlerde yeniliğin sakıncalı yanlarını daha iyi anlayabilmek amacıyla, büyüklük değişkeninin aracı/ılımlaştırıcı etkisinin gelecekte yapılacak çalışmalarda dikkate alınması gerektiğini iddia etmişlerdir (Abatecola, vd., 2012:405). Aldrich ve Auster (1986:165-186) tarafından yapılan çalışmada, yeniliğin sakıncaları daha biçimsel olarak düzenlenmiş (Abatecola, vd., 2012:406) ve genç örgütlerin hayatta kalmalarını zorlaştıran engeller kapsamında; ürün farklılaştırması, teknolojik engeller, ruhsat alma ve düzenleme engelleri, rekabet edilen diğer örgütlerin yasadışı hareketleri gibi engeller sayılmıştır (Aldrich ve Auster, 1986:177).

Yazında, genç örgütlerin, daha fazla pazar bilgisine sahip olduğu, daha fazla risk aldığı, uyumluluk ve esneklik seviyelerinin ise yaşlı örgütlere göre daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Lin ve Chen, 2007:120; Lin vd., 2012:169; Anderson ve Eshima, 2013:416-418). Ayrıca, genç örgütlerin yaşlı örgütlere nazaran daha girişimci (Lin ve Chen, 2007:120; Anderson ve Eshima, 2013:415) daha yenilikçi (Anderson ve Eshima, 2013:418; Ouimet ve Zarutskie, 2014:388) olduğu; yaşlı örgütlerin ise daha biçimsel ve hiyerarşik bir yapıya sahip olduğu ve örgütsel durağanlığın bu örgütlerde daha güçlü yaşandığı (Chen, 2014:253) vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, özde genç örgütlerin yaşlı örgütlere nazaran daha yenilikçi olduğu (Lin ve Chen, 2007:120) anlaşılmaktadır. Çünkü bürokrasinin artması, çoğu kez faaliyetlerde esnekliğin azalması ile ilgili kademeli bir kemikleşmeye neden olur. Fazlasıyla biçimsellik kazanmış kurallar, standart iş süreçleri ve katı hiyerarşik kontroller, örgütsel ataleti meydana getirir (Chen, 2014:253). Öte yandan örgüt yaşı ve örgüt kuramı arasındaki ilişki ÖÇBK açısından incelenecek olursa; yenilikçi örgüt yapısının daha düşük merkezileşme ve biçimsellik derecesine sahip olduğu söylenebilir (Özdaşlı, 2010:106; Naldi

ve Davidsson, 2014:691). Nitekim Cheng ve Chang (2012:37) yapmış oldukları çalışmada, örgüt yaşı ile biçimsellik derecesi arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki ( $r=.123$ ;  $p<.05$ ) tespit etmiştir.

## YAZINDA ÖRGÜT YAŞI İLE İLİŞKİLİ ARAŞTIRMALARIN GENEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

İlgili yazın incelendiğinde; örgüt yaşının; *girişimcilik odaklılık* (Anderson ve Es-hima, 2013:413; Wilklund ve Shepherd, 2003:1312), *uluslararası faaliyet gösterme* (Andersson vd., 2004:3), *girişim sermayesi* (Behrens vd., 2012:117), *uluslararası satış* (Autio vd., 2000:917), *pazar payı* (Bell, 2005:292), *yenilikçilik* (Bell, 2005:292; Lin ve Chen, 2007:125; Chen ve Chang, 2012:37; Yıldız vd., 2013:595), *verimlilik* (Brouwer, vd., 2005:65; Hale ve Long, 2006:18), *örgütsel yasallık* (Cummings, 2013:30), *örgüt itibarı* (Graham ve Bansal, 2007:195), *yeni iş alanları açma* (Halabisky, 2006:17), *örgüt performansı* (Henderson, 1999:300; Loderer ve Waelchli, 2009:17; Ismail ve Jenatabadi, 2014:221), *insan kaynakları stratejisi ve öz yetenek* (Lin, vd., 2012:166), *uluslararası bilgi edinme ve girişimcilik* (Naldi ve Davidsson, 2014:695), *toplam kalite yönetimi uygulamaları* (Pansiri ve Temtime, 2010:52), *örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgüt performansı* (Popescu vd., 2015:649), *örgütsel öğrenme* (Rebelo ve Gomes, 2011:181), *finansal aktiviteler* (Sakai, vd., 2005:17), *franchising* (Shane, 1998:702), *stratejik birleşme* (Stuart, 2000:804) gibi birçok değişken üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu anlamda, örgüt yaşı ile örgüt yapısı ilişkisinin çok değişkenli bir nitelik kazandığı ve araştırmacıları farklı yönlerden incelemelere götürdüğü görülebilir.

Yazında doğrudan örgüt yaşı-örgüt yapısı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır (Shane, 1998:697-707; Stuart, 2000:791-811; Sakai, vd., 2005:1-35; Lin ve Chen, 2007:115-132; Behrens vd., 2012:112-121; Chen ve Chang, 2012:27-50; Yıldız vd. 2013:590-599; Chen, 2014:251-272; Naldi ve Davidsson, 2014:687-703;). Bunlardan bazılarına göre, örgütün büyümesinin yaş ile birlikte yavaşlaması beklenmektedir (Vlachvei ve Notta, 2008:916). Yani örgütsel büyüklük ile örgüt yaşı arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır (Rebelo ve Gomes, 2011:182). Bunun açıklaması, genç örgütlerin çoğunlukla daha küçük boyutta olmasıdır (Bates ve Nucci, 1990:11).

Örgüt yaşının yapısal unsurlar üzerindeki etkisi irdelenirken, yazında bu ilişkide “örgüt büyüklüğü”nün bir koşul bağımlısı olarak etkili olduğunu gösteren çalışmalara rastlanmaktadır. Yazında bu savı destekleyen görgül araştırmalar da vardır. Chen (2014:262) örgüt yaşı ile örgüt büyüklüğü arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki ( $r=.24$ ,  $p<.001$ ) tespit etmiştir. Benzer şekilde Cheng ve Chang (2012:37), yapmış oldukları çalışmada, örgüt yaşı ve büyüklüğü arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin ( $r=.391$ ,  $p<.001$ ) varlığını ortaya koymuşlardır.



Yazında genç ve yaşlı örgütler arasındaki önemli kıyaslama konularından biri de örgütün itibarı ile ilgilidir (Graham ve Bansal, 2007:191). İsmail ve Jenatabadi (2014:213), tarafından, örgüt yaşının, bir bakıma örgütün deneyimlilik düzeyini temsil etmesinden dolayı, yaşlı örgütlerin genç örgütlere nazaran daha fazla bilinir olduğu ifade edilmiştir (Graham ve Bansal, 2007:191). Buna göre, bu örgütlerin sahip oldukları imaj, örgütün yaşam süresi ile yakından ilişkilidir denilebilir. Öte yandan, genç örgütlerin çoğunlukla daha küçük boyutta olması (Bates ve Nucci, 1990:11) savından hareketle, yaşlı örgütlerin daha büyük boyutta olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, büyük örgütlerin daha fazla göz önünde ya da bilinir olması savı (Salancik ve Pfeffer,1978; Akt.: Dennis vd., 2009:3), KBK kapsamında örgüt yaşı ile örgüt yapısı arasındaki ilişki tarafından da desteklenir niteliktedir.

Yazında, yaşlı ve genç örgütler arasındaki ayrımlardan bir diğeri, *örgütsel/kurumsal imaj* ile ilgilidir. Örgütsel imaj, kamuoyunun zihninde örgütle ilgili olarak oluşan deneyimlerin, inançların, duyguların, bilgilerin ve izlenimlerin bir bütünüdür (Anderssen ve Lindestad, 1998:21; Abratt ve Mofokeng, 2001:370). Bir başka deyişle, örgütün imajı, yapmış olduğu faaliyetler sırasında etkileşimde bulunduğu hedef grupların algılamaları sonucu şekillenmektedir. Buna göre örgütsel imaj, örgütün kuruluş tarihinden bugüne kadar ürettiği ürünlerin ve hizmetin kalitesi, verdiği hizmetler, düzenlediği etkinlikler, kazandığı başarılar, işçi-işveren ilişkilerindeki davranışları, çevre ilişkilerindeki duyarlılığı ve topluma karşı duyulan sorumluluklarını yerine getirmesi gibi pek çok unsurun bir araya gelmesiyle oluşur (Zorlu, 2000:11). Ancak olumlu bir imaja ve saygınlığa sahip olmak ve kamuoyunun güvenini kazanmak için uzun yıllara gereksinim duyulmaktadır. Örgütlerin manevi karı yada sermayesi olarak da ifade edilen olumlu imaj veya saygınlık, örgüte bir çok yönden katkı sağladığından örgüt açısından hayati bir önem taşımakta ve varlıklarını sürdürebilmelerinde önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Öyle ki, itibarı zarar gören büyük ölçekli ve yaşlı örgütler dahi yok olma tehlikesi ile karşılaşabilmektedir. Örgüt yaşı, örgüt dışındakiler tarafından, örgütün uzun süredir faaliyette olması nedeniyle “yasal” olduğunu ve iyi çalıştığını gösteren bir işaret olarak kabul edilmektedir. Yaşlı örgütler, örgütsel imajı oluşturma ve güçlendirme konusunda, genç örgütlere nazaran daha uzun süre faaliyette (Graham ve Bansal, 2007:191) olduklarından dolayı daha fazla üstünlüğe sahiptirler. Yukarıda da bahsedildiği üzere, kuruldukları günden bu yana, bu örgütler, yapmış oldukları faaliyetlerle kendilerini kanıtlayıp kamuoyunun güvenini kazanabilmektedirler. Örneğin, örgütsel imajı oluşturacak faktörler arasında sayılan iş güvencesi, işgörenlerin işlerinin devamlılığı olarak kendilerini güvende hissetmeleri olarak ifade edilmektedir. Özellikle ömür boyu istihdam politikaları, işgörenleri örgütleri ile adeta bir evlilik birliğine götürmüş (Küçük, 2005:263) ve onların gözünde olumlu bir imaj/itibar yaratmıştır.

Yapılan araştırmalarda örgüt yaşı ile işgören yaşı arasında da pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir (Ouimet ve Zarutskie, 2014:402-403). Bu araştırmada, örgüt yaşı bir ile beş arasında olan işletmelerde görevli işgörenlerin yaklaşık %27'sinin 25 ve 34 yaş aralığında ve %70 den fazlasının 45 yaşın altında olduğu; bunun tersi olarak 20 yıl ve üzerinde faaliyet gösteren işletmelerde görevli işgörenlerin %18'den azının 25 ile 34 yaş arasındayken, yarısından fazlasının 45 yaşın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. (Ouimet ve Zarutskie, 2014:387-403). Bu bağlamda, yaşlı örgütlerin, genç örgütlere nazaran örgütsel imajı oluşturmak ve güçlendirmek için ömür boyu istihdam politikasıyla hareket ettikleri yönünde bir değerlendirme yapılabilir.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle; örgüt yaşı ve örgüt büyüklüğü arasındaki ilişkide, yaşlı örgütlerin, genç örgütlere nazaran daha büyük boyutta olduğu söylenebilir. Child (1975:20), örgüt büyüklüğünün örgüt yapısını belirleyen önemli bir faktör olduğunu iddia etmiştir. Örgüt büyüklüğü arttıkça, örgütlerde daha fazla uzmanlığa ve iş bölümlerine ihtiyaç duyulur ve bu da örgütsel karmaşıklığı artırır (Dennis vd., 2009:3). Bu bağlamda büyük örgütler, işgörenlerini daha geniş birimlerdeki daha uzmanlaşmış rollere atama eğilimindedirler (Child, 1975:19). Bu durum, örgütsel imaj kapsamında yaşlı ve büyük örgütlerin, genç örgütlere nazaran daha yaşlı işgörelere sahip olması savını da desteklemektedir.

## GENEL DEĞERLENDİRME VE GELECEĞE DÖNÜK ÖNGÖRÜLER

KBK kapsamında, örgüt yaşı ile örgüt yapısı arasındaki ilişkinin varlığı, çok sayıda çalışmaya konu olmuş ve çeşitli yönlerden irdelenmiş olmakla birlikte; yazınsal anlamda hala üzerinde tartışılması gereken belirsizlikler ve/veya ilişkiler taşımaktadır. Bu makalenin yazılması sürecinde ulaşılabilen kaynaklar çerçevesindeki değerlendirmeler, söz konusu eleştirel yönlerin özellikle birkaç temel alt başlıkta toplandığını göstermektedir: Bunların başında, ilişkinin iki önemli değişkeninden biri olan örgüt yaşı kavramının tanımında tam bir uzlaşımın bulunmaması gelmektedir. Yazınsal çalışmalar irdelendiğinde; örgüt yaşı genel olarak "örgütün kurulduğu günden çalışmanın yapıldığı güne kadar olan süre", açısından tanımlamakla birlikte; günümüze kadar bu tanımın farklılıklar gösterdiği, "yaşlı" ve "genç" örgüt kavramlarının açık bir tanımının yapılmadığı ve buna ek olarak kavramın görgül çalışmalarda hangi açıdan değerlendirileceğine ilişkin bir netlik de bulunmadığı görülmektedir. Tanımsal farklılıklar, yapılan değerlendirme ve analizlerde farklı yaklaşımları gerekli kılabileceği için, bu tanımlamaların daha net olması ve örgüt yaşı ile örgüt yapısı ilişkisinin açıklanmasında ortak ölçütlerin bulunması yararlı olacaktır.

ÖÇBK kapsamında yazınsal çalışmalar irdelendiğinde ise; örgüt yaşı kavramının daha ziyade "yenilik" ve "uyum" üzerine odaklaştığı görülmektedir. Bu

noktada, “yeniliğin sakıncaları” ile vurgulanan hususlar; genç örgütler açısından yeni sosyal kuralları öğrenmek ve yeni örgütsel programlar yaratmak zorunda olmaları, ruhsat alma ve düzenleme engelleri, teknolojik engeller, rekabet edilen diğer örgütlerin yasadışı hareketleri gibi engeller nedeniyle hayatta kalmalarının zorlaştığı yönündedir. Ancak yazınsal çalışmalar irdelendiğinde; genç örgütlerin daha girişimci ve yenilikçi olmalarının söz konusu engelleri ortadan kaldırdığı, buna ek olarak yaşlı örgütlerin daha biçimsel ve hiyerarşik bir yapıya sahip olmalarından dolayı atalet engeliyle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu bağlamda, ÖÇBK’yı savunan araştırmacılar, örgütlerde yeniliğin sakıncalarını daha iyi anlayabilmek amacıyla, büyüklük değişkeninin aracı/ılımlaştırıcı olarak gelecekte yapılacak çalışmalarda dikkate alınması gerektiğini iddia etmişlerdir (Abatecola, vd., 2012:405). Özellikle teknolojinin gelişmesiyle birlikte genç örgütler için yenilik bir üstünlük yaratırken, yaşlı örgütler için “yaşlanmanın sakıncalı yönü” olarak görülmektedir. Böyle bir kıyaslamamanın varlığına yazında rastlanmakla birlikte; bunun nereye kadar süreceği ve sonuçlarının neler olacağına ilişkin değerlendirmelerin yetersizliği dikkat çekicidir.

Elbette bu çalışmada yazarların ulaşabildiği kaynaklarla olan sınırlılığın da göz önüne alınması ve bundan sonra yapılacak çalışmaların kuramsal ve görgül veri tabanını genişletmesi ve güncellemesi gereği açıktır. Öte yandan, tarihsel açıdan çok zengin bir kuramsal ve görgül altyapı birikimine karşın, genel olarak KBK’ya yönelik araştırmaların son zamanlarda gözle görülür ölçüde azaldığı da eleştiri konusudur (Seymen, 2014:158) ki bu da bir koşul bağımlısı olarak örgüt yaşına ilişkin çalışmaların niceliğini de etkileyebilmektedir. Ayrıca, yazında örgüt yaşının tanımı, genç ve yaşlı örgüt ayrımı ve bu araştırmada değinilen örgüt büyüklüğü ile ilişkisi konusundaki yetersizliklerin ve tutarsızlıkların sonucunda, bunların giderilmesi ve konunun açıklığa kavuşturulması yönünde sınırlı çabalara da rastlanmaktadır. Ancak bu çabaların çoğunun örgüt büyüklüğünden ziyade örgüt yaşı ile yenilikçilik, girişimcilik, iş alanları açma gibi aracı değişkenler üzerine odaklandığı görülmektedir. Bu da ayrı bir araştırma sorunsalı olarak dikkate alınabilir.

## KAYNAKÇA

- Abatecola, G., Cafferata, R. ve Poggesi, S. (2012). Arthur Stinchcombe's "Liability of Newness": Contribution and Impact of the Construct. *Journal of Management History*, 18(4), 402-418.
- Abratt, R. ve Mofokeng T.N. (2001). Development and Management of Corporate Image in South Africa, *European Journal of Marketing*, 35(3/4), 368-386.
- Aktaş, M. ve Şener, İ. (2012). *Koşul Bağımlılık Kuramı*. H. Cenk Sözen, H.Nejat Basım (Der.), *Örgüt Kuramları* (91-116). İstanbul: Beta BYD A.Ş.
- Aldrich, H. ve Auster, E.R. (1986) Even Dwarfs Started Small: Liabilities of Age and Size and Their Strategic Implications. *Research in Organizational Behavior*, 8, 165-186.
- Anderson, B.S. ve Eshima, Y. (2013) The Influence of Firm Age and Intangible Resources on the Relationship Between Entrepreneurial Orientation and Firm Growth Among Japanese SMEs. *Journal of Business Venturing*, 28(3), 413-429.
- Anderssen, T.W. ve Lindestad, B. (1998) Customer Loyalty and Complex Services, *International Journal of Service Industry Management*, 9 (1), 7-32.
- Andersson, S., Gabrielsson, J., ve Victor, I. (2004) International Activities in Small Firms: Examining Factors Influencing the Internationalization and Export Growth of Small Firms. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 21(1), 22-34.
- Autio, E., Sapienza, H. ve Almeida, J. (2000) Effects of Age at Entry, Knowledge Intensity, and Imitability on International Growth. *Academy of Management Journal*, 43(5), 909-924.
- Baştürk, F.H. ve Ödül, Y. (2008) Firma Büyüklüğü ile Firma Büyümesi Arasındaki İlişkinin Gibrat Yasası Çerçevesinde Ele Alınması, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 39, 142-154
- Bates, T., ve Nucci, A. (1990) An Analysis of Small Business Size and Rate of Discontinuance, *US Department of Commerce, Bureau of the Census*. 90-102.
- Baum, J.A. ve Amburgey, T.L. (2000). Organizational Ecology. In J. A. C. Baum (Ed.), *The Blackwell Companion to Organizations*, Oxford: Blackwell, 304-326.
- Behrens, J., Patzelt, H., Schweizer, L., ve Bürger, R. (2012). Specific Managerial Human Capital, Firm Age, and Venture Capital Financing of Biopharmaceutical Ventures: A Contingency Approach. *The Journal of High Technology Management Research*, 23(2), 112-121.

- Bell, G. G. (2005). Clusters, Networks, and Firm Innovativeness. *Strategic Management Journal*, 26(3), 287-295.
- Berta, W., Laporte, A., ve Kachan, N. (2010). Unpacking the Relationship Between Operational Efficiency and Quality of Care in Ontario Long-Term Care Homes. *Canadian Journal on Aging/La Revue Canadienne de Vieillesse*, 29 (04), 543-556.
- Birkinshaw, J., Nobel, R. ve Ridderstrale, J. (2002). Knowledge as A Contingency Variable: Do the Characteristics of Knowledge Predict Organization Structure? *Organization Science*, 13 (3), 274-289.
- Bolat, T., Seymen, O.A., Bolat, O.İ. ve Erdem, B. (2014). *Yönetim ve Organizasyon*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Brouwer, P., De Kok, J. ve Fris, P. (2005). Can Firm Age Account for Productivity Differences?. *EIM SCALES-paper N, 200421*. Zoetermeer, Netherlands, 1-49
- Burns, T. ve Stalker, G. (1961). *The Management of Innovation*, Tavistock, London.
- Carr, J. C., Haggard, K. S., Hmieleski, K. M., ve Zahra, S. A. (2010). A Study of the Moderating Effects of Firm Age at Internationalization on Firm Survival and Short-term Growth. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 4(2), 183-192.
- Cata, T. (2007). Understanding Outsourcing of Web-Based Applications in Organizations: The Case of E-Insurance, *Journal of Electronic Commerce in Organizations*, 5(4), 1-17
- Caves, R.E. (1980). Industrial Organization, Corporate Strategy and Structure. *Journal of Economic Literature*, 58, 64-92.
- Chang, Y.-Y., Hughes, M., ve Hotho, S. (2011). Internal and External Antecedents of SMEs' Innovation Ambidexterity Outcomes. *Management Decision*, 49(10), 1658-1676.
- Chen, C.-A. (2014). Revisiting Organizational Age, Inertia, and Adaptability: Developing and Testing a Multi-Stage Model in the Nonprofit Sector. *Journal of Organizational Change Management*, 27(2), 251-272.
- Chen, S.-T., ve Chang, B.-G. (2012). The Effects of Absorptive Capacity and Decision Speed on Organizational Innovation: A Study of Organizational Structure as an Antecedent Variable. *Contemporary Management Research*, 8(1).27-50.
- Child, J. (1973). Predicting and Understanding Organization Structure. *Administrative Science Quarterly*, 18(2), 168-185.

- Child, J. (1975) Managerial and Organization Factors Associated with Company Performance-Part II, A Contingency Analysis, *Journal of Management Studies*, 12, 12-27.
- Cummings, C. (2013). Structure-Based Alliance Ambidexterity: An Empirical Study of the American Motion Picture Industry. *Journal of Business and Management*, 19 (3), 19-40
- Demir, H. ve Okan, T. (2009). Teknoloji, Örgüt Yapısı ve Performans Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 57-72.
- Dennis, S.A., Ramsey, D., ve Turner, C. (2009). Dual or Duel: Co-CEOs and Firm Performance. *The Journal of Business and Economic Studies*, 15(1), 1-25.
- Dil, E. (2014) Yaşlı ve Küçük: Örgütsel Ekoloji Kuramı Çerçevesinde Demografik Süreçlere Dair Bir Araştırma, *Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Artvin Hopa. 1-12.
- Donaldson, L. (1996) For Positivist Organization Theory, Sage, London.
- Doty, D. H., Glick, W. H., ve Huber, G. P. (1993) Fit, Equifinality, and Organizational Effectiveness: A Test of Two Configurational Theories. *Academy of Management Journal*, 36 (6), 1196-1250.
- Erdil, O., Kalkan, A., ve Alparslan, A. M. (2010). Örgütsel Ekoloji Kuramından Stratejik Yönetim Anlayışına, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12 (1), 17-31
- Erenel, F. (2015). Evolution of Organizational Niches: A Study on General and Specialist Organizations. *International Journal of Human Sciences*, 12 (2), 611-625.
- Freeman, J., Carroll, G. R. ve Hannan, M. T. (1983). The Liability of Newness: Age Dependence in Organizational Death Rates, *American Sociological Review*, 48 (5), 692-710.
- Graham, M. E., ve Bansal, P. (2007). Consumers' Willingness to Pay for Corporate Reputation: The Context of Airline Companies. *Corporate Reputation Review*, 10 (3), 189-200.
- Habiboğlu, O. S. (2013). Örgütsel Çevrebilim ve Örgütsel Kopuşlar, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 12 (2), 37-61.
- Halabisky, D. (2006). *The Growth Process in Firms: Job Creation by Firm Age*. Ottawa : Industry, Canada.
- Hale, G., ve Long, C. (2006). What Determines Technological Spillovers of Foreign Direct Investment: Evidence from China. *Economic Growth Center*, Yale University, Center Discussion Paper No. 934, 1-31.
- Hannan, M. T. (1998). Rethinking Age Dependence in Organizational Mortality: Logical Formalizations. *American Journal of Sociology*, 104 (1), 126-164.

- Hannan, M. T., ve Freeman, J. (1977). The Population Ecology of Organizations. *American Journal of Sociology*, 929-964.
- Hannan, M.T., ve Freeman, J. (1984). Structural Inertia and Organizational Change. *American Sociological Review*, 149-164.
- Hawley, A. H. (1944) Ecology and Human Ecology, *Social Forces*, 22, 398-405.
- Henderson, A. D. (1999). Firm Strategy and Age Dependence: A Contingent View of the Liabilities of Newness, Adolescence, and Obsolescence. *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 281-314.
- Hickson, D. (1998). For Positivist Organization Theory. *Administrative Science Quarterly*, 43(4), 950-953.
- Ifinedo, P. (2007). Interactions between Organizational Size, Culture, and Structure and Some It Factors in the Context of ERP Success Assessment: An Exploratory Investigation, *Journal of Computer Information Systems*, 47 (4) 28-44.
- İnci, H. (2007). Yerel Yönetimler Yasası'ndaki Değişikliklerin Belediyelerin Yönetim ve Organizasyon Yapısı Üzerindeki Etkileri: Edirne Belediyesi Örnek Olayı, *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi SBE, Edirne.
- İskenderoğlu, Ö. (2008). İşletmelerin Büyümesinde Büyüklüğün Etkisi: Türkiye İçin Bir İnceleme. *Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ismail, N.A., ve Jenatabadi, H.S. (2014). The Influence of Firm Age on the Relationships of Airline Performance, Economic Situation and Internal Operation. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 67, 212-224.
- Kaya, Ç., ve Ataman, G. (2013). Hukuki-Politik ve Ekonomik Değişikliklerin Yerli ve Yabancı Örgüt Popülasyonlarının Yoğunluklarına Etkisi: Türkiye Bankacılık Popülasyonu, 1923-2011. *Journal of Marmara University Social Sciences Institute/Öneri*, 10(40). 59-74.
- Kearney, R. C. (2003). Patterns of Union Decline and Growth: An Organizational Ecology Perspective. *Journal of Labor Research*, 24(4), 561-578.
- Keçecioglu, T. (2008). Örgüt Büyüklüğünün Örgüt Yapısına Olan Etkileri Üzerine Çok Boyutlu Yaklaşımlar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 179-207.
- Koontz, H. (1980). The Management Theory Jungle Revisited. *The Academy of Management Review*, 5(2), 175-187.
- Küçük, F. (2005). İnsan Kaynakları Açısından Kurumsal İmaj, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 247-266.

- Lin, C.Y. ve Chen, M.Y. (2007). Does Innovation Lead to Performance? An Empirical Study of SMEs in Taiwan. *Management Research News*, 30(2), 115-132.
- Lin, H., Lee, Y. ve Tai, C. (2012). A Study on the Relationship Between Human Resource Management Strategies and Core Competencies. *International Journal of Organizational Innovation*, 4(3), 153-173.
- Loderer, C., ve Waelchli, U. (2009). Firm Age and Performance. *Swiss Finance Institute, Working Papers Series*. 1-56
- Mintzberg, H. (1979). The Structuring of Organizations: A Synthesis of the Research. *University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1496182>
- Morton, N.A. ve Hu, Q. (2008). Implications of the Fit between Organizational Structure and ERP: A Structural Contingency Theory Perspective. *International Journal of Information Management*, 28(5), 391-402.
- Naldi, L., ve Davidsson, P. (2014). Entrepreneurial Growth: The Role of International Knowledge Acquisition as Moderated by Firm Age. *Journal of Business Venturing*, 29(5), 687-703.
- Oldham, G.R. ve Hackman, J.R. (1981). Relationships between Organizational Structure and Employee Reactions: Comparing Alternative Frameworks. *Administrative Science Quarterly*, 26(1), 66-83.
- Ouimet, P., ve Zarutskie, R. (2014). Who Works for Startups? The Relation between Firm Age, Employee Age, and Growth. *Journal of Financial Economics*, 112(3), 386-407.
- Özdaşlı, K. (2010). İşletmelerde Yenilikçi Örgüt Yapısı Oluşturmak: Çok Unsurlu Bir Model Önerisi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1), 93-110
- Pansiri, J. ve Temtime, Z. T. (2010). Linking Firm and Managers' Characteristics to Perceived Critical Success Factors for Innovative Entrepreneurial Support. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 17(1), 45-59.
- Pearse, N. J. (2010). Towards a Social Capital Theory of Resistance to Change. *Journal of Advances in Management Research*, 7(2), 163-175.
- Péli, G., Bruggeman, J., Masuch, M., ve Nualláin, B.O. (1994). A Logical Approach to Formalizing Organizational Ecology. *American Sociological Review*, 59 (4), 571-593.



- Popescu, A. M., Deaconu, A., ve Popescu, T. (2015). Organization's Age and Organizational Citizenship Behavior (OCB), Performance Criteria at SMEs Level. Case Study–Bucharest–Ilfov Development Region. *Procedia Economics and Finance*, 22, 645-654.
- Powell, W.W., Koput, K.W., Smith-Doerr, L., ve Owen-Smith, J. (1999). Network Position and Firm Performance: Organizational Returns to Collaboration in the Biotechnology Industry. *Research in the Sociology of Organizations*, 16(1), 129-159.
- Pugh, D.S., Hickson, D.J., Hinings, C.R. ve Turner, C. (1968). Dimensions of Organization Structure. *Administrative Science Quarterly*, 13(1), 65-105.
- Pugh, D.S., Hickson, D.J., Hinings, C.R. ve Turner, C. (1969). The Context of Organization Structures. *Administrative Science Quarterly*, 14(1), 91-114.
- Rebelo, T.M. ve Gomes, A.M. (2011). Conditioning Factors of an Organizational Learning Culture. *Journal of Workplace Learning*, 23(3), 173-194.
- Reino, A. ve Vadi, M. (2012). Industry, Organizational Age, Size as Predictors of Organizational Values in the Context of a Transition Society: The Case of Estonian Organizations. *Journal of East-West Business*, 18(1), 28-53.
- Sağsan, M., ve Medeni, T.D. (2009). Geleneksel Olmayan Örgüt Yapılarında Bilgi Haritalaması için Alternatif Yol Arayışı. *Akademik Bilişim'09 Konferansı*. Harran Üniversitesi: Urfa. 561-567.
- Sakai, K., Uesugi, I., ve Watanabe, T. (2005). Firm age and the evolution of borrowing costs: Evidence from Japanese Small Firms. RIETI Discussion Paper Series 05E026, 14. 1-35
- Sakai, K., Uesugi, I., Watanabe, T. (2005). Firm Age and the Evolution of Borrowing Costs: Evidence from Japanese Small Firms, *RIETI Discussion Paper Series 05-E-026*. 1-35.
- Santoro, M.D. ve Chakrabati, A.K. (2002). Firm Size and Technology Centrality in Industry-University Interactions, *Research Policy*, 31, 1163-1180.
- Sargut, A.S. (2007). Yapısal Koşul Bağımlılık Kuramının Örgütsel Çevre Kuramları Bağlamındaki Yeri. Sargut, A.S. ve Özen, Ş. (Der.), *Örgüt Kuramları* Ankara: İmge Kitabevi. 35-75
- Seymen, O.A.(2014). Koşul Bağımlılık Kuramı Kapsamında Örgüt Büyüklüğü-Örgüt Yapısı İlişkisinin Yazınsal Açıdan Eleştirel Bir Değerlendirmesi, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 135-165.
- Shane, S. A. (1998). Making new Franchise Systems Work, *Strategic Management Journal*, 19 (7), 697-707.

- Situm, M. (2014). The Age and the Size of the Firm as Relevant Predictors for Bankruptcy, *Journal of Applied Economics and Business*, 2(1), 5-30.
- Stuart, T.E. (2000). Inter Organizational Alliances and the Performance of Firms: A Study of Growth and Innovation Rates in a High-Technology Industry. *Strategic Management Journal*, 21(8), 791-811.
- Swaminathan, A. (1996). Organizational Ecology: Neither Straightjacket Nor Big Tent. *Administrative Science Quarterly*; 41 (3), 543-550.
- Vlachvei, A., ve Notta, O. (2008). Firm Growth, Size and Age in Greek Firms. *In Proceedings of International Conference on Applied Economics*. 915-921
- Wilklund, J., ve Shepherd, D. (2003). Knowledge-Based Resources, Entrepreneurial Orientation, and the Performance of Small and Medium-Sized Business. *Strategic Management Journal*, 24(13), 1307-1314.
- Yeloğlu, O. H. (2008). Örgütlerde Yapısal Stratejik Konfigürasyonlar: Koşul Bağımlılık Kuramı, Konfigürasyon Yaklaşımı Bağlamında Örgüt Yapıları Üzerine Önermeler. *Osmangazi Üni. İİBF Dergisi*, 3(2), 155-170
- Yıldız, O., Bozkurt, Ö.Ç., Kalkan, A., ve Aycı, A. (2013). The Relationships Between Technological Investment, Firm Size, Firm Age and The Growth Rate of Innovational Performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 99, 590-599.
- Zorlu, N. (2000). Etkili Kurumsal İmajda Halkla İlişkiler, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.



# 19. YÜZYIL ORTALARINA DOĞRU KEMER EDREMIT ESNAFI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Examination on the Guilds of Kemer Edremit  
Towards the Mid 19<sup>th</sup> Century

Gönderim Tarihi: 18.04.2016

Kabul Tarihi: 02.11.2016

Serdar GENÇ\*

**ÖZ:** Kemer Edremit, 16. yüzyıl başlarında Karesi Sancağı kazalarından Edremit'e bağlı bir köy iken yüzyılın sonlarına doğru kaza statüsüne kavuşmuştur. Kemer Edremit ile ilgili çalışmalar oldukça yetersiz olup esnaf üzerine de yapılmış herhangi bir çalışma mevcut değildir. Dolayısıyla bu çalışmada, 19. yüzyılın ortalarında doğru Kemer Edremit kasabasında ve köylerindeki esnaf üzerine bir değerlendirme amaçlanmaktadır. Bu kapsamda burada faal olan esnaf kolları, dükkânlar ve sahipleri ile tahsil edilecek olan ihtisab vergisi incelenecektir. Böylece Kemer Edremit esnafı hususunda literatüre bir katkı sağlanmış olacaktır. Konu ile ilgili yararlanılan kaynaklar arasında; İhtisab defterleri ile Burhaniye ve Edremit Şer'îye Sicilleri yer almaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Kemer Edremit, Esnaf, 19. Yüzyıl.

**ABSTRACT:** In the early 16<sup>th</sup> century, Kemer Edremit, was a village of Edremit which was one of the township of Sanjak of Karesi. Kemer Edremit became a township towards to end of the century. However, the studies on Kemer Edremit are inadequate and also there is no publication on guilds of Kemer Edremit. Accordingly the aim of this article is to make an evaluation on the guilds of township and villages of Kemer towards to the mid 19<sup>th</sup> century. In this scope, the active branches of craft, shops and their owners and the tax of *ih̄tisab* will be examined. Thereby, it would provide a contribution to the literature. The main sources of this study are İhtisab defters and Burhaniye and Edremit Qadi Records.

**Keywords:** Kemer Edremit, Guilds, 19<sup>th</sup> Century.

\* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü, sgenç@balikesir.edu.tr

## 1. GİRİŞ

Osmanlı dönemi kaynaklarında Kemer veya Kemer Edremit olarak bahsi geçen ve Karesi Sancağına bağlı olan kasabanın bugünkü adı Burhaniye'dir. Burhaniye'nin kuzeyinde Edremit, kuzeydoğusunda Havran, güneybatısında Gömeç ve Ayvalık, batısında Edremit Körfezi yer almaktadır.

Kazanın ismi ile ilgili olarak Osmanlı dönemi şer'îye sicillerinde hem "Kemer-i Edremid" hem de "Kemer" isminin kullanıldığı görülmektedir (Burhaniye Şer'îye Sicili, 1098, 19a-b)<sup>1</sup>. 16. yüzyılın başlarında resmi olarak köy statüsünde olan Kemer, 1580'li yılların başında kaza merkezi haline getirilmiştir (Yılmaz, 1995: 135). Bunun yanında XV. yüzyılın ortalarından itibaren Edremit ve Kemer havalisi<sup>2</sup> II. Murad'ın Bursa'daki cami ve imaret evkafı gelirleri arasında yer almıştır<sup>4</sup>. H. 1141/M. 1728-29 senesinde bu mukataa Hacı Mehmed Ağa'ya iltizama verilmiştir (BŞS, 1093: 10a). 19. yüzyıla gelindiğinde Haremeyn'e tâbi evkaf mukataaları arasında zikredilen Kemer Edremit ve Edremit mukataasına bac-ı bazar, kantar ve zeytinyağı mengeneleri mukataası da dahil edilmiştir (BŞS, 1095/1: 23a, 1095/A: 4a). 1832 tarihinde ise Kemer Edremit mukataasının Darphane-i Âmire'nin kontrolünde olduğu ve Midilli nazırına ihale edildiği anlaşılmıştır (BŞS, 1096: 3b).

Edremit Körfezindeki kazalardan biri olan Kemer Edremit'in; İzmir-Bergama üzerinden Edremit'e ulaşım buradan Rumeli'ye bağlanan yol güzergâhı üzerinde bulunması ve bir iskeleye sahip olması onu ekonomik olarak avantajlı konuma getirmiştir (Yılmaz, 1995). İskele, kaza ile İstanbul ve kaza ile adalar arasında deniz yoluyla bağlantı kurulmasını sağlamıştır. İstanbul ile kurulan bu bağlantıda şüphesiz ki başkentin taleplerinin belirleyici bir rolü olmuştur. Bu taleplerin ilki, körfezde konumlanmış olan Kazdağı'nın kereste ve odun potansiyelinden kaynaklanmıştır. Zira Kazdağı'ndan kesilen kereste bir taraftan Tersane'de gemi inşası diğer taraftan İstanbul'un odun ihtiyacının karşılanması için kullanılmıştır. İkincisi ise İstanbul'un zeytinyağı ve sabun ihtiyacından kaynaklanmıştır. Öteden beri Edremit Körfezinde zeytinyağı üretimi ve sabun imalatı yaygın olduğundan gerek Saray gerek İstanbul'un ihtiyacını karşılamak için Kemer Edremit'ten başkente devamlı olarak zeytinyağı ve sabun nakledilmiştir (BŞS, 1095/A: 11a, 1095/1: 4b, 10b; 1096: 35b, 38b; EŞS, 1251: 8b, 40a).

<sup>1</sup> Burhaniye Şer'îye Sicili bundan sonra BŞS olarak yazılacaktır.

<sup>2</sup> Edremit ve Kemer Edremit kırsalında II. Murad vakfının gelirleri arasında toplam 42 köy yer alırken Mukâta'a-i Perakende-i Edremid gelirleri adı altında konargöçerler de yer almıştır. Bu konargöçer taifelerinin Edremit, Kemer Edremit, Havran, Ayazmend, Balıkesir, Manyas ve Fırt sahasında yer alıyordu (Köç, 2011).

<sup>3</sup> Bu mukataa Osmanlı saray eliti içerisinde yer alan Sultanlar ve kızlarının uhdelerine ihale olunmuştur. Örneğin H. 1173/M. 1759-60 tarihinde Saliha Sultan ile kızları Lebibe ve Naile Hanımlara ihale verilmiştir. Sonrasında ise malikâne kapsamında Esmâ Sultana tevcih edildiği belirtilmektedir. (BOA, *Cevdet Maliye*, nr. 4941; Yağcı, 2013)

Bunlardan başka 19. yüzyılın ilk yarısında Kemer Edremit'in idari ve demografik yapısı ile ilgili birkaç hususa değinmek yararlı olacaktır. 1833 tarihli Kemer Edremit nüfus defterinde kazanın beş mahallesi vardır. Bunlar; Yunus, Hacı Ahmed, Cami-i kebir, Mahkeme, Memiş mahalleleridir<sup>4</sup>. Fakat aynı yıla ait bir başka nüfus defterinde Yunus mahallesi yerine Kavakdibi mahallesinin adı geçmektedir. Kavakdibi muhtemelen Yunus mahallesinin diğer ismidir. Bunun yanında kazaya bağlı 23 köy bulunmaktadır. Köyler; Köpek, Karaağaç, Pelidili, Karga, Taylılı, Hisar, Bahadunlu, Reşid, Ağacık, Yabancılar, Yunuslar, Bademli, Şar, Hortac, Karadere, Börezli, Kızıklı, Tutluca, Dere-i kebir, Dere-i sagir, Karalar, Köylüce, Halaçlar'dır. Ayrıca bu tarihte Cami-i kebir mahallesinde Rum<sup>5</sup>, Mahkeme mahallesinde Kıbtiyân nüfus da bulunmaktadır (BŞS, 1097; BOA, D.CRD., 40220).

## 2. ESNAF VE DÜKKÂNLAR

Osmanlı döneminde şehirlerin ana unsurları; kale, cami, pazar ve çarşıdır. Klasik Osmanlı şehrinde; toplumsal tabakalaşma, esnaf örgütlenmesi, üretim ve ticaret olanakları ile art bölgesinde sakinlerini besleyecek tarımsal arazi ve mahalleler bulunmaktadır. Bunun yanında Osmanlı şehirlerinin oluşumu ve gelişimi cami, bedesten, imaret ve pazaryerlerinin etrafında gerçekleşmiştir. Zira bedesten, hanlar ve dükkânlarla birlikte çarşayı meydana getiren temel yapılar arasında yer almıştır. Çarşının büyüklüğüne göre cami sayısı artmıştır ki şehrin en büyük camileri de çarşı civarında konumlanmıştır. Ayrıca tüm bu şehirleşmede vakıflar mühim bir yere sahip olmuştur (Şahin, 2010; Cezar, 1985).

1530 tarihli tahrir defterinde Kemer, "bazar durur ve cuma kılınur" olarak nitelenen Edremit'e bağlı bir köydür. Üstelik muhtemelen 15. yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olan Şeyh Muhyiddin Camii (Cami-i kebir-Koca Camii) ile altı mahallesi mevcuttur<sup>6</sup>. Kemer Edremit'in ilk teşekkülü bu cami etrafında olmalıdır. Çünkü mevcut altı mahalleden biri Cami mahallesidir. Hatta 19. yüzyıla gelindiğinde bu mahalle Cami-i kebir olarak varlığını sürdürmüştür. Bunun yanında Kemer Edremit'te klasik Osmanlı şehirlerinde olduğu üzere bir çarşı ile pazaryeri mevcuttur fakat bedesten yoktur. Ayrıca erken dönemde kurulan vakıfların da Kemer'in gelişimine önemli bir katkı sağladığı aşikârdır. Zira Şeyh Muhyiddin Camii vakfı gelirleri arasında 88 dükkân bulunmaktadır. Dükkânlardan 56'sı Hasan Çelebi, 36'sı Hacı Hüseyin, altısı da Sadık Mehmed tarafından vakfedilmiştir.

<sup>4</sup> H. 1139/M.1726 senesinde Kemer Edremit'te altı mahalle mevcuttur. Bunlar; Cami-i kebir, Hacı Ahmed, Yunus, Hacı Musa, Memiş ve Mestan'dır. Oysa 19. Yüzyıla gelindiğinde kayıtlarda Mestan ve Hacı Musa mahallelerinin ismi geçmemektedir. Nitekim 1817 senesinde Kemer Edremit kazasının mahalleleri; Memiş, Mahkeme, Cami-i kebir, Hacı Ahmed ve Yunus'tur. BŞS, nr. 1093, 47b; 1095-A,5b.

<sup>5</sup> Cami-i kebir mahallesinde 103 Rum nüfus yerleşiktir. BOA, D.CRD., 40220, s. 3.

<sup>6</sup> 1530 senesi tahrir defterinde Kemer'in mahalleleri şunlardır; Şeyh Kethüda, Hacı Musa, Cami, Zekeriya, Yunus ve Divane Musa'dır. Bkz. BOA, *Tapu Tahrir Defteri*, nr. 166: 276.

Bunun yanında Sarı Ahmed Paşa vakfına bağlı bir hamam da mevcuttur (BOA, Tapu Tahrir Defteri, 166: 276-278). Bu tablodan anlaşıldığı üzere Kemer Edremit'teki şehirleşme süreci diğer Osmanlı şehirleri ile benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla cami, dükkânlar, çarşı ve hamamın şehrin çekirdeğini oluşturduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Kemer Edremit'in şehirleşme süreci ile ilgili kısa bilgi verdikten sonra 19. yüzyılın ilk yarısında kazada faal olan esnaf kollarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Bakkal, berber, değirmenci, demirci, ekmekçi, hamamcı, hancı, helvacı, kahvehaneci, kalaycı, kasap, leblebici, meyhaneci, muytab, nalbant, sabuncu, sebzece, semerci, simitçi, terzi ve tulumcu. Kasaba ve köylerde bu esnaf kollarına ait toplam 142 dükkân mevcuttur. Bu dükkânlarda faal olan esnaf incelendiğinde kazadaki esnafın çoğunun Müslüman olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Zira yalnızca bakkal ve terzi esnafı arasında ikişer esnaf ile kasabadaki tek meyhane ve iki sabunhanenin sahibi gayrimüslimdir (BOA, Kamil Kepeci, 7478).

19. yüzyılın ilk yarısında kasabada, esnaf temsilcisi olarak bir kasabbaşı ile bakkalbaşının bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat diğer esnaf kollarının kethüda yahut yiğitbaşları ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (BŞS, 1096: 38b, 1095/A: 18a). Diğer taraftan kasabadaki esnafın nakde ihtiyacı olduğunda birbirlerine borçlandıkları tespit edilmiştir. Nitekim bazı esnafa ait tereke defterlerinde bunların örneklerini görmek mümkündür. Bunun yanı sıra Kemer Edremit'e dışarıdan gelip burada esnafılık yapan kişiler de mevcuttur. Kemer gibi iskelesi olan bir kasabada bu yatay hareketliliği olağan karşılamak gerekir. Kemer'in sahil kasabası olması ve iskelenin mevcudiyeti kasabanın cazibesini artırmış olmalıdır. Zira sadece kasabanın çevresindeki köy ve kazalar ile adalardan değil uzak memleketlerden gelip de kasabada esnafılık yapanlar mevcuttur. Alanya, Balya, Edremit, İstanbul, Güre, Konya, Molova, Sakız adası, Yalvaç Karaağacı ve Tavşanlı bunlardandır (BŞS, 1094: 105b, 1096: 12a, BOA, KK, 7478). Zira aynı dönemde benzer hareketliliğin Edremit'te de görülmesi tesadüf olmasa gerektir (Genç, 2013).

Nüfus defterlerindeki veriler dikkate alındığında küçük bir kıyı kasabası özelliği gösteren Kemer'de, ahalinin kendi ihtiyaçlarını sağlayacak düzeyde bir esnaf örgütlenmesinin olduğunu söylemek mümkündür. Fakat kasabada attar, ayakkabıcı, bezzaz, debbağ, mumcu, bakırcı, kuyumcu, bıçakçı, boyacı vb. esnaf kolları mevcut değildir. Bu durumda ahalinin bu esnaf kollarının imal ettiği ya da sattığı emtiayı kurulmakta olan pazardan veya Edremit ve Bergama gibi civar kazalardan temin ediyor olması muhtemeldir.

## 2.1. Gıda Kolunda Faal Esnaf

Gıda kolunda faal esnaf kolları arasında fırıncı, kasap, helvacı, leblebici ve bakkallar yer almaktadır. 1835'te Kemer Edremit'te toplam beş fırın hizmet vermektedir. Bunlardan sadece birinde ekmek imal edilirken kalan dördü simit fırınıdır. Burada dikkat çeken husus ise böylesi küçük bir kasabada dört simitçi fırınının bulunmasıdır. Fakat benzer tablo Edremit'te de görülür. Çünkü burada da iki ekmekçi fırınına karşın beş simitçi fırını mevcuttur (BOA, KK, 7478: 12). Anlaşılan bu havalide simit ve diğer fırın mamulleri rağbet görmektedir. Fırın sahiplerine baktığımızda ise tamamının ağa unvanlı Müslümanlar oldukları görülür. Fakat fırınları işleten ekmekçi ve simitçilerle ilgili ayrıntıya yer verilmemekle birlikte fırınlarda usta, pişirici, hamurkâr vb. çalışanlar olduğu bilinmektedir (Koçu, 1958). Nitekim sicillerde bu fırınlarda çalışanlar arasında kasabaya dışardan gelen kişiler bulunduğuna dair ipuçları mevcuttur. Örneğin 1840 yılında Kemer çarşısındaki bir simitçi fırınında usta olan aslen Molovalı bir Rum'dan bahsedilmektedir (BŞS, 1096: 60a).

Kemer Edremit esnafı içerisinde en fazla dükkâna sahip esnaf kolu bakkallardır. Kasabada 17, köylerde dört olmak üzere toplam 21 bakkal dükkânı vardır. Kasabadaki bakkal dükkânlarının mevkiyle ilgili herhangi bir kayıt mevcut olmamakla birlikte çarşı içinde ve mahalle aralarında bulunmaları muhtemeldir. Köylerdeki bakkal dükkânları ise Pelidili ve Karaağaç'tadır (BOA, KK, 7478: 26). Bakkal esnafı arasında Müslümanların yanı sıra gayrimüslimler de mevcuttur. Bunun yanında bakkal esnafından bazısının ikişer dükkânı olduğu görülmektedir. İki bakkal dükkânı olanlar arasında Müftü Efendi ile Şeytan adlı bir gayrimüslim yer almaktadır. Bakkal esnafının idarecisi bakkalbaşdır (BŞS, 1095-A: 18a.). Bunun yanı sıra bakkal esnafının diğer bazı emtiayı da tedarik ediyor olması muhtemeldir. Örneğin kahve, duhan, mum vb. emtia bakkallar aracılığıyla temin edilip satılıyor olmalıdır (BŞS, 1095/A: 18a). Zira kasabada bu emtianın imalat veya satışını yapan başkaca bir esnaf yoktur. Yine bakkalların zeytinyağı ve sabun sattıkları da anlaşılmaktadır (BŞS, 1096: 38b).

Kemer kasabasında sadece bir kasap dükkânı mevcuttur. Anlaşılan o ki tek bir kasap dükkânı kasabanın et ihtiyacını karşılamaktadır. Nitekim Tanzimat öncesine ait bu yıllarda kasabadaki diğer esnafı ilgili herhangi bir fiyat düzenlemesine rastlanmazken kasap esnafı için halen narh verilmeye devam edilmiştir (BŞS, 1095/A: 11a; 1096: 38b).

Gıda sektöründe yer alan bir başka esnaf helvacı ve leblebicilerdir. Kamil Kepeci tasnifinde yer alan mufassal esnaf sayımı defterinde helvacı ve leblebici esnafı başlığı altında altı dükkân yer almaktadır. Bu dükkânların sahipleri; Arnabutoğlu Osman Ağa, Sakızlı Mustafa Ağa, Hacı Ebubekir, Helvacı Emin, Leblebici Halil ve Hacı Mustafa'dır (BOA, KK, 7478: 22).



Fakat defterde iki kişi ile ilgili ayrıntı verilirken diğerlerinin leblebici ya da helvacı olup olmadıkları belirtilmemiştir. İcmal defterinde bu hususa nispeten açıklık getirilmektedir. Çünkü bu defterde kasabada bir helvacı ile beş leblebici dükkânı bulunduğu kayıtlıdır (BOA, A.DVNS.TZEİ.d., 31: 179). Bu durumda Helvacı Emin haricinde diğerlerini leblebici olarak kabul etmek gerekecektir. Ancak sayımın iki yıl öncesine ait Kemer Edremit şer'îye sicilinde yer alan bir tereke kaydında ölen kişinin alacaklı listesinde Helvacı Ebubekir ismi geçmektedir (BŞS, 1096: 13a). Helvacıların sayısı ile ilgili bir tereddüt olmakla birlikte gerçek olan şudur ki helva Edremit körfezinde oldukça rağbet görmektedir. Çünkü Kemer'den başka yakındaki Edremit kasabasında ve köylerinde dahi helvacı dükkânları yer almaktadır. Hatta bu dönemde piyasada üzümlü, pekmezli ve ballı helva çeşitleri mevcuttur (Genç, 2009: 287). Nitekim Kemer'de vefat eden bir helvacının terekesinde 18 adet arı kovanının da bulunması helva imalatında balın kullanıldığına dair bir işaret olarak değerlendirilebilir (BŞS, 1095/A: 38b).

Helvacılarla aynı kalemde yazılan bir diğer esnaf kolu leblebicilerdir. Leblebicilerle ilgili elde ayrıntılı veriler olmamakla birlikte kasabadaki leblebicilerin buraya dışardan geldiğini söylemek pekâlâ mümkündür. Çünkü sicillerde tespit edilebilen leblebiciler Kemerli değildir. Hatta aralarında leblebisiyle meşhur olan Tavşanlı'dan gelenler dahi vardır. Örneğin Leblebici Hüseyin aslen Tavşanlılı olup Kemerde leblebicilik yaparken 1810 senesinde vefat etmiştir (BŞS, 1094: 105b). Yine aslen Yalvaç Karaağacı'ndan olan Leblebici Hasan Alemdar'a ait tereke kaydında 6,5 kıyye leblebi, 3 kile nohut, nohutlu elemek için gözer ve kavurmak için de leblebi tavaları vardır. Ayrıca terekede terazi ve demir tepsiler de bulunmaktadır (BŞS, 1096: 12a).

## 2.2. Diğer Esnaf Kolları

Kemer'de faal olan diğer esnaf kolları arasında; kahvehaneci, berber, terzi, nalbant, semerci, muhtab, meyhaneci, sabuncu ve sebzeçileri saymak gerekir. Öncelikle diğer esnafa göre sayıca daha fazla dükkâna sahip olan kahvehanecilere bakıldığında mufassal ve icmal defterinde birbirinden farklı rakamların kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Zira icmal defteri incelendiğinde sadece köylerde 16 kahvehanenin bulunduğu kayıtlıdır. Ancak burada bir hata söz konusudur. Çünkü köyler haricinde kasabada da kahvehanelerin olması gerekmektedir. Nitekim mufassal defterinde kasabadaki dükkânlar arasında ilk sırada kasabada toplam 12 kahvehane bulunduğu belirtilmektedir (BOA, KK, 7478; A.DVNS.TZEİ.d., 31). Dolayısıyla icmal defterindeki 16 kahvehanenin Kemer kasaba ve köylerindeki toplam kahvehane sayısını gösteriyor olması kuvvetle muhtemeldir.

Kemer'deki kahvehanecilerin tamamı Müslüman olup aralarında kasabaya dışarıdan geldiği anlaşılan iki kişi de bulunmaktadır. Bunlar; Alanyalı Ali

Ağa ile İslambullu Mustafa Ağa'dır (BOA, KK, nr. 7478: 22). Kahvehanelerin mevkii ile ilgili ayrıntı olmamakla birlikte muhtemelen çarşı ile iskele civarında bulunmaktadırlar. Zira eldeki bir vakıf kaydından hareketle Kemer iskelesi civarında kahvehanelerin varlığı teyit edilmektedir (BŞS, nr. 1096: 40a). Bunun yanında Kavakdibi denilen ve muhtemelen Yunuslar Mahallesi civarında da bir kahvehane mevcuttur. 1832 yılında buradaki kahvehanelerin kıymeti 610 kuruştur. Oysa aynı tarihte bir helvacı dükkânı için biçilen fiyat 1200 kuruştur (Edremit Şer'iyeye Sicili, 1251: 74b).

Edremit Körfezinde bugün olduğu üzere Osmanlı döneminde de zeytinliliğin oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. Hatta 18. yüzyılla birlikte bu bölgede imal edilen zeytinyağının en büyük alıcısı İstanbul piyasası olmuştur. Dolayısıyla Kemer ve Edremit havalisinde zeytinyağıyla ilintili bazı esnafın da olması şaşırtıcı değildir. Nitekim hem Kemer hem de Edremit'te sabunhanelerin varlığı bunu doğrulamaktadır. Zira sabunun hammaddesi zeytinyağıdır. Kemer'de üçü kasabada biri köyde olmak üzere toplam dört sabunhane mevcuttur. Kasabadaki sabunhanelerden biri Hacı Salih Ağa'ya diğer ikisi Lazoğlu Andon isimli bir gayrimüslime aittir. Köylerden ise sadece Köpek'te bir sabunhane mevcuttur (BOA, KK, 7478: 26). Fakat ihtisab defterinde bu köydeki sabunhanenin kayıtlı olmadığını hatırlatmak gerekir.

Zeytinyağı ile ilintili olduğunu varsaydığımız bir başka esnaf tulumcularıdır<sup>7</sup>. Kayıtlarda biri Emir Osmanoğlu'na ait olmak üzere kasabada iki tulumcu dükkânı vardır. Zira Kemer'den İstanbul'a gemilerle zeytinyağı naklinde küp ve testilerin yanı sıra hayvan derisinden yapılan tulumlar da kullanılmıştır. Nitekim zeytinyağı ticareti yapan bazı tüccar terekelerinde çok sayıda tulum tespit edilmiştir. Örneğin Midilli Adasından olup Kemer Edremit'te katledilmiş olan Mihal'in terekesinde 2034 kıyye zeytinyağının yanında 34 adet tulum bulunmaktadır (BŞS, 1095/A: 25a, 1095/1: 2a, 4a).

Kemer'de bu esnaf kolları haricinde berber ve terzi esnafını da saymak gerekir. 1835 yılında kasabada yedi berber dükkânı bulunmaktadır. Berber dükkânlarının tamamı Müslümanlara aittir. Bunlar; Arnabutoğlu Hacı Osman Ağa, Hacı Salih Ağa, Berber Mehmed, Berber Hacı Mehmed Vefik, Berber Mustafa, Adalı İsmail Ağa, Edremitli Küçük Emin Ağa'dır (BOA, KK, 7478: 22). Berber esnafı sadece kasabada olup köylerde berbere rastlanmamıştır. Terziler ise kasabada sekiz dükkâna sahiptir. Bakkal esnafında olduğu üzere terziler arasında da gayrimüslimler mevcuttur. Kasabadaki sekiz dükkânın ikisi gayrimüslimlere altısı Müslümanlara aittir (BOA, KK, 7478: 23). Üstelik köylerde de terzi dükkânı mevcuttur. Kasabada kumaş ticareti yapan yahut dükkânda kumaş satan bezzazlara rastlanmadığından terzilerin aynı zamanda kumaş da satıyor olması muhtemeldir.

<sup>7</sup> Tulum, hayvanın bütün çıkarılmış derisinden ibaret kaptır. Pekmez, bal, yağ, sirke, su veya peynir konulur. Edremit körfezinde katran naklinde de tulumlar kullanılmıştır (Şemseddin Sâmî, 1317; EŞS, 1245: 78a).

Kasabada kalan diğer esnaf kolları ise hayvancılık ve ziraatla ilgilidir. Bunlar sırasıyla demirciler, nalbantlar, semerciler ve muytablardır. Bunlara ait toplam 19 dükkân mevcuttur. Defterde bu esnaf kolları aynı kalem içerisinde kaydedildiğinden her birinin dükkân sayısını ayrı ayrı tespit etmek mümkün değildir. Öte yandan Kemer havalisinde hayvancılıkla meşgul olan konargöçer nüfusun varlığı muytab gibi kıl dokuyan esnaf kolunun kasabada faal olmasını açıklar görünmektedir.

Son olarak kasabada bir şerbethane/meyhane bulunduğunu belirtmek gerekir. Osmanlı toplumunda Müslümanların içki içmeleri ve satışını yapmaları yasaktır. Dolayısıyla meyhane işletmeleri de yasaktır. Bu nedenle meyhaneler gayrimüslimler tarafından işletilmektedir. Nitekim 1835 yılında kasabadaki tek meyhanenin sahibi Lazoğlu Andon'dur (BOA, KK, nr. 7478: 24).

Bunlara ilaveten kasabada 10 kıta sebze bahçesi mevcuttur. Sulama imkânını göz önünde bulundurulduğunda bu bahçeler Karınca Deresi boyunda olmalıdır<sup>8</sup>. Çünkü 1837 yılında derenin taşması ile ilgili bir kayıta dere boyundaki bazı evler ile sebze bahçelerinin bu taşkından zarar gördüğü belirtilmektedir (BŞS, 1096: 38b).

### 2.3. Köylerdeki Esnaf ve Dükkânlar

1833-34 yılında Kemer'e bağlı toplam 23 köy bulunmaktadır (BOA, D.CRD. nr. 40220). Tıpkı Edremit köylerinde olduğu gibi Kemer Edremit köylerinin bir kısmında da dükkânların var olduğu görülmektedir. Köylerdeki esnaf gerek nicelik gerekse nitelik yönünden doğal olarak kasabadan farklıdır. Zira köylerde faal olan esnaf kolları arasında sadece bakkal, demirci ve terzi esnafı ile kahvehane, değirmen ve bir de sabunhane mevcuttur. Henüz 1830'lu yıllarda köylerde esnaf kollarının faaliyet göstermesinin sadece bu coğrafyaya özgü bir husus olup olmadığı diğer kazalar üzerinde yapılacak araştırmalar neticesinde açıklığa kavuşacaktır.

Kemer Edremit köylerinde faaliyet gösteren dükkânlar arasında ilk sırada kahvehaneler yer almaktadır. Ancak bu hususta eldeki iki defter arasında bazı farklılıklar mevcuttur. H. Muharrem 1251/M. Nisan-Mayıs 1835 tarihli mufassal defterde köylerde toplam 15 kahvehane olduğu kaydedilmiştir. Bu defterde aynı zamanda kahvehanelerin bulunduğu köylere de yer verilmiştir. Oysa icmal defterinde sadece köylerdeki toplam kahvehane sayısı verilmiştir ve burada köylerde 16 kahvehane olduğu belirtilmiştir. Muhtemeldir ki mufassal defterde bir kahvehane eksik yazılmıştır. Zira Burhaniye şer'iyeye sicilinde 1832 tarihli bir keşif kaydında Köylüce köyünde bir kahvehane olduğundan bahsedilmektedir (BŞS, nr. 1095/A: 25a). Ancak

<sup>8</sup> Karınca Deresi/Çayı ve Havran Çayı Burhaniye'nin iki akarsuyu olup Edremit Körfezine dökülürler. Karınca Çayı'nın Karınca Dere, Kara Dere ve Çatak (Ilica) Dere olmak üzere üç kolu vardır. Çay, sel rejimli olduğundan taşkunlara sebep olmaktadır (Efe vd., 2012).

defterde kahvehane olan köyler arasında Köylüce mevcut değildir. Kemer Edremit'te kahvehane bulunan köyler; Bahadunlu, Dere-i kebir, Dere-i sagir, Hisar, Karaağaç, Karga, Kızıklı, Pelidili, Şar ve Taylilidir.

Köylerde faal olan bir diğer işletme değirmenlerdir. Köyde yaşayanların gerek kendi gerek hayvanların ihtiyaçları için buğday, arpa ve diğer hububatın öğütülmesinde değirmenlere ihtiyaç vardır. Değirmenlerle ilgili elde ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Ancak kaza genelinde toplam 18 değirmen tespit edilmiştir. Açıkça belirtilmemekle birlikte muhtemelen bu değirmenlerden ikisi kasaba civarında kalanları da köylerdeki. Zira "Çarşı değirmeni" olarak belirtilen değirmenin kasaba yakınında bulunması muhtemeldir. Kayıtların bazılarında değirmenlerin bulunduğu köylerin isimleri de belirtilmiştir. Bunun yanında Dere-i kebir, Karalar ve Taylilili köylerinde ikişer değirmenin olduğu anlaşılmaktadır. Değirmen olan diğer köyler ise Bahadunlu, Hisar, Köylüce, Şar ve Yabancılar'dır (BOA, KK, nr. 7478: 25).

Bunlardan başka köylerde demirci, bakkal ve terzi dükkânları ile Köpek karyesinde bir sabunhane mevcuttur. Bu köyler arasında Karaağaç ayrı bir yere sahiptir. Çünkü diğer köylere nazaran bu köyde dükkân sayısı daha fazladır. Nitekim köyde ikişer kahvehane, bakkal ve terzi dükkânı faaldir. Yine Pelidili köyünde de iki bakkal dükkânı mevcuttur. Bu durumda Kemer Edremit köylerinde faal olan dükkân sayısı 27'dir. Ayrıca köylerdeki bu dükkânların tamamı Müslümanlara aittir.

#### 2.4. Hanlar ve Hamam

Kemer'in; İzmir üzerinden Edremit'e ulaşan ve buradan da Rumeli'ye bağlanan yol güzergâhı üzerinde bulunması (Yılmaz, 1995), iskelesi vasıtasıyla adalar ve kıyı boyundaki diğer kasabalara erişim imkânına sahip olması ve zeytinyağı üretimi onu körfezde ticaret için elverişli bir konuma getirmiş olmalıdır. Bu çerçevede bedesteni/kapalıçarşısı olmayan kasabada tüccarların ve yolcuların konaklaması ve tüccarların mallarını saklaması için hanlara ihtiyaç vardır (Faroqhi, 1993). Nitekim 1835 senesinde Kemer'de iki han mevcuttur. Bunlar; Yukarı Han ve Aşağı Han'dır (BŞS, 1095/A: 18b, 21a.). Kemer'deki bu iki handan biri 25 odalı olup Güreli Hacı Ali Bey'e diğeri ise 28 odalı olup Arnabutoğlu Osman Ağa'ya aittir (BOA, KK, 7478: 24). Bu durumda Kemer'deki hanların kapasitesinin toplam 48 oda olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada Osman Ağa ile ilgili ayrıntı vermek yararlı olacaktır. Çünkü Osman Ağa'nın kasabadaki emvali bu handan ibaret değildir. Ağanın kasabada bir kahvehanesi, bir helvacı dükkânı, bir berber dükkânı, bir nalbant dükkânı ve 2 kıt'a sebze bahçesi bulunmaktadır.

Kasabada diğer bir işletme hamamdır. Bu tarihte kasabada sadece İbrahim Ağa Hamamı olarak kayıtlı bir hamam bulunmaktadır. Bu hamamla ilgili elimizde ayrıntı bulunmamakla birlikte 16. yüzyılda Kemer Edremit'te Sarı

Ahmed Paşa'nın vakfı içerisinde yer alan bir hamamdan bahsedilmekte ve bu hamam 16. yüzyıl tahrir kayıtlarında yer almaktadır. Nitekim hamamın 1530 senesindeki geliri yıllık 3000 akçe iken 1577'de ise 5000 akçeye yükselmiştir (BOA, Tapu Tahrir Defteri, 166: 278; Bıyık, 2005). Fakat 1835 tarihine gelindiğinde bu hamama dair kayıtlarda bir iz yoktur. Kasabadaki tek hamam İbrahim Ağa hamamı olarak geçmekte olup hamam için günlük 6 para vergi belirlenmiştir (BOA, KK, 7478: 24)

### 1.5. Dükkân Sahipleri

Kemer'deki dükkânlar ekseriyetle Müslümanlara aittir. Bu nedenle kazadaki esnaf teşkilatında Müslümanların söz sahibi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Müslüman esnaf arasında hacı ve ağa unvanlı çok sayıda kişi dikkat çekmektedir. Bunlardan "Hacı" unvanlı 25, "Ağa" unvanlı 43 kişi vardır. Gayrimüslimlere ait dükkânlar arasında ise yalnızca bakkal ve terzi dükkânları ile sabunhaneler ve kasabadaki tek meyhaneyi saymak gerekir. Öte yandan Kemer eşrafından bazı kişiler, farklı esnaf kollarında faaliyet gösteren birden fazla dükkânın da sahibiydiler. Örneğin Arnabutoğlu Osman Ağa'nın kahvehanesi, hanı, sebze bahçesi, biri berber dükkânı olmak üzere iki dükkânı daha mevcuttu. Yine Kemer Edremit eşrafından olan Emir Osmanzâdelerden Emir Osmanoğlu Ali Ağa ile Edremit eşrafından Küçük Emin Ağa'nın ikişer dükkânları olduğunu belirtmekte yarar vardır (BŞS, 1096: 40a, BOA, KK, 7478). Gayrimüslimlerden ise bu kategoride değerlendirilebilecek tek kişi Lazoğlu Andon'dur. Çünkü Andon, kasabada faal olan iki sabunhane, bir meyhane, bir berber ve bir de bakkal dükkânının sahibidir.

### 3. DÜKKÂNLARDAN ALINAN İHTİSAB RÜSUMU

İhtisab vergisi, 19. yüzyılda tahsil edilmeye başlanan bir vergi değildir. Klasik dönemde çarşı ve pazarda kanuna ve narha aykırı üretim ve satış yapan esnaftan alınan cerimeler ile çarşı ve pazara gelen ve perakende olarak satılan emtiaya konan vergileri kapsamaktadır (Ergenç, 2012: 138). Nitekim ihtisab vergisi ile ilgili birtakım düzensizliklerin ortaya çıkmasıyla 1681'de esnafa ait dükkânların sayımı yapılmış ve vergi miktarı yeniden belirlenmiştir (Kütükoğlu, 2003: 409). Fakat 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan Asâkir-i Mansûre ordusunun masraflarını karşılamak üzere dükkânlardan ve erzaktan vergi alınması gündeme gelmiş ve amaç orduyu finanse etmek olduğundan bu vergiye rüsûmât-ı cihâdiyye de denilmiştir. Verginin toplanması için bir ihtisab nâzırı tayin olunmuştur (Ahmed Lûtfi Efendi, 1999: 177). Bunun yanı sıra pazarlarda satılan hububattan, büyük ve küçükbaş hayvanlardan, kömür ve odun ile eşya ve erzaktan belirlenen oranlarda ihtisab vergisi alınmıştır (Çadircı, 1997: 144).

Bu emir kapsamında Tokat, Ankara, Sivas ve Bursa gibi şehirlerden yerel

idareciler ve esnaf kethüdaları işbirliği ile şehirdeki dükkânlar sayılıp her biri için günlük ihtisab vergisi belirlenmiştir (Çadircı, 1997). Bu uygulama Edremit ve Kemer Edremit kazalarında da gerçekleştirilmiştir. Vergi ile ilgili hükümler incelendiğinde H. 1251 Muharrem/M. Nisan 1835 tarihinden itibaren verginin tahsili istenmiştir. Sayımlar kazanın idarecileri tarafından yapılmış ve hazırlanan defterlerin birer nüshası da İstanbul'a gönderilmiştir. Kemer Edremit ve Edremit kazaları esnaf sayımları aynı defterde yer almaktadır. Defterde Edremit kazasının bitiminde ayrı bir mühür ve Kemer Edremit kısmının bitiminde ise Esseyid Numan yani Kemer Edremit nabinin mührü vardır (BOA, A.DVNS.TZEİ.d.,nr. 31: 179; KK, nr. 7478: 4, 26).

Kemer'deki dükkân ve işletmelerden toplanacak vergi, günlük olarak belirlenmiştir. Kayıtta her bir dükkânın günlük ödemekle yükümlü olduğu vergi miktarı belirlenmiş ve kalemin sonunda o esnaf koluna ait dükkânlardan aylık tahsil edilecek verginin toplam miktarı da yazılmıştır. Merkezden gönderilen emirde bu vergi belirlenirken önemli bir hususa vurgu yapılmıştır. Emirde "emsali misüllü rüsümât-ı mîriye vaz" ifadesi mevcuttur. Fakat burada tartışılması gereken husus emsalden kastın ne olacağıdır. Bu noktada Sivas şehrindeki dükkân sayımı için gönderilmiş olan emir konuya açıklık getirmektedir. Şöyle ki 1827 tarihli bu emirde fukaraya sıkıntı vermeyecek şekilde esnafın ve şehrin durumu ile usulü göz önünde bulundurularak ihtisab vergisinin belirlenmesi istenmiştir (Demirel, 1989: 93). Böylece durum açıklık kazanmaktadır. Vergi miktarları bölgesel olup burada her bir şehrin kendi iç dinamikleri belirleyici bir role sahiptir. Örneğin Bursa'daki her bir bakkal dükkânı için 18 para, Tokat'ta 4 para, Ankara'da 5 para, Sivas'ta 4 para ve Edremit'te 4 para vergi belirlenmiştir (Çadircı, 1997; Genç, 2009).

Kemer Edremit'teki duruma bakıldığında vergi miktarlarının günlük 2 ila 12 para arasında değiştiği tespit edilmiştir. En yüksek vergi kasabadaki tek meyhane olan Lazoğlu Andon'un meyhanesi için belirlenmiştir: Günlük 12 para. Meyhane için bu denli yüksek vergi belirlenmesinin sadece Kemer Edremit'e has bir durum olup olmadığı araştırıldığında Edremit'teki üç meyhane için de 10 ila 16 para arasında değişen miktarda vergi belirlendiği anlaşılmıştır (Genç, 2009: 292-293). Meyhanenin ardından en yüksek vergi miktarı sabunhaneler için belirlenmiştir. Ancak kasabadaki üç sabunhanenin her birinden farklı miktarda vergi alınmıştır. Örneğin Hacı Salih Ağa'nın sabunhanesi için günlük 4 para vergi tahsil edilirken Lazoğlu Andon'a ait iki sabunhane için 7'şer paradan 14 para vergi tahsil edilmiştir. Bu hususa dair bir başka örnek hanlarla ilgilidir. Kasabada iki han bulunmasına rağmen tahsil edilen vergi miktarı farklıdır. Şöyle ki Güreli Hacı Ali Bey'in 25 odalı hanına 3 para vergi yazılmışken Arnabutoğlu Osman Ağa'nın 28 odalı hanına 4 para yazılmıştır. Bu örneklerden yola çıkarak şu tespitleri yapmak mümkündür. Öncelikle vergi oranlarının sa-

bit olmadığı anlaşılmaktadır. Her bir esnaf kolu için hatta aynı esnaf kolu içinde dahi vergilendirmede farklılıklar tespit edilebilmektedir. Sondan başlamak gerekirse aynı esnaf koluna ait dükkânlar arasında farklı vergi tarifesinin uygulanmasında dükkânın işlerliği yani kazanç unsurunun etkisi muhtemeldir. Bunun yanında esnaf kolları arasındaki farklılığı da normal olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü her bir esnaf kolu hammadde, emek, kazanç vb. yönleriyle birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Öte yandan vergi miktarlarını çarşıya ve kasaba şartlarına vâkıf yerel idareciler ile esnaf kethüdalarının ortaklaşa belirlemiş olmaları da bunu destekler görünmektedir.

Bunlardan sonra sırasıyla kasabadaki tek hamam için altı para, değirmenler için beşer para ve geriye kalan dükkânlar/işletmeler için iki ila beş para arasında vergi belirlenmiştir. Ancak defterler arasında sadece ekmek fırınından tahsil edilecek vergi hususunda uyumsuzluğun olduğunu belirtmek gerekir. Mufassal defterde ekmek fırınından günlük beş para vergi alınacağı kaydedilmişken diğer defterde bu miktar iki para olarak kayıtlıdır. Köylerdeki dükkânlar söz konusu olduğunda ise vergi miktarlarının değiştiği görülmektedir. Örneğin kasabadaki bakkal ve terzi dükkânlarının her biri için üçer para vergi belirlenmişken köylerdeki için ikişer para belirlenmiştir. Keza kasabadaki sabunhaneler için günlük dört ila yedi para arasında vergi tespit edilmişken köydeki sabunhane için yine iki para vergi tespit edilmiştir. Buna karşın demirci dükkânları ve kahvehaneler için tespit edilen miktarın kasaba ile ortak olduğu anlaşılmaktadır. Nihayetinde Kemer Edremit kasabası ve köylerindeki 142 dükkân ve işletmenin hissesine aylık toplam 305 kuruş 20 para vergi düşmüştür (BOA, KK, nr. 7478: 26).

#### 4. SONUÇ

Kemer Edremit; 16. yüzyıl başlarında Edremit'e bağlı bir köy olmasına rağmen cami ve mescitleri, mahalleleri, pazarı, çarşısı ve hamamı ile klasik köy kavramından farklı bir görünüme sahiptir. Nitekim 1580'li yılların başında da kaza statüsüne yükseltilmiştir. II. Murad'ın vakıf köyleri arasında yer alan kazanın şehirleşme sürecinde vakıfların rolünü göz ardı etmemek gerekmektedir. Fakat 19. Yüzyıla gelindiğinde genel olarak Kemer Edremit'in sosyo-ekonomik, demografik ve hatta idari olarak yanı başındaki Edremit'in gölgesinde kaldığı yorumunda bulunmak yanlış olmayacaktır.

1830'lu yıllarda Kemer Edremit'te 21 farklı esnaf kolunun faal olduğu tespit edilmiştir. Bu esnaf kolları göz önünde bulundurulduğunda kasaba ve civarındaki köylerin gündelik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir teşkilatlanmanın olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda kazada ağırlıklı olarak gıda ve hizmet sahasında faal esnaf kolları vardır. Ayrıca diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu üzere esnaf temsilcileri arasında bakkalbaşı



ve kasapbaşı gibi görevlilerin bulunması değişim dönemi olan 19. Yüzyılın ilk yarısında dahi klasik dönem esnaf teşekkülüne dair izleri göstermesi açısından önemlidir. Öte yandan II. Mahmud dönemindeki askeri reformları finanse etmek üzere bir düzene koyulan ihtisab vergisinin 1835 yılında Edremit ile birlikte Kemer Edremit'te de uygulamaya geçtiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda kaza ve köylerde faal olan her bir dükkândan durumlarına göre ihtisab vergisi tahsil edilmiştir.



## KAYNAKÇA

- Ahmed Lûtfî Efendi (1999). *Vak'anivvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, (Aktaran: Ahmet Hezarfen), I, İstanbul: TVYY-YKY.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Tapu Tahrir Defteri*, nr. 166.
- Bıyık, Ö. (2005). "XV. Yüzyılda Akhisar'ı İhya Eden Bir Hayırsever: Sarı Ahmed Paşa ve Vakfı", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII/1, s. 391-413.
- BOA, A.DVN.TZEİ. d., nr. 31.
- BOA, D.CRD.,nr. 40220.
- BOA, *Kamil Kepeci Tasnifi* (KK), nr. 7478.
- Burhaniye Şer'ıye Sicilleri* (BŞS), nr. 1094, 1095/1, 1095/A, 1096, 1097, 1098.
- Cezar, M. (1985). *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul.
- Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: TTK.
- Demirel, Ö. (1989). *II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Edremit Şer'ıye Sicili*, nr. 1245, 1251.
- Efe, R., Soykan, A., Cürebal, İ., Sönmez, S. (2012). *Burhaniye –Doğal Kaynak Değerleri-*, Ankara.
- Ergenç, Ö. (2012). *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, İstanbul: TVYY.
- Faroqhi, S. (1993). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: TVYY.
- Genç, S. (2009). "1835 Yılı Esnaf Sayımı Çerçevesinde Edremit Esnaf Teşkilatı", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 17, 2009/2, s. 277-293.
- Köç, A. (2011). "Sultan II. Murad Vakfı'nın Edremit Mukataaları (1530-1641)", *OTAM*, 30, s. 41-72.
- Kütükoğlu, M. S. (2003). "Osmanlı Esnaf Sayımları", *Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri Bildiriler*, II, s. 405-410.
- Şahin, İ. (2010). "Osmanlılarda Şehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXVIII, İstanbul, s. 446-449.
- Şemseddin Sâmî. (1317). *Kamûs-ı Türkî*, Dersaâdet.



Yağcı, Z. G. (2013). "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Voyvodalar: Edremit Voyvodası Mehmet Emin Ağa", *Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık Armağanı*, İstanbul, KTB Yayınları, s. 433-463.

Yılmaz, F. (1995). *XVI. Yüzyılda Edremit Kazası*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

**Tablo 1.** Kemer Edremit'te Faal Olan Dükkânlar

Dükkân ve İşletme-Kasabada	Adet
Kahvehaneler	12
Helvacı	1
Leblebici	5
Terzi	8
Berber	7
Nalbant, demirci, semerci ve muytab	19
Simitçi fırınları	4
Ekmekçi fırını	1
Bakkal	17
Han	2
Sabunhane	3
Hamam	1
Tulumcu	2
Kalaycı	3
Kasap	1
Şerbethane	1
Sebze bahçesi	10
Asiyab/Değirmen	18
<b>Köylerde</b>	
Bakkal	4
Kahvehane	16
Demirci	4
Terzi	2
Sabunhane	1
Toplam	142

**Tablo 2.** Kemer Edremit'te Dükkânlardan Alınan İhtisab Vergisi

Dükkân ve İşletme-Kasabada	Beherinden Alınacak Günlük Vergi Miktarı
Kahvehaneler	2'şer para
Helvacı	2'şer para
Leblebici	2'şer para
Terzi	3'er para
Berber	2'şer para
Nalbant, demirci, semerci ve muytab	2'şer para
Simitçi fırınları	4'er para
Ekmekçi fırını	2 para <sup>2</sup>
Bakkal	3'er para
Gürelî Hacı Ali Bey Han	3 para
Arnabutoğlu Osman Ağa Hanı	4 para
Sabunhane <sup>a</sup>	4 para
Sabunhane <sup>b</sup>	7 para
Sabunhane <sup>c</sup>	7 para
Hamam	6 para
Tulumcu	3'er para
Kalaycı	4'er para
Kasap	4 para
Şerbethane	12 para
Sebze bahçesi	2'şer para
Asiyab	5'er para
<b>Köylerde</b>	
Bakkal	2'şer para
Kahvehane	2'şer para
Demirci	2'şer para
Terzi	2'şer para
Sabunhane	2 para

2 Ekmekçi fırınından alınacak olan günlük vergi miktarı konusunda iki defterde farklılık vardır. Mufassal defterde 5 para iken diğer defterlerde 2 para kayıtlıdır.

EK 1. Kemer Edremit Kazasının Dükkânlarını (BOA, Kamil Kepeci, nr. 7478)



# HASTANELERDE OTEL KONFORUNDA ODA TASARIMI: BEŞ YILDIZLI OTEL ODASINI ÖRNEK EDİNME<sup>1</sup>

Comfortable Patient's Room Design in The  
Hospitals: Benchmarking to Five Star Hotel Rooms

Gönderim Tarihi: 25.05.2016

Kabul Tarihi: 12.08.2016

Uğur AKDU\*  
Sedat BOSTAN\*\*  
Serap AKDU\*\*\*

**ÖZ:** Son yıllarda dünyada, hastanelerin hasta odalarının tasarımında 5 yıldızlı otel konforuna yönelişi oldukça önem kazanmıştır. Sağlık hizmetinin sunulduğu fiziksel ortamın hastalar için uygun olması, hastanın sağlık hizmeti satın alırken aynı hastaneyi tercih etmesinde önemli bir faktördür. Buradan hareketle bu çalışmada amaç hastane odalarının fiziksel ortamının hasta memnuniyetine ve sadakatine katkısını incelemek, T.C. Sağlık Bakanlığı'nın 'Sağlıkta Dönüşüm Programı' kapsamında Hastanelerin hizmet kalitesini arttırmasında 5 yıldızlı otel konforunda hizmet anlayışına yönelişini mevcut literatür ile ilişkilendirmek ve konuya ilişkin öneriler sunmaktır. İlgili yönetmelikler incelendiğinde hasta odalarında kullanılan malzemelerin konumu ve ölçüleri gibi daha çok fiziksel özelliklerin ön planda tutulduğu, hastanın kullanımı için gerekli oda gereksinimlerine daha az önem verildiği görülmektedir. Otel odalarında ise fiziksel özelliklerde detaya inilmediği, konforu arttıracak gereksinimlere daha çok önem verildiği görülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Hasta Odası Tasarımı, Hasta memnuniyeti, Medikal Turizm.

**ABSTRACT:** Recently, the trend of designing the patients' rooms of hospitals like the 5 stars hotels has gained significant importance worldwide. Initially, the physical environments where health care services are provided have become one of the important factor due to patient's preference. This study focuses on the adding value of the physical

<sup>1</sup> 7. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

\* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği, akduugur@hotmail.com

\*\* Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, sbostan29@gmail.com

\*\*\* Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm Rehberliği, serapakdu@gmail.com

environment of hospital rooms to patient satisfaction and loyalty. In addition, in the study, the initiatives stimulated by Ministry of Health in order to promote "5 stars hotel rooms" concept is examined within the scope of Health Transformation Program. When the relevant regulations are examined, observed that it is kept in the forefront of the physical properties as the location and dimensions of materials in the patients rooms and less attention has been paid to the necessary room requirements for the use of patients. It is observed that comfort is more important than detail on the physical characteristic in the hotel rooms.

**Keywords:** Patient's Room Design, Patient Satisfaction, Medical Tourism.

## GİRİŞ

Sağlık kavramı, tüm ulusların temel gelişmişlik düzeyini gösteren ve aynı zamanda toplumların ekonomik kalkınmasında da rol oynayan bir kavramdır. Sağlık ve sağlık hizmetlerinin sunumu insanlar için son derece önemlidir ve sağlıklarını korumak, yaşam kalitelerini arttırmak ve yeniden sağlıklarına kavuşmak için büyük çaba sarf ederler. İnsanlar, teknoloji, iletişim ve ulaşım alanındaki gelişmeler, kendi ülkelerindeki uzun bekleme süreleri, bazı hastalıkların sigorta kapsamına alınmaması, daha ucuza daha kaliteli sağlık hizmeti alabilme olanaklarının artması gibi birçok nedenle sürekli ikamet ettikleri yer dışında farklı ülkelere seyahat etmektedir (Akdu, 2014: 1). Bu seyahatler dünya genelinde sağlık turizmi olarak adlandırılan yeni bir turizm türünün gelişmesini sağlamıştır. Sağlık turizmi kısaca 'Sağlığını korumak, daha sağlıklı olmak veya sağlığını yeniden kazanmak isteyen bireylerin sürekli yaşadığı yer dışına gerçekleştirdikleri konaklamalı seyahatlerdir' (Akdu, 2014: 4). Sağlık turizmi kapsamında ele alınan medikal turizm ise özellikle sağlık kuruluşları için önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Medikal turizm 'Sağlığını yeniden kazanmak ve/veya korumak isteyen insanların sürekli ikamet ettikleri yer dışında başka yerlere en az 24 saat en fazla 1 yıl olmak üzere, herhangi bir ticari amaç güdülmeksizin ve tıbbi tedavi almak, tedavi süreci ve şekline göre turistik faaliyetlere katılmak koşuluyla yapılan seyahatlerdir.' şeklinde açıklamak mümkündür. Bu turizm türünden pay almak isteyen sağlık kuruluşlarının medikal turizm faaliyetlerine yönelmeleriyle sundukları hizmet ve faaliyetlerini gözden geçirerek dünya standartlarına uyma çabalarını arttırmıştır.

Bu sağlık kuruluşlarının başında şüphesiz hastaneler gelmektedir. Hastaneler bilindiği gibi, hasta insanların tedavi ve bakımını eksiksiz ve en kısa sürede sağlamak amacıyla yapılandırılmış sağlık hizmeti sunan kuruluşlardır (Uyer, 2003; Karahan, 2008: 156). Artık hastaneler yataklarını hastalarla doldurmak amacıyla değil varlığını devam ettirebilmek ve hastalara daha kaliteli sağlık bakım hiz-

meti verebilmek amacıyla çözümler araştırmakta ve yeni anlayışlar geliştirmektedirler (Aslantekin vd., 2007: 59; Seshan, 2010). Geliştirilen bu yeni anlayışların temelinde müşteri memnuniyeti bulunmaktadır. Müşteri memnuniyetinin artması ise sunulan hizmetin kalitesi ile doğru orantılıdır. Sağlık hizmetlerinin sunumunda kalite, 'Uluslararası geçerliliği olan göstergelerdeki standartlara uygun, tanı, tedavi ve bakım hizmetlerinin yanı sıra tüm hizmet süreçlerinde hastaların beklenti ve ihtiyaçlarının tam olarak karşılanması' olarak tanımlanabilir (Erem, 2003: 46; Andaleeb, 2001: 1359; Bostan vd. 2007; 63). Uluslararası düzeyde kaliteli hizmet sunan ve bunu çeşitli akreditasyon belgeleriyle kanıtlayan sağlık kuruluşları, medikal turizmde aldıkları payı önemli ölçüde arttıracaklardır. Bu kapsamda yapılabilecek bir çok önemli iyileştirme bulunmakla birlikte hastanelerde fiziksel koşulların iyileştirilmesi bunların başında gelmektedir.

Yapılan araştırmalar fiziksel ve çevresel koşulların hasta memnuniyetini önemli derecede etkilediğini ortaya koymaktadır. Hastanenin iç ve dış fiziksel koşulları, bireylerin çok üzerinde durdukları, önem verdikleri memnuniyet boyutlarından birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Yetersiz oda koşulları, bakımsız bir hastane, hastaların mutlaka şikayet nedeni, tatminsizlik unsuru olmaktadır (Kıdak ve Aksaraylı, 2008: 92; Yaş, 2009:62; Büber ve Başer, 2012: 268; Seshan, 2010; Çinal, 2009: 42).

Bu kadar önem kazanan kaliteli hizmet sunumu anlayışı, T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından 2003 yılında yürürlüğe giren 'Sağlıkta Dönüşüm Programı' ile desteklenmiştir (SHGM, 2012:19). Sağlıkta Dönüşüm Programı ile Türk Sağlık Sistemi'nde yeniden yapılandırma yoluna gidilmiştir. Sağlıkta Dönüşüm Programı ile birlikte yapılan düzenlemeler ile sağlık hizmetlerinin etkili ve verimli bir biçimde sunulması amaçlanmıştır (Tatar, 2012: 16-17; Erem, 2003:46-47; Tükel vd., 2004:206).

Bu amaçla temel birtakım ilkeler benimsenmiştir. Bu ilkeler; insan merkezlilik, sürekli kalite gelişimi, sürdürülebilirlik, katılımcılık, uzlaşmacılık, gönüllülük, güçler ayrılığı, desantralizasyon ve hizmette rekabet şeklinde sıralanmaktadır. (Tatar, 2012: 16-17; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2008: 20-21). Ortaya konulan ilkeler ışığında, yapılan bu çalışmada 'insan merkezlilik' ve 'sürekli kalite gelişimi' üzerinde önemle durulmuştur.

## SAĞLIK OTELCİLİĞİ KAVRAMI

İnsan merkezlilik ilkesi doğrultusunda günümüzde hastanelerde bakım ünitelerinde bakım merkezli anlayış yerine hasta odaklı anlayış daha fazla benimsenmeye başlamıştır (Ergenoğlu ve Aytuğ, 2007:45). Sağlık hizmeti sunan işletmelerin hasta beklentilerine ve isteklerine odaklanan bir hizmet sunması ve fiziksel imkanlarını bu doğrultuda düzenlemesi oldukça önemlidir. Hasta-



nelerin fiziksel koşulları hastaların iyileşme süreçlerini etkilemektedir. Bu nedenle, hastanelerin fiziksel özelliklerinin, özellikle hasta odalarının, hastaların fiziksel ve ruhsal açıdan destekleyici nitelikte tasarlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir (Ergenoğlu ve Tanrıtanır, 2013: 72).

Son yıllarda dünyada, hastanelerin hasta odalarının tasarımında 5 yıldızlı otel konforuna yönelişi oldukça önem kazanmıştır. Hastanelerin bu yönelişinin nedeni, hastanelerde otel konforunu sağlayabilecek tasarım özellikleriyle daha iyi hizmet vermek ve tüketici memnuniyetini artırmak ve böylece rekabet avantajı elde ederek hem medikal turizmden aldığı payı arttırmak hem de sektörde varlığını devam ettirmektir.

Oteller müşterilerin konaklama süresince kendilerini evlerinde hissettirmelidir. Müşterilerin bu beklentile nedeniyle, otellerin bir barınak değil, aynı zamanda temiz, konforlu ve hoşgörülü bir atmosferi de sunmaları gerekmektedir (Kozak, 2011: 2; Megep, 2011: 1). Bu açıdan bakıldığında hastane ve otel işletmeleri birbirine benzetilebilir. Hastanelerin temel fonksiyonu sağlık hizmeti vermek olsa da bunun yanında konaklama hizmeti de sunmaktadır. Diğer bir ifadeyle hastanelerin tıbbi fonksiyonu ihmal edildiğinde hastaya ve yakınlarına sunulan konaklama ve yiyecek-içecek hizmetlerinin bir otel işletmesinin sunmuş olduğu hizmetten farklı olmadığı görülür. Dolayısıyla otellerde olduğu gibi hastanelerde de konaklama hizmetinin sadece barınma değil aynı zamanda insanların konfor ve huzurla psikolojik olarak da rahatlayabileceği bir hizmet olması gerektiği söylenebilir. Otel işletmeleri müşterilerine ilk planda konaklama, ikinci planda ise yeme-içme gibi zorunlu ihtiyaçları karşılamak üzere hizmet veren işletmelerdir. Bu kapsamda hastaneler ‘misafirleri hasta olan otel işletmeleri’ veya ‘hasta misafirhanesi’ olarak ifade edilebilir (Karataş, 2004: 52). Bu kapsamda, ‘Sağlık Otelciliği’ kavramını, hastanelerde sağlık hizmetlerinin sunumunun otel konforunda gerçekleştirilebilmesi olarak kısaca tanımlamak mümkündür (Güldal, 2013).

TC. Sağlık Bakanlığı tarafından Sağlıkta Dönüşüm Projesi kapsamında 2012 yılı sonunda hastane bünyesinde “**hasta hizmetleri ve sağlık otelciliği müdürlüğü**” birimleri kurulmaya başlanmıştır (Erişim 1).

Bu birimlerde, otelde vatandaşlara ne hizmet veriliyorsa hastanelerde de aynı hizmetin verilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Yeni yapılanmada hastaneye tedavi için gelen vatandaşlara ev ortamı sunulması amaçlanmaktadır. Koşu sisteminden oda sistemine geçilerek, otel konforunda hizmet verilmesi amaçlanmaktadır (Erişim 2).

Hastaların yaşadıkları evden ve ortamdaki çok farklı bir yer olan hastanelerde zorunlu olarak kalmaları ve bu kişilerin ruhsal ve fiziksel yönden hassas olmaları birçok sıkıntı ve sorun yaşamasına neden olacaktır (Kılıç, 2002: 16). Sağlık sorunu nedeniyle hastaneye gelen her kişi için kendi sorunu en önemli

ve en öncelikli sorunudur (Hayran ve Sur, 2005: 175). Sorununun çözülmesi memnuniyeti arttıracaktır fakat tek başına yeterli değildir. Buradan hareketle, özellikle yatan hastalarda, herhangi bir otelde sağlıklı bir insana sunulan rahatlık ve konfor kadar, hastanelerde de rahat ve temiz bir ortamda kaliteli bir hizmet sunulması, dinlenme sürecinin kalitesini artıracak hastaların daha çabuk iyileşmesine yardım edecektir (Kılıç, 2002: 16; Glind vd., 2007).

Hastanelerde otel konforunda hizmet sunulması, hastanelerin fiziki yapısının otellerin fiziki yapılarına benzeşim göstermesiyle büyük ölçüde ilişkilidir. Bu kapsamda bir oteldeki ana bölümlerin hastanelerle kıyaslanarak incelenmesi uygun olacaktır. Otelerde temel faaliyet alanları 'Ön Büro Hizmetleri', 'Kat Hizmetleri' ve 'Yiyecek-İçecek Hizmetleri' olarak adlandırılabilir.

Ön büro, müşteriler ile ilişkilerin en yoğun yaşandığı bölümlerden biridir. Müşterilerin rezervasyon sürecinden itibaren başlayarak konakladıkları süre boyunca tüm hizmetler için bilgi alışverişinin yaşandığı, müşteri giriş ve çıkışlarının yapıldığı ve diğer departmanlar arasında da bilgi akışını sağlayan bölümdür. Bu açıdan otel ve hastaneler kıyaslandığında otelde önbüro ve lobi işlevini hastanelerde hasta kabul ve bekleme salonları yerine getirmektedir. Hastanelerdeki ön büro bölümünün temel işlevi oteldekiyle benzer olsa da hastaları ağırlamanın verdiği bir takım sorumluluklarla tasarımında farklılıkların olması gerekmektedir.

Hastane girişlerin kullanıcılara uygun şekilde tasarlanması gerekir. Hastaların, açmak için uğraşmayacakları ve tekerlekli sandalyelerle rahatlıkla geçilebileceği kapılar ve doğru aydınlatma sistemi kullanılmalı, gereksiz eşyaların kullanımından kaçınılmalıdır. Koridorlarda ve bekleme salonlarında yaşlı ve engelli hastaların destek alabilecekleri koridor duvarlarına tutamaçlar yapılmalıdır. Girişte ve ilgili yerlerde hastaneyi tanımalarına yardımcı olacak kroki ve broşürler bulundurulmalıdır. Hastane girişi yüksekse, merdivenlerin yanı sıra rampalar da kullanılmalıdır. Girişte hastane güvenliğini sağlamak adına bir de güvenlik birimi tasarlanmalıdır. Bu kişilerin kendilerini rahat hissetmelerini, başka bir ifadeyle kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacaktır (Dalke vd, 2005; Payne vd., 2014: 9; Taşerimez, 2008: 38-39; Uzunay, 2011: 48).

Danışma/ resepsiyon/ hasta kayıt birimleri hastaların ilgili bölümlere yönlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Hasta kabul/ resepsiyon bölümü hastane girişine yakın ve görünür bir şekilde ayrıca hastaların bekleme sürelerini takip edebileceği bekleme alanlarından da rahatlıkla görülebilecek şekilde tasarlanmalıdır (Taserimez, 2008:45). Bu kısımda kullanılan mobilya seçiminde ise hasta ve personelin rahat iletişim kurmalarını sağlayacak şekilde göz hizasında tasarlanmasına özellikle dikkat edilmelidir. Birimin her yönden kolaylıkla fark edilebilen ve okunabilen bir tabelası olmalıdır. Yaşlı ve engelli va-

tandaşların öncelikli oturmalarını sağlayacak (ayrılmış oturma grupları veya önceliği belirten uyarı levhaları vb.) düzenlemeler olmalıdır (Payne vd., 2014: 9; Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu, 2012: 7).

Bekleme salonları, hastaları hem fiziksel hem de ruhsal yönden rahatlatıcı bir şekilde tasarlanmalı; su, telefon, tuvalet gibi temel gereksinimlere yakın olmalıdır (Dalke vd., 2006; Taşerimez, 2008: 47). Gerekli görülen yerlerde çocuk oyun alanları gibi donanımlarla desteklenmiş konforlu ve rahat bekleme salonları tasarlanmalıdır. Bekleme salonlarında hastane krokisi sunulmalıdır. Birbirinden farklı küçük bekleme salonları alternatifleri sunulabilir. Böylece kişi istediği zaman yalnız kalabilir istediği zaman ise başkalarıyla konuşabilir (Payne vd., 2014: 9).

Kat hizmetleri bölümü genel olarak otelin temizlik bakım ve düzeninden sorumlu olan bölümdür. Dolayısıyla temizlik ve hijyen ile birlikte otel dekorasyonu ile ilgili önemli bir işlevi de bulunmaktadır. Depolar ve mutfak hariç otelin büyük bir bölümünün sorumluluğu 'Housekeeping' olarak adlandırılan bu bölüme verilmektedir (Kozak, 2011: 187). Hastanelerde kat hizmetleri faaliyetlerinin etkin ve verimli bir şekilde sürdürülmesi otellere göre daha zordur. Kat hizmetlerinde temizlikle birlikte hijyen ve sanitasyon da son derece önemlidir. Dolayısıyla hastanede faaliyette olan tüm bölümlerin (yiyecek, içecek, hasta kabul, teknik hizmetler, yardımcı tıbbi hizmetler, satın alma, poliklinik vb.) koordineli çalışmaları son derece önemlidir. Hastanelerdeki kat hizmetleri bölümünün etkili yönetimi zaman, araç-gereç ve insan gücüyle birlikte aşağıdaki konulara bağlıdır (Tunç ve Sevin, 2000: 102):

- Öğretilen yöntemlerin hangi ölçüde uygulandığı,
- Doğru iş için doğru araç gereçlerin seçilip seçilmediği ve nasıl kullanıldığı,
- Her bir iş için ayrı zaman planlaması ve buna uyulması,
- Çalışanların performansı ve kat hizmetleri standartlarının hangi ölçüde yerine getirildiğinin gözlenmesi

Yiyecek-içecek bölümü, otelin değişik restoranlarında, banket salonlarında, barlarında konuklarına sunulmak üzere yiyecek ve içecek maddelerini değişik yöntemlerle tedarik edilmesini, muhafazasını, yiyecek depolarını, içki malzemelerini, bu fonksiyonlarla ilgili kontrolleri ve bu fonksiyonların rasyonalizasyonunu yapmak gibi görevleri gerçekleştirir (Yıldız, 2011: 86).

Bir otel restoranının başarısı sadece yemekleri hazırlama ve servis başarısına bağlı değildir, hizmet çeşitliliği de çok önemlidir. Restoran tasarımında kullanılan unsurlar yerel ya da ulusal özellikler taşıyabilmektedir. Bunun yanı sıra

özel ülke mutfaklarından yemeklerin sunulduğu temalı restoranlar da tasarlanabilmektedir. Restoran tasarımında giriş, oturma yerleri, aydınlatma ve ses sistemi ihtiyaca göre iyi tasarlanmalıdır (Baucom, 1994: 49).

Hastanelerde yiyecek-içecek hizmetleri mutfak, yemekhane ve servis olmak üzere düzenlenir. Yukarıda sözü geçen tasarımlar hastanede sunulan yiyecek-içecek hizmetine de uyarlanabilir. Bununla birlikte hastane yemekhanesinin aynı anda en az 150 kişiye hizmet verebilecek şekilde tasarlanması öngörülmektedir. Yemekhane, ana mutfak ile bağlantılı olmalıdır, yemekler dışarıdan getirilecek ise servis mutfağı planlanmalıdır. Kafeterya hastaneye gelen hastaların da kullanımı göz önünde bulundurularak tekerlekli sandalye ve bebek arabası gibi araçların geçişine uygun planlanmalıdır (Uzunay, 2011: 79-80). Bu kapsamda özellikle oda tasarımında otellerin ve hastanelerin mevcut oda tasarımları ve hastanelerin oda tasarımında olması gerekenler çalışmanın ilerleyen bölümünde incelenmiştir.

## AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmada hastanelerin müşteri memnuniyeti ve sadakatini arttırmak için 5 yıldızlı otel odası tasarımını örnek edinmesine yönelişini mevcut literatür ile ilişkilendirmek ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenen 5 yıldızlı otel odası özellikleri ile T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen hasta odası özellikleri arasında kıyaslama yaparak önerilerde bulunmak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın devamında öncelikle T.C. Kültür ve Turizm bakanlığı tarafından belirlenen konaklama tesislerinin genel nitelikleri arasından odalara ilişkin özellikler seçilerek otellerde oda tasarımı başlığı altında incelenmiştir. Devamında TC. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan 'Türkiye Sağlık Yapıları Asgari Tasarım Standartları 2010 Yılı Kılavuzu'na göre hasta odaları nitelikleri incelenerek hastanelerde oda tasarımı başlığı altında incelenmiştir. Devamında aralarındaki farklar Tablo 1'de görselleştirilerek yorumlanmış ve çalışmanın sonuç ve öneriler bölümünde konuyla ilgili öneriler sunulmuştur.

## OTELLERDE ODA TASARIMI

Turizm bakanlığı tarafından belirlenen nitelikler aşağıda sıralanmıştır.

Yatak odaları; tefriş ve dekorasyonu sağlandıktan sonra, rahat kullanım imkânı verebilecek şekilde ve banyolu olarak düzenlenir. Tek veya iki kişilik olarak düzenlenebilen odalara sadece müşterilerin talebi halinde ilave yatak konulabilir. Odalar teknik normlara uygun olarak; yatak, genel aydınlatma ve gece lambası, tuvalet masası ve aynası, bagaj yeri ve elbise dolabı, oturma yeri veya grubu, perde ve halı gibi tesisin tür ve sınıfına uygun malzemelerle tefriş ve

dekore edilir. Yatak odalarının pencereleri, mutfak, tuvalet gibi müşteriye rahatsız edebilecek mahallerin bulunduğu aydınlığa açılmaz. Aydınlığın dar kenarı iki metreden, alanı ise altı metrekareden az olmamak kaydı ile toplam oda kapasitesinin yüzde yirmisini aşmayacak sayıda aydınlığa bakan oda yapılabilir. Toplam kapasitesi seksen oda ve üzerinde olan oteller ile tatil köylerinde en az bir oda olmak üzere toplam oda kapasitesinin yüzde biri oranında odada, ayrıca tesis girişi, genel tuvaletler ile en az bir adet yeme-içme ünitesinde, mola noktaları, temalı parklar ile eğlence merkezlerinde ise kendi türlerinin asgari niteliklerinde belirtilen şekilde bedensel özürlülerin kullanımına uygun düzenlemeler yapılır. Bu düzenlemeler, özel işaretlerle belirtilir (Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik, 2005).

TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 'Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliği'ne göre Beş yıldızlı otel odaları aşağıda belirtilen nitelikleri taşır:

- Dışarı ile doğrudan bağlantılı telefon.
- Genel mahaller ve yatak odaları döşemelerini tamamen kaplayan halı, seramik, parke gibi nitelikli malzeme.
- İklim koşullarına göre genel mahallerde klima.
- Saç kurutma makinesi.
- Mini bar ile mevcut yiyecek ve içecek türlerine uygun servis malzemesi bulundurulması.
- Odalarda ve genel mahallerde klima.
- Yatak örtüsü, mini bar, kıymetli eşya kasası.
- Odalara mesaj bırakabilme sistemi ya da buna yönelik hizmet verilmesi.

Ayrıca;

- Yatak başucunda merkezî aydınlatma düğmesi ve priz, boy aynası.
- Buklet Malzemeleri (bornoz, diş temizlik kiti, tek kullanımlık terlik, dikey kiti, ayakkabı sileceği, cilası, duş köpüğü, makyaj temizleme pamuğu, kutu kâğıt mendil, şemsiye gibi en az beş adet amblemli malzeme).
- Banyolarda, resepsiyonla bağlantılı telefon.
- Odalarda, uydu erişimli televizyon, video oynatıcı ve ücretsiz imkânı.

## HASTANELERDE ODA TASARIMI

TC. Sağlık Bakanlığı, İnşaat ve Onarım Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan 'Türkiye Sağlık Yapıları Asgari Tasarım Standartları 2010 Yılı Kılavuzu'na göre Klinik Hasta Odaları/Tuvaletlerin özellikleri (T.C. Sağlık Bakanlığı; 2010).

- Her hasta odası aşağıda verilen standartları karşılamalıdır. Her serviste hasta odalarından biri özürülüler için gerekli tüm özellikleri taşımalıdır.
- Bir odanın azami kapasitesi iki hasta olmakla birlikte odaların tek kişilik olarak planlanması enfeksiyon kontrolü, hasta mahremiyeti, hasta güvenliği, ve uzun dönemde ekonomik olması nedeni ile tavsiye edilmektedir. Yenileme çalışmasının yapıldığı durumlarda, azami oda kapasitesi 2 hastadan fazla olmamalıdır.
- Birden fazla yatak bulunan odalarda donanım ve yataklara geçiş mümkün olacak şekilde her yatağın ayak kısmının önünde 110 cm ve iki yatak arasında 120 cm'lik bir açıklık olmalıdır. Sütun ve tuvaletler de dâhil olmak üzere, fonksiyona mani olmayan küçük engeller, hasta odaları için boş alan gerekliliklerini belirlerken göz ardı edilebilir.
- Tek kişilik odalarda yatak etrafında, ayak kısmı ve her iki yanında 110 cm'lik bir açıklık bulunmalıdır. Bu özellikler ile birlikte hasta odasının ebadı en az 15 m<sup>2</sup> olmalıdır.
- Yeni binalarda birden fazla yatağa sahip odalarda yatak başına düşen boş zemin alanı en az 9 m<sup>2</sup>, tek yataklı odalarda ise en az 11 m<sup>2</sup> olmalıdır. Yenileme çalışmalarının yapıldığı durumlarda, yukarıda belirtilen asgari standartların karşılanması için her türlü çaba gösterilmelidir. Yukarıda belirtilen metre kare standartlarına uymanın mümkün olmadığı hallerde yetkili mercilerden söz konusu gereklilikten sapılması için onay istenebilir. Böyle bir durumda hasta odalarında birden fazla yatak varsa yatak başına düşen boş zemin alanı 7 m<sup>2</sup> den, tek yataklı odalarda ise 9 m<sup>2</sup> den az olmamalıdır.
- Tüm pencerelerin açılabilir hizasının başlama çizgisi zeminden 90 cm den daha az yükseklikte olmamalıdır. Pencere gerekliliği bulunan odalarda, pencerelerin şeffaf camlı kısmı, odada gerekli zemin alanının en az yüzde 10'una karşılık gelmelidir. Camlar hasta yataklarından en fazla 12 metre uzak olabilir. Hasta odası tuvaleti ve kabinli hasta tuvaletleri aşağıdaki özellikleri taşımalıdır.
- Her hasta, hasta odasından genel koridora (ara koridor hariç) çıkmadan tuvalete erişim imkânına sahip olmalıdır. Bir tuvalet, dört yataktan ve iki hasta odasından fazlası için hizmet vermemelidir. Tuvaletler kadın erkek olarak ikiye ayrılmalı ve içinde en az bir klozet

ve bir lavabo bulunmalıdır. Kabinli tuvaletlerde her bir tuvalet alanı 120cmX150cm'den küçük olmamalıdır.

- Duvarda uygun yerde klozet örtüsü ve tuvalet kâğıdı konacak aparatlar bulunmalıdır. Hasta odası tuvaleti ve engelli tuvaleti, kapı çizgisi, lavabo ve klozet-küvet üçgeninde bir daire çizildiğinde dairenin çapı en az 152 cm olmalıdır. Bu husus aynı zamanda tüm engelli tuvaletleri için de geçerlidir. Klozetler duvara gömme şeklinde olmalı, altında temizlenmeye imkân bırakacak boşluk mesafesi bulunmalıdır. Klozetlerin montajı en az 350 kg. yüke dayanacak şekilde yapılmalıdır.
- Oda içinde bulunan tuvaletlerin kapı eni en az 90 cm olmalı ve kapıların tamamı dışarıya doğru (oda içine) açılmalıdır.
- Hasta odalarındaki duşlu tuvaletler ise el yıkama donanımı dâhil 3,35 m<sup>2</sup> den küçük olamaz.
- Banyo/duşlarda tutamaklar bulunmalı ve bu aygıtlar 130 kg yüke dayanıklı olmalıdır.
- Tüm el yıkama alanlarında kâğıt havlu depolanacak aparatlar ve kullanılan kâğıtların atılacağı aparatlar bulundurulmalıdır.
- Ayrıca bahsi geçen tüm tuvalet/banyolarında en az bir mekanik veya doğal havalandırma sağlanmalıdır.
- Her hasta odasında, hastaların uzun kıyafetlerini katlamadan asabileceği ve kişisel eşyalarını koyabileceği kendisine ait bir gardirop veya dolaba sahip olmalıdır.
- Birden fazla yatağın bulunduğu odalarda her hastanın diğer hasta veya ziyaretçilerin gayri ihtiyari kendisini görmesine engel olacak şekilde görsel mahremiyet sağlanmalıdır. Mahremiyetin korunmasına yönelik tasarım hastanın tuvalete veya lavaboya erişimini engellememelidir.

Tablo 1 incelendiğinde hasta odalarında kullanılan malzemelerin konumu ve ölçüleri gibi daha çok fiziksel özelliklerin ön planda tutulduğu, hastanın kullanımı için gerekli oda gereksinimlerine daha az önem verildiği görülmektedir. Otel odalarında ise fiziksel özelliklerde detaya inilmediği, beraberinde de misafirlerin bireysel kullanımıyla konforu arttıracak gereksinimlere daha çok önem verildiği görülmektedir. Buradan hareketle hastanelerdeki hasta odalarının tasarımında 5 yıldızlı otel odası konforuna ulaşmak için özellikle bireysel kullanıma sunulacak gereksinimlerin özelliklerinin detaylandırılması gerektiği söylenebilir.

**Tablo 1:** Beş Yıldızlı Otel Odası Tasarımı ve Hastane Hasta Odası Tasarımının Karşılaştırması

Özellikler	Otel	Hastane
Oda Kapasitesi	+	+
Oda Yatak Konumu	+	+
Oda Boyutu	+	+
Yatak Boyutu	-	+
Engelli Odası	+	+
Engelli Kullanım Alanları	+	+
Oda Telefonu	+	-
Banyo Telefonu	+	-
Depolama Alanları (Dolap/Gardırop/Komidin)	+	+
Mobilyalar Arası Boşluk Standartları	-	+
Mobilya Boyutları	-	+
Oturma Elemanı	+	+
Mahremiyet	-	+
Kapı Boyutu ve Yönü	-	+
Zemin Döşemesi	+	+
Aydınlatma	+	+
Aydınlatma Mekanizmasının Erişilebilirliği	+	+
Pencere Boyutu	-	+
Pencere Adeti	+	+
Pencere Koruma (Kaza, İntihar Gibi Tehlikeler)	-	-
İklimlendirme	+	-
Buket Malzemeleri (fırça, lif, şampuan, sabun, iğne, iplik vb.)	+	-
Televizyon-Radyo	+	-
Minibar-Buzdolabı	+	+
Kıymetli Eşya Kasası	+	-
İnternet	+	-
Saç Kurutma Makinası	+	-
Çağrı (Resepsiyon-hemşire bağlantılı)	+	-
Klozet Aksesuarları(Kağıtlık, Tutunma Barı)	+	+
Duşakabin	-	-
Duşakabin Aksesuarları (askı, raf, tutunma barı)	-	+
Kullanılacak Malzemelerin Yük Taşıma Standartları	-	+

(-): Belirtilmemiş

(+) : Belirtilmiş

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Literatür incelendiğinde (Sheehan-Smith, 2006; Glind vd., 2007; Karahan, 2008; Demir vd. 2009; Ogle, 2009; Tandoğan, 2012; Büber ve Başer, 2012; Bostan vd,



2012; Çelikkalp vd., 2011) hastaneler açısından fiziksel ortamın (mekân) hastanın sağlık hizmetlerinden memnun kalmasında önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

T.C.Sağlık bakanlığı konunun önemini vurgulayarak 2012 yılında yeni bir genelge yayınlamıştır. İnşaat ve Onarım daire başkanlığı tarafından hazırlanan bu genelge 'Sağlıkta Dönüşüm Projesi' kapsamında yapılacak sağlık tesisleri için proje aşamasında uyulması gereken hususlar ile ilgili ihtiyaç ve fonksiyon yönünden uygulanması gereken şartları içermektedir. Bu bağlamda literatürün Sağlık Bakanlığının sağlıkta dönüşüm projesinde otel konforunda hizmet sunumuna verdiği önemi desteklediği söylenebilir. Otel konforunda hizmet sunumu, hastane fiziksel koşullarının, özellikle hastane odalarının otel odalarına eşdeğer biçimde tasarımı ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda yukarıda verilen hastane odaları standartlarına ek olarak, hizmetin otel konforunda sunulmasını sağlayacak bazı düzenleme önerileri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Dijital uzaktan kumandalı ergonomik hasta yatakları, (Yatakların baş, bel ve ayak kısımları kumanda aracılığı ile hasta tarafından ayarlanabilmektedir.)
- İnternet bağlantısı, müzik dinletisi, LCD televizyon ve kablolu TV yayını
- Refakatçi ve ziyaretçiler için çalışma masası, yataklı koltuk veya misafir sandalyesi,
- Refakatçi ve ziyaretçinin dergi ve gazete okuyabileceği özel dinlenme odası, internete bağlanması için oluşturulan özel oda,
- Merkezi sistem ısıtma-soğutma ve merkezi sistem gaz vakum sistemi,
- Oda ve WC'de hemşire çağırma sistemi, yangın algılama sistemleri,
- Minibar, Klima, Ayarlanabilir yemek masası, Oda servisi,
- Çocuk hastalar için yatak kenarları korkulukluğu,
- Hastalar için disposable (tek kullanımlık) terlikler,
- Hasta odalarında buklet malzemeleri (sabun, şampuan, losyon, tırnak makası, ayakkabı çekeceği, tarak vb.) hizmetlerin sunulması,
- Tüm duvarların antibakteriyel duvar kâğıdı ile döşenmiş ve kolay yanmayan malzemeler kullanılması,
- Aynı zamanda yerlerde kullanılan pvc ve diğer unsurların elektrik yükünü tutmayan yapıya sahip olması,
- Her bir odanın kendine özel ısıtma, soğutma ve nem oranını ayarlama özelliği bulunması,

- Doğal afet veya yangın gibi beklenmeyen durumlarda söndürme sistemleri otomatik olarak devreye girmesi,
- Odalarda rahatsızlık vermeyen renklerin seçilmesi ve ses yalıtımlı duvarlar,
- Kapı açıldığında hasta yatağı görünmeyecek şekilde hasta mahremiyeti düşünülerek yerleşim planı kurgulanması,
- Standart hasta odasında ve suit odada bulunan tüm tasarım özelliklerinin bulunduğu engelli odası,
- Engelli hasta odasının diğer odalardan ayıran engellilerin tutunabileceği tutunma barları olması,
- Hasta odasına girerken sağ ve sol tarafta duvar boyunca silindir biçiminde tutunma barlarının olması,
- Hastanın çarpacağı ya da düşmesine sebep olacak herhangi bir engel bulunmaması,
- Hasta odalarına ait banyolarda el kurutma amaçlı kağıt havluluk veya mekanizmaların bulunması,
- Hasta başı monitörleri içerisinde oksijen sistemi, vakum sistemi, hastaların internete bağlanabilmelerini sağlayacak data sistemi bulunması,
- Hasta odasının zemininde hijyenik, kolay temizlenebilen, tekerlekli sandalye ve sedye gibi taşıyıcı malzemelerin kolayca sürülebileceği pvc malzeme kullanılması,
- Suit odanın ziyaretçi odası zemininde ceviz parke malzeme döşenerek mekan özelleştirilmesi,
- Hasta yatağının arkasında yatak başına monte edilmiş serum askısı bulunması,
- Hastanın görebileceği bir yerde zamanı gösteren bir adet saat bulunması,
- Hasta odalarına ait banyolarda el kurutma amaçlı kağıt havluluk veya mekanizmalar bulunması,
- Hasta banyolarında, genel zemin ve kabin içlerinde mat dokulu, kaymaz özeliğe sahip zemin malzemesi döşenmesi,
- Kabinin diğer yanları lavabo bölümü ile aynı seramikten döşenmiştir. Kabinin sağ tarafında hastanın oturarak yıkanması için beyaz akrilikten duvara sabitlenmiş oturma elemanı bulunması,
- Otururken destek alabilecek oturma elemanının sağında krom kaplı tutamak bulunması,

- Hasta odalarında engelli duş içinde ve klozet yanında tutamak bulunması,
- Misafir ve refakatçinin kaldığı özel ayrı bir odanın olması,
- Masaj terapisi vb. hizmetlerin sunulması,
- Odalarda özel kasa hizmeti sunulması,
- Geniş balkon imkanı,
- Dünya mutfaklarından yiyecek hizmetlerinin sunulması.

Sağlık sektöründe sunulan hizmetler doğrudan insan sağlığı ile ilgilidir. Dolaşısıyla hizmetin sunumunda meydana gelebilecek aksaklıklar insan sağlığında kalıcı hasarlar bırakabilir ve hatta ölümlerle sonuçlanabilir. Bu açıdan bakıldığında diğer hizmet sektörleri ile kıyaslandığında sağlık sektörünün sunduğu hizmetin kalitesini arttırmaya yönelik çabaların daha fazla olması beklenmektedir. Kaliteli hizmet sunumu ise yeni teknolojilerin kullanımı, kalifiye eleman istihdamı, fiziksel ortamın düzenlenmesi, Joint Commission International (JCI) ve International Organization for Standardization (ISO 9001 vb.) gibi kalite standardizasyonlarına uyum ile mümkün olacaktır.

Sonuç olarak; bu çalışmanın daha kaliteli bir sağlık hizmeti sunumuna, hastanın sağlayacağı bireysel fayda ile birlikte toplumsal faydaya, konuyla ilgili çalışan tüm paydaşlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

## KAYNAKÇA

- Akdu, U. (2014), 'Medikal Turizmde Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakatinin Değerlendirilmesi' Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik A.B.D., Antalya.
- Aslantekin, F., Göktaş B., Uluşen, M., Erdem, R.,(2007), Sağlık Hizmetlerinde Kalite Deneyimi: Dr. Ekrem Hayri Üstündağ Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi Örneği, *Fırat Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(6), 55-71.
- Andaleeb, S. S. 'Service Quality Perceptions And Patient Satisfaction: A Study of Hospitals in A Developing Country' *Social Science & Medicine*, Volume 52, Issue 9, May 2001, Pages 1359–1370 Doi:10.1016/S0277-9536(00)00235-5.
- Baucom, A. H. (1994). *Hotel Design for The Gray Generation: The Future Boom*. Virginia Commonwealth University.
- Bostan, S., Kılıç T., Acuner, T., (2012), Sağlıkta Dönüşüm Programının Hastaneler Üzerindeki Değişim Etkisi: Hastane Yöneticilerinin Görüşleri, *Türkiye İstatistik Kurumu Akademik Yayını*, 108- 123.
- Bostan, S., Acuner, T. and Yılmaz, G. (2007). Patient (Customer) Expectations in Hospitals. *Health Policy* 82 (2007) 62–70.
- Büber, R., Başer H., (2012), Sağlık İşletmelerinde Müşteri Memnuniyeti: Vakıf Üniversitesi Hastanesinde Bir Uygulama, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 265-274.
- Çelikkalp, Ü., Temel M., Saraçoğlu G., Demir M., (2011), Bir Kamu Hastanesinde Yatan Hastaların Hizmet Memnuniyeti, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 6(17), 1-14.
- Çetin, G. N., (2009), *Türkiye Hastanelerinin Profesyonel Yönetime Geçişinde Başhekimlik ve Hastane Yönetiminin Reorganizasyonu*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Çinal, A., (2009), 'Özel Hastanelerin Sınıflandırılması, Hasta Güvenliği ve Yeni Roller', T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları, Performans Yönetimi ve Kalite Geliştirme Daire Başkanlığı.
- Dalke, H., Littlea, J., Niemann, E., Camgöz, N., Steadman, G., Hill, S., Stott, L., (2006), 'Colour and Lighting in Hospital Design' *Optics & Laser Technology* 38 (2006) 343–365.

- Demir, T., Açık Y., Kaya K., Deveci E., Piriñçi E., Yıldırım B., Oğuzöncül, F., Ozan T. (2009), 'Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Göz Hastalıkları Anabilim Dalı'na Poliklinik ya da Klinik Hizmeti Almak İçin Başvuran Hastaların Sunulan Hizmetten Memnuniyet Düzeyleri' , *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 23(3), 119-124.
- Erem, G. N., (2003), *Toplam Kalite Yönetiminin Hizmet İşletmelerinde Uygulanması ve Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Araştırma ve Uygulama Hastanesinde Bir Örnek Uygulama*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Ergenoğlu, A. S. ve Tanrıtanır, A. (2013) 'Genel Hastanelerde Kullanıcı Memnuniyeti Açısından Hasta Odalarında Mimari Mekân Kalitesinin İrdelenmesi: Gaziantep İlinde Bir Alan Çalışması' *Megaron* 2013;8(2):61-77.
- Ergenoğlu, A. S., Aytuğ, A. (2007), Sağlık Kurumlarında Değişen Paradigmalar ve İyileştiren Hastane Kavramının Mimari Tasarım Açısından İrdelenmesi, *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E- Dergisi*, 2(1), 44-63.
- Glind, V., Roode S, Goossensen A. (2007), 'Do Patients in Hospitals Benefit from Single Rooms? A Literature Review' *Health Policy*. 2007 Dec;84(2-3):153-61. Epub 2007 Jul 12.
- Güldal, H. Ü., 2013; '*Hasta Hizmetleri ve Sağlık Otelciliğinin Önemi*' [Http://Www.Saglikcininsesi.Com/Haber-730-Hasta%20hizmetleri%20ve%20sa%C4%9f%C4%B1k%20otelcili%C4%9finin%20%C3%96nemi.Html](http://www.Saglikcininsesi.Com/Haber-730-Hasta%20hizmetleri%20ve%20sa%C4%9f%C4%B1k%20otelcili%C4%9finin%20%C3%96nemi.Html), Erişim Tarihi: 01.06.2013.
- Hayran, O. ve Sur, H. (2005), *Sağlık İşletmelerinde Yönetim*, Sayed Yayınları, İstanbul.
- Karahan, A., (2008), Hastanelerde Kat Hizmetleri ve Memnuniyet Analizi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 155-171.
- Karataş, M., (2004), *Benchmarking Kavramı ve Hizmet İşletmelerinde Benchmarking Uygulama Örneği*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Kıdak, B. L., Aksaraylı, M., (2008), *Yatan Hasta Memnuniyetinin Değerlendirilmesi ve İzlenmesi: Eğitim ve Araştırma Hastanesi Uygulaması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(3), 87- 122.
- Kılıç, M., (2002), *Yozgat Devlet Hastanesinde Otelcilik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi*, *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), 15-24.
- Kozak, M. A. (2011), *Otel İşletmelerinde Kat Hizmetleri Yönetimi*, Detay Yayıncılık, Ankara.

- MEGEP, (2011) 'Konaklama ve Seyahat Hizmetleri; Kat Hizmetleri Organizasyonu' Ankara [Http://Megep.Meb.Gov.Tr/Mte\\_Program\\_Modul/Moduller\\_Pdf/Kat%20hizmetleri%20organizasyonu.Pdf](http://Megep.Meb.Gov.Tr/Mte_Program_Modul/Moduller_Pdf/Kat%20hizmetleri%20organizasyonu.Pdf).
- Ogle, A. (2009), Making Sense of The Hotel Guestroom, *Journal of Retail And Leisure Property*, 159- 172.
- Payne, S. R., Mackrilla, J., Caina, R., Strelitzb, J. and Gateb, L., (2014) 'Developing Interior Design Briefs For Health-Care and Well-Being Centres Through Public Participation' *Architectural Engineering and Design Management*, 2014 [Http://Dx.Doi.Org/10.1080/17452007.2014.923288](http://Dx.Doi.Org/10.1080/17452007.2014.923288).
- Salman, N. Aysen, U. M., (2012), Sağlık İşletmelerinde Müşteri Memnuniyeti: Vakıf Üniversitesi Hastanesinde Bir Uygulama ve Butik Hastanelerde Pazarlama Stratejileri, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1).
- Seshan, B., (2010), *Hospitals or Five-Star Hotels?*, [Http://Www.Ibtimes.Com/Hospitals-Or-Five-Star-Hotels-249494#](http://Www.Ibtimes.Com/Hospitals-Or-Five-Star-Hotels-249494#).
- Sheehan-Smith, L. (2006). Key Facilitators and Best Practices of Hotel-Style Room Service in Hosptials. *Journal of The American Dietetic Association*, 106, 581-586.
- SHGM (Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü), Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı, (2012), *Sks Işığında Sağlıkta Kalite*, Sağlık Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Tandoğan, A. (2012), *Hastane Yatan Hasta Katlarının İç Mekân Analizi, Adana Örneği*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İç Mimarlık Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Taşerimez, M. B., (2008), 'Hastane Genel Kullanım Alanları ve Hasta Yatak Odalarında Kullanıcı Mekân İlişkisi İzmit Seka Devlet Hastanesi ve İzmit Özel Konak Hastanesi Örneği' Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tatar, M. (2012), 'Sağlık Kurumları Yönetimi 1'(Editör), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2631.
- T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2660, (2012) 'Otel İşletmelerinde Konaklama Hizmetleri', Edt.Dilek Acar Güler.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2010), *Türkiye Sağlık Yapıları Asgari Tasarım Standartları, 2010 Yılı Kılavuzu'* T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 800.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2008), *Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı İlerleme Raporu*, Sağlık Bakanlığı Yayınları S.20-21, Ankara.

- Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu, 'Tıbbi Hizmetler Sunum Rehberi', 2012, ([Http://Www.Ankara2khhb.Gov.Tr/Userfiles/Files/Tibbi-Hizmetler-Sunum-Rehberi.Pdf](http://www.Ankara2khhb.Gov.Tr/Userfiles/Files/Tibbi-Hizmetler-Sunum-Rehberi.Pdf)) S:7.
- Toprak, D. Kırgın, Ş. B. (2012), Sağlık Bakanlığı Hastanelerine Yapılan Hasta Şikâyetlerinin Değerlendirilmesi, *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, Sayı 3, 1- 28.
- Tunç, A. ve Sevin, H. D. (2000), 'Hastane İşletmelerinde Kaliteli Konaklama Hizmetinin Sürdürülmesinde Kat Hizmetleri' *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2.
- Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine Ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik, 2005, [Http://Www.Tursab.Org.Tr/Dosya/7247/Turizm-Tesislerinin-Belgelendirilmesine-Ve-Niteliklerine-İliskin-Yonetmelik\\_7247\\_508957](http://www.Tursab.Org.Tr/Dosya/7247/Turizm-Tesislerinin-Belgelendirilmesine-Ve-Niteliklerine-İliskin-Yonetmelik_7247_508957).
- Tükel, B., Acuner, A., Önder, R. Ö. ve Üzgül, A., (2004), Ankara Üniversitesi İbn-İ Sina Hastanesi'ndeyatan Hasta Memnuniyeti(Genel Cerrahi Anabilim Dalı Örneği), *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 57(4), 205-214.
- Uyer, G., 2003; 'Hastanede Yatmanın Güçlükleri', 1 Haziran 2013 tarihinde [Http://Www.Medigagazin.Com.Tr/Authors/Gulten-Uyer/Tr-Hastanede-Yatmanin-Guclukleri-72-24-169.Html](http://www.Medigagazin.Com.Tr/Authors/Gulten-Uyer/Tr-Hastanede-Yatmanin-Guclukleri-72-24-169.Html), adresinden erişildi.
- Uzunay, S., (2011), 'Hastane Yapılarının Planlanması ve Hastanelerde Sirkülasyon' Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Programı, İstanbul.
- Yaş, Z. S., (2009), *Toplam Kalite Yönetimi Anlayışının Sağlık Sektöründe Uygulanması: Trakya Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi İle Edirne Devlet Hastanesi'nin Karşılaştırılması*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği, 2005, [Http://Www.Saglik.Gov.Tr/Tr/Belge/1-10615/Yatakli-Tedavi-Kurumlari-İşletme-Yonetmeli-gi-Son-Degisi-.Html](http://www.Saglik.Gov.Tr/Tr/Belge/1-10615/Yatakli-Tedavi-Kurumlari-İşletme-Yonetmeli-gi-Son-Degisi-.Html) 38.
- Yıldız, Ş., (2011), 'Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinin Örgüt Yapılarının Mekanik-Organik Örgüt Yapısı Bağlamında İncelenmesi' Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Isparta.
- Erişim 1: [Http://Www.Bugun.Com.Tr/Balikesir-Haberleri/Yeni-Saglik-Sisteminde-Hastaneler-Otel-Konforunda-Hizmet-Sunacak-Haberi-98486](http://www.Bugun.Com.Tr/Balikesir-Haberleri/Yeni-Saglik-Sisteminde-Hastaneler-Otel-Konforunda-Hizmet-Sunacak-Haberi-98486), 2012; 'Yeni Sağlık Sisteminde Hastaneler Otel Konforunda Hizmet Sunacak', Erişim Tarihi: 01.06.2013.
- Erişim 2: [Http://Www.Memuruz.Net/Hastahaneler-Otel-Gibi-Olacak/#](http://www.Memuruz.Net/Hastahaneler-Otel-Gibi-Olacak/#), 2013; 'Hastaneler Otel Gibi Olacak', Erişim Tarihi: 01.06.2013.

# 2013 TÜRK KÜLTÜR BAŞKENTİ OLMASININ ARDINDAN ESKİŞEHİR

## 2013 After the Turkish Capital of Culture to Be Eskişehir

Gönderim Tarihi: 08.06.2016

Kabul Tarihi: 19.10.2016

**Meryem AKOĞLAN KOZAK\***

**ÖZ:** 2013 yılında Eskişehir Türk Dünyası Başkenti olmuştur. Kültür başkenti olmak Eskişehir'e kültür alanında olduğu kadar, kültür turizm alanında da birtakım kazanımlar sağlamıştır. Bir yıl süren bu etkinlik kapsamında, 400 den fazla etkinlik ve 350 den fazla proje yapılmıştır. Bu bağlamda, 20 ülkeden yaklaşık 100 bin kişi farklı dönemlerde konaklama yapmış, 300 bin kişi ise gününbirlik ziyaret etmiştir. Şehirdeki oteller bu süre zarfında ortalama %90 doluluk oranıyla çalışmıştır. Ayrıca, Türk dünyası ülkelerindeki sanayici ve işadamları da bu etkinliklerle ilgili olarak şehre gelmiş, Eskişehir, bu vesileyle tüm Türk dünyasına tanıtılmıştır. Türk Dünyası Kültür Başkenti olmak şehre büyük bir katma değer kazandırmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Kültür Turizmi, Türk Kültür Başkenti, Eskişehir.

**ABSTRACT:** Eskişehir became the capital of the Turkish World in 2013. This has provided Eskişehir a number of achievements in the field of cultural tourism as well as in the field of culture. Within this event, more than 400 events and 350 projects have been organized for a year. In this context, approximately 100 thousands of people from 20 countries have accommodated during different periods and 300 thousands of people have visited the city for a one-day period. Hotels in the city worked with a 90% average occupancy rate during this time. In addition, the Turkish industrialists and businessmen in Turkish World came to the city in connection with this event and Eskişehir was introduced to the Turkish World by this means. Thus, being the culture capital of Turkish World has brought a great value to the city.

**Keywords:** Cultural Tourism, Turkish Capital of Culture, Eskişehir.

\* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi/İşletme Fakültesi/Konaklama İşletmeciliği Bölümü, mkozak@anadolu.edu.tr



## GİRİŞ

Türk kültürü, geçmişten günümüze kadar olan süreçte Türklerin sahip oldukları devletlerde veya yaşadıkları bölgelerde gelişme göstermiştir. Horasan, Kazan, Bağdat, Kaşgar, İstanbul, Konya, İskenderiye bu bağlamda çarpıcı örnekler olarak verilebilir. Kültür konusu, şehir ilişkisi üzerinden düşünüldüğünde, Türk tarihinin en önemli şair, yazar ve bilim insanlarının kültür merkezleri ve kültür şehirlerinde yetişmiş olduğu dikkat çekmektedir. Tarihi süreç içerisinde, Türk dünyası eskiye göre çok daha geniş bir alana yayılmış ve bu değişimden Türk kültür merkezleri de nasibini almıştır. Bazen işgal altında bir toprağa dönüşmüş, bazen de adı bile kalmamıştır. Ancak Türkler sanat ve estetik yetenekleri sayesinde yeni kültür merkezleri oluşturmaya ve burarlarda ürettiklerini insanlığa sunmaya devam etmişlerdir. Özellikle, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk tarihi ve kültürü daha kapsamlı olarak araştırmaya başlanmış, Türk dünyasına ilişkin çok sayıda kongre ve kurultay gerçekleştirilmiştir.

Bugün, Türk kültür coğrafyası kapsamında, Balkanlardan Çin'e kadar çok geniş bir sahada birçok ülke ve kültür merkezleri yer almaktadır. Bu merkezler ve şehirlere olan farkındalığı artırmak, Türk kültürünü yaşatıp, beslemek için gerçekleştirilen faaliyetlerden biri de şehirlerin markalanmasıdır. Bu bağlamda kabul gören Avrupa Kültür Başkenti, Amerika Kültür Başkenti, Doğu Asya Kültür Başkenti gibi uygulamalara, 2010 yılında TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı) tarafından önerilen Türk Dünyası Kültür Başkenti de eklenmiştir. 2012 yılında Astana (Kazakistan) ilk Türk Dünyası Kültür Başkenti olmuş, bunu 2013 yılında Eskişehir takip etmiştir ([eskisehir2013.org.tr](http://eskisehir2013.org.tr), 10.04.2013). 2014 yılında Kazan (Tataristan), 2015 yılında Mevr (Türkmenistan) ve 2016 yılında ise Şeki (Azebeycan) Türk dünyası başkenti olmuştur. Eskişehir'in seçilmesinde öncelikle, farklı kültürel toplulukların oluşturduğu kent kimliği belirleyici olmuştur. Bilindiği gibi Eskişehir, yerli halkın ve başta Kırım olmak üzere, Kafkasya, Balkanlar ve Kazan'dan göçenlerin uyum içinde yaşadıkları bir kenttir. Bu süreçte, somut olmayan kültürel miras öğelerinin yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarması çabaları da önemli olmuştur. Dahası Eskişehir, arkeoloji, tarih, önemli şahsiyetler, müzeler, gastronomi, el sanatları, festival ve etkinlikler gibi birçok önemli kültürel değerlere sahip olması yönüyle de bu markaya layık görülmüştür.

Eskişehir'deki Türk dünyası etkinliğinin ana teması göç olarak belirlenmiştir. Bilindiği gibi Türkler uzun yıllar Doğu'dan Batı'ya göç etmişler, sürekli yer değiştirmişlerdir. Bu hareketlilikte, doğal ve sosyal kimi gelişmelerin etkili olduğu bilinmektedir. Ancak Türklerin özellikle, Batı'ya doğru göç etmelerinin nedenleri ise hala tartışma konusudur. Göçlerin, Batı'ya doğru mecazi göç ile

ya da Türk modernleşmesi ile paralel yapılması gerektiğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Eskişehir'e ilk kez 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında Tatarların gelmesiyle başlayan göç süreci, 1860'larda Tatar-Çerkez göçü ile yoğunluk kazanmıştır. Bu akımlar, 93 Harbi (1877-1878) sonrasındaki Balkanlardan gelen göçlerle 1927 yılına kadar devam etmiştir (Efe, 2009).

Son dönemlerdeki akımlar da dikkate alındığında -1950'lerde eski Yugoslavya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden, 1980'lerde Bulgaristan'dan gelenler- Eskişehir'deki Türk dünyasının ana temasının göç olma nedeni daha iyi anlaşılmaktadır. Süregelen göç dalgalarının zaman içinde şehrin sosyal ve kültürel yaşamının gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Çünkü yaşanan bu göçler ilk başta şehirde ciddi oranda nüfus hareketine yol açarken, sonrasında ciddi sosyolojik değişimlere neden olmuştur (Çeken, 2013). Günümüzde Eskişehir il sınırındaki Kırım, Kafkas ve Rumeli göçmenlerinin köyleri % 42 oranına ulaşmıştır (Efe, 2009)

## TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR BAŞKENTİ VE TURİZM

Türk Dünyası, tüm Türk soylu halkları kapsayan bir geniş bir kavramdır. Ancak bazı araştırmacılar tarafından sadece Orta Asya ya da Türkistan ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Türk Dünyası, Orta Asya'ya ek olarak Türkiye, Avrupa, Kafkasya, Çin ve Rusya Federasyonu içindeki Türk bölgeleri ile Türk diasporasını kapsar. Türk Dünyası ile eş anlamlı olan *Türkeli* kavramı ise 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında tüm Türk halkları için kullanılmış coğrafi ve kültürel bir kavram olarak eskilerde kalmıştır. Çoğunlukla, Türklerin çoğunlukta olduğu bölgeler için kullanılmaktadır. Türk Dünyası kavramı, Türk halklarının Orta Asya, Anadolu, Kafkasya, Rusya-Sibirya, Orta Doğu, İran ve Balkanlar coğrafyasında genel bir yayılım gösteren Türk halklarını ve Türk devletlerini ifade etmektedir (Akyol, 2009). Bu coğrafya bazı kaynaklarda Doğu ve Batı, Türklüğü olarak da tasnif edilmektedir. Batı Türklüğü, Oğuz soyundan ve Osmanlı tebaasından gelen Türklerden oluşurken; Orta Asya'da kalan Çağatay ve Uygur soyundan gelen Türkler, Doğu Türklüğü olarak tanımlanmaktadır. Yani, Doğu Türklüğünün coğrafyası, Hazar denizinin doğusundaki topraklarda yaşayan Türk toplulukları iken Batı Türklüğü, Hazar Denizinin batısında yaşayan Türk topluluklarından oluşmaktadır. Buna göre Batı Türklüğü; Anadolu Türkleri, Rumeli Türkleri ya da Balkan Türkleri (Yunanistan, Bulgaristan, eski Yugoslavya ve Moldovya Türkleri), Azeriler, Irak Türkmenleri, Suriye Türkleri, Kıbrıs Türkleridir. Doğu Türklüğü ise Batı ve Doğu Türkistan'daki Türk topluluklarından oluşmaktadır (Kavuncu, 2010). Batı Türklüğünde bugün bağımsız devletler olarak Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetleri ile Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından kurulan Azerbaycan yer

almaktadır. Diğer taraftan, Doğu Türklüğünde ise yine Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile bağımsızlığına kavuşan Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan bulunmaktadır (Yılmaz ve Kavuncu, 2014).

Türklük ve devlet kavramlarına ilave olarak açıklanması gereken bir diğer kavram ise başkenttir. Esasında her devlet, devlet felsefesini öncelikle başkente yansıtır. Bundan dolayı, sosyo-ekonomik kalkınmada ve değerlendirmelerde öncelikle başkentler ele alınır ve söz konusu devletin yurttaşlık felsefesi, politik kültürü, ekonomik stratejileri, sosyal politikaları özetle, devlet niteliği bu anlamda kritik edilir. Başka bir ifadeyle başkentler, ilgili olduğu devletin kültürünü, ekonomisini ve tüm diğer toplumsal özelliklerin bir bileşkesidir (wikipedia.org, 2.12 2015). Bu bağlamda, Türk dünyası kültür başkentliği; belirli bir düzeyde kültürel mirasa ya da önemli bir tarihe sahip, geleneksel ve çağdaş sanatın örneklerinin sergilendiği şehirleri temsil eden önemli bir kent markası ya da kimliğidir. Türk dünyası kültür başkenti olan bir şehir yıl boyunca kültür sektörünün her alanında çok sayıda proje ve etkinliklere ev sahipliği yapar (Çevik ve Yıldırım Saçılık, 2015). Kültürel mirasın korunmasına ve yaşatılmasına yanında, ülkenin kültürel tanınırlığını artırır, farkındalık yaratır.

Uluslararası ilişkilerde yeni dengelerin kurulmasını gözönüne alarak, bölge ve dünya çapında yeni kültürel yapılaşmayı desteklemek ve Türk dünyası kapsamındaki ülkeler arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmek amacıyla oluşturulan (tdkb.nevsehir.edu.tr, 06.03. 2015) Türk Dünyası Kültür Başkentliğinin diğer amaçları şöyle sıralanabilir (zaman.com.tr, 12.5.2015):

- Türk dili konuşan halklar ve ülkeler arasında dostane ilişkiler kurarak, ortak Türk kültürünü, dilini, tarihini, sanatını, gelenek ve göreneklerini araştırarak ortaya çıkarmak, geliştirmek, korumak, gelecek kuşaklara aktarmak ve kalıcı kılmak.
- Bilimsel, kültürel, sanatsal araştırma, inceleme ve etkinlikler yaparak, kültürel birliği ve dayanışmayı sağlamaya çalışırken dünya barışına, uygarlığına, bilime ve sanata katkıda bulunmak.
- Türk kültürünün sevgi, hoşgörü ve akılcılık ilkelerine dayandığının bilinci içinde, Türk kültürünün uluslararası düzeyde benimsenmesine, yaygınlaştırılmasına çalışmak, bu yolda uygarlığa dünya barışına ve insan haklarına hizmet etmek.
- Türk dünyası halklarının ortak geçmişini, tarihini, dil ve edebiyatını, kültür ve sanatını bir bütün halinde ele alan bilimsel araştırmaları güçlendirmek.
- Ulusal tarihi, ana dili, edebiyatı, kültür ve sanatı, gelenek ve görenekleri gelecek nesillere taşımak.

Bugünlerde, kültürel turizmi de içeren yerel kalkınma modelleri ya da yolları tüm dünyada hızla gelişmektedir. Seyahat ve turizm yerel ürünler, ihraçlar ve istihdam bağlamındaki en büyük endüstriyi oluşturmaktadır. Özellikle, yoksul ülkeler ve yörelerde temel kalkınma kaynaklarından biri turizm sektörü olarak görülmektedir (Uca, 2010). Bu noktadan hareketle, fakir ülkeler güçlü oldukları alanda yoğunlaşarak, ellerindeki ekolojik ve kültürel değerlerini sunabilecekleri bir hizmet ve kalkınma alanı yaratmaya çalışacaklardır. Çünkü kültürel turizm aracılığıyla kalkınma ve bu konudaki politikalar bireysel yönelim ve tercihlere indirgenemeyecek kadar önemlidir. Kültürel bağlamda gerekli önlemler alınmazsa ya da kültürel kullanımlar bir koruma planı çerçevesinde yapılmazsa, yerel değerlerin ve geleneklerin geri dönülemez şekilde yozlaşacağı kaçınılmaz olacaktır (Sarı, 2014). Son yıllarda, kentsel politikalarla üretilen *Türk Dünyası Kültür Başkenti* de bu markalardan biridir. Ayrıca, kültürel zenginlikleriyle ön plana çıkan kentlerin, turizm yoluyla tanıtımı ve pazarlanması için şehirdeki tüm yerel tarafların katıldığı sürdürülebilir bir turizm yaklaşımıdır.

## 2013 ESKİŞEHİR TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR BAŞKENTİ

2013 yılında Türk Dünyası Başkenti olan Eskişehir'in böyle bir mega projeye ev sahipliği yaparak, kültürel değerlerinin gözler önüne serilmesi, tanıtılması ve pazarlanması amaçlanmıştır. Görünen bu amaç yanında böyle bir etkinliğin, şehrin kültür destinasyonu olarak gelişimine ve kimliğine de katkı vereceği düşünülmüştür (Çevik, 2015). Etkinliğin turistik açıdan şehre katkılarının neler olduğunun açıklanmasında önce bu süreçte bürokratik anlamda yapılan hazırlıklardan söz edilmesi gerekmektedir. Bu aşamada, şehirdeki tüm paydaşlar arasında uyumun sağlanması ve koordinasyon sorunları yaşanmaması için şehrin önemli aktörlerinin yer aldığı bir ajans kurulmuştur. Bu ajans, tüm etkinlikleri başından sonuna kadar, yürütmüş ve sonlandırmıştır.

Ajans, "Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Hakkında 6303 Sayılı Kanun" kapsamında özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliği haiz ve merkezi Eskişehir'de olan "2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı" olarak kurulmuştur (3.5.2012 tarihli ve 6303 sayılı Kanun). Daha sonra 5 Ağustos 2012 tarihinde ajansı organlarının teşkili (Koordinasyon Kurulu, Danışma Kurulu, Yönetim Kurulu ve Genel Sekreterlik) ile çalışma usul ve esasları hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve ajans, resmen tüzel kişilik kazanmıştır. Ajanstaki en kapsamlı ve etkili görev "Koordinasyon Kuruluna" verilmiştir. Bu amaçla, 2013 yılında Türk Dünyası Kültür Başkenti Eskişehir'de yapılacak etkinliklerin çerçevesini, mahiyetini ve önceliklerinin belirlenmesi, hazırlıkların izlenmesi, kamu ve sivil kurum ve

kuruluşların eşgüdüm içinde çalışmasının sağlanması ile ilgili tedbirleri almıştır. Koordinasyon Kurulunda Başbakan'ın görevlendirdiği sorumlu Başbakan Yardımcısı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanı, Maliye Bakanı, Danışma Kurulu Başkanı ve Yönetim Kurulu Başkanı görev yapmıştır. Ajansın gelirleri; Eskişehir İl Özel İdaresi, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Odunpazarı Belediyesi ve Tepebaşı Belediyesi'nin 2012 ve 2013 bütçelerine bu amaçla konulacak ödenekler, Eskişehir ticaret ve sanayi odaları tarafından 2012 ve 2013 yıllarında aktarılacak tutarlar, genel bütçeden yapılacak yardımlar, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ile Anadolu Üniversitesi'nin döner sermaye işletmelerinin gelirlerinden 2012 ve 2013 yıllarında aktarılacak tutarlar ile her türlü naklen yayın, reklam, sponsorluk gelirleri, bağış ve yardımlardan oluşturulmuştur. Kanun çerçevesinde ayrıca, kullanılacak, kamu veya özel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetindeki 21.7.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamındaki taşınmazların korunması, bakımı, onarımı ve amaca uygun düzenlenmesi için anılan Kanunun 12. maddesi ve bu maddeye istinaden çıkarılan yönetmelik hükümlerine göre, Yönetim Kurulunca Eskişehir Valiliğine kamulaştırma hariç projeler sunulabilme yetkisi de verilmiştir. Bu projeler için belediyelere uygulanan oran sınırlamalarına tabi olmadan kaynak aktarımı da sağlanmıştır. Türk Dünyası Kültür Başkentliği uygulamasının sona ereceği 31.12.2013 tarihinden itibaren altı ay içinde yapılacak tasfiye işlemleri için Yönetim Kuruluna görev verilmiştir (eskisehir.gov.tr, 6. 12. 2015).

Ajans altı ay uzatma ile 30 Haziran 2014 tarihine kadar görev yapmıştır. Toplanan ödenek, gelir ve bağışlardan artan meblağ, tasfiyeyi müteakip iki eşit parçaya bölünüp, kültür ve sanat etkinlikleri için kullanılmak üzere Eskişehir İl Özel İdaresi ve Eskişehir Büyükşehir Belediyesi bütçelerine gelir olarak kaydedilmiştir (esgazete.com, 13.06.2014). Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı tarafından bir yıl içinde toplam 400'den fazla etkinlik ve 350'den fazla proje yapılmıştır (Çevik ve Yıldırım Saçılık, 2015). Bu bağlamda, 20 ülkeden yaklaşık 100 bin kişi farklı dönemlerde konaklama yapmış, 300 bin kişi ise günübirlik ziyaret etmiştir. Şehirdeki oteller bu süre zarfında ortalama %90 doluluk oranıyla çalışmıştır. Ayrıca, Türk dünyası ülkelerindeki çok sayıda sanayici ve işadamları bu etkinliklerle ilgili olarak şehre gelmiş, Eskişehir, bu vesileyle tüm Türk dünyasına tanıtılmıştır. Bu konsept kapsamında ayrıca, *Türk-vizyon Şarkı Yarışması* düzenlenmiş ve kalıcı eserler kapsamında ise şehre birçok eser kazandırmıştır. Örneğin, yeni stadyum projesi, Anadolu Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi, Millet Bahçesi projesi gibi. Ancak *Türk Dünyası Miniaturkü* gibi projeler yanında, TRT, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türk Cumhuriyetlerinin ortaklaşa hazırlayacakları bir Türk dünyası müzik arşivi (*Blues arşivi örneği*) gibi projelerin eksikliği de hissedilmiştir (Kaya, 2015).

Bu etkinliklerinin herkese açık ve ücretsiz olarak, sponsorluklarla yürütülmesi, yabancı konukların ise davetli olarak ağırlanması, ekonomik doğrudan katkısının net rakamlar söylenmesini zorlaştırmaktadır. Ancak kültür başkenti olmanın, önemli bir ziyaretçi akımına neden olduğu; bu hareketliliğe bağlı olarak da turizm sektörüne girdi sağlayan birçok sektöre örneğin, taşıma, gıda, medya, eğlence vb. dolaylı etkileri olduğu, sektöre bir canlılık getirdiği söylenebilir. Etkinliğin şehre kolan esas katkısı, yerel halkın sosyal gelişimine ve şehirde yaşayan farklı kültürlere yaratılan farkındalık bağlamında olmuştur. Şehrin yenilenmesi, turizmin canlanması ya da ekonomik kazanımlar gibi faydalarıyla öne çıkan Türk Kültür Başkentliği kapsamında özellikle, yerel halkın ve öğrencilerin aktif olarak yer aldığı ve etkilendiği birçok proje hayata geçirilmiştir (hakimiyet.com, 24.11.2015). Bu etkinliğin şehre sosyal anlamda daha fazla kazanımlar sağladığı söylenebilir. Ancak bu kapsamda, yerel halkın bilgilendirilmesi ve etkinliklere katılımın teşvik edilmesi konusunda bazı sıkıntılar yaşandığı da ifade edilmiştir. Bu tür sorunların ortadan kaldırılmasıyla, etkinliklere katılımın çok daha fazla sayıları ulaşacağı belirtilmiştir. Bundan sonraki yapılacak etkinliklerin yerel halkın daha fazla bilgilendirilerek ve desteğinin alınarak düzenlenmesi durumunda daha fazla sinerji yaratacağı vurgulanmıştır (Çevik ve Yıldırım Saçılık, 2015). Ayrıca, etkinliğin yürütülmesinde, zaman zaman bürokratik yapıdan kaynaklanan bazı koordinasyon sorunlarının ortaya çıktığı da görülmüştür. Kamu ve özel kuruluşlar arasındaki yapısal kimi farklılıklar, bazı yönetim aksaklıklarına neden olmuştur. Buna bağlı olarak, bu tür etkinliklerin organizasyonunda daha başarılı olunması için geleneksel bürokratik yapı yerine esnek ve katılımcılığın daha hızlı ve yoğun olduğu paydaş yönetimine dayalı, hiyerarşik olmayan bir yapılanmaya gidilmesi, insan kaynakları yönetimine ve risk yönetimine önem verilmesi önerilmiştir (Timur vd., 2014: 78).

## SONUÇ

Günümüzde kentler yatırım çekmek, ekonomilerini güçlendirmek ve rakipleriyle mücadele edebilmek için birer destinasyona dönüşmek, farklı olmak zorundadır. Bu çerçevede her şehirdeki özgün kimlik, farklı çekicilikler adeta birer turistik ürün haline getirmeye çalışmaktadır. Son yıllarda turizm planlamalarında yer alan destinasyonların da bu anlayışa bağlı olarak, marka tanımları ile gündeme geldiği gözlemlenmektedir. Türk Dünyası Başkenti konsepti bu bağlamda, 2012 yılından beri kullanılan ve bir destinasyona marka olma yanında, kimlik değeri de katan bir etkinliktir. Türk dünyası, günümüze kadar insana değer verme noktasında farklı coğrafyalar, farklı zamanlar, farklı şahsiyetlerle tüm dünya insanlarına aynı mesajı vermiştir. İsmail Gaspıralı'nın *Dilde, fikirde, işte birlik* diyerek ortaya koyduğu felsefe bugünkü Türk Dünyası

Kültür Başkenti projesinin de yol haritası olmuş, bu etkinliklere ayrı bir kimlik ve ruh katmıştır.

Başarıyla yürütülen ve her yıl bir başka Türk şehrinde gerçekleştirilen bu etkinlik 2013 yılında Eskişehir’de düzenlenmiştir. Eskişehir’in ekonomik hayatına canlılık katması yanında, kültürel değerlerinin yaşatılması ve şehrin Türk dünyasındaki tanınırlığını artırmıştır. Bu kapsamda başlatılan yaklaşık 400 proje hayata geçirilmiş, bunlardan birçoğu tamamlanarak şehrin alt yapı ve kimi kültürel değerlerinin yaşatılmasına önemli katkılar sağlanmıştır. Kalıcı eserler bağlamında hazırlanan projeler ise devam etmektedir. Bu etkinliklerle ilgili olarak önemle ele alınması gereken konu, bu faaliyetlerin yürütüldüğü şehirlerin kültürel yapısına olan katkılarının belirlenmesi gibi ekonomik katkılarının da neler olduğunun net rakamlarla ortaya koyulabilmesidir.

Türk dünyası etkinliklerinin yapıldığı yıl içinde, turizm sektörü ve bağlı sektörlerdeki gelir artışı, gelen ziyaretçi sayısındaki artışlar ve sektörel katkıların hesaplanması gerekmektedir. Bu amaçla, sanayi ve ticaret odalarının, bu organizasyonları yürüten kurum ve kuruluşların Türk Dünyası Başkentliğine dair tüm faaliyetleri kayıt altına alması son derece önemlidir. Bu etkinliğe ait net ekonomik çıktılarının saptanması ve bunun tüm paydaşlarla paylaşılması, bu etkinliğin daha fazla sahiplenilmesi ve sürdürülebilir olmasını sağlayacaktır. Ayrıca, Türk Dünyası Başkentliği gibi mega projenin yürütülmesinde hiyerarşik olmayan, merkezi idarelerin desteklediği, paydaş yönetimi yaklaşımının uygun olduğunu ileri süren araştırma sonuçlarının da dikkate alınması ve bürokratik yapılanmadan çıkartılması gerekmektedir. Diğer taraftan, bu etkinliklerle ilgili olan yetkililere gelecekte, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin de Türk Kültür Başkentliği kapsamında düşünülmesi ve bu markanın buradaki bir şehre verilmesi önerilebilir.

## KAYNAKÇA

- Akyol, T. (2009). Türk dünyası ne demek?, 29 Kasım 2015 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/-turk-dunyasi--ne-demek-/taha-akyol/siyaset/siyasyetazardetay/10.07.2009> adresinden erişildi.
- Çeken, A. (2013). 2010'dan 2013'e Kültür Başkentliği, *Mostar Dergisi*, Ekim, Sayı 92. 30 Kasım 2015 tarihinde <http://mostar.com.tr/koseDetaylar.aspx?id=1214> adresinden erişildi.
- Çevik, S. (2015). *Turistik Destinasyonlarda Marka Stratejileri: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Dünya Başkenti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Çevik, S. ve Saçılık Yıldırım, M. (2015). Kültür Birleştirir: "Sosyal Gelişme" Açısından Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Projeleri, *Culture Unifies: The Projects Of Eskişehir 2013 Turkic World Capital of Culture in Terms of "Social Development"*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 7(34): 636-649.
- Efe, A. (2009). Eskişehir'in Demografik Yapısında Değişim: 1831'den 1927'ye. Kurtuluş ve Aydınlanma. E. Safi (Ed.), *Arşiv Belgeleriyle Eskişehir*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kavuncu, O. (2010). *Güzel Türkistan*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınevi.
- Kaya, R. (2015). *Türk Yurdu Dergisi*, Eylül, Yıl 104, Sayı 337. 21 Aralık 2015 tarihinde <http://turkyurdu.com.tr/1708/turk-dunyasi-kultur-baskenti-kazan-projesi.html> adresinden erişildi.
- Resmi Gazete (2012), Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Hakkında 6303 Sayılı Kanun. T.C. Resmi Gazete, 28890, 3 Mayıs 2012.
- Sarı, E. (2014). *Kenarın Kitabı*. (F. Şenol Cantek, Derleyen). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Uca, S. (2010). *Şehir Turizmi ve Kültür: Yabancı Turistlerin Kültürel Bir Destinasyon Olarak İstanbul'u Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Yılmaz, M. ve Kavuncu, Ç. (2014). *Türk Dünyası Başkentleri*, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- 5 Aralık 2015 tarihinde <http://tdkb.nevsehir.edu.tr/tr/genel-bilgiler> adresinden erişildi.
- 10 Aralık 2014 tarihinde <http://www.esgazete.com/turk-dunyasi-ajansi-sure-si-uzatildi-h7274.html> adresinden erişildi.



- 10 Nisan 2013 tarihinde <http://www.eskisehir2013.org.tr/index.php/tr/eskisehir2013/eskisehir-2013-turk-dunyasi-kultur-baskenti-hakki> adresinden erişildi.
- 11 Kasım 2015 tarihinde <http://www.hakimiyet.com/genel/turizm-sirketleri-kultur-baskenti-ajansi039na-tesekkur-bile-etmedi-h1149266.html#ixzz3sap3iyCN> adresinden erişildi.
- 11 Kasım 2015 [http://www.zaman.com.tr/aktuel\\_mari-turk-dunyasi-kultur-baskenti-oldu\\_2260027.html](http://www.zaman.com.tr/aktuel_mari-turk-dunyasi-kultur-baskenti-oldu_2260027.html) adresinden erişildi.

# BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ YAZIM VE YAYIN KURALLARI

## YAYIN KURALLARI

1. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, altı ayda bir (Haziran ve Aralık) yayınlanır. Dergide; **Sosyal Bilimler** ile ilgili/ilişkili bilim dallarını ilgilendiren konulardaki **Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca** dillerinde hazırlanmış, özgün ve nitelikli makaleler, kitap tanıtım ve eleştirileri ile örnek olay çalışmaları yayımlanabilir.
2. Derginin yayıncısı, editörü ve yayın kurulu yazarların belirtmiş olduğu görüş ve düşünceler ile doğabilecek etik ihlallerinin sorumluluğunu kabul etmekle yükümlü olmayıp **dergide yer alan makale ve yazıların sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.**
3. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar öncelikle şekil/yazım şartları bakımından ön değerlendirmeye alınır. Yazım kuralları itibariyle şartları sağlamayan çalışmalar hakemlere gönderilmez. Şartlara uygun olan çalışmalar, içerik açısından incelenmek üzere **en az iki hakeme gönderilir.** Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, gönderilen makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez. Hakem raporları gizlidir. Hakemlerden olumlu rapor alamayan makaleler yayımlanmaz ve yazarına iade edilmez; bu konuda idari ve adli sorumluluk kabul edilmez. Hakemler tarafından düzeltme istenen yazılar ise gerekli değişiklikler için yazar(lar)a geri gönderilir. Düzeltilmiş metni belirtilen süre içerisinde dergiye ulaştırmak yazar(lar)ın sorumluluğundadır. Eserin **yayımlanmasına karar verilmesi durumunda** yazarlar **Telif Hakkı Devir Formu**'nu doldurarak haklarını Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne devretmelidirler.
4. Dergide yayımlanacak olan eserler, **daha önce bir başka dergide yayımlanmamış, yayımlanmak üzere gönderilmemiş ya da yayım için kabul edilmemiş olmalıdır.** Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış yazılarda, toplantının adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.
5. Çalışma, editörlere 1 nüsha halinde elektronik ortamda sunulmalıdır. Makalenin elektronik ortamda gönderilebilmesi için, sisteme üye olunmalı ve kullanıcı girişi yapılmalıdır. Kullanıcı girişi yapıldıktan sonra sol Menüde çıkan **"Makale Gönder"** bağlantısı kullanılarak makale sisteme kayıt edilir. **Sisteme kaydedilecek çalışmalarda yazar adları bulunmamalıdır.** Yayımlanmak üzere gönderilen makaleler **ekler ve kaynakça dahil olmak üzere 25 sayfayı geçmemelidir.**

## YAZIM KURALLARI

### MAKALE BAŞLIĞI\*

(Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde, 12 Punto, Times New Roman, Kalın, 1 Satır Aralığı, Büyük Harf)

### Makalenin İngilizce Başlığı

(Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde, 12 Punto, Times New Roman, Kalın, 1 Satır Aralığı, Her Kelimenin İlk Harfi Büyük)

### Ad SOYAD 1\*\*, Ad SOYAD 2\*\*\*, Ad SOYAD 3\*\*\*\*, Ad SOYAD 4\*\*\*\*\*

(Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde, Kalın, 12 Punto, Times New Roman, 1 Satır Aralığı, Adın İlk Harfi Büyük, Soyad Tamamen Büyük Harflerle)

**ÖZ:** İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır. Makalenin özeti araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtacak şekilde, en fazla 300 sözcük olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. **Makalenin dili Türkçe ise "ÖZ," yabancı dilde ise "ABSTRACT" başa gelmelidir.**

**Anahtar Kelimeler:** Anahtar Kelime 1, Anahtar Kelime 2, Anahtar Kelime 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

**ABSTRACT:** İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır.

**Keywords:** Keyword 1, Keyword 2, Keyword 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

### ANA BAŞLIKLAR

Ana başlıklar 1 paragraf girintisi verilerek, 11 punto, kalın ve düz olmalı, büyük harfle yazılmalıdır.

Makalelerde problem/çalışmanın konusu, giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, varsa bulgular, yorum/tartışma ve sonuç ve öneriler bölümleri izlemelidir. Alanlara göre farklı bölümler yer alabilir.

Metin içindeki diğer bütün kısımlar, **11 punto ve tek satır aralıklı olarak**, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.

\* Eğer hakkında yazılan çalışma bir bildiri, tez veya proje çalışmasının bir kısmı ise buraya o açıklama konulmalıdır. Aksi halde ilk yazara tek yıldız verilerek sadece yazarlarla ilgili bilgilere yer verilir. Çalışma daha önce bildiri olarak sunulmuşsa burada belirtilmelidir. (9 punto, Times New Roman, İki yana yaslı)

\*\* Unvan 1, Kurum veya Üniversite/Fakülte/Bölüm/Anabilim Dalı, e-posta (9 punto, Times New Roman, Sola yaslı)

\*\*\* Unvan 2, Kurum veya Üniversite/Fakülte/Bölüm/Anabilim Dalı, e-posta (9 punto, Times New Roman, Sola yaslı)

\*\*\*\* Unvan 3, Kurum veya Üniversite/Fakülte/Bölüm/Anabilim Dalı, e-posta (9 punto, Times New Roman, Sola yaslı)

\*\*\*\*\* Unvan 4, Kurum veya Üniversite/Fakülte/Bölüm/Anabilim Dalı, e-posta (9 punto, Times New Roman, Sola yaslı)

## Alt Başlıklar

Alt başlıklar 1 paragraf girintisi verilerek, 11 punto ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmak üzere kalın olarak yazılmalıdır.

### Tablo, Çizelge, Şekil, Grafik Örnekleri

**Tablo / Çizelge 1:** Tablo / Çizelge / Grafik / Şekil Başlıklarının İlk Harfleri Büyük Olmalıdır  
(11 Punto, Times New Roman, Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde)

		Xxxx	Yyyy	Zzzz	
Aaaaa	A1.	47	30.3	47	30.3
	A2.	60	38.7	60	38.7
	A3.	48	31.0	48	31.0
Bbbbb	B1.	150	96.8	150	96.8
	B2.	5	3.2	5	3.2
Ccccc	C1	117	75.5	117	75.5
	C2	38	24.5	38	24.5
TOPLAM		155	100	155	100
*Tablo / Çizelge içindeki veriler 11 ile 9 punto arasında verilerin yoğunluğuna göre değişebilir.					

(Kaynak kullanılmış ise 11 punto, Times New Roman ve sayfa ortasına gelecek şekilde yazılmalıdır.)

### Kaynak Göstermedeki Genel Kurallar

- Kaynak göstermede kesinlikle **dipnot kullanılmamalıdır**.
- Metin içerisindeki **dolaylı alıntılara** atıfta bulunurken sayfa numaraları belirtmek yazar(lar)ın inisiyatifine bırakılmıştır. **Doğrudan alıntılarda** ise sayfa numarası belirtmek ve alıntıyı tırnak içerisinde belirtmek gerekmektedir.
- Aynı yazar veya tüzel kişinin aynı yıl içerisindeki eserlerine atıfta bulunurken (Örn; **Şahin, 2001a, Şahin, 2001b**) şeklinde bir yol izlenir.
- Birden çok kaynağa atıfta bulunurken **sıralama yayım yılına göre** yapılmalıdır. Örnek; (Sancak, 1991: 22; Hancı, 1998: 145; Engin, 2015: 254)
- Çok yazarlı yayınlarda ilk yazar soyadı (Kaplan vd., 1999), **görülemeden bir yayın kaynak gösteriliyorsa** (Raglan, 1973, Ekici, 1988'den), **sözlü kaynak kullanılıyorsa** kaynak kişi bilgileri **Adı, Soyadı, Görüşme Tarihi ve Yeri** bilgilerini içermelidir.
- Yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı (copyright) tarihi verilir. Tarih bilgisi hiç bir şekilde bulunamıyorsa "tarih yok" anlamına gelen "**t.y.**" kısaltması kullanılır.

- Web kaynaklarına atıf yapılırken (**balikesir.edu.tr**, **01.05.2014**) örneğinde olduğu gibi başında <http://www.kismiolmadanveerisimtarhiGunAyYilbelirtilmelidir>.

### Kaynakçadaki Genel Kurallar

- Kaynaklar **alfabetik** sıraya göre sıralanmalı, aynı yazarın aynı yıl içerisindeki iki veya daha fazla kaynağı için **2000a**, **2000b** gibi gösterimler de yine alfabetik sıra ile verilmelidir.
- Yazar sayısı altıdan fazlaysa, ilk altı yazarın adları kaynakçada verilir, altıncı yazardan sonra **“ve diğerleri”** ifadesi kullanılır.
- Kitapların künyeleri verilirken **1. Basım** ise belirtmeye gerek yoktur. İkinci ve sonraki basımlar için **“2. Bs.”** şeklinde kısaltma kullanılır.
- Yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (**Haz.**), editör(-ler) yerine ise (**Ed.**) kısaltması kullanılır.
- Dergi ve kitap adları kısaltılmadan **eğik (italik)** olarak yazılır.
- Bildiri kitapları kitap gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de kitap bölümü gibi belirtilir.
- Tezlerde tezin adından sonra **“yüksek lisans tezi”**, **“doktora tezi”** ya da **“sanatta yeterlik tezi”** ifadeleri kullanılır. Derecenin verildiği üniversitenin adı ve yeri belirtilir.
- Yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adından yapılır. Yasanın adından sonra ayrıç içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilir.
- Elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra **erişim tarihi ve erişim adresi bilgileri** de verilir.
- E-kaynaklarda **son güncelleme tarihi** yayın tarihi olarak alınır.
- **Mektup, e-ileti, telefon görüşmesi** gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılır.

### KAYNAKÇA (11 Punto, Kalın, Times New Roman)

Kaynaklar APA (American Sociological Association) standartlarına uygun olarak verilmelidir. Kaynakça ve atıflar için bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

## KİTAP

### Kitap - Tek Yazarlı

**Kullanım:** Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayın yeri: Yayınevi.

**Örnek:** Kurbanoğlu, S. S. (2004). *Kaynak Gösterme El Kitabı*. (2. Bs.). Ankara: Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği.

**Atıf:** (Kurbanoğlu, 2004: 25)

### Kitap - Çok Yazarlı

**Kullanım:** Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. ve diğerleri. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayın yeri: Yayınevi.

**Örnek 1:** Akman, Y., Ketenoğlu, O., Güney, K., Kurt, L. ve Tuğ, G. M. (2004). *Bitki Ekolojisi*. Ankara: Palme Yayıncılık.

**Atıf 1:** (Akman vd., 2004: 57)

**Örnek 2:** Yalçın, A. ve İplik, F. N. (2007). A Grubu Seyahat Acentalarında Çalışanların Örgütsel Bağlılıklarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Selcuk University Social Science Institute Journal*, 18, 483-500.

**Atıf 2:** (Yalçın ve İplik, 2007: 492)

### Kitap – Tüzelkişi Yazarlığı

**Kullanım:** Tüzelkişi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayın yeri: Yayınevi.

**Örnek:** Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

**Atıf:** (Türk Dil Kurumu[TDK], 2005: 175) ikinci ve sonraki gösterimlerde sadece (TDK, 2005: ...) şeklinde gösterilir.

### Kitap- Yazarı Olmayan

**Kullanım:** *Kitap Adı*. (Yayın Yılı). Yayın yeri: Yayınevi.

**Örnek:** Redhouse Çağdaş Türkçe-İngilizce *Sözlüğü*. (1985). İstanbul: Redhouse.

**Atıf:** (Redhouse, 1985: 32)

### Kitap - Çeviri

**Kullanım:** Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı* (A. Soyadı, Çev.). Yayın yeri: Yayınevi. (Kaynak yapının yayın yılı).

**Örnek:** Bloomberg, M. ve Evans, G. E. (1989). *Kütüphane Teknisyenleri İçin Teknik Hizmetlere Giriş* (N. Tuncerve, Çev.). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği. (Orijinali 1985'te yayımlanmıştır).

**Atıf:** (Bloomberg ve Evans, 1985/1989: 182)

### Kitap İçinde Yayın (Bölüm ya da Makale)

**Kullanım:** Soyad, A. (Yayın Yılı). Yayın adı. A. Editör (Haz./Ed.). *Kitap Adı* (Yayının sayfa numaraları). Yayın yeri: Yayınevi.

**Örnek:** O'Neil, J. M., ve Egan, J. (1992). Men's and Women's Gender Role Journeys: Metaphor for Healing, Transition, and transformation. B. R. Wainrib (Ed.), *Gender Issues across the Life Cycle* içinde (ss. 107-123). New York, NY: Springer.

**Atıf:** (O'Neil ve Egan, 1992)

### MAKALE

#### Bilimsel Dergi Makalesi – Tek Yazarlı

**Kullanım:** Yazar, A. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

**Örnek:** Çakın, İ. (2004). Müteferrika Matbaasının Düşündürdükleri ve Avrupa'da Basımcılığın Etkileri. *Bilgi Dünyası*, 5 (2), 153-167.

**Atıf:** (Çakın, 2004: 155)

#### Bilimsel Dergi Makalesi – Çok Yazarlı

**Kullanım:** Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. vd.. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

**Örnek:** Erkan, S., Tuğrul, B., Üstün, E., Akman, B., Şendoğdu, M., Kargı, E. vd.. (2003). Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrencilerine Ait Türkiye Profil Araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 108-117.

**Atıf:** (Erkan vd., 2003: 112)

### Magazin Makalesi – Yazarı Belli

**Kullanım:** Soyad, A. (Ay yyyy). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları.

**Örnek:** Kenar, N. (Nisan 2006). Kayıt Dışı İstihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

**Atıf:** (Kenar, 2006: 44)

### Magazin Makalesi – Yazarı Yok

**Kullanım:** Makale Adı. (Ay yyyy). *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları.

**Örnek:** Yerel Bilginin Küreselleştirilmesi. (Nisan 2006). *Focus*, 12, 14-17.

**Atıf:** (Yerel bilginin küreselleştirilmesi, 2006: 14)

### Gazete Makalesi

**Kullanım:** Soyad, A. (gg Ay yyyy). Makale Adı. *Gazete Adı*, sayfa numaraları.

**Örnek:** Bayar, Y. (04 Nisan 2006). İnsanlık Aptallaşıyor mu? *Hürriyet*. s. 14.

**Atıf:** (Bayar, 2006: 14)

### BİLDİRİ

#### Bildiri – Yayınlanmış

**Kullanım:** Soyad, A. (Yayın Yılı). Bildiri Adı. A. Editör (Ed.). *Kitap Adı* (sayfa numaraları). Yayın Yeri: Yayınevi.

**Örnek:** Uçak, N. (2005). Sosyal Bilimlerde Bilginin Üretimi, Erişimi Ve Kullanımı. O. Horata (Haz.). *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: 2 Nisan 2005 – Ankara: Bildiriler* ( 92-103). Ankara: Yeni Avrasya.

**Atıf:** (Uçak, 2005: 96)

#### Bildiri - Yayınlanmamış

**Kullanım:** Konuşmacı, A. (Ay yyyy). *Bildiri Adı*. Toplantı Adı, Toplantı Yeri' de sunulan bildiri.

**Örnek:** Tonta, Y. (Şubat 2006). *Bilgi Yönetiminde Son Gelişmeler: Amazoogle, İşbirliği ve Açık Erişim*. Akademik Bilişim '06, Gaziantep'te sunulan bildiri.

**Atıf:** (Tonta, 2006)



## DANIŞMA KAYNAKLARI, RAPOR VE TEZ

### Danışma Kaynakları - Sözlük

**Kullanım:** Soyad, A. (Yayın Yılı). *Yapıt Adı*. (Basım). Yayın Yeri: Yayınevi.

**Örnek:** Altan, N. (2003). *Bilgisayar Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: Sistem Yayıncılık.

**Atıf:** (Altan, 2003)

### Danışma Kaynakları - Ansiklopedi Maddesi

**Kullanım:** Soyad, A. (Yayın Yılı). Madde Adı. *Yapıt Adı* (cilt, sayfa). Yayın Yeri: Yayınevi.

**Örnek:** Ersoy, O. (1973). Kağıt ve Kağıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (c. 21, s. 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

**Atıf:** (Ersoy, 1973: 113),

### Rapor

**Kullanım:** Soyad, A. (Yayın Yılı). *Rapor Adı* (Rapor No.:). Yayın Yeri: Yayınlayan/Hazırlayan Kuruluş.

**Örnek:** Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). *Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyon Raporu* (Rapor No: DPT: 2681). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

**Atıf:** (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.

### Tez

**Kullanım:** Soyad, A. (Yayın Yılı). *Tez Adı*. Tezin Türü, Üniversite Adı, Yer.

**Örnek:** Zencir, M. B. (2007). *Güzel Sanatlar Alanındaki Kullanıcıların Bilgi Gereksinimleri ve Bilgi Kullanım Özellikleri: Hacettepe Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

**Atıf:** (Zencir, 2007: 36)

## ELEKTRONİK KAYNAKLAR

### Elektronik Kaynak - Makale

**Kullanım:** Soyad, A. (Yayın yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, cilt(sayı), sayfa numaraları. gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

**Örnek:** Tenopir, C. ve King, D. W. (2001) The Use and Value of Scientific Journals. *Serials*, 14(2), 113-120. 27 Mart 2010 tarihinde <http://uksg.metapress.com/media/> adresinden erişildi.

**Atıf:** (Tenopri ve King, 2001: 116)

### Elektronik Kaynak - Rapor

**Kullanım:** Soyad, A. (Ay yyyy). *Rapor Adı* (Rapor no). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

**Örnek:** Devlet Planlama Teşkilatı. (Temmuz 2004). *e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı: Değerlendirme Raporu* (Rapor No: 2). 02 Nisan 2006 tarihinde <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf>. adresinden erişildi.

**Atıf:** (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) **ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.**

### Elektronik Kaynak – Anonim Ağ Sayfası

**Kullanım:** *Kaynağın Adı*. (t.y.). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

**Örnek:** *Bilim Etiği ve Bilimde Sahtekarlık*. (t.y.). 04 Nisan 2006 tarihinde <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm> adresinden erişildi.

**Atıf:** (Bilim etiği, t.y.)

